

Danmark Frihedskamp

I

Under redaktion af
Ebbe Munck og Børge Outze

Danmarks
Frihedskamp

I

Danmarks Frihedskamp

Skrevet af

Danske journalister

Under redaktion af

Ebbe Munck og Børge Outze

Bind I

Copyright 1949
by
Bogforlaget Nutiden
Copenhagen

Printed in Denmark
Sankt Anns Trykkeri A/S . København

Bogforlaget Nutiden
København

Indholdsfortegnelse

Bind I.

Forord	9
En konge og hans folk af Nils Schiørring	11
Krigens gang af Poul Agersted	17
Modstandsbevægelsen	
i Ribe amt af Erik Neergård Jacobsen	79
i Thisted amt af Holger Hebsgård.....	101
i Hjørring amt af Chr. Winther.....	123
i Randers amt af A. Vestergård	155
i Århus amt af L. Egebjerg	187
i Ringkøbing amt af Werner Hessenschmidt.....	221
i Viborg amt af Knud Bavngård	249
i Vejle amt af Laust Jensen.....	281
i Sønderjylland af A. Mogensen.....	305
i Ålborg amt af N. Aug. Ejgenbroth	345
i Odense amt af Mogens Garved.....	389
i Svendborg amt af Palle Koch-Jørgensen	417
på Lolland-Falster af Ole Schrøder	437
på Bornholm af V. Kjødte	479
i Holbæk amt af Jørgen Antonsen	529
i Sorø amt af C. A. Corneliussen	559

Danmarks Frihedskamp

Gennem besættelsens fem lange år var dansk presse under stadig tysk censur. Alle journalister måtte føle det som et stadigt og utåleligt tryk, at alt, hvad de skrev, ikke måtte støde an mod tyske interesser. Faldt de for fristelsen til at skrive, hvad de helst ville, kom straffen omgående i form af bøder, afskedigelser og arrestation. Men trods tvang og trusler lykkedes det aldrig at få journalisterne til at skrive mod deres overbevisning.

Det lykkedes heller ikke for tyskerne at berøve danske journalister deres evne til at gøre iagttagelser og nedfælde disse til senere offentliggørelse. I hver egn af landet kæmpede den bedste del af befolkningen mod fjenden med de midler, der står til rådighed for de undertrykte mod undertrykkerne.

»Danmarks Frihedskamp« indledes med en hyldest til Kong Christian den Tiende, der uanset begivenhederne forblev i landet midt iblandt os under hele besættelsen. Den næste artikel indeholder en oversigt over krigens udvikling i udland og indland. Vi følger begivenhedernes strøm måned for måned. I fortsættelse heraf kommer journalisternes skildringer fra hver by og egn af landet.

Redaktionen

Kong Christian den Tiende.

En konge og hans folk

Christian den Tiende under Krigen

I svære tider trænger et folk til noget at samles om. Når de store begivenheder tårner op, ligger der i alle mennesker beredvillighed til at lade dagens og vejens små skændsmål bortvejre. I stedet for besjæles sindene af tanken om det væsentlige, og man fylkes uden hensyn til partipolitik eller private modsætningsforhold om det, som giver udtryk for det fornødne. Man kan samles om en Idé, om en religion eller om en person. Da krigen nåede Danmark, lod man alt andet ligge og bekendte sig til danskheden - og danskhedens symbol var Kong Christian den Tiende.

Ja, han var mere end symbolet, han var ved sin handlen forbilledet for den aktive frihedskamp. Over for modstandere, der viste ringe begreb om værdig optræden, lod han en højhed og sjælsstyrke komme til udtryk, som forvirrede undertrykkerne og samtidig gav hver enkelt dansker formelen for ædel, dansk optræden.

Kongen blev midtpunktet i vor frihedskamp. Som den første verdenskrig havde mødt ham handlekraftig og rede til indsats af uvurderlig art for vor neutralitet den gang, mødte den andenverdenskrig ham parat til at stride den strid, som efter fem lange år førte til en lykkelig afslutning. En bitter kamp mod overraskelse og overmagt var det, men den danske konge og det danske folk gik ud af den ranke og beslutsomme, som de gik ind i den.

Ved den tyske overraskelsesmanøvre hin tidlige aprilmorgen i 1940 blev Danmark hastigt bundet. Men længe varede det ikke, før vi selv mægtede at løsne nogle af knuderne. Kongen havde for at undgå unødigt blodsudgydelse i en ulige kamp givet ordre til at afblæse striden, og nogle dage gik i dyb mistrøstighed. Man adlød kongens og statsmi-

nister Staunings opråb om at vise ro og orden, men i sindene herskede uro og uvished.

Derfor virkede det så meget desto stærkere, da kongen om morgenen den 12. april påny red ud på den daglige morgentur, der for alle står som et af de stærkeste udtryk for kongens nære samhørighed med sit folk. Betegnende er den lille historie, som viser tyskernes indstilling til denne morgentur. En tysk soldat spurgte forbavset et cyklebud om, hvem der dog beskyttede kongen på denne for et statsoverhoved så sjældne, ensomme tur ad gader og stræder. »Det gør vi allesammen«, svarede drengen. Sådan havde det altid været, og sådan blev det i krigens dage endnu mere.

Under besættelsen rundede Kong Christian sin 70-års fødselsdag. Og denne 26. september 1940 gav et vidnesbyrd om, at vi alle stod fast om vor danskhed og vor konge. Danskerne fik sagt deres konge tak for, hvad han havde været for dem som statsoverhoved og som menneske, og i sin tale fra Residenspalæets balkon sagde han nogle ord, som blev gemt i hjerterne: »Det er en tung tid, vi i fællesskab gennemlever, men jeg er sikker på, at når vi i værdigt sammenhold står denne tid igennem, så hævder vi derved bedst vor nation. Jeg vil nævne denne verslinie: End er der en Gud foroven, som råder for Danmarks sag«.

Fødselsdagskøreturen gennem den blomstersmykkede by, festforestillingen i Det kgl. Teater blev uforglemmelig; imidlertid var det stadig morgenturen, som også på denne dag var symbolet på kongen blandt folket.

Men kongen skulle ikke blive i stand til hele besættelsestiden igennem at ride denne morgentur til sit folks glæde og opmuntring. Først hindrede alvorlig sygdom ham, senere indtrådte der begivenheder, som under alle omstændigheder havde fået ham til at afstå fra rideturen.

En junidag i 1942 rantes kongen af hård sygdom, men han stod den mærkværdig hurtigt igennem, og inden der var gået et par måneder, kunne han atter på sin dejlige hest vise sit folk, at han tænkte på det og stadig stod midt i det. Men ud på efteråret kom et nyt ulykkesbudskab: Kongen var styrtet under en ridetur, og selv om hans stærke konstitution påny overvandt de kriser, som indtraf under sygelejet, var det forbi med Rideturene. For alle Danske betød denne daglige Kontakt med den første blandt os noget ganske særligt, men vi stod så fast om vor

Kongen på vej fra Amalienborg til Christiansborg efter befrielsen, maj 1945.

konge, vor danskhed og vor sociale samhørighed, at ingen skade skete ved, at en af symbolets vimpler på dette fællesskab blev strøget. Vi stod lige fast om Kong Christian, og den 29. august 1943, da tyskerne foretog deres skændige overfald på en del af den danske befolkning, den dag, siden hvilken kongen betragtede sig som fange, skaredes man blot endnu tættere om ham, og hver beretning, der nåede frem om kon-

gens befindende, om hans dispositioner og om hans mandige holdning over for tyskerne, blev modtaget med dyb og hjertelig interesse.

Skønt kongens bevægelsesfrihed på grund af sygdom og fangenskab var begrænset, havde han dog stadig mulighed for at udføre nogle af de beslutsomme handlinger, der kendetegnede ham i hele hans regeringstid og mere end alt andet medvirkede til, at han vandt hele folkets kærlighed. Den 9. september 1944, på et tidspunkt da vi alle vidste, at vi nærmede os krigens afslutning, men hvor tyskerne og danske overløbere i desperation forstærkede deres misgerninger, flyttede kongen og dronningen fra Sorgenfri ind til Amalienborg. Alt tydede på, at kursen blev hårdere fra undertrykkernes side, og man måtte vente overgreb af de uhyggeligste former. Overgrebene udeblev heller ikke. Allerede en halv snes dage efter, at kongen var flyttet ind til København, overfaldt tyskerne i ly af falsk luftalarm det danske politi. Også mod Slotspladsen og dens fire palæer blev der rettet angreb, men vagtholdet på Amalienborg trådte an til forsvar og fik hjælp af tilfældige civile, som tog et tag med ved barrikadebygning og transport af sandsække. Forsvaret var beslutsomt og så effektivt, at tyskerne opgav deres forehavende under påberåbelse af, at det hele var en beklagelig misforståelse. Som et lyspunkt i den ulykke, der i månederne efter vældede ind over landet, står det, at vort kongehus dog til det sidste var bevogtet af danske mænd. Medens frihedskampens mænd hemmeligt udbyggede deres organisationer til slagkraftige militærenheder, holdt danskhedens sidste officielle militære skanse, til krigen var forbi.

Et alvorligt afsnit i Danmarks tusindårige historie er sluttet, måske det alvorligste, danskerne har gennemlevet. Men har der været grund til fortvivlelse, har der også været grund til glæde i de forløbne fem år, først og fremmest glæde over sammenholdet, og det har mere end nogen anden Kong Christian været med til at styrke. I nogle verslinier i sin »Bøn for Kongen« udtrykte vor store nationale digter Kaj Munk det så smukt til kongens 70-års fødselsdag:

Tak, kære Gud, for din Gave!

Beskikket os har du så god en Drot,
ens imod alle i Vrå og Slot
og altid muntert på Færde.
Åh, han har passet på Danmark godt.
Han var, som han skulde være.
Vort Land er jo bare et lidet Land,
men Kornet rækker fra Strand til Strand
og møder Storhavets Vover.
Og Landets kanhænde bedste Mand
ja han er Konge derover.

Disse strofer, så enkle, så ukunstlede, så bange for store, tomme ord, udtrykte, hvad hver dansker følte.

Nils Schiørring

Krigens gang i korte træk

Begivenhedernes udvikling i ind- og udland

Det føles naturligt at indlede en oversigtsartikel over den anden verdenskrigs vigtigste data med et kort resumé af de afgørende begivenheder, der går forud for selve krigens udbrud. På Münchenmødet i september 1938 afstår Czekoslovakiet Sudeterlandet til Tyskland, og i de første måneder af 1939 drager Hitler ind i Prag og Memel, og Slovakiet tages under tysk beskyttelse, samtidig med at Protektoratet Bøhmen-Mahren proklameres. Sideløbende hermed foretager Ungarn indlemmelse af Karpatho-Ukraine. Midt i marts udveksles der skarpe noter mellem England og Tyskland, idet England fordømmer Tysklands fremfærd i Czekoslovakiet. De to landes ambassadører i henholdsvis Berlin og London hjemkaldes. Få dage efter tyskernes indmarch i Memel fremsætter Chamberlain på Englands og Frankrigs vegne en garanti til Polen om, at de to magter vil komme Polen til hjælp, hvis det bliver angrebet. Efter at Mussolini har ladet italienske tropper besætte Albanien, fremsætter England og Frankrig også garanti overfor Rumænien og Grækenland, og i England indføres den tvungne værnepligt. Midt i april 1939 tilbageviser Tyskland og Italien en appel fra Præsident Roosevelt om at indgå en Ikke-Angrebs-Pagt, og i stedet opsiger Tyskland sin Ikke-Angrebspagt med Polen og den da eksisterende flådetraktat med England. På et møde i maj i Milano mellem Tyskland og Italiens udenrigsministre, v. Ribbentrop og Grev Ciano, vedtages det at gøre Akse-overenskomsten til en militær pagt. Ved samme lejlighed underkastes spørgsmålet om Danzig en indgående drøftelse. I Moskva, hvor Molotov har afløst Litvinov som udenrigsminister, udfoldes en livlig diplomatisk aktivitet, og på en henvendelse til de nordiske lande fra Tyskland om oprettelse af Ikke-Angrebs-pagter, svares, at de nordiske

lande med undtagelse af Danmark anser en sådan pagt for overflødig, men at Danmark er villig til at undertegne. pagten undertegnes i Berlin den 31. maj. I løbet af juni og juli stiger spændingen dels omkring Danzig, dels omkring de engelsk-fransk-russiske forhandlinger i Moskva. Der oprettes en pagt mellem England og Tyrkiet, og det begynder at stå verden klart, at også Japan har foretaget en afgørende vending i sin politik overfor England.

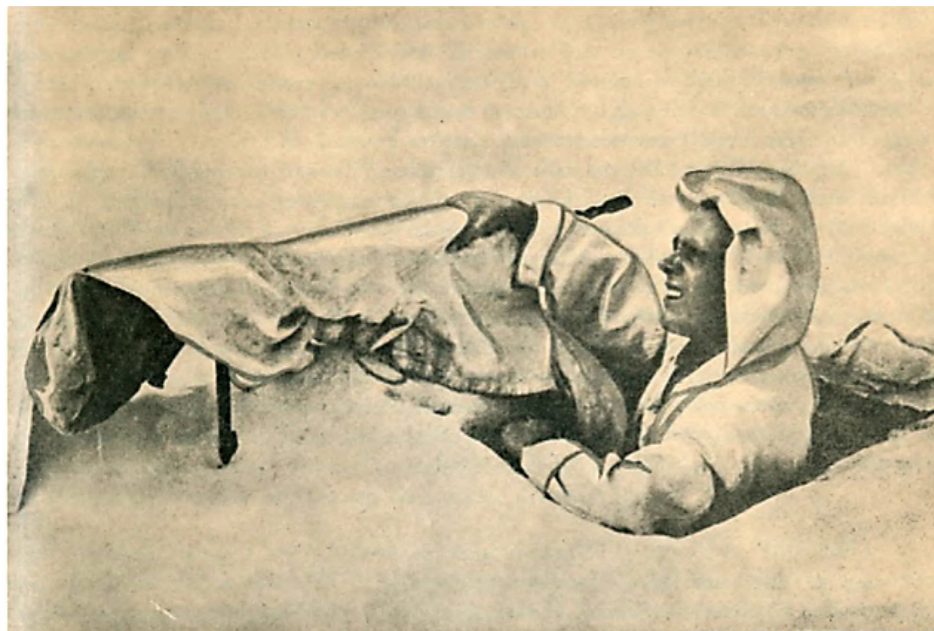
August præges af storpolitiske forhandlinger og taler, men efter at højkommissæren i Danzig, prof. Burckhardt, har drøftet Danzig-spørgsmålet med Hitler og fremsat en optimistisk udtalelse om, at en fredelig løsning kan ventes, erklærer Hitler, at der ikke længere er forhandlingsmuligheder, og Tyskland opfordrer Ungarn til at indtræde i militæralliance sammen med aksemagterne. Samtidig tages det tyske propagandaapparat i stigende grad i anvendelse og taler om provokerende, skånselsløs forfølgelse af tyskerne i de polske grænseområder. Tyske tropper i stort tal marcherer op i Slovakiet, og samtidig med at forhandlingerne i Moskva mellem Rusland og vestmagterne går i stå, proklameres den 20. august en handelsoverenskomst mellem Rusland og Tyskland, dagen efter fulgt af en Ikke-Angrebs-pagt mellem de to lande. Efter at have undertegnet pagten i Moskva, vender v. Ribbentrop i triumf tilbage til Berlin, men i London erklærer Chamberlain, at England betragter løftet til Polen som ubrydeligt. Fra forskellige sider gøres forgæves forsøg på at opnå fredelig løsning af problemerne, og under en række tysk-engelske noteudvekslinger tilspidses den storpolitiske situation stadig. Til Danmark afgiver Tyskland forsikring om, at dansk neutralitet vil blive respekteret. Stadig flere tropper indkaldes i Polen, og herhjemme indkaldes fire årgange. I Oslo holdes møde mellem de nordiske landes udenrigsministre, og efter at Tyskland i et radiobudskab har erklæret, at man betragter tilbudene til Polen som afvist, mobiliserer England sin flåde og foretager ændringer i regeringens sammensætning. Fra Tyskland fremkommer kravet om Danzig og en korridor.

Og så bliver krigen sluppet løs over Europa. I det følgende vil vi behandle de vigtigste begivenheder måned for måned.

September 1939

Efter at Tyskland har erklæret, at man ikke har fået svar fra Polen på

sine krav og derfor må anse forslaget for bortfaldet, overskrider det tyske riges væbnede styrker ved daggry den 1. septbr. den polske grænse på flere steder, og fjendtlighederne begynder. Fra Danzig fremkommer erklæring om anschluss, og Danmark fremsætter neutralitetserklæring. Der mobiliseres i England og Frankrig, og de to lande fremsætter ultimatum til Tyskland. Præsident Roosevelt anmoder telegrafisk Frankrig, England, Italien, Tyskland og Polen om ikke at bombardere civilbefolkningerne. Frankrig og England svarer velvilligt. Chamberlain taler om eftermiddagen i Underhuset og placerer i sin tale ansvaret for krigskatastrofen på den tyske rigskansler. Chamberlain oplæser et dokument af 31. august, hvori Polen erklærer sig rede til at garantere, at polske tropper ikke vil krænke det tyske riges grænser, forudsat en tilsvarende garanti afgives fra Tyskland. Videre retter den engelske premierminister en tak til Mussolini for dennes bestræbelser på at hidføre en fredelig løsning. I sin rigsdagstale indsætter Hitler sine to medarbejdere Göring og Hess som sine nærmeste efterfølgere. Han erklærer at ville løse Danzig-spørgsmålet og Korridor-spørgsmålet og siger, at krigen ikke vil blive ført mod kvinder og børn. I Danmark vedtages en række kriselove, ekstraordinære indkaldelser til hær og flåde foretages, og der gives regler for mørklægning. Medens de tyske tropper afskærer den polske korridor og de tyske flyvere bombarderer Warszawa og en række andre polske byer, fortsætter Mussolini uden held sine mæglingsbestræbelser. Vestmagterne venter forgæves på svar fra Tyskland, og den 3. septbr. følger krigserklæringen til Tyskland fra England og Frankrig. Den engelske damper »Athenia« torpederes med 1400 passagerer ombord. 128 mennesker omkommer. Fra dansk side udlægges miner i Øresund, medens tyskerne lægger minerne syd for Storebælt. Der oprettes et erhvervsøkonomisk råd og et fragtnævn herhjemme, bilkørslen standses, indtil den første benzinordning kan træde i kraft, og der foretages indskrænkninger i brugen af elektricitet. Der iværksættes forbud mod ekstraordinære vareopkøb og forhøjelse af varepriser, og regeringens bemyndigelseslove gennemføres. Efter krigserklæringen til Tyskland, som også tiltrædes af New Zealand og Australien, holder Chamberlain en radiotale til den britiske nation og stempler heri Hitlers påstand om forslagene til Polen som usand. Han erklærer, at Hitler kun kan standses med magt. Den 4. septbr. bombarderer engelske flyvere Wilhelmshafen og Cuxhafen, og en af maskinerne taber bomber over Esbjerg, der således bliver den første

Camouflage i Ørkenkrigen.

Australske tropper besætter en ørkenby.

by herhjemme, som rammes fra luften. Den ulykkelige hændelse koster et dødsoffer og otte sårede, og der anrettes nogen materiel skade. Esbjerg evakueres frivilligt. Danmarks civile luftværn etableres derefter i den 12. time.

Den 5. septbr. oplever Paris sin første luftalarm, og Polens regering flytter til Lublin. I U.S.A. sættes neutralitetsloven i kraft. Den 6. gennembryder franske tropper de tyske linier i nærheden af Saarbrücken, mod øst erobrer tyskerne Krakau, og Øvreschlesien indtages. Det store fremstød mod Warszawa sættes ind. Også russerne rykker ind i Polen. Den 22. fastlægges den tysk-russiske demarkationslinie, og Mussolini afgiver erklæring om, at Italien vil forblive neutralt. Warszawa kapitulerer den 27. efter bombardementerne, og pagten mellem Rusland og Tyskland om Polens fjerde deling underskrives den 29. De russiske beskyldninger mod Estland resulterer i, at Estland giver efter for de russiske krav. Den 30. oprettes en polsk eksilregering i Paris, og den danske handelsflåde rammes af sit første krigsforlis, idet damperen »Vendia« forulykker, og elleve mand af besætningen omkommer.

Oktober 1939.

Månedens indledes med de tyske troppers indtog i Warszawa, og et tilbud om fred, som Hitler fremsætter til vestmagterne efter sejren over Polen, afvises af Churchill. Samme skæbne får det fredstilbud, som rummes i Hitlers rigsdagstale få dage senere. Litauen og Letland nødes til at afslutte bistandspagt med Rusland. Herhjemme udstedes forbud mod salg af spiritus og tobak i nogle dage i anledning af, at der skal indføres forhøjede forbrugsafgifter. I Østersølandene får de civile tyskere ordre til med dags varsel at drage hjem til riget. I Finland mobiliseres flere årgange, medens Paasikivi forhandler i Moskva angående russiske krav. I Moskva modtages en skandinavisk demarche angående Finland. Sukker rationeres i Danmark. På indbydelse af Kong Gustaf mødes Nordens statsoverhoveder i Stockholm. I Scapa Flow torpederes det engelske slagskib »Royal Oak«, hvorved 800 mand omkommer. Fra tysk side udlægges nye minebælter i Østersøen. Stigende spænding omkring de finsk-russiske forhandlinger. I en tale i Danzig konstaterer v. Ribbentrop, at Tysklands fredstilbud er blevet afvist, og erklærer, at England gennem flere år systematisk har forberedt sig på at kunne bekriige Tyskland. I Moskva taler Molotov og erklærer, at Ruslands krav

til Finland går ud på, at visse Øer i den finske bugt skal afstås, at der skal oprettes flådebasis på Hangø, og at grænsen skal flyttes længere mod nord fra Leningrad. Den 30. er de første tyske flyvere på reconnaissance over England.

November 1939.

Forhandlingerne mellem Finland og Rusland fortsættes i Moskva, og i Washington vedtager Fællesudvalget for Senatet og Repræsentanternes Hus regeringens neutralitetslov, der underskrives af Roosevelt. I Holland sætter man flere distrikter i højeste alarmberedskab, samtidig med at al orlov ophæves. Ø.K.s motorskib »Canada« løber på en mine udfør den engelske kyst, men hele besætningen reddes. Det konstateres, at krigsrestriktionerne herhjemme har bragt arbejdsløshedsstallet op på 90.000. I fællesskab erklærer Kong Leopold og Dronning Wilhelmina, at Belgien og Holland er rede til at optræde som fredsmæglere. I en tale i Underhuset erklærer Churchill, at flåden og krigen på havet til syvende og sidst vil vise sig at være afgørende. I München taler Hitler og erklærer, at Tyskland aldrig vil kapitulere, og at sejren iøvrigt er Tyskland vis. Hvor længe krigen varer, spiller ingen rolle. Efter at Hitler har forladt salen, eksploderer en bombe, hvorved otte dræbes og ca. 60 såres. Tysk presse beskylder England for at have anstiftet attentatet, og Himmler påstår ligeledes, at sporene fører til udlandet. Der fremkommer fra finsk side afslag på det russiske krav om Hangø, og Stalin betegner finnernes holdning som uforsonlig og nægter at akceptere de finske modforslag, hvorefter den finske delegation rejser hjem til Helsingfors uden at have opnået noget resultat. Tyskerne bebuder skærpet U-båds krig, og det tyske afvisende svar på det belgiskhollandske mæglingstilbud afgives. Tysklands krigsmål proklameres: tilintetgørelse af det britiske verdensherredømme. Herhjemme træder husvagtordningen i forbindelse med luftværnsforanstaltningerne i kraft. I månedens slutning tilspidises situationen i Finland, idet Rusland opsiges Ikke-Angrebs-pagten, og efter at Roosevelt forgæves har søgt at mægle, beordres Helsingfors bombarderet. De russiske hære sætter sig i bevægelse mod Finland, der erklæres i krigstilstand, og Mannerheim udnævnes til øverstkommanderende. Tyskerne proklamerer standretten i Bøhmen, og 50.000 czeker sættes i koncentrationslejr. Italien og Spanien intervenserer i Berlin for Holland og Belgien. Herhjemme fore-

tages udlægning af miner i en række farvande, og England og Frankrig forcerer blokaden.

December 1939.

De russiske bombeangreb på Helsingfors og andre finske byer koster mange menneskeliv og ødelægger uhyre materielle værdier. Samlingsregering dannes i Finland, medens russerne proklamerer en finsk folkeregering med Kuusinen som chef. Folkeforbundet indkaldes på foranledning af Finland. Herhjemme stiger arbejdsløshedsstallet til 120.000. Under landkampene i Finland manifesterer den finske soldats overlegenhed sig ved store tab for Russerne. Der indløber daglig meddelelse om, at danske handelsskibe er blevet minesprængt. Rusland ekskluderes af Folkeforbundet, som opfordrer til at yde Finland støtte. De finske hærstyrker kan melde om en række storslåede sejre, bl.a. ved Soumussalmi og Salla. De russiske bombardementer af finske byer fortsættes. I Danmark indføres den 15. december rationering af kaffe og the, rationen fastsættes til 600 gram kaffe eller 300 gram the pro persona for perioden indtil 15. januar.

Stalins 60-års fødselsdag giver anledning til store hyldestartikler i den tyske presse. I Holland og Belgien er befolkningen stærkt opskræmt af rygter om store tyske troppekonzentrationer ved grænserne. Juledagene præges i Finland af, at vældige russiske flyverformationer hjem søger byerne, Roosevelt starter en fredsaktion, og de Valera foreslår en freds-konference. Rationeringen udvides i England.

Januar 1940.

Det nye år og den femte krigsmåned indledes med en serie voldsomme russiske bombardementer af finske byer, hvis befolkning vinder verdens beundring ved deres modige holdning. Finnerne slår russisk offensiv tilbage ved Mannerheim-linien. Præsidenten retter en radio-appel til verden om hjælp, og en sådan loves af England, medens Kong Gustaf lover materiel og humanitær hjælp fra Sverige. I den danske radio opfordrer Stauning befolkningen til at udvise ro, fasthed og sammenhold. Arbejdsløshedsstallet herhjemme nærmer sig 200.000.

Alarmberedskabet forhøjes i Holland og Belgien, og der udveksles noter mellem Sverige-Norge og Rusland, der er utilfreds med disse landes holdning i Finland-sagen. Finske styrker kan notere store militære sejre i vinterkrigen, men civilbefolkningen bombarderes uophørligt af

russiske flyvere. Til Danmark kommer meddelelse om, at den første danske frivillige er faldet i Finland. I månedens slutning taler Hitler i Sportspaladset i Berlin og bebuder krigens anden fase. En formation tyske flyvere retter angreb mod den engelske kyst. Stadig flere danske handelsskibe meldes krigsforlist. Den danske regering søger i Rigsdagen bevillinger til yderligere materielanskaffelse til hær og flåde.

Februar 1940.

Samtidig med at finnerne bombarderer Ruslands flyverbaser i Estland, tager russerne for første gang faldskærmstropper i brug i Mannerheim-linien, og en stor russisk offensiv indledes på det karelske næs. Flere russiske årgange indkaldes. Finland får et Lån på 20 mill. kr. i U.S.A., der yder en lignende hjælp til Kina. Sverige afslår en finsk anmodning om hjælpetropper, men frivillige ankommer i stort tal fra en række lande, bl.a. Danmark og England. Herhjemme skærpes brændselsituationen. Handelsministeriet griber ind og bekendtgør, at Brændselsnævnet skal have Rådighed over 20 pct. af alle beholdninger. Mandag den 12. træder en række restriktioner i kraft. Der fastsættes maksimumstemperatur i beboelseslejligheder, 18 grader, brugen af varmt vand i ledningerne forbydes. Restaurationslukning kl. 24. Opmærksomheden rettes i stigende grad mod det indenlandske brændsel. Kulbeholdningerne mindskes stadig, og der gennemføres nye indskrænkninger i gas- og elektricitetsforbruget. Svømmehallerne lukker, og der tages hul på beredskabslagrene af kul. Tyskland og Finland indkalder nye årgange, men russerne begynder at trænge ind i Mannerheim-linien. Den danske krigsfangenhjælp begynder atter sin virksomhed, og fra 13.000 danske hjem fremsættes tilbud om at modtage finske børn. Fra norsk side fremsættes protest i London i anledning af, at englænderne har beskudt den tyske damper »Altmark« i en norsk fjord. I Danmark påbyder ministeriet, at danske skibe skal sejle i konvoj over Nordsøen, efter at tre danske dampere på een gang er sænket i dette farvand, og 37 mand omkommet. De danske søfarendes organisationer retter henvendelse til de krigsførende. England opfordres til at opgive kontrol med skibe mellem neutrale havne, og overfor Tyskland protesteres mod uvarslede torpederinger. Der indføres petroleumsrestriktioner herhjemme, brændselsituationen forværres, og der gennemføres en nedsættelse af kaffe- og sukkerrationerne, som nu udgør 400 gram kaffe og 2 kilo

sukker pr. måned, gas- og elektricitetspriserne forhøjes. I München holder Hitler en tale, hvori han erklærer, at Tyskland er blokadefast og uovervindeligt. Den finsk-russiske front nærmer sig Wiborg. Russerne har skudt byen i grus, og efter at Wiborg Fjord er blevet isdækket, kan russerne nærme sig byen både fra land og søsiden. Finnerne må trække sig tilbage fra Mannerheim-liniens midterste afsnit. Norge opgør sine tab ved søkrigen til 50 skibe og 350 mand. Tilspidsning af situationen ved den tysk-hollandske grænse.

Marts 1940.

Efter et valutarådsmøde udsteder Handelsministeriet en bekendtgørelse, hvorefter en lang række varer overføres fra fri til bunden liste. Der er herefter kun 2 pct. af varegrupperne tilbage på frilisten. I Finland fortsætter russerne deres fremmarch, og efter at både Sverige og Norge har afslået en anmodning fra vestmagterne om gennemmarch, begynder fredsforhandlingerne. Den 12. undertegner den finske delegation fredstraktaten i Moskva. Rusland har udvidet sine krav, og store skarer af den finske befolkning i de afståede områder drager bort. I hele Finland er der sorg over de hårde fredsbetingelser. Det opgøres, at krigen

Engelske beredskabskvinder til skydeøvelse.

Selv de engelske munke deltog i luftværnet.

koster den danske stat en halv mill. kr. daglig. Københavns borgere pålignes en termins ekstra skat og der indføres omsætningsafgift på alle varer undtagen fødevarer og skotøj samt korn og brændsel, jern og enkelte andre ting. Omsætningsafgifterne og 10 pct.s toldforhøjelse regnes at ville indbringe 84 mill. kr. på syv måneder. Mussolini og Hitler mødes i Brenner, og Chamberlain forsvarer i en stor tale Englands holdning til Finland, idet han placerer ansvaret for den finske krig på Tyskland. Som svar på et tysk luftangreb mod Scapa Flow retter englænderne luftangreb på øen Sild. Flere bomber falder på Fanø og i Vestjylland. Rusland protesterer mod tanken om at danne et nordisk forsvarsforbund og erklærer, at et sådant forbund vil være i strid med den finsk-russiske fredstraktat. Benzinrestriktionerne i Danmark skærpes, så forbruget sættes ned på 50 pct. af det normale. Seks danske skibe torpederes ved Skotlands kyst, hvorved 76 mennesker omkommer.

April 1940.

Denne skæbnesvangre måned indledes med, at Chamberlain i en Underhustale bebuder skærpelse af den økonomiske krig og fremsætter krav til de neutrale om at begrænse udførslen til Tyskland af krigsvig-

tige varer. Winston Churchill udpeges til som chef for en særlig krigskomité at organisere den engelske krigsførelse. Fra den danske gesandt i Berlin indløber alarmerende efterretninger om tyske forberedelser til besættelse af dansk territorium. Sverige skærper forsvarsberedskabet, og en engelsk-svensk noteudveksling efterfølges af engelsk mineudlægning i norske farvande, hvilket vestmagterne meddeler i Oslo, under norsk protest. Det rapporteres, at en stor tysk flåde nærmer sig Norges kyst, og et tysk troppetransportskib torpederes ved Norges sydkyst. Den 8. gives der luftalarm i Oslo, og den danske regering foruroliges stærkt af nye alarmerende beretninger fra gesandten i Berlin. I de tidlige morgentimer den 9. april overskrider tyske tropper den danske grænse og gør landgang forskellige steder, samtidig med at alle vigtige militære støttepunkter i landet besættes. I Sønderjylland kommer det til kortvarige træfninger, og de danske tab ved disse sammenstød og ved træfninger i hovedstaden og andre landgangssteder udgør 12 døde og 29 åarede. Den tyske kommandør v. Kaupisch retter opråb til den danske befolkning, og kongen opfordrer enhver til at vise en korrekt og værdig holdning, ligesom regeringen fremsætter en redegørelse. Mørklægningsordningen sættes i kraft. Også Norge besættes af tyske tropper, og medens regeringen og Kong Håkon rejser nordpå, danner Vidkun Quisling en »national regering« i Oslo. Kongen nægter at anerkende denne regering og opfordrer til kamp. Engelske flådestyrker griber ind, og allierede tropper går i land i Norge og besætter tillige Færøerne. Quisling træder tilbage, og Terboven udnævnes til tysk rigskommissær i Norge. Narvik bombarderes. I Danmark udvides regeringen med seks konsultative ministre, hentet fra partierne Venstre og Konservative. Al privat personkørsel med motorkøretøjer standses. Hærens og flådens styrker reduceres til et begrænset omfang. Børsen suspenderes, og der indføres forbud mod prisforhøjelser. Margarine rationeres og fabrikationen standses. Offentlige møder forbydes, sporvejsdriften indskrænkes, og indretningen af tilflugtsrum begynder overalt. På den nye samlingsregerings vegne retter Stauning en appel til den danske befolkning, som han opfordrer til at hjælpe og bistå med at opretholde ordnede forhold. Kakaorationering og petroleumsmærker indføres. Den 17. april hjemsendes den danske hær og flåde. Der sættes for alvor fart på den danske tørveproduktion. I Ålborg oplever man for første gang et engelsk luftangreb, der er rettet mod luft-

havnen. Byen sættes i luftværnstilstand. Mangel på brændsel tvinger statsbanerne til at nedskære køreplanen med 50 pct. Større udvidelse af rigspolitistyrken gennemføres. I Norge udkæmper hjemmestyrkerne og de allierede hjælpetropper hårde kampe mod tyskerne, men tyskerne fører stadig forstærkninger til og går frem. Allierede troppstyrker må trække sig tilbage fra Sydnorge. Der underskrives en dansk-tysk overenskomst om samhandel i april kvartal.

Maj 1940.

Herhjemme vedtager Rigsdagen lovforslaget om indførsel af sommer-tid fra 15. maj. Fabrikationen af chokoladevarer, blik- og gummilegetøj standses, og der udstedes udførselsforbud for endnu en række varer, så udførselsforbudet nu næsten er totalt. Der indføres afleveringspligt for rug og hvede. I Norge tilspidses situationen, idet englænderne og hjemmestyrkerne må rømme Sydnorge. Kongen og regeringen rejser ligeledes mod nord. Måneden præges iøvrigt af de voldsomme begivenheder på Vestfronten. Den 10. rykker tyske tropper ind i Holland, Belgien og Luxembourg, og kapitulationen fremtvinges på få dage, idet også de engelske styrker, som efter anmodning er rykket ind i Belgien, bliver slået tilbage. Begivenhederne giver anledning til regeringsomdannelselse i England, hvor Churchill bliver chef for den nye samlingsregering, medens Chamberlain trækker sig tilbage. Der mobiliseres i Schweiz og i Balkanlandene. Island besættes af engelske styrker. Tyskerne rykker frem på Vestfronten og afskærer de allierede tropper. I slutningen af måneden begynder englænderne tilbagetoget over Kanalen fra Dunkerque, og tyskerne bryder igennem Maginot-linien. Den hollandske kongefamilie til England.

Herhjemme er måneden præget af, at brødet ved en lovforanstaltning gøres grovere, samtidig med at det bestemmes, at kun eet døgn gammelt brød må sælges. Der indføres maksimalpriser på sæbe, fedtsyreindholdet nedsættes, og sæben skifter udseende. Et regeringsudvalg må rejse til Berlin for at deltage i en forhandling om vareudveksling mellem Danmark og Tyskland. Arbejdsløshedstallet begynder at gå ned, alene på en måned med 22,000. Justitsministeriet udsteder forbud mod al lystsejlad i Øresund og påbyder foranstaltninger til sikring af uberettiget brug af mindre fartøjer. Der opnås enighed om forskellige lovforslag til imødegåelse af tidens økonomiske vanskelig-

heder og arbejdsløsheden, den såkaldte kriseplan. Ved Københavns Byret afsiges der Dom i de første mørklægningsager. Spiritusforbudet ophæves. Man begynder herhjemme at interessere sig for gasgeneratorer til lastbiler. Tyskerne opretter et arbejdsanvisningskontor i København og senere i en række provinsbyer. Rationerne af kaffe, the, kakao og sukker skæres kraftigt ned, indsamling af affaldsstoffer begynder. Efter at Kong Leopold har kapituleret for Belgien, vedtager de belgiske ministre at afsætte kongen. Hamborg bombarderes af engelske flyvere, medens Dunkerque bombarderes af tyskerne. Den øverstbefalende over de tyske besættelsestropper, general Kaupiseh, forlader Danmark og afløses af general Lüdke. Der indføres brændselsrationering herhjemme.

Juni 1940.

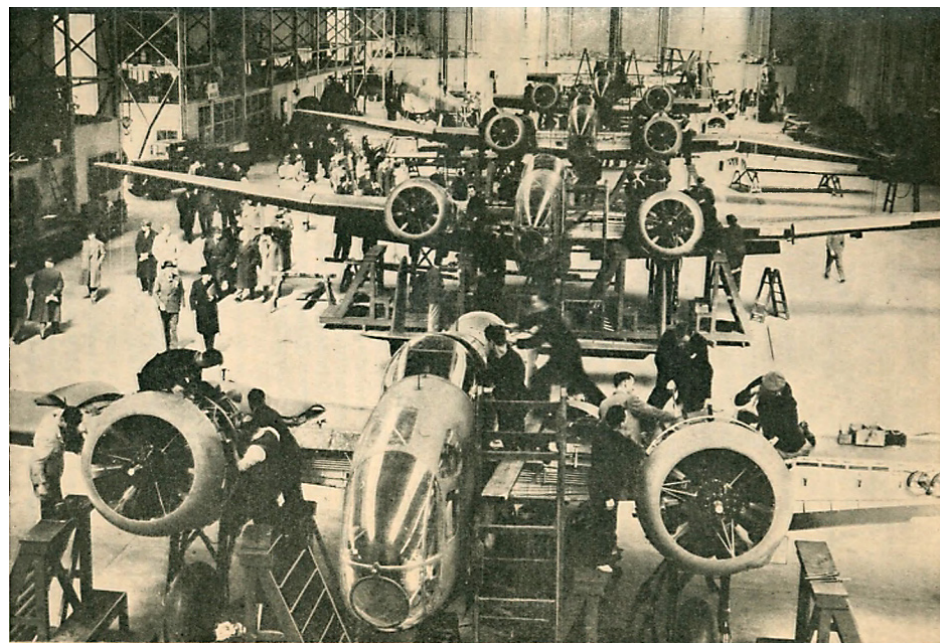
Italien mobiliserer. Kampen om Dunkerque giver engelsk nederlag, hvor 44,000 englændere tages til fange. Churchill betegner hele Flandern slaget som en uhyre militær katastrofe, men maner befolkningen til at holde modet oppe. Tyskerne starter deres store offensiv mod Paris, som først udsættes for store luftbombardementer. I Norge går det rask mod enden. Et stort engelsk hangarskib sænkes ved Narvik, hvorefter de allierede opgiver Norge og kampene sluttet. Kong Håkon og hans regering sejles til England på et allieret krigsskib. På samme tid følger Italiens krigserklæring til England og Frankrig. Medens russerne rykker ind i Balticum, fortsætter de tyske tropper fremmarchen på Vestfronten, og den 17. må Frankrig kapitulere. Våbenstilstanden underskrives i Compiègne-skoven den 22., men der dannes en fransk nationalkomité i London, hvor Churchill erklærer, at England om fornødent vil kæmpe alene. Tyskland besætter et område af Frankrig, og den franske grænse mod Italien demilitariseres. Tyskerne starter en vældig luftoffensiv mod England og forbereder sig på landgang. De russiske tropper indtager Bessarabien og Nord-Bukovina.

De vigtigste begivenheder herhjemme i juni, den tiende krigsmåned, er bl.a. den henvendelse som på 25-års dagen for Grundloven af 1915 rettes til kongen af repræsentanter for regering og Rigsdag, for fagorganisationer og erhvervsliv, og nedsættelsen af et uldnævn. Den nye tyske øverstkommanderende i Danmark, general Lüdke, afgiver en erklæring, og justitsministeriet udsteder bekendtgørelse om aflevering

af våben og ammunition. Priskontrolrådet begynder sin virksomhed den 12., og finansminister Buhl forelægger finanslovsforslaget, hvor statens udgifter er opført med 696 mill. kr. Der nedsættes et regeringsudvalg til arbejdsløshedens bekæmpelse. Petroleumsrationeringen skærpes yderligere. Lastbilkørslen indskrænkes stærkt. Man hører for første gang om tab af menneskeliv som følge af ilanddrevne miner. Fire mennesker dræbes af en mine ved Nakskov. Der falder bomber over Nyborg, og på øerne opleves en række flyvervarslinger. Landsforeningen til arbejdsløshedens bekæmpelse starter sin landsomspændende indsamling af køkkenaffald og andet spild. En ulovlig demonstration i Roskilde, arrangeret af Frits Clausen-partiet, splittes af politiet.

Juli 1940.

Efter en række blodige grænsesammenstød udstedes der mobiliseringsordre i Ungarn. Rumænien afgiver en erklæring, hvori man giver afkald på den britiske garanti til landet. I det fjerne østen går japanerne til aktion og besætter den internationale koncession i Shanghai. Månedens præges iøvrigt stærkt af den franske Vichy-regerings brud

Fra en engelsk flyvemaskine-fabrik.

med England i anledning af begivenhederne i Oran, hvor engelske flådestyrker skyder tre franske krigsskibe i brand. Efter at Lebrun er trådt tilbage, udnævnes Petain til Frankrigs statsoverhoved. Hitler indkalder med kort varsel til rigsdagsmøde og retter en sidste fredsappel til England, men appellen afvises fra engelsk side. De baltiske lande: Estland, Letland og Litauen, indlemmes i Sovjet-Unionen under bl.a. amerikansk protest. De tyske luftangreb på engelske byer fortsættes, de første »Stukas« sættes ind.

Også i København må man nu vænne sig til det nye begreb, luftangreb, også om natten. National-Socialister demonstrerer i hovedstaden, og der foretages en mængde anholdelser. Efter regeringsomdannelsen taler den nye danske udenrigsminister Erik Scavenius om forholdet til Tyskland og erklærer, at det er Danmarks opgave at finde sin plads i et nødvendigt og gensidigt aktivt samarbejde med Tyskland. Der ansættes over 1000 nye betjente i København og ud over landet. Lovforslaget om en kornordning og en mælkeordning vedtages i Rigsdagen. Den nye handelsminister, Christmas Møller, erklærer i en tale, at der kan ventes indført rationering af endnu en række varer.

August 1940.

Den russiske udenrigsminister Molotov betegner i en stor udenrigspolitisk tale forholdet mellem Tyskland og Rusland som det bedst mulige, og erklærer, at krigen vil blive langvarig. Den 12. krigsmåned er iøvrigt præget af den voldsomme intensivering, som den tyske luftoffensiv mod England undergår. Det kommer til et vældigt luftslag over Kanalen, og Tyskland gør større og større dele af sin luftflåde klar til bombardementet af England, samtidig med, at der proklameres blokade, som siges at ville blive opretholdt med alle midler. Både London og Berlin bombarderes til stadighed, og tyskerne begynder desuden at tage langtrækkende kanoner på Kanalkysten i anvendelse ved beskyddning af England. I Afrika går italienske tropper til angreb mod Britisk Somaliland, som rømmes af englænderne. Der træffes forsvarsaftale mellem England og Canada, og fra fnglændernes side gøres det gældende, at man er parat til at modtage den tyske offensiv. En fransk krigsret dømmer general de Gaulle til døden in contumaciam.

I København sættes den første gasdrevne bus i drift. I Ålborg kommer det til en større luftkamp, hvorunder 11 engelske maskiner skydes

ned. Der stiftes en Dansk-Tysk Forening med generaldirektør Knutzen som formand. Alsangsbevægelsen går over landet, i København deltager 80,000 i den første Alsangsaften. Sommertiden forlænges ekstraordinært. De første domme over danskere, der har forgrebet sig på tyske soldater, afsiges. Otte danskere får alvorlige frihedsstraffe.

September 1940.

Det andet krigsår og den 13. krigsmåned indledes bl.a. med en tale af Hitler, der erklærer, at England i denne krig går sin undergang i møde, og at han vil bortradere Englands byer. Herhjemme træder rationeringen af hvedemel og sigtemel, samt brød bagt heraf, i kraft. Luftkrigen intensiveres yderligere. London oplever en lang række bombardementer, og Berlin ligeledes. Ungarske tropper overskrider Rumæniens grænse, og efter et Jerngarde-kup træder den rumænske regering tilbage, medens Antonescu opretter diktatur. I Amerika vedtages loven om tvungen værnepligt. Fra Libyen starter italienske tropper en offensiv mod Ægypten. Churchill opgør antallet af dræbte til 2000 og antallet af sårede til 8000 som følge af den tyske luftoffensiv i første halvdel af september. Luftkrigen mærkes i Danmark foruden ved de hyppige flyvervarslinger tillige ved løsrevne engelske spærreballoner, der driver ind over landet og med deres wirer anretter store skader. Der indføres også rationering af rugbrød. På sin køretur i København på 70-års dagen hyldes Kong Christian af 1 million mennesker. I det fjerne Østen rykker japanerne efter aftale med Frankrig ind i Fransk Indokina. I Norge bliver den norske konge og regering afsat af den tyske rigskommissær Terboven. De politiske partier i landet ophæves. Månedens vigtigste storpolitiske begivenhed er tremagtspagtens oprettelse i Berlin, hvor Tyskland-Italien-Japan indgår på en 10-årig militæralliance.

Oktober 1940.

Herhjemme afløses Christmas Møller som handelsminister af Halfdan Hendriksen. Mødeforbudet ophæves, og de nye benzin restriktioner henviser lastbilerne til generatordrift. Luftkrigen fortsætter med ødelæggende virkning, især i London. Tyske tropper rykker nu også ind i Rumænien, og situationen mellem Grækenland og Italien tilspidses med det resultat, at italienske styrker tilsidst beordres til angreb. Månedens er iøvrigt storpolitisk præget af de mange møder, som Hitler

holder med Italiens, Japans og Frankrigs repræsentanter. For Frankrig forhandler Laval og Petain om separatfred mellem Tyskland og Frankrig. Mørklægningen medfører voldsomt sammenstød mellem to sporvogne i København. Under valgkampagnen i U.S.A. erklærer Roosevelt, at de unge amerikanere ikke skal sendes i krig i fremmede lande.

November 1940.

Herhjemme begynder som et led i beskæftigelsesforanstaltningerne tildelingen af støtte til bygningsarbejder, hvorefter der ydes tilskud til bl.a. reparationer og varmeisoleringsarbejder. I U.S.A. genvælges Præsident Roosevelt for tredje gang, idet han opnår 27 mill. stemmer mod Willkies 22 mill. Engelske tropper gør landgang på Kreta. Den 8. taler Hitler i München og proklamerer den tyske nations vilje til sejr, idet han afviser enhver tanke om kompromisløsninger. Ungarn, Rumænien og Slovakiet slutter sig med korte mellemrum til Tremagtspagten. Tyske flyvere indleder en serie voldsomme angreb på engelske byer, bl.a. lægges Coventry i ruiner. Englænderne svarer med angreb på Hamborg og Berlin. Chamberlain død. Rationering af smør indføres herhjemme, Rationen fastsættes til 350 gram om ugen til hver. I krigen mod Italien synes Grækenland at have fået lykken med sig, de græske tropper rykker ind i Albanien. Molotov besøger Berlin for at forny den personlige kontakt med von Ribbentrop. Af interesse for Danmark er det, at »Berliner Børsen-Zeitung« skildrer Frits Clausen som »Banebryderen for det nye i kamp mod det overlevede« og fremhæver, at det er mænd som Frits Clausen, der handler i overensstemmelse med den af Scavenius udstedte parole om Danmarks medarbejderskab på opbygningen af det nye Europa under Tysklands førerskab. Handelsministeren bebuder udvidet priskontrol og indførelse af maksimalpriser på en lang række områder. Først kommer der maksimalpris på fedt, og efterhånden kommer en lang række andre levnedsmidler med. Der indføres rationering af havre- og byggryn. Kommunerne begynder at foretage store opkøb af tørv til beredskabslagre. Justitsministeriet udsteder forbud mod »fotografering og omvandring« i Vestjylland. De to smædeskrivere Carl Biankensteiner og Preben Wenck arresteres i anledning af 9. april-pjecen »Den fulde Sandhed«.

December 1940.

Der udfoldesen stadig livligere virksomhed af danske National-Socialister. Medlemmer af D.N.S.A.P. demonstrerer forskellige steder i landet, og politiet foretager mange hundrede anholdelser. Gennem Ritzaus Bureau udsender repræsentanter for en række Majoratsgodser og andre danske slægtsgodser oplysninger om, at de har dannet en faggruppe, der ønsker at søge tilknytning til D.N.S.A.P. og L.S. og »alle andre kræfter, der arbejder for en lykkelig fremtid for Danmark«. I Studenterforeningen erklærer fhv. minister Steincke, at Danmark bestandig må være parat til samarbejde med Europa, men at Europa til gengæld må respektere Danmarks ret til som fri og selvstændig nation at ordne sine egne indre forhold. Folketinget vedtager et lovforslag om skærpet priskontrol.

Italienerne går tilbage på fronterne i Albanien og Nordafrika overfor henholdsvis grækere og englændere. London udsættes for nye, heftige bombardementer; store dele af City lægges i ruiner. Også Manchester bombarderes, medens engelske flyvere fortsætter bombardementerne af Berlin. De politiske brydninger i Frankrig resulterer i, at Petain afskediger Laval både som udenrigsminister og viceministerpræsident, på hvilken sidste post han afløses af Flandin. Laval sidder arresteret i nogle dage. I Finland bliver Ryti præsident, og i England afløses Halifax som udenrigsminister af Eden. I juledagene hersker der efter stiltende aftale relativ ro på fronterne.

Januar 1941.

I sin nytårstale appellerer statsminister Stauning til fortsat sammenhold, og Kong Christian retter en opfordring til befolkningen om at forstå tidens alvor og optræde korrekt. Rationeringen udvides til også at omfatte sæbe, der tillige belægges med maksimalpriser. I sin dagsbefaling til Værnemagten i anledning af årsskiftet erklærer Hitler, at året 1941 vil se fuldbyrdelsen af den største sejr i Tysklands historie. Kampene på den albanske front tiltager i heftighed, og i Afrika bliver Tobruk erobret af englænderne. Det oplyses, at der står 80,000 engelske soldater på Island. Christmas Møller træder ud af Rigsdagen og nedlægger alle sine hverv for at forberede sin afrejse til England. Roosevelt forelægger et forsvarsprogram til 28 milliarder dollars og betegner U.S.A. som demokratiernes arsenal. Malta udsættes for vold-

Bygning af engelske pigtrådsspærringer.

Amerikansk Infanteri i Aktion.

somme tyske luftangreb. Englænderne bombarderer Wilhelmshafen. Herhjemme gennemføres en midlertidig skærpelse af den borgerlige straffelov - der indføres fængselsstraf for rygtesmederi og livsvarigt fængsel for spionage. Kort tid senere idømmes oberstløjtnant Ørum livsvarigt fængsel for spionage, idet den skærpede straffelov blev givet med tilbagevirkende kraft. To officerer og en værnepligtig får hårde fængselsstraffe. I Rumænien knuses Legionær-oprøret af Antonescu, medens legionærføreren Horia Sima må flygte. Der vedtages en nødbespisningsplan i København, hvorefter kommunen skal sørge for varm mad til befolkningen, hvis gassen svigter. Pjeceforfatterne Biankensteiner og Wenck idømmes fængselsstraffe. Hitler holder ved månedens udgang en stor tale, hvori han på 8-års dagen for National-Socialismens magtovertagelse erklærer sig overbevist om, at året 1941 vil være det historiske år for en stor nyordning i Europa. Han bebuder skærpelse af U-båds krigen og luftkrigen til foråret og erklærer, at den samlede Værnemagt vil gennemtvunge afgørelsen.

Februar 1941.

De tyske flyvere begynder nu også at udstrække deres virksomhed til Sollum og Bardia i Afrika og i nord til Island. I Frankrig er der stor uro omkring Vichy-regeringen. Flandin afgår og erstattes med Darlan, medens regeringen forhandler med Laval om indtræden. England bryder med Rumænien og fremsætter advarsel til Bulgarien. Hedtoft Hansen træder tilbage som formand for det danske Socialdemokrati og som medlem af Rigsdagens samarbejdsudvalg. Han afløses af Alsing Andersen. Folketingsmand H. C. Hansen træder tilbage som partisekretær. Der holdes møde mellem Mussolini, Franco og Petain. Den tidligere russiske udenrigsminister Litvinov ekskluderes af Centralkomiteén. I italiensk Somaliland rykker englænderne frem til Mogadiscio. Tyske panserstyrker udstrækker deres operationer i Libyen. I Hollands nordlige del indføres tysk militærstyre efter gentagne uroligheder. Efter sine samtaler med Mussolini og Petain erklærer Franco, at Spanien vedstår sig solidariteten med aksemagterne. Herhjemme begynder hærens og flådens officerer en agitation for samarbejde mellem folk og værn. På grund af krigssituationen får indenrigsministeren vedtaget en udsættelse af de kommunale valg. Udviklingen i det fjerne Østen medfører, at store australske styrker sendes til Singapore. 10 nordmænd døm-

mes til døden for spionage. Det national-socialistiske parti herhjemme spaltes. Det forbydes at sejle i Thisted Bredning.

Marts 1941.

Efter at også Bulgarien, uanset advarslen fra England, har tilsluttet sig Tremagtspagten, rykker tyske tropper ind i landet og besætter de strategisk vigtige punkter. England afbryder den diplomatiske forbindelse med landet, og Rusland giver udtryk for sin misbilligelse. Tyske og engelske diplomater udfolder livlig virksomhed i Tyrkiet, der er begyndt at samle flådestyrker ved Dardanellerne. Ekskong Carol og Madame Lupescu flygter. Herhjemme vækker det opsigt, at syv andelsslagterier, nemlig alle de fynske og to sjællandske, udmelder sig af L.S.-Erhvervsudvalget. Mælkemanglen meget følelig i København. Der opnås enighed mellem landbrugsministeriet og landbrugsorganisationerne om en ny kornordning med udvidet afleveringspligt, ligesom der vedtages et lovforslag om sikring af landbrugets arbejdskraft. London oplever sin Luftalarm nr. 500. Både Hitler, Churchill og Roosevelt holder storpolitiske taler. Sidstnævnte lover hjælp til demokratierne, og præsidenten underskriver Låne- og Lejeloven, idet han gør krav på at få rådighed over 7 milliarder dollars. Efter en opgørelse af Lloyds udgør de engelske tab af skibe 4,9 mill. bruttoregister tons, medens en samtidig tysk udregning resulterer i 9,7 mill. Udviklingen på Balkan, som Hitler i sin tale har bebudet at ville gribe ind i, fører til, at Jugoslavien tiltræde Tremagtspagten, men landets regering bliver umiddelbart derefter væltet ved et kup.

Herhjemme gennemføres visse ændringer i skattelovgivningen, børnefradragene forhøjes. Fra Nationalbanken fremsættes ønske om kronehævning. Der indløber meddelelse om sænkning af mange danske skibe og beslaglæggelse af andre.

April 1941.

Den 20. krigsmåned sætter påny fart i den videre udvikling på Balkan, hvor Kong Peter, der ved kuppet i Jugoslavien er kommet til magten, må sætte landet i alarmtilstand. Tyske tropper rykker ind i landet og senere også ungarske, tyskerne går tillige ind i Grækenland. I Afrika går englænderne frem og erobrer Addis Abeba. Aksetropperne indtager Benghazi. I Nordgrækenland kommer det til de første kampe mel-

lem tyske og engelske tropper. Den danske gesandt i Amerika lader U.S.A. besætte Grønland, men overenskomsten erklæres i Danmark for ikke-bindende, og gesandten kaldes tilbage. Udviklingen på Balkan resulterer i aksens erobring af Jugoslavien og Grækenland, men det lykkes hovedparten af de engelske ekspeditionsstyrker at komme bort. Aksen generobrer også Libyen og Albanien, medens engelske tropper besætter Irak. Der oprettes en neutralitetspagt mellem Rusland og Japan. Herhjemme gennemføres nye regler for huslejetilskud til familier med mange børn. I anledning af årsdagen for den tyske besættelse fremsætter regeringen en udtalelse, hvori befolkningen opfordres til at lade dagen passere uden demonstrationer. Over hele landet mindes de faldne fra 9. april. Den danske gesandt i U.S.A. nægter at træde tilbage, hvorefter han tiltales og anklages for landsforræderi. Restauranternes menukort nedskæres, og der indføres kødløs dag for dem. Kød og flæsk belægges med maksimalpriser, ligesom der indføres prisstop for al kødkonserver.

Maj 1941.

Efter at den tyske Værnemagt har meldt Balkan-Felttoget afsluttet, fremsætter Hitler i Rigsdagen en redegørelse, hvori han hylder både Værnemagten og hjemmefronten. Der udkæmpes voldsomme kampe i Irak, og britiske forstærkninger trækkes til fra Indien og Transjordanien. I England giver Balkan-Felttoget anledning til en Underhus debat, hvor Churchill dog opnår et tillidsvotum. I Rusland afløses Molotov som statsminister af Stalin, og Rusland optager diplomatisk forbindelse med Irak. Haile Selassie holder sit indtog i den abessinske hovedstad. Tyske flyvere retter et voldsomt angreb på London, hvor Parlamentet, Westminster Abbey og British Museum beskadiges. Hitlers stedfortræder, Rudolf Hess, foretager sin forbudte flyvning til England, hvor han straks interneres. I en tysk erklæring betegnes han som et offer for vrangforestillinger. Det udvidede fransk-tyske samarbejde giver anledning til skarp erklæring fra Præsident Roosevelt. Herhjemme indføres legitimationskort for den jydsk spærrezone. Fra Island indløber budskabet om, at Island har opsagt forbundet med Danmark. antallet af arbejdsløse daler stadig og er nu nede på under 100.000. Tyskerne erobrer Kreta ved hjælp af luftlandetropper og faldskærmsjægere. 13.000 englændere tages til fange. Det tyske slagskib »Bismarck«

sænkes af englænderne efter selv at have sænket det engelske slagskib »Hood«. Præsident Roosevelt erklærer U.S.A. i alarmtilstand.

Juni 1941.

Denne måned bringer meget betydningsfulde afgørelser. Englænderne kan melde om afslutning på kampene i Irak, medens tyskerne besætter det sidste engelske støttepunkt på Kreta, hvilket giver anledning til en voldsom opinion i England, hvor man dog indskrænker sig til en officiel udtalelse om, at der foreligger »et alvorligt, men ikke uerstatteligt tab«. Göring udsteder efter Kreta-Felttogets afslutning en dagsbefaling til luftvåbnet. Ekskejsen Wilhelm dør i Doorn. De to diktatorer Hitler og Mussolini mødes i Brenner, hvor de har en 5 timer lang samtale. Der konstateres tyske tropper i Finland, hvor total mobiliseringsordre udstedes midt i måneden, og månedens vigtigste begivenhed indtræffer: Bruddet mellem Rusland og Tyskland. Den 22. går tyske og rumænske styrker til angreb mod Rusland, og Mussolini lader høre fra sig med en krigserklæring til Rusland. I Ankara undertegnes en Venskabs-traktat mellem Tyskland og Tyrkiet, men Churchill afgiver løfte om, at England vil komme det angrebne Rusland til hjælp. Udviklingen på Vestfronten medfører opstand i Randstaterne. Også fra U.S.A. kommer der igennem Præsident Roosevelt tilsagn om hjælp. Slovakiet og senere Ungarn går med i krigen på tysk side. Finland udsættes efter at have grebet til forsvarskrig for voldsomme bombardementer, men tyske forstærkninger ankommer over Sverige. Tyskerne melder om hurtig fremrykning og omtaler vældige ødelæggelser af russiske flyvemaskiner. Snart falder Brest-Litovsk, Wilno og Kowno, og i slutningen af måneden står tyske tropper i Lemberg og Libau. De store tyske resultater på den første uge bekendtgøres i 12 særmeldinger. Engelske diplomater og militærkommissioner forhandler i Moskva. Til Islands ønske om ophævelse af unionen med Danmark svarer den danske regering, at Danmark er rede til forhandling, så snart forholdene tillader det. Englænderne rykker ind i Syrien og Libanon sammen med general de Gaulles styrker. Arbejdsløshedstallet herhjemme går 35.000 ned i løbet af maj. Der indføres skærpede straffebestemmelser mod de tyske soldater. Kroatien tiltræder Tremagtspagten i Doge-Paladset i Venedig. Det amerikanske udenrigsministerium kræver, at de tyske konsulater i Amerika skal lukkes inden den 10. juli. Slaget ved Sollum ender med

tysk-italiensk sejr. Legitimationskort-ordningen herhjemme udvides til at omfatte yderligere en halv million mennesker. København får en ny mælkeordning.

Juli 1941.

Månedens præges af de tyske lynkrigsmetoder mod øst, hvorved det hurtigt lykkes at gennembryde Stalin-linien. By efter by falder, og Moskva udsættes for det første regulære luftangreb. Al magt i Rusland overtages af et 5-mands råd, og Stalin bliver forsvarsminister. Finnerne starter en offensiv ved Ladoga efter at have generobret Salla. I Syrien proklameres freden, og efter en række forhandlinger undertegnes en engelsk-russisk pagt i Kreml. Island besættes af amerikanske marinestyrker. I månedens sidste halvdel undertegnes en pagt mellem Rusland og Polen, hvorved Polens fjerde deling erklæres ugyldig. De tysk-rumænske tropper erobrer Bessarabien. Mannerheim proklamerer kamp for et Stor-Finland og Fjernkarelens forening med Finland. De tyske hære rykker frem mod Ukraine. Også i det fjerne Østen udfoldes der livlig aktivitet — en militæralliance mellem England og Kina undertegnes. I Japan omdannes regeringen radikalt, og der meldes om japanske troppekonzentrationer ved Sibiriens grænser. Tyskerne rykker frem mod Leningrad-området og står 600 km fra udgangsstillingerne. Leningrad udsættes for en række svære luftbombardementer. Den diplomatiske forbindelse mellem Finland og England afbrydes. Finnerne erobrer Sortevalla. Herhjemme oplyses det, at landbrugets forrentningsprocent er steget fra 4,9 til 8,8, og handelsministeren erklærer, at man vil skærpe produktionsreguleringen.

August 1941.

Aksemagternes fremrykning fortsætter, og ved månedens begyndelse knuses de sidste russiske styrker ved Smolensk. England erklærer Finland for fjendtligt territorium og etablerer blokade. Mellem Kiew og Sortehavet bliver en hel russisk armé tilintetgjort. De samlede russiske tab opgives nu af tyskerne til 4 millioner faldne og fanger. 10,000 russiske flyvemaskiner meldes nedskudt. Nanking- og Manchukuo-regeringerne anerkendes af Danmark. Tyskerne når frem til Dnjepr og til en afstand af 100 km fra Leningrad. Veliki Luki erobres. Efter at Iran har nægtet at udvise tyskerne, rykker engelske og russiske tropper i forening ind i landet, der må kapitulere efter få dages forløb.

Roosevelt og Churchill mødes på Atlanterhavet på et krigsskib. Efter mødet udstedes en fælleserklæring på otte punkter, den såkaldte »Atlanterhavsdeklaration«, hvorefter de europæiske staters selvstændighed garanteres, angriberstaternes afvæbning proklameres o.s.v. Hitler og Mussolini mødes på Østfronten og enes om at fortsætte kampen i fællesskab til sejren er vundet og det nye Europa kan organiseres under Aksemagternes ledelse. Wiborg generobres af de finske tropper. Genopbygningen begyndes. Herhjemme bliver general Gørtz udnævnt til kommanderende general efter general Prior, medens admiral Vedel bliver viceadmiral. På foranledning af De samvirkende Fagforbund forhandles om en ny lønregulering.

September 1941.

Det tredje krigsår indledes med Leningrads omringning til lands og Finlands befrielse for russiske tropper. Tyskerne erobrer også Estland og indtager Poltava og Kiew. Herhjemme tages et stort antal fremtrædende kommunister i forvaring, hvilket stadfæstes af Højesteret. I Norge indføres undtagelsestilstand i seks dage, hvorunder lederne af de faglige organisationer udskiftes. To fagforeningsledere henrettes. Atlanterhavsdeklarationen tiltrædes af Rusland. Herhjemme forberedes fabrikation af maksimalsko og tre typer arbejdstøj. Det oplyses, at forbrugsafgifterne har indbragt 90 mill. kr. mere end beregnet. Arbejdets påbegyndelse ved Rødby-Femern Ruten fejres med en stor dansk-tysk fest. Staten udbyder et lån på 250 mill. kr. Der udveksles skarpe noter mellem Finland og England. På grund af sabotage og lign, indføres i nogle dage undtagelsestilstand i Bøhmen-Mæhren, hvor en række dødsdomme afsiges ved standret.

Oktober 1941.

I månedens begyndelse afsluttes Tremagtskonferencen i Moskva. Rusland har fået løfte fra England og U.S.A. om betydelige, krigsvigtige leverancer. Tyskerne rykker stadig længere ind i Rusland og begynder at true Moskva. I U.S.A. begynder forhandlinger om ophævelse af neutralitetsloven. Overfor de udenlandske korrespondenter i Berlin erklærer rigspressechef Dietrich, at afgørelsen i krigen mod Rusland i virkeligheden allerede er faldet, og at den russiske hær må anses for at være knust. Medens Rumænerne erobrer Odessa, afslutter tyskerne sejrrigt

dobbeltslaget om Brjansk og Wjasma, erobrer tillige Stalino og Char-kov og står kun 60 km fra Moskva. Den russiske regering flytter østpå. Det opgøres, at 260 russiske divisioner er ødelagt. Efter et mord på en tysk officer henrettes 50 franske gidsler, og begivenheden gentages få dage efter, da der indtræffer et nyt mord. Herhjemme skærpes priskontrollen, og der indføres maksimalpriser på frugt. Finansminister Buhl forelægger finansloven for det kommende år, forslaget udviser et stort underskud. Senere fremsætter finansministeren forslag om forhøjelse af en række forbrugsafgifter, hvilket vedtages af Rigsdagen. Den amerikanske flåde lider sit første tab, idet en jager torpederes i Atlanten.

November 1941.

Vinterens komme sætter sit præg på operationerne på Østfronten, hvor Tyskland i løbet af denne måned indtager Rostov, men tvinges til at rømme den igen. Fra Stalin fremkommer for første gang krav om oprettelse af en »anden front«, og i en stor tale i München erklærer Hitler, at Tyskland vil sejre, hvor længe krigen end skal vare. Den reviderede neutralitetslov for U.S.A. undertegnes af Roosevelt. De sidste italienske styrker i Abessinien fordrives af englænderne. Herhjemme ophæves pligten til at bære hvidt armbind under mørklægning. Prisloven ændres. Antikomintern-Pagten Tyskland-Italien-Japan-Spanien-Ungarn og Manchukuo forlænges for fem år og tiltrædes yderligere af Danmark, Finland, Bulgarien, Kroatien, Rumænien, Slovakiet og Nanking-regeringen. Loven om det skrællede pristal herhjemme vedtages.

December 1941.

Et krav fra England til Finland om separatfred afvises, og Finland proklamerer de genvundne områders genforening med Finland. Krigserklæringer fra England til Finland og fra Aksemagterne til U.S.A., samt fra Japan til U.S.A. og England. Japanerne starter deres store offensiv og angriber Hawaii, hvor fem store amerikanske slagskibe sænkes ved Pearl Harbour. Japanerne går i land på Philippinerne og Hongkong-øen. Ved Singapore sænkes to allierede slagskibe af japanske flyvere. Generalmobilisering i U.S.A. Også de engelske dominions afgiver krigserklæringer. Stillehavskrigen i fuld gang. Hongkong kapitulerer. Vinteren har lammet operationerne på Østfronten, men den tyske general v. Brauschitch træder tilbage og afløses som øverstkommanderende af

Hitler selv. På Krim landsættes russiske forstærkninger. Herhjemme gennemføres visse lempelser i mørklægningsbestemmelserne øst for Jylland. Et tog i Jylland beskydes af en engelsk flyvemaskine.

Englænderne etablerer et landgangsforsøg på den nordnorske kyst, men bliver slået tilbage. Den tyske overkommando begynder at benytte udtrykket »Afværgekampe« om slagene på Østfronten. Elleve nordmænd dømmes til døden. Singapore begynder at forberede evakueringen. Manilla trues af japanerne. Englænderne tager Benghazi.

Januar 1942.

Det nye år indledes med, at 26 landes befuldmægtigede i Washington undertegner en overenskomst, hvori de erklærer, at de ikke vil slutte separatfred med Aksemagterne. På alle frie danskes vegne giver Danmarks gesandt i U.S.A., minister Kauffmann, tilslutning til denne solidaritetserklæring. Japanerne erobrer Manilla og Malakka halvøen undtagen Singapore, samtidig sættes offensiven mod Birma i gang. General Wawell udnævnes til øverstkommanderende for de allierede hære i Østen. I Finland fortsættes den russiske offensiv, og tyskerne melder om hårde afværgekampe på Østfronten. Tyske flyvere bombarderer Malta. I Rio de Janeiro holdes en pan-amerikansk konference, som anbefaler at bryde med Aksemagterne. Der udbryder krig mellem Japan og Hollandsk Indien, og Thailand afgiver krigserklæring til U.S.A. og England. Aksemagterne generobrer Benghazi, medens tyske tropper rykker ind i Feodosia på Krim. Herhjemme sker der en nedsættelse af smørrationer med 10 pct. Den danske regering udsteder en erklæring, hvori der tages afstand fra forsøgene på at danne danske eksilregeringer i udlandet, idet man særlig hæfter sig ved den virksomhed, minister Kauffmann har udfoldet i U.S.A. Kongen udsteder et reskript til udenrigsministeren om pligterne for tjenestemænd i udenrigstjenesten. Den danske filmproduktion sættes stærkt i vejret. Benzinrationerne strækkes yderligere, og den danske krone opskrives med 8,3 pct. Det danske Ø.K.-skib »Selandia«, der er verdens første motorskib, krigsforliser i Østen. Alle fronter præges af øget aktivitet, og japanerne går i land på New Guinea og Salomonsøerne. De første amerikanske tropper, et stort ekspeditionskorps, landsættes i Nord-Irland. Churchill opnår et tillidsvotum med 464 stemmer mod 1. De kommunale valg i Danmark udsættes i et år.

Februar 1942.

Den 30. krigsmåned bringer Singapores fald efter voldsom japansk offensiv, hvorefter japanske styrker landsættes på Java og Sumatra. De Allierede må opgive Birmavejen. Der oprettes et fælles engelsk-amerikansk generalstabsråd med sæde i London og Washington. I Norge giver den tyske rigskommissær Terboven sit samtykke til, at Quisling udnævnes til ministerpræsident. Aksetropperne kan melde om fortsat stærk fremgang i Libyen. Den tyske rigsminister dr. Todt meldes forulykket efter nedstyrtning med en flyvemaskine. Regeringsomdannelser i England, hvor Cripps bliver medlem af Krigskabinetet, medens Churchill opfordres til at afgive forsvarsministeriet, hvilket han afslår. Skarpe konflikter i Norge mellem bl.a. lærere og præster og National Samling. Biskop Berggrav afsættes. Herhjemme afgives betænkning om sociallovens revision. Der meldes om indtægtsfremgang for skatteborgerne landet over. Engelske flyvere kaster bomber over Fyn og Jylland. 400,000 arbejdere tilkendes højere dyrtidstillæg, og der udstedes smørrabatkort, også til ikke-forsørgere.

Marts 1942.

Måneden præges af voldsom japansk aktivitet i det fjerne Østen, hvor japanerne erobrer Rangoon og Hollandsk Indien, hvis regering må evakuere til Australien. De allierede tropper på Java tvinges til kapitulation. I Europa karakteriseres situationen af den fortsatte luftkrig, også Paris bombarderes, idet målet opgives at være Renault-fabrikkerne. Endnu et antal nordmænd henrettes af tyskerne. Alle Norges biskopper nedlægger deres embeder. Den »norske« regering indfører særlig jødelovgivning. Herhjemme opnås forlig mellem landbrugsminister Bording og landbrugsorganisationerne om den nye kornordning. Arbejdsfordelingsloven vedtages. Efter tysk krav afskediges den danske gesandt i London, grev Reventlow, sammen med legationsråd Gustav Rasmussen og flere andre af legationens personale for »uneutral virksomhed«. I Tyskland nedsættes rationerne, og i en stor tale erklærer Hitler, at selvom vinteren medførte store vanskeligheder og alvorlige prøvelser, vil den russiske hær blive knust i sommerens løb. Tyskerne opgiver sænkningstallet til 16 mill. bruttoregistertons. Herhjemme gennemføres en købenkavnsk skatteforhøjelse på 15 pct. Borgerne opfordres til at vise yderligere sparsommelighed med gassen. Forbruget

skal nedskæres med en fjerdedel. Der indføres forhøjede afgifter på drikkevarer. Britiske landgangstropper forsøger at komme i land på den franske Atlanterhavskyst ved St. Nazaire, men bliver slået tilbage. April 1942.

Udviklingen i Norge medfører, at hovedparten af præsterne følger biskoppernes eksempel og nedlægger deres embeder. Tyskland erklærer vinterslaget for endt og forbereder forårsoffensiven. Den tyske Rigsdag giver Hitler enevældig magt. Laval får atter sæde i den franske regering og danner en ny regering i Vichy, hvor han selv overtager posten som udenrigs- og indenrigsminister samt som regeringschef og informationsminister. Rostock udsættes for heftige angreb af englænderne. I Norge bliver to tyske politimænd myrdet, og som repressalier henrettes 18 nordmænd. Luftkrigen intensiveres på alle fronter, bl.a. bombarderes Augsburg, Köln, Norwich og Trondheim, Kiel og York. Herhjemme begynder bolignøden at gøre sig gældende. De første drosker med generatoranlæg viser sig på gaderne. Den hårde vinter har ødelagt hovedparten af landets hvedearealer, hvilket giver sig udslag i mindre franskbrødsrationer. Også wienerbrød rationeres, og der indføres bestemmelse om iblanding af byg i brødkornet. Rejsevanskelighederne forværres, idet der bl.a. indføres særlige færgebilletter. Statsbanerne indstiller en tid al godsbefordring.

Maj 1942.

Japanske tropper indtager Mandalay i Burma. På Østfronten præges måneden af de store kampe i Charkow-afsnittet. Luftkrigen i Vest fortsættes med uformindsket heftighed. Madagascar besættes af engelske tropper. Kertsch indtages af tyske og rumænske styrker. I Nordafrika starter Rommel sin offensiv mod Tobruk. Politigeneral Heydrich i Bøhmen-Mahren såres dødeligt ved et attentat, hvorefter der proklameres undtagelsestilstand i Protektoratet. Herhjemme må statsminister Stauning lade sig indlægge på hospital, hvorefter finansminister Buhl konstitueres som statsminister. Den 3. afdøer Stauning ved døden, og budskabet herom modtages med sorg af den danske befolkning. Stauning bisættes på statens bekostning. Buhl udnævnes til statsminister. Regeringen udsteder en erklæring, hvori det siges, at det vedblivende vil være den danske regering magtpåliggende at fremme og udvikle samarbejdet med Tyskland til gensidig gavn og nytte. Fabrikationen af

Fra invasionen
på Atlanterhavskysten.

cykledæk standses midlertidigt. Til Finland afsendes danske fødevarer for 35 mill. kr. Kongen hyldes på sin 30 års jubilæumsdag som regent. Brødrationeringen skærpes. Christmas Møller flygter til England under dramatiske omstændigheder. Skjult i en lille skonnerts lastrum undgår han opdagelse af tyskerne og kommer vel ud af Limfjorden. Efter et ophold i Sverige rejser han til England, hvor han bliver formand for det danske råd og begynder sine radiotaler til den danske befolkning. Cykletyverierne griber stærkt om sig. Manglen på jern og metaller foranlediger storslået landsomspændende indsamling. De første cykledæk af erstatningsmaterialer kommer i handelen.

Juni 1942.

I denne måned følger krigserklæringerne fra Meksiko til Aksemagterne og fra U.S.A. til Ungarn, Rumænien og Bulgarien. Essen bombarderes, hvorpå tyskerne indleder gengældelsesangreb på Canterbury. Rommel går frem i Nordafrika og erobrer Tobruk, hvorefter hans hære begynder at trænge ind i Ægypten. Heydrich dør efter attentatet, og der foretages en række henrettelser i Prag. Frikorps »Danmark« indviklet i de hårde slag på Østfronten, korpsets chef, C. F. von Schalburg, falder. Slaget om Sebastopol indledes og resulterer i Sebastopols fald. Herhjemme bliver

Stalin og Roosevelt
ved Yalta-Konferencen.

brændselssituationen stadig alvorligere. På tysk foranledning bliver de mænd, der har hjulpet Christmas Møller med at flygte, idømt strenge fængselsstraffe. De første tilfælde af dansk sabotage mod tyskerne dukker op i Ålborg, hvor syv skoleelever, medlemmer af den stedlige »Churchill-Klub«, idømmes fængselsstraffe for at have generet den tyske Værnemagt. Herefter begynder der at komme fart i Dannelsen af sabotageorganisationer og anden modstandsbevægelse. Det vedtages at rationere gassen, og der udformes et stort lovkompleks med henblik på at få de ledige penge steriliseret. Herre- og drengetøj i standardudgaver belægges med maksimalpriser. Statsbanerne nedskærer befordringen af cykler og forskellige grupper af gods. I Underhuset oplyser Eden, at der er oprettet en 20-års bistandspagt mellem England og Rusland, og at en lignende pagt er oprettet mellem U.S.A. og Rusland. Det vækker voldsom harme verden over, at tyskerne som repressalie udsletter en hel czeckisk landsby. Tyske tropper erobrer Mersa Matruh. Japanerne landsetter tropper på Aleuterne. I Sverige vedtages den store forsvarsplan. Tyske U-både dukker op ved Amerikas Atlanterhavskyst. Herhjemme udstedes forbud mod færdsel på Jyllands kyster efter mørkets frembrud.

Juli 1942.

Den britiske tilbagemarkering i Nordafrika giver anledning til en stormende parlamentsdebat i London, men uden at love særlig lysning i situationen opnår Churchill dog et tillidsvotum. Imidlertid lykkes det de britiske Afrika styrker at standse Rommels styrker ved El Alamein, 100 km fra Alexandria. Englænderne har politiske vanskeligheder i Indien, hvor den indiske Nationalkongres' eksekutivkomité fremsætter krav om ophævelse af den engelske politiske magt i Indien. Den tyske sommeroffensiv på Østfronten fører til en afslutning på Krimkrigen. Rostov erobres, og tyskerne trænger frem til Don-buen vest for Leninograd. På dette tidspunkt udsteder Stalin sit opråb til den røde armé om at standse tyskernes fremtrængning for enhver pris. De russiske krav til sine Allierede om oprettelse af en »anden front« forstærkes. Tyskerne afviser russiske modangreb og fortsætter presset mod Kaukasus-området med en hær på 2 mill. mand. Den tysk-engelske luftkrig fortsættes, og panserstyrkernes kampe ved El Alamein tiltager i voldsomhed. Herhjemme bliver dr. la Cour idømt syv måneders fængsel for angreb på det tyske statsstyre. Arbejdsløshedstallet daler stadig og når ned på 17.300. Bolignøden derimod bliver alvorligere. Som et led i bekæmpelsen forbydes nedrivning af gamle ejendomme, som ikke kan kendes ubrugelige til menneskeboliger. Elektricitetsrestriktionerne medfører forbud mod salg af elektriske kogeindretninger og komfurer. Til gengæld gennemføres visse lempelser i gasrationeringen, men kulsituationen er stadig meget alvorlig.

August 1942.

Tyskerne fortsætter på Østfronten fremrykningen i Kaukasus, og slaget om Stalingrad begynder. De russiske krav om oprettelsen af en anden front medfører en britisk raid mod Dieppe på den franske kanalkyst. Tyskerne tilbageviser angrebet efter nogle timers kamp. I Stillehavet indleder amerikanerne deres offensiv på Salomonsøerne. Udviklingen i Indien resulterer i, at englænderne arresterer Ghandi og andre indiske ledere. Herhjemme underlægges alle skibe fragtnævnet for at sikre brændselstransporterne. Der udstedes forbud mod konservering og nedfrysning af fjerkræ. Bærfrugt behæftes med maksimalpris. Fremstillingen af sigtemel standses. Der indføres prisstop for hoteller og restauranter. Manglen på cement medfører forbud mod anvendelse af

cement til vejanlæg. Kulmanglen gør sig stedse mere gældende på en række områder. Churchill foretager en rejse til Moskva for at forhandle med Stalin og flyver derfra til Cairo. Også fra Brasilien kommer der krigserklæring til Tyskland og Italien. Mussolini holder »hovedrengøring« og ekskluderer over 60.000 partimedlemmer. Tyskerne udsteder en forordning, hvorefter der kan mobiliseres arbejdskraft i de besatte områder. Ved månedens slutning tiltager kampene om Stalingrad i heftighed og betegnes som de hidtil blodigste på Østfronten.

September 1942.

I det fjerde krigsårs første måned lykkes det de tyske styrker at støde yderligere frem på Østfronten. Volga og Sortehavets østkyst nås. Tyskerne trænger ind i selve Stalingrad og sætter over Kertschstrædet. Flådehavnen Novorossisk erobres. Herhjemme må statsminister Buhl på tysk foranledning rette en opfordring til befolkningen om at være med til at bekæmpe sabotagehandlinger. Der opstår en vis spændthed i det dansk-tyske forhold efter Kong Christians svar på Hitlers lykønsning til kongens fødselsdag. Hitler er utilfreds med den form, kongen har givet sit svar, og finder det ikke hjerteligt nok. Gennem gesandt Renthe-Fink giver Hitler udtryk for sin vrede i udenrigsministeriet, og sagen udvikler sig til, at den diplomatiske forbindelse mellem Danmark og Tyskland afbrydes, idet Tyskland hjemkalder sin gesandt og hjemsender Danmarks gesandt. Formelt bliver den diplomatiske forbindelse ikke senere genoptaget. Også general Lüdke kaldes tilbage, og tyskerne indleder en skærpet kurs her i landet, hvilket senere bl.a. fører til beslaglæggelse af de danske militære depoter.

Oktober 1942.

Lüdke afløses som øverstkommanderende over de tyske tropper i Danmark af general v. Hanneken. Under sin ridetur gennem byen er kongen så uheldig at falde af hesten og pådrage sig lettere kvæstelser. Under hans sygeleje forestår kronprinsen regeringens førelse. Produktionen af brunkul intensiveres. I Norge fortsætter tyskerne med henrettelser, bl.a. som Sonebod for sabotage. De engelske fanger, som tyskerne tog under Dieppe-aktionen, 1200 mand, lægges i lænker, hvilket fra engelsk side besvares med lignende forholdsregler overfor tyske fanger. Under ledelse af Montgomery indledes den allierede offensiv i Nord-

afrika mod Rommel. De politiske kommissærer i den russiske hær afskaffes. Kampene i og om Stalingrad raser videre med uformindsket heftighed, men den indtrædende vinter begynder at hæmme operationerne på Østfronten iøvrigt. Herhjemme er der uroligheder under et besøg af Frikorps »Danmark«. Sommertiden ophører. I det fjerne Østen raser et søslag ved Salomonsøerne.

November 1942.

I Nordafrika vender krigslykken sig. General Montgomery trænger med sine panserstyrker ind i de tyske linier ved El Ajamein. Samtidig landsættes betydelige amerikanske og britiske tropper under kommando af general Eisenhower i fransk Marokko og Algier, hvor de hurtigt tiltvinger sig fodfæste. Montgomerys 8. Armé presser langsomt, men uimodståeligt Rommel tilbage gennem Nordafrika. De tyske styrker går sammen med italienerne til angreb på den franske flådehavn Toulon for at bemægtige sig flåden, men det lykkes besætningerne at sænke de fleste af skibene, inden aksetropperne når frem. Petain overtager personlig posten som øverstkommanderende og protesterer mod den engelsk-amerikanske invasion. Tyskerne fører tropper til Tunis. Også på Østfronten begynder aksens modgang, idet russerne starter offensiv på flere frontafsnit og trykker tyskerne tilbage. Herhjemme præges situationen af tyskernes utilfredshed med den siddende regering. De kræver Ministeriet Buhl afløst af et andet og fremholder Erik Scavenius som den mand, de kunne tænke sig at nære tillid til. Der forhandles i en uge under stor spænding, og tilsidst danner Scavenius regering og tilkendegiver i en officiel erklæring, at han vil fortsætte med den politik, der hidtil er ført. På regeringens vegne fremsætter justitsminister Thune Jacobsen forslag om en bemyndigelseslov, hvorefter regeringen kan træffe de forholdsregler, den anser for egnede til opretholdelse af ro og orden. Fire konservative rigsdagsmænd undlader at stemme. Prisloven forlænges, og der udstedes påbud om indskrænkninger af vinduesudstillinger.

December 1942.

I Algier oprettes et fransk rigsråd med Admiral Darlan i spidsen, men i månedens løb falder Darlan for en morders skud og efterfølges af general Giraud. De tyske og amerikanske styrker i Tunis opnår kontakt med

Churchill
ankommer til Yalta.

hinanden. Allierede flyvere angriber fra deres nye baser i Nordafrika gang på gang Italien. Aksens forsvarslinje i Nordafrika må trækkes tilbage. På Østfronten præges situationen af de russiske offensiver mod Voronesh og Rostov, men tyskerne melder om heldigt gennemførte afværgekampe. Tyskerne rykker dog tilbage til nye stillinger mod vest. Herhjemme vedtages lov om sabotagevagter ved visse fabrikker og virksomheder. I Århus oprettes en jydsk-fynsk politikommando under ledelse af politimester Agersted. Det forbydes at forsende hjemmeslaget flæsk med de offentlige transportmidler. Den stigende aktivitet af illegale grupper i Danmark fremkalder en officiel meddelelse om modforholdsregler, og der foretages en række anholdelser, bl.a. arresteres folketingsmand Aksel Larsen og professor Chiewitz, og det meddeles ligeledes officielt, at der er indledet undersøgelser mod en række personer, som sigtes for at have deltaget i udgivelsen af det illegale organ »De frie Danske«. Under finanslovdebatten fremsætter statsminister Scavenius en advarsel mod deltagelse i sabotagehandlinger. Krigsudviklingen giver anledning til optimisme i England, men Churchill advarer og erklærer, at han endnu kun kan love imperiet »blod, sved og tårer«, selvom han ikke er i tvivl om det endelige udfald. I Nordafrika fører Rommel sine styrker tilbage til Tunis, skarpt forfulgt af Montgomery. Det kommer til kompetencestridigheder mellem de Gaulle og Giraud, men fransk Somaliland tilslutter sig førstnævnte.

Januar 1943.

Efter at russerne har omringet Stalingrad, hvor general Paulus i spidsen for en kvart million mand afslår kapitulationen, begynder det for tyskerne så skæbnesvangre tilintetgørelsesslag, der ender med, at russerne overmander de tilbageblevne tyske styrker. Russerne starter samtidig offensiv på flere frontafsnit, og tyskerne må tage den »elastiske« forsvarsteknik i anvendelse under deres afværgekampe. Også i Nordafrika går det tilbage for tyskerne, idet Montgomerys 8. Armé erobrer hele Libyen. Også Chile og Irak bryder med aksen. Efter en pause på over et år genoptages de engelske luftangreb på Berlin, som nu også oplever det første dagangreb. I øst må tyskerne opgive bl.a. Veliki Luki og Voronesh, samtidig med at russerne gennembryder omringningen af Leningrad. Den tyske bevægelseskrig medfører talrige »frontforkortninger«. Herhjemme skærpes priskontrollen på en række

områder. Elektricitetsrestriktionerne skærpes, og brændselssituationen medfører ændrede lukketider, ligesom radioens sendetider og lokaltrafikens kørselstid afkortes. Maksimalpriserne på tørv forhøjes, og alle storforbrugere af gas får mindre rationer. København oplever den 27. et engelsk luftangreb, der er rettet mod Burmeister & Wain. Der falder bomber i beboelseshuse på Islands Brygge og i Sukkerhuset samt i en fabriksbygning ved Knippelsbro. 7 mennesker mister livet, og 70 såres. Stor materiel skade anrettes, og der startes en indsamling for at komme de bomberamte til hjælp. Det opgøres, at der siden besættelsen er faldet 10.000 bomber i Danmark.

Februar 1943.

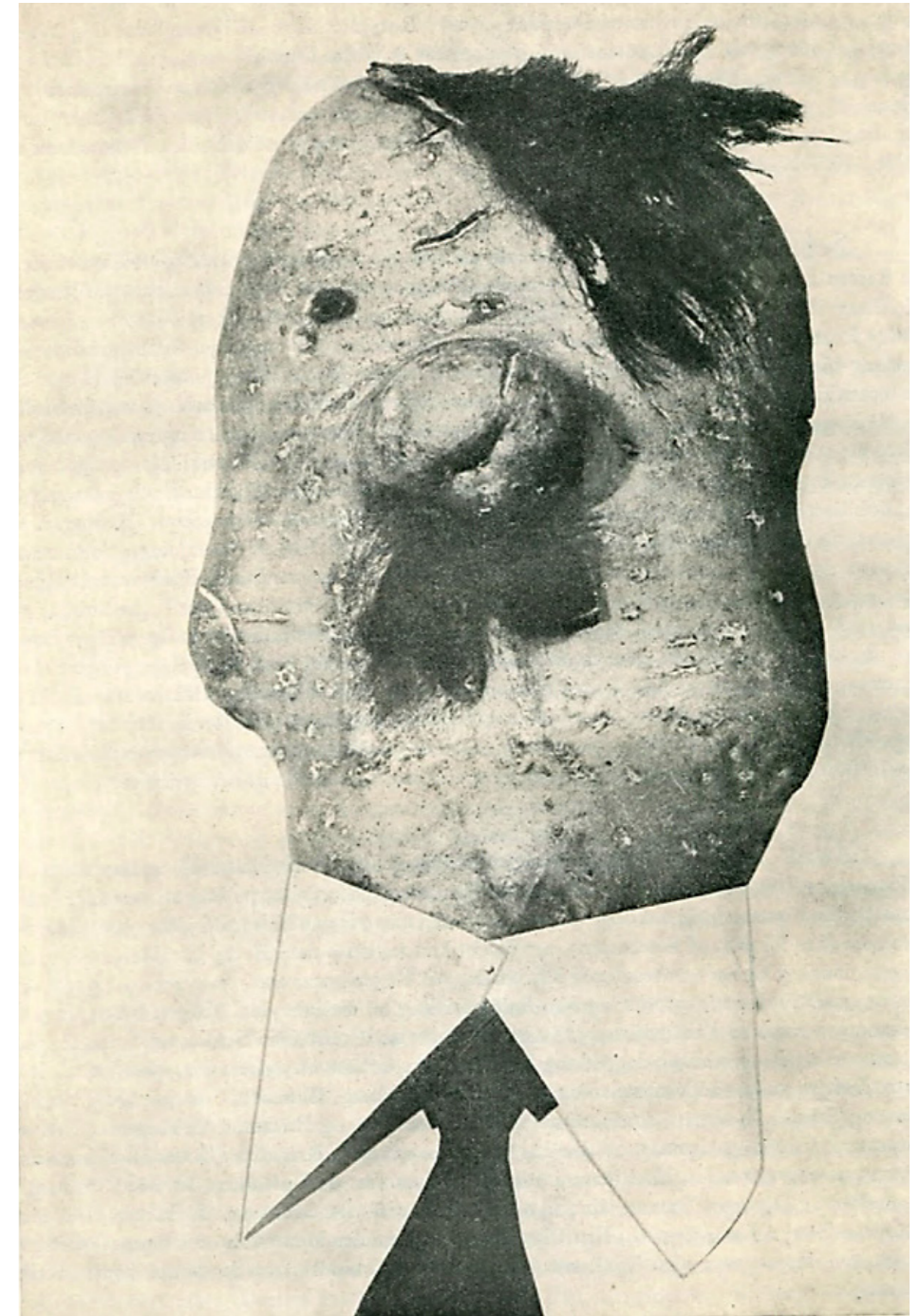
Der udstedesen tysk særmelding om Stalingrad-katastrofen og holdes landesorg i tre dage. Det meddeles også fra tysk side, at tilbagetrækningen af aksens tropper i Kaukasus er fuldført. Russerne generobrer Kursk og Bjelgorod, senere tillige Rostov og Charkov. I Italien overtager Mussolini selv posten som udenrigsminister, medens Ciano bliver ambassadør ved Vatikanet. I det fjerne Østen tvinges japanerne til at fortrække bl.a. fra Guadalcanal. Den tyske propagandaminister Goebbels maner civilbefolkningen til at anstrenge sig yderligere, idet han henviser til Værnemagtens indsats og ofre. Den 24. udsteder Hitler sin proklamation om Europas totale mobilisering, idet han nærmere definerer de besatte landes krigsindsats og erklærer, at Tyskland vil gennemføre en mobilisering af Europas sjælelige og materielle værdier i hidtil uoplevet omfang. Det oplyses, at den franske flåde fra Dakar er ankommet til U.S.A. Herhjemme fortsætter Gestapo deres jagt på modstandsbevægelsens folk, bl.a. arresteres biblioteksdirektør Døssing, medens professor Mogens Fog efterlyses. Der ankommer en tysk rigsbefuldmægtiget til Danmark, nemlig dr. Werner Best, en af Himmlers medarbejdere. Der afsiges dom i en række sager, hvor danske statsborgere er tiltalt for at have hjulpet engelske faldskærmsagenter. Straffen går helt op til 10 års fængsel. Ligeledes idømmes en række personer hårde straffe for at have haft forbindelse med illegale kredse. Den tyske værnemagts hovedkvarter i Kolding udsættes for bombeattentat, og der udsættes en belønning på 10.000 kr. for oplysninger, der kan føre til gerningsmændenes pågribelse.

Marts 1943.

Herhjemme udskrives i forståelse med tyskerne valg til Folketing og Landsting, idet dog det tyske mindretal ikke deltager. Der bliver over hele landet stemt som aldrig før, og valgdeltagelsen når overalt rekordhøjder. Samarbejdspartierne får 95 pct. af stemmerne, og valget kan således med rette karakteriseres som et godt dansk valg og en strålende tilslutning til regeringens nationale politik. Herefter kan ingen tvivl herske om det danske folks stilling til folkestyret. Krigen i øst præges af den store russiske vinteroffensiv, hvorved den tyske front flere steder trykkes tilbage. Den russiske offensiv ebber dog ud, og tyskerne generobrer bl.a. Charkov. Mod vest fortsættes luftkrigen med bombardementer, bl.a. af Nürnberg, München, Stuttgart, Wilhelmshafen og Berlin. Tyskerne bombarderer bl.a. Newcastle, og russerne Helsingfors. Hitler indrømmer i en rigsdagstale, at der har været en alvorlig krise på Østfronten, men at krisen nu er overvundet. Herhjemme oplever København sin luftalarm nr. 50. Otte unge mennesker og drenge idømmes alvorlige fængselsstraffe for sabotage. Redaktøren af det nazistiske blad »Kamptegnet«, fru Olga Eggers, og hendes medredaktør idømmes strenge straffe ved Højesteret, men tyskerne griber ind og forhindrer, at de dømte kommer til afsoning.

April 1943. Herhjemme begynder der for alvor at komme fart i sabotagehandlingerne, mens Rigsdagens Samarbejdsudvalg retter en indtrængende appel til befolkningen om at forstå situationens alvor. Det oplyses, at der foruden en lang række jernbaneattentater er blevet forøvet sabotage både mod tysk og dansk ejendom rundt omkring i landet. Luftkrigen i vest og i Italien fortsættes, eksempelvis udsættes Antwerpen for et engelsk luftangreb, og det oplyses, at 2000 mennesker er blevet ofre. Måneden præges iøvrigt storpolitisk af den række forhandlinger, som Hitler fører med sine vasalstater. Efter tur møder bl.a. Mussolini, Antonescu, Horthy, Tiso, Pavelitch og Laval til konference med den tyske fører. Rusland afbryder den diplomatiske forbindelse med den polske eksilregering i London. I syd bliver Rommels linier gennembrudt af de Allierede, men ved en tilbagetrækning undgår tyskerne omringning. Kampene i Tunis fortsættes imidlertid med uindskrænket voldsomhed, og der gøres klar til det afgørende slag. Herhjemme indføres anmeldelsespligt for bilgummi. Efter at Island

Engelsk karikatur af »Føreren«, lavet af en kartoffel, et par lokker hår, en flip og et slips.

har erklæret at ville være republik fra 1944, fremsætter statsministeriet en erklæring om regeringens stilling. Der indføres en ny skat på krigs-merindkomster.

Maj 1943.

Månedens vigtigste begivenhed er Afrika-Felttogets afslutning. De Allierede erobrer Bizerta og Tunis samt hele Kap Bon Halvøen, hvorefter Aksemagterne tvinges til at indstille krigen i Afrika. Både fra engelsk og russisk side fremsættes erklæringer om, at Polen skal genopstå som en fri og uafhængig stat. Stalin opløser Komintern. Tyskerne afgiver en protokol om massegravene i Katyn. Efter udviklingen i Afrika sættes Italien i højeste alarmberedskab, og italienske styrker kaldes hjem fra Balkan. De italienske øer bombarderes af allierede flyvere, samtidig med at luftkrigen fortsættes i Vesteuropa. På Østfronten fortsætter russerne deres offensiv og trykker den tyske front tilbage. Herhjemme gennemføres de kommunale valg. Der indføres forbruger-kødkort, men forbudet mod transport af flæsk ophæves. Efter at have overstået sin sygdom overtager kongen påny regeringen. Det tyske riges befuldmægtigede, dr. Best, modtages af kongen. Den nye huslejelov træder i kraft, hvorefter der er indtrådt vigtige ændringer i forholdet mellem lejer og ejer. Af hensyn til mangelen på arbejdskraft til landbruget standses en række vejarbejder. Sabotageaktionerne fortsætter i stigende omfang. Under en aktion mod nogle virksomheder i Tåstrup sårer sabotørerne ti fabriksvagter med revolverskud. Fire sabotører fra Holbæk bliver taget til fange, medens en femte skydes ned under flugt. Slagterbutikkerne indfører tirsdagslukning. Rundt om i landet går boligbyggeriet i stå på grund af materialemangel. Bolignøden bliver stedse alvorligere. Under et luftangreb på Flensborg omkommer 15 danske børn. Også på Bornholm indføres nu legitimationskort. Det oplyses af Dansk Dampskibsrederiforening, at der under krigen er sænket 164 danske handelsskibe, og at 1032 danske søfolk er omkommet. Der vedtages et lovkompleks om nye skatter, hvorefter der indføres merindkomstskat, krigskonjunkturskat og tvungen opsparing.

Juni 1943.

Det betydningsfulde allierede fremstød over Middelhavet resulterer i erobringen af de italienske småøer Pantellaria og Lampedusa. Efter forhandlingen mellem Giraud og de Gaulle opnås enighed om dannelsen

af en fransk befrielseskomité i Algier under Ledelse af de to militærpolitikere. Ruhr-distriktet udsættes for en heftig luftoffensiv. Det oplyses, at der daglig er henved 4000 flyvemaskiner i aktivitet over Vesteuropa. Fronterne ligger ret fast på Østfronten. De Allierede gennemfører en række modforanstaltninger overfor den tyske Ubåds-trusel. I Italien indføres arbejdetjeneste, og en halv million franskmænd udskrives til arbejde i Tyskland. Også hollændere udskrives i stort tal til tysk arbejdstjeneste.

Juli 1943.

Efter at det i nogen tid har været åbenbart, at de Allierede samler landgangsbåde i Tunis, følger den 10. juli næste betydningsfulde fase i de Allieredes operationer. En vældig flåde af transportfartøjer forcerer Middelhavet, og store invasionsstyrker landsættes på Siciliens kyst, hvor det kommer til forbitrede kampe med aksetropperne. De Allieredes sejr bliver skæbnesvanger for fascistregimet i Italien. Mussolini har et møde med Hitler, men på det fascistiske storråds møde den 25. konstaterer han, at han har flertallet imod sig og træder tilbage som regeringschef. Badoglio udpeges af Kong Victor Emanuel til ministerpræsident, og Mussolini arresteres. Få dage senere vedtages det at opløse det fascistiske parti og Storrådet, hvilket giver anledning til glædesdemonstrationer over hele Italien, men Badoglio udsteder proklamation om krigens fortsættelse, og Eisenhowers fredstilbud til Italien afvises. På Østfronten blusser krigen op, og det kommer til vældige infiltrationsslæg, bl.a. ved Bjelgorod. Det oplyses, at 10 millioner mand deltager i slaget, som raser uden pause. I vest fortsættes luftkrigen, og Hamburg evakueres efter at være blevet ødelagt. Også Rom bombarderes. Herhjemme opgøres det, at indtægterne gennemgående er steget over 13 pct. og at antallet af millionærer på et år er gået op fra 528 til 569. Der indføres vidtgående priskontrol med restauranter. Sabotagen tager voldsomt til over hele landet, og tyskerne fører politimæssige forstærkninger til landet.

August 1943.

Denne måned bringer skelsættende begivenheder i besættelsens historie. Den danske regering afviser et tysk krav om godkendelse af, at danske statsborgere, der dømmes ved tysk krigsret, skal føres til fængsler

i Tyskland. Tyskerne erklærer, at de danske myndigheder er ude af stand til at opretholde ro og orden. Den tyske øverstkommanderende i Danmark, general von Hanneken, beslutter at slå til, og tidligt om morgenen den 29. august erklærer han militær undtagelsestilstand for hele landet. Tyske tropper går til aktion mod danske garnisoner og militære anlæg samt mod flåden. De danske soldater sætter sig overalt til modværge, og det kommer til blodige træfninger, hvorunder 23 danske soldater falder. De tyske tab er ukendte. Flådemandskabet sænker de danske orlogsfartøjer, enkelte undslipper til Sverige med deres besætninger. Efter at have slået modstanden ned, opløser og afvæbner tyskerne de danske styrker og internerer dem i nogle uger. Regeringen Scavenius indgiver sin demissionsbegæring og ophører at fungere, Rigsdagen hjemsendes, og den civile administration overtages af de respektive ministeriers departementschefer. Samtidig med de militære begivenheder i morgentimerne går en arrestationsbølge over landet; mange hundrede fremtrædende personligheder interneres i nogle uger. Civil jernbanetrafik holdes standset i en uge. Forud for de historiske begivenheder den 29. august, der bringer Danmark i en slags krigsstand med Tyskland, er gået generalstrejken i Odense, foranlediget af tyskernes mord på sagesløse personer. Befolkningens ubrydelige sammenhold overfor de tyske provokationer og overgreb manifesterer sig på smukkeste vis, men strejken kræver mange døds ofre. Strejken afblæstes den 24. efter at have varet i fem døgn. Dagen efter ødelægges Forum i København af en bombeeksplosion, efter at tyske soldater har begyndt at anvende kæmpehallen til kvarter. August bringer iøvrigt afslutningen på kampene om Sicilien, som rømmes af de tyske og italienske styrker. - Luftslagct raser videre over Syditalien, og Rom erklæres for en åben by. På Østfronten fortsætter russerne deres offensiv og tvinger tyskerne tilbage bl.a. fra Orel, Charkov og Taganrog, men tyskerne melder, at de under deres planmæssige frontforkortninger har tilføjet russerne svære tab.

September 1943.

Det femte krigså indledes med de Allieredes erobring af Syditalien, efter at 8. britiske armé er landsat i Calabrien og 5. amerikanske armé ved Salerno. Badoglio-regeringen kapitulerer uden betingelser den 8., men der dannes en ny fascistisk regering, stærkt militært understøttet af ty-

skerne, som besætter hele Norditalien og afvæbner de ikke-fascistiske styrker. Samtidig lader Hitler den tyske Værnemagt besætte hele Sydfrankrig. Mussolini, som siden sin arrestation har været interneret på et utilgængeligt bjergslot, hvorfra han med Badoglio-regeringens samtykke skulle udleveres til de Allierede, befries af tyske faldskærmssoldater samt nedlemmer af Sikkerhedstjenesten og SS. Han bringes i sikkerhed hos tyskerne. Herhjemme skærper tyskerne udgangsforbudet, som har været gældende fra den 29. august, således at befolkningen nu ikke må færdes på gaden mellem 21 og 5. Som motivering angives sabotagehandlinger. Samtidig udsteder den tyske øverstbefalende en forordning om aflevering af skydevåben, ammunition og sprængstof, idet han erklærer, at undladelse vil medføre dødsstraf. Et par dage senere bekendtgør den tyske øverstkommanderende, at der er dødsstraf eller hårde frihedsstraffe for at hjælpe sabotører og spioner, f.eks. ved at give dem husly. Den 20. skærpes færdselsforbudet i København for fire dage, således at alle skal være inde kl. 20. Motiveringen er nye sabotagehandlinger. Den danske statsborger, obersturmbannführer K. B. Martinsen, der var chef for Frikorps Danmark efter v. Schalburgs fald, men nu er vendt hjem, opretter med tysk støtte et korps til bekæmpelse af sabotage. Korpset får navn efter v. Schalburg og opnår hurtigt ved terrorhandlinger at gøre sig forhadet af hele befolkningen. Efter at en tysk soldat er blevet hårdt såret ved attentat på gaden, idømmes København en bod på 1 mill. kr.

I Italien hersker der sorg i befolkningen over, at kapitulationen alligevel ikke medfører fred. Den befriede Mussolini danner en ny regering med marskal Graziani som udenrigsminister. Sardinien rømmes af de tyske tropper. På Østfronten må tyskerne trække sig ud af Briansk og Novorossisk, og russerne marcherer op til slaget om Dnjepr.

Oktober 1943.

I månedens første dage skrider tyskerne til arrestation af danske jøder. Det lykkes et stort antal at undslippe til Sverige, men mange hundrede fanges og bliver uden hensyn til køn eller alder deporteret til tyske koncentrationslejre. Den 6. ophæves den militære undtagelsestilstand, men en række af de forbud, der var gældende under denne, opretholdes. På fronterne i syd og øst fortsætter de Allieredes fremrykning. Russerne trænger tyskerne tilbage på den anden side af Dnjepr,

og i Italien sætter briterne over Volturno-floden. Tyskerne må rømme Neapel og Corsica. Badoglio udsteder krigserklæring til Tyskland. - I København eksploderer en tidsindstillet bombe i restaurant »Mokka«, hvorved flere tyske soldater dræbes eller såres. Som repressalier udsteder tyskerne udgangsforbud fra kl. 20-5, og byen København afkræves en bod på 5 millioner kroner.

November 1943.

På Østfronten iværksætter tyske tropper rasende modangreb i Dnjepr-buen, og det kommer til voldsomme kampe om adgangsvejene til Krim.

Der kæmpes ved Kijef og Sjitornir; russerne forsøger med knibtangsoperationer. I en stor tale i München betegner Hitler krigen som alle tiders største og erklærer, at Tyskland aldrig vil kapitulere. Også Churchill holder storpolitisk tale, den første efter hans udnævnelse til æresborger i London. Han erklærer, at felttoget i 1944 vil blive meget hårdt for de Allierede og bringe store tab af menneskeliv og materiel. I København afvæbnes 15 politibetjente på gaden af bevæbnede mænd. En betjent, som vægrer sig, skydes ned. Politiledelsen bekendtgør derefter, at der vil blive skudt, hvis man ikke under færdsel på gaderne om natten standser på opfordring. Der indtræffer en bombeeksplosion på Storebæltsfærgen »Sjælland«, og færgen brænder fuldstændig op. Der indføres skarp kontrol med alle rejsende. Den skærpede tyske kurs herhjemme giver sig udslag i en række domfældelser. 14 sabotører føres til Tyskland for at afsone hårde tugthusstraffe i tyske fængsler. Andre sabotører dømmes til døden ved tysk krigsret, og 31 danske fra Odense føres til en tysk koncentrationslejr. Den danske centraladministration udpeger stiftamtmand Herschend, Vejle, til at røgte en særlig mission i forbindelse med de foranstaltninger, som tyskerne gennemfører i Jylland for at sikre sig mod invasion.

December 1943.

Herhjemme fortsætter tyskerne med henrettelser og deportationer. Med henvisning til at de har udført kommunistisk virksomhed, overføres 58 danske til tysk koncentrationslejr. Efter nedskydningen af en tysk soldat idømmes København en ny bod på 2 mill. kr. På Østfronten starter russerne deres tredie vinteroffensiv, og i månedens løb må tyskerne rømme Gherson-brohovedet, Korosten og Sjitornir. Krigen har nu varet

lige så længe som verdenskrigen 1914-18. Den tyske feltmarskal Rommel besøger Danmark for at inspicere befæstningerne på Vestkysten og fortsætter langs »Atlantehavsvolden« mod syd. Herhjemme begynder den store kampagne for Difteri-Vakination. Revolverattentaterne tager til; bl.a. såres folketingsmand Ole Bjørn Kraft. Efter to mord på tyske soldater indføres der spærretid i København. Der indløber meddelelse om, at en dansk damper i Hamburgs havn er ramt af bomber under et luftangreb, fire mand er dræbt. I sit nytårsbudskab til det tyske folk udtaler Hitler sin tillid til, at de Allierede vil få en passende modtagelse, hvor de end forsøger at gøre landgang.

Januar 1944.

Russernes fortsatte offensiv fører i årets første dage til overskridelsen af den gamle polsk-russiske grænse, og den tyske frontkorrektion fortsættes, idet russerne også presser hårdt på nordfronten og ved Kertch. - Novgorod rømmes. Rom, Berlin og London udsættes for svære bombardementer. I det fjerne Østen foretager Amerikanerne en ny landgang på

Feltmarskal Montgomery var under sit Københavns besøg i audiens hos kongen og dronningen på Amalienborg.

New Guinea, og et stort søslag raser ved Marshall-øerne. Herhjemme bliver digteren Kaj Munk fundet myrdet i en plantage ved Silkeborg. De fem politiske partiers formænd udsender en fællesærklæring, hvori de fordømmer attentaterne og erklærer, at et tilbagefald til fortidens hævnmetoder må banlyses. Studenterforeningens store bygning på Vestre Boulevard i København udsættes for »Schalburgtage«, en skæbne, der også rammer Studenternes Bådehus og mange andre bygninger, bl.a. to atelierer på »Palladium«. Ved en dkibsekspllosion på Horsens Fjord omkommer 14 mennesker. Efter en krigsretsdom i Verona bliver Ciano, marskal de Bono og flere andre fremtrædende fascistiske personer henrettet. De Allierede foretager næste træk på Italien fronten. Natten til den 22. går store styrker i land mellem Nettuno og Tiber-mundingen syd for Rom, hvor der hurtigt skabes flere brohoveder. De polsk-russiske grænsestridigheder fremkalder et mæglingstilbud fra U.S.A., men Rusland afslår. Det kommer til et brud mellem Argentina og Tyskland-Japan. Luftkrigen over Berlin og London fortsætter.

Herhjemme oprettes tysk-danske udrykningskommandoer, som skal træde til med politimæssig bistand i tilfælde af gadeuorden, hvor både danskere og tyskere er indblandet. Der indføres strømperationering, og den danske tobak begynder nu også at finde anvendelse til cigaretfabrikation. Ferie-Pensionater underkastes prisregulering. På Østfronten sætter russerne vældige styrker ind i Leningrad-slaget. I sin tale på 11-års dagen for magtovertagelsen erklærer Hitler, at hvis Tyskland skulle bryde sammen, vil ingen magt kunne forhindre det nye »Hunnerindbrud« fra øst. Han udtrykker imidlertid sin forvisning om, at kampen til sidst vil føre til det tyske riges største sejr. I Italien fortsætter de Allierede deres angreb over en bred front.

Februar 1944.

På Østfronten fortsætter tyskernes elastiske forsvarstaktik, der i månedens løb medfører rømning af Nikopol, Cholm og Krivojrog. Russerne står lige øst for Narva. Luftkrigen over Tyskland og England stiger i heftighed, og tyskerne koncentrerer tropper i vest for at imødegå den ventede invasion over kanalen. Rusland fremsætter sine fredsbetingelser til Finland. Herhjemme afslører det tyske politi en organisation, der i vidt omfang har hjulpet flygtninge og andre til illegalt at rejse til Sverige. Det kommer til kamp imellem det tyske politi og organisationens

folk, hvorved lederen, cand. polit. Blichfeld Møller, såres dødeligt. Der udformes en stor folkebespisningsplan i København med henblik på den situation, at gasleverancerne ophører. Også ASA og Nordisk Film udsættes for bombeattentater, men det lykkes at opretholde en dansk filmproduktion. Der udstedes en forordning om gennembrydning af kældermure, således at det i tilfælde af sammenstyrtning er muligt at komme fra det ene hus til det andet. Med det formål at bekæmpe sabotagen opretter den tyske folkegruppe i Sønderjylland et uniformeret sikkerhedskorps.

Marts 1944.

Der meldes daglig om sabotage og modsabotage. Den danske underjordiske modstandsbevægelse under Frihedsrådet tager fat på likvideringen af stikkere og andre danske statsborgere i tysk tjeneste, og samtidig begynder tyskerne og deres håndlangere på den lange række af »Clearing«-mord. Der meldes daglig om adskillige »henrettelser«. Attentaterne på den danske presse begynder i Ålborg, hvor Ålborg Stiftstidendes bladhus beskadiges svært af en bombe. - På Østfronten følger begivenhederne slag i slag. Russerne afskærer banelinjen mellem Odessa og Lemberg og når frem til Djnestr. Russerne rykker tillige over den rumænske grænse. Tyske tropper besætter Ungarn, hvor regeringen umiddelbart efter fornyes. Den finske regering afviser de russiske fredsbetingelser, hvilket medfører en ny henvendelse fra Præsident Roosevelt.

April 1944.

Luftkrigen når et nyt højdepunkt, og som nye mål inddrages bl.a. Budapest og Bukarest. Foruden London og Berlin bombarderes Lille, Le Havre, Paris, Köln, München, Karlsruhe og Mannheim. Russerne forstærker deres offensiv på Krim og erobrer hele området med undtagelse af Sebastopol. Tyskerne må også rømme Odessa. Herhjemme udstedes forbud mod lystsejls. Mordbølgen ruller videre, og der meldes ligeledes stadig om sabotage og modsabotage. Bolignøden bliver alvorligere. En student og en lærer henrettes for sabotage og mordforsøg mod en tysk soldat. Den tyske rigsbefuldmægtigede, dr. Best fremsætter en erklæring, hvori han bebuder skarpe forholdsregler til opretholdelse af orden og sikkerhed i Danmark. Han erklærer, at der

vil blive foretaget henrettelser blandt de danske fanger, der er anholdt for sabotage og lignende, hvis de underjordiske aktioner ikke ophører. På den italienske sydfront forstærker de Allierede deres offensiv. Der fremkommer fra tysk side meddelelse om, at man har iagttaget store ansamlinger af skibe i de engelske kanalhavne, og formodningen om et nært forestående invasionsforsøg understøttes af den heftige britiske luftoffensiv over Nordfrankrig. Det er også luftstyrkerne, der præger frontbilledet i øst og syd.

Maj 1944.

Den voldsomme luftkrig i vest fortsættes, og det oplyses, at omkring 5000 maskiner er i aktivitet døgnet rundt. På Østfronten må tyskerne rømme Sebastopol, og i Italien forstærker de Allierede deres offensiv med det resultat, at den sydlige hovedfront opnår kontakt med styrkerne i Nettuno-brohovedet. Kong Christian retter et budskab til det islandske folk og erklærer, at han ikke kan anerkende, at Island har ændret regeringsform uden forhandling med kongen. Den danske nazifører Fritz Clausen meddeler, at han er trådt tilbage. To revolvermænd trænger ind på Politigården og bemægtiget sig en arrestant, der er i forhør. Store formationer amerikanske bombemaskiner er inde over dansk område. Der kastes bomber bl.a. på Rønmø, og en maskine styrter ned på Storehedinge Sygehus. Tyskerne meddeler, at 9 danske statsborgere er dømt til døden eller til hårde tugthusstraffe for begunstigelse af fjenden. Tysk kontrol med færdsel på de store broer. Meddelelserne om officielle henrettelser forekommer hyppigt. Gestapo skrider til stor aktion i Jylland, hvor bl.a. amtmand Refslund Thomsen og flere fremtrædende politimænd med chefen for den jydsk udrykningskommando, politimester Agersted, i spidsen, anholdes. De mistænkes for spionage og deltagelse i en illegal militær organisation og føres til tyske lejre, hvor flere af dem dør. Da tyskerne forsøger at arrestere oberst Paludan Müller, Gråsten, forskanser han sig i sit hus og forsvarer sig længe mod en stor overmagt. Først da tyskerne har sat ild på huset med brandbomber, bruger han den sidste patron i sin revolver på sig selv. Tyskerne indfører nu pligt for alle danske statsborgere over 15 år til at anskaffe legitimationskort. Det oplyses, at en trediedel af den danske handelsflåde er krigsforlist. Arbejdet på bygning af betonbunkers begynder.

Juni 1944.

Månedens bringer afgørende Begivenheder både ude og hjemme. Den altoverskyggende begivenhed er »D-Dagen«, den allierede invasion på Nordfrankrigs kyst. Den 6. går vældige landgangsstyrker til aktion og kommer i land i Normandiet på kysten mellem Seine-bugten og Cherbourg. Samtidig landsættes luftlandetropper på Cotentin-halvøen. Under forbitrede kampe med tyskerne lykkes det de Allierede at befæste deres brohoveder, tre i alt, skønt tyskerne i stor hast dirigerer forstærkninger til under kommando af feltmarskal Rommel. Invasionslaget raser med forfærdende voldsomhed, men efterhånden trykkes de tyske forsvarsfronter tilbage, og de Allierede får spillerum for deres panserstyrker. Carentan erobres, og efter at Cherbourg-halvøen er afskåret, indtages også Cherbourg. I Italien trænger de Allierede frem til Rom, hvorefter kong Victor Emanuel abdicerer. Tyskerne tvinges også til at rømme Elba. På den russisk-finske front starter russerne en stor offensiv og bryder igennem en del af de finske stillinger. Andre russiske hærstyrker presser på i de centrale frontafsnit, hvor tyskerne må opgive flere positioner.

Herhjemme er måneden præget af den landsomspændende generalstrejke, der udbryder spontant som protest mod de mange henrettelser af danske patrioter. Den 23. får befolkningen i København kendskab til, at Gestapo har myrdet 11 unge danske i Shell-Husets kældere, og dagen efter er der generalstrejke i København. Tyskerne udøver terror på gaderne, og det er livsfarligt at færdes ude. Ambulancerne kører uafbrudt, og mange hundrede mennesker bringes på hospitalet efter at være blevet ramt af de tyske kugler. Dødsofrenes antal er ca. 100, heriblandt mange kvinder og børn. Strejken breder sig over hele landet. Der indføres standrets-procedure i hele det sjællandske område, spærretid og forbud mod al kørende trafik på gaderne. Der lukkes for tilførslerne fra de offentlige værker, Byen befinder sig i formelig belejringstilstand. Al trafik indstilles. Efter nogle dages forløb lempes spærretiden.

Fra fronterne nævnes iøvrigt at Montgomery har opslået sit hovedkvarter i Frankrig, og at kong Georg aflægger besøg i de Allieredes brohoveder. Tyskerne fører den belgiske kong Leopold til Tyskland med hele kongens familie. Island ophæver unionen med Danmark og bliver republik. Tyskerne bombarderer London med deres nye fjernvåben, V 1.

Juli 1944.

Efter at befolkningen i en uges tid har vægret sig ved at genoptage arbejdet trods tyske trusler om blodige repressalier, går fhv. statsminister Buhl, folketingsmand Ole Bjørn Kraft sammen med repræsentanter for Arbejdsgiverforeningen og De samvirkende Fagforbund til mikrofonen og udsender i den danske radio en manende appel til befolkningen om at gå i arbejde for at undgå flere ulykker end de allerede anrettede. Opfordringen følges den 3., og den 8. ophæves spærretiden.

På Østfronten trænger russiske styrker ind i Letland og Litauen og når tillige Minsk og Polotsk. Også på Næsset har russerne stadig fremgang, og i månedens løb melder tyskerne i deres værnemagtsberetning om nye frontkorrektioner, hvorved Brest-Litovsk og Narva må opgives sammen med bl.a. Bialystock, Lemberg og Lublin. Endelig når russerne også Kovno. På fronten i Normandiet raser et kæmpemæssigt bevægelseslag på en næsten 100 km bred front. Tyskerne meddeler, at »en forbryderisk officersklike« har forøvet et sprængstofattentat mod Hitler, men at anslaget er mislykkedes, idet Hitler slap med nogle skrammer. Der gennemføres omfattende udrensninger i Tyskland; de af attentatmændene, der ikke har begået selvmord, bliver henrettet. Himler udnævnes til chef for hjemmehæren, og der holdes taler af Hitler, Göring, Dönitz og Guderian, hvori det erklæres, at de tyske krigsanstrengelser nu vil blive fordoblet, idet alle reserver mobiliseres. Til at lede den »totale krigsindsats« udnævnes Goebbels.

Herhjemme rammes Århus af en katastrofe, idet et tysk ammunitions-skib i havnen eksploderer. Ulykken koster 41 mennesker livet og 250 såres - alene på dansk side, og der anrettes vældige materielle ødelæggelser i Århus. Det oplyses, at tidligere biblioteksdirektør Th. Døssing er i Moskva som De frie Danskes udsending. Der indføres en skotøjsordning. I et tog på Nordbanen eksploderer en bombe, hvorved 3 mennesker dræbes og 15 såres. Det opgøres, at 14 danske politimænd er blevet dræbt på gaderne i løbet af kun et år under udførelsen af deres efterhånden meget risikofyldte tjeneste.

August 1944.

Det femte krigsårs sidste måned bringer en regn af verdenshistoriske begivenheder. I Finland træder præsident Ryti tilbage og efterfølges af Mannerheim, hvorefter Finland retter henvendelse til Rusland om at få våbenstilstandsbetingelserne overrakt. På centralfronten trænger russerne frem til Warszawa-området, og i selve Warszawa træder partisanerne i aktion, hvilket viser sig at være for tidligt. I Italien rykker de Allierede op til Firenze. Tyrkiet og Rumænien bryder med Tyskland. De Allierede laver ny invasion i Sydfrankrig mellem Nizza og Marseille, senere også ved Bordeaux. I Nordfrankrig tvinges tyskerne tilbage, Paris erobres og fronten rykker frem til de gamle slagmarker fra forrige verdenskrig. Luftkrigen over Tyskland fortsættes med stigende heftighed - også Japan udsættes for et stort luftangreb. Russerne når Bukarest.

Herhjemme oplyser pressekontoret hos »den højere SS og Politifører i Danmark«, at der i en fangetransport fra Vestre Fængsel til en tysk koncentrationslejr er udbrudt mytteri, hvorved 11 danske er blevet skudt under flugtforsøg. Det kommer igen til arbejdsstandsning. De politiske mord hører stadig til dagens orden sammen med sabotagehandlingerne og »Schalburgtagerne«. Den 22. sættes hele sporvejsnettet i Århus ud af drift ved et bombeattentat, som ødelægger hovedparten af materiellet i remiserne. Det oplyses, at 741 fanger fra interneringslejren i Horserød er blevet overført til Frøslev lejren. Ved et luftangreb i Jylland omkommer 18 mennesker og 12 såres. I Vorup ved Randers omkommer 6 og såres 48 af bomber fra en flyvemaskine.

September 1944.

Det sjette krigsår begynder. Trods livlig militær-diplomatisk aktivitet fra tysk side bryder Finland med Tyskland, og de russisk-finske kampe ophører, efter at Finland har forpligtet sig til at jage de tyske tropper ud af landet. Dette sker under blodige kampe. Russerne fortsætter fremrykningen i de baltiske lande og på Balkan, hvor der udstedes krigserklæring til Bulgarien, som straks anmoder om fred og bryder med Tyskland. Rumænien indleder fjendtligheder mod Ungarn, der stadig er tilsluttet akse. De Allieredes fremrykning på Vestfronten fortsætter med erobringen af bl.a. Bryssel, Le Havre og Liege. Første melding om kampe på tysk territorium foran Vestvolden. Kampene om Rhinover-

gangene begynder. I Italien erobrer de Allierede Pisa og rykker frem mod Posletten.

Den altoverskyggende begivenhed herhjemme er tyskernes aktion mod det danske politi. Man har længe kunnet mærke, hvor det bærer hen, idet der fra tysk side er blevet tilkendegivet utilfredshed med det danske politis holdning overfor sabotagen og anden modstandsbevægelse. Den højere SS og Politifører Pancke lader alle politimænd, som man kan få fat på, ca. 1700, arrestere og afvæbne. De slæbes til tyske koncentrationslejre, hvorfra meddelelserne om dødsfald hurtigt begynder at indløbe. Hovedparten af den danske politistyrke når dog at komme »under jorden«, og de fleste af dem tilslutter sig modstandsbevægelsen. Den tyske aktion giver anledning til protest fra den danske befolkning i form af to dages arbejdsstandsning. Der indføres politimæssig undtagelsestilstand i landet, og oprettelsen af kommunale vagtkorps, frivillige og lønnede, begynder. Sort-Børs-folkene udviser efter politiets fjernelse en utrolig frækhed, og kriminaliteten stiger med det resultat, at forsikringsselskaberne standser tegningen af forsikringer mod ran og røveri.

Oktober 1944.

Verdens opmærksomhed er rettet mod Warszawa, hvor tyskerne efter mange ugers blodige og altødelæggende kampe tvinger de polske partisaner til hapitulation. De russiske offensiver sættes ind andre steder, bl.a. mod Østprøjsen, hvor russerne når frem til Østersøen syd for Memel. På Vestfronten iværksætter de Allierede deres hidtil største luftslag, som efterfølges af vældige landmilitære operationer særlig omkring Aachen.

I syd indleder tyskerne rømningen af Grækenland. I det fjerne Østen raser slaget om Philippinerne. Rommel dør. Hitler opretter den tyske »Folkestorm«. De russisk-tyske kampe i Nordnorge begynder, efter at tyskerne har rømmet Petsamo og Kirkenes. Voldsomme kampe i Holland og Ungarn.

Herhjemme flourer røverier og attentater. Banker og sparekasser i København sløjfer aftenekspeditionen. Et eksprestog udsættes for bombeattentat ved Hobro, 10 mennesker omkommer, mange såres. Attentatmænd ødelægger »Demokraten«s bladbygning i Århus og to bladhuse i Svendborg. Den politimæssige undtagelsestilstand ophæves efter

at have været gældende i 2½ uge. Vidtgående trafikindskrænkninger på statsbanerne, som desuden på grund af brændselsmangel ophæver opvarmningen af togene. På månedens sidste dag retter Royal Air Force et præcisionsangreb på Gestapo hovedkvarteret i Århus i det jydsk universitets bygninger. Hovedkvarteret ødelægges, men foruden de tyske ofre sætter en del danske livet til.

November 1944.

På Østfronten trænger russerne frem mellem Donau og nedre Theiss; ved Budapest bølger slaget frem og tilbage, og byens omringning begynder. En overgang hæmmes operationerne af mudder. I Østpreussen fortsætter stor-angrebene ved Libau og Autz. I Holland foretager de tyske divisioner »afsætningsbevægelser« fra det sydlige kystområde; de Allierede sætter nye styrker i land ved Schelde munden og på øen Schouwen. Øen Walcheren erobres. Kampe ved Hertogenbosch. På Vestfrontens sydfløj startes en allieret offensiv med stødretning mod Saar-bækkenet, og på nordafsnittet passerer Metz. I det fjerne Østen retter amerikanske flyvere svære angreb på Philipinerne. I U.S.A. genvælges Præsident Roosevelt med stor majoritet. Tyskerne indsætter deres nye fjernvåben, V 2, en raketbombe, der er hurtigere end lyden.

Herhjemme udsættes Odense for en hårdhændet Schalburgtage nat, hvorved en lang række bygninger på byens strøggader lægges i grus af kraftige bomber. Fjernelsen af folkeregistrene begynder, bl.a. i København og på Frederiksberg. Det oplyses, at antallet af danske ofre ved flyverangrebet på Gestapo hovedkvarteret i Århus er steget til 18. København oplever sin luftalarm nr. 100. Det tyske sikkerhedspoliti foretager officielle sprængninger af flere ejendomme med den motive-ring, at de har huset sabotage organisationer eller lignende. Der meldes daglig om nye mord over hele landet. Tyskerne foretager razzia på Det konservative Folkepartis hovedkontor; folketingsmand Poul Sørensen føres i lænker til Shellhuset. Schalburg- og Sommer folkenes afløsere, Hipo-Korpset, begynder sin Terror.

Ved månedens slutning er de Allierede gået over Mosel, og der står forbitrede kampe i Elsass og Lothringen. Tyskerne beskyder Liége- og Antwerpen-områderne med deres fjernvåben. I en tysk opgørelse erklæres, at de russiske tab under krigen har været 32,6 mill. døde, sårede og savnede. En engelsk hvidbog om krigens omkostninger opgør

tabet af tonnage til 11,5 mill. brt. og viser, at 1065 mill. pund sterling udenlandske aktiver er forvandlet til 2300 mill. pund passiver.

December 1944.

Den russiske offensiv i Ungarn fortsættes med det resultat, at tyskerne i Nord- og Mellem-Ungarn drives tilbage til nye stillinger. Budapest angribes fra alle sider og sættes i forsvarstilstand; den beskydes med artilleri, og kampen i selve byen begynder. Om kampene på Vestfrontens nordafsnit bruger tyskerne udtrykket »millimeterkrig«. De svære kampe øst for Aachen ved Geilenkirchen og Jülich forsættes. - På sydafsnittet står der hårde kampe foran Vestvoldens betonstillinger, englænderne går over Saar. Den 16. starter tyskerne deres sidste offensiv. Store troppstyrker angriber mellem Trier og Monschau og tilbageerobrer straks flere byer i Vestvoldens forterræn. Den nordlige del af Luxembourg passerer, og der stødes frem til den belgiske grænse. Udenfor angrebsområdet tager kampene præg af stillingskrig. Tyskerne landsætter faldskærmstropper bag de Allieredes linier, men Eisenhower støder ind i den tyske offensivs flanker. Måneden er iøvrigt præget af udviklingen i Grækenland, hvor det kommer til langvarige, blodige kampe mellem de engelske besættelsesstropper og de hjemlige befrielsesstyrker, bl.a. Elas-grupperne. Englænderne må tage bombemaskiner i brug og føre forstærkninger til. Særlig hårde kampe i Athen og Saloniki. Churchill og Eden rejser til Athen for at konferere med de Allieredes øverstkommanderende om fredsforhandlingerne med Earn- og Elas-organisationerne. Der forøves et attentat på Churchill, men premierministeren kommer intet til. I det fjerne Østen bombarderes Tokio af amerikanske flyvende fæstninger, og amerikanerne foretager nye landsætninger på Philippinerne, hvor de udsættes for svære japanske modangreb. I Italien starter de Allierede en ny offensiv med stødretning mod nord.

Herhjemme er måneden fortsat præget af talløse mord, hvoraf en del er stikkerlikvideringer og andre er »clearingmord« på sagesløse personer. Der foretages stadig officielle tyske sprængninger af danske ejendomme, karakteriseret som »modstandsreder«, og røveriske overfald, og Schalburgtager hører til dagens orden. Bl.a. ødelægges Ø.K.s hovedsæde. De danske tobaksrationer nedskæres kraftigt. I Letland

indleder russerne en ny offensiv, og forbitrede kampe raser på en 100 kilometer bred front. Om de tyske Finlands tropper oplyses det, at de nu står i Nordnorge.

Januar 1945.

Ved det sidste årsskifte under krigen udsteder Hitler et opråb til det tyske folk og erklærer, at den tyske kapitulation aldrig vil komme. Tyskerne går til angreb i Elsass og melder om terrænvindinger syd for Strassburg og om afviste amerikanske angreb på Saar fronten. I Grækenland dannes ny regering, og der afsluttes våbenstilstand mellem general Scobies og Elas, men kampene vedvarer flere steder endnu i nogen tid. Lublin-Komitéen kan flytte tilbage til Warszawa, efter at tyskerne har måttet opgive byen. Russerne trykker stadig de tyske tropper længere mod vest på Østfrontens mellemafsnit og når frem til Schlesiens og Østprøjsens grænser. Stormen på Königsberg begynder, og der foretages dybe indbrud i de øvreschlesiske industriområder.

Herhjemme fortsætter sabotagen, især jernbanesabotagen, og af ødelagte virksomheder kan nævnes »Torotor«, der fremstillede dele til V 2. Som eksempel på modsabotagen anføres ødelæggelsen af Carl Allers Etablissement i Valby og ødelæggelsen af Tuborgs Bryggerier, hvorved der anrettes skader for millionbeløb. Togene kører uopvarmede, hvorved der kunne spares 10-15,000 tons kul i fyringssæsonen. Der oprettes sanddepoter ved de nye bunkersanlæg, og borgerne opfordres til at afhente to spande sand pr. husstand og gemme det til brug ved slukning af eventuelle brandbomber. Flere jernbanetog forskellige steder i landet beskydes af allierede flyvere, 23 personer dræbes og 50 såres, flere så hårdt, at de senere dør. Toggangen nedskæres yderligere på grund af den alvorlige brændselssituation, og personkøreplanen er nu kun 20 pct. af hvad den var før krigen. Der indføres maksimalpris på kartofler samt opfodringsforbud. Brunkulsproduktionen intensiveres. Brændselssituationen medfører også nedskæring af byernes aftenliv, der nu slutter kl. 20,30; gas- og lysrationerne halveres, lysstyrken skæres ned overalt, radioens sendetider afkortes osv. Der indføres telefonspærring efter kl. 21. Grosserer, folketingsmand Prieme myrdes på gaden, og der foregår stadig omfattende transporter af danske fanger fra arresterne herhjemme til Tyskland, hvor de danske fangers antal efterhånden når op på 4500. - I en ny tale ved månedens slutning er-

klærer Hitler, at det tyske folks indre modstandskraft er den sikreste garanti for den endelige sejr, og at det er ledelsens ubøjelige vilje ikke at lade sig skræmme tilbage.

Februar 1945.

Fra tysk side dementeres rygter om, at Berlin er ved at evakuere som følge af de russiske fremstød på Østfronten, og det erklæres, at rigshovedstaden tværtimod organiserer modstanden mod russerne. Disse nærmer sig Krakau, og den tyske civilbefolknings flugt fra østdistrikterne skaber kaos. Der står heftige kampe ved Breslau og mellem Oders og Weichsels nedre løb, samt i Posen. Russerne løber storm på Vestprøjsen og fortsætter fremmarchen i Øvreschlesien. På Vestfronten starter de Allierede en stor offensiv med tyngdepunkterne ved Linnich og Jülich; offensiven betegnes i Berlin som Eisenhowers hidtil største angrebsoperation. Samtidig stiger luftkrigen mod tyske byer på ny i styrke. Der oprettes i Tyskland særlige standretter, som skal pådømme enhver strafskyldig handling, der kan true kampkraften.

Herhjemme træder statsbanernes nødkøreplan i kraft, sporvejstrafikken nedskæres, og butikkerne indfører 17-lukning. Der indføres fyringsforbud i beboelsesejendomme efter kl. 20, og temperaturen nedsættes til 16 grader. Elektricitetsrestriktionerne medfører, at mange industrivirksomheder må nedskære arbejdstiden. Der offentliggøres en erklæring fra Tredmagtskonferencen i Yalta på Krim, hvori der bebudes nedkæmpning, besættelse og afvæbning af Tyskland og tilintetgørelse af den tyske generalstab. Der skal oprettes et »efterkrigspolen« efter Curzonlinjen, og den jugoslaviske stat skal genskabes. Wilhelmstrasse svarer, at det tyske folk herefter mere end nogensinde er besluttet på at fortsætte kampen. - Den polske London regering protesterer mod Tredmagtskonferencens grænsedragning. I Norge dræbes en politigeneral ved et attentat. 11 nordmænd henrettes, et par dage efter yderligere 15.

Herhjemme nedskæres jernbanetrafikken igen; der går kun persontog mellem landsdelene hveranden dag, og godstrafikken begrænses til levnedsmidler og brændsel. Kaffeestatning og salt rationeres. »Clearingmordene« fortsættes, blandt andet myrdes javnedirektør Laub. Berliner-danskerne vender hjem. Der gives tilladelse til opsætning af nødovne i alle lejligheder.

I det fjerne Østen går amerikanerne i land på fæstningsøen Corre-

gidor i Manilla bugten. Ægypten og Syrien med i krigen mod Aksemagterne. Herhjemme udsættes Odense for Schalburgtage, en række ejendomme i den indre by ødelægges. Tyskerne dekretterer spærretid i byen. Også Århus oplever en ny katastrofenat, en halv snes bomber eksploderer i byens strøggader, mange dræbte og sårede, 50 familier husvilde og millionværdier gået tabt. Jyllandsekspressen udsættes for et bombeattentat nord for Hobro. 10 dræbte og 36 sårede. Det tyske sikkerhedspoliti fortsætter sprængningen af »modstandsreder«, bl.a. ødelægges otte huse på Fyn. På 25-års dagen for bekendtgørelsen af det tyske nationalsocialistiske partis program oplæser statssekretær Esser en tale af Hitler til partifællerne. Hitler forudsiger heri det tyske riges sejr til sidst. De allierede hære fortsætter støt deres fremrykning i vest, øst og syd. Svensk Røde Kors indleder forhandlinger med tyske myndigheder om tilladelse til at samle danske og norske fanger i Tyskland i særlige lejre. Arbejdet begynder, og fangernes hjemsendelse forberedes.

Marts 1945.

Situationen stadig alvorligere for tyskerne på alle fronter, men Goebels erklærer, at »vi vil hellere dø end kapitulere«. Sovjettropperne trænger frem mellem Stettin og Danzig, og på Vestfronten går amerikanerne frem mod Saarbrücken, medens englænderne forstærker deres tryk mod den tyske forsvarszone ved Rhinbrohovedet vest for Wesel. Gadekampe i Bonn. Vestfrontens hårdeste kampe står ved Remagen-brohovedet på den østlige Rhinbred. Den 2. britiske hær forbereder sig på også at sætte over nedre Rhin. Herhjemme indtræffer en bombeeksplosion i Roskilde-Holbæk toget, mange mennesker kvæstes. Måneden er præget af de mange officielle tyske meddelelser om henrettelser af danske »terrorister«; med få dages mellemrum henrettes 31 danske. Også i Norge fortsætter henrettelserne af patrioter. Der udarbejdes herhjemme et lovdekretkompleks, hvorefter der skal ydes 100 mill. kr. i særlig statsstøtte til restriktionsramte arbejdere. Tyske flygtninge begynder at ankomme til Danmark i større tal. Den 21. retter engelske Mosquito-maskiner et overraskende lynangreb mod det tyske Gestapo hovedkvarter i Shellhuset i København. Bygningen og dens naboejendomme ødelægges, og 300 dræbte og sårede bringes til Lazarettet på Nylandsvej. Ved en ulykkelig hændelse styrter en af maski-

nerne ned i den franske skole på Frederiksbergallé, og de efterfølgende kaster deres bomber her, hvorved blandt andet mange beboelsesejendomme på Maglekildevej lægges i ruiner. Antallet af dræbte opgøres til 140, hvoraf 82 børn. 300 sårede og 1000 mennesker husvilde. Af fangerne i Shellhusets øverste etager reddes de fleste, bl.a. redaktør Schoch, professor Mogens Fog og folketingsmand Poul Sørensen. Den 25. retter sabotører fra organisationen Bopa et bombeattentat mod Langebro, hvorved tyskerne forhindres i at føre skibene i Sydhavnen ud. Trafiken ledes over Knippelsbro under skarp bevogtning. I månedens slutning indleder 2. britiske armé under Montgomery et storangreb ved Emmerich og Dinslaken. Store styrker bringes over Rhinen, hårde kampe ved Karlsruhe. Amerikanerne sætter over Mainz vest for Frankfurt. Tyskerne dementerer rygter om fredsfølere.

April 1945.

Ved begyndelsen af den sidste krigsmåned er hele Vestfronten i bevægelse. Köln tages, kampe i Münster og Nürnberg. Voldsomt amerikansk tryk på hele Ruhr-området. I Nordvesttyskland rykker englænderne frem mod Bremen, og canadierne i Holland støder mod nord. På Østfronten rykker russerne frem i Schlesien og syd for Wien. I det fjerne Østen går amerikanerne i land på Okinawa, Kampene nærmer sig selve de japanske øer, og den japanske regering træder tilbage og afløses af en ny. Også i denne måned må et stort antal danske »terrorister« lade livet foran de tyske geværmundinger. De små gasrationer skærpes yderligere. Kulbeholdningerne næsten udtømt. Tyskerne får repareret Langebro, men sabotører sænker to skibe i havneløbet, så passagen stadig er spærret. Nationalbankens balance passerer 8 milliarder. Soda rationeres. Eksplosion på hærens våbenarsenal, otte dræbte. Tyskerne melder, at Königsberg er opgivet. Kampene om en række andre byer, først og fremmest Berlin og Wien, Magdeburg, Bremen og Leipzig, begynder. Hovedparten af Tyskland nu i de Allieredes hænder. Den 12. dør Præsident Roosevelt af en hjerneblødning, hans efterfølger bliver Harry S. Truman, der erklærer at ville fortsætte Roosevelts politik. I Italien går englænderne til angreb, sætter over Santerno-Floden og støder mod nord. På Oder fronten indleder russerne deres nye offensiv, men i en dagsbefaling til Østfrontens soldater erklærer Hitler, at »russerne må og vil forbløde foran det tyske riges hovedstad« og at Berlin vil

forblive tysk.

Herhjemme ødelægges også Gestapos Fyn-hovedkvarter i Husmandsskolen ved Odense af Royal Air Force. Ødelæggelsen er fuldstændig, men mange danske civile mister livet. Svensk Røde Kors får tilladelse til at hjemføre danske og norske fanger fra Tyskland og begynder transporterne i biler. Hovedparten af fangerne bringes til Sverige, heriblandt et stort antal politifolk. Tyskerne fortsætter med at føre sårede soldater og flygtninge til Danmark. Flygtningeskaren tæller til sidst over 300,000 individer, som beslaglægger næsten alle danske skoler og lignende lokaliteter. Den 19. indstilles al regelmæssig toggang i Jylland-Fyn. I København udbryder der oprør blandt ungarske soldater, og under det påfølgende skyderi dræbes 7 og såres 8 danske civilpersoner. Det meddeles, at Hitler er forblevet i Berlin og at denne by og Prag er to positioner, Tyskland aldrig vil opgive. Der udkæmpes fantastiske kampe i Berlin, bl.a. i de bælgmørke tunneler under byen. Rigmarskal Göring træder tilbage. Det går rask mod enden overalt i Tyskland, hvoraf nu fire femtedele er besat af de Allierede. Endnu i slutningen af april oplever København en Schalburgtage nat, der bl.a. går ud over en række forlystelsesetablissemeter. Tyskerne melder endnu 10 »terrorister« henrettet. Den svenske Grev Bernadotte på gennemrejse; det forlyder, at han overbringer et fredstilbud fra Himmler. Den tyske kapitulation ventes nu hvert øjeblik.

Krigens sidste Dage.

Ved begyndelsen af maj 1945 er Tyskland presset så hårdt fra alle sider, at det står klart for enhver, at kapitulationen nu må komme. Vi afslutter krigsoversigten med at gennemgå begivenhederne dag for dag i de verdenshistoriske første dage af maj 1945, der bringer afslutningen på den europæiske krig:

1. Maj:

Den tyske radio meddeler, at Hitler er faldet i Berlin efter at have udnævnt storadmiral Dönitz til sin efterfølger. I en radiotale erklærer Dönitz, at den militære kamp går videre for at redde Tyskland. - Fra Italien meldes, at Mussolini er blevet dræbt af antifascistiske styrker.

2. Maj:

Den tyske udenrigsminister v. Ribbentrop afløses af Grev Schwerin von Krosigk. Den tyske øverstkommanderende i Danmark, general Lindemann, dementerer rygter om, at de tyske tropper her i landet skulle have kapitulert.

3. Maj:

Berlins erobring fuldbyrdes. Stalin meddeler, at forsvarerne har nedlagt våbnene. Englænderne besætter Hamburg uden kamp. Prag erklæres for Lazaretsky.

4. Maj:

Kl. 20,40 meddeler det allierede hovedkvarter, at alle tyske styrker i Holland, Nordvesttyskland og Danmark har overgivet sig til Montgomery medvirkning fra lørdag den 5. maj Kl. 8. Den tyske kapitulaton modtages i Danmark med ubeskrivelig jubel. Der udnævnes et ministerium Buhl på 18 medlemmer. 900,000 tyske tropper i Italien overgiver sig til feltmarskal Alexander.

5. Maj:

Om morgenen overtager frihedskæmperne kontrollen i Danmark, og udrensning-aktionerne begynder. Kl. 16,45 lander en britisk militærdelegation i Kastrup Lufthavn, og kl. 18,05 overskrider de første britiske tropper grænsen ved Kruså. Englænderne modtages med fantastisk begejstring. Den genvundne frihed fejres overalt i landet med arbejdsstandsning og glædesfester.

6. Maj:

I Den danske Brigade fra Sverige ankommer til Danmark og sættes bl.a. ind i kampene i København mellem frihedskæmpere på den ene side og tyskere og deres håndlangere på den anden side.

7. Maj:

Tyskland overgiver sig. Krigen i Europa er endt. Meddelelsen om, at at Tyskland efter 5 års og 8 måneders kamp har kapitulert uden betingelser gives af udenrigsminister Grev Schwerin von Krosigk i en radiotale i Flensborg Radio kl. 14,30 med følgende ord: »Tyske mænd

Et par frihedskæmpere efter den tyske kapitulaton. - Billedet taler for sig selv.

og kvinder. Overkommandoen over de væbnede styrker har i dag efter ordre af storadmiral Dönitz erklæret betingelsesløs kapitulation af de tyske tropper«. Den europæiske krig er forbi!

Modstandsbevægelsen i Ribe amt

Af journalist Erik Neergaard Jacobsen

Modstandsbevægelsens arbejde i Ribe Amt blev så rigt på begivenheder, der fortjener omtale, at det afsnit af værket, der skal fortælle om dette arbejde, let vil få karakter af en opremsning. Sydvestjyderne tålte kun dårligt trykket af det tyske åg, og de var blandt de første, som rejste sig for at frigøre sig for dette tryk. I hele besættelsestiden var Sydvestjylland i langt højere grad end de fleste andre egne af landet oversvømmet af tysk militær. I de store lejre, i byernes og landkommunernes skoler, i forsamlingshusene og i beslaglagte gårde vrirlede det med soldater. Opførelsen af talrige befæstede stillinger langs Vestkysten, hvor millioner og atter millioner i form af jern og beton blev begravet i klitsandet, forandrede mange steder fuldstændig landskabets karakter. Man havde tyskerne og deres hærgen tæt inde på livet, og uviljen mod dem voksede, sammen med viljen til modstand, sejt og sikkert.

Esbjergs kamp mod undertrykkerne

Esbjerg, der fik æren af at være den første by i landet, der anvendte strejken som et middel i kampen mod tyskerne, kom tidligt med i det undergrundsarbejde, hvoraf den danske modstandsbevægelse opstod. Umiddelbart efter interneringen af de danske kommunister udkom det første illegale blad »Land og Folk«, som på trods af alle vanskeligheder blev udsendt i hver måned indtil kapitulationen i 1945. I april 1942 dukkede det første nummer af »Frit Danmark« op, og den første udgave af »Frit Danmark for Sydvestjylland« så dagens lys den 22. juni samme år. I august 1942 kom det første selvstændige lokale blad »Vestjyden«. Den udbredte illegale presse var en af grundene til, at Esbjerg

blev skuepladsen for den første folkestrejke.

De første sabotagehandlinger i Sydvestjylland indskrænkede sig hovedsagelig til at omfatte tyske barakker, jernbanevogne og skinnenettet, og der arbejdedes i ret stor udstrækning med hjemmelavet sprængningsmateriel. Det tidligste sabotageforsøg var rettet mod automobilværkstedet »Bruhns Efterfølger« i Esbjerg.

Sabotagen mod Statsbanernes skinnenet afstedkom i mange tilfælde forsinkelser for de store troppeflytninger, der regelmæssigt foretoges omkring den 20. i hver måned. Hele vinteren 1942-43 arbejdedes der støt, og i juni 1943 satte angrebene ind i en større skala. En af årsagerne hertil var den bedring af forsyningerne med sprængstof, der opstod ved en udbygning af de bestående forbindelser med faldskærmsjægerne.

Den 13. juni anbragte Esbjerg-sabotører sprængladninger på linien Varde-Oksbøl, hvorved linien blokeredes i 2 dage, og i 14 dage efter kunne den bro, hvorimod aktionen var rettet, ikke passeres af tungt lastede jernbanevogne. Den 4. juli saboteredes det store isværks pumpeanlæg for at hindre produktionen af is til fiskerne og derved hæmme Landets eksport af fisk til Tyskland. I juli-august sattes der desuden ind mod transformatorer, der leverede strøm til virksomheder, som arbejdede for tyske interesser.

Folkestrejken

Den 6. august fulgte storbranden i Fiskepakhusene på Esbjerg Havn, hvor der brændte 12 bygninger og 50,000 fiskekasser. Fiskerihavnens lange perronbygning blev stærkt raseret af flammerne. Denne begivenhed førte til, at von Hanneken i løbet af lørdag den 7. august dekreterede undtagelsestilstand i Esbjerg. Der blev almindeligt udgangsforbud fra kl. 22. Allerede samme aften gav disse tilstande anledning til flere sammenstød mellem esbjergenserne og de tyske soldater, der optrådte provokerende, og adskillige sårede måtte køres på hospitalet. Om søndagen skærpedes udgangsforbudet. Alle skulle være inden døre kl. 21, og i løbet af mandagen begyndte de første tegn til strejke at vise sig. Mandag aften optoges der forhandlinger med de tyske myndigheder, hvorunder den tyske kommandant tilbød at trække sine tropper bort fra gaderne allerede kl. 19. Dette skete, og aftenen forløb derefter i ro. Tirsdag morgen mødte alle arbejderne på deres arbejdspladser, og stormen syntes at være drevet over.

Billederne viser resultatet af en af de første større sabotage-aktioner i Ribe Amt. Den var rettet mod Ribe Møbelfabrik og Fords Service-Station i Ribe. Begge virksomheder havde tilhuse i samme store bygning. Det øverste billede viser branden, da den var på sit højeste, det nederste de sørgelige rester af bygningen.

Om formiddagen indtraf imidlertid en ny episode. Arbejderne fra fabrikken »Christola« blev, da de i deres frokostpause som sædvanlig gik udenfor fabrikken for at nyde deres mad i solskinnet, jaget ind igen af en tysk officer, som truede med pistol. I løbet af få minutter forlod alle arbejderne fabrikken gennem en anden udgang. Deres kammerater fra byens andre fabrikker og værksteder blev underrettet om det skete, og den næste dags morgen var generalstrejken en kendsgerning. Alle virksomheder og institutioner, offentlige såvel som private, nedlagde arbejdet. Samtidig standsede arbejdet på alle tyske befæstningsanlæg i og ved Esbjerg, på Fanø, ved Oksbøl og Nymindegab. Forhandlingerne blev samme dag forlagt til København, og om aftenen blev byens arbejdere gennem højttalere kaldt til et møde på Paladshotellet, hvor der blev forelagt det tilbud fra tyskerne, at såfremt arbejdet blev genoptaget i løbet af næste dags formiddag, ville undtagelsestilstanden blive afblæst fra torsdag middag. Torsdag morgen blev arbejdet genoptaget overalt. Generalstrejken i Esbjerg dannede skole, og der fulgte siden lignende strejker i andre store, danske provinsbyer.

Sabotagen gik videre. Den 20. august fulgte kæmpebrand nr. 2 på havnen. To store kassefabrikker, et skibsbyggeri og samlestaldene ved Statens Eksportslagteri nedbrændte totalt trods et mægtigt opbud af slukningsmateriel fra Esbjerg og de omliggende byer.

Sidst i august blev et stort, knapt færdigbygget Værnemager-Vaskeri på Nygårdsvej lagt i ruiner, og i november beskadigedes Fanø færgen, der daglig transporterede byggematerialer til tyske stillinger på øen. I midten af december beskadigedes Esbjerg Sengefabrik, som allerede en gang tidligere var blevet hjemsoget af en voldsom sabotagebrand, gennem endnu en ildspåsættelse. Den havde i stor stil leveret senge til Værnemagten. Efter knap en måneds pause nedbrændte Århus Olie-møllens store pakhús på Esbjerg Havn totalt, og sidst i januar 1944 blev eksportstaldene delvis ødelagt.

Fastere Rammer

I tiden indtil den 29. august 1943 fandtes der ingen byledere i Esbjerg. Det kommunistiske parti udsendte i lighed med andre illegalt arbejdende organisationer medlemmer til forskellige byer, for at de i samarbejde med de lokale partiafdelinger og allerede bestående undergrundsgrupper skulle organisere de første sabotager og udsendelser af

illegale blade. Fra den tid må nævnes maskinarbejder Poul Christensen fra Slagelse, der gik under dæksnavnet »Peter«. Han fik bragt det illegale arbejde i Esbjerg ind i fastere rammer. »Peter« afløstes af kommunelærer Aksel Andersen, Odense, kendt under navnet »Johan«, der virkede i byen i sommeren 1943 indtil sin arrestation i september samme år. Først i december myrdede Gestapo ham sammen med to studenter i en kælder under Vestre Fængsel. Offentligheden fik den besked, at de tre frihedskæmpere var dræbt under flugtforsøg. En senere undersøgelse på retsmedicinsk institut viste, at de alle tre var skudt ned bagfra med et skud i nakken og to gennem hjertet.

Den første egentlige byleder for modstandsbevægelsen i Esbjerg var den unge sekretær Frants Gertsen (Kjeld, John, Jess) fra Odense. Han kom til Esbjerg i februar 1944 indsat af Frihedsrådet og fik til opgave at organisere modstandsgrupper i Esbjerg og Omegn. På tværs af alle politiske meningsforskelligheder samledes styrkerne nu under een hat opdelt efter militære principper: Gruppe, deling, kompagni, stab (bykommando). Styrkerne deltes i R og R₁-afdelinger, henholdsvis passive og aktive grupper. I maj-juni fik Esbjergs 6-mands grupper undervisning i brugen af sprængstoffer - særlig det plastiske sprængstof P.E.II - og våben, bl.a. stjålne tyske maskinpistoler. På dette tidspunkt fandtes der i byen kun få pakker sprængstof med tilhørende tændmidler. Instruktørerne uddannedes på en lille gård i nærheden af Guldager, nord for Esbjerg. Nogle uger senere kom den første store sending sprængstof og våben - i alt ca. 2 tons - til byen.

I sommeren 1944 oprettedes en speciel havnestyrke, hvis opgave det var at forsvare havneanlægene mod tyske forsøg på at sprænge kajer og moler og vigtige bygninger i luften i tilfælde af invasion. - Ved slutningen af 1944 bestod Esbjergs modstandsstyrker af fire kompagnier på tilsammen 600 mand, og dette modstandsapparat bevarede så godt som intakt indtil kapitulationen.

I Januar 1945 måtte Frants Gertsen af sikkerhedsgrunde trække sig tilbage fra byleder-posten. Han afløstes af kaptajn Agger. Tre måneder senere arresteredes Gertsen på gaden efter at være blevet stukket af en ung dansk pige. Under eskorte af tre biler belæsset med Gestapo folk førtes han til Kolding, og han kan sikkert takke kapitulationen for, at han slap levende fra sit bekendtskab med Staldgården, Gestapos sydjyske hovedkvarter. I marts måned arresteredes ligeledes kaptajn

I august 1943 hjemsøgte Esbjerg Havn af to voldsomme sabotage-brande, som havde til formål at hæmme landets eksport af fisk til Tyskland. Der brændte flere fiskepakhuse, fiskekassefabrikker og titusinder af fiskekasser. Billedet viser et hjørne af havneterrainet efter branden den 6. august.

Agger. Han efterfulgtes af kaptajn Folmer Pedersen, som fik lov at virke ud over kapitulationsdagen. Fra august 1944 havde kaptajnløjtnant Gabriel Jensen, Nyborg, arbejdet i amtet som militær rådgiver, idet han særlig tog sig af oplandsorganisationerne. - Han blev i oktober efter en kort ildkamp arresteret hos bankdirektør Hansen, Landmandsbanken i Esbjerg. Bankdirektøren, der blev sendt til Neuengamme, døde senere på den forfærdelige udekommando i Hamborg. Gabriel Jensen måtte ligeledes til Tyskland, hvorfra han senere vendte hjem hårdt medtaget af de umenneskelige strabadser, fangerne måtte igennem. Gennem hans arrestation kom Gestapo på sporet af flere oplands-organisationer, og der forekom et stort antal arrestationer. - I midten af marts 1945 blev en Bramminge-gruppe, der arbejdede i nær tilknytning til Esbjerg-organisationen, udslettet på nær en mand. Gruppen var på fire mand, og de tre af dem, stud., polyt. Jens Thue Jensen og stud. jur. Helge Iversen, begge Bramminge, og kommis Hans Nielsen, Tjæreborg, blev henrettet i København for deltagelse i sabotage. Efter kapitulationen fulgte den eneste overlevende sine kammerater i døden, dræbt ved en vådeskud-sulykke. Det var den unge murer Robert Petersen, Bramminge. Denne

gruppe havde bl.a. i november 1944 sprængt Vandtårnet og Blokposten på Bramminge Station.

Sabotagen tager til.

Sabotagen tog stadig til i omfang. Den 7. september 1944 hjemsøgte for anden gang Automobilværkstedet »Bruhns Efterfølger«. Sabotagen udførtes af en gruppe bestående af værkstedets egne folk. Virksomheden var stærkt bevogtet af tysk militær, men gruppen transportererede uden videre en 15 kg bombe midt ind i værkstedet på en lastbil. Automobilværkstedet, der var det niendestørste i sin art her i landet, led meget svære skader ved eksplosionen.

Godt 14 dage senere gik det ud over O. T.s bygning i Skolegade 30, imod hvilken der rettedes et angreb for at skaffe våben fra våbenlageret i bygningens kælder. Man forsøgte fra kælderen i en baboejendom at komme lydløst ind i våbenlageret ved at pensle koncentreret saltsyre i en-stens-murens fuger, men det viste sig, at muren på den anden side var forstærket med tykke bjælker, og for dog at få noget ud af aktionen, anbragtes et par ret kraftige P. E. II-bomber, der gjorde det af med en stor del af våbnene.

I september måned fik sabotørerne nys om, at Fanø færgets fartplan skulle udvides for at fremskynde transporterne af mandskab og materiel til øen, hvorfor man omgående bestemte sig for et anslag mod færgetrafiken. Den pågældende gruppe fik af færgets kaptajn udleveret nøglerne til maskinrummet for lettere at kunne skaffe sig adgang, og den 30. september fandt sabotagen sted. Sabotørerne kom uhindret ombord på et tidspunkt, da sabotagevagterne sov sødeligt, og anbragte en 5 kg bombe i maskinrummets krumtaphus. Man ville gøre skibet usejldygtigt uden at splitte det fuldstændigt ad. Imidlertid virkede krumtaphuset som en sprængkapsel, og resultatet blev, at maskinrummet raseredes fuldstændigt, samtidig med at færgets overdel flækkedes i to dele.

I november 1944 fulgte en stort anlagt sabotage mod Esbjergs jernbaneterræn. De 10 deltagende sabotører var forklædt som jernbanemænd og udstyret med falske tyske ausweiss. Kl. 4 om morgenen den 7. november sprængtes her to blokposter, 16 sporskifter - de såkaldte uerstattelige »englændere« - to vandtårne, et maskinhus og en drejeskive. Kun tre bomber sprang ikke, fordi tændmidlerne svigtede. Den-

ne aktion, en af de største i sin art i Jylland, nedsatte ekspeditionskapaciteten for gods til Tyskland med ca. 60 pct. Ved en overordentlig dristig sabotagehandling blev Gestapos daværende højborg i Esbjerg, Højskolehjemmet i Skolegade, hvis mure i mangfoldige tilfælde havde været vidner til sadistiske Gestapo folks tortur af danske patrioter, den 11. april 1945 lagt i ruiner. En ung sabotør, gasværksarbejder Børge Andersen, gik alene ind i bygningen med en gasmåler, som han overfor tyskerne hævdede skulle indsættes i stedet for en gammel og udslidt måler. Den nye måler blev anbragt på sin plads, og kort tid efter var der af Højskolehjemmet kun en dyng rygende murbrokker tilbage. Den nye gasmåler havde indeholdt en tidsindstillet, højeksplosiv bombe. 3-4 Gestapo folk omkom ved eksplosionen, et mindre tal end man havde regnet med og håbet på.

Schalburgtage, likvidationer og clearingmord.

Som de fleste af landets større byer fik også Esbjerg Schalburgtagen at mærke. Sidst i februar 1944 beskadigedes Paladshotellet og boghandler Engers Hansens ejendom på Kongensgade ved eksplosioner. I maj raseredes Kontant-Jørgensens Manufakturforretning, der ligeledes er beliggende på byens strøggade, Kongensgade, og efter at der den 8. september havde været foretaget attentat mod den farlige Stikker, bogtrykker Kaj Olsen, ødelagdes K. Rosendahls Bogtrykkeri ved eksplosion og brand. Den 23. oktober blev Kaj Olsen, almindeligvis kaldet »Kaj Pjat«, likvideret på gaden i Esbjerg.

Den 10. november likvideres stikkeren arbejdsmand Ejvind Madsen, kaldet »Røde Ejvind«, ved indgangen til sin bopæl i Nørregade, og tre dage efter besvaredes likvidationen med clearingmord på redaktør L. V. Jensen, »Esbjergbladet«, og læge Poul Carstensen. Sidstnævnte var lokalkomiteens ledende kraft. Samme aften ødelagdes på Kongensgade Esbjergbladets bygning, Manufakturforretningen »Blichfeldt« og Vestergårds Manufakturforretning, i alt skader for over en halv million kroner. Efter mordene på redaktør Jensen og læge Carstensen proklamerede lokalkomiteen den 14. november en 24 timers strejke, der gennemførtes roligt og værdigt. Tyskerne svarede herpå ved den 16. at lukke for gas, vand og elektricitet i tre døgn.

I marts likvideredes yderligere to stikkere, O.T.-manden Frede Sørensen, kaldet »Stankelben«, og Børge Tingskov. Ved likvidationen af

Tingskov dræbtes frihedskæmperen Børge Puggård Thomsen, der under flugten fra stedet blev forrådt af to danske piger til en tysk soldat, som skød ham ned på stedet. Mordet på pastor P. Bentzen, der natten mellem den 24. og 25. marts blev dræbt i sit soveværelse, var antagelig en hævn for likvidationen af de to stikkere. Pastor Bentzen havde vakt tyskernes uvilje gennem nogle meget ligefremme prædikener, som tydeligt viste hans gode danske sindelag.

Endnu tre esbjergensere måtte betale deres deltagelse i frihedskampen med livet. Poul Børge Nagel og Peter Nielsen døde begge i tyske koncentrationslejre, og Emil Lindskov Knudsen blev dræbt et par dage før freden, da han under en våbentransport blev overrasket af feltgendarmeriet og skudt under flugt. Student Thomas Schøtt, Guldager, der var tilknyttet Esbjerg-organisationen, omkom ved en bilulykke under aktion.

Også til Esbjerg nåede de Allieredes spionage. Der udførtes en fuldstændig kortlægning af de tyske befæstningsanlæg, landminefelter og spærrezoner samt mineudlægningen i Vesterhavet. Der blev mindst hver 14. dag afgivet rapport, og oplysningerne kompletteredes dagligt. - Et samarbejde med polakker, tjekker og »luxere«, der var tvunget i tysk militærtjeneste, førte til udarbejdelsen af en plan, som skulle gennemføres i tilfælde af en allieret invasion i Vestjylland.

Endnu står tilbage at nævne strejken den 17. september 1944. Fredag den 15. september blev 197 fanger fra Frøslev-lejren overført til tyske koncentrationslejre trods gentagne løfter til danske myndigheder om, at deportationer fra Frøslev-lejren ikke ville finde sted. Jernbanepersonalet i de sønderjydske byer gik på grund af deportationen i strejke, og samme dag fulgte personalet på Esbjerg Station sønderjydernes eksempel. Lokalkomiteen i Esbjerg trådte sammen og proklamerede generalstrejke, og fra den 17. om morgenen var strejken total. De få episoder, der opstod, skyldtes at tyskerne flere steder åbnede ild mod hinanden, når der ikke standsedes ved tilråb. En tysker mistede på denne måde livet. Strejken bredte sig over hele landet, men begrænsedes af Frihedsrådet til to døgn. Når lokalkomiteen gik ind for generalstrejken, var det i første omgang for at have udviklingen under kontrol. Den ophidsede stemning i byen og borgernes opkøb af levnedsmidler viste tydeligt, at strejken ville blive en kendsgerning.

Frihedsrådets lokalkomite oprettedes i efteråret 1944 og bestod for-

uden af Frit Danmark - gruppens seks medlemmer - af fire repræsentanter for henholdsvis »Ringens«, modstandsbevægelsen, fagbevægelsen og »Det radikale Venstre«.

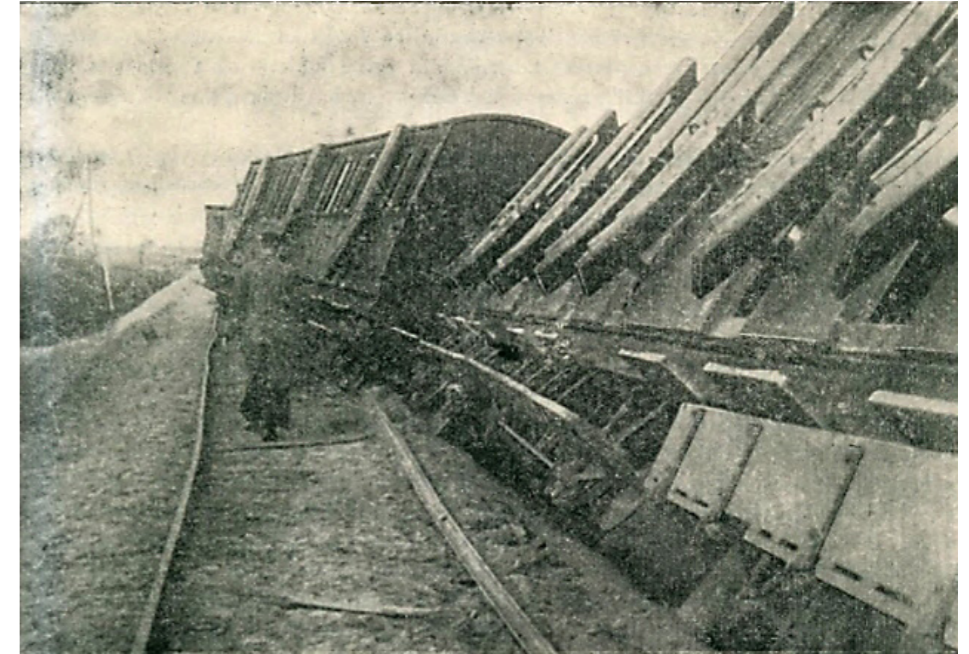
Modstandsarbejdet i Varde.

Den første begyndelse til oprettelsen af en modstands-organisation i Varde blev gjort i de første måneder af 1943. Det var den unge stålværksarbejder Viggo Hansen, der tog initiativet til dannelsen af en aktiv sabotage-gruppe. Den nåede at få udrettet et solidt stykke arbejde, inden Gestapo splittede den ad og sendte flere af dens medlemmer, deriblandt Viggo Hansen selv, stålværksarbejderne Peter Petersen og Jens Jørgensen, samt læge Knud Nordentoft, der var tilknyttet gruppen i sin egenskab af læge, til tyske koncentrationslejre.

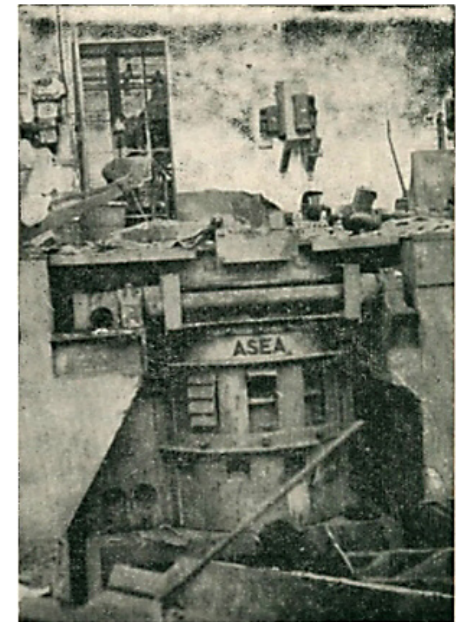
Læge Nordentoft og Petersen måtte betale deres indsats i frihedskampen med livet. Nordentoft døde i den berygtede lejr ved Husum den 1. december 1944, og Peter Petersen, der sammen med sine kammerater blev sendt til Tyskland fra Frøslev den 15. september, blev så hårdt medtaget af sit ophold i lejren Porta i Westphalen, at han ikke kunne stå den Røde Kors transport igennem, der bragte ham tilbage til Danmark. Han døde på karantænestationen i Padborg den 10. april 1945.

De første aktioner, der blev foretaget af Viggo Hansens gruppe, gennemførtes under ret beskedne former med yderst primitive hjælpemidler. Man satte i første omgang ind på at forstyrre Værnemagtens transporter af tropper og materiel og gjorde det bl.a. ved at anbringe sukker i lejerne på jernbanevogne beregnet til tysk transport og i tyske biler på forskellige reparationsværksteder.

Ret hurtigt udvidede man imidlertid sabotage-arbejdet til også at omfatte virksomheder, som arbejdede mere eller mindre for tyskerne. Stålværket, hvor størstedelen af gruppens mandskab var beskæftiget, måtte aflevere en væsentlig del af sin produktion til Tyskland. De maskindele og andet, der skulle leveres til tyskerne, sørgede arbejderne for at sabotere på en sådan måde, at det er yderst problematisk, hvor megen glæde, Værnemagten har haft af dem. For yderligere at hæmme leverancerne til tyskerne, sørgede gruppen for, at også stålværkets maskiner fik deres andel af sukkerrationerne, så deres lejer brændte sammen. - Gruppens første spræng- og brandbomber var hjemmela-

Afsporingen af dette tog, der førte danske arbejdere til befæstningsarbejderne ved Vestkysten, spærrede trafikken på Varde-Nr. Nebel-banen i fire døgn. Toget kaldtes almindeligvis »Piraten« på grund af den stærkt brogede samling passagerer, det dagligt måtte befordre. (Øverst).

Varde Stålværks elektroværksted efter den store aktion i december 1943, der standsede virksomheden i et halvt år. (Billedet til venstre). Varde Stålværks eneste elektroovn blev sammen med flere andre af værkets vigtigste anlæg sat ud af spillet (Til højre).

vede. Materialerne til deres fremstilling blev købt på apoteker og hos materialister, og dertil kom de materialer, man stjal på statsbanerne, i hærens depoter og hos brøndgraverne. Hvor det var muligt, købte gruppen våben af tyskerne, og ved en enkelt lejlighed stjal man i garderoben på Centralhotellet i Esbjerg 8 tyske officerspistoler.

Under Viggo Hansens ledelse gennemførte gruppen en sabotage mod Varde-Nr. Nebel banen, hvorved remissen, tre lokomotiver og samtlige værkstedsmaskiner blev ødelagt. Den lille bane, der måtte transportere titusinder af tyske soldater og tusinder af tons tysk materiel til lejrene og stillingerne ved Vestkysten, havde længe været gruppens folk en torn i øjet.

Længe fik stålværket ikke Lov til at slippe med at få sine maskiners lejer spoleret. Natten til den 1. maj 1943 anbragte Viggo Hansen flere af ham selv fremstillede bomber på værkets kompressor anlæg, der blev stærkt beskadiget, og den 4. juli saboterede Viggo Hansen sammen med Peter Petersen stålværkets modellagre og magasinbygningen ved hjælp af brandbomber. Både modellagre og maskinbygningen nedbrændte totalt, og desuden brændte en stor del af maskinværkstedet.

Forsyninger fra luften. Aktionen mod stålværket.

I løbet af sommeren 1943 modtog politifuldmægtig Schlanbusch, Varde, fra forskellig side opfordring til at deltage i illegalt arbejde, dels fra Frit Danmarks gruppe i Esbjerg og dels fra Dansk Samling, der på denne tid arbejdede med oprettelsen af modtagegrupper, et arbejde, som politifuldmægtigen påtog sig at gå ind for. Nogle måneder senere trådte politifuldmægtigen i forbindelse med politimester Simony, som tidligere havde givet sig af med at huse faldskærmsagenter. De to politimænd opnåede kontakt med Viggo Hansen, og sammen oprettede de undergrundsorganisationen i Varde med politimester Simony som leder.

Den nystiftede organisation tog fat på forberedelserne til at modtage sprængstoffer og våben fra luften, og ved Skodborg Høj mellem Ansager og Starup fandt man en udmærket nedkastningsplads, som benyttedes indtil den dag, hvor en tysk officer indfandt sig på politifuldmægtig Schlanbuschs kontor på politistationen for at gøre opmærksom på, at Værnemagten ønskede at anvende et areal ved Ansager til øvelsesterain. Et blik på kortet viste med sørgelig tydelighed politifuldmægti-

gen, at modtagepladsen var en del af det ønskede areal.

Den første modtagelse fandt sted omkring midten af oktober 1943 og forløb glat. Der blev ikke den gang anvendt navne i særmeldingerne til de danske modtagehold. Ordene »Vi kommer igen«, som med visse mellemrum forekom i B.B.C.s nyhedsudsendelser til Danmark, var signalet til Vardes modtagegruppe om at træde i aktion. Oktober-nedkastningen var på ni containers med to et kvart tons sprængstof, hvoraf en stor del blev afhentet af en Kolding-Fredericia gruppe. Der forefandt i Ribe Amt kun ret få nedkastningspladser, og størstedelen af det sprængstof, der i tidens løb anvendtes i amtet, transporteredes hertil fra Nordjylland.

I begyndelsen af oktober kom der ordre til en stort anlagt aktion mod Varde Stålværk. Den blev udført af stålværksarbejderne Viggo Hansen, Arnold Hansen og Jens Jørgensen i fællesskab med en række kendte navne fra Holger Danske II, bl.a. Niels Hjorth, Bent Faurschou Hviid, bedre kendt under dæknævnet »Flamme«, Jørgen og Flemming Kieler, Jørgen Salling, Claus Rønholt og Per Borup. Aktionen, der på grund af forskellige vanskeligheder først fandt sted den 12. december 1943, lykkedes over al måde, og den store virksomhed blev totalt standset i et halvt år. I slutningen af november 1943 kom en ung kaptajnløjtnant til Varde, hvor han var udnævnt til souschef for luftværnet. Kaptajnløjtnanten, der var kendt blandt sine medarbejdere under navnet »Freddy«, fik hurtigt foden indenfor den illegale organisation og begyndte ved juletid samme år i forbindelse med politimester Simony og politifuldmægtig Schlanbusch at danne R-grupper. I løbet af ret kort tid nåede man op på 10 seks mands grupper.

Organisationen rives op.

Så kom den ulykkelige Åbenrå-affære, der omtales nærmere andetsteds i værket, og som både direkte og indirekte kom til at koste flere gode danske mænd livet. Den 5. februar skulle der efter ordre udføres sabotage på Callesens Maskinfabrik i Åbenrå. Aktionen skulle foretages dels af lokale folk, dels af stålværksarbejderne Viggo Hansen og Jens Jørgensen fra Varde samt 15 mand fra Holger Danske II. De foreliggende oplysninger og planer stemte ikke overens med de faktiske forhold, og aktionen brød sammen. Viggo Hansen nåede efter flere dramatiske oplevelser tilbage til Varde og underrettede politifuldmægtig Schlan-

busch om, hvad der var passeret. Samtidig fik politifuldmægtigen fra en Holsted-forbindelse meddelelse om, at Jens Jørgensen var blevet såret under flugten fra sit tilholdssted i Åbenrå. Politimester Simony og politifuldmægtig Schlanbusch besluttede derfor at køre Jens Jørgensen til behandling hos en læge i Ølgod. Jørgensens flugt satte imidlertid Gestapo på sporet af Varde-organisationen, og den 9. februar blev hele Varde-ledelsen anholdt af Gestapo. Politifuldmægtig Gerner Mikkelsen, der bl.a. havde deltaget i modtage-gruppens arbejde, arresteredes den følgende dag.

Efter 5 dages afhøringer på Gestapos hovedkvarter i Esbjerg - på dette tidspunkt Hotel »Hafnia« - førtes de anholdte til København. Tyskerne havde oprindeligt til hensigt at føre de 10 mand til København den 15. februar, og der var planlagt en befrielsesaktion, idet man ville lave en togstandsning i egnen omkring Sorø-skovene, men transporten gennemførtes dagen før og pr. lastbil. De blev alle på samme dag - den 15. september - ført til Tyskland, og foruden de allerede nævnte, stålværksarbejder Peter Petersen og læge Nordentoft, kostede opholdet i de tyske koncentrationslejre politimester Simony og politifuldmægtig Gerner Mikkelsen livet. Politimesteren døde den 12. november i Husum, og den 22. februar 1945 døde politifuldmægtigen på den berygtede udekommendo i Meppen. Politimester Simony var en af de første fra de store september-transporter, der bukkede under for sulten, sygdommen og kulden. Vi er mange, som vil huske, hvilket knugende indtryk det gjorde, da man i Frøslev lejren ad omveje erfarede om hans død.

Reorganisation og kamp.

Organisationen var revet grundigt op. Den måtte genopbygges fra grunden, og den blev det. »Freddy« tog initiativet hertil. Efter at han i foråret 1944 havde opnået kontakt med sydjydske distrikt, påbegyndte han sammensætningen af en ny organisation, der efter nogen omgruppering kom til at bestå af to R₁-delinger og en R-delning. Så snart det første parti sprængstof var modtaget fra Esbjerg, begyndte R₁-delingerne deres arbejde. Sprængstoffet kom i de sidste august-dage til Varde, hvor det efter en kort overgang at have været anbragt på Kinografens loft, blev fordelt til de forskellige grupper. Våben skortede det stærkt på, og ved mange aktioner var end ikke halvdelen af de deltagende sabotører bevæbnede. Generalprøven i den nye organisation fandt sted

Som hævn for et attentatforsøg mod den farlige stikker Kaj Olsen, Esbjerg, schalburgteredes i septbr. 1944 bogtrykker Rosendahls virksomhed i Borgergade. Billedet viser de sørgelige rester af den før så blomstrende virksomhed

en af de første nætter i september, da sabotørerne for at blive fortrolige med tidsblyanternes og sprængstoffets reaktioner lod seks værnemager biler gå til vejrs. Derefter fulgte slag i slag aktionerne mod banerne. Det gik hårdt ud over skinnenet og materiel. Antallet af skinnesprængninger nåede op på 400, deraf på en enkelt nat ikke mindre end 86.

En af de mest vellykkede jernbanesabotager blev foretaget i nærheden af Hyllerslev, en lille station på Varde-Nr. Nebel banen, hvor der afsporede et tog med arbejdere, der var beskæftiget ved befæstningsarbejder ved Vestkysten. Ingen af passagererne kom noget til, men afsporingen forårsagede en trafikspærring på fire døgn, og tyskerne rasede.

Efterhånden blev tyskerne så flittige til at foranstalte visitationer af folk, som i bil eller på cykle var på vej ud af byen, at R₁-folkene ikke som før selv kunne tage deres sprængladninger med ud til målene. Falcks Redningskorps fandt på råd. Alle den stedlige Falck-stations medlemmer fra stationslederen til den yngste redder var tilknyttet organisationen, og de var ikke længe om at regne ud, hvorledes man uden større risiko kunne få bomberne bragt til deres bestemmelsessted. De blev simpelthen anbragt midt i udrykningsvognenes generatorovne, således at ilden ikke kunne nå dem og derefter tildækket med

træ. Det var en transportmetode, der aldrig svigtede.

I september måtte »Freddy« gå under jorden som følge af den nærgående interesse, Gestapo begyndte at vise for forholdene i Varde. Han blev dog i Varde og fortsatte ledelsen indtil oktober måned, da nye arrestationer tvang ham til at forlade byen. Han blev senere indsat som byleder i Holstebro, hvor han sammen med en del af sine gamle medarbejdere udrettede et energisk arbejde specielt indenfor jernbane-sabotagen.

Som følge af »Freddy«s bortrejse begyndte organisationsarbejdet at smuldre. Hans instruktioner angående videreførelsen af arbejdet blev ikke fulgt tilfredsstillende, og der opstod en del forvirring. Medvirkende hertil var også, at amtsstueassistent Chr. Schmidt omkring midten af november 1944 på eget initiativ oprettede en byledelse, som fik kontakt med en del af de allerede bestående grupper. Endvidere opnåede den kort tid efter kontakt med kaptajn Agger, Esbjerg, som forsynede den nydannede organisation med sprængstof og sørgede for den nødvendige instruktion, og endelig fik man forbindelse med ledelsen i Region III. En kort overgang afløste politifuldmægtig Danelund Chr. Schmidt som byleder. Han måtte imidlertid trække sig tilbage, da han blev nødt til at gå under jorden og var for godt kendt af byens befolkning. I april 1945 indsatte Region III løjtnant Fenger som byleder. Løjtnanten, der indtil da havde ledet sabotagegruppen i Askov-vejen, samlede de adskilte grupper. »Freddy«s gamle R₁-grupper, hvormed han stadig havde bevaret en vis kontakt, stod i perioden indtil løjtnant Fengers ankomst i forbindelse med Region II og fortsatte ellers arbejdet selvstændigt. Efter 19. september oprettedes under ledelse af kriminalbetjent Svend Hansen to politideling, som tilsluttede sig modstands-organisationen og deltog i såvel våben - som sprængstof-instruktion.

Foruden de allerede nævnte mistede endnu en vardenser, den unge student Mogens Friis, livet i frihedskampen. Han blev på besættelsens sidste dag dræbt i kamp mod en Hipo mand i København. Mogens Friis, der havde deltaget i frihedskampen fra dens første tid, sad inde med stor digterisk talent og skrev i besættelsesårene en lang række betydelige digte, som offentliggjordes i den illegale presse og i illegale digtsamlinger.

Ripensernes modstand.

Som i de fleste andre byer indskrænkede det illegale arbejde i Ribe sig i starten til kun at omfatte bladvirksomhed, og det var her navnlig kommunisterne, der gjorde sig gældende. Dog udførtes der i 1943 nogle enkelte sabotagehandlinger, navnlig brandstiftelser, hvorved det blandt andet gik ud over Ribe Møbelfabrik og Ford Kompagniet. Men omkring nytår 1944 tog den unge bankassistent Gerlev initiativet til oprettelsen af virkelige sabotagegrupper, der ret hurtigt fik lavet sig et depot af våben og sprængstoffer stjålet fra et tysk depot i Gredstedbro. Gennem rejsesekretæren »Conrad« kom Gerlev i forbindelse med Region III og med en anden ripenser, maskinarbejder Kærungård, og fik koordineret de forskellige grupper, så der opstod en samlet ledelse.

I maj 1944 blev bankassistenten arresteret af Gestapo, og distriktslederen, kaptajnløjtnant Gabriel Jensen, der som nævnt selv blev taget nogle måneder senere, indsatte derefter maskinarbejder Kaj Lykke Sørensen som byleder. I sommeren dette år gennemførtes den første jernbanesabotage syd for Ribe, og i september måned havde man held til at afspore et tysk godstog. Grupperne havde efterhånden fået fremskaffet så meget sabotagemateriel, at man så sig i stand til at låne en del af det ud til Esbjerg-organisationerne. Under de flytninger af depoterne, der fra tid til anden måtte foretages af sikkerhedshensyn, gjorde Falcks Redningskorps i Ribe en udmærket indsats.

I oktober kom Gestapo på sporet af Lykke Sørensen, og han blev anholdt en halv time før han skulle have deltaget i en sabotagehandling mod Ford-Kompagniet. Få minutter efter, at han var blevet indsat i sin celle i Ribe Arrest, lød eksplosionen, der fortalte ham, at hans kammerater ikke havde ladet sig afskrække af hans pludselige udeblivelse. Den voldsomme detonation stemte ikke hans fangevogtere mildere. Han efterfulgtes i hvervet som byleder af den unge forststuderende Knud Andersen fra Rollum i Sønderjylland. I hans tid gennemførtes bl.a. sprængningen af Statsbanestationens Vandkran og i februar en afsporing ved Hvidding. Nogen tid efter arresteredes en del frihedskæmpere i Esbjerg. Arrestationerne fik udløbere til Ribe, hvor et af sabotage-gruppernes medlemmer blev arresteret. Under forhørene opgav han et våbendepot, om hvilket han vidste, at det var tomt. Den dag, han skulle føres ud til påvisning af depotet, tog Knud Andersen, der havde fået underretning herom, ud til stedet for ene mand at forsøge på at

befri kammeraten. Den dristige aktion mislykkedes. Knud Andersen ramtes under den ulige ildkamp af Gestapo mændenes kugler, og den 23. april afgik han ved døden i Frøslev-lejren som Følge af sine sår.

I Midten af Marts kom den unge Maler Jens Ege fra Kollund til Ribe, hvor han af regionen var blevet udnævnt til byleder. Han fungerede indtil kapitulationen og ud over denne og blev således den sidste i rækken af de mænd, der ledede Ripensernes modstand mod undertrykkerne.

Undergrundsarbejdet i de mindre byer.

Selv i amtets mindste byer kunne man finde forgreninger af modstandsbevægelsen. I Askov holdt således en af landsdelens flittigste sabotagegrupper til. Den bestod af 12 mand under ledelse af dr. phil. Jens Kruuse og løjtnant Niels Fenger. Dr. Kruuse blev senere souschef i Region III, og løjtnant Fenger udnævntes som tidligere nævnt til byleder i Varde en måneds tid før kapitulationen. De 10 øvrige medlemmer af Gruppen var alle elever på højskolen i Askov. Seks af dem var politibetjente. - Der gik ikke mange nætter, hvor ikke Askov-gruppen var på skinnesprængninger. På en enkelt nat kunne gruppen notere 62 skinnebrud, og flere af aktionerne fik vidtrækkende følger. Det gjaldt bl.a. sprængningen af Beton viadukten 300 meter øst for Ladelund Landbrugsskole på linien Esbjerg-Fredericia, hvortil der medgik ikke mindre end 70 kg af det højeksplosive P. E. II. Samme nat sprængte Rødding-gruppen, der hørte til landets bedste, den eneste jernbanebro over Nørreåen ved Sommersted, og i Padborg gjorde man det af med en Jernbanekran, som kunne ventes dirigeret til Hjælp ved Sommersted. Disse koordinerede Operationer, der afstedkom en spærring af trafikken i 5-6 dage, forhindrede to tyske divisioner i at nå rettidigt frem til deltagelse i de store Rhinkampe, som netop stod på i disse uger. I april 1945 mistede Askov-gruppen to af sine folk, politibetjentene Peter Cornelius Madsen og Hans Thorkild Hansen. De blev overrasket af tyskerne ved Skodborghus, da de sammen var på vej til en jernbanesprængning.

Også gruppen i Lunderskov, der stod under ledelse af portør Lings, og som blev oprettet i efteråret 1944, opnåede gode resultater, bl.a. flere togafsporinger, der lagde den sydgående jernbanetrafik store hindringer i vejen. Lunderskov mistede i kampen arbejdsmand Carl Olsen, der døde i Sverige efter at have været fange i Neuengamme og derfra

Den 13. november 1944 myrdedes redaktør L. V. Jensen, »Esbjergbladet«, og læge Carstensen, den ledende kraft i Frihedsrådets lokalkomité i Esbjerg, som hævn for likvidationen af stikkeren, arbejdsmand Eyvind Madsen, kaldet »Røde Eyvind«. Samme aften schalburgteredes de kendte manufakturforretninger Vestergård (billedet øverst) og Kontant-Jørgensen på Kongensgade (nederst). Skaderne løb op i hundredtusinder.

Ved en en-mands-aktion blev Gestapos hovedkvarter i Esbjerg, Højskolehjemmet i Skolegade, lagt i ruiner i april 1945. Her ses en fløj af bygningen.
Ved Eksplosionen omkom 3-4 Gestapofolk.

udkommanderet til det nedbrydende oprydningsarbejde i Hamborg.

Brørup har gjort sig bemærket ved i en periode at have huset Region III's ledelse, efter at denne havde måttet fortrække fra Kolding i marts 1945. En overgang fandt den husly i Askov Præstegård.

I midten af 1943 begyndte tre Grindsted-borgere, skolebestyrer Høirup og lægerne Næsted og Münster, at arbejde for oprettelsen af en modstandsorganisation i Grindsted med skolebestyreren som leder. Senere kom politibetjent Wilier ind i arbejdet som leder af militærgrupperne. Grindsted rådede over seks sabotagegrupper i selve byen og to i oplandet og syv militærgrupper ligeledes fordelt på by og opland. I oktober 1944 kom den tidligere nævnte bølge af arrestationer i amtet, og dømmingerne nåede også til Grindsted, hvor 10 mennesker arresteredes, deriblandt bylederen, skolebestyrer Høirup. Syv af dem førtes til Tyskland, hvor to døde, cand. pharm. Palle Hansen og maskinmester Hansen, begge fra Grindstedværket. Desuden er landmand Søren Boysen Madsen meldt savnet. 40 mennesker måtte gå under jorden, og hele modstandsbevægelsen i Grindsted og omegn var revet op. En af de tilbageblevne, den 57-årige tømremester Kjær, oprettede en selvstændig gruppe, som fortsatte sabotagen. Desuden oprettedes en ny organisation under ledelse af vejassistent Christensen. De to grupper arbejdede hver for sig, og der gennemførtes en lang række sabotagehandlinger mod jernbanen; tømremesterens gruppe gjorde det af med jernbanebroen over Grindsted Å, skønt den var stærkt bevogtet af Værnemagten.

I Ølgod blev den første begyndelse gjort af læge Øllgård, som samarbejdede med politimester Simony, Varde. læge Øllgård blev anholdt sammen med politimesteren og dennes medarbejdere i februar, men slap ud igen efter to måneders forløb og fortsatte sit illegale arbejde. Dette kom imidlertid først i januar-februar 1945 ind i virkelig faste rammer, da man fra Region II knyttede forbindelse med byen. Kommunebogholder H. J. Rohde blev indsat som byleder, og i løbet af ret kort tid disponerede man over 12 seks mands grupper, hvoraf de to var sabotagegrupper, som lededes af læge Øllgård. Der foretoges ca. 10 sprængninger på Jernbanen og anrettedes ødelæggelser på Værnemagtens telefonnet. Desuden forvaltede organisationen store lagre af sprængstof i kommuneplantagen, hvorfra forskellige byer forsynedes.

I sommeren 1944 opstod den første modstandsgruppe i Nr. Nebel på

foranledning af læge Leif Petersen, som havde forbindelse til Esbjerg, men først da man kom i forbindelse med Region II i januar 1945, kom der rigtig gang i organisationen. Byleder blev gårdejer Carl P. Jensen, og som næstkommanderende fungerede dyrlæge Tage Sørensen. Der foretoges 10 sabotagehandlinger, dels mod jernbanen, dels mod maskiner, der arbejdede i de nærliggende tyske befæstningsanlæg. Distriktets efterretningstjeneste gjorde et stort stykke arbejde og indsendte efterhånden kort over alle tyske befæstningsanlæg i kystområdet. Da organisationen den 5. maj 1945 trådte frem i lyset, kunne den mønstre ikke mindre end 220 mand, et imponerende tal for en by på Nr. Nebels størrelse.

Kun de, der selv har deltaget i det illegale arbejdet i de mindre og helt små byer er i stand til at tale med om, hvilke vanskeligheder netop byernes størrelse skabte for arbejdet. De enkelte gruppers medlemmer og deres ledere måtte iagttage en forsigtighed, der grænsede til det utrolige. Alle kender hinanden i småbyerne, og interessen for næstens gøren og laden er som oftest omvendt proportional med byens størrelse. Deltagerne i undergrundsarbejdet fik i mange tilfælde brug for alt, hvad de sad inde med af mimiske evner, når diskussionerne nærmede sig farlige emner, og de aktioner, de selv havde deltaget i, blev debatteret. Dette gjalt ikke mindst i det sydvestlige Jyllands små byer, hvor de illegale organisationers aktivitet var stærk og levende, og hvor så mange sluttede op i de kæmpendes rækker. I mere end et tilfælde skete det, at selv ret fremtrædende medlemmer af de bestående organisationer måtte trække sig delvis ud af spillet, fordi menigmands gisninger om deres færden blev for nærgående.

Med kapitulationen den 5. maj sluttedes et af de begivenhedsrigeste kapitler i Ribe Amts historie. I stort tal havde sydvestjyderne deltaget i opfyldelsen af den pligt, som påhvilede vort folk: Afvaskningen af den plet, der den 9. april 1940 blev sat på vor ære. Mange brave mænd satte livet til i modstandsbevægelsens kamp mod det nazistiske Tyskland, og endnu flere mærkedes for årtier af opholdet i de tyske koncentrationslejre, hvor grusomheder, som selv den mørkeste middelalder ikke kunne opvise magen til, hørte til dagens orden. - Måtte den offervilje, de lagde for dagen i lysets kamp mod mørket, aldrig dø i det danske folk.

Modstandsbevægelsen i Thisted Amt

Af journalist Holger Hebsgård

Modstandsbevægelsen i Thisted Amt kan næppe pege på bedrifter, der kan sidestilles med de opgaver, der er løst andre steder i landet under frihedskampen; men naturligvis voksede der i dette amt, hvor man havde tyskerne mere inde på livet end noget andet sted i landet, gennem årene en modstandsvilje frem i befolkningen, som gav sig udslag på mange forskellige måder.

Straks efter 9. april påbegyndte besættelsesmagten opførelsen af over 100 store og små fæstningsværker, fortrinsvis ved havet. Kolossale arbejdsstyrker, der kom fra alle egne af landet, blev sat ind på at lave de vældige fæstningsanlæg, der igen blev beskyttet af omfattende tank-, pigtråds- og minespæringer. Med tog og biler strømmede det ind med materialer til dette byggeri, og entreprenørfirmaer og »kørselskontorer« dukkede op som paddehatte. Hundreder af millioner kroner blev gennem året begravet i det vestjydske klitsand. Hele egnens udseende forandrede ret hurtigt, såvel egnessigt som befolkningsmæssigt. Der blev svindlet meget, og guldet flød ... Det ellers så rolige og stille Thisted Amt - der på flere måder betragtedes som en udørken af landet - var pludselig blevet et af centrene for tyskernes planer her i landet. Helt ude ved Vesterhavet, i det stormomsuste, forrevne landskab, byggedes den store Hanstholm-Fæstning, Nordeuropas største, kaldet Danmarks Gibraltar. Mange hundrede mennesker måtte forlade hus og hjem. De evakueredes, hvorefter der anbragtes over en halv million landminer indenfor fæstningens område.

Dette omslag i den sædvanlige levevis førte meget usundt og ondt med sig, hvad domstolene i denne tid kan tale med om. Dertil kom tilstedeværelsen af meget store tyske troppstyrker. En lang række af

byernes og landets skoler og forsamlingshuse - fortrinsvis i Thy og Hanherred og i mindre grad på Mors - var under hele besættelsen beslaglagt. Barakker dukkede op overalt. En overgang var der stationeret henved 20,000 mand i amtet, og umiddelbart før kapitulationen var der i Hanstholm-fæstningen garnisoneret 5-6000 mand. I ugerne før kapitulationen herskede der en febrilsk travlhed med at bygge forsvarslinier omkring Hanstholm. Alt tydede på, at denne fæstning skulle holde så længe som muligt. tilstedeværelsen af de mange tyske soldater og de mennesker, der var i deres sold, kunne naturligvis ikke gå af uden sammenstød. Langsomt og stille groede en modstandsvilje op i befolkningen.

Modstandsbevægelsen organiseret som landeværn.

Fik modstandsbevægelsen således ikke de helt store opgaver at løse, blev der alligevel øvet en indsats, ikke mindst gennem modtagning af våben og sabotagemateriel, med hvilket man forsynede store dele af landet. Amtet var i nogen grad »forsyningscentral« på dette område. Lige fra den første tid var viljen til modstand til stede hos befolkningen, men først i 1943-44 blev arbejdet organiseret. Bevægelsen blev organiseret som et landeværn, der bestod af fire afdelinger: Mors-, Nordthy-, Sydthy- og Han-Herreds Landeværn. Ved kapitulationen talte disse landeværn i alt 1200 mand, som man alle havde forsynet ved egen hjælp og som i ugerne efter 5. maj fik meget store opgaver betroet ved bevogtningen af de enorme lagre og store fæstninger, der fandtes. På Mors var der ca. 400 mand, i Han Herred 200 og i Thy 600 mand. Det lykkedes aldrig for tyskerne at rive denne organisation op, selvom man fra den side var »lige ved« i enkelte tilfælde. At arbejdet stort set kunne gennemføres, skyldes flere forskellige forhold. Dels var Mors så fortræffelig egnet til illegalt arbejde, ikke mindst nedkastninger, fordi man på øen var klar over, hver gang der var »ugler i mosen«, og dels havde Gestapo fra først til sidst stationeret afdelinger i amtet, og det lykkedes aldrig for disse at nå til klarhed over begivenhederne. Gestapos fangarme var meget tynde i amtet. Stikkerne nåede ikke store resultater, og de anholdelser, der blev foretaget, skyldtes i mange tilfælde rene tilfældigheder.

Een mand organiserede arbejdet i amtet.

At tale om modstandsbevægelse i Thisted Amt er det samme som at nævne een mands navn, nemlig chefen for det samlede landeværn, artillerikaptajn Ejby Nielsen. Hans fortjeneste var det, at arbejdet i amtet kom ind i faste rammer. Han var den ideelle leder og gode kammerat, og ved sin energi og arbejdsvilje nåede han meget store resultater. Gestapo var efter ham lige fra den dag i 1943, da han måtte »gå under jorden« i Ålborg, hvor han havde været med i skibskaptajn Gjessings gruppe, men de fik aldrig fat i ham. Han kom til Thy som repræsentant Baes, flyttede derpå til Mors, hvor han i lang tid arbejdede som ingeniør Ottosen på kommunekontoret i Nykøbing og først og fremmest fik organiseret modtagearbejdet på denne ø. Senere organiseredes arbejdet i Thy, og nogen tid før kapitulationen fik han også kommandoen over Han Herred. Hele området fik navnet Sektion Nord-Vest, og han var dets selvfølgelige chef såvel før kapitulationen som efter denne dag, hvor han har udført et meget stort og omfattende arbejde for at få hjemmeværnsforeningerne oprettet.

Et typisk billede fra Thisted Amt under besættelsen.

Det begyndte med »Studiekredse«!

Baggrunden for modstandsbevægelsens arbejde blev uden tvivl lagt ved »Ringens« arbejde, der påbegyndtes i 1942, da den senere minister, Frode Jacobsen, besøgte forskellige personer og fik dannet udvalg til at fortsætte arbejdet. Man begyndte på Mors og fortsatte i andre egne af amtet. Udvalgenes arbejde gik ud på at danne »Studiekredse« rundt i sognene, et arbejde, der blev en Succes. Med mellemrum fik »Studiekredsene« besøg, ikke mindst af Frode Jacobsen, og der blev udført et stort stykke oplysningsarbejde, der tid efter anden kom til at omfatte uddelingen af illegale blade. Dannelsen af de væbnede grupper påbegyndtes i slutningen af 1943. I begyndelsen havde grupperne ikke våben, men blev informeret af en rejsende instruktør, der havde demonstrationsmaterialet med i en kuffert. Senere blev kufferten sendt rundt i studiekredsene, og netop gennem dette arbejde stod mange grupper godt rustet, da de kom i forbindelse med modtageholdene og gik ind under den organiserede modstandsbevægelse.

»Forsyningscentral« for store dele af landet.

I begyndelsen af 1944 påbegyndtes modtagearbejdet, der efterhånden blev af meget omfattende karakter, så man virkelig kan tale om, at Thisted Amt blev forsyningscentral for store dele af landet. Man begyndte under små kår, idet bevæbningen var meget mangelfuld, men snart var naturligvis alle modtageholdene svært bevæbnet. I foråret 1945 var over 100 mand i amtet beskæftiget udelukkende med modtagning fra flyvemaskine. I alt nåede man inden kapitulationen op på 45-50 nedkastninger, hvortil naturligvis kom de mange gange, holdene måtte vende hjem med uforrettet sag. Ikke een hel sending gik i de forkerte hænder, idet det kun lykkedes tyskerne ved en enkelt lejlighed at bjerge en del af de nedkastede våben. I foråret 1945 tog de russiske styrker i Thy ganske vist mod en nedkastning, men den fandt sted udenfor programmet, og containerne blev kastet uden faldskærme. Hele ladingen faldt så at sige mellem russerne, der ikke var sene til at fordele varerne. På Mors blev langt de fleste modtagninger gennemført, nemlig ca. 25. Den første aften havde man oven i købet to modtagninger, og man kom allerede denne første aften i kamp med en tysk patrulje, der blev slået på flugt. Tyskerne var efterhånden ikke uvidende om de mange nedkastninger, der fandt sted på øen, men det lykkedes aldrig at

få sat en stopper for denne gren af modstandsarbejdet. I flere perioder blev Mors »besat« af op til 800 tyske soldater - medens garnisonen til daglig kun talte meget få mand. Øen blev gennemkæmmet for at finde hemmelige våbenlagre. I sådanne situationer måtte modtagearbejdet helt indstilles, selvom man enkelte gange løb risikoen og »tog varerne ned« så at sige for næsen af tyskerne. På Thyholm fattede tyskerne også mistanke til de nedkastninger, der fandt sted der, hvad der flere gange bevirkede en gennemtravling af øen Jegindø. Tyskerne benyttede gerne 300 mand, assisteret af tre armerede både, som bevogtede øen fra alle sider. Samtlige huse blev gennemgået, men uden resultat. En spærretid, der blev etableret på Thyholm efter nogle eksplosioner i værnemagerbiler, var naturligvis også til gene, men standsede aldrig arbejdet. I langt de fleste tilfælde fik flyverne afleveret varerne på rette måde, men der var også tilfælde, hvor nedkastningerne skete mere planløst. I eet tilfælde kredsede flyveren over pladsen tre gange med tændte lanterner med det resultat, at flyveren blev beskydt fra tyske patrouillefartøjer. Kastet skete i dette tilfælde fra stor højde, hvorfor sendingen faldt 500 m fra bestemmelsesstedet. 2 containers knustes i faldet. Tyskerne blev alarmerede, men kom ikke på det rigtige spor. I et andet tilfælde bevirkede en mindre heldig nedkastning en meget streng tysk afspærring af øen. Al landevejsgående og søgående trafik visiteredes i flere dage, men uden resultat.

I eet tilfælde var en sending gået helt forkert. Det medførte et brev til sognefogden i den kommune, hvor ladingen var faldet, et brev, der viste lidt af den måde, hvorpå man arbejdede. Det hed i brevet bl.a.: »Idet vi hermed bringer Dem vor tak, fordi vi, gennem indirekte oplysninger fra Dem, er blevet i stand til at bjerge hovedparten af det gods, som ved en fejltagelse er blevet nedkastet på Deres område, kan vi dog ikke undlade at påtale den af Dem udviste forsømmelse m.h.t. tilbørlig opsigt med dette for ukyndige så farlige materiel. Ved optælling af sendingen har det da også vist sig, at der af omegnens beboere er fjernet 14 karabiner, 10 pistoler, 11 faldskærme, sprængstoffer m.v. Vi vil dog til det sidste håbe på, at tyverierne i de fleste tilfælde er sket i ubetænksomhed. Vi regner med, at De, hr. Sognefoged, vil lade denne appel gå videre til Deres sognefæller. Samlingen af godset vil vi overlade til Deres egen opfindsomhed, om overdragelsesmåden skal De høre nærmere. Der gives sognet en frist på 5 dage til at bringe sagen i orden. Vi

skylder at gøre opmærksom på, at vi naturligvis ikke står på bar bund, hvis vi skulle blive nødt til at tage sagen i vore egne hænder. Vore folk har nu så mange gange sat livet på spil for at bjerge dyrebare våben hjem, at de ikke uden repressalier lader sig bestjæle af landsmænd«. At de stjalne genstande kom tilbage er vist overflødigt at tilføje.

Særlig i marts-april-maj 45 var der gang i modtagningerne. F.eks. havde man den 10. april 1 nedkastning, den 11. april 2, den 12. april 2, den 13. april 1, den 14. april 2 nedkastninger o.s.v. På Mors gennemførte man 25 nedkastninger, i Nordthy 3, i Midtthy 2, på Thyholm (Sydthy) 3 og i Han Herred - på een plads - en halv snes nedkastninger. I alt havde man i amtet 15 modtagepladser, og det hændte, at der var aftener, hvor der var 5 pladser på programmet. I Nordthy fandt nedkastningerne sted for næsen af de tyske garnisoner, kun få hundrede meter fra tyske pejlestationer, men alligevel gennemførtes operationerne uden vanskelighed. De modtagne varer var naturligvis mere, end man selv kunne bruge i amtet, hvorfor meget blev sendt til andre egne, hvortil kom, at man også fik våben m.v. pr. skib. Til Nykøbing kom således to frederikshavner-fiskekuttere ind med lasten fyldt med de »lækreste« varer. Fra Han Herred forsynede man i betydelig grad Ålborg-området, og også fra Nykøbing sendtes der varer til dette sted. Herfra sendtes også jernbanevogne med våben, ammunition, sprængstoffer m.v. til andre egne, håndgranater sendte man bl.a. til Fyn og maskinpistoler til modtagegrupperne på Sjælland. Om mandagen, som kapitulationen kom om fredagen, sendtes med rutebåden fra Nykøbing 2500 kg våben og ammunition til Thisted.

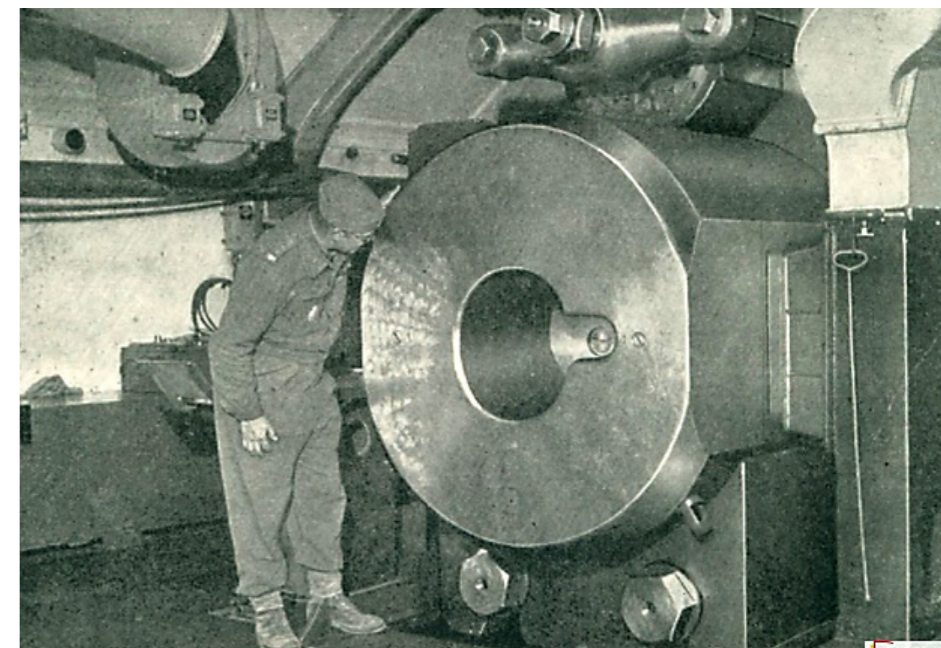
På baggrund af det omfattende nedkastningsarbejde var det meget små tab man havde. Kun få gange kom det til sammenstød med tyskerne, og hver gang klarede modtageholdenes folk sig.

Thistedboernes modstandsarbejde.

Thisted by blev i besættelsesårene midtpunktet for det hektiske liv, der rørte sig i amtet. Indbyggerantallet voksede med flere tusinder, ikke alle lige gode børn, hvad der ikke lettede modstandsbevægelsens arbejde. Erfaringerne viser, at arbejdet i en by, hvor alle kender hinanden og een ikke kan foretage sig noget usædvanligt, før hele byen ved det, er meget vanskeligt. Arbejdet blev udført, selvom det ikke blev i samme omfang som mange andre steder og først satte ind med rigtig kraft i

Øverst et overblik over Hanstholm-fæstningen.
Nederet: Munningen til den ene af de fire kæmpekanoner i Hanstholm-fæstningen.

forårsmånederne 1945. Det varede ikke længe efter 9. april, før tyskerne »nålestik« fik hadet og modstandsviljen til at vokse. I august 41 blev således en ung spildindsamler livsfarligt såret af en beruset tysk underofficer. Denne havde deltaget i en af de store fester, som entreprenørfirmaerne med mellemrum holdt, og gik på rundtur i byen. Da han ville trænge ind i et hus, blev han mødt af en ung mand, som han derefter bibragte to dolkestød, der gik gennem begge lunger. To politibetjente afvæbnede senere tyskeren, hvem der naturligvis intet skete. I 1942 fik byen - som en af de første i landet - undtagelsestilstand, der varede i tre dage. Årsagen var en anmeldelse fra et tysk pigebarn om, at hun var blevet voldtaget og kastet i vandet af tre danske arbejdere. Tyskerne krævede indførelse af undtagelsestilstand og krævede byen idømt en bod på 50,000 kr. Fra det danske politis side - såvel Himmelstrup som statsadvokaten for særlige anliggender var mødt frem - blev der gjort meget for at klare sagen. Politiet beviste, at pigebarnet havde løjet, hvorfor tyskerne foranstaltninger løb ud i sandet. Byen fik senere en officiel undskyldning, men denne måtte ikke offentliggøres!

Naturligvis dannede de illegale Blade Optakten til Modstandsarbejdet. I Begyndelsen

kom der kun få illegale blade til egnen, senere blev dette arbejde bedre organiseret, så der efterhånden til byen kom i tusindvis af blade, som derefter fordeltes til hele oplandet. På et meget tidligt tidspunkt af besættelsen kom der et lokalt illegalt blad nogle gange. »Den sorte Bog« hed det. Bladet skulle forsøge at stoppe den tendens, der hos mange i byen viste sig til at ville gå tyskernes ærinde. Man stillede de pågældende i gabestokken, og det virkede også. Anmeldelser til det danske politi mod bestemte personer gav naturligvis intet resultat. Senere kom regelmæssigt »Frit Danmarks udgave for Thisted«, ligesom mange eksemplarer af bladet »5 Minutter i 12« omdeltes hver uge.

Den 29. august 1943 blev her som overalt i amtet signalet til en udvidelse af modstanden. I Thisted arresteredes denne dag to mænd, Redaktionssekretær Ravnemose samt hotelejer P. Poulsen, der i sin optræden havde været for aggressiv overfor tyskerne. Han smed såvel dem som deres pigebørn ud fra hotellet. De blev taget som gidsler, men løslodes efter en snes dages fangenskab, dels i Thisted og dels i Viborg. Noget senere fik tyskerne ram på nogle unge mennesker i byen, som arbejdede på egen hånd. De havde stjålet røgbomber fra tyskerne

og morede sig med at kaste bomberne ind i de tyske troppebiler. To af de unge mennesker blev arresteret. Den ene idømtes ved tysk krigsret livsvarigt fængsel, men fik, da han kun var 16 år gl., straffen ændret til 4 års tugthus. Han og kammeraten, der også var idømt flere års fængsel, sendtes til Tyskland. Drengen på de 16 endte i en koncentrationslejr i Polen, men vendte efter en eventyrlig rejse og efter at være befriet af russerne, hjem en månedstid efter kapitulationen. I samme sag blev to andre unge mennesker idømt fængselsstraffe, men blev løsladt til senere afsoning og rejste derpå til Sverige. Kort tid derefter anholdtes to ungtjenere på Hotel »Royal«, sigtet for at have villet købe våben af tyske soldater. Den ene kom imidlertid fri, medens den anden fik flere års fængsel og kom til Tyskland og vendte først hjem efter kapitulationen.

I begyndelsen af 1944 dannedes de første militærgrupper i Thisted, og instruktionen påbegyndtes. Der ville dog ikke rigtig komme gang i arbejdet, og det så ud til at skulle blive helt slået i stykker, da tyskerne i august 44 anholdt flere af gruppernes medlemmer, deriblandt lederen, boghandlermedhjælper Westh Hansen. Det viste sig dog snart, at sigtelserne udelukkende lød på uddeling af illegale blade. De bevæbnede grupper havde tyskerne ingen anelse om. Såvel Westh Hansen som typograf Johs. Abildgård Jacobsen endte i Frøslevlejren, hvor de sad til kapitulationen. Det samme gjaldt redaktionssekretær Ravnemose og kioskejer Max Hansen, der dog ikke var med i militærgrupperne. Kort tid efter kom der imidlertid gang i arbejdet. Ret hurtigt blev der dannet flere grupper, og i novbr. gennemførte man den første nedkastning sammen med grupperne på landet.

Rigtig fart i arbejdet kom der først efter 19. september, da politiet blev sat fra styret. I de dage, som i øvrigt, når det øvrige land strejkede, var arbejdet også nedlagt i Thisted. Tyskerne - ikke mindst de berygtede marinevægttere - var meget aggressive i disse folkestrejke-dage, og flere unge mennesker blev arresteret. Een af dem døde i en tysk koncentrationslejr. Politiets mandskab blev ikke »taget« den 19. september. Mandskabet blev afvæbnet og modtog oven i købet et forslag fra tysk side om at fortsætte, et tilbud, der naturligvis blev afslået. Betjentene »gik under jorden« og blev snart kernen i modstandsbevægelsens arbejde. I dette efterår skete der i byen adskillige ildspåsættelser i tyske lagre, aktioner, som var foretaget af ungdommelige elementer.

Den organiserede sabotage satte først ind efter nytår 1945. Forinden var overbetjent Jens P. Jensen under et besøg i hjemmet blevet anholdt. Han kom til Tyskland, men slap hjem i god behold.

Af forskellige grunde var der kun få grupper, men disses medlemmer havde til gengæld en travl vinter, dels med modtagning og dels med transporten. Den 22. marts ødelagdes 20.000 liter benzin ved en aktion mod et tog, kun få hundrede meter fra jernbanestationen, der var fyldt med tyske soldater. Den pågældende benzin skulle have været fjernet fra lageret, men denne plan måtte i sidste øjeblik opgives på grund af forskellige anholdelser. I stedet valgte man at bombesprænge benzinen, da det den nævnte dag var på vej fra havnen til stationen for der at blive rangeret ind i et troppetog, der skulle til Århus. Lidt før kl. 14 startede vogntoget fra havnen, men blev ved opkørslen til stationen standset af to unge mænd, der truede togføreren til at standse og rangere benzinvognen fri. Det skete hurtigt, to bomber blev lige så hurtigt anbragt, spadserende i nærheden blev advaret og få minutter efter lød eksplosionerne, der var meget kraftige og udviklede en røg, der lagde sig som et tæppe over byen. Benzinvognen og et par andre jernbanevogne, der indeholdt kød til tyskerne, var ødelagt. Tyskerne anholdt kort efter togføreren og en portør og nogle dage senere endnu en portør. De tre mand førtes til Ålborg, men blev løsladt efter nogen tids forløb.

At Planen om at bortføre benzinen fra havnen og opbevare den til brug for modstandsbevægelsen ikke kunne gennemføres, skyldtes alene, at den motorsagkyndige, ingeniør Vestergård, den 8. marts, da aktionen skulle finde sted, blev anholdt af tyskerne. Han havde i oktober måned året før i forbindelse med DDPAs leder, dir. Kaj Pedersen, gemt 6000 liter benzin tilhørende politiet. Det var nedgravet i tromler adskillige steder i Thy, bl.a. havde en provst ikke mindre end. 1500 liter i sin have. En bogholder på kontoret havde angivet de to mænd til en marinevægter, der igen var gået til det tyske politi, hvorefter hammen faldt. Benzinen blev opgravet, og de to mænd endte i Frøslev, hvor de var til kapitulationen. Det lykkedes nogle dage senere at ødelægge 1000 liter af benzinen, idet sabotører standsede et tog på Fjerritslev banen. Benzinvognene var bevæbnet med tyske soldater, men disse blev holdt op, hvorefter bomberne blev anbragt. Benzintromlerne eksploderede.

Den 3. april blev Landlyst Teglværk tæt udenfor Thisted ødelagt

ved seks bombeeksplosioner. Årsagen dertil var, at ejeren udelukkende tørrede træ til OT i den store ovn. Ved eksplosionerne blev ovnen helt ødelagt og den store skorsten stærkt beskadiget.

Den 10. april blev Thy banen ved indkørslen til byen afbrudt for et længere tidsrum. Til trods for, at banestrækningen var meget stærkt bevogtet som følge af afbrydelser på samme strækning i dagene før, lykkedes det at få anbragt 16 bomber, der bevirkede, at 16 skinner blev helt sprængt væk. Ved eksplosionerne blev der knust en mængde runder i det omliggende kvarter. Efter eksplosionerne gik tyskerne helt amok i byen, der blev skudt hele natten, folk blev holdt op og visiteret. Under skydningen blev garderobeforvalteren såret i brystet ved et skud, men ikke livsfarligt. En ung konstruktør blev anholdt denne aften, og da han tilfældigvis var i besiddelse af illegale blade, blev han underkastet tortur, men anede intet om jernbanesabotagen. Konstruktør Jacobsen, som han hed, kom senere sammen med sin chef, landinspektør Boe, der nogen tid senere anholdtes, kort før kapitulationen til Frøslev. Hertil var noget før ankommet endnu en af byens kendte borgere, apotheker Kierulff, der sigtedes for uddeling af illegale blade. Han blev efter nogen tids ophold frigivet fra Frøslev og vendte hjem.

Torsdag den 12. april om aftenen udførte sabotagegrupperne deres bedste arbejde, idet de ødelagde automobilforhandler Kuhn Münchs Specialværksted, der kun lå ganske få meter fra det tyske politis hovedkvarter. Politivagterne gik frem og tilbage foran værkstedet, men alligevel lykkedes det for grupperne at komme uset ind i værkstedet og trænge frem til 1. sal, hvor der fandtes meget kostbare specialmaskiner og boremaskiner. I forvejen var man klar over, hvor maskinerne stod, og på et øjeblik var bomberne anbragt. Kl. godt 22 skete de tre eksplosioner, der ødelagde samtlige maskiner. Taget blev løftet af værkstedet, men der skete iøvrigt ingen skade på bygningen. Sabotagen bevirkede igen, at tyskerne gik amok, holdt Falck op, da korpset rykkede ud med tilpas fart o.s.v.; men opdage noget, der kunne føre på sporet af sabotørerne, kunne de ikke.

Sidst i april måned blev der sat en kampagne ind mod værnemagere og vogne i tysk tjeneste. Resultatet var tilfredsstillende. Den 20. april ødelagdes tidligt om aftenen tre lastvogne og to OT-rutebiler i byen samtidig med, at et større reparationsværksted blev ødelagt. En personvogn og tre motorcykler blev herved ødelagt. Så at sige hver dag

drønede bombeeksplosionerne i byen i denne periode. Samtidig oplæbedes plakater med advarsler til folk i tysk tjeneste. Hele kampagnen bevirkede, at en mængde af disse mennesker sagde deres pladser op hos tyskerne og rejste fra egnen. De, der ikke fulgte eksemplet, blev udsat for sabotage. Den 22. april ødelagdes pølsefabrikken på Thisted Andelsslagteri fuldkommen ved sabotage. Slagteriet leverede store mængder pølser til tyskerne og havde længe været et lønnende objekt. Indenfor perioden fandt der endvidere to eksplosioner sted, som sikkert skyldtes tyskerne selv, og skulle fordømme sabotagen. Først bombesprængtes et bageri på en så klodset måde, at der så at sige intet skete i bageriet, medens til gengæld alle ruder og ejendomme i vid omkreds blev sprængt. På lignende måde skete en eksplosion ved en barberforretning i byen. Også i dette tilfælde anrettedes megen skade på civil ejendom.

I disse forårsmåneder udvidedes tallet på frihedskæmpere betydeligt, og der var et meget stort instruktionsarbejde i gang hver eneste dag, ligesom derfor øjnene af tyskerne transporteredes store mængder af våben, ammunition og sprængstoffer til skjulestederne. Kapitulationen kom ikke overraskende for grupperne, der allerede flere dage forinden blev kommanderet i beredskab og var parat til at træde i funktion med få minutters varsel. Der var lagt en omhyggelig plan for enhver mulighed, der måtte vise sig som afslutning på krigen. Alle var bevæbnede, biler og motorcykler holdt parat, benzinforsyningen var i orden, arrestationslisterne færdige, bygninger udset til de forskellige formål. Der havde hele tiden bestået det bedste samarbejde mellem de væbnede styrker og Frihedsrådets lokalkomiteé, der på sin side havde opråb m.v. liggende klar til udsendelse. Hovedkvarteret for amtet var ligeledes flyttet til Thisted. De sidste dage inden kapitulationen blev mere end spændende. Allerede over een måned før gærede det blandt de tyske soldater, og mange dage inden kapitulationen fik modstandsbevægelsen gennem mellemmand henvendelse fra tyske afdelinger, der ville overgive sig med fuld udrustning. Fra een afdeling var der lagt en bestemt plan, hvorefter frihedskæmperne en middagsstund skulle stjæle afdelingens våben- og ammunitionsbeholdning m.v.

At der i byen eksisterede en modstandsbevægelse af et sådant omfang, som det hin 5. maj-morgen viste sig at være tilfældet, kom som en meget stor overraskelse for byens befolkning. Der var imidlertid

ikke for mange frihedskæmpere til at løse de forskellige opgaver. Over 100 personer skulle arresteres, vagter etableres. Byen blev helt afskåret fra omverdenen. Der meldte sig spørgsmål som forplejning, sovesteder m.v., men alt blev klaret. Det lykkedes således at få arresteret så at sige alle tyskernes danske håndlangere, såvel Gestapos hjælpere som de forhadte mørktklædte marinevægtere, selvom mange søgte at slippe bort mellem de tyske soldater. Det kom de første aftener i mørket til ildkamp med tyskerne i flere tilfælde, men frihedskæmperne var den gang ovenpå. Et tysk forsøg på at befri de internerede tysker tuse ved hjælp af våbenmagt blev således afvist. Netop fordi tyskerne i den grad havde »besat« amtet blev der mange opgaver at løse, men derom senere i denne artikel.

Også de allierede ydede man ved flere lejligheder hjælp. Allerede i 1943 lykkedes det fra sygehuset for nogle unge mennesker at befri en såret engelsk flyver, der var styrtet ned. Han kom i god behold til Sverige, og kort før kapitulationen blev to engelske flyvere, der var nødlandet i Midtthy, udrustet til at drage videre hjemad. De opholdt sig en aften i Thisted, kom derfra til Mors og igen over Ålborg til Sverige. De var over Thy den 5. maj i en flyvemaskine ...

Blev Thisted således ikke en »arret« by som så mange andre, må det nok siges, at den gjorde sin pligt. Arbejdet kostede eet dødsoffer, en ung mekaniker Ralph Grønkjær, en af de allerbedste frihedskæmpere, deltager i så at sige alle sabotageaktioner og i flere modtagninger, mistede livet kort efter kapitulationen som følge af et ulykkeligt vådeskud under rensning af våben. Alle de, der under besættelsen blev arresteret og førtes bort, vendte hjem i god behold. Byleder i Thisted var journalist H. Hebsgård.

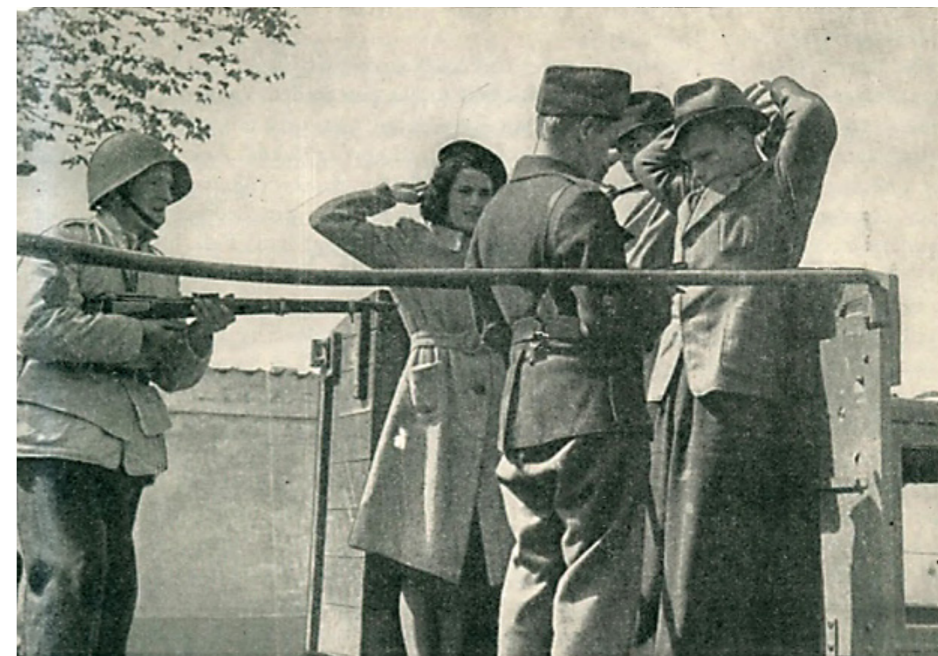
Landmændene udførte jernbanesabotagen.

80 pct. af frihedskæmperne i amtet var landmænd, men også for mange af disse gjaldt, at de først kom med til allersidst. I Nordthy var der som nævnt dannet flere grupper under »Ringene« og efterhånden dannedes endnu flere grupper, så der snart ikke fandtes een kommune, hvor der ikke var en afdeling. I Sydthy begyndte det illegale arbejde ret tidligt i form af illegale blade, og i begyndelsen af 1944 begyndte dannelsen af de væbnede grupper og i september måned samme år begyndte man jernbanesabotagen, der blev disse landmænds vigtigste

opgave ved Siden af nedkastningerne, hvoraf der fandt 8 sted i Thy, alle vellykkede, idet der dog i Nordthy skete det, at lederen her, gdr. Jens Kirk, blev ramt af et skud i det ene lår og måtte »under jorden« i over een måned. Det var dog ikke udelukkende landmænd, der var med udenfor byerne, idet f.eks. mange præster og håndværkere også deltog i arbejdet. I Sydthy gik bestræbelserne først og fremmest ud på at få dannet grupper i alle stationsbyer, og det lykkedes. Senere dannedes der grupper i samtlige kommuner på nær een, og der gennemførtes et meget omfattende instruktionsarbejde.

Thybanen blev afbrudt utallige gange fra september 1944 til kapitulationen, især var det galt i de allersidste måneder, da der snart ikke gik een dag uden skinneafbrydelser. Man var til sidst så langt udkørt med materiel, at man måtte til at bryde dobbeltsporene på stationerne op for at kunne skaffe skinner nok. Banen var delt i tre etapper, og ved at gennemføre sprængningerne etape for etape dag for dag, kunne der opnås meget lange afbrydelser. Særlig omfattende var jernbanesabotagen på Thyholm, om hvilken »Information« skrev den 16. april 1945: »Strækningen fra Struer til Thisted har været taget under kraftig behandling. Således var der i løbet af torsdagen, særlig om morgenen, sprængninger mellem Hvidbjerg og Uglev og Hvidbjerg og Lyngs, hvor der måtte udveksles 40 skinner. Først hen under aften blev strækningen i orden, men allerede en time efter skete nye sprængninger mellem Lyngs og Ydby. Nye skinneudvekslinger spærrede strækningen til henimod kl. 2 natten mellem torsdag og fredag, men henimod kl. 3 var det galt igen mellem Hvidbjerg og Lyngs lidt sydligere. Reparationsarbejderne varede til fredag formiddag ved 10-tiden. Så knaldede det igen længere mod syd mellem Oddesund og Uglev så godt som nøjagtigt på det tidspunkt, da reparationsarbejdet var tilendebragt ved de øvrige sprængningssteder. Det er kontinuerlig drift efter rationelle metoder«. For det meste opnåedes der gerne forsinkelser på op til 20 timer, skønt banestrækningen efterhånden blev bevogtet i hele sin længde, og de tyske soldater ofte gik helt amok. Under sådanne anfald sårede de ved Ydby en ung mand alvorligt, da han ville passere over jernbanelinien. Som et resultat af etappesprængningen kan nævnes, at et troppetog, der forlod Thisted den 10. april om morgenen, først nåede Uglev - en Afstand på 40 km - den 13. april sidst på eftermiddagen. Mange hundrede skinner måtte udskiftes. Een Gang måtte en

Englænderne modtages
i København 6. maj 1945.

Frihedskæmperne har anholdt en kvinde
og to mænd, der er mistænkt for at være
stikkere.

gruppe fra Thisted cykle en snes km med bomberne på cyklen, inden de nåede et stykke af banen, hvor de kunne sprænge denne. Også Thisted-Fjerritslev banen blev enkelte gange taget under behandling, men troppetransporterne foregik væsentligt på Thy banen, der efterhånden blev så medtaget, at tyskerne foretrak at benytte biler i stedet for tog. Denne trafik blev også stoppet, idet der blev sat en aktion i gang mod disse biler, hvorefter mange blev bombesprængt.

Derefter fandt tyskerne på at beslaglægge danske privatbiler og lastbiler, men disse blev bragt i en sådan tilstand, at de ikke kunne køre. Transporten blev derefter næsten kaotisk. Bombesprængninger på Thyholm bevirkede nogle dages spærretid i området. Ved sprængninger på Ydby Station opnåedes, at al kørsel med cement og træ fra stationen blev stoppet.

Sabotagearbejdet i Thy krævede eet offer, idet maskinarbejder Hans Peter Jensen, Sundby, under forberedelse til sprængning af en bil blev dræbt på stedet. Ved egen uforsigtighed opnåede han, at sprængningen skete i utide. Efter kapitulationen mistede Sydthy Landeværn endnu en mand, Peder Ifversen, der omkom ved et vådeskud. Anholdelser blev der ikke foretaget indenfor distriktet. I adskillige tilfælde måtte enkelte medlemmer gå »under jorden«, men kunne atter komme frem i dagens lys igen. Lederen af modstandsarbejdet i Sydthy var en ung gårdejer, Hans Carl Toft. En af hans folk blev d. 13. april 1945 alvorlig mishandlet af tyskerne. Da han denne dag om formiddagen kom hjem, var der blevet indkvarteret 50 tyske soldater på gården sammen med 10 heste, der var sat i stalden. Martin Gade, som manden hed, blev irriteret herover og bad tyskerne flytte hestene. Dette nægtede den tyske officer, hvorefter der opstod et mundhuggeri, der endte med, at officeren slog Gade i ansigtet, hvorefter denne gav officeren et kæbestød. Han blev nu overfaldet af soldaterne og alvorlig medtaget. Medens man ventede på en tilkaldt læge, så Gade sit snit til at flygte ud af soveværelset, men blev under flugten ramt af en kugle og fanget. Tyskerne bandt ham til en vogn i den mening, at han skulle gå med dem, men da han faldt sammen, blev han slængt op på en lastbil og ført til Struer. Da der samme formiddag var sket sabotage på banen, troede tyskerne, at Gade var sabotør, men han blev alligevel frigivet dagen efter. I Hurup anholdt tyskerne i foråret 1945 tre unge mænd, der ganske vist ikke var med i modstandsbevægelsen, men alligevel havde arbejdet godt. De blev slemt mishandlet i

Ålborg, og i hvert fald de to af dem endte i Frøslev lejren.

I adskillige tilfælde gjorde man alt for at redde nødlandede flyvere. Kort før kapitulationen reddede man to engelske flyvere gennem en meget tæt tysk afspærring, fik de to flyvere til Thisted, hvorfra de via Nykøbing og Ålborg kom hjem.

Mange folk, men få opgaver i Han Herred.

I Han Herred havde man 10 nedkastninger på Klim Fjordholme og forsynede herfra Ålborg-distriktet, men havde i øvrigt alt for mange mand indrulleret til at løse de få opgaver, der var. Det var Børge Sørensen, Fjerritslev, der stod i spidsen for arbejdet, og først på et ret sent tidspunkt blev Han Herred underlagt det øvrige amt i militær henseende. Det var også ret sent, at man fik organiseret de forskellige grupper, der fandtes i området, men det lykkedes dog inden kapitulationen at få skabt et landeværn, der stod parat til at løse store opgaver efter kapitulationen.

Arbejdet på Mors nær ved at blive revet op.

På Mors havde man så at sige ingen tyske soldater under besættelsen, hvad der lettede modstandsarbejdet i meget høj grad. Man koncentrerede sig først og fremmest om nedkastningsarbejdet og udførte kun få sabotagehandlinger, da der ikke var mange egnede objekter. Over hele øen dannedes ret tidligt modstandsgrupper, der arbejdede godt sammen. I flere tilfælde lykkedes det dog at ødelægge Glyngøre Færgeleje. I et tilfælde havde tyskerne beslaglagt Nykøbings lagre af træ og havde rekvireret godsvogne til transporten af det. Ved en eksplosion i færgelejet blev broklappen revet løs og faldt ned i bunden af sit leje. Hejseværket blev også ødelagt og der blev en forsinkelse på mindst 14 dage. Derpå forsøgte tyskerne at få træet bort ved hjælp af biler, men ved hjælp af »tyrebusters«, hvorved dækkene på de tyske vogne sprængtes, standsedes også denne trafik. Videre foretog man en aktion mod slagteriets fedtbeholdning, der blev fjernet, ligesom adskillige kødtransporter tid efter anden blev ødelagt. Folkeregistret i byen blev også fjernet, men det var uvedkommende af modstandsbevægelsen, der foretog dette kup. Allerede på et tidligt tidspunkt blev der dannet en lokalkomite i byen, og den optrådte med meget Held under folkestrejken, der fik et yderst værdigt forløb og tilmed var effektiv. Modstandsbevægelsen i Nykø-

bing udsendte selv et lille illegalt blad »Morsø Posten« og trykkede en overgang »Frit Danmark«s udgaver for såvel Thy som Mors. Endvidere udkom i Nykøbing det illegale blad »Morsingboen«. På Mors udkom endelig amtets største illegale blad »5 Minutter i 12«, der blev udgivet af lærer Arne Åbenhuus fra Thy. Han var en overgang fange hos tyskerne i en måned, men kom ud igen. Han gik dog snart under jorden og påbegyndte udgivelsen af bladet, der begyndte at udkomme fra Djursland, men efterhånden fik redaktion og trykkeri forskellige steder på Mors. »5 Minutter i 12«, der var et ganske fortræffeligt blad med mange gode nyheder, udkom hver uge fra september 1944 lige til kapitulationen. I alt udkom der 30 numre; man begyndte med et oplag på 250 eksemplarer, men nåede op på at trykke 1000 eksemplarer.

Arbejdet på Mors var i eet tilfælde lige ved at blive revet op. Det var i efteråret 1944, da lederen, tandlæge Henning Petersen, blev arresteret en nat. Huset, hvori han boede, blev omringet af tyske soldater, og skønt Henning Petersen forsvarede sig med våben, blev han arresteret og senere ført til Ålborg og derfra til Frøslev lejren, hvor han sad lige til kapitulationen. Arrestationen af ham skyldtes, at en kvindelig kurer var blevet taget i Århus. Hun havde et brev på sig, der indeholdt en besked til kaptajn Ejby Nielsen under dennes dæknavn, men udenpå stod tandlægens adresse. Gestapo var i dagene derefter meget aggressive i Nykøbing, hvor de samme nat, som Henning Petersen blev taget, arresterede endnu en mand, der imidlertid kort tid efter blev frigivet. De øvrige medlemmer af grupperne gik straks under jorden, våbenlagre blev flyttet o.s.v., så da Gestapo efter afhøringen af Henning Petersen kom igen for at hente yderligere fangst, var der hverken det ene eller det andet. Ved senere lejligheder var Gestapo ved at »lugte« til organisationen på Mors, men derved blev det også.

På Mors var der efter kapitulationen ikke store opgaver at løse. Mange dage varede det ikke, før øen blev erklæret for fri for »herrefolket«, men til gengæld fik de 9 delinger, der fandtes, store opgaver at løse i Thy. Byleder i Nykøbing var Constantin Sørensen.

Frihedskæmperne fik store opgaver at løse.

Efter tyskernes kapitulation den 5. maj var det modstandsbevægelsen, der måtte overtage alt, hvad tyskerne havde haft, og det var ikke småting. Det var opgaver, der langt oversteg det, man kunne forlange af

En tysk barak ved Vesterhavet.
»Sieg an allen Fronten«! blev det nu ikke.

Det går atter hjemad.

landeværnene, men ved hjælp af indkaldelse af hjælpepoliti, CBere m.v. lykkedes det at få skik på tingene. De mange tusinde tyske troppers afmarch fra amtet kom til at foregå fuldkommen gnidningsløst, hvad der i nogen grad skyldtes, at der var et godt samarbejde mellem modstandsbevægelsen og amtet, hvis repræsentanter i nogen grad havde føling med de tyske afdelinger. Mange af soldaterne var ikke tyskere, men russere, georgiere, ungarere m.v. folk, som ikke var særlig glade ved tyskerne og slet ikke ønskede at være sammen med dem efter kapitulationen. Særlig aggressive var nogle georgiere, der havde udarbejdet en plan, hvorefter de skulle mødes med deres landsmænd i Rold Skov og derfra slutte sig til modstandsbevægelsen.

Efter tyskernes afmarch fra amtet efterlod de langs landevejene en mængde våben og udrustning, hvad der dog for intet var at regne mod de mængder af våben og ammunition, der fandtes i befæstningsanlægene. Såvel Vildsund- som Oddesundbroen var mineret og klar til at sprænge i luften. Alene bevogtningen af fæstningsanlægene krævede et meget stort antal frihedskæmpere, hvorfor sektionen i Thisted til stadighed måtte trække mandskab fra hele amtet. Det var frihedskæmpere, der overtog »Hanstholm«-fæstningen efter tyskerne og højste Dannebrog derude, og det var frihedskæmperne, der påbegyndte indsamlingen af tyskernes efterladenskaber til store depoter. Der blev til sidst trukket så hårdt på mandskabet, at man - ikke mindst af hensyn til landboerne - ikke vedblivende kunne klare opgaverne alene, hvorefter store dele af modstandsbevægelsens folk blev hjemsendt i juni måned og erstattet af danske soldater, der efterhånden overtog alle opgaver, da modstandsbevægelsen over hele landet officielt blev hjemsendt. Bevægelsens sidste parade blev holdt på Ashøje i Sydthy, hvor udenrigsminister Christmas Møller talte og hylkede frihedskæmperne.

Ånden fra besættelsesårene kunne man dog ikke hjemsende lige med det samme. Alle mand blev hjemsendt med våben, og inden for de forskellige landeværn gik man straks i gang med at arrangere skydeøvelser for mandskabet i vid udstrækning. Samtidig imødeså man med spænding dannelsen af Hjemmeværnet. Da dette ikke blev en kendsgerning, gik man straks i gang med at danne hjemmevernsforeninger, og i slutningen af september måned dannedes der foreninger såvel på Mors som i Nordthy og begge steder under meget stor tilslutning. De fem onde år havde dog ikke været spildte ...

Slap Thisted Amt end »billig« om ved sin andel af frihedskampen, selvom tallet på frihedskæmpere må anses for stort i forhold til indbyggerantallet, vil det alligevel tage mange år, inden krigens spor vil være udslettet. Der er spor, der aldrig vil forsvinde. Rundt om på de små kirkegårde ved Vestkystens fiskerlejer ligger mangan en grav af en allieret soldat, hæget og plejet af befolkningen, og mange er de ulykker, der under besættelsen indtraf som følge af minesprængninger og andre ulykker. Mange, mange år vil hengå, inden klitsandet lægger et skærmende dække over de tyske fæstningsanlæg, der ikke engang har så stor en værdi, at det kan betale sig at sprænge dem, og hvem kan med sikkerhed sige, at nu findes der ikke flere miner i området. Flyvesandet er ikke en let herre at have med at gøre? Langt ud i fremtiden vil Thisted Amt være præget af besættelsestiden, men man vil også huske disse år med glæde, fordi de viste, at der også i denne fjerne del af landet stod en »hær« parat til at tage sin tørn.

Modstandsbevægelsen i Hjørring Amt

Af journalist Chr. Winther, Hjørring.

Det var Vendsyssels særlige geografiske beliggenhed, der betingede vendelboernes eneste helt store og originale indsats i befrielseskampen: Gennemførelsen af de ompændende illegale sejlruter mellem Nordjylland og Sverige, som bragte de store våbenforsyninger her til landet. Denne dristige indsats, som fik afgørende betydning for opbygningen af hele frihedsbevægelsen i Jylland, blev tilrettelagt og i starten udført af en ganske lille gruppe vendelboer, ikke flere, end man kunne tælle dem på den ene hånds fingre.

Den vendsysselske modstandsbevægelse grundlagdes af nogle få mænd i Hjørring og Frederikshavn. En Del af dem kom fra kommunisternes lejr. For dem var det en selvfølge at føre partiets arbejde videre under jorden efter den 22. juni 1941. Andre kom fra »de gamle partier«. De følte sig tilskyndet af mange motiver: Skammen over at måtte sidde med hænderne i skødet, medens andre nationer kæmpede også for vor frihed, angsten for at Danmark gennem kapitulationen den 9. april og det efterfølgende samarbejde med voldsmagtens og urettens repræsentanter for stedse skulle forskertse muligheden for en selvstændig tilværelse, det næsten legemlige ubehag ved den åndelige ufrihed, tyskernes nærværelse førte med sig, var de vigtigste af bevæggrundene. Meget hurtigt fandt de to kredse sammen i et frugtbart intimt samarbejde, og af dette udsprang de ompændende illegale organisationer, der fra efteråret 1942 trådte ud i livet og ledede vendelboernes aktive modstand.

I foråret 1942 fik Nordjylland sit første illegale blad, det kommunistiske »Folkets Kamp«, der udkom i Ålborg og som havde lokalredaktioner i de fleste vendsysselske byer. Som en fange, der efter et

langvarigt læseforbud endelig får adgang til bøger, styrtede folk sig over dette dårligt trykte, i ydre mere end beskedne lille blad. Senere kom der andre større, smukkere udstyrede illegale blade med rigere og mere afvekslende indhold, men ingen af dem blev læst med en så dirrende iver som de første numre af »Folkets Kamp«.

I de første forårsmåneder af 1943 dannedes der i Hjørring og Frederikshavn »Frit Danmark«-grupper, som begyndte at distribuere bladet af samme navn over hele Vendsyssel. I Frederikshavn var det købmand A. Gylding Sabroe, der var sjælen i foretagendet og fik etableret et trykkeri, hvorfra bladet udsendtes. Først på sommeren overtog Hjørring-gruppen trykningen, og da der senere blev truffet en nyordning, således at bladet blev tilsendt grupperne trykt fra Århus, begyndte Hjørring-gruppen at udgive sit eget blad, der under en selvstændig redaktion og med eget stofvalg udsendtes hver 14. dag i et oplag af 1400 eksemplarer og med et sidetal på 8-16 dupliserede foliosider pr.nummer. Bladet distribueredes over hele Vendsyssel, og blev det største selvstændige illegale bladforetagende i Vendsyssel under besættelsen. Ved siden heraf udsendtes der i Frederikshavn en overgang to illegale blade, »Frederikshavner-Kurieren« og et andet blad, der særligt betragtede det som sin opgave at slå ned på værnemagere.

En af »Frit Danmark«-gruppernes opgaver var at dirigere de store folkestrejker, der i bølger skyllede hen over landet i sommeren 1943 og sommeren og efteråret 1944. Medens Hjørring ikke nåede at komme med i den strejkebølge, der i august-dagene 1943 fremtvang Danmarks officielle brud med tyskerne, deltog både Brønderslev, Sæby, Frederikshavn og Skagen i den spontane strejkebevægelse. Da situationen påny modnedes til brug af strejkevåbnet i juni-juli 1944, deltog denne gang alle Vendsyssels byer og alle de store tyske arbejdspladser langs kysten i strejkerne, og i dagene umiddelbart efter politiets deportation oplevede Hjørring og Brønderslev alene en tre dages generalstrejke, hvorunder de to byer i to døgn var totalt afskåret fra omverdenen, og gas-, vand- og elektricitetsforsyningerne var afbrudt.

Det begyndte med, at befolkningen i Hjørring og Brønderslev op på dagen den 20. september i lighed med det øvrige land indstillede arbejdet og lukkede butikkerne i vrede over overfaldet på politiet. Fra Danmarks Frihedsråd udsendtes imidlertid i dagens løb opfordring til landets befolkning om at gå i arbejde igen fra næste morgen. Hen-

stillingen var foranlediget af informationer gående ud på, at tyskerne overvejede frygtelige repressalier i form af bombardement af Københavns arbejderkvarterer, Deportation af hele arbejderstaben fra virksomheder, der deltog i strejken o.l. Under hensyn hertil udsendte Frit Danmark i Hjørring og Brønderslev parole til befolkningen om at genoptage arbejdet den 21. september om morgenen.

Da borgerne i de to byer næste morgen vågnede, var vand-, gas- og elektricitetsforsyningerne afbrudt. Sværtbevæbnede tyske patruljer jog folk, der ville på arbejde, hjem. Alle adgangsveje til byerne var spærret af tyske poster, der hverken tillod ind- eller udgående trafik af nogen art. Den daværende tyske kommandant i Brønderslev, der også havde kommandoen over tropperne i Hjørring, var i nattens løb gået amok og havde, skønt han vidste, at arbejdet ville blive genoptaget næste morgen, besluttet at afstraffe de to byer. De offentlige værker var blevet besat og personalet sendt hjem. Gennem det danske luftværn lå tyskerne inde med en fortegnelse over det ret betydelige antal private brønde i de to byer, og tyskerne gik så vidt, at de besatte brøndene, hvor de havde stor morskab af at lade folk pumpe spande fulde af vand for bagefter at tvinge dem til at hælde vandet i rendestenen. Da byen desuden var helt uden efterretninger fra omverdenen, da telegraf og telefon var afbrudt og togene blev tvunget til at køre igennem uden at gøre holdt, var situationen ikke opmuntrende. Frihedsbevægelsens lokale ledelse betragtede imidlertid situationen som en enestående lejlighed til at prøve kræfter med tyskerne og svejse befolkningen sammen til modstand. Da tyskerne gennem byrådene stillede krav om arbejdets øjeblikkelige genoptagelse som betingelse for en senere genåbning af byernes forsyning og en endnu senere ophævelse af den undtagelsestilstand med udgangsforbud, der var blevet indført den 21. september om morgenen, svarede »Frit Danmark« med en proklamation, der opfordrede befolkningen til at fortsætte strejken, indtil tyskerne havde åbnet for forsyningerne, inddraget de væbnede patruljer på gaderne, ophævet byernes afspærring fra omverdenen, undtagelsestilstanden og udgangsforbudet.

Til trods for at man måtte regne med muligheden, ja nærmest sandsynligheden af et nederlag i den ulige kamp, hvis tyskerne gjorde alvor af at sulte og tørste de to byer til underkastelse, tog befolkningen kampen op, og den kronedes med sejr. Da det tyske hovedkvarter i

Feltmarskal Montgomery og General Dewing under besøget i København 12 mai 1945.

Silkeborg i løbet af den 22. september blev klar over de to byers urokkelige kampvilje, kom der først på aftenen samme dag ordre til den tyske kommandant i Brønderslev om at afblæse aktionen. Sejren for den våbenløse befolkning i de to byer var total. Alle tyske undtagelsesforanstaltninger blev ophævet øjeblikkeligt, uden at tyskerne havde opnået noget dansk tilsagn om, at man ville gå i arbejde igen. Efter opfordring fra frihedsbevægelsen blev arbejdet dog genoptaget den følgende morgen.

Denne folkestrejke gav frihedsbevægelsens ledelse mange værdifulde erfaringer. Strejken havde stillet store krav til »Frit Danmark«-gruppernes arbejdsindsats. Døgnet rundt måtte befolkningen vejledes og styrkes gennem udsendelse af proklamationer og særudgaver af bladet »Frit Danmark«. Den havde understreget nødvendigheden af at koordinere alle frihedsbevægelsens kræfter, og i de følgende uger oprettedes ikke blot i Hjørring, men i alle Vendsyssels købstæder undtagen Sæby, som først nogle måneder senere kom med, på »Frit Danmark«s

initiativ lokalkomiteer under Danmarks Frihedsråd, sammensat af en repræsentant for hver af følgende illegale organisationer: Frit Danmark, Ringen, Danmarks kommunistiske Parti, Dansk Samling og Militærgrupperne suppleret med enkelte folk uden for de aktive modstandsorganisationers rækker. Disse lokalkomiteer gik straks i gang med at opstille lister over de personer, der på grund af landsforræderiske handlinger eller værnemageri i tilfælde af en invasion eller landets befrielse øjeblikkeligt skulle arresteres. Nogen virkelig indflydelse på udviklingen fik lokalkomiteerne imidlertid ikke før befrielsesøjeblikket, først og fremmest fordi der ikke kom til at foreligge nogen situation, der krævede handling fra lokalkomiteernes side. Den indsats, der virkelig betød noget, blev gjort af folkene ude i marken.

I foråret 1943 kom de første britiske faldskærmsagenter til Nordjylland for at organisere sabotagen. De medførte beskedne forråd af våben og sprængstoffer og optog rundt om i Vendsyssel kontakt med »Frit Danmark«-grupperne. I Hjørring, Frederikshavn og Skagen dannedes små sabotagegrupper, der hver fik udleveret eet kilo sprængstof med besked om, at de måtte holde hus med dette formidable kvantum det næste halve år, for før kunne der ikke ventes en ny forsyning fra England. I Hjørring anvendte man beholdningen til at sprænge Mælkekondenseringsfabrikens Kraftcentral i luften. Denne fabrik leverede 90 pct. af sin produktion til Tyskland og var den eneste større fabrik i byen, der udførte arbejde af betydning for tyskerne. Den allerførste faldskærmsmand, »Larsen«, var i øvrigt ikke egnet til at indgyde den spirende danske modstandsbevægelse nogen overdreven tillid til englændernes evne til at udvælge de rette folk til denne opgave. Kort efter ankomsten til Frederikshavn gik han ud på en restaurant og drak sig fuld i selskab med et højst tvivlsomt pigebarn. I sin fuldskab trak han sin tegnebog frem og viste pigen, at den indeholdt et halvt hundrede tusinde kroner. Pigen ringede straks til politiet, der anholdt både ham og hans kvartervært i Frederikshavn, direktør C. C. Hansen. Faldskærmsmanden blev overgivet til tyskerne, men slap mærkeligt nok levende fra bekendtskabet. Direktør C. C. Hansen havnede i Horsens Tugthus, hvorfra han blev befriet i januar 1945 og udskibet til Sverige. De følgende faldskærmsfolk, hvoriblandt særligt må nævnes »Bent« (kaptajn Vang), »Svend« (kaptajn Koefoed) og Jens Lillelund, genop-

rettede tilfulde fadæsen og fik sat system i sabotagen og den væbnede modstandsbevægelse i Vendsyssel.

Når sabotagen i Vendsyssel - bortset fra jernbanesprængningerne - aldrig fik noget nævneværdigt omfang, var skylden ikke de vendsyselske sabotørers. Vendsyssel savnede i udpræget grad større fabrikker, der arbejdede for tyskerne. To af de største fabrikker, der arbejdede for tysk regning, Pedershåb Maskinfabriker i Brønderslev og Mælkekondenseringsfabriken ved Hjørring, var flere gange genstand for effektiv sabotage, der tvang fabrikkerne til at ligge stille i uger.

Jernbanesabotagen blev derimod meget effektiv med tiden, og den kulminerede i februar 1945, da S-gruppen fra Hjørring under ledelse af installatør Johannes Kragh sprængte et tysk troppetog i luften ved Hæstrup, en halv snes kilometer syd for Hjørring. Toget blev totalt ødelagt og kom i brand og 25-30 tyske og ungarske Soldater omkom ved attentatet. Toget medførte flere ammunitionsvogne, hvis indhold sprang i luften under branden. I flere timer varede kanonaden. Da Frederikshavns Havn næst efter Århus Havn var det mest benyttede gennemgangsled for de tyske transportere til og fra Norge, blev de vendsyselske banelinjer, navnlig statsbanelinjen Frederikshavn-Hjørring-Ålborg og Privatbanen fra Frederikshavn over Sæby til Ålborg, ofte sprængt som et led i de fra England dirigerede etappesprængninger, der havde til formål at forsinke fremførelsen af tyske forstærkninger til truede frontafsnit.

De store befæstningsanlæg, tyskerne udførte i Vendsyssel som et led i forsvaret mod en befrygtet angloamerikansk invasion, omfattede anlæg af svære batterier ved Hals, Gjerå, Sæby, Frederikshavn, Bunken, Skagen, Tversted, Hirtshals, Løkken, Kettrup Bjerge og Rødhus. Disse anlæg og den kendsgerning, at tyskerne i udstrakt grad benyttede Frederikshavns Havn som ind- og udskibningshavn for troppetransporter mellem Norge og kontinentet, gjorde Vendsyssel til et vigtigt objekt for den militære spionage. Foruden den danske militære efterretningstjeneste vides det med sikkerhed, at såvel den engelske som den amerikanske og den polske efterretningstjeneste havde agenter i Vendsyssel, og sandsynligheden taler for, at også den sovjetrussiske spionage var virksom her i landsdelen, omend det aldrig er lykkedes at identificere nogen repræsentant for Sovjetunionens efterretningstjeneste.

Den danske var langt den mest virksomme og bedst udbyggede, men

også Secret Service og den polske spionageorganisation, der gik under navnet »Die Polen in Danmark«, arbejdede godt. Den danske militære efterretningstjeneste havde allerede før krigsudbrudet i 1939 et net af lokale meddelere, men den 29. august 1943 blev efterretningstjenesten slået i stykker. En kreds af hovedsageligt unge officerer påtog sig at genopbygge efterretningstjenesten op fra bunden. Landet inddeltes i en række distrikter, og i hvert af disse tog en officer sig for at opbygge et system af lokale, fastboende meddelere. I begyndelsen finansieret fra privat side, senere af den danske stat, udrettede den danske efterretningstjeneste underværker. Fra den øverste allierede krigsledelses side er der efter krigens afslutning blevet udtalt den mest ubetingede ros af den danske efterretningstjeneste. Man er fra denne side gået så vidt, at man har erklæret, at sjældent i verdenshistorien har man fra et okkuperet land modtaget så fyldige oplysninger om fjendens mindste dispositioner som fra Danmark under denne krig. Hvis kortene kunne lægges på bordet, ville man erfare, at den danske spionage imod tyskerne måske har betydet lige så meget for Danmarks anseelse i den frie Verden som den egentlige modstandsbevægelse, og at den hvad de rent militære resultater angår har haft større betydning end denne.

Den 27. marts 1945 blev Vendsyssel Tidende i Hjørring og Frederikshavns Avis schalburgteret. Her ses det, der engang var Frederikshavns Avis' trykkeribygning.

Den militære efterretningstjenestes nordjydske stab havde i nogle måneder af 1944 hovedkvarter i Hjørring, men en tragedie, som kostede en af efterretningstjenestens bedste radiotelegrafister livet, tvang staben til at forlægge sit kvarter til en anden by. Jylland var inddelt i tre sektioner, hver med sin stab og sin transportable radiosender, der arbejdede med retningsantenne og stod i forbindelse flere gange daglig med den allierede spionages hovedkvarter i England. Hver eneste dag indkom der fra organisationens tillidsmænd rapporter om samtlige tyske militære forskydninger. Alle tyske troppeenheder var, vil det erindres, udstyret med et feltpostnummer sammensat af tal og bogstaver, der for den indviede, der kendte koden, røbede den pågældende militære afdelings identitet, bataillon, regiment, division, armégruppe o.s.v. Feltpostnumrene var let tilgængelige også for interesserede danske. Tyskerne har muligvis ikke selv været klar over, at den danske efterretningstjeneste var i stand til at dechiffrere dem så let som en leg. I hvert fald dannede de lige til afslutningen det sikreste grundlag for efterretningstjenestens viden om samtlige tyske troppeafdelingers placering og forskydninger inden for landets grænser og mellem det europæiske fastland og Norge, for så vidt disse transportere gik gennem Danmark. Gennem ingeniører og arbejdsformænd på de tyske arbejdspladser fik man fremtryllet detailtegninger over alle tyske befæstningsanlæg, indretningen af pejlestationer og radiostationer. Ved nytårstid 1945 kunne man aflevere en komplet fortegnelse over samtlige tyske støttepunkter i Vendsyssel til det allierede hovedkvarter. Ikke sjældent var det udlændinge, der var tvangsindrulleret i den tyske hær, som skaffede efterretningstjenesten værdifulde oplysninger. En franskmand, der gjorde tjeneste på den tyske marineradiostation i Skibsby, tre kilometer nord for Hjørring, leverede således detailplaner over dette mægtige anlæg, hvortil der kun fandtes tilsvarende anlæg to steder i Europa, i Bretagne og i Biscayabugten. Denne radiostation var efter teknikernes oplysninger i stand til at pejle de allierede konvojer i hele det nordlige Atlanterhav gennem aflytning af de indbyrdes radiosamtaler mellem konvojernes skibe, og den anvendtes tillige til at dirigere de tyske ubådes aktivitet i det nordlige Atlanterhav helt over til Amerikas østkyst.

I november 1944 blev efterretningssektionens nordjydske stab ramt af den ulykke, der kostede sektionens radiotelegrafist, radiokvarter-

mester i søværnet, Stotz, livet. Stotz sad i en villa i udkanten af Hjørring og var i færd med at afsende kodetelegrammer til England, da Gestapo fra Frederikshavn omringede og stormede huset. I forbindelse med dette kup arresterede Gestapo ti-tolv Hjørring borgere, deriblandt to af Stotz' kvarterværter, direktør Svend Nielsen og muremester V. Vangsted. Vangsted hængte sig samme nat i cellen i Marinehaftanstalt i Frederikshavn. Næste dag blev Stotz transporteret ud på Knivholt Flyveplads og tvunget til at radiotelegrafere til England, at han havde haft held til at flygte fra Gestapo, hvorfor han bad englænderne foranledige, at sektionens stab opsøgte ham på et angivet sted. Tyskerne havde fundet koden og kunne kontrollere, at han telegraferede, hvad de forlangte. Hvad de ikke kendte, var derimod de ord, der var aftalt at skulle benyttes som afslutning på sendingen og som skulle fungere som garanti for modtageren i England for, at telegrammet var afsendt på normal vis. Stotz brugte en anden afslutning end den aftalte, og umiddelbart efter indløb til efterretningstjenestens jyske hovedcentral i Århus telegram fra England: »Noah sender stadig under tysk pres«. (»Noah« var Stotz' dækningsnavn i telegram-udvekslinger med England). - Tyskerne opnåede ikke deres hensigt: at lokke den nordjydske stab i et bagbold. Stotz blev senere ført til den tyske kontraspionages jyske hovedkvarter på Universitetet i Århus. Da de efter lange forhør ikke kom nogen vegne med ham, tvang de ham omsider til at overvære tortur af en dansk patriot, idet de antydede, at han næste dag ville blive underkastet en tilsvarende tortur, hvis han ikke forinden fik tungen på gled. Da Stotz kom tilbage til sin celle, skrev han et afskedsbrev til sin unge hustru og berøvede sig livet ved at hænge sig i sin livrem. Han vidste, at han ikke kunne stå torturen igennem og foretrak at dø fremfor at blive tvunget til at røbe sin viden. Da beretningen om Stotz' død blev kablet til England, telegraferede den engelske radiotelegrafist omgående tilbage: »Salute for the Brave«. Stotz' død medførte ikke noget afbræk i efterretningstjenestens arbejde. En hjørringenser, cigarhandler Willy Jepsen, der var uddannet radiotelegrafist, overtog hans job.

Skønt der ikke bestod noget samarbejde mellem de forskellige spionageorganisationer, der opererede her i landet, kunne det dog hende, at den ene ufrivilligt kom til at yde den anden tjenester. Således var Secret Service kommet på sporet af sejlruterne fra Sæby til Sverige, og ved en bestemt lejlighed indleverede en Secret Service-agent en større

pakke til en af sejladsens ledere til forsendelse til Sverige. En mand fra den danske efterretningstjeneste fik nys om denne pakke og annekterede den i al stilhed. Den viste sig at indeholde detaljerede planer til V II-bomben. Herved fik den danske efterretningstjeneste kendskab til dette desperate våben længe før tyskerne endnu havde affyret den første V I-bombe mod England. I sidste instans havnede de værdifulde oplysninger naturligvis det samme sted, som Secret Service havde til sigtet, nemlig i London.

Der bestod i Vendsyssel et fortrinligt samarbejde mellem den danske efterretningstjeneste og den danske militære modstandsbevægelse. Den sidstnævntes ledelse fik omgående tilstillet alle de oplysninger, der havde værdi for tilrettelæggelsen af enkeltaktioner og den samlede operationsplan.

Dannelsen af de militære grupper i Vendsyssel begyndte forholdsvis sent. Først efter nytår 1944, da det begyndte at trække sammen til invasion i Vesteuropa, og det blev klart, at Danmark var et af de lande, der kunne komme i tale, når der vest fra skulle rettes et stød mod hjertet af Tyskland, antog den militære gruppedannelse i Vendsyssel karakter af en planmæssig opbygning af en underjordisk hær. De svage ansatser, der forelå hist og her allerede fra efteråret 1941, havde udviklet sig af de illegale bladgrupper. De små grupper, der dannedes i løbet af 1941 og 1942 i de fleste vendsysselske byer, var henvist til at skaffe sig våben enten ved køb hos private eller ved tyverier fra tyskerne. De våben, som det ad denne vej lykkedes at fremskaffe, var så få og små, at de knebent slog til til dækning af sabotagegruppernes behov for personlig beskyttelse. Indtil der i sommeren 1944 kom gang i våben-leverancerne fra Sverige og England, kunne man i virkeligheden kun undtagelsesvis tale om kampduelige militære formationer i Vendsyssel.

I sidste halvdel af 1943 tog man i Ålborg, der under hele besættelsen angav frihedsbevægelsens marchtempo i Nordjylland, initiativet til organisering af militærgrupper i større skala i Vendsyssel. Adjunkt, cand. mag. Arne Nielsen, Ålborg (»Krogh«, »Vendelbo«), blev sendt til Vendsyssel for at etablere kontakt med de eksisterende kommunistiske grupper og »Frit Danmark«-afdelinger, og med dem som basis blev der i de vendsysselske købstæder i løbet af efteråret 1943 oprettet et beskedent antal militære grupper. Sidst på året 1943 oprettedes der

en central kommandoinstans for alle vendsysselske M-grupper med kriminalbetjent Kaj Mortensen, Frederikshavn, (»Palle«), som chef, og først på året 1944 centraliseredes kommandoføringen over M-grupperne i de enkelte byer ved indsættelse af militære by- og distriktsledere.

Kort efter nytår 1944 blev alle kræfter sat ind på at sammentømre en underjordisk hær med henblik på forestående militære operationer i Vesteuropa, derunder eventuelt en invasion i Jylland. De militære grupper var på dette tidspunkt endnu så svage og slet bevæbnede, at enhver tanke om direkte angrebshandlinger mod større tyske kampgrupper på forhånd måtte udelukkes. Derimod blev M-grupperne instrueret og trænet i nedrivning af det tyske telefonnet, afbrydelse af tyske jordkabler, sprængning af jernbaner og broer og angreb på isolerede tyske poster. Desuden blev der opbygget en meget omfattende ordonnanstjeneste, da det var indlysende nødvendigt i tilfælde af en invasion at kunne koordinere de mange spredte aktioner. I Hjørring lykkedes det også at udbygge M-grupperne så stærkt, at man kunne gå et skridt videre og oprette en - efter datidens forhold - kraftigt armeret kørende kolonne, der havde til opgave at foretage partisanangreb på tyske forbindelseslinjer og overfalde og nedkæmpe tyske transportkolonner. Kolonnens sværeste våben var maskinpistoler og rekylgeværer. Ellers bestod de vendsysselske M-gruppers bevæbning indtil hen på sommeren 1944 stort set kun af pistoler og enkelte andre lette våben, som det var lykkedes at røve fra tyskerne. Forrådene af sprængstof var tilsvarende beskedne. I Hjørring, der af mange grunde var den strategisk vigtigste by i Vendsyssel, var der i alt deponeret 6-7 kg sprængstof med henblik på sprængninger af de tyske kommunikationslinjer i tilfælde af en invasion. I Frederikshavn var forrådet så latterligt lille som 2 kg.

Den første lysning i forsyningssituationen indtraf, da det hen på sommeren lykkedes kommandør (nuværende kontreadmiral) Bjørn Andersen i samarbejde med chefen for sektionen »Vendsyssel«, kriminalbetjent Mortensen, og med den jyske forsyningschef »Toldstrup« i Ålborg at arrangere våbenmodtagelser på Doggerbank. Bjørn Andersen havde tidligere været chef for den danske marines Skagerak-kommando og opholdt sig stadig i Vendsyssel for at tilrettelægge forholdsregler mod en påtænkt tysk sprængning af de store vendsysselske havne i tilfælde af en tilbagetrækning af de tyske tropper. De tre mænd chartrede

et par frederikshavner kuttere, der under fiskeskipperne Aksel Akselsen, Frederikshavn, og Herluf Aen og Elmann Jensen, Strandby, gjorde adskillige togter over til Doggerbank, hvor de mødte engelske fartøjer, som medførte våben og sprængstoffer til den danske modstandsbevægelse. Denne forsyningstjeneste, som er et alt for lidt påagtet kapitel i den vendsysselske modstandsbevægelses historie, blev udført med stor dristighed, og ikke en eneste af de mange våbenladninger gik tabt til trods for, at transporterne og omladningen i åben sø måtte foregå for næsen af de tyske patruljeflyvere. Kutterne stak i reglen til søs fra Thyborøn og mødtes med englænderne ude på »Silverpit«, en af grundene i Doggerbank området. Udløsningen af lasterne foregik i de små Limfjordshavne, oftest i Nykøbing Mors, hvorfra forsyningerne fordeltes over hele Jylland.

Disse transporter, der hørte op hen på efteråret 1944, muliggjorde en forøget militær gruppedannelse i Vendsyssel. Endnu først på sommeren 1944 omfattede militærgrupperne i Vendsyssel alt i alt ca. 60 mand i Hjørring, 30 i Brønderslev, 50-60 i Frederikshavn og 20-25 i Skagen. I Sæby var der på dette tidspunkt ikke blevet oprettet militærgrupper. Af hensyn til sejladsen på Sverige, som hovedsageligt udgik fra denne havn, var Sæby fredet i Klasse I, og der var nedlagt forbud mod sabotage og dannelse af militærgrupper. I landdistrikterne bestod der stort set kun militærgrupper i Hirtshals og i Dronninglund.

Det er en erfaring, som gang på gang blev bekræftet i disse år, at havde man først våben, havde man også mandskab til at betjene dem. Ankomsten af rigelige våben- og sprængstofforsyninger fra England dannede basis for en omfattende udbygning af M-grupperne. Der blev råd til at ofre sprængstof på rene øvelsesformål, jernbanesabotagen begyndte at blomstre op, og i alle vendsysselske byer kunne der udlægges betydelige depoter af sprængstoffer til invasionsformål.

Den 10. september 1944 er en mindedag i den vendsysselske frihedsbevægelses historie. Sent om aftenen denne dag modtog Vendsyssel den første våbenforsyning fra luften. Nedkastningerne kom i stand gennem »Toldstrup«, og Børglum Klosterskov (et par mil sydøst for Hjørring) var skuepladsen for den første nedkastning. En snes Hjørring-sabotører under ledelse af den daværende byleder, Thomas Bråd-Sørensen, tog imod de første tolv containers, der dryssedes ned over Vendsyssel. Fra nu af kom der en stedse tiltagende strøm af rige-

lige forsyninger gennem luften: ikke blot almindelige håndvåben som karabiner, rifler, sten-guns, men også sværere skyts, maskingeværer, panserbrydende raketskyts (bazookas), spigot-morterer og mængder af sprængstoffer. Omend størsteparten af forsyningerne gik sydpå, deriblandt ikke så helt lidt til Sønderjylland, var der nu skabt basis for en udvidelse af organisationerne, og den 5. maj i år stod godt 2000 mand under våben i sektionen Vendsyssel mod knap 200 mand en halv snes måneder før. Ved udlæg af depoter og udbygning af kommandodene var der samtidig skabt en rammeorganisation om en folkehær af ganske antagelige dimensioner. I landdistrikterne oprettedes et meget stort antal M-grupper, og i borgervæbningen skabtes der en 2. linje eller reserve, medens de aktive militærgrupper udspecialiseredes til løsning af specielle opgaver.

Den første samlede operationsplan for militærgrupperne i Vendsyssel blev udarbejdet af sektionen i januar 1945. På dette tidspunkt havde styrkerne antaget et sådant omfang, at man kunne planlægge en egentlig partisankrigsførelse i tilfælde af en allieret invasion eller en tysk tilbagetrækning som led i en almindelig frontforkortelse. Planerne gik bl.a. ud på en effektiv ødelæggelse af det tyske rfterretningsnet samt af isolerede tyske lytteposter og radiostationer, sprængning af jernbanerne og operationer på landevejene til hindring af de tyske troppebevægelser, anlæg af vejspærringer, snigskytteangreb på tyske kolonner og foranstaltninger til sikring af forskellige danske objekter, havne, kommunale værker og vigtige fabrikker, imod tysk ødelæggelse.

Et vigtigt led i operationsplanen tilsigtede at forære de allierede et brohoved i Vendsyssel allerede få timer efter en allieret landgang i Jylland. Der kunne være tale om tre objekter: Frederikshavn, Skagen og Hirtshals. Frederikshavn har den største og bedste havn i Vendsyssel, men byen var omdannet til en fæstning af en sådan styrke, at det var håbløst at tænke på at overrumple den. Det samme var tilfældet med Skagen, som tyskerne for cirka 200 millioner kr. havde ombygget til en fæstning, der i styrke ikke skulle stå væsentligt tilbage for fæstningen Hanstholm.

Tilbage var Hirtshals. Her fandtes en havn af antagelige dimensioner lige ud til Nordsøen med bekvem tilslutning til det vendsysselske vej- og jernbanenet. I løbet af 1943 og 1944 var Hirtshals blevet stærkt befæstet. Tre større batterier beherskede havet ud for Hirtshals,

og fra landsiden var byen yderligere sikret af et system af bunkers og skyttegrave. Det svage punkt i Fæstningen Hirtshals' forsvar var, at tyskerne, som krigen skred frem, kun kunne afse en ganske lille besætning til byens forsvar - et stamkompagni på 125 mand og nogle hundrede POA-soldater og andet østeuropæisk affald, hvis militære værdi var meget ringe. Den militære efterretningstjeneste, som kendte hver eneste bunkers udstyr og indretning, havde skaffet sig sådanne oplysninger om forholdene i Hirtshals, at sektionen besluttede sig til at vove en storm på fæstningen i tilfælde af en allieret invasion i Jylland. Efterretningstjenesten havde forbindelse med en czeke, der var tvangsindrulleret i det tyske stamkompagni i Hirtshals. Czeken, der fra tid til anden havde leveret efterretningstjenesten værdifulde oplysninger, deriblandt detailkort med angivelse af hver enkelt bunker, kanonstilling, granatkaster- og maskingeværstilling, løbegrave m.v. i hele fæstningen, og som skaffede oplysninger om, hvor mange tyske soldater, der var placeret på hvert eneste punkt i fæstningen på de forskellige tider af døgnet, kunne garantere, at cirka 30 mand af stamkompagniet ville gå over til den danske modstandsbevægelse, såfremt denne stormede fæstningen, og at en væsentlig del af resten af stamkompagniet efter al sandsynlighed ville forholde sig passiv. Stamkompagniet bestod nemlig næsten udelukkende af tvangsudskrevne polakker og czeker. POA-soldaterne regnede man ikke med nogen alvorlig modstand fra, og desuden var de ikke blevet betroet forsvaret af noget vigtigt punkt i fæstningen.

Planen om at overrumple fæstningen Hirtshals og forære de allierede havnen og byen som brohoved skulle kun bringes til udførelse som et led i en allieret invasion i Jylland. 400 vendsysselske frihedskæmpere udstyret med de sværeste våben, der var til rådighed, var udset til at gennemføre kuppet. Nogle dage forinden skulle hele styrken koncentreres i Hulsig Klit syd for Skagen, et øde, ørkenagtigt terræn, hvor tyskerne sjældent kom. Her skulle styrken gennemgå tre dages træning, og hver enkelt gruppe skulle ved hjælp af omhyggeligt udarbejdede detailkort over Fæstningen Hirtshals instrueres angående sine særlige opgaver. For at vildlede tyskerne og tvinge den cirka 20,000 mand stærke tyske besættelseshær i Vendsyssel til at sprede sine kræfter, var det aftalt, at der samtidigt med stormen på Hirtshals skulle nedkastes to grupper allierede faldskærmstropper i Vendsyssel. Den ene gruppe

Tysk massebegravelse i Frederikshavn efter at den tyske transportdamper »Pioner« den 2. septbr. 1940 var blevet torpederet af englænderne i Skagerak.

skulle nedkastes i et bakkedrag nord for Sindal og havde udelukkende til opgave at bortlede tyskernes opmærksomhed fra hovedaktionen. Den anden gruppe skulle kastes ned på Horne Bjerg syd for Hirtshals og medføre så svært artilleri, at man fra det store bakkedrag kunne holde alle adgangsveje til Hirtshals under ild og derved spærre adgangen til byen for de tyske undsætningsstyrker i så mange timer, som det ville tage en allieret flådeeskadre med landgangsstyrker at nå frem til Hirtshals og overtage havnen og fæstningen af de danske frihedskæmpere. Til dækning af landsætningen af de allierede faldskærmstropper skulle nordjydske CBU-kolonne, der var garnisoneret i Sindal, rykke ud og besætte de to højdedrag umiddelbart før landsætningerne. CBU-kolonnens mandskab havde nemlig under kommando af en af kolonnens officerer, mester M. P. Petersen, gennemgået en streng og grundig uddannelse i partisankrigsførelse. Nordjydske CBU-kolonne var - vist nok som den eneste af landets CBU-kolonner - på et tidligt tidspunkt blevet indrulleret i den militære modstandsbevægelse. Kolonnen havde sine egne nedkastningspladser, holdt omfattende militære manøvrer i skovene omkring Sindal og var rigeligt udrustet med hel- og halvautomatiske våben.

Stormen på Hirtshals skulle finde sted præcis kl. 11,45. På dette tidspunkt var næsten hele stamkompagniet opstillet til appel i baraklejren inde i byen, så der kun var enkelte vagtposter tilbage i det vidt-forgrenede fæstningsanlæg. I samme øjeblik skulle czecken sætte fæstningens telefoncentral ud af funktion. Var fæstningen først på danske hænder, ville tyskerne have besvær med at tage den tilbage, idet de tyske tropper i Vendsyssel kun rådede over meget lidt feltartilleri og kun 4-6 mellemstore tanks. Såvel artilleriets som tankenes standpladser var kendt af modstandsbevægelsen, og særlige grupper udrustet med panserbrydende raketskyts var udset til at tilintetgøre dem umiddelbart før aktionen mod Hirtshals satte ind.

Planerne gik videre endnu. Det var ikke nok at skaffe de allierede et brohoved. Det var også ønskeligt at skaffe dem en luftbase så hurtigt som muligt. Den store lufthavn ved Nørresundby var så stærkt beskyttet, at man ikke kunne tænke på en overrumpling af denne, og der blev derfor iværksat en undersøgelse af forholdene på Knivholt Flyveplads ved Frederikshavn. På Herregården Knivholts jorder - en halv snes kilometer vest for Frederikshavn - anlagde tyskerne allerede i den første

besættelsessommer en flyveplads, som de ret hurtigt opgav, da de fik udbygget lufthavnen ved Nørresundby. På Knivholt Flyveplads holdt tyskerne kun en beskeden vagtstyrke og nogle få maskiner. I samarbejde med Hærens Efterretningstjeneste udførte en frederikshavnsk former her et fortjenstfuldt arbejde. I sit arbejdstøj og med en skovl på nakken gik han ganske roligt ind på flyvepladsen, hvor han drev om tilsyneladende uden nogen særlig hensigt og uden at tage sig noget til. Det vakte på ingen måde opsigt, da hovedparten af den store arbejdsstyrke på flyvepladsen heller ikke bestilte noget. Men ved hjælp af et nøgle sytråd foretog formeren meget nøjagtige opmålinger af alle forsvarsstillinger i flyvepladsens udkanter. Når han om aftenen vendte hjem tegnede han med bistand af en dansk officer kort over de stillinger, han i dagens løb havde opmålt, og i løbet af fjorten dage havde han kortlagt hele flyvepladsen, så man vidste nøjagtigt, hvor hver kanon og hvert maskingevær stod, ligesom landminefeltet, der omgav flyvepladsen, var kortlagt til mindste enkeltheder. På grundlag af disse oplysninger tilrettelagde man en plan om at storme flyvepladsen for at kunne overgive den til allierede flyvere straks i de første timer af en invasion i Vendsyssel.

Krigen gik til ende, uden at der blev nogen anledning til at afprøve disse planer på virkeligheden. Hen på foråret 1945 blev det klart, at en anglo-amerikansk invasion over havet lå uden for det sandsynlige, og da Holsten i slutningen af april blev krigsskueplads, blev det store problem, om de tyske tropper i Danmark ville fortsætte kampen efter at al organiseret modstand i hjemlandet var bragt til ophør. Adskilligt tydede på, at generaloberst Lindemann havde til hensigt at tage kampen op på dansk grund. På grundlag af oplysninger, der tilgik modstandsbevægelsens nordjydske ledelse fra den danske efterretningstjeneste, kunne man imidlertid nære et vist håb om, at det skulle lykkes at bevæge chefen for de tyske tropper i Vendsyssel, general von Baer, som havde sit hovedkvarter i Brønderslev, til at kapitulere over for den danske modstandsbevægelse. General von Baer, vidste man, nærede et personligt had til generaloberst Lindemann og havde ved flere lejligheder hævdet sin selvstændighed over for Lindemann. Man vidste, at han var klar over det håbløse i fortsat modstand, og at han ønskede at volde den danske civilbefolkning så lidt fortræd som muligt.

Under disse omstændigheder udså modstandsbevægelsen omkring

Tyskerne drager ud af Frederikshavn efter kapitulationen.

1. Maj amtmand Friis Jespersen i Hjørring til at træde i forhandlinger med general von Baer og overtale ham til kapitulation. Der blev optaget kontakt med amtmanden, der erklærede sig rede til at påtage sig opgaven. Forhandlingerne mellem sektionsledelsen og amtmanden foregik i en lille landsbyskole, Bolleholt Skole, et par mil øst for Hjørring. Man sad netop ved forhandlingsbordet den 4. maj om aftenen, da budskabet om de tyske hæres kapitulation i Vesteuropa indløb. Aftalen blev derfor, at amtmand Friis Jespersen endnu samme aften skulle sætte sig i forbindelse med general von Baer for at træffe de fornødne aftaler om tyskernes forhold efter kapitulationens ikrafttræden. Den første samtale gav et negativt resultat. »Jeg kender ikke den danske modstandsbevægelse, og enhver dansker, der antræffes med våben eller armbind, vil blive skudt på stedet«, var generalens standpunkt.

I betragtning af, at der på dette tidspunkt lå 20.000 tyske soldater i Vendsyssel, og at modstandsbevægelsen kun kunne stille 2000 mand op imod dem, kunne der ikke være tale om at skride til aktion næste morgen kl. 8, når kapitulationen trådte i kraft. I nattens løb udstedtes der ordre til, at modstandsbevægelsens styrker i Vendsyssel skulle afholde sig fra enhver aktion, indtil der blev givet udtrykkelig ordre.

I Skagen havde modstandsbevægelsen i nogen tid haft en fjernskriver-modtager koblet til det tyske militære fjernskrivernet, og ad denne vej opsnappedes mange interessante ting. Den 5. maj om morgenen opfaugedes på fjernskriveren et telegram af følgende ordlyd til allé tyske militære afdelinger:

Jede Aufforderung zur Waffenniederlegung oder Übergabe von Waffen ist abzulehnen. Jeder gewaltsame Versuch dieser Art ist mit Waffengewalt niederzuschlagen.

*gez. Lindemann,
Generaloberst.*

Det fremgår ikke af telegrammet, om det har været generaloberst Lindemanns hensigt endnu på dette tidspunkt at fortsætte kampen på dansk grund uanset den tyske regerings kapitulation, eller om hans tyske »officersære« har forbudt ham at kapitulere over for noget så uværdigt som den danske modstandsbevægelse. Den 5. maj kl. 11,00 formiddag indløb imidlertid via den samme fjernskriver følgende telegram;

GEHEIM. Ab 5/5 0800 Uhr deutsche Sommerzeit Waffenruhe gegenüber den Truppen des Feldmarschalls Montgomery. Sie umfasst alle Verbände des Heeres, der Kriegsmarine, der Luftwaffe und der Waffen-SS in Bereich der Niederlande, Friesland einschl. der west- und ostfriesischen Inseln und Helgoland, Schleswig-Holstein und Dänemark. Sofort an sämtliche unterstellten Truppenbekanntgeben. Eingang des Befehls nachprüfen. In See befindliche Transportbewegungen der Kriegsmarine laufen weiter. Keinerlei Zerstörung Schiffsversenkung und Kundgebung, Sicherung aller Vorräte. Gehorsam und Disziplin mit eiserner Strenge aufrechterhalten. Weitere Befehle folgen.

*gez. Keitel,
Generalfeldmarschall.*

Zusatz: Vorstehender Befehl ist sofort allen Truppen und Dienststellen bekanntzugeben.

Straks efter modtagelsen af dette telegram satte sektionsschefen sig telefonisk i forbindelse med general von Baer, der nu erklærede sig villig til at modtage repræsentanter for den danske modstandsbevægelse. Kl. 14 samme dag mødtes kriminalbetjent Mortensen og hans militære rådgiver, premierløjtnant Skejbye, med general von Baer og hans stab på Teknisk Skole i Brønderslev. Generalen accepterede blankt de danske krav. Han var øjensynligt imponeret af at se en dansk officer - tilmed i ulastelig uniform - som den ene af modstandsbevægelsens forhandlere. Han lagde nemlig ikke skjul på, at han havde troet, at det var hans opgave nu at beskytte den danske civilbefolkning mod plyndrende og myrdende kommunistiske bander. Det var det, han havde fået at vide, at den danske modstandsbevægelse bestod af ... Kl. 17 samme dag overtog modstandsbevægelsen i Vendsyssel den udøvende magt; de tyske tropper blev interneret i deres kvarterer. Ingen steder i Vendsyssel kom det i forbindelse med kapitulationen til kamphandlinger.

Det indholdsrigeste kapitel i frihedskampens historie i Vendsyssel bærer overskriften: De illegale sejlruiter. De var udsprunget af et elementært behov, Nødvendigheden af at skaffe politiske flygtninge uden for Gestapos rækkevidde, men ret hurtigt blev deres vigtigste opgave at transportere post til det allierede udland via Sverige, først og fremmest speciel kurerpost, deriblandt det af den danske efterretningstjeneste tilvejebragte materiale, og at skaffe hårdt tiltrængte forsyninger af våben til landet.

Den første illegale sejlroute mellem Nordjylland og Sverige oprettedes i efteråret 1942 og udgik fra Læsø og Sæby. I krigens sidste år tog den illegale sejlads mellem Vendsyssel og Sverige et sådant omfang, at den overgik ruterne over Øresund både i omfang og betydning, for så vidt angik våbentransporterne. I efteråret 1942 påtog en kreds af frederikshavnere bestående af købmand Gylding Sabroe, politifuldmægtig Poul Larsen, kriminalbetjent Kaj Mortensen og repræsentant Frimodt Sørensen sig at tilrettelægge en hemmelig sejlroute til Sverige. De fik fat i en forhenværende fiskeskipper fra Læsø, Oluf Andersen (»Volle«) og skaffede ham penge til køb af en 4 tons halvdæksbåd »Stanley«, der blev den første rutebåd mellem Danmark og Sverige, efter at »Kronprinsessan Ingrid« den 9. april 1940 havde indstillet sejladsen mellem Frederikshavn og Gøteborg. »Stanley«, der var en lille skøjte,

som ingen uden at være i besiddelse af en betydelig dødsforagt kunne betro liv og lemmer, gjorde indtil september 1943 ialt en halv snes ture over Kattegat. Fragterne bestod på udrejsen hovedsageligt af politiske flygtninge, der ikke længere kunne friste tilværelsen herhjemme, men blandt passagererne var også et ikke ringe antal franske, belgiske, hollandske og polske soldater, der var flygtet fra tysk krigsfangenskab og var søgt op i Jylland, hvor det var lykkedes dem at komme i kontakt med modstandsbevægelsen. Efterhånden fik tyskerne imidlertid mistanke til »Stanley«. Læsø og Sæby måtte opgives som afskibningssteder, og Hurup i Himmerland blev en overgang udgangspunkt for ruten, men da tyskerne også sporede »Stanley« hertil, var der ikke andet at gøre end at lade båd og skipper forsvinde til Sverige for resten af krigen.

De fire redere i Frederikshavn gav imidlertid ikke op. Ruten havde i begyndelsen været drevet under relativt »private« former, men efterhånden havde man fået »Markorganisationen« udbygget såvel i Danmark som i Sverige, herhjemme ved at man var kommet i forbindelse med godsejer Flemming Juncker, der på dette tidspunkt dirigerede modstandsbevægelsen i Nordjylland, i Sverrig ved at købmand Sabroe havde etableret kontakt med redaktør Ebbe Munck i Stockholm, ved hvis bistand man havde fået oprettet en særlig organisation i Sverige, Dansk Hjælpetjeneste, med hovedsæde i Gøteborg. Dansk Hjælpetjeneste havde til opgave at modtage flygtningene fra Danmark og fremtrylle de fornødne kvanta våben og sprængstoffer i Sverige ad legal eller illegal vej. Da »Stanley« i efteråret 1943 måtte lægge op i en svensk havn, blev der gennem Flemming Juncker og hans nærmeste medarbejder i Ålborg, forretningsfører Nicolajsen, fremtryllet 20,000 kr. til Indkøb af en ny rutedamper, en 12 tons Sæby kutter »Musse«, hvis besætning bestod af de to Sæby fiskere Carl Sørensen og Carl Isaksen. Vigtigere endnu var det imidlertid, at man omkring samme tid fik kontakt med en mand, der kom til at betyde overordentligt meget for sejlruiterne til Sverige: Skibsbygger Ditlev Pedersen i Sæby, der snart blev den virkelige leder af sejladsen på Sverige. Ditlev Pedersen var en mand af en sjælden organisationsevne, køligt beregnende, modig, handlekraftig og klog på mennesker. I hans hænder samledes efterhånden alle trådene til sejladsen. Han havde en sjælden evne til at finde de rette folk frem og drage dem ind i arbejdet. Det varede ikke mange måneder, før der

stod en hel kutterflåde til hans rådighed ikke blot i Sæby, men også i Frederikshavn, Strandby, Skagen og Aså. I begyndelsen lød aftalen på, at skipperne skulle have 1000 kr. pr. tur for at stille sig selv, deres fartøjer og deres besætninger til rådighed for Sverigestrafiken. Desuden skulle de have olien betalt. Til dækning af udgifterne ved sejladsen opkrævede man til at begynde med 500 kr. pr. passager, idet taksten dog varieredes noget efter den pågældendes økonomiske evner, men det store flertal af flygtningene var ubemidlede, og meget ofte var man nødt til at se helt bort fra betalingen. Omkostningerne ved sejladsen dækkedes efterhånden næsten udelukkende ved hjælp af midler, der fremskaffedes her i landet gennem gaver. De modige mænd, der stillede sig selv og deres fartøjer til rådighed for den illegale sejlads, har ikke spundet guld derpå. Det må dog straks siges, at dette gælder kun den sejlads, der var under kontrol af frihedsbevægelsen. Ved siden af denne fandt der navnlig fra Skagen en ikke ubetydelig illegal sejlads sted. Det drejede sig hovedsageligt om flygtninge, der ikke havde opnået kontakt med frihedsbevægelsen, og som i deres nødsituation undertiden blev blokket ganske kraftigt. Et af de vanskeligste led i arrangementet var fremskaffelsen af olie til transporterne. I begyndelsen måtte olien købes på den sorte børs til vanvittige overpriser, op til 800 kr. tønden, men denne uheldige og risikable nødudvej kom man udenom, da købmand Sabroe kom i forbindelse med direktør Fr. Thomsen, Frederikshavns Skibsværft. Tyskerne benyttede værftet til reparation af krigsmarinens fartøjer og havde derfor stillet et stort kvantum olie til rådighed for værftet. En del af denne olie eksproprierede direktør Thomsen nu til fordel for de illegale sejlruiter. Da Sveriges-bådene naturligvis ikke kunne gå ind til Frederikshavn og tanke på værftet, blev værftets tyske Olie overladt til en olieforhandler i Frederikshavn, der stillede et tilsvarende kvantum oliemærker til rådighed for sejladsen, så olien kunne indkøbes i den lovlige handel.

Det kunde ikke undgås, at temmelig mange mennesker efterhånden fik kendskab til de illegale ruters eksistens. Ganske vist var hele rutetrafiken til Sverige af sikkerhedsgrunde bygget op uden om modstandsbevægelsens forhåndenværende organisationer, men ankomsten af et større antal flygtninge til småbyer som Sæby, Strandby og Skagen, kutternes besynderlige optræden på fiskepladserne, hvor de skilte sig ud fra den hjemlige fiskerflåde, og mange andre omstændigheder, gav

naturligvis anledning til, at der fra tid til anden dukkede rygter op, som i pinlig grad kredsede omkring sandheden og udgjorde en dødsensfarlig trusel mod ruterne. Ditlev Pedersen måtte gang på gang slå ned på sladderkællinger af begge køn, i reglen på den måde, at han opsøgte den pågældende, fik en samtale under fire øjne med ham eller hende og afleverede en lille formaningstale, der uvægerligt sluttede med ordene »Jeg vil blot sige dig i al stilfærdighed, at den slags er det samme som stikkeri, og du ved jo, hvordan det går stikkere!« Det var i reglen fuldt tilstrækkeligt til at sætte en stopper for den pågældendes videre udfoldelser ...

De danske fartøjer gik sjældent direkte til svenske havne, men mødtes i rum sø med svenske kuttere, som var engageret i den illegale trafik af Dansk Hjælpetjeneste i Gøteborg. Til trods for, at Kattegat var et af verdens stærkest kontrollerede farvande, havde de illegale sejlruiter et stort antal kontaktsteder i Kattegat. De mest benyttede kontaktpladser var Ålbæk bugten, farvandet mellem Læsø Trindel og Vinga Fyr og farvandet mellem Læsø og Anholt. Her udvekslede de danske og de svenske kuttere post, passagerer og våbenforsyninger. Også de to paketskibe, der sejlede mellem Sæby og København, »Marie«, kaptajn Poulsen, og »Elise«, kaptajn Schmidt, var inddraget i den illegale sejlads. Disse fartøjer kunne tage et større antal passagerer end kutterne. De »kontaktede« i reglen svenske fiskefartøjerovre under Kullen. Undertiden blev også Hveen benyttet som kontaktplads. På vejen ned gennem Øresund gik paketskibene undertiden østenom Hveen, og i ly af øen blev passagererne og posten bragt i land i skibsjollen og modtaget af Hveens fyrmester, der ydede frihedsbevægelsen og flygtningene store tjenester.

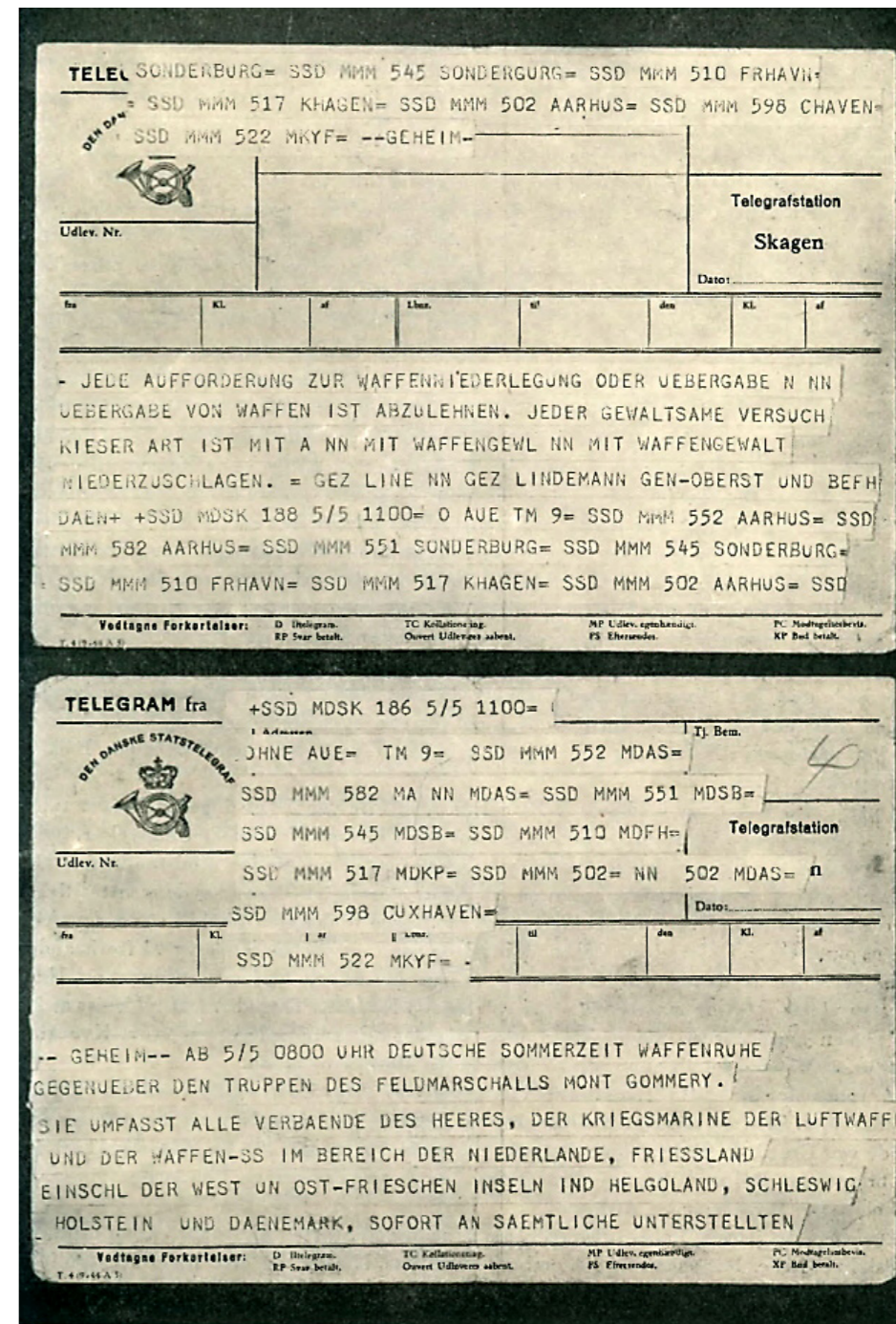
Takket være sejlruiterne fra Nordjylland undgik ikke blot mange hundrede danske flygtninge at falde i Gestapos klør. Også mange allierede flyvere blev reddet fra tysk krigsfangenskab. Den allerførste mand, som Ditlev Pedersen skaffede til Sverige, var netop en flyver fra Royal Air Force, den 21-årige new zealandske flyversergent Bunny Morice, der en dag i efteråret 1943 blev skudt ned under et angreb på Ålborg Lufthavn. Hans maskine styrtede ned ved Dronninglund. Herfra traskede han ufortrødent til Ålborg, overværede en fodboldkamp på Ålborg Stadion og slentrede videre sydpå. Udmattet og forkommen efter flere døgn vandring uden mad nåede han omsider til Hobro egnen, hvor han besluttede sig til at give op. Han søgte ind i det nærmeste

hus, en lægebolig, og bad om, at tyskerne måtte blive tilkaldt. Lægen var imidlertid medlem af en organisation, der tog sig af nedstyrkede allierede flyvere, og få dage efter var Bunny Morice i sikkerhed i Sverige. Ditlev Pedersen fortæller selv, hvorledes det gik til:

En dag i oktober 1943 blev jeg ringet op af politifuldmægtig Poul Larsen, Frederikshavn, der spurgte, om jeg ville tage mig af en himmelfalden mand, der trængte til hjælp. Jeg var straks klar over, hvad det drejede sig om, og det blev aftalt, at Poul Larsen skulle komme med den engelske flyver samme nat. Bilen skulle gøre holdt på Klostersvej i Sæby kl. 24 og englænderen stige ud og gå i retning ad Klostersvej, hvor jeg bor. Da kirkeuret slog 24, trådte jeg ud ad min gadedør og så i mørket en mand komme gående. »Do you want a pilot?« spurgte jeg. »Yes,« svarede den fremmede, »are you the pilot?«. Det var den aftalte kode og forbindelsen var dermed i orden. Vi fulgtes ad til havnen, hvor han gik om bord i pakken »Elise«. På turen over Kattegat blev »Elise« stoppet af et tysk kontrolfartøj nord for Sjælland. Så længe undersøgelsen stod på, måtte Bunny Morice sidde i bunden af et klædeskab med en frakke hængende ned over sig. Næste nat ankrede skibet op øst for Hveen og folkene roede flyveren i land og afleverede ham til fyrmesteren.

De allierede flyvere, der på denne måde blev reddet til Sverige, blev i reglen samlet i Ålborg, hvor de udstyredes med danske legitimationskort som døvstumme børstenbindere og med gule blinde-armbind. Derfra blev de i bil kørt til Sæby. Undervejs måtte de gentagne gange passere tyske vejspærringer, hvor bilens passagerer blev undersøgt. Ikke en eneste gang gik det galt. Tyskerne fattede aldrig mistanke til det store antal døvstumme børstenbindere, der ved nattetid kørte i Taxa fra Ålborg til Sæby. Flyverne selv var målløse af forbavselse over, at de midt i fjendens land åbenlyst kunne køre gennem de tyske afspærringer og gå om bord i skibe, der så sikkert som nogen rute-damper i fredstid førte dem til det neutrale udland. Til et foretagende af så store dimensioner som den illegale Sejlads mellem Vendsyssel og Sverige hørte naturligvis en omfattende »Markorganisation« såvel i Danmark som i Sverige. Herhjemme måtte flygtningene anbringes under sikre forhold, indtil der blev skibslejlighed, og her kom navnlig de vendsysselske præstegårde, men også adskillige andre private hjem til at yde en beundringsværdig indsats. En kreds af vendsysselske præ-

I Skagen havde modstandsbevægelsen koblet en fjernskriver til det tyske militære fjernskriverkabel. På denne måde opsnappedes alle tyske fjernskrivetelegrammer til den tyske kommandantur i Skagen. Her gengives to historiske telegrammer. Det ene er afsendt den 5. maj om morgenen og er fra generaloberst Lindemann, som giver de tyske tropper i Danmark ordre om at afslå enhver påfordring til våbenedlæggelse eller overgivelse. Det andet er fra den tyske overkommandos chef, generalfeltmarskal Keitel. Det er afsendt 5. maj kl. 11,00 og giver de tyske tropper underretning om kapitulationen af styrkerne i Vesteuropa over for feltmarskal Montgomerys tropper.

ster - nævnes kan provst Steincke i Flade, provst Hindsholm i Albæk, pastor Westergård Nielsen i Åsted, pastor Hanghøj, Frederikshavn, pastor Jacobsen, Tornby, og Pastor Åge Stevns, Vrensted, - åbnede deres rummelige præstegårde for flygtninge af alle kategorier og ydede dem husly og føde, ofte i flere uger og naturligvis ganske uden vederlag, undertiden endda uden at flygtningene selv påskønnede den hjælp, der blev ydet dem. Et af de mest benyttede asylter for flygtninge, der ventede på skib, var skovridergården i Dronninglund Storskov, som skovrider von Folsach med aldrig svigtende gæstfrihed havde åbnet for de ulykkelige. En aften kom et ældre ægtepar, en dansk oberst og hans frue, til skovridergården, hvor der i forvejen var indkvarteret 18-20 flygtninge. Der var ikke et rum i skovridergården, som ikke var belagt med flygtninge, men ved at rykke lidt sammen blev et lille kammer rømmet og indrettet til de nyankomne. Ved synet af kammeret fik oberstinden et hysterisk anfald. »Det kan man virkelig ikke byde en oberstinde!« jamrede hun. Under hele opholdet lavede hun uafbrudt scener over indbildte krænkelser og mangel på hensyn til hendes sociale position. Det blev forundt en ligefrem Sæby-skipper at kurere hende. Ved ankomsten til Sæby Havn fik hun et nyt anfald ved synet af det fartøj, hun skulle betroe sit dyrebare liv, og begyndte at himle op, så der var fare for, at hun skulle påkalde den tyske havnevagts opmærksomhed. Omsider kom hun dog om bord, og ud på morgenen sejlede kutteren. Da man var kommet ud på kontaktpladsen og havde mødt den svenske kutter, var søen så hård, at passagererne måtte springe godt en meter fra den ene kutter til den anden. Oberstinden nægtede imidlertid kategorisk at springe. »Jeg gør det ikke. Det kan man ikke byde mig. Det bliver min død!« erklærede hun. Men da tabte skipperen tålmodigheden. »Nu skal jeg vise dig, bitte kone, hvad jeg kan byde dig«, sagde han og greb hende med en jernnæve i nakken, en dito i hendes noksagt, og kylede hende over på dækket af svenske kutteren.

Optrin af den art var heldigvis undtagelser, men ofte var flygtningenes nerver tyndslidte, og den lange ventetid, de undertiden måtte tilbringe i fremmede omgivelser, indtil der frembød sig skibsløjlighed, tærede yderligere på den sjælelige modstandskraft. En københavnsk videnskabsmand, en fin og tiltalende personlighed, der havde måttet flygte med sin hustru på grund af jødeforfølgelserne, lagde under sit ophold i et vendsysselsk hjem pludselig en opførsel for dagen, der

tydede på begyndende sindssyge. Efterhånden opklaredes det, at manden var morfinist, og at hans morfinbeholdning var sluppet op. Hans hustru vidste intet og måtte intet få at vide om mandens tragedie. Det lykkedes at få fat på en læge, der så menneskeligt på tilfældet og ordinerede et så stort kvantum morfin, at manden kunne slippe til Sverige, inden morfinen slap op.

Apropos morfin! Dette beruselsesmiddel anvendtes i stor udstrækning under de illegale transporter. Ofte var der blandt flygtningene ægtepar med småbørn og for at forhindre, at de ved gråd og skrig skulle alarmere de tyske vagtposter, fik de i regelen, kort før de bragtes om bord, en morfinindsprøjtning, så de var bevidstløse i de farlige timer, de opholdt sig i havnen inden afrejsen.

Sålænge det danske politi fungerede, havde man god støtte i kystpolitiet, der dækkede indskibningerne. Passagererne gik ombord først på natten, og ofte hjalp kystpolitiet med at bære bagagen ombord. Bådene stak til søs ved daggry sammen med den øvrige fiskerflåde, og imens holdt kystpolitiet de tyske havnevagtposter hen med snak. Af de skippere, der deltog i Sveriges sejladsere, er der foruden de allerede nævnte særlig grund til at fremhæve Jens Chr. Jensen, Sæby, Chr. Vilh. Christensen, Sæby, Carl Rasmussen, Sæby, Ditlev Pedersens to sønner Herman og Carl og Strandby-skipperne Herluf Åen, Ingerslev Højgård og Elmann Jensen, der udmærkede sig ved særligt mod og snarrådighed. Under Ditlev Pedersens sygdom ledede hans søn Herman og Chr. Vilh. Christensen hele sommeren 1944 søtransporterne, men da Gestapo blev mere og mere nærgående trods forskellige sikkerhedsforanstaltninger - af hensyn til søtransporterne var der nedlagt forbud mod enhver form for sabotage i Sæby Politikreds - og da Vendsyssels mest berygtede stikker, »millionærdrengen« Gunnar Højmark Pedersen fra Hjørring, flere gange i sommerens løb sås i Sæby, hvor han begyndte at få fingrene i en af trådene til organisationen bag sejlruterne, måtte Chr. Vilh. Christensen tilsidst dykke ned og forsvinde til Sverige.

Efter den 19. september kom der en meget vanskelig tid, fordi tyskerne nu overtog hele kystbevogtningen og satte det danske kystpolitiet fra bestillingen. Sent på efteråret blev politifuldmægtig Poul Larsen arresteret i Ålborg, og Gestapo kom nu på sporet af den gruppe, som samlede sig omkring Randers Låne- og Diskontobank, og som havde en snæver tilknytning til de illegale sejlruter. Randersgruppen blev

arresteret 11. december og kort efter begyndte stikkere og Gestapofolk at vise en påfaldende interesse for Sæby. Ved nytårstid måtte alle skibene tages ud af farten, og ledelsen i Sæby overvejede at gå under jorden, men hensynet til de livsvigtige opgaver, de røgtede, afholdt dem fra dette skridt. Medvirkende var også, at »Toldstrup« havde opsøgt Ditlev Pedersen og bedt ham skaffe femten mand, som lige var blevet befriet fra Horsens Tugthus, over til Sverige. Ditlev Pedersen gav på sine kammeraters vegne tilsagn om at modtage de befriede fanger. De kom til Sæby den 23. januar, to og to i følge for ikke at vække for megen opmærksomhed. Samme nat blev alle femten mand kørt til Frederikshavn og bragt om bord i kutteren »Lola«, der umiddelbart derefter stak til søs.

To timer efter at flygtningene var blevet afleveret til »Lola«, blev hele organisationen sprængt af Gestapo og 20-30 mennesker, der alle havde tilknytning til illegale sejlruiter, arresteret. Tyskerne havde ved at tortere politifuldmægtig Poul Larsen på det frygteligste skaffet sig sikker viden om de hemmelige sejlruiter, og nu slog de til. Ved ettid natten til den 24. januar stormede de en række hjem i Sæby og arresterede 12 personer, deriblandt Ditlev Pedersen selv, hans svigersøn, Jørgen Blair, der nu var souschef for de illegale sejlruiter, den ene af hans sønner, flere af skipperne og en række illegale kvarterværter blandt byens borgere. Samme nat arresterede Gestapo i Frederikshavn en række af de frederikshavnere, der havde tilknytning til sejladsen, deriblandt pastor Hanghøj, pastor Westergård Nielsen, direktør Thomsen, formanden for den konservative byrådsgruppe, købmand Oscar Madsen, og læge fru Frimodt Sørensen (hvis mand, repræsentant Frimodt Sørensen, i tide havde gjort sig usynlig). Gamle provst Steincke i Flade undslap kun, fordi hans gæve husbestyrerinde, der havde fået et praj, nærmest ved anvendelse af vold halede sin husbond ud af sengen og sendte ham ud i kulden og vintermørket umiddelbart før Gestapos ankomst til præstegården.

Det var et frygteligt slag for sejlruiterne. Ditlev Pedersen, Jørgen Blair, Ditlev Pedersens søn og endnu to mænd fra ledelsen af sejlruiterne blev dømt til døden, de øvrige sendtes til Frøslev, og her havnede de fem dødsdømte også, takket være bombardementet af Shellhuset, hvorved der gik kludder i tyskernes henrettelseslister. Alle de arresterede oplevede i god behold befrielsen den 5. maj.

Når Gestapos store aktion mod sejlruiterne, et af de farligste kup tyskerne gjorde i Nordjylland under hele besættelsen, ikke bragte sejladsen til standsning, skyldes det navnlig ålborgenserens, repræsentant Arne Elstrøm (Nybo), der fra slutningen af sommeren 1944 havde overtaget ledelsen af alle sejlruiter fra Jylland til Sverige med Ditlev Pedersens svigersøn Jørgen Blair som næstkommanderende. Allerede i efteråret 1944 havde Arne Elstrøm, hvis mod og fantasi var lige legendariske, fået sat nye ruter i gang fra Grenå, Ålborg, havnene ved Mariager Fjord og de vestlige Limfjordshavne. Hele trafikken mellem Sverige og Jylland var blevet centraliseret i hans hænder. Han fik organiseret en hel lastbilpark til transport af våbnene fra udskibningshavnene, og gennem hans utrættelige indsats nåede man efterhånden dertil, at der snart ikke afgik et skib fra en jydsk havn uden at medføre illegale passagerer eller illegalt gods til Sverige. En hel flåde af småskibe, tørveskuder, paketter og kvaser stod til rådighed for Sverigesruiterne. Adskillige af skibene fik indbygget hemmelige rum til skjul for flygtningene, medens de tyske havnevagter undersøgte fartøjerne, inden de forlod havnene.

I løbet af 1944 var der også kommet system i våbenleverancerne fra Sverige. Såvel ad legale som illegale veje købte Dansk Hjælpetjeneste i Gøteborg store våbenmængder i Sverige og fik dem afskibet til Danmark. Engelske hurtigbåde forcerede gentagne gange Skagerak spærringen og løb ind i den svenske skærgård med våben og sprængstoffer til den danske modstandsbevægelse. Dækket af den svenske kystbevogtning og beskyttet af gode venner af Danmark indenfor det svenske politi, deriblandt chefen for kriminalpolitiet i Gøteborg, politiintendant Carl Vestlin, og flere af hans medarbejdere, først og fremmest overkonstabel Pehr Synnermann og konstabel Gustaf Lind, kunne senderne fra England omlades i svenske fartøjer, der sejlede ud og afleverede dem til de danske fartøjer ude i Kattegat. De svenske politifolk, der beskyttede denne trafik, skal efter sigende bagefter have fået alvorlige ubehageligheder herfor. Hvis det er rigtigt, er det beklageligt. De kæmpede for Nordens frihed - også Sveriges - såvel som deres danske kammerater i frihedsbevægelsen, med hvem de følte sig som eet.

En værdifuld hjælp for Sveriges ruterne var det, at det lykkedes Dansk Hjælpetjeneste at få den svenske statsradiofoni til at udsende hemmelige kodesignaler, der dirigerede trafikken over Kattegat. Da den

Skibsbygger Ditlev Pedersen, Sæby, organisatoren og lederen af de nordjydske sejlruiter til Sverige fra efteråret 1943 til 24. januar 1945, da han blev arresteret og senere dømt til døden, nyder sin genvundne frihed sammen med sin søn Herman og skipper Carl Rasmussen, »Calle Mos«, der begge har ydet en fremragende indsats i Sveriges trafikken. Billedet er taget i Sæby Havn.

Her samledes trådene til den illegale sejlads mellem Nordjylland og Sverige: Skibsbygger Ditlev Pedersens Bådebyggeri på Sæby Havn.

danske radioavis' personale den 19. september gik under jorden og forsvandt til Sverige, hvor den svenske statsradiofoni gav dem adgang til at udsende en daglig radioavis på dansk, fik Dansk Hjælpetjeneste kontakt med radioavisens medarbejdere, og der aftaltes en ordning, sådan at slutordene i den danske radioavis' udsendelser fra Sverige fungerede som en kode, der kunne dechiffreres af den jyske ledelse af sejlruiterne. Således betød ordene: »Dermed slutter vi udsendelsen for danske lyttere for i aften. Farvel, farvel og på Genhør!« oversat til illegalt dansk: »Fredag middag afskibes fra Sverige våben, sprængstoffer og personer til det aftalte mødested i Kattegat«. Ved at variere ordene i slutsætningen var det muligt at give meget detaljerede oplysninger om tidspunkter, lasternes indhold, kontaktsteder o.s.v., uden at den svenske radiocensur var i stand til at finde noget mistænkeligt ved de små betydningsløse variationer i speakerens afskedshilsen til de danske lyttere.

Den nat, da Gestapo slog til i Sæby og Frederikshavn og rev organisationen bag sejlruiterne op, lå en af forsyningstjenestens største og hurtigste både, kutteren »Merkur«, ovre under Læsø med en kostbar last. Om bord var en halv snes tons våben, den ene af cheferne for Dansk Hjælpetjeneste, grosserer Gyberg, København, og lederen af den allierede sabotageorganisation i Tyskland, der var på vej til Jylland for at komme over grænsen til Tyskland. Flere af de folk, som Gestapo havde taget, havde kendskab til båden, og vidste, at den lå i nærheden af Læsø. Elstrøm var selv i Gøteborg på dette tidspunkt og modtog her via en af modstandsbevægelsens radiosendere telegrafisk besked om den ulykke, der havde ramt sejladsen. Det lykkedes ham imidlertid at redde den dyrebare last, idet de svenske politifolk fik fat i en flyvemaskine, der sendtes over med en advarsel til »Merkur«. På hjemvejen traf »Merkur« »Lola«, der medførte sin last af befriede fanger fra Horsens Tugthus.

Til trods for, at Gestapo-razziaen den 24. januar og de følgende dage kostede adskillige af Sveriges trafikens bedste skippere og besætninger friheden, fyldtes hullerne hurtigt ud. Sæby måtte vel for en tid opgives som afskibningshavn, men desto større blev opsvinget for Strandby og Skagen. Der blev skaffet penge til køb af en stor Hundested-kutter, der fik navnet »S.P. 100« og som fik indrettet hemmelige rum, der kunne tage indtil 5 tons våben. Under skiftevis svensk og dansk flag sejlede

den i fast rutefart mellem Djurslands og Samsøs havne og svenskekysten, indtil den kort før kapitulationen blev opbragt i en havn på Samsø af tyskerne.

Resten af historien om flygtningeruterne mellem Jylland og Sverige hører ikke hjemme i Vendsyssel-kapitlet af denne bog. Det må være nok at gøre resultatet op: Fra den spæde begyndelse i efteråret 1943 til den 5. maj 1945 blev der fra de vendsysselske havne udskibet godt og vel et tusinde flygtninge til Sverige, og i den modsatte retning blev der transporteret flere hundrede tons våben, ammunition og sprængstoffer foruden et ikke ringe antal personer, der skulle til Danmark eller til det øvrige tyskbesatte Europa for at udføre vigtige opgaver i allieret tjeneste.

Modstandsbevægelsen i Randers Amt

Af redaktionssekretær Vestergaard, Randers

Gestapo kunne ikke lide Randers. Byen gav dem for meget arbejde, og det var et Sisyfos-arbejde. Gang på gang lykkedes det for det tyske politi at rulle modstandsbevægelsen op, men det voksede frodigt igen, og undertrykkerne var lige vidt.

Randers kom temmelig sent med i modstandsarbejdet, og det skyldtes dels, at byen længe gik fri for tysk indkvartering - takket være Jyd-ske Dragonregiment, som var garnisoneret på den nye, store kaserne - dels, at da modstandsarbejdet omsider begyndte under organiserede former, var det, der skete i Randers, så vigtigt, at al sabotage i byen blev forbudt for ikke at henlede tyskernes opmærksomhed på stedet.

Men da frihedskampen først var blusset op over hele landet, var Randers og Randers egnen med i forreste linie, og få steder har der været så store og smertelige tab som her.

Modstandsarbejdets organisation.

Det første og grundlæggende arbejde for virkelig at føre modstandsarbejdet i Randers og på Randers egnen ind i faste rammer blev gjort af »faldskærmsmanden« Ole Geisler og godsejer Flemming Juncker, Overgård (som senere blev major i den engelske hær).

Geisler boede et halvt års tid på Hotel »Randers« under navnet »Aksel Nielsen«, og fra ham udgik det initiativ, som senere resulterede i det vidtforgrene net af modstandsorganisationer; udviklingen illustreres bedst ved navnene »Aksel Nielsen«, Juncker og Toldstrup. Forskellige forhold, som senere skal omtales, bevirkede, at Randers først på et ret sent tidspunkt kom med i sabotagen, men det skyldtes ikke manglende aktivitet, tværtimod; der foregik så meget her, at man

længst muligt ønskede at holde tyskernes opmærksomhed borte fra byen.

Allerede i nogen tid havde der eksisteret små private modstandsgrupper, der arbejdede hver for sig. En af de mest aktive, som overvejende bestod af kommunister, lededes af en ung ingeniør, der under dæknavnet Bruhn kom til at gøre en stor indsats i modstandsbevægelsens første tid. Han kom i kontakt med »Aksel Nielsen«, som omtrent samtidig fik forbindelse med ekviperingshandler Henning Brøchner, og efter at »Aksel Nielsen« gennem læge Thorup Petersen havde truffet aftaler med kroejer Marius Fiil, Hvidsten, kunne man begynde på våbenmodtagningen.

Det arbejde, der indledtes her, udviklede sig hurtigt til at blive meget omfattende, og i løbet af relativ kort tid blev Randers centrum for fordelingen af våben og sprængstof til hele landet. Hvidsten-folkene, hvis modige og banebrydende arbejde senere skal omtales i et særligt afsnit, sørgede for våbnenes afhentning, og købmand Brøchner stod i spidsen for distributionen. Det skete på den måde, at Brøchner bekendtgjorde, at han havde overtaget et agentur i handsker og parfumer, hvilket sandsynliggjorde hans mange rejser med det formål at skaffe afsætning for våbnene. Da han senere havde fået tilstrækkeligt med »faste kunder«, kom handskeagenturet ham også til nytte, idet der affattedes en kode for 50 forskellige sprængstofartikler. Når aftagerne savnede noget, kunne de blot ringe til Brøchner og meddele, at de var »udgået i kvalitet 23«, og så vidste Brøchner, hvad de skulle have. Våbnene og sprængstoffet sendtes bl.a. i vid udstrækning i kasser med DFDS. I denne forbindelse fortælles en morsom historie om »Aksel Nielsen«, som en dag stod i Hotel »Randers« vestibule og talte med en højtstående tysk officer.

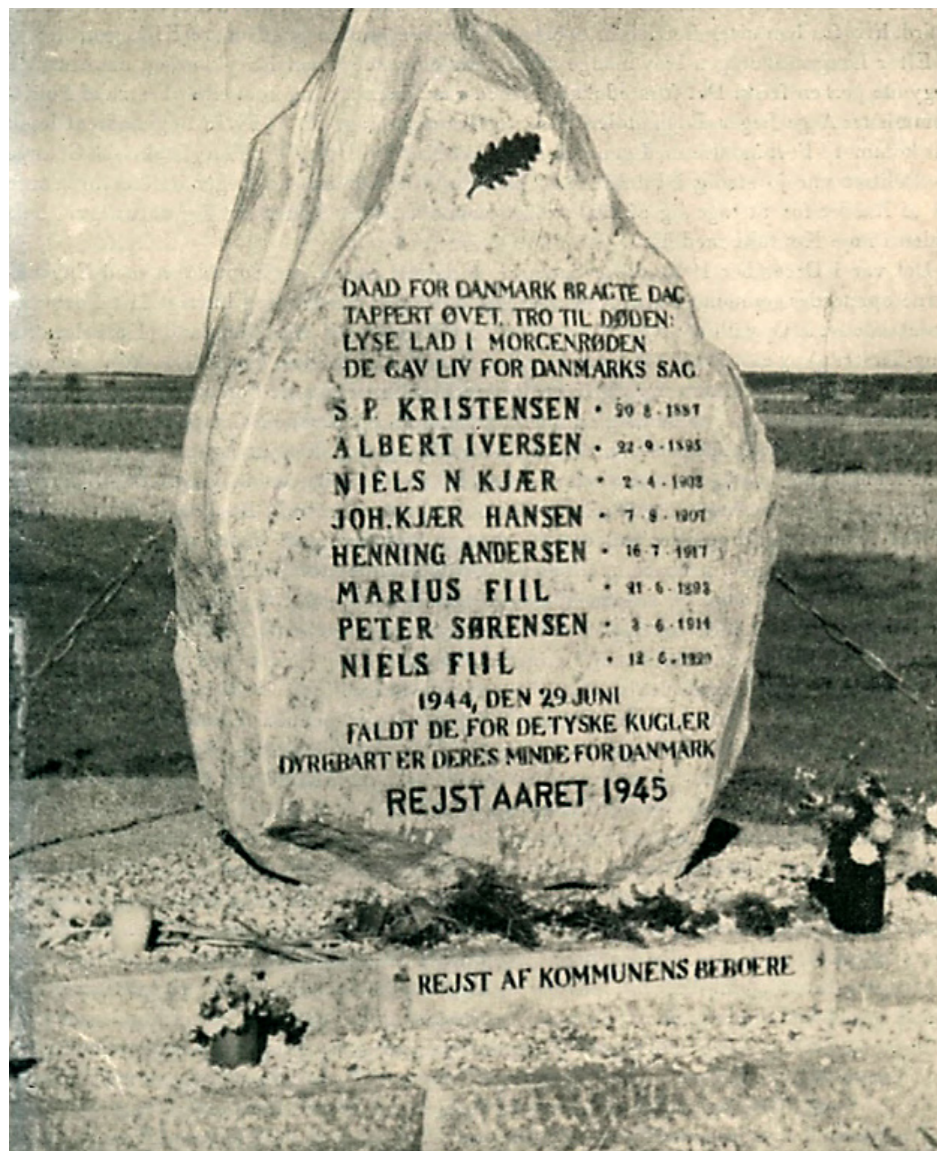
Da samtalen var endt, ville »Aksel Nielsen« tage sin kuffert, som stod ved siden af ham, for at bære den ned til Københavner-damperen, men den høflige, tyske officer ville ikke høre tale herom og gav sin oppasser ordre til at følge med og bære kufferten. Dette skete, og kufferten kom velbeholdent med damperen; den var fyldt med sprængstof!

Denne første egentlige modstandsorganisation fik ikke den store udbredelse; jordbunden var endnu ikke beredt til, at en indsats i videre kredse kunne risikeres. Men den arbejdede effektivt og tog sig bl.a. også af fabrikation af falske legitimationskort. Sidst, men ikke mindst,

nåede den at planlægge og gennemføre den første jernbanesabotage. Den store sabotage på den jydsk længdebane natten til den 26. september 1943 blev planlagt af Juncher, »Aksel Nielsen«, »Bruhn« og Brøchner, og organisationen udførte endelig en af de største og modigste sabotageaktioner, der blev foretaget dengang, nemlig sabotagen mod jernbanebroen ved Langå.

Det var den 17. november 1943. Nogle aftener i forvejen var et par store kufferter med sprængstoffet på en lægebil kørt til en mark i nærheden, hvor de blev gravet ned. Den 17. om aftenen cyklede 6 sabotører fra Randers hver for sig til Langå, og da de mødtes ved broen, som kun ligger nogle få hundrede meter fra Langå Banegård, som var spækket med tyske vagtposter, begyndte arbejdet. Brovagterne var der ingen grund til at frygte; det var politibetjente, som i forvejen var klar over, hvad det drejede sig om, og endog selv hjalp med til at anbringe bomberne. Midt under forberedelserne kørte et rangertog ud på broen, men sabotørerne gemte sig så godt, at de ikke blev opdaget, og arbejdet genoptoges, så snart toget forsvandt. Det varede 5-6 timer at få bomberne anbragt, og det var et hårdt job, idet det var koldt, og der hele tiden faldt en iskold blanding af sne og regn. Efter veludført arbejde cyklede sabotørerne hjem igen, og ud på morgenstunden sprang bomberne. Virkningen var overordentlig generende for de tyske transportere, som i lang tid måtte føres ad lange omveje eller helt opgives.

Ulykkeligtvis blev to af Langå-aktionens deltagere, Oluf Akselbo Kroer og Sven Johannesen, arresteret få dage efter og senere henrettet. De øvrige implicerede måtte rejse til Sverige, og organisationen blev praktisk talt opløst. Nogle dage senere måtte Brøchner afsted efter først at have overdraget til adjunkt Kai Hoff at fortsætte og reorganisere modstanden mod tyskerne. Hoff, der også havde deltaget i Langå-sabotagen, var en dygtig og handlekraftig mand, men det blev ham ikke forundt at udføre denne mission. Under en razzia den 30. november 1943 blev han anholdt og ført til Thorsgades Kaserne. Her blev han anbragt i et værelse med hænderne opstrakt og med to tyske soldater til at passe på sig. Hoff forsøgte at tage en pistol fra den ene af soldaterne og kom i håndgemæng med ham; den anden skød og ramte Hoff, som forsøgte at springe ud af et vindue, men forinden satte en ny kugle punktum for hans tilværelse. Hoff havde sikkert ikke regnet med at slippe fri; han var imidlertid klar over, at Gestapo ville anvende alle midler for

Mindesten over de otte Hvidsten-folk, som blev henrettet den 29. juni 1944.

at få ham til at røbe de vigtige oplysninger, han sad inde med, og som den modige, uforfærdede idealist, han var, foretrak han at ofre sit liv fremfor at risikere at blive nødt til at røbe sine kammerater. I mulm og mørke blev han samme aften begravet på Østre Kirkegård, hvorfra han efter befrielsen overførtes til æresgraven på Nordre Kirkegård.

Efter Langå sabotagen blev mange af organisationerne slået i stykker, og man måtte begynde på en frisk. Det første lokale frihedsråd dannedes og kom til at bestå af politikommissær Åge Jæger, boghandler Olesen og kaptajn Åge Olsen, hvem boghandler Olesen var kommet i forbindelse med gennem apoteker Müller i Hornslet. Men af taktiske grunde - politiet var jo stadig i funktion - trådte politikommissær Jæger imidlertid senere ud af rådet for at tage sig af efterretningsvæsenet, men man holdt sig naturligvis hele tiden i nøje kontakt med ham.

Det var i december 1943, dette samarbejde kom i stand, og kontakten med englænderne opnåedes gennem »Aksel Nielsen« (Ole Geisler). Planerne tog hurtigt fast form; de omfattede bl.a. opstilling af to M-kompagnier i Randers, en på Djursland (Hornslet-Auning-Tirstrup) og en i hver af byerne Grenå, Hadsund og Hobro. Endvidere skulle der opstilles K-grupper (konserveringsgrupper) i de forskellige byer til forsvar af gas- og elektricitetsværker o.lign., og endelig skulle der formeres en række S-grupper overalt i hele området Hadsund-Mariager-Hobro-Langå-Laurbjerg og hele Djursland.

M-kompagniernes opgave var dels varetagelse af polititjeneste i byerne, dels spærring af tilførselsveje, overmanding af mindre, lokale tyske styrker samt besættelse af livsvigtige objekter, mens S-grupperne skulle øve sabotage efter nærmere ordre udefra. Oprindeligt var det ikke meningen, at våbenmodtagelsen skulle komme med ind under organisationens virkeområde, men det blev sådan alligevel. »Aksel Nielsen« stod i begyndelsen i spidsen for foretagendet, men da Gestapo blev for nærgående, måtte han fortrække, og ledelsen overgik til Jyllandschefen, godsejer Juncker, Overgård, og senere til Toldstrup.

Boghandler Olesen og kaptajn Olsen dannede altså i de følgende måneder den øverste ledelse for Randers Amt, og der blev snart sat skub i tingene. Der kom gang i våbenmodtagelsen under aktiv deltagelse af grupper i Randers, Hvidsten, Galten og Hornslet. Boghandler Olesen havde fra tidligere tid forbindelse med Hvidsten-folkene, der havde dannet grupper under ledelse af Niels Fiil og Andreas Stenz; i

Hornslet var skovrider C. Fr. Nielsen leder og i Galten pastor Jul-Rasmussen. Senere kom Djursland med under ledelse af ritmester Fabricius og provst Hein. Man var allerede dengang undertiden oppe på 4-6 modtagelser på en aften, og det må huskes, at der dengang måtte tages mange flere hensyn end senere, bl.a. til månelys og vejrlig. Der kom mange våben ned, og arbejdet gik så godt, at der i længere tid bestod absolut forbud mod enhver form for sabotage i Randers for ikke at henlede Gestapos opmærksomhed på byen. Senere, da sabotagen blev almindelig ud over landet, blev man nødt til at følge trop i Randers, netop fordi roen her havde vakt Gestapos mistanke. Våben og sprængstof, som blev modtaget af Randers folkene, blev ført ind til byen, og der oprettedes et lager; fordelingen foregik midt på dagen fra boghandler Olesens forretning, og varerne transporteredes simpelthen derfra i almindelige håndkufferter. Boghandler Olesen var en stor kunde i byens lædervareforretninger. Lige morsomt var det naturligvis ikke altid, bl.a. havde sprængstoffet »808« en gennemtrængende og højst ubehagelig lugt.

Det var i denne periode, Gestapo en dag nær havde fået fat på Toldstrup. Han var i Randers for at mødes med radiotelegrafisten Gjødrick Andersen og »Lille Peter«, som boede på Højskolehotellet. Netop som Toldstrup kom op til deres værelse og tog i dørhåndtaget for at gå ind, hørte han stemmer fra værelset og pludselig gik det op for ham, at der blev talt tysk! En brøkdal af et sekunds ubetænksomhed, og han ville have stået overfor Gestapo mændenes pistoler! Nu vendte han om og spadserede roligt ned ad ttapperne.

Det var netop på den sorgens dag, da Hvidsten-razziaen havde fundet sted. Gestapo havde fået fat i »Lille Peter« i Hvidsten og senere havde man opsporet Gjødrick Andersen. »Lille Peter« måtte med op på telegrafistens værelse, men da Gestapo mændene ville føre ham bort herfra, smed han en kuffert efter dem og forsvandt i tumulten. Han løb ind i et tilfældigt hus i Apotekerstræde og gik derfra en halv time senere som murerarbejdsmand med en sæk på nakken! Gjødrick Andersen måtte imidlertid følge med og kun døden skulle befri ham fra tyskerne. Han døde i tysk koncentrationslejr efter at være blevet udsat for den hårdeste tortur, nogen vist har oplevet. Men han sagde ikke et ord!

Organisationsarbejdet i selve Randers udbyggedes stadig. Ekspedient Åge Frederiksen, der havde et par modtagergrupper, opstillede

på opfordring af kaptajn Olsen en kontraspionagegruppe, som skulle holde rådet orienteret om, hvad »folk i byen« vidste om det, der var ved at foregå; man kom derefter i forbindelse med fabrikant Herman Åsted, som allerede dengang havde dannet sit eget korps på 24 mand. De kom til at danne stammen i et kompagni, som Åsted byggede op efter cellesystemet; han valgte 3 delingsførere, som valgte 3 gruppeførere, disse igen 3 sektionsførere, som endelig hver valgte 3 menige, og kompagniet kom herefter til at bestå af lederen og 120 mand. Senere udvidedes det til at omfatte 4 delinger. På akkurat samme måde dannedes et kompagni under ledelse af lærer Halby, og ved samme tid blev søløjtnant Franck, der var ansat ved det civile luftværn i Rougsø Herred, antaget som kaptajnOlsens næstkommanderende. Arbejdet på Djursland blev overtaget af ritmester Fabricius, som dannede et kompagni, og som forbindelsesled mellem disse styrker og Randers funge-rede apoteker Müller, Hornslet. I øvrigt fik arbejdet mange udløbere i omegnen, og snart havde man S-grupper formeret i afsnittene Randers Nord, Randers Syd, Galten, Djursland, Hadsund og Hobro. Hvert afsnit havde sin leder. Randers Nord lededes af Andreas Stenz, Kondrup, og senere, da han efter Hvidsten-razziaen måtte rejse til Sverige, af sparekasseassistent Bjørnbak, Randers; styrken bestod af lederen og 3 grupper à 6 mand. Randers Syd stod under ledelse af ekspedient Frederiksen og var af samme størrelse; Frederiksen afløstes senere af kornet Andersen, godt kendt i byen som »Jens Lyn«. Galten-afsnittet under pastor Jul-Rasmussen bestod af 4 seksmandsgrupper og Djurslands-afsnittet under skovrider Nielsen, Hornslet, og la Cour jun., Pindstrup, af 6 seksmandsgrupper. Endelig var der dannet nogle særlige Telefon-S-grupper, som blev opstillet i samarbejde med telefonmester Christensen, Randers. Disse grupperes opgave bestod i efter nærmere ordre at overklippe telefonkablerne nord, syd, øst og vest for Randers. De havde ikke sprængstof hertil, men telefonmesteren havde konstrueret en særlig »saks«, der blev gravet ned ved kablerne. Fra »saksen« førte en stålstang omtrent op til jordoverfladen, hvor den var dækket af græstørv, og det eneste, grupperne havde at gøre, var at slå på stålstangen med en mukkert, hvorved kablet blev klippet over. Når græstørven derefter blev lagt over igen, ville stedet være langt vanskeligere at finde for tyskerne, end hvis man havde brugt sprængstof.

Efter at selve organisationsarbejdet var tilendebragt i hovedtræk-

kene, rettede man opmærksomheden på gruppernes forsyning med våben og sprængstof. Nat efter nat dalede faldskærme ned, og lageret over effekter blev så stort, at det blev nødvendigt at ansætte en »depotforvalter«; det blev kontorist Sv. Ovesen, som til enhver tid havde lagerlisten ajour, og omkring 1. marts 1944 var styrkerne formeret og instrueret; man havde endvidere aftale med jagtforeningerne og byens våbenforretninger, og under ledelse af brygmester Stausholm var der oprettet en transportsektion, bestående af to grupper med hver 10-12 lastbiler. Heller ikke en sanitetsafdeling manglede; det var læge Amundsen, Centralsygehuset, som stod i spidsen herfor.

21. april 1944 blev boghandler Olesen og kaptajn Olsen anholdt af Gestapo, og der blev nogen stilstand i organisationsarbejdet. Det blev dog fortsat med nye ledere, og efterhånden gled det ind i helt nye rammer og foregik under former, som vil være kendt fra modstandsarbejdet landet over.

Umiddelbart før kapitulationen stod ca. 600 mand organiseret i selve Randers, inddelt i 7 delinger. Randers hørte under Djursland-sektionen, og sektionsleder var ritmester Fabricius, Skramsø. Han var kommet til Randers som konsulent ved oprettelsen af militærgrupperne, og den 15. marts udnævntes han til sektionsleder. Under ham sorterede bylederen i Randers, som tog sig af sabotagegrupperne samt oprettelsen af M-grupperne. Våbenmodtagningen var derimod udskilt fra hans område, og der var en særlig nedkastningschef, Johs. Nørlem Andersen, Nibe (Bækgård); før ham var det læge Gram Hansen, og de to udførte et glimrende arbejde. Det må vist særlig tilskrives Bækgårds indsats, at Randers var et af de største jyske modtagningscentre, hvorfra der gik en mængde våben og sprængstof ud over landet.

Foruden de 600 modstandsfolk i Randers var andre 600 tilsluttet militærgrupperne på landet indenfor Randers-området; kun få af dem kom imidlertid i funktion. Af nedkastningsgrupper var der nogle få i oplandet, bl.a. på Havndal egnen under ledelse af gdr. Schack og på Hald-Kærby-Egnen. Endvidere var den næstkommanderende for Djursland, Poul la Cour, Pindstrup, nedkastningschef for denne egn.

Efter kaptajn Olsens arrestation blev lærer Jacobsen en kort tid byleder i Randers, og han efterfulgtes af politibetjent Carl Petersen. Derefter kom politifuldmægtig Poul Larsen, og han havde en tid som ligestillet fabrikant Poul Møller, Skive (Sommer), der udførte et stort arbejde i

Et billede, der tydeligt viser, hvor grundigt Bothilsen Nielsen-Banden ødelagde Randers Teater ved attentatet.

Randers. Politifuldmægtig Poul Larsen blev som bekendt senere henrettet af tyskerne. Den næste byleder blev løjtnant Lonsdale (Dahl), der trådte til i oktober 1944, og da han skyndsomst måtte gå under jorden nogen tid efter, afløstes han af læge Mogens Langballe, Randers, der var byleder til 15. marts 1945, da også han måtte forsvinde efter Gestapos anholdelse af en nedkastningsgruppe i et våbendepot i Krstrup Enge. Ved kapitulationen var forretningsfører Rømer Bruhn, Randers, byleder, men da han hurtigt kom til at stå i et modsætningsforhold først til byens presse og derefter til flere af modstandsbevægelsens egne folk, måtte han fortrække, og løjtnant Lonsdale kom derefter tilbage og fungerede som en dygtig og sympatisk byleder, til modstandsbevægelsen blev opløst i september; Lonsdale, der var flyverløjtnant, rejste derefter til England.

Som det vil fremgå af listen over byledere, har frihedskampen i Randers været undergivet meget skiftende ledelse, hvilket naturligvis ikke var heldigt. Dels førte det til nogen uensartethed i opbygningsarbejdet, dels til et højst svingende tempo i udviklingen, og endelig medførte det en tilsyneladende dårlig organisering af arbejdet, idet der ved hvert byleder-skifte mistedes kontakt med grupper og enkeltpersoner, som blev overladt til sig selv og måske derfor gled ud af arbejdet. Alt dette kan imidlertid ikke lægges bylederne til last. Gestapo havde så godt et øje til byen, at den oplevede den ene kæmperazzia efter den anden. Herved blev førende modstandsfolk enten anholdt eller tvunget til at rejse over hals og hoved, og da det ifølge sagens natur ikke var heldigt at efterlade sig alt for meget skriftligt, måtte de, som overtog stumperne, begynde så at sige på bar bund. Herved var det, uensartetheden opstod, og sådan kunne det gå til, at der mistedes kontakt. Man må vist snarere sige, at der er gjort et beundringsværdigt arbejde i Randers, hvor der såvist ofte kunne være grund til at tabe modet, når Gestapo havde gjort lyst i rækkerne. Det skete imidlertid ikke, og det er påskønnelse værd.

Kun 6 uger før kapitulationen lykkedes det Gestapo at rette et lamemende slag mod den organiserede modstandsbevægelse i Randers. Det skete på grundlag af den andetsteds omtalte arrestation af en nedkastningsgruppe i et våbendepot i Krstrup Enge. Det var rent tilfældigt, at tyskerne fik fat i den rigtige ende. En tysk soldat så, at en dreng løb og legede med nogle patroner, og da han tog dem fra drengen, så han, at

de var af engelsk oprindelse. Han tilkaldte forstærkning, og drengen oplyste, at han havde fundet patronerne på vejen i Krstrup Enge. Tyskerne tog derud, og i et skur, som rummede et skindlager, overraskede de den pågældende nedkastningsgruppe, der blev arresteret så nær som en enkelt mand, der gemte sig under nogle sække. Våbendepotet i skinddepotet blev naturligvis konfiskeret, og hvad værre var: Dagen efter mødte Gestapo op og begyndte at grave i ruinerne af det schalburgterede Randers Teater, i hvis kældre byens største våbendepot var anbragt. Tyskerne fandt og kørte bort med hele depotet, som fyldte 5-6 store lastbiler, og samtidig anholdt de flere modstandsfolk, mens en mængde andre, bl.a. bylederen, læge Mogens Langballe, måtte gå under jorden.

Således gik det til, at der ikke var våben nok til frihedskæmperne, da de skulle overtage bevogtningstjenesten den 5. maj, skønt Randers havde været et af våbenforsyningscentrene. Der blev imidlertid hurtigt skaffet våben tilveje.

Et særligt Led i Modstandsarbejdet dannede Politiet, som allerede på et meget tidligt

Tidspunkt stod i meget nært sam arbejde med modstandsbevægelsen. Efter 19. september 1944 blev hele styrken i Randers tilsluttet bevægelsen, og en del af politifolkene såvel i Randers som Rougsø Herreds Politidistrikt gik aktivt ind i arbejdet, mens andre stod i ventegrupperne; bl.a. lykkedes det politiet at erhverve sig og gemme flere politibiler og to »salatfade« som således var til disposition i dagene efter den 5. maj, da der var god brug for dem.

Frihedsrådets Lokalkomité i Randers bestod af landsretssagfører C. O. Rasmussen (formand), adjunkt Budtz-Jørgensen, arbejdsmand S.A. Nielsen, direktør Nielsen, Melassefabriken, adjunkt Nordentoft, minister, gdr. Juul Christensen, Moeskjær, og fru Marie Petersen. Endvidere havde bl.a. overlæge dr. med. Ole Bang været medlem, inden han måtte gå under jorden.

Det illegale bladarbejde.

Det er interessant at se, hvordan den illegale presse voksede frem. Allerede kort tid efter 9. april 1940, da det tyske tryk begyndte at kunne mærkes også på den måde, hvorpå bladene behandlede krigsstoffet, kunne man se venner og bekendte samle sig til aftenlige sammen-

komster for at drøfte begivenhederne og udveksle nyheder. Herfra var springet ikke så langt til nedskrivning af det, som kom frem ved sådanne lejligheder, og hermed havde man den første spæde spire til den illegale presse. Nogle ganske unge mænd fra Randers dannede en sådan sammenslutning; den var ganske privat og uden nogen forbindelse udadtil, men de unge mennesker hørte et og andet, og når de samledes en aften om ugen, havde de hver sin skrivemaskine med. De nedskrev, hvad de vidste, i så mange gennemslag, som maskinen kunne præstere, og derefter sendte de »bladet« ud til pårørende, venner og bekendte. Et godt eksempel på de unge menneskers ildhu er det, at da de en aften manglede stof, gik de resolut ned på havnen og skar vacuumledningerne over på 15 tyske jernbanevogne; så havde de stof til den uges avis! Forøvrigt var det vist den første sabotagehandling i Randers.

Naturligvis måtte det gå sådan, at gruppen før eller senere måtte opnå forbindelse med et illegalt blad, og det skete også; det blev »Frit Danmark«, som hermed fik en ivrig lokal repræsentation, og allerede i efteråret 1942 var der organiseret en virkelig god fordeling af bladene.

Ved årsskiftet 1942-43 udkom det første illegale Randers blad. Det var kommunisternes »Den tredje Front«, og hen på sommeren 1943 udkom det næste, »Randers Kurer«. Det sidstnævnte var på sin vis et fortræffeligt blad, idet det indeholdt meget lokalt nyhedsstof, men tonen var lidt hårdkogt og stødte en del mennesker. Alligevel lykkedes det »Kurere« i det halve år, den eksisterede, at skabe en skarp opposition mod værnemagere og feltmadrasser, de to områder, hvorpå bladet særlig satte ind.

Da »Kurere« gik ind, afløstes den af »Randers Fronten«, som blev udgivet af »Frit Danmark«-gruppen i Randers. Havde »Kurere« været stærk i sin udtryksform, var »Randers Fronten« til gengæld ret spagfærdig og nåede aldrig, selv om den klarede sig lige til 5. maj 1945, at gøre større indtryk. Endvidere kom »Folkeviljen«, det ungsocialistiske organ, og endelig udgav en selvstændig illegal gruppe bladet »Holger Danske«, som dog uvist af hvilken grund kun udkom een gang.

På samme tid var der god gang i salget af illegale bøger. Den ovenfor omtalte selvstændige gruppe afskrev og dupliserede Hermann Rauschning's bog »Samtaler med Hitler«, og endvidere var der god gang i af-

sætningen af Steinbecks »Månen er skjult«, den hollandske »Min Søster og jeg« og Wendell Willkie's »Een Verden«; denne sidste bog blev forøvrigt trykt og udgivet i Randers.

Mens alt dette foregik, udvidedes også distribueringen af de forskellige landsomfattende blade »De frie Danske«, »Dansk Tidende«, »Frit Danmark«, »Studenternes Efterretningstjeneste« o.s.v.

Før »Frit Danmark« udkom trykt, forsøgte den lokale Randers gruppe at oprette en veritabel klichéfabrik i en villa i byen, så det kunne fremstilles i et tilstrækkeligt stort oplag. Det var hensigten at maskinskrive bladet i spaltebredde, klæbe spalterne op på papplancherne og derefter fremstille klichéer til trykning af blade. Alt var i orden til denne plans gennemførelse, men sagen strandede på, at man ikke kunne få de fotografiske plader hårde nok.

En aften, mens to Randers-frihedskæmpere sad og talte sammen, gav den ene sig til at tegne på nogle stumper papir, som lå på bordet. Pludselig blev han optaget af arbejdet, og inden midnat havde han udkastet planerne til et apil, noget i retning af Ludo. Det gik ud på, at den ene part, frihedskæmperen, skulle søge at slå den anden, sabotagevagten, ud, så han kunne sabotere forskellige virksomheder, han mødte på sin vej. Spillet var underholdende, og det blev senere trykt og fabrikeret fuldkommen legalt og udsendt over hele landet under navnet »Sabotør«.

Hvidsten-gruppen.

Når Hvidsten-gruppen og dens virksomhed skal beskrives i et særligt kapitel, er det fordi dens medlemmer var pionerer blandt Danmarks nedkastningsfolk, og fordi gruppens tragiske skæbne blev et så talende vidnesbyrd om tyskernes grusomhed og foragt for menneskeliv, at det ligefrem tvang folk, der hidtil havde stået ret ligegyldigt overfor frihedskampen - og dem var der ikke så få af på denne tid - til at tage standpunkt mod tyskervældet. Hvidsten-folkene gjorde en stor indsats, mens de levede; med deres død indskrev de deres navne med guldskrift i frihedskampens historie.

Tidligere er fortalt, hvordan begyndelsen blev gjort; starten foregik på Hvidsten Kro, hvor kromanden, Marius Fiil, en kernermand med en stille, dyb kærlighed til sit land og sit flag, tog imod faldskærmsfolkene med mistænksomhed; deres akcent og måske lidt

raske, yankeeagtige opræden harmonerede ikke med hans jyske sind. Men mistænksomheden forsvandt, da han havde hørt, hvad de ville, og inden de forlod Hvidsten Kro havde de fået Marius Fiil's håndslag på, at han ville hjælpe dem. Sønnen, Niels Fiil, og svigersønnen, Peter Sørensen, var hurtigt vundet for planerne, og inden længe var der dannet en modtagergruppe bestående af 14 mand fra egnen. Nedkastningen fandt sted på nogle mose- og hedestrækninger i nærheden af Allestrupgård, og der kom hurtigt fart i modtagningen, som dengang foregik under ret primitive forhold. Når kode-meldingen var kommet i radioen, samledes de 14 mand på modtagningspladsen og ventede på Halifax-maskinen. Når den kom og foretog et par runder over pladsen, blev der afgivet lyssignaler med en lommelygte, og så dalede de store containers til jorden. Ofte havnede de på ubelejlige steder, og der forestod et stort arbejde med at få dem frem og tømt samt med at få sporene udsløjet, inden morgenen gryede.

Våbnene blev først transporteret til randers i en lægebil, men senere tog vognmand venning fra Råsted sig af transporten, og mange våben blev kørt ind til byen i en lastbil tilhørende støbegodshandler Knud Christensen, Randers. Udad til kroen havde man som regel en gammel kakkelovn med som camouflasje; Fiil var kendt som folkemindesamler, og det var kun naturligt, at han også interesserede sig for gamle kakkelovne.

Som tidligere nævnt, var al sabotage forbudt i Randers, fordi man ville undgå at henlede tyskeres opmærksomhed på byen og egnen; men tyskerne opdagede alligevel, at der foregik et og andet, og flere gange var de også på sporet.

En aften, da det var meldt, at der skulle komme forsyninger, ankom Gestapo og satte pejleapparater op i Hvidsten Kros have; de tabte imidlertid tålmodigheden, da der ingen flyver kom, og pakkede deres grejer sammen igen. Kort tid efter kom Halifax'en, og Hvidsten-gruppen gennemførte deres job. En anden gang, mens man ventede englænderne, kom en flyvemaskine lavt hen over modtagerstedet, og der blev signaliseret til den. Først for sent opdagede man, at det var en tysk maskine. Senere på aftenen var Gestapo der igen og foretog en finkæmning af egnen, men de opdagede intet.

Det hændte også, at der i stedet for våben eller sammen med dem dalede en faldskærmsmand ned, og en morsom episode fortælles i

En af hovedgaderne i Randers - Rådhusstræde - efter Schalburgtaget. Gaden er oversået med glasskår fra de knuste vinduer. Til venstre skimtes boghandler Olesens fuldstændigt raserede forretning.

denne forbindelse om den omhu, hvormed Special Forces arbejdede. Hvidsten-folkene lagde mærke til, at faldskærmsfolkene alle havde en mærkelig frisure, nærmest i retning af højt tørt sommerhår. En aften kom der to med særlig »opretstående« hår, og man kunne ikke lade være med at spørge dem om grunden hertil. Svaret var, at der i England herskede den opfattelse, at der overhovedet ikke kunne fås brillantine i Danmark, og derfor kunne det ikke gå an, at faldskærmsfolkene havde noget i håret, da de så hurtigt ville blive afsløret!

11. marts 1944 skete katastrofen. En hær af Gestapo folk med den jydsk leder, Schwitzgiebel (senere dræbt under RAF-angrebet på Gestapo-hovedkvarteret i Århus) i spidsen anholdt praktisk talt hele gruppen; kun Andreas Stenz, Kondrup, undslap. Foruden Marius og Niels Fiil og svigersønnen, Peter Sørensen, anholdtes dennes hustru, Fiils datter, Kirstine, og en yngre datter Gerda, som begge havde bistået gruppen.

Alle kender historiens tragiske udgang. Den 29. juni 1944 henrettedes i Ryvangen Marius Fiil, Niels Fiil, Peter Sørensen, Henning Andersen, karetmager Christensen, cyklehandler Kjær Hansen, mekaniker Kjær, alle Hvidsten, og dyrlæge Alb. Iversen, Spentrup. Kirstine Sørensen idømtes livsvarigt tugthus, Gerda Fiil 2 års tugthus og de øvrige arresterede ligeledes hårde tugthusstraffe.

Alle de henrettede gik roligt og mandigt i døden, og der foreligger talrige vidnesbyrd om, at de hentede deres mod og fasthed i deres kristne tro og i bevidstheden om at have tjent deres land.

Alle de henrettede nød stor agtelse på egnen, og deres død vakte sorg og harme. Stor deltagelse samledes om fru Gudrun Fiil, som på samme dag havde mistet mand, søn og svigersøn, og fået to af sine døtre sendt i tysk tugthus, og deltagelsen blev til beundring, da det viste sig, hvordan Gudrun Fiil med fast hånd overtog ledelsen af Hvidsten Kro. Bitter trods, og en sjælden sjælsstyrke samt bevidstheden og den faste overbevisning om værdien af det offer, hendes kære havde bragt, gav hende overmenneskelige kræfter, og hun kom for alle til at stå som et lysende eksempel på den »fromme, stærke kvinde, som er Danmarks mål«.

Da ligene af de henrettede efter befrielsen blev fundet i Ryvangen, blev 8 urner bragt hjem til Hvidsten, hvor de under overvældende deltagelse blev hensat i en Mindelund, som af Spentrup-Gassum Kommu-

nes beboere var blevet indrettet umiddelbart nord for kroen. En stor mindesten er sat over de 8 patrioters jordiske levninger, og vil til sene tider fortælle om deres dåd.

Sabotage, schalburgtage, likvideringer og mord.

Da den påfaldende ro i Randers havde vakt Gestapos mistænksomhed, blev forbudet mod sabotage hævet, og det begyndte at brage i Randers. I begyndelsen af juli 1943 blev der foretaget en sprængning på Langå Jernstøberi, og få nætter senere øvedes der sabotage mod en transformatorstation på Vognfabriken »Scandia«. I visse kredse forberedtes forøvrigt planerne til et flyverangreb på »Scandia«, men planerne kom aldrig til udførelse. Natten til den 28. august saboteredes Randers Maskin- og Tandhjulsfabrik, som blev fuldstændig ødelagt, men den resterende del af året benyttedes i hovedsagen til udførelsen af jernbanesabotage. Den samlede plan til den kæmpemæssige sabotage mod hele den jydsk længdebane den 26. september 1943 blev udarbejdet i Randers og på strækningen fra Bjerregrav til Langå eksploderede alene den nat omkring ved 100 bomber. Af større sabotagehandling i dette efterår kan i øvrigt nævnes Alming Møbelfabrik og Hein & Sønners Maskinfabrik i Strømmen. Så kom de store razzia'er den 14. og 30. november, og for en tid var arbejdet delvis lammet.

Den 30. januar 1944 eksploderede et par bomber i A-S Chr. Junckers store klædeforretning i Slotsgade, og den voldsomste brand, man havde været vidne til i mange år, påfulgte. Hele den gamle bindingsværksbygning nedbrændte, og skaden var meget stor. En halv snes mennesker, som passerede gaden i eksplosionsøjeblikket, fik lettere skrammer af glassplinter, men ingen kom alvorlig til skade. Den 14. september 1944 ødelagdes et maskinværksted, »Stegepandefabrikken«, i en bagbygning til ejendommen Strømmen 12, og en månedstid senere eksploderede en bombe i Markedsgades Skolegård, hvor nogle tyske kanoner stod. Tyskerne boede på skolen, og eksplosionen havde en omfattende razzia til følge, hvorunder et hundrede mennesker, som tilfældig opholdt sig på de omliggende gader - det var kl. ca. 20 - blev bragt ind på skolen, hvor de måtte tilbringe det meste af natten, nogle endog næste dags formiddag med, inden de blev løsladt. Mellem de anholdte var den daværende byleder i Randers, politifuldmægtig Poul Larsen, der senere blev taget i Nordjylland og henrettet. Han havde

naturligvis falske papirer, og tyskerne opdagede ikke hans identitet, men løslod ham. Endelig rettedes der i foråret 1945 et vellykket »Bazuka«-angreb på havnens bugserdamper »Bjørn«, som tyskerne ville tage.

I øvrigt koncentreredes sabotagen i sidste halvdel af 1944 og i foråret 1945 hovedsagelig om jernbanerne. I flere perioder lød detonationerne hver eneste aften, næsten på klokkeslet, og der anrettedes stor skade og forårsagedes store forsinkelser for de tyske transportere. Naturligvis strakte disse perioder sig netop over de tidsrum, hvor tyskernes anvendelse af banerne var særlig intens. Gang på gang lød drønene fra selve banegården, på hvis terræn der udførtes et utal af dristige sabotagehandlinger. De tyske vagtposter, hvoraf der var mange, opdagede aldrig noget. De skød som besatte, når bomberne begyndte at eksplodere, men det var kun af skræk, for på dette tidspunkt var sabotørerne naturligvis over alle bjerge. Foruden skinnesprængninger foretoges sprængning af sporskifter, en pumpestation, oplag af materiel, drejeskiven o.a. Også på Hadsund banen var der mange sprængninger, og det samme var tilfældet med Randers-Ryomgård-banen, hvor der den 4. april 1945 foretoges en afsporing af det tidlige morgentog, som bragte hundreder af arbejdere fra Randers til flyvepladsen i Tirstrup; 2 af arbejderne dræbtes. Såvidt det er oplyst, udførtes denne sabotagehandling af en separatgruppe, der var uden forbindelse med modstandsledelsen.

Når Randers by's ansigt fik mange ar i krigens sidste år, skyldes det ikke så meget sabotagen som schalburgtagen, Gestapos rå og meningsløse modaktioner, hvormed de i deres raseri og magtesløshed overfor sabotagen mente at kunne stoppe denne.

Den første store schalburgtage fandt sted natten til den 13. september 1944 og raserede en af byens hovedgader, Rådhusstræde. En kraftig sprængbombe var anbragt foran Køsters Boghandel, som indehaves af boghandler Olesen, der på det tidspunkt sad arresteret for sin deltagelse i modstandsarbejdet, og brandbomber kastedes ind gennem vinduet til Kjær Knudsens Trikotageforretning. Boghandelen blev totalt ødelagt og Kjær Knudsens ejendom på den modsatte side af gaden nedbrændte til grunden. Samtidig skete der mægtige skader i en halv snes forretninger og beboelsesejendomme i gaden, og man anslog den samlede skade til over et par mill. kroner.

Den 21. oktober lod Gestapo banderne atter høre fra sig; der skulle øves gengældelse for likvideringen af stikkeren Landry Nielsen, og

som offer blev udset Restaurant »Bodega« på hjørnet af Brødregade og Dytmærskens, hvor man nogen tid i forvejen havde nægtet at tage mod bestilling på en fest, som Nielsen ville holde. Ved 2-tiden om natten kastedes bomber ind ad restaurationens vinduer, og hele bygningen sank i grus. På 2. sal sov 3 mennesker, men et mirakel reddede dem; de faldt i deres senge ned i kælderetagen, men samtidig faldt et stykke af taget ned over dem og dækkede dem for de efterfølgende murstensdynger. På den måde dannedes et lille hulrum i bunden af ruinerne, og herfra blev de 3 mennesker senere gravet frem så godt som uskadede. Naboejendommen, Dytmærskens 2, blev omtrent ødelagt ved samme lejlighed. Samme nat ødelagdes Kastnips kemisk-tekniske fabrik i gården til Rådhusstræde 2.

Forlystelsesetablissementet »Nørreris« blev schalburgteret natten til den 8. december af Bothilsen Niensens bande, som i de følgende 3 måneder tegnede sig for endnu 3 ødelæggelsesaktioner. Den første gik ud over Randers Teater, som den 23. februar 1945 blev praktisk talt pulveriseret. Kun en smule af facademuren i et par meters højde blev stående. Resten: Scene, tilskuerrum, foyer, maskinrum, omklædningsrum osv. blev sprængt til pindebrænde i bogstavelig forstand; mærkelig nok reddedes det meste af en sjælden billedsamling, som fandtes på 1. sal. Det var flere hundrede billeder, hvoraf mange med autografer og dedikationer, af skuespillere, som gennem de sidste 30-40 år eller mere havde optrådt på Randers Teater. Væggene, de hang på, var væltede, og gulvet var borte, men nedenunder fandtes de fleste af billederne uskadede.

Natten efter brændte ejendommen på hjørnet af Nørregade og Fabriksstræde, hvor banditterne havde bragt bomber til eksplosion uden at advare en halv snes mennesker, som sov på 1. og 2. sal. Da ilden udviklede sig med rivende hast, måtte disse mennesker reddes ud ad vinduerne, kun iført nattøj; alt, hvad de ejede og havde, brændte.

Den sidste større schalburgtage i Randers fandt sted om morgenen den 15. marts. Bomberne var lagt i Socialdemokratens trykkeribygning, dør sammen med en bagbygning, der delvis anvendtes til beboelse, blev totalt ødelagt. Samtidig ødelagdes en del af Randers Dagblads Trykkeri, som stødte op til Socialdemokraten, og bl.a. gik 2 uerstatelige sættemaskiner tabt. Heller ikke her gjorde banden noget for at advare de sovende mennesker, og to, smed N. P. Conradsen og toldbe-

tjent Henry Sindrup, blev dræbt under ruinerne. Typograflærling Jørgen Christiansen, som i eksplosionsøjeblikket var beskæftiget ved fyret på Socialdemokraten, blev spærret inde under ruinbunkerne og kom i klemme, men han reddedes efter et par timers udgravningsarbejde. Trods ødelæggelserne udkom såvel Socialdemokraten som Randers Dagblad samme aften, sat og trykt på Randers Amtsavis, som således en overgang blev hjemsted for byens tre største aviser.

En tragisk ulykke skete natten mellem den 29. og 30. august 1944 i Vorup, en forstad til Randers. En engelsk flyvemaskine, som var forfulgt, tabte en 250 kg bombe, og ved eksplosionen styrtede 3 villaer i grus, mens 3 andre blev delvis ødelagt. Lufttrykket ved eksplosionen var så voldsomt, at ikke blot samtlige villaer i Vorup og Strømmen fik mere eller mindre alvorlige skader, men helt inde i de sydlige og vestlige bydel i Randers knustes tusinder af ruder, og tagsten blæste af. CBere fra Randers og CBU-kolonnen fra Hobro var flere dage om oprydningssarbejdet. Den samlede materielle skade som følge af eksplosionen oversteg 1 million kroner, men desværre blev det ikke herved. 6 mennesker blev dræbt, mens 6 andre blev såret.

Et Dobbeltmord, som vakte den dybeste afsky, og som forekom alle som et komplet meningsløst udslag af den tyske terrortaktik, fandt sted i St. Blichersgade den 11. november 1944. Den nogle og trediveårige barbermester Otto Nielsen og hans hustru ville efter lukketid om aftenen gå fra forretningen i Vestergade til deres bopæl i St. Blichersgade. Da de kom ind i trappeopgangen, mødte de to mænd, som lod dem passere, men umiddelbart efter skød dem begge ned. Fru Nielsen døde på stedet og Otto Nielsen få minutter senere. Morderne forsvandt og havde let ved at komme bort, da der var luftalarm, og alle folk befandt sig inde.

Efter kapitulationen har Bothilsen Nielsen tilstået at have begået dette skændige dobbeltmord efter ordre fra Gestapo i Århus. Han huskede ikke, hvad der havde bevirket, at netop Otto Nielsen var udpeget som offer, men derimod indrømmede han, at det var en fejltagelse, at fru Nielsen også var blevet dræbt. Dog havde morderbanden på vej til Århus i bilen været enige om, at det var udmærket, at fru Nielsen også var blevet skudt, da »aktionen så ville gøre et større indtryk«. Efter tilbagekomsten til Århus holdt de drikkegilde for at fejre den heldigt gennemførte aktion.

Tre mennesker blev likvideret i Randers under besættelsen: Kantinebestyrer Landry Nielsen og tidl. taxachauffør A. Poulsen, begge for stikkervirksomhed, og fhv. realskolebestyrer Wassmann, der var tolk for tyskerne. Der hviler en del mystik over denne sidste likvidering, og man mener, det var tyskerne selv, der dræbte ham.

Som andre steder i landet reagerede også befolkningen i Randers mod de tyske voldsmetoder gennem folkestrejker. De fleste var tidsbe-grænsede og forløb i ro og orden, men under den sidste folkestrejke i september 1944 umiddelbart før aktionen mod politiet kogte harmen mod tyskernes håndlangere over, og der blev foranstaltet nogle temmelig håndgribelige demonstrationer. En villa tilhørende storværnemageren Gram Lorentzen blev totalt raseret af en rasende folkemængde på 4-500 mennesker. Hele inventaret blev brækket i stykker og brændt i haven, et kæmpemæssigt vinlager i villaens bar blev knust på gaden og hundreder af cigarer og cigaretter ødelagt. En lignende omgang fik en anden villa tilhørende en anden værnemager, Schou, og senere rettedes aktionerne mod en lejlighed i Stadfeldtsgade og entreprenør Carlsens villa.

I samme forbindelse skal kun mindes om Scandia smedenes razzia mod den sorte børs i Randers i den politiløse tid.

Efter kapitulationen trådte modstandsbevægelsen i funktion i Randers som alle andre steder. Der foretoges ca. 500 arrestationer, og hele arbejdet forløb programmæssigt.

De, der ofrede Livet.

Randers og Randers egnen blev hårdt ramt af det tyske terrorregiment; 19 mennesker fra eller med tilknytning til byen og egnen blev henrettet, og 6 døde i tysk fangenskab.

Den første henrettelse, der forøvrigt var den 2. i hele landet, fandt sted den 22. november 1943. Det var bagerlærling Marius Jeppesen, der var fra Ø. Alling, og som var i lære i Randers. Han havde en aften forsøgt at afvæbne en tysk soldat og havde herunder slået ham i hovedet; soldaten fik kun lettere kvæstelser, men tyskerne fandt anledning til at statuere et eksempel, og den kun 19-årige bagerlærling blev skudt efter forudgående dødsdom ved tysk krigsret. Hans moder havde et par dage i forvejen fået at vide hos tyskerne, at hendes søns sag stod godt, og da hun dagen efter henrettelsen var i Randers og læste om dønnens

skæbne i en avis, fik hun et alvorligt chok.

De næste ofre var fire unge sabotører, ekspedient A. W. Andersen, kontorist Otto Manley Christiansen, maskinarbejder Sven Johannesen og bankassistent Oluf Akselbo Kroer. De blev henrettet i Århus den 2. december 1943, og deres død gjorde et voldsomt indtryk i byen. Da meddelelsen kom, gled flagene på halv stang over hele Randers, hvilket bragte tyskerne i et sandt raseri. Borgmester Chr. Sørensen og politimester Volquartz, der havde beordret flagning på henholdsvis administrationsbygningen og Politigården, måtte stå skoleret for Gestapo chefen Schwitzgiebel, som truede med al landsens ulykker, hvis noget lignende gentog sig, og de to herrer måtte personligt indestå for, at heller ikke private »oftere demonstrerede til gunst for nogle forbrydere«. - »Flagaffæren« var medvirkende til, at politimester Volquartz måtte forlade sit embede, og ombytte det med en tilbagetrukken stilling i København. Han kom naturligvis tilbage efter kapitulationen.

Tre Medlemmer af en nedkastningsgruppe fra Hornslet, bankassistent Orla Andersen, Hornslet, forvalter Herold Jensen Svarre, Pindstrup, og lagerekspedient Aksel Sørensen, Hornslet, blev henrettet den 7. juni 1944, de 8 fra Hvidsten henrettedes som omtalt andetsteds den 29. juni 1944. Købmand Westergård Jensen, Års, der blev henrettet den 23. juni 1944, var fra Ø.Tørslev; den unge seminarist Sv. Å. Søndergård, Silkeborg, som henrettedes 16. marts 1945, var fra Randers, og endelig var ekspedient i DSB, Eluf Månsson, Taulov, som blev henrettet den 24. april 1945, ligeledes fra Randers.

I tysk koncentrationslejr døde: Telefonistinde frk. Hertha Bentzen 5. april 1944 i Ravensbruck, bud Frode Jessen Hansen 19. dec. 1944 i Neuengamme, chauffør Fr. Chr. Skipper 31. januar 1945 i Neuengamme, revisor Aksel Rasch 2. marts 1945 i Nordhausen og kontorist Ejvind Lundorff Dengsøe 17. marts 1945 i Neuengamme. Endelig blev arbejdsmand Carlo Randrup Thomsen skudt under razziaen i Kristup midt i marts 1945. Ved en tilfældighed opdagede tyskerne som nævnt nogle medlemmer af en nedkastningsgruppe i et lagerskur i Kristup Enge. De blev overrumplet, og Randrup Thomsen, som forsøgte at undslippe, blev skudt ned. Han fik et lungeskud, og tyskerne lod ham ligge et par timer, inden de kørte ham til Randers; først, da han hen under aften kom til Århus, kom han under lægebehandling, men havde da lidt for stort et blodtab. Han døde den 20. marts. Efter kapitulationen

indrettede Randers Kommune en mindelund på Nordre Kirkegård i Randers, og hertil førtes alle de faldne frihedskæmpere fra Randers for at finde deres sidste hvilested i en stor fællesgrav. Også adjunkt Hoff, som blev skudt på kasernen i Thorsgade, hviler her. Da ligene af de fire først henrettede blev fundet, og de tre af dem (Manley Christiansen begravedes i København) under eskorte af politi og frihedskæmpere førtes til Mindelunden, deltog 10.000 mennesker i højtideligheden, der blev en enestående hyldest fra hele byen ikke blot til de tre henrettede, men til alle de frihedskæmpere, der gav deres liv i kampen.

Endnu to randrusianere truedes af døden foran de tyske peletoner. Det var journalist Viggo Thorstenson og violinisten Ole Hovedskou, som dømtes til døden ved tysk krigsret, men - efter at have ventet på dommens eksekvering i flere måneder - fik deres sag genoptaget og dommen ændret til henholdsvis livsvarigt og 15 års tugthus. De sad i tysk tugthus et årstid inden kapitulationen; endnu længere sad den ganske unge Per Nielsen, der var blevet anholdt sammen med Kroer, Johannesen, Christiansen og Andersen, men som »nøjedes« med livsvarigt tugthus på grund af sin unge alder. Alle tre slap heldigt fra tugthusopholdet. - I alt har der som følge af tyske razziaer været anholdt - i kortere eller længere tid - ca. 400 fra Randers og omegn. I denne forbindelse er der grund til at fremhæve det dygtige uegennyttige arbejde for de arresterede og deres familier, som på Røde Kors vegne udførtes af brygger I. C. Wibroe, Randers, med insp. Fr. Erland som medhjælper.

Grenå, Æbeltoft, Hobro og Mariager.

De første skridt til den aktive modstand blev i Grenå taget af provst H. K. Hein og direktør H. Rosenvinge, som hver for sig uden at vide noget om den andens virksomhed begyndte det aktive arbejde. Mens Rosenvinge i forbindelse med en gruppe i København arbejdede for pr. undervandsbåd at skaffe svenske våben, som han ville fordele til frivillige indenfor luftværnsorganisationen, der i forvejen var udbygget med kolonner overalt, startede provst Hein fra bunden med opbygningen af en organisation. Desværre bragte en arrestation i Randers Gestapo på sporet af ham på et tidligt tidspunkt, hvorfor han med kort varsel måtte gå under jorden. Karakteristisk for ham rejste han derhen, hvor der var farligst, nemlig til Sønderjylland, for at fortsætte sit modstandsarbejde dernede, men han blev senere arresteret og ført til Frøslev.

Rosenvinges forbindelser i København og Århus blev alle arresteret. Dermed mistede han kontakten i første omgang, men fik den knyttet senere og nåede i foråret 1944 i forbindelse med Toldstrup, som udnævnte ham til byleder i Grenå. Der etableres kontakt gennem Rosenvinges nære medarbejder, J. Abildstrup, med fyrbøder Carl Udsens Gruppe ved havnen. Samtidig organiseredes modtagelsessteder for flygtninge i Nørre og Sønder Herred under ledelse af henholdsvis pastor Krarup, Hammelev, og pastor Clausen, Vejlbj, og der blev hurtigt gennemført en del transporter til og fra Sverige. Pastor Krarup havde allerede da i kontakt med »Ringene« oprettet nogle grupper på landet.

En sabotage mod et moderne tysk panserkorps, som skulle fra Grenå til Normandiet pr. jernbane, planlagdes hos trafikassistent Mylius Rosenvinge, men da Grenå-gruppen på dette tidspunkt savnede både våben og uddannelse, foretrak Toldstrups sabotageekspert at ordne sagen andetsteds, nemlig på Vejle-dæmningen, hvor der foretoges en stor sprængning, så toget forsinkedes flere dage.

I september blev direktør Rosenvinge syg og måtte anmode Toldstrup om indsættelse af en anden byleder for ikke at hæmme udviklingen, og kaptajn A. J. Jørgensen, Horsens, blev da dirigeret til Grenå for at fortsætte og udvikle organisationen. Han havde gode hjælpere i past. Krarup, overlæge Klindt, de to herrer Rosenvinge og fik kommis Henning Hansen til rådighed som delingsfører. Begyndelsesperioden havde vist, at modstandsarbejdet først og fremmest krævede tid og slid, og kapt. Jørgensen og Henning Hansen kunne nu alene koncentrere sig om modstandsarbejdet. Hovedkvarteret blev i Hammelev Præstegård, og Grenå Dampvæveri skaffede, hvad der behøvedes af materiel og penge.

Grupperne udvidedes til 40 Mand i Grenå og nærmeste omegn, desuden etableredes en del i det sydlige Djursland ved ritmester Fabricius, Skramsø.

En hel del udmærkede mennesker i by og på land støttede organisationen ved at huse sabotører, opbevare lagre af sprængstof, biler, våben, benzin og meget andet. I den første tid arbejdede Djursland-grupperne navnlig med efter Toldstrups ordrer at modtage nedkastning af våben og sprængstof, og ved 14 nedkastninger modtog man over 50.000 kg, hvoraf en stor del blev videresendt til andre egne af Jylland, mens resten blev oplagt i depoter i Grenå og Omegn. Efterhånden kom

der fart i aktionerne mod de tyske anlæg på Østdjursland. De tyske forbindelseslinier til radiopejlestationen ved Glæsborg blev afbrudt, og det store stenværk ved Gjerrild Nordstrand sprængtes, og den ene cementblandemaskine efter den anden røg i luften ved Grenå Havn, Tirstrup og andre steder, hvor tyske anlæg skød frem. En stor olietankvogn blev sprængt på Grenå Torv midt mellem de tyske vagtposter, en tysk håndlanger fik sit hus sprængt i luften, en stor sending flæsk og fedt blev ødelagt på slagteriet lige før afgang osv.

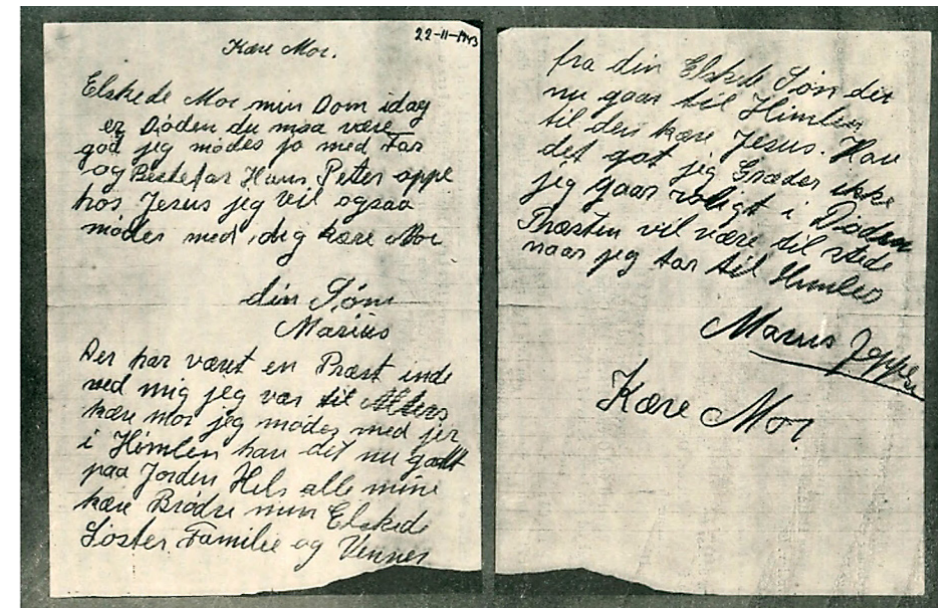
Djurslands gruppen gjorde sig særlig bemærket ved forfølgelsen af de mange vognmænd og hestekøretøjer, der i stort tal kørte for tyskerne i forbindelse med arbejderne ved Grenå Havn og Tirstrup. Kuskene stalde brændtes af, og kuskene fik påbud om at rejse hjem. Da de ikke parerede ordre, blev repressalierne strengere; hestene blev skudt og kuskene måtte gennemgå hårde stropeture over markerne i de kolde nætter. Tilsidst tvang sabotørerne kuskene til at tænde bål og kaste deres judaspenge i flammerne, hestenes seletøj blev skåret i stykker, og i begyndelsen af 1945 lykkedes det sabotørerne at standse minestøberiet ved Grenå Havn og udførelsen af en torpedohal. Efterhånden tvang man også vognmænd og arbejdere bort fra flyvepladsen i Tirstrup, så arbejdet her gik i stå flere måneder før kapitulationen.

En vigtig gren af det illegale arbejde i Grenå var oprettelsen af den tidligere nævnte søtransport til Sverige. Mellem 175 og 200 flygtninge, hvoriblandt fandtes adskillige engelske flyvere og kendte modstandsfolk, f.eks. pastor Sandbæk, blev smuglet til Sverige over Grenå Havn. Arbejdet hermed lededes en periode af fiskeauktionsmester Møller-Petersen, der overlod det til sin bogholder, Johan Mouritzen, da han selv måtte tage til Sverige, hvor han forøvrigt gjorde et stort arbejde indenfor flygtningetransporten. Der deltog 8 Grenå både i disse transporter, og flygtningene slap alle velbeholdne over. Bådene blev efterhånden beslaglagt af tyskerne, og deres førere måtte enten flygte eller gå i tysk fangenskab. På landet var som nævnt organiseret mange opholdssteder for flygtninge, der ventede på skib, og her må særlig nævnes farvehandlerne E. og Knud Møller, som senere kom til Frøslev, og pastor Krarup samt bogholder Abildstrup.

I januar 1945 gik rosenvingerne under jorden, og Henning Hansen blev byleder i Grenå. Kaptajn Jørgensen blev forflyttet, og pastor Krarup blev knyttet til Nordjyllands ledelsen i Ålborg.

Den 24. januar udsattes Grenå for sin eneste schalburgtage. Bothil-sen Niensens terrorbande kom om natten til byen og kastede tre kraftige sprængladninger i strøggaden Storegade. Eksplosionerne anrettede voldsomme ødelæggelser i hele gaden samt de tilstødende kvarterer. Hjørneejendommen Storegade-Ågade kom i brand, og fem familier måtte redde sig ud af vinduerne i nattøj for at bjerge livet. Der var ingen dødsopfre, men flere mennesker blev såret, og de fem familier mistede alt, hvad de ejede. Skaden androg et par millioner kroner.

Tyskerne udfoldede i begyndelsen af 1945 en kraftig aktivitet for at standse sabotørerne i Grenå. Gestapo foretog en lang række razziaer, men kun i få tilfælde fik de fat i de rigtige. Mange borgere måtte i fangenskab, og flere af dem havnede i Frøslev. To politibetjente og en vognmand samt en gårdejer fra oplandet kom i tyske koncentrationslejre. Gårdejeren, Rs. Rasmussen, Christiansminde, satte livet til i Tyskland. En af de bedste folk, politibetjent Georg Andersen, blev forflyttet til Horsens og der skudt under en jernbanesabotage. Gestapo lod en af sine fanger flygte fra en tysk bil i Grenå efter at have instrueret ham om at udspionere modstandsbevægelsen, men han blev fanget af sabotørerne og gik senere over til modstandsbevægelsen. Så sendtes stikkeren Jørgen Lassen, Århus, til Grenå. Han optrådte som forsikringsagent, men modstandsbevægelsen fattede hurtigt mistanke til ham, og efter indgående undersøgelser besluttede man at fange ham. En dag i marts omringede man Hotel Skandinavien, hvor han opholdt sig, og sabotørerne trængte ind og holdt ham op. Han greb imidlertid til våben og blev dræbt i restaurationen. Tyskerne sendte den sidste måned før kapitulationen en Hipo-kommando til Grenå, men heller ikke den formåede at dæmme op for sabotørernes virksomhed. Hipo-folkene forsøgte ved flere lejligheder at provokere modstandsfolkene frem ved skyderi i gaderne, overfald på sagesløse folk, trediegrads forhør over tilfældige unge mennesker o.s.v., men de fik aldrig opklaret noget som helst. De unge sabotørers virksomhed var så effektiv, at den berygtede Gestapo mand dr. Peters (som var fra Grenå og hed Quist), nævnte Grenå som en »ren hvepserede«. Sabotørerne var både modige, energiske og dygtige. Den 1. maj blev 10 af de mest aktive sabotører i Grenå fanget af tyske soldater, og da de fandtes i besiddelse af 40 stkr. engelske våben, var de i en alvorlig situation. De blev udleveret til Hipo-kommandoen i Grenå og udsat for den mest alvorlige tortur, inden

Et rørende og i al sin enkelthed gribende brev, som den unge bagerlærling Marius Jeppesen skrev til sin moder aftenen før sin henrettelse.

de førtes til Århus. Deres liv blev alene reddet af kapitulationen.

I februar var Lokalkomiteéen for Grenå og Omegn blevet dannet. Dens formand blev dyrlæge E. Dyekjær, Grenå, og den bestod i øvrigt af læge Per Laursen, tandlæge Gunnar Sloth, bankdirektør N. Bisgård, forbundsformand Alfr. Rasmussen, direktør H. Rosenvinge og bylederen Henning Hansen. Senere trådte provst Hein til, efter at han var vendt hjem fra Frøslev. Lokalkomiteéen udarbejdede arrestationslister og sørgede for i samarbejde med militærgrupperne at få opstillet ventegrupper på et par hundrede mand i Grenå og nærmeste omegn, ligesom man sendte direktiver til oplandsgrupperne, der også oprettede ventegrupper.

Den 5. maj foretoges ca. 100 arrestationer. Aktionen forløb roligt, og der opstod ikke kamp i noget tilfælde. De arresterede var mest aktive nazister, værnemagere, tidligere SS'er og Schalburgfolk, men desuden fik man fat i en Gestapo gruppe, som havde holdt til i et lille hus i oplandet. Det viste sig at være en god fangst. Den ene af tyskerne blev til stor hjælp for de videre arrestationer ud over landet, idet han gav mange oplysninger.

Tyskerne efterlod ved Grenå Havn 2000 cement-kystminer. Man havde kun nået at få 240 lagt ud på begge sider af javnen, og de blev i sommeren 1945 sprængt af tyske minører.

Omkring 15. oktober 1944 lykkedes det efter gentagne forsøg at opnå kontakt med ritmester H. Fabricius, Skramsø, på hvis foranledning der blev dannet en nedkastningsgruppe i Ebeltoft. Desuden dannedes på samme tid en gruppe i Grønfeldt. - Den 1. novbr. 1944 skulle den første nedkastning finde sted, men formentlig på grund af dårligt vejr kastede maskinen intet; det blev derfor den 26. november 1944, den første nedkastning kom, og den bestod af 12 containers. Her havde man assistance af tre unge mennesker fra Tirstrup, hvor der senere blev oprettet en militærgruppe.

I slutningen af november 1944 påbegyndtes udgivelsen af et illegalt blad »Kontakt«, som udkom regelmæssigt en gang om ugen. I løbet af februar 1945 dannedes på foranledning af pastor Graver, Fjellerup, en anden gruppe i Ebeltoft, nærmest med sabotage for øje, men da der ikke fandtes virksomheder eller jernbaner af større betydning for den tyske krigsførelse, gik denne gruppe senere over til at supplere nedkastningsholdet; der blev dog udført et par mindre sabotager.

I November 1944 dannedes Lokalkomiteen, bestående af amtstueassistent N. L. Larsen, salgsleder L. Richelieu og arbejdsmand Aksel Petersen. Den blev senere udvidet med borgmester S. Åsted og overbetjent S. A. Høst. I december 1944 og januar 1945 lå modstandsarbejdet delvis stille, idet ritmester Fabricius havde måttet forlade egnen, men i begyndelsen af februar modtog gruppen nogle våben gennem byleder Henning Hansen, Grenå, og på samme tid blev nedkastningsstedet i Mols Bjerge gjort klar igen.

På samme tid blev byledelsen dannet, og den kom til at bestå af amtstueassistent Larsen, overbetjent Høst og toldassistent Ballisager. Larsen blev senere udset til at være byleder.

Den 6. marts modtog man den næste sending fra luften. Det var Grønfeldt- og Ebeltoft-grupperne, der tog imod den, og den bestod af 13 colli. Heraf modtog Ebeltoft en del maskinpistoler til brug for de fire militærgrupper, som var blevet oprettet med overraskelse. Bolvig som delingsfører. Endvidere modtog man den 26. marts en ladning, som kom pr. båd fra Sverige. Ladningen bestod bl.a. af 14 radiosendere til feltbrug, to kasser med lyddæmpede pistoler samt en mængde sabotagemateriel, i alt ca. 4 tons. Ved denne lejlighed måtte man arbejde lige for næsen af tyskerne, idet to tyske minestrygere havde kastet anker lige udenfor broen ved Øerhage, hvor fiskerbåden lagde til. Vejret var så lyst, at tyskerne umu-

ligt kunne undgå at se, hvad der foregik, men de fattede ikke mistanke. Godset blev transporteret til et sommerhus ved Fæmmøller Strand, hvorfra det senere sendtes til andre byer. Den 4. april kom båden atter til Øerhage, og godset kom heldigt i land; samtidig var ankommet to australske flyvere, som kom med båden tilbage til Sverige.

I april dannedes et nedkastningshold i Tved, men det kom aldrig i aktion.

En enkelt razzia gav ikke tyskerne noget resultat, og den 5. maj var hele modstandsbevægelsen i Ebeltoft intakt og stod parat til at tage sig af landsforrædderne.

I Hobro startedes modstandsarbejdet af en Frit Danmark gruppe med tømrermester A. Mortensen som leder, og endvidere oprettedes en kommunistisk gruppe under ledelse af malermester Bech. Det var hovedsagelig bladarbejdet, de to grupper beskæftigede sig med, men efterhånden, som udviklingen skred frem, kom der også her en sabotagegruppe og nedkastningsgrupper; de sidste blev ledet af ingeniør Martin Nielsen, som var modtagningsschef og udførte et stort og godt arbejde.

Efterhånden som arbejdet voksede blev det nødvendigt at få det under en central ledelse, og pastor Ruth, Hvirring ved Horsens, blev byleder. Hobro arbejdede godt og effektivt, og hertil kom, at byens beliggenhed gjorde den udmærket egnet til transit-formål. En periode i december 1944 var den således sæde for såvel det jydsk forsyningshovedkvarter som regionshovedkvarteret.

Efter en razzia i julen 1944 følte pastor Ruth sig truet, og Toldstrup bestemte derfor, at han skulle afløses. Pastor Ruth kom til Skørping som leder af modtagningsholdene under Ålborg Distrikt, og Hobros nye byleder blev fra 1. jan. 1945 journal. Otto Lippert, Ålborg (Bent Holm). I løbet af januar, hvor nedkastningsoperationerne måtte aflyses på grund af snefald, udbyggede han sammen med journalist Ejgenbroth (Nørgård), der ligeledes en tid var stationeret i Hobro, de nedkastningsgrupper, der hørte til distriktet, så at man ved den næste periodes begyndelse havde i alt 8 pladser med tilhørende mandskab klar til modtagning. Blandt de største aftagere var gdr. Pallesen i Snæbum, der sikkert er blandt dem, der har deltaget i det største antal modtagelser, og endvidere Onsild-gruppen, Rørbæk- og Oue-grupperne.

Februar og marts var store nedkastningsmåneder i Hobro Distrikt, og adskillige vognladninger med »maskindele«, »kartofler« og »mo-

ler« o.s.v. blev afsendt.

De militære grupper var særdeles velbevæbnet og organiseredes med Lippert som chef og politibetjent P. Petersen som næstkommanderende samt politibetjent Hinsch som afdelingsleder.

På et tidligt tidspunkt blev der knyttet kontakt mellem modstandsbevægelsen og CBU kolonnen i Hobro, der modtog såvel instruktion som våben.

I april blev kaptajn Winther Dams kolonne flyttet fra Vendsyssel til Hobro egnen, hvorved det militære beredskab fik en værdifuld forøgelse.

Blandt Onsild-gruppens modtagerfolk var 3 franskmænd. De var blevet tvunget i tysk uniform, men deserterede i Danmark og kom til at bo i Onsild. Her gik de på skift, mellem bønderne, som gav dem kost og logi for arbejde, og af modstandsbevægelsen blev de anvendt både til modtagelse og til jernbanesabotage. Morsomt var det at høre franskmændene tale et nogenlunde dansk, men med udpræget jydsk akcent.

Den 19. februar var der en stor razzia i Hobro, hvorunder 16-17 af modstandsbevægelsens folk blev arresteret, deriblandt også nogle af Lokalkomiteens medlemmer, men arbejdet fortsattes ufortrødent.

Lokalkomiteen bestod af pastor Højsgård, lærer Hornshøj, tømrersvend Ingv. Petersen, bankfuldmægtig Post og forøgedes senere med to mere, nemlig tømrermester Mortensen og malermester Bech.

Af sabotage kan foruden jernbanerne nævnes aktionerne mod Magnus Christensens Bilforretning, Carl Jensens Fiskerøgeri, Grand Hotel samt Mejeriet og en Generatortræfabrik i Haverslev. Terroraktionens uhygge oplevede Hobro kun gennem det, man mærkede til de to eksprestogs-schalburgtager nord for byen.

En af byens kendte mænd faldt som offer for Gestapo. Det var asurandør Holger Clausen, som blev skudt af det tyske politi i Ålborg.

Et af besættelsestidens uhyggeligste fænomener i Hobro var dagbladet »Himmerland«, hvis redaktør, Carl Rasmussen, muligvis som følge af en utrolig naivitet, nærrede tyske sympatier og en sand tyrkertro på pålideligheden af de goebbelske udgydelser. Hvorom alting er: »Himmerland« overgik efterhånden selv »Fædrelandet« i nazipropaganda, og da Rasmussen stod overfor at måtte sælge bladet, simpelthen fordi det blev boykottet, blev det overtaget af grev Schimmelmänn, og Rasmussen kunne nu med tysk kapital i ryggen for alvor boltre sig.

Dette billede er taget få minutter efter kapitulatonsmeddelelsen i den engelske radio den 4. maj om aftenen. Rådhuset i Randers fyldtes straks med jublende mennesker, og Niels Ebbesen blev smykket med et stort dannebrogflag.

Efterhånden virkede avisen nærmest latterlig, men naturligvis var den genstand for modstandsbevægelsens årvågenhed, og den 5. maj om morgenen blev virksomheden standset og Carl Rasmussen anholdt.

Mariager havde det forholdsvis roligt under besættelsen, naturligvis bortset fra, at den lille by så godt som hele tiden var overfyldt med tyske soldater, helt op til 600 har der været eller lige så meget som halvdelen af byens indbyggerantal! Derimod var der ingen sabotage - et par garagebrande menes at være det, men var i hvert fald uorganiseret - ingen mord og ingen likvideringer.

Men naturligvis var byen med i modstandsarbejdet; det var tømrermester Steenfelt, som gennem en svoger, der var officiant, i foråret 1944 opnåede kontakt med modstandsbevægelsen, og der dannedes hurtigt en nedkastningsgruppe, oprindeligt bestående af 8 medlemmer. Bloch fra Ålborg (dr. Amundsen) foretog instruktionen, og der blev udpeget en modtagningsplads på Sem Hede, en af Hvidsten gruppens tidligere pladser. Denne ordning blev imidlertid annulleret; gruppen var dannet af folk, der alle, enten som fisker eller jæger havde tilknytning til fjorden, og man ønskede derfor en plads, så man kunne udnytte den dækning der lå heri. Derfor ville man allerhelst have våbnene kastet ned i

selve fjorden, hvor der mange steder er grundt vand, men det lod sig ikke gøre, og den første nedkastning fandt derfor sted på nordsiden af Kilstrup Sø nord for Mariager Fjord. Gruppens medlemmer satte hver for sig over fjorden om natten i kajaker eller robåde, modtog våbnene, anbragte dem i depot, hvorefter de senere blev kørt til Randers. På denne måde havde man 3 nedkastninger nord for fjorden, mens en fjerde fandt sted ved Voldstedlund.

Nogle af våbnene fra de første nedkastninger havnede ved et uheld i fjorden, og mange nætter i træk lå gruppens medlemmer og fiskede med dræg for at hente dem op. De våben, der reddedes på den måde blev holdt i reserve til brug for gruppen og gemt først i en grusgrav, senere i Mariager Kirke. Ved den sidste nedkastning ved Voldstedlund havnede containerne i nogle høje træer, og det var umuligt at få dem nedsamme nat. De blev derfor hængende, indtil gruppen hentede dem næste formiddag. Uvedkommende tilskuere kunne ved denne lejlighed ikke undgås, men de vendte pænt ryggen til.

Politifuldmægtig P. Larsen havde flere gange instrueret gruppen, og da »Albatros«, tilhørende skipper Rasmussen, Mariager, blev taget ved Kolding med våben, blandt andet fra Mariager, og dens styrmand, P. Mortensen, kom hjem og fortalte, at Poul Larsen var anholdt, måtte hele gruppen gå under jorden. Det skete først i december, og dagen efter, at tømremester Steinfeldt som den sidste var taget hjemmefra, mødte Gestapo op.

I løbet af foråret 1945 kom gruppens medlemmer atter i kontakt med hinanden, og den 4. maj om aftenen var de samlet i et sommerhus nord for fjorden. I mellemtiden var den blevet forøget med 3 mand, og modtagningen ved Voldstedlund fandt sted i denne periode, hvor man også havde kontakt med politiet i Mariager. Forbindelsen med Randers var derimod gået tabt, idet, som en af gruppens medlemmer udtrykte det, »Randers ikke rigtig ville kendes ved os«.

Den 5. maj dannedes lokalkomiteen, som kom til at bestå af borgmester, lrs. Jørgensen, pastor Busch, inspektør Mortensen, boghandler H. Platz, læge Kruuse og arbejdsmand S. Chr. Sørensen. Der blev foretaget 5 anholdelser den 5. maj og lige så mange senere.

Steenfelt havde hele tiden været byleder, men en kort tid, mens han var under jorden, havde han som vikar sin broder, forstkandidat Steenfelt.

Modstandsbevægelsen i Århus by og amt

Af redaktør Lasse Egebjerg

Århus måtte uundgåeligt komme til at spille en rolle i frihedskampen. Det viste sig jo landet over, at modstandsviljen og trangen til at gøre en håndgribelig indsats imod tyskerne opstod og voksede proportionalt med den irritation, som tyskerne fremkaldte. Dette er forklaringen på, at landbefolkningen i de dele af landet, som sjældent eller aldrig så en tysker, kom forholdsvis sent med, muligvis slet ikke, mens de byer og egne, hvor herrefolket vrimlede, jo havde alle besættelsesproblemerne tæt inde på livet og derfor hurtigere reagerede overfor dem.

Og Århus havde rigelig grund til irritation. Det er landets største provinsby, hvilket vil sige, at den frembød gode indkvarteringsmuligheder. Den har en stor havn af en vis strategisk beliggenhed, bl.a. med henblik på mine- og konvojtjeneste ved bælternes nordlige indløb. Den er et vigtigt trafikknudepunkt med en stor og moderne rangerbanegård, og den var i mange flere henseender egnet til at blive et centrum for tysk aktivitet landsdelen.

Dette ytrede sig tidligt ved, at byen fik en garnison, som var langt større, end de rene besættelsehensyn krævede, ligesom Århus straks efter besættelsen kom til at huse centralkommandoen for det tyske luftforsvar i hele landet. - Denne stab, der talte adskillige hundrede mennesker, deriblandt utallige af de små grå telefonpiger fra »die Lustwaffe«, lod i besættelsestidens senere år indrette en vældig kommandobunker i Marselisborg Skov, et anlæg, som står Nationalbanken i ikke så få millioner kroner.

Hertil kom i årenes løb en række andre tyske institutioner - marinekommando, depoter for de forskellige våbenarter, ministrygerbasis og

utalte andre militære eller halvcivile »Dienststelle«, således at der foruden den egentlige garnison var tusinder af tyskere stationeret i byen.

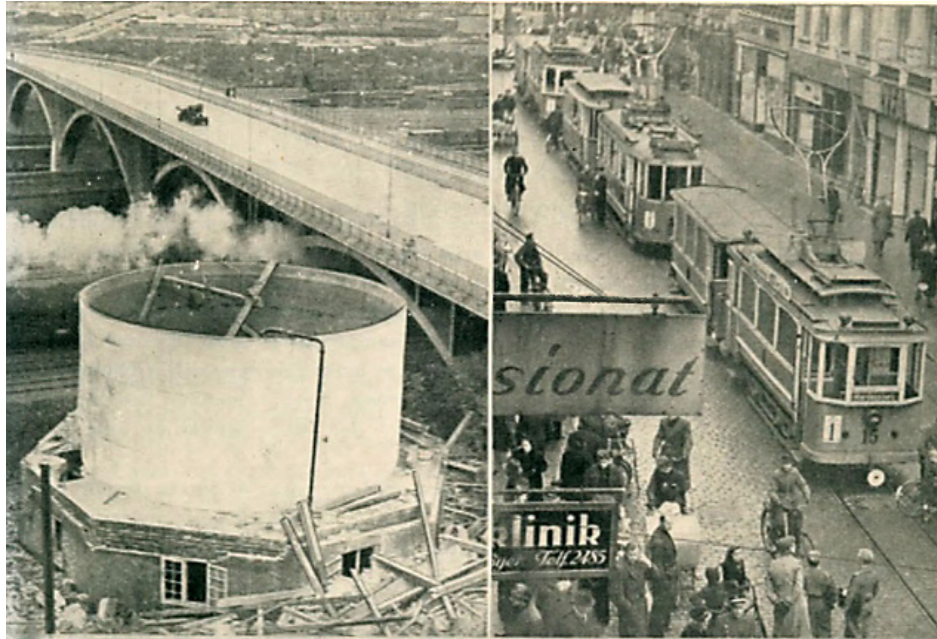
Alt dette forøgedes, og vanskelighederne skærpedes, da tyskerne i besættelsens andet år måtte opgive at benytte Ålborg-Nørresundby som hovedforbindelseshavn til Norge. Det var altfor let for de allierede flyvere at blokere Limfjorden med magnetminer, og en væsentlig del af Norges trafikken flyttedes derfor til Århus Havn, hvor det var lettere at sikre besejlingen. - I forvejen havde tyskerne bredt sig over byen som løbesod. Flere hoteller var helt beslaglagt, alle kaserner var naturligvis forlængst optaget, til århusianernes skadefryd rykkede de ind i Århus Oliiefabriks fornemme nye kontorkompleks endnu inden direktør Juncher havde kunnet tage det i brug, de rekvirerede lejligheder og kontorlokaler i hundredvis, og f.eks. Kystvejen, der går langs havnen, var så tilpakket med tyske kontorer og institutioner, at den i daglig tale aldrig hed andet end »Adolf Hitlerstrasse«. - De »stationære« tyskere var i forvejen et tilstrækkeligt stort irritationsmoment, men med Norges trafikens overflytning til Århus kom der et endnu større: Når konvojskibene ankom fra Norge med orlovssoldater, eller når de lange togstammer ankom sydfra med afløsningstroppe, oversvømmedes byen pludselig med tusinder af soldater, der kastede sig over butikkerne som en græshoppesværme. Hverken i Norge, i Tyskland eller i de frontområder, hvorfra de kom, havde de set en sådan overflod, og da de havde penge nok, støvsugede de alle de forretninger, hvis indehavere ikke vidste bedre end at behandle »gæsterne« efter cirkulærets påbud om »faste kunder«. Det er svært uden et nøje kendskab til andre byers besættelseshistorie at drage nogen sammenligning, men adskilligt tyder dog på, at Århus trods sin størrelse var blandt de provinsbyer, hvor befolkningen i de daglige, materielle spørgsmål mærkede mest til denne enkeltmands-udplyndring. For et folk, der er så materialistisk indstillede som det danske, kom dette til at betyde meget for udviklingen af modstandsviljen, men dertil kom naturligvis også i høj grad ideelle synspunkter. Her som andre steder i landet var der utallige mennesker, der efter besættelsesdagens chok opfattede tyskernes tilstedeværelse som en stadig sviende skændsel og følte trangten til at yde modstand. Forskellige omstændigheder bidrog til at sætte fart i denne udvikling. Omkring byens unge Universitet, der netop i dette tidsrum kunne siges at have trådt sine børnesko, skarede sig en flok af unge og ældre

Akademikere, der følte pligten og trangten til at gå i spidsen. Og med den stilling, som den danske lægestand i det hele taget har placeret sig i under besættelsen, er det næppe heller uden betydning, at byen, både i kraft af sin størrelse og i tilknytning til sine store hospitaler og medicinske institutter huser et forholdsvis stort antal læger, som sandelig ikke gav deres standsfæller andre steder i landet noget efter.

Den passive modstands år

Udviklingen i Århus fulgte naturligvis nogenlunde de samme linier som i det øvrige land. På overfladen var der ro og orden og korrekt forhold til besættelsesmagten. Byens tyske kommandant, major Kruse, gjorde sit hertil - en lille tyk, jovial tysker, der under den forrige krig var nødlandet som Zeppelin-officer i Jylland og havde nået at lære nogenlunde dansk under sin internering i Ålborg. En tilsyneladende hyggelig fyr, der var en velset gæst i visse kredse af det århusianske borgerskab - men som dog viste sig at være i besiddelse af den rette herrefolks-indstilling, da han i de urolige augustdage 1943 kørte garderne igennem i sin vogn, svingende med en kæmpestor pistol. Hans teutoniske raseri blev ikke mindre, da han tabte pistolen, så den klirrede hen ad stenbroen; mens to skarptbevæbnede soldater med maskinpistolerne strittende til alle sider samlede den op, udløste nogle unge fyre mængdens stemning ved at byde den op i smørmærker - den gængse valuta, når man skulle købe våben af tyskerne! Men det var et spring frem i tiden. Der gik måneder og år, før vi kom så vidt. Det begyndte som alsang og algang - udtryk for en mere eller mindre ubevidst trang til at demonstrere. Man gik med allehånde mærkværdige symboler i knaphullet, og Royal Air Force mærkerne dukkede op. Derimod fik de danske knaphulsflag en kortvarig levetid, da det hurtigt rygtedes, at adskillige af dem var importeret fra - Tyskland, hvor en smart fabrikant havde imødeset en sådan opblomstring af nationalitetsfølelse i de besatte lande, at han på forhånd havde oparbejdet et stort lager af alle slags småstatsflag!

I stedet kom kongemærkerne, der blev lanceret i forbindelse med kongens 70 års fødselsdag i 1940. Disse mærker fik i Århus en egen historie, der har sin tilknytning til den første illegale gruppe, som det lykkedes mig at opspore i Århus: To guldsmede, brødrene Børge og Viggo Rasmussen forsynede bagsiden af kongemærkerne med et en-

Øverst: Statsbanernes vandtårn ved Ringgaden, der blev sprængt i luften i efteråret 1944, og en trafikstandsning på byens hovedgade som følge af »Telefon-Bomber« på Hovedbanegården. Derunder resultatet af en storaktion, som modstandsbevægelsen inddirekte deltog i: RAF-angrebet på Gestapo hovedkvarteret på Universitetet. Billedet viser de ødelagte kollegier ca. et kvarter efter, at den sidste flyvemaskine havde kastet sine bomber.

gelsk flag, som blev synligt, når man vendte jakkereverset, og de samarbejdede med ingeniør Johs. M. Torvin, Åbyhøj, om at forhandle dem, hvilket kom til at koste brødrene en lille brummetur.

En uvæsentlig lille ting på baggrund af det, der senere skete - men det var begyndelsen, et positivt bidrag til at skabe den stemning ude i den brede befolkning, som senere skulde bære den aktive modstandsbevægelse frem.

I slutningen af den periode, der her er tale om, dukkede også de første illegale blade frem, ubehjælpssomme og ufuldkomne i forhold til det, der senere blev præsteret, men modtaget med glubende hunger overalt, hvor man trængte til at høre sandheden. De var i forbindelse med BBCs danske udsendelser det, der bar oppe i trange måneder, og et meget væsentligt bidrag til modstands-åndens forvandling fra passiv til aktiv. I øvrigt er denne særlige indsats behandlet i et specielt afsnit andet steds i bogen, og der er for Århus' vedkommende kun det at sige, at »Århus Budstikken«, »Århus Ekko«, »Frit Danmark«, »Land og Folk«, »Kureren« og hvad de nu hed, blev til og udviklede sig efter de samme linier og under de samme vanskeligheder som den illegale presse overalt i landet.

Til modstand!

Bag oplysningsarbejde, demonstrationer og nålestik lå alle nationalbevidste og antinazistiske danskes forvisning om, at dette ikke var nok. Kun ved aktiv modstand kunne vi afvaske skammen fra den 9. april og i hvert fald nogenlunde rense vor samvittighed. Men i besættelsens første år var forudsætningerne herfor kun små. Tyskland gik fra sejr til sejr, og det syntes så uendelig nytteløst, hvad vi kunne udrette. Der var også i vide kredse af befolkningen en udbredt følelse af, at »det gik jo alligevel helt godt« - nok var det slemt, at landet var besat, og man skyldte sig selv at være national i sin optræden, men trods alt havde det hele jo forment sig ganske fordelagtigt for os i forhold til, hvad andre besatte lande måtte gennemgå. Begrebet »norske tilstande« var det store skræmmebillede, navnlig fordi vi vidste endnu mindre om Holland, Belgien, Frankrig, for ikke at tale om Polen.

Der opstod små spredte og dårligt organiserede grupper, som gjorde spagfærdige forsøg på aktiv modstand, men det tog først rigtigt fat, da kommunisterne i 1941 gik ind i arbejdet. Man fik at mærke, at der her

var tale om en kreds af mennesker, som var indstillet på handling og organiseret til det, mens andre grupper af befolkningen, der havde den bedste vilje til at udrette noget, stod famlende og uforstående overfor undergrundskampens krav. Men begivenhederne hjemme og ude satte fart i arbejdet. Hitlers overfald på Rusland aktiviserede den kommunistiske energi, og efter de første måneders store tyske sejre blev det klart for alverden, at nu havde Hitlers magt nået sin kulmination. Fra nu af måtte det gå tilbage for ham - og det var ensbetydende med, at det virkelig kunne nytte, også hvad vi kunne udrette.

I forsommeren 1942 kom de første egentlige sabotagehandlinger i Århus - brandattentater mod Statsbanernes Centralværksteder, mod forskellige små værnemagtsbygninger og mod et større skræderfirma, som arbejdede for tyskerne. Men det var kun spredte forsøg, som vidnede mere om god vilje end om virkelig evne til at skade fjenden.

Den første faldskærmsagent.

Først henimod slutningen af det tredje besættelsesår begyndte der at komme form og fart over arbejdet. Undergrundens præstationer i Frankrig og de russiske partisaners resultater bag den tyske front havde overbevist englænderne om, at der virkelig kunne gøres en indsats af positiv værdi i de besatte lande, og da man i London tillige var klar over, at det hele måtte bygges op fra grunden, besluttedes det at sende faldskærmsagenter, som kunne organisere og instruere.

I slutningen af februar 1943 kom den første faldskærmsagent til Århus. Det var kaptajn Ole Geisler. Af redaktør Åge Schoch var han blevet henvist til dr. Anne Marie Jøker, og gennem hende kom han i forbindelse med reservelæge S. Båstrup-Thomsen, kommunehospitalet, hos hvem han derefter havde fast station til slutningen af august.

Geisler havde dels til opgave at organisere modstandsarbejdet, dels skulle han opretholde forbindelsen med England gennem radio. Begge dele fordrede, at han kom i kontakt med folk, som ville assistere ham på den ene eller anden måde. Men det viste sig at være overordentlig vanskeligt at finde sådanne mennesker. Mange vendte sig straks og definitivt mod enhver tanke om at deltage i undergrundsarbejde, andre havde måske viljen, men savnede modet. Der havde landet over været talrige eksempler på, at de første aktioner havde været dårligt planlagt og ofte var blevet klodset og ubehjælpsomt udført, ligesom det var et

almindeligt indtryk, at de, der var med, snakkede altfor meget. Atter og atter var sådanne små uorganiserede grupper blevet rullet op af det danske politi - som jo dengang stadig tog sig af illegal virksomhed — fordi Deltagerne ikke kunde holde Mund.

Det afskrækkede mange, som ellers ville have haft de bedste forudsætninger for at kunne udrette noget. Og andre, som havde både viljen og modet, savnede muligheden for at komme i kontakt med ligesindede.

Nogle få gode forbindelser blev dog fundet. Snedkermester Elius Møller, søstre Else og Grethe Ulrich, tandtekniker Leo Kærå, ingeniør Sinding, glarmester Loft, P. Bjergegård, kontordame frk. Rasmussen på Radiumstationen - det er nogle af pionererne i dette arbejde.

De måtte gøre praktisk talt alt: Huse agenter, slæbe rundt med sprængstof, transportere radiosendere, stå vagt, mens der blev sendt o.s.v. Men efterhånden kom der dog flere til, og bl.a. sikrede man sig en pålidelig forbindelse til København: Gennem bankassistent Erik Bach Frederiksen, Århuus Privatbanks hovedkontor, og bankkasserer Carl Larsen i bankens Københavns-filial kunne man disponere over Privatbankens faste telefonledning mellem Århus og København, ganske som Toldstrup senere udnyttede Jyllandspostens faste telefonledning mellem hovedredaktionen i Århus og Københavns redaktionen.

Central for arbejdet i Jylland.

Geislers virksomhed var ikke begrænset til Århus, men havde til formål at organisere kampen overalt i Jylland. Og efter at begyndelsen var gjort, kom også våbenedkastningerne i gang. Man havde dengang kun ganske få modtagesteder - først Hvidsten gruppens modtagested, som benyttedes flittigt, og senere pladser på Århus egnen og på Mols, som man måtte skifte rundt med, efterhånden som det danske politi begyndte at interessere sig for stærkt for den natlige aktivitet - i flere tilfælde alarmeret af folk på egnen, som følte sig forpligtet til at skride ind overfor en sådan illegal virksomhed. Det, man kan kalde Geislers stabsgruppe - de andre faldskærmsagenter samt Båstrup-Thomsen - deltog ofte i våbenmodtagningerne og havde derefter til opgave at transportere forsyningerne i sikkerhed for så at distribuere dem til aktive grupper i andre byer.

Tilbage stod så selve den aktive sabotage. Nu begyndte man at få

sprængstoffer og materiel, men Geisler-gruppens folk savnede i almindelighed de rent fysiske forudsætninger for at gå ud i dette arbejde. Man forsøgte at kontakte forskellige yngre officerer, der jo måtte menes at egne sig for jobbet, men var åbenbart uheldige, idet de, der blev spurgt, vægrede sig ved at være med. Men omsider blev kontakten sluttet med nogle af dem, der allerede var ude i aktiv sabotage - nogle grupper af unge sportsmænd, de fleste af kommunistisk overbevisning. Derved nåede man ikke alene at få arbejdet gjort, men lagde tillige grunden for det samarbejde mellem de forskellige grupper, som senere fik sit endelige udtryk i oprettelsen af Frihedsrådet.

Fart i sabotagen.

Nu begyndte der at ske noget. Der kom flere og flere nætter, hvor århusianerne opskræmtes af sabotagebombernes drøn og så himlen oplyst af brandskær, når de lindede på mørklægningsgardinerne. Geislers stab lagde planerne eller behandlede de forslag, som de aktive grupper indgav, og fremskaffede de nødvendige sprængstoffer og våben, hvorefter de aktive sabotører gik i gang. Der blev taget fat på virksomheder, som arbejdede for tyskerne, og specielle grupper tog sig af de tyske skibe, som indkom til reparation ved forskellige værnemager-værksteder ved havnen.

En foreløbig rekord blev sat om natten den 28. maj 1943, da der forevedes i alt 10 sabotager rundt i byen. Denne nat huskes tillige for en tragisk begivenhed, som gav den århusianske undergrund dens første alvorlige tab. En af byens bedste og mest lovende sabotører, Willy Schmidt, havde fået til opgave at ødelægge et stort tysk militærdepot, som var indrettet i det gamle glasværk i Ole Rømersgade, og som bevogtedes skarpt af bevæbnede marinevægtere. Da sabotørerne nærmede sig Glasværket, ville de først fjerne et kærestepar, som kissemissede på gaden, men det voldte store vanskeligheder. Det unge par kunne ikke forstå situationens alvor, de fjernede sig flere gange efter sabotørernes ordrer, men kom igen for at »se, hvad der skulle ske«. Det hele blev så stærkt forsinket, at da sabotørerne endelig kunne skride til aktion, var man nået til det tidspunkt, da sabotagevagterne var ved at afløse. Det vil sige, at vagten netop i disse afgørende minutter var fordoblet. Sabotørerne var håbløst handicappet, da det kom til ildkamp. Willy Schmidt blev dræbt, og de andre måtte trække sig tilbage, en af dem

ret alvorligt såret.

Forøvrigt blev Willy Schmidts begravelse, som fandt sted Grundlovsdagen, anledning til en magtfuld demonstration. Der var mødt omkring 5000 mennesker, som helt oversvømmede kirkegården, men som trods stimmel og trængsel opførte sig på en måde, der viste, at de ikke var kommet af nysgerrighed, men for virkelig at hædre en falden soldat.

I de følgende uger og måneder kom sabotagerne slag i slag. Århus Motor Compagny, hvis store servicestation var travlt beskæftiget med at reparere tyske militærvogne, blev lammet for nogen tid ved at virksomhedens transformatorstation blev sprængt, de første jernbanesabotager fulgte, man søgte forgæves at sprænge den viadukt, der fører jernbanen fra Hovedbanegården til havnen og Østbanen, havnens store 25 tons kran - den eneste i Århus, der kunne flytte tanks og andet svært materiel direkte fra skib til land - blev puffet i havnebassinet med et par velanbragte sprængladninger, og endvidere sprængtes og brændtes fabrikker, værksteder, biler, jernbanevogne og adskilligt andet.

Der lægges op til den 29. august.

Sabotagen blev indirekte ledet ved instruktioner fra England, hvorfra der regelmæssigt kom meddelelser om, hvilke mål man anså det for særlig ønskværdigt at ramme, og navnlig blev der i sommerens løb taget fat på jernbanesabotagen, som havde fået direkte strategisk betydning, efter at Sverige havde opsagt transit-aftalerne, så hele den tyske trafik til og fra Norge nu gik over det jydsk-jernbanenet. En mærkedag i dette arbejde er den 18. august, da der på een nat var 50 eksplosioner på banerne, så Århus faktisk blev isoleret.

Men det planlæggende arbejde bag denne aktivitet tog også sigte på at fremme den psykologiske krig. Størstedelen af befolkningen viste stadig nodvilje mod eller i hvert fald mangel på forståelse for modstandskampen. Hærens personel følte sig bundet af en misforstået loyalitet til ikke at bekæmpe tyskerne, så længe disse tillod opretholdelsen af en slags dansk hær, og store dele af politiet følte sig med tilsvarende loyalitet og nidkærhed bundet til at følge regeringens og Rigsdagens politik overfor tyskerne - en politik, der kendetegnedes ved sabotagelovene og de ledende politikeres offentlige formaninger om at afholde sig fra sabotage. Forskellige af Geislers medarbejdere

forsøgte i denne periode at kontakte ledende politifolk for at få samarbejde i stedet for kamp, men i de fleste tilfælde forgæves. Sabotørerne måtte stadig regne også med det danske politi som modstander, når de gik til deres farefulde arbejde.

Dette måtte ændres, og Geisler og hans folk arbejdede målbevidst på at påvirke folkestemningen. På den ene side måtte man ved gennemførelsen af sabotagerne sikre sig, at danske borgere ikke kom i fare, og at rent danske interesser ikke blev berørt, så der ikke skulle skabes endnu mere stemning bag sabotagen.

Og på den anden side måtte aktionerne planlægges, sådan, at de virkede som en udfordring til tyskerne og kunne forlede dem til at iværksætte kollektive. Repressalier, der ville få flere og flere til at forstå problemstillingen: At nu måtte de tage parti for eller imod fjenden.

Der skulle, for at sige det kort, fremkaldes »norske tilstande«. Man ville bort fra den tvetydighed, at det danske folk ved en lovlig regering formelt var herre i sit eget land, når sandheden dog var den, at tyskerne skaltede og valtede efter forgodtbefindende. Der måtte fremkaldes et åbent brud, også af den grund, at hærens personel derved kunne frigøres fra loyalitetsforpligtelsen og stille erfaringer til modstandsbevægelsens rådighed.

Meget af det, der skete i sommeren 1943, indtil endelig den 29. august oprandt, blev gennemdrøftet og planlagt i reservelægeboligen på Århus Kommunehospital. Herfra udgik de tråde, som knyttede organisationer og grupper i de enkelte byer sammen til en helhed, og herfra udgik også de ordrer, som førte til stadig nye udfordringer til tyskerne.

Fra tysk side reagerede man ganske efter ønske. Endnu først på sommeren var stemningen i befolkningen i virkeligheden fremdeles sådan, at blot et mindstemål af smidighed fra tysk side kunne have afværget eksplosionen og givet den officielle danske eftergivenhedspolitik endnu en virketid. Men overfor de formastelige danskere, som satte sig op mod Stortyskland, kendte tyskerne kun eet middel: Vold og overgreb. Modstandsbevægelsens udfordringer blev besvaret med undtagelsestilstand og andre repressalier, som ikke ramte de »skyldige«, men hele befolkningen.

For Århus' vedkommende blev den første sabotør-henrettelse i Danmark den dråbe, der fik bægeret til at flyde over. Under en nedkastning

i Rold Skov blev modtageholdet overrasket af tyskerne. En ung bankassistent fra Ålborg, Niels Erik Vangsted, blev dræbt og kom ved sin død til at fremkalde folkestrejken i Ålborg. En anden af gruppen, ingeniør Poul Kjær Sørensen, faldt i tyskernes hænder og førtes til Århus, hvorfra det efter en kort undersøgelse blev meddelt, at han var dømt til døden og skulle henrettes. Kjær Sørensen var århusianer, og alene af den grund vakte sagen røre i byen, så meget mere som det var den første sabotør-henrettelse i Danmark.

Med sædvanlig takt — eller måske netop for at provokere - valgte den tyske kommandant den dag, da meddelelsen om Kjær Sørensens henrettelse kom ud, til at lade en afdeling med orkester i spidsen marchere gennem byens hovedgader, mens de var allerstærkest befærdet - ved 12-tiden, da tusinder af mennesker var på vej hjem til middag. Et minut efter at orkestret var nået ind i Søndergade - byens hovedgade - var det eskorteret af hundreder af cyklister, som uafbrudt kimede med deres klokker, og da afdelingen passerede »Demokraten«s bygning på Banegårdsplads, benyttede det sædvanlige opløb foran telegramopslagene lejligheden til højlydt og med alle tegn på henrykkelse at fortælle de forbimarcherende tyske soldater indholdet af dagens nyeste telegram: Kharkov er faldet!

Ikke 100 meter længere fremme kom eksplosionen. Afdelingen passerede her Århus Oliefabriks kontorkompleks, der var taget i brug til tyske kontorer og husede en betydelig vagtstyrke. Vagten blev kommanderet ud og fik ordre til at »hindre pøbelen i at genere orkestret«. Og nu fik århusianerne for første gang at se, med hvilken åbenlys fyd den jævne tyske soldat benyttede sig af muligheden for at slå ned på ubevæbnede civile. Indtil dette øjeblik havde mange, måske et flertal af befolkningen, troet på, at alt det, man hørte om tysk brutalitet, udelukkende måtte tilskrives overbeviste nazister, Gestapo folk, SS-mænd og andre specielt udvalgte og uddannede bøddelknægte. Nu fik tusinder af mennesker anskuelsesundervisning i, at brutalitet overfor værgeløse synes at være en almindelig tysk nationalegenskab. Folk blev væltet af cyklerne og trampet over, Kvinder blev dasket i ansigtet med bøssekolber, Børn blev sparket. Og især een ting vil de, der overværede disse optrin, ikke glemme: Ved et af oliefabrikkens vinduer stod en skare højere tyske officerer og morede sig hjerteligt over det skuespil, som deres soldater iscenesatte nede på gaden.

Snart knaldede også de første skud. En ung mand skubbede igen, da en tysk soldat puffede til ham, og da flere soldater sprang til for at pågribe ham, rev han sig løs og løb ned ad gaden, mens tyskerne skydende løb efter ham.

I eftermiddagstimerne blev der ikke arbejdet ret meget på byens virksomheder, men forhandlet så meget desto mere, og i løbet af få timer udviklede folkestrejken sig som protest mod Kjær Sørensens henrettelse og mod de tyske overgreb. Århus gav sit bidrag til den situation, der allerede var opstået ved de folkelige demonstrationer i Odense, Esbjerg og Ålborg - den situation, der førte til den 29. august, da omsider det officielle Danmark følte befolkningens kampvilje så stærkt, at den ikke længere turde give efter for tyske krav.

Modstandsarbejdet udbygges - og lider nederlag.

Den situation, som var opstået efter den 29. august, gav modstandsbevægelsen vind i sejlene. Mange af dem, der hidtil havde været uforstående eller kølige overfor arbejdet, var under indtryk af begivenhederne blevet klar over forpligtelsen til at bekæmpe tyskerne. Det var ikke længere så vanskeligt for de spredte grupper og svage organisationer at finde medarbejdere og hjælpere.

Men samtidig med, at denne vending skete - en vending, som også gav modstandsbevægelsen tilgang fra politiet og militæret - satte Gestapo kraftigt ind, og snart fik tyskerne uhyggelige resultater.

Den første af den oprindelige Århus-ledelse, der blev taget, var snedkermester Elius Møller. Han havde et lager af sprængstoffer liggende i et lokale, som han havde skaffet, og for at redde det, forsøgte han at udsmygle et brev fra arresten. Men det blev opsnappet, og så blev også reservelæge Båstrup-Thomsen og flere andre taget. Efter september 1943 var der i en periode dødsstille om modstandsarbejdet i store dele af Jylland. Ledelsen var lammet, og man vidste, at Gestapo havde fat i en ende af hele organisationen, så overalt måtte man vente og se.

Kort efter opnåede Gestapo endnu mere katastrofale resultater: Tre faldskærmsagenter blev den 13. december 1943 taget på een gang, og en eller flere af dem brød sammen under torturen og røbede alt, hvad Gestapo ønskede at få at vide. Der gik en bølge af arrestationer over Århus, over Jylland, over det hele land. Søstrene Ulrich og undervisningsassistent Voigt samt flere andre i Århus blev arresteret, videre tog

tyskerne Hornslet-gruppen, der havde arbejdet sammen med århusianerne, bl.a. med hensyn til modtagning på den stærkt benyttede modtageplads i Rosenholm Skov på Djursland - så faldt Hvidsten-gruppen og i denne forbindelse en mængde mennesker i Randers, endvidere Års-gruppen og flere grupper i Ålborg. Det bredte sig som ringe om en sten, der kastes i vandet, og ringene nåede så langt som til Lolland, hvor bl.a. Fru Monica Wichfeld faldt i tyskernes hænder. Uhyggeligt mange blev henrettet eller døde i koncentrationslejre.

De første stikker-likvideringer.

Men selv om modstandsorganisationen således havde fået et lammen- de slag var den dog ikke slået helt ud. Rundt om var der spredte grupper tilbage, og omend sabotagen ikke straks nåede op på samme højde som før 29. august, fik tyskerne dog at mærke, at de ikke var kommet til bunds.

Ikke mindst blev der i denne periode gjort op med nogle af de stikkere, som direkte eller indirekte var skyld i modstandsbevægelsens frygtelige tab. Gårdejer Rasmus Holm i Brabrand udenfor Århus - kendt på Egnen som »Nazi-Ras« - blev skudt ned i sin kostald en aften sidst i december; han havde angivet en ung mand fra Brabrand. En anden farlig stikker, kioskejer Jager, blev dræbt af en cyklist på åben gade en aften i mørkningen. Få dage efter indhentede skæbnen en tredje Århus-stikker, kunstmaler Nordahl Mortensen; likvideringsholdet opsøgte ham i hans hjem og skød ham ned på nært hold med en lyd-dæmpet pistol - den eneste af arten, der på dette tidspunkt fandtes i Jylland, hvorfor den evindeligt var på farten fra by til by. Og bagefter erfarede eksekutionsholdet, at der i samme opgang boede en Gestapo mand, som til alt held intet havde hørt, før det var for sent.

En fjerde stikker, stud. med. Brasen, der især havde arbejdet i universitetskredse, slap på et hængende hår. Han blev lokket ud i skoven ved Marselisborg, hvor han blev slået ned med en todtenschlåger. De to unge mænd, der havde fået opgaven overdraget, var overbevist om, at han var død, men han havde kun fået et alvorligt kraniebrud. Senere, efter at han var blevet rask, fuldførte han sine studier i København under så effektiv bevogtning, at der selv ved hans eksamen på universitet var pistolbevæbnede Gestapo mænd ved hans side, men alligevel indhentede skæbnen ham.

Arbejdet kommer i Gang igen

I det nye år tog man fat på at genopbygge organisationerne ud over Jylland. Godsejer Flemming Juncker, Overgård, der allerede i første omgang, sammen med folketingsmand Robert Stærmose, havde en stor andel i organisationsarbejdet, rejste fra by til by. Hvor der var rester tilbage af de oprindelige grupper, opsøgte han dem, ellers fandt han nye folk, som ville gå ind i arbejdet. De bristede tråde blev atter knyttet, de spredte grupper blev samlet under en enhedsledelse, og grunden blev lagt til den undergrundshær, som den 5. Maj 1945 kom frem for dagslyset. Et net af grupper spredtes over hele Jylland, og de mange, som - af nyere eller ældre dato - følte drift til at være med, fik deres chance.

Det var et betydningsfuldt arbejde, godsejer Juncker havde påtaget sig - og farligt. Han er en mand, som har vanskeligt ved at forklæde sig, højere end de fleste og tilsvarende bred - et af hans dæknavne var »elefanten« - og i det hele taget med et så karakteristisk udseende, at et blot nogenlunde signalement ville være nok for selv den mest åndssvage stikker. Tyskerne havde allerede længe kendt hans forskellige dæknavne, men skønt han blev advaret, bl.a. ved breve, som reservelæge Båstrup-Thomsen smuglede ud fra arresten, fortsatte han sit arbejde. Men i foråret 1944 begyndte nettet at trække sig sammen. Tyskerne kom på Sporet af hans virkelige Identitet. De søgte ham forgæves på hans ejendom, Overgård ved Hadsund, og de omringede Hotel »Randers« i Randers umiddelbart efter, at han havde forladt hotellet. Ved en stikkers hjælp trængte de ind i en lejlighed på Sdr. Ringgade i Århus, hvor han opholdt sig sammen med flere andre, bl.a. politikommisær, nu politimester Wiese, men Juncker og et par til undslap ad vinduerne til gården. Endnu i kort tid lykkedes det ham at leve under jorden i Århus, men Gestapo var ham så snært i hælene, at han ikke mere kunne gøre virkelig nytte herhjemme.

Han rejste til Sverige og derfra til England, hvor han fortsatte arbejdet og opnåede at gøre en meget værdifuld indsats. Han havde allerede inden sin afrejse - sammen med sin højre hånd Toldstrup (toldassistent A. J. Jensen fra Skive) arbejdet på planer om en væsentlig forøgelse af nedkastningerne, bl.a. ved at få oprettet modtagestationer spredt ud over hele Jylland. Efter ankomsten til London fik han lidt efter lidt disse planer sat i værk, idet en væsentlig del af organisationsarbejdet herhjemme blev tilrettelagt af Toldstrup, som i disse måneder - indtil

De to store billeder viser ødelæggelsen af to virksomheder, der i særlig grad var århusianerne en torn i øjet: Universal-fabrikken i Fredensgade, der foruden at rumme en Schalburgskole fremstillede flyvemaskindele og ammunition, og Jørgensens Bageri i Østergade, som udelukkende arbejdede for værnemagten.

Øverst til højre en sprængbombe anbragt på den østjydske samlerskinne og en gruppe jernbanesabotører i færd med at laborere bomber.

Forneden til venstre et billede af en af de første likviderede stikkere i Århus, kunstmaleren Nordahl Mortensen og et par af de værnemagerlastbiler, der blev ødelagt i stort tal i besættelsens sidste dage.

hen på sommeren - havde sit hovedkvarter i Århus.

Endnu før Junckers afrejse var daværende oberstløjtnant, nu generalmajor V. Bennike fra ingeniørtropperne kommet til Jylland for at virke som sprængnings-instruktør, og også han havde i længere tid sit kvarter i Århus eller nærmeste omegn. Efterhånden gik ledelsen over til ham, mens Toldstrup blev chef i Nordjylland og tilsidst helt specialiserede sig om forsyningstjenesten, hvor han med sine overlegne organisatoriske evner opnåede meget store resultater.

Militærgrupperne.

Jævnside med den egentlige modstandskamp var der så tidligt som i 1942 påbegyndt et vist organisationsarbejde indenfor hæren, idet man oprettede de såkaldte P-grupper, hvilket dog nærmest bestod i oprettelse af lister over værnepligtigt mandskab, der betragtedes som helt igennem pålidelige i national henseende. Lederen af dette arbejde var i Århus kaptajn C. Frisenvang, der var knyttet til 3. artilleriafdelings stab, men blev stationeret i Århus som luftværnets forbindelsesofficer hos den tyske luftværnskommando, da de danske garnisoner måtte forlade Jylland. Endvidere deltog han sammen med oberstløjtnant O. J. Feddersen i træningen af Århus Terrænsportforenings medlemmer - en træning, som efterhånden i betydelig grad fik et militært præg.

I slutningen af 1942 kom kaptajn Frisenvang i kontakt med en kreds af borgere, som nærrede ængstelse for, hvordan det skulle gå, når tyskerne en gang forlod landet. Man drøftede planer om at oprette militærgrupper, som kunne beskytte livsvigtige offentlige anlæg mod ødelæggelse, i almindelighed opretholde ro og orden og eventuelt også hjælpe lidt til, hvis tyskerne var for længe om at gå. Man regnede navnlig med den mulighed, at de tyske besættelsestropper efter et tysk nederlag på andre krigsskuepladser og det påfølgende sammenbrud af hjemmefronten ville forvandlede til marodørhobe, som ville kræve en håndfast behandling.

Da det drejede sig om at indrullere et meget stort antal våbenføre mænd i disse organisationer, stod det lederne klart, at det i længden ikke ville være muligt at holde det skjult for tyskerne, og man gav det derfor overfor dem udseende af, at organisationen tog sigte på at beskytte det danske samfund mod kommunismen - en kamouflage, som kun virkede til en tid, og som forøvrigt gav anledning til visse vanske-

ligheder indenfor modstandsbevægelsen, fordi enkelte kommunister tog nødløgnen alvorligt.

De to Århus-officerer opnåede generalstabens billigelse af deres planer, men mødte adskillige hindringer, bl.a. fordi hærledelsen holdt fast ved den forældede P-plan og derfor ikke ville frigive mandskab og befalingsmænd, som man skulle disponere over ved mobilisering, til tjeneste i Milits-grupperne. Efter den 29. august ændrede forholdene sig naturligvis, og mange befalingsmænd meldte sig - efter endt internering - til dette arbejde, idet hærledelsen dog stadig beholdt sig en del af dem til P-grupperne.

Organisationen fik den form, at repræsentanter for skytteforeningerne, idrætsforeningerne og terrænsporten hver indenfor sin kreds skulle danne tremandsgrupper, hvis medlemmer hver atter hvervede tre mand o.s.v., idet målet med denne SIT-organisation - som den kaldtes efter de deltagende foreninger - var oprettelsen af tre kolonner på hver 364 mand. Der meldte sig betydelig flere!

Militære befalingsmænd måtte ikke hverves på denne måde, men samledes i tre afdelinger, som senere, da SIT-grupperne var organiseret, fordeltes til de tre kolonner. Kaptajn Ingvarsen blev chef for kolonne S, kaptajn Mikkelsen for I og kaptajn Forssen for T.

Der var indenfor denne organisation delte meninger om den aktive modstand under besættelsen, idet nogle mente, at SIT skulle holdes i beredskab, indtil tyskerne kapitulerede, eller landet blev krigsskueplads, mens andre holdt på, at man straks skulle gå ind i den aktive modstandsbevægelse. Da godsejer Juncker var i Århus i de første uger af året 1944, forhandlede der med modstandsbevægelsen om disse forhold, og der blev etableret et nøje samarbejde, hvis retningslinie var, at den aktive sabotage også fremdeles skulle udføres af de grupper, som allerede var i gang med den, mens SIT-kolonnerne skulle danne et militært beredskab til indsættelse i egentlige krigshandlinger.

I løbet af foråret udbyggedes denne organisation til den form, som den beholdt indtil befrielsen. Kolonnerne fik numre, idet 1. kolonne, der bl.a. havde havnen under sig, deltes i to, så der udskiltes en særlig havnekolonne under kommando af søløjtnant Harder; der var altså i Århus de militære kolonner med numrene 1, 2, 3 og 4, mens den aktive modstand udøvedes af en kolonne, der på denne måde forvandlede smædenavnet »5. kolonne« til en hædersbetegnelse - i hvert fald hvad

Århus og omegn angår!

Efter at dette organisationssystem var grundlagt i Århus, udsendtes der repræsentanter til andre jydsk byer, og på denne måde indføjedes den jydsk modstandsbevægelse i det af Frihedsrådet planlagte system med inddeling af landet i distrikter - Midtjydske Distrikt med oberstløjtnant Feddersen som chef og kaptajn Frisenvang som byleder i Århus blev senere til Region II.

P-styrkerne, som stadig søgtes opretholdt, havde i deres allerførste begyndelse haft tyskernes stiltiende godkendelse, da de betragtedes som en rent politimæssig indsats med antikommunistiske mål, men det varede ikke længe, før man fra tysk side fik mistanke om, at de havde andre hensigter, og i maj 1944 arresteredes en række ledere, bl.a. chefen for politiet i Jylland-Fyn, politimester Agersted, der havde station i Århus - han døde i koncentrationslejr - og Århus-politimesteren, Hoeck, ligesom flere officerer, der havde tilslutning til disse grupper, blev taget. Dermed var P-styrkernes dage forbi, og resterne af deres befalingsmænd og mandskab søgte over i modstandsbevægelsens organisationer, hvor de kom til at gøre god nytte.

Ved tyskernes aktion mod politiet den 19. september 1944 fik bevægelsen ny værdifuld tilgang. Der var i tiden efter den 29. august 1943 opstået et udmærket samarbejde med politiets forskellige afdelinger, og de allerfleste af de politifolk, som undgik arrestation og deportering, gik ind i kolonnerne.

Det hele arbejde var nu inde i faste rammer. I Århus som i det øvrige land var der ikke mere tale om spredte og mere eller mindre uafhængige organisationer og grupper, som arbejdede nogenlunde på egen hånd, kun løst sammenknyttet med faldskærmsagenter som mellemmand. Alt var indordnet under Frihedsrådets ledelse og arbejdede efter dets hovedretningslinier, der for Jyllands vedkommende formidledes af Jyllands ledelsen med general Bennike i spidsen. Men som begivenhederne udviklede sig, blev der jo ikke den anvendelse for militærgrupperne, som man havde tænkt sig, og historien om modstandsbevægelsen i Århus i besættelsens sidste år bliver derefter i alt væsentligt historien om 5. kolonnes virksomhed, idet det dog bemærkes, at ikke så få af militærgruppernes folk påtog sig opgaver med hensyn til sabotage, våbenmodtagelse og likvidering af stikkere.

Inden dette arbejde omtales nærmere, må vi dog fæstne os lidt ved

De største jernbanesabotager ved Århus. Øverst et lokomotiv foran et troppetransporttog væltet af sporet mellem Lystrup og Hjortshøj, og ødelæggelsen af blokposten ved Aarhus H, hvorved det automatiske sporskiftings- og signalsystem blev sat ud af funktion for flere år. Derunder den fuldstændig ødelagte Haselager Jernbanestation og to billeder af et tysk militærtog, der i påsken 1945 blev sprængt i luften mellem Risskov og Lystrup. 11 vogne afsporede, 8 væltede, adskillige tyskere blev dræbt, og sporet var spærret i flere dage.

en begivenhed, som dengang vakte opmærksomhed langt udenfor Danmarks grænser.

Da Gestapos hovedkvarter blev likvideret

I løbet af sommeren 1944 var det lykkedes Gestapo at komme ret nær ind på livet af den jyske modstandsbevægelse. Uheld og stikkeri bragte nogle folk, som vidste for meget, i hænderne på tyskerne, og nogle af disse fanger kunde ikke modstå torturens pres.

Der skete stadig flere og flere anholdelser, og i Gestapos hovedkvarter på to af Studenterkollegierne ved Århus Universitet ophobedes et stort materiale, som rummede yderligere farer for den jyske modstandsbevægelse, når det først blev gennemarbejdet.

Det hele tegnede ret alvorligt, og man begyndte indenfor modstandsbevægelsens ledelse at overveje et modangreb. Det var imidlertid vanskeligt at gennemføre. I de store kollegiebygninger var til stadighed samlet et betydeligt antal Gestapo folk og politisoldater, bygningerne og hele universitetsterrænet var omgivet af spærringer og skyttestillinger, og ikke 100 meter fra Gestapo-hovedkvarteret lå Langelandsgades Kaserne, som vrimlede med tyske soldater. Et regulært angreb ville være vanskeligt at bringe til udfoldelse, det ville med sikkerhed medføre meget store tab, og resultatet ville være usikkert.

Så fremsatte en af modstandsbevægelsens forbindelsesmænd den tanke at bede Royal Air Force om at tage sig af dagen. Der var i den nærmest foregående tid foretaget »nålestiks-angreb« mod mål af lignende art i Frankrig og Holland, hvor militære hovedkvarterer, fængsler og lignende heldigt var blevet tilintetgjort, og det samme måtte kunne gøres i Århus. Forslaget blev forelagt modstandsbevægelsens jyske hovedkvarter, som godkendte den, hvorefter man tog fat på at udarbejde forslag og kortskitser. Det var så heldigt, at en canadisk flyverofficer, Squadron-Leader Flower, netop i disse dage opholdt sig i Jylland i modstandsbevægelsens varetægt, efter at han var nødlandet; han fik planerne at se og fik også mulighed for at foretage rekognosceringer på stedet. Udstyret med et fyldigt materiale sendtes han til Sverige og rejste derfra til England.

Sagen var derefter overladt til Royal Air Force, som imidlertid tog sig af den på det allerbedste: Den 31. oktober 1944 blev der varslet alarmtilstand i Århus, og endnu inden sirenerne var forstummet, bul-

drede 5-6 Mosquitos lavt hen over hustagene med kurs mod Universitetet. Et minut efter lød de første detonationer, og straks efter fulgte endnu en eskadrille, som også kastede sine bomber, uanfægtet af luftværnsilden fra de tyske kanonstandpladser og skibe. Noget efter at maskinerne var forsvundet, vedblev eksplosionerne at drøne over den nordlige bydel. Det var de tidsindstillede bomber, som fuldendte værket. Kulsort røg steg op over den nordlige bydel.

Det var et mønsterværdigt præcisionsangreb. Århus Universitet er på de 3 sider omgivet af hospitaler - Århus Kommunehospital, Statens Fødselsstiftelse og Ortopædisk Hospital. Bortset fra, at nogle ruder gik, fik disse bygninger ikke en skramme. Langelandsgades Kaserne fik nogle fuldtræffere, et par villaer i Universitetets umiddelbare nærhed blev ramt, også Universitetets nye hovedbygning, som var under opførelse. Men kernen af bombesalverne var faldet der, hvor de skulle, i de to Kollegiebygninger, som husede Gestapos hovedkvarter. Her var ødelæggelsen fuldkommen. Da C.B.-mandskabet og brandvæsenet ankom, var de to bygninger én stor, rygende ruinhob. 50 af Gestapos tyske og danske medarbejdere var dræbt, og med et slag blev Gestapo i Jylland berøvet alle sine ledende mænd, og en stor Del af sine Arkiver. Chefen, sturmbannführer Schwitzgiebel, var blandt de dræbte - en lynintelligent, hensynsløs og falsk mand, som personlig var ansvarlig for to trediedele af samtlige sabotør-henrettelser i Danmark. Det var ham, der havde fået grupperne i Hvidsten og Års rullet op, og det var ham, der ledede den undersøgelse, som førte til, at en række Randers-sabotører, der havde sprængt jernbanebroerne ved Langå, blev taget. Han var en mand, som ikke nøjedes med at lede arbejdet fra sit kontor, han gik selv med ud i marken, når der var særlig »indbydende« opgaver, f.eks. da Gestapo på den brutaleste måde overfaldt ægteparret Leo Kærå, myrdede fru en og sårede manden alvorligt, mens ægteparrets lille søn så til. En anden af de omkomne var obersekretär Werner, der bl.a. havde ledet torturen af pastor Harald Sandbæk, og blandt andre ofre for de engelske bomber var Rothenburger, en farlig mand, bl.a. fordi han talte dansk flydende, og chefen for den tyske kontraspionage, obersturmführer Heinrich Lönnecher. Hertil kom et ukendt antal tyske soldater, der blev dræbt eller såret på Langelandsgades Kaserne.

Desværre krævede angrebet også danske døds ofre: Beboere i de nærliggende villaer, arbejdere på Universitetsbygningen og naturligvis

en del af Gestapos fanger. Men samtidig medførte kuppet, at en del fanger genvandt friheden.

Den mest kendte af disse var pastor Sandbæk. Han var i de nærmest foregående dage blevet tortureret på det frygteligste, og han var netop i et nyt »forhør« hos Werner, da bomberne faldt. Werner blev - fortalte Sandbæk umiddelbart efter - kridhvid i ansigtet og flygtede til den ene side, Sandbæk til den anden. Werner dræbtes, mens Sandbæk i bevidstløs tilstand blev bjærget frem af ruinerne og indlagt på Kommunehospitalet.

Fru Sandbæk var samme dag kommet til Århus for ved hjælp af Røde Kors' tillidsmand, guldsmed Børge Rasmussen, at opnå tilladelse til at besøge sin mand. Ved et tilfælde kom Børge Rasmussen ikke med op til kollegierne, og det medførte, at fru Sandbæk ikke fik besøgstilladelse, hvilket antagelig reddede hendes liv.

Efter angrebet gik hun sammen med Børge Rasmussen til Kommunehospitalet for at få klarlagt, om hendes mand var blandt de sårede. De spurgte overlæge Prip Buus, om han havde Sandbæk blandt sine patienter. »Nej«, svarede lægen, »men der er en pastor Jensen«. Børge Rasmussen forstod ham straks, og et par minutter efter var Sandbæk ført bort fra hospitalet i en Falck-ambulance, som holdt i hospitalsgården. Han blev bragt til Børge Rasmussens hjem, men kort efter kom en letsåret Gestapo mand, som - efter at være blevet husvild - krævede at få kvarter hos Rasmussen. Påny blev Sandbæk i største hast transporteret væk, og Gestapo manden rykkede ind i hans værelse få minutter efter, at han havde forladt det. Præsten, der havde hjernerystelse og et lettere kraniebrud, fandt et foreløbigt tilflugtssted hos socialfuldmægtig Sørensen i Åbyhøj, og så snart han var i stand til det, blev han ført til Sverige. Imens sørgede guldsmed Rasmussen for, at de pårørende indrykkede dødsannoncer i bladene for Sandbæk samt to andre patrioter, Ruth Philipsen og sekretær Zadok-Nielsen, der begge var blevet befriet af bomberne. Med ikke ringe skadefryd kunne guldsmeden kort tid senere gøre Gestapo folkene - som han stadig besøgte i sin egenskab af repræsentant for Røde Kors - opmærksom på, at der i BBC var averteret et interview med Pastor Sandbæk!

Ødelæggelsen af kollegierne gav den jydsk modstandsbevægelse et værdifuldt pusterum. Den drivende kraft i Gestapos offensiv, Schwitzgiebel, og en hel række af hans betroede medarbejdere var uskadelig-

gjort, og trods ihærdige redningsforsøg blev kun en brøkdel af det i arkiverne ophobede materiale reddet fra ødelæggelse af brand og vand. Modstandsbevægelsen fik tid til at sunde sig, hullerne i fronten blev udfyldt, og det varede måneder, inden Gestapo under sin nye leder, kriminalrath Bohnke, nåede op på noget af den effektivitet, som havde præget arbejdet under Schwitzgebels ledelse. - Henimod slutningen af besættelsen var situationen dog påny blevet sådan, at man anså det for formålstjenligt at ramme Gestapo med et nyt kup. Tyskerne havde i mellemtiden beslaglagt byens politistation, det gamle rådhus, som det ville være praktisk talt umuligt at ramme fra luften, fordi det ligger i læ af Domkirken og omgivet af en gammel, tæt befolket bydel. Angrebet måtte udføres fra landjorden, og det var planlagt i alle enkeltheder, at bygningen samtidig skulle angribes fra alle sider med de må amerikanske Trée Spigot mortéerer, som skulle placeres i de omliggende huse. En dag i midten af maj 1945 var fastsat til angrebet, så kapitulationen overflødiggjorde dette kupforsøg, som forøvrigt havde alle forudsætninger for at lykkes.

5. kolonne i arbejde.

Da modstandsarbejdet i Århus var kommet ind i faste rammer, gjaldt det om at finde en egnet leder til den aktive indsats, og valget faldt her på kaptajnløjtnant E. Fisker. Han var uddannet ved artilleriet og havde, da hans officielle militære karriere blev afbrudt i august 1943, udviklet sig til at være en af vore fineste eksperter med hensyn til sprængstoffer og håndvåben.

Efter hærens opløsning fik Fisker - der var ingeniøruddannet - en midlertidig stilling som ingeniør ved statsbanernes 2. distrikt i Århus, og dette viste sig at være en yderligere kvalifikation for den mand, der skulle lede sabotagen i en periode, hvor jernbanesabotagen stod i forgrunden. Til næstkommanderende fik han officiant K. A. Amdisen, der allerede tidligere havde arbejdet med sådanne opgaver, og med disse to mænd som kerne opbyggedes nu en stor og godt arbejdende sabotageorganisation, som ved afslutningen bestod af en modtagesektion, en ordonnansgruppe og 12 sabotagegrupper, der hver havde sine bestemte opgaver. Den tid var forlængst forbi, da det var kommunisterne, som gav bevægelsen det afgørende tilskud af aktive medarbejdere. Også folk af andre politiske retninger havde nu vænnet sig til at »tænke il-

legalt«, og man vil, ved at gå grupperne igennem se, at de efterhånden rummede mænd af alle samfundslag og vidt forskellige aldersklasser. Det var simpelthen et repræsentativt udsnit af hele befolkningen, der påtog sig de aktive opgaver.

Og der blev bestilt noget. Fra det tidspunkt, da 5. kolonne blev det centrale sabotageapparat i Århus - der vedblev at bestå selvstændige grupper, som arbejdede mere på egen hånd - fortæller rapporterne om ca. 90 sabotageaktioner mod værnemagervirksomheder, tyske skibe, vogne og anlæg og lignende, hvortil kommer hele den del af jernbanesabotagen, der udførtes fra Århus.

Jernbanesabotagen foregik jo i reglen som led i en samlet plan efter de øjeblikkelige militære behov, og den var særdeles effektiv. Adskillige gange, lige fra den tog fat i sommeren 1943 og til befrielsesdagen, var al jernbanetrafik til og fra Århus effektivt afskåret, hvorved også den vigtige jydsk længdebane var spærret, og i mellemrummene mellem disse samlede aktioner holdtes banernes kapacitet nede på et minimum. Der var således lange perioder, hvor kun det ene spor var farbart, og togenes rangering og ekspedition på Århus Banegård blev uafsladelig forsinket ved sprængninger af signalsystem, skiftespor, vandtårn og drejeskiver.

Fru Ravns affaldsskakt.

Jernbanesabotagen og det meste af den øvrige sabotage foregik naturligvis nogenlunde på samme måde som andre steder i landet, men Århus-sabotørerne kom dog ud for et par opgaver, som krævede særlig opfindsomhed. En af dem var ødelæggelsen af den tyske meldecentral, der var indrettet i kælder og stueetage i Handelsbankens store nybygning overfor det nye rådhus.

Der var her en række lokaler, hvor en stor stab af befalingsmænd og Lustwaffe-piger var i stadig virksomhed, og der var navnlig et betydeligt udstyr af fjernskrivere og andre uerstattelige maskiner og instrumenter. Men alle disse herligheder var naturligvis meget kraftigt bevogtet.

Objektet blev rekognosceret i alle ender og kanter, og der gik uger med mange timelange diskussioner om udveje og midler. Efterhånden udformedes planen i enkeltheder, og som det så ofte går, var den i virkeligheden simpel og ligetil.

En af lejerne i Handelsbankens hus er De samvirkende danske Mejeriforeninger, som her har deres hovedkontor med et stort personale, og til glæde for personalet var der indrettet en frokoststue, hvis skytsengel var fru Ravn, der boede i en lille lejlighed med køkken i tilslutning til frokoststuen. Og det, der interesserede sabotørerne, var den kendsgerning, at der fra fru Ravns køkken gik en nedfaldsskakt direkte ned gennem de lokaler, der var taget i brug af tyskerne.

Hvis de tyske skildvagter havde været lidt mere vågne, ville de sikkert have bemærket, at der i den følgende tid påfaldende hyppigt kom »gasmænd« i huset. I reglen to sammen, udstyret med uniformskasket, inkassatormappe og værktøjstaske.

Her må det indskydes, at en af den århusianske modstandsbevægelses bedste og mest nyttige forbindelser var byens belysningsvæsen. Adskillige af personalet var direkte med i arbejdet, og de havde deres overordnede fulde billigelse. Således var det ofte belysningsvæsnets vogne, der hentede forsyninger hjem fra modtagepladserne, og omladningen fandt sted i forskellige af væsnets bygninger rundt i byen. Belysningsvæsnet var en meget værdifuld allieret, dels fordi det rådede over et så omfattende materiel, dels fordi dets uniformer og hasketter var en aldrig svigtende forklædning. Tyskernes respekt for blanke knapper og gyldne tresser fornægtede sig aldrig, og det var jo fuldkommen naturligt, at belysningsvæsnets teknikere og vogne færdedes ude på alle tider af døgnet, også i de perioder, da der var undtagelsestilstand.

Det var altså ikke svært at udstyre to sabotører med kasket, mappe, blanketter, værktøj o.s.v., og efter at vagterne ved Handelsbankens hus havde undersøgt dem nogle gange uden at finde andet, end hvad de ventede at finde, vænnede de sig til at se de to gasmænd gå ud og ind med deres mapper og tasker. De passerede uantastet den dag, da de havde forbudne sager i tasken. Fru Ravn fik en sludder for en sladder om, at de skulle afkontrollere gasrørene for utætheder, de fik lejlighed til at være ene i køkkenet - og så anbragte de en tidsindstillet sprængladning nede i nedfaldsskakten, hængende i en snor, hvis længde på forhånd var nøje udmålt, så eksplosionen kom netop der, hvor den skulle. Den virkede ganske efter ønske.

En anden sabotage var af omtrent lige så fantastisk karakter. Man ønskede at ramme et tysk værksted for kanonreparationer i Nordhav-

nen, men afspærring og vagtkæder var umulige at gennemtrænge. Ved et tilfælde opdagede en af modstandsfolkene på et kommunalt kontor en kloakplan, som viste, at en af kloaknettets hovedledninger førte lige under fabrikken. Igen kom de kommunale kasketter i brug, og ved højlys dag steg sabotørerne med deres sprængstof ned gennem en kloakbrønd på Kystvejen, efter at de først havde afspærret efter alle kunstens regler. Efter fem kvarters ophold i en atmosfære, som ingen af dem holder af at tænke tilbage på, havde de anbragt sprængladningen på det rette sted, og det varede måneder, før der igen kunne repareres kanoner i det værksted.

En lærestreg til tysker-arbejderne.

På utallige måder søgte man at holde dansk arbejdskraft borte fra de store tyske anlægsarbejder, men trods alt var der mange arbejdere, som vedblivende lod sig lokke af de store - og lettjente - penge.

Først forsøgte man med mere beskedne »advarsler«, bl.a. ved, at der spredtes et antal af de små dæksbomber - beregnet til at sprænge dækkene på tyske vogne - i skyttegrave og udgravninger. De eksploderede med stort rabalder og liden skade, når der blev trampet på dem, men det var ikke nok, og så gik man over til grovere midler. Midt i april 1945 blev der udlagt et stort antal tidsindstillede sprængladninger i de tyske befæstningsanlæg omkring Århus, hvor hundreder af arbejdere var i gang, og så snart de første sprængninger indtraf, tabte værnemagerarbejderne lysten til at fortsætte. Ikke een mand kom til skade ved denne vellykkede aktion, men trods tyske løfter og trusler kom arbejdet ikke i gang igen.

Derimod blev der stadig arbejdet livligt på den store flyveplads ved Tirstrup på Djursland. Her var bevogtningen så effektiv, at det ville være umuligt at foretage sig noget på selve arbejdspladsen, men så valgte man i stedet at angribe arbejdertransporterne, som morgen og aften førte arbejdere fra Århus og omegn til og fra Tirstrup.

Til sted for operationen valgte man et punkt på Århus-Grenå landevej, hvor vejen fører gennem en skov, og hvor en lille skovvej går ind til en grusgrav. Her blev placeret skarpt bevæbnede poster med signalører ude til begge sider, og så ventede man på fangst.

De første, man fik fat på, var en af de sædvanlige arbejdertransportvogne - en almindelig lastbil, på hvilken der var bygget et »hønsehus«,

Spredte glimt af sabotagen ved Århus Havn.

Øverst til venstre et ødelagt bådeværft, som af tyskerne benyttedes til reparationer, og en søndersprængt radiopejlestation, som lodsede de tyske fartøjer ind i havnen.

Til højre resterne af Århus Havns største kran, der løftede 25.000 kg. Efter dens ødelæggelse kunne tyskerne ikke længere losse deres svære krigsmateriel.

Forneden et sænket motorskib, der var under vejs fra Norge til Tyskland med fisk til værnemagten.

som gav primitivt ly for passagererne. Den blev standset håndfast, og chaufføren blev tvunget til at køre den ind i grusgraven, hvor passagererne fik ordre til at stige ud. Kort efter kom en fuldtlæsset rutebil og derefter endnu en lastbil, så der til sidst var samlet 54 fanger i grusgraven.

Fangerne blev trådt an på række, og hver enkelt mand fik ordre til at aflevere sine penge. En af dem en Chauffør, viste sig at være i besiddelse af 5000 kr. Alle seddelpengene samt tegnebøger og punge blev samlet i en dynge, som overhældtes med benzin og derefter blev antændt.

Kun kort tid fik værnemager-arbejderne lov at betragte dette kostbare lille St. Hansbål. Så blev der givet en ny ordre: Bukserne af. De eneste, for hvilke der blev gjort undtagelser, var to tyske officerer samt en ung kontordame, der havde arbejde hos en af entreprenørerne på flyvepladsen. Alle de andre måtte til det, omend nogle af dem måtte overtale lidt kraftigt.

Så skete der igen noget. Frihedskæmperne fik nogle ordrer, og de gjorde skydevåbnene klar. Der var almindelig uro i de bukseløses rækker, de fleste ventede, at der ville blive gjort kort proces med dem. Men det var ikke meningen. Den næste ordre lød: »Forsvind så!« Den blev understreget med nogle byger fra maskinpistolerne - og så rendte alle de bukseløse. I løbet af kort tid var de spredt over hele egnen, og overalt vakte de naturligtvis fortjent opmærksomhed. De fleste steder forstod man hurtigt sammenhængen og lo dem ud, andre steder opfattede man deres opførsel sådan, at man ringede til Sindssygehospitalet i Risskov og anmodede det om hurtigst muligt at genne sine patienter hjem.

Det varede langt ud på natten, før det lykkedes at få samlet hovedstyrken af de bukseløse arbejdere, hvorefter de blev kørt hjem af tyskerne - stadig uden bukser. De fik senere af den danske Nationalbank udbetalt hver 700 kr. i erstatning - men mange af dem og deres kamrater tabte lysten til at arbejde for tyskerne, navnlig da det stod klart for dem, at næste gang ville man ikke nøjes med at gøre dem til grin.

Det eneste, der svigtede i dette smukt gennemførte arrangement, var at den filmsfotograf, man havde engageret til at forevige oprindelsen i grusgraven, var udeblevet ved en misforståelse.

Forøvrigt endte aktionen ikke uden dramatiske begivenheder. Mens flertallet af frihedskæmperne tog hjem på cykle, beslaglagde 7 mand

en af de erobrede lastbiler - de øvrige blev sprængt - for at transportere våbnene hjem. De kørte nordpå, men det varede ikke længe, før vognen, en generatorvogn, løb tør for brændsel. De besluttede at standse den første vogn de mødte, og det blev en personvogn, som de passerede ved Rosenholm. Men i det øjeblik, de stansede den, viste det sig, at dens passagerer var tre tyske officerer. En af dem, som sad på førersædet, overgav sig straks, men de andre trak deres pistoler, og en af dem affyrede et skud, som piftede forbi ørerne på gruppelederen. Svaret var en salve fra to maskinpistolsskytter, som var anbragt på lastbilens førerhus, og begge de tyske officerer blev dræbt. Den ene af dem var kommandant for de tyske styrker i Hornslet.

Snart efter fik gruppen fat i generatorbrænde fra en anden vogn og nåede ad omveje velbeholdent hjem til Århus.

Schalburgtage og clearingmord.

Her som andre steder i landet greb tyskerne til terror, når alle andre muligheder for at dæmme op for modstandsbevægelsen svigtede. I de sidste besættelsesår blev stikker-likvideringer »straffet« med clearingmord på flere af byens borgere, og dertil kom en række stort anlagte schalburgtage, som foreligger fuldt opklaret, efter at det danske politi har fået fat i en række af hovedmændene. Det var Brøndums og Bothilsen Niensens omrejsende terror-hold, der var mestre for det, og de gjorde deres arbejde grundigt. I løbet af 1944 besøgte de gentagne gange Århus, hvor de med deres vældige sprængninger - alene den mængde sprængstof, de anvendte, kendetegnede straks ødelæggelserne som schalburgtage, da sabotørerne af gode grunde var mere sparsommelige - slog store huller i byens ansigt. Århus hallens restaurant, en række forretnings- og beboelsesejendomme på byens hovedgader og en række mord, hvoraf flere var fuldkommen hensigtsløse, var resultatet af deres virksomhed. Ved ødelæggelsen af Århus hallens restaurant omkom to mennesker, og også flere af de andre attentater kostede menneskeliv, ved en enkelt lejlighed indebrændte en hel familie, mens andre omkom, da de på flugt for flammerne sprang ud fra husenes øverste etager.

Så sent som i november 1945 fandt deres attentater et offer, idet en ældre mand døde af de brandsår, han havde pådraget sig under en schalburgtage — der kostede hans hustru livet.

Tyskerne i Århus skulle isoleres.

I besættelsens sidste år voksede den århusianske modstandsbevægelse i effektivitet måned for måned. Det samarbejde, man allerede tidligere havde etableret med belysningsvæsnet, udvidedes efterhånden til næsten alle kommunale administrationsgrene. Det nye, store rådhus med dets mange og rummelige lokaler og vidtstrakte kælderplads var til sidst næsten et centrum i det illegale arbejde, og også på anden måde blev de kommunale institutioners omfattende ressourcer udnyttet. På samme måde knyttedes der forbindelser til statsbanerne, postvæsnet, telegraf og telefonen.

Dette kom navnlig til nytte i en speciel gren af modstandsorganisationen, som tog sigte på under en eventuel invasion fuldkommen at lamme de tyske stabes handlekraft ved næsten bogstaveligt at gøre dem blinde og døve. Denne opgave påhvilede nedrivningsgrupperne under kommando af officiant J. L. Kræmer, senere med officiant L. Holm som hjælper. Denne kommando bestod af en ordonnansgruppe og 21 grupper, som hver havde fået tildelt sin opgave. Hver enkelt gruppe havde ordre til på det givne signal at gå løs på sit objekt, og var det blevet alvor, ville disse gruppers arbejde i løbet af få minutter have afskåret Århus - og dermed de betydningsfulde tyske stabe og hovedkvarteret i byen fra enhver trådforbindelse med omverdenen, og den elektriske strøm ville svigte i store områder af Jylland.

I forberedelsen af denne indsats fik man fuld gavn af samarbejdet med teknikere indenfor de forskellige institutioner. Ved deres hjælp havde man adgang til at se de nøjagtige planer over alle kabler og forbindelser, så man kunne finde de svageste og lettest tilgængelige punkter, og muligheden for at bruge belysningsvæsnet, telegrafvæsnet, telefonselskabets og statsbanernes uniformer tillod stadig rekognoscering på nært hold, så man kunne følge forandringer og udvidelser i det tyske ledningsnet.

På grundlag af denne viden forberedtes ødelæggelsesarbejdet i alle enkeltheder, og hver enkelt gruppe vidste til punkt og prikke, hvad den havde at gøre, når dagen kom - det kunne variere fra noget så enkelt som at gå ud og grave et kabel op for derefter at save det over med en nedstryger, til regulære partisanoverfald på vigtige og velforsvarede afsnit i det tyske meldesystem.

Mange steder var sprængladningerne placeret på forhånd, f.eks. på

Clemensbro midt på byens hovedgade, hvor 60 telefonkabler udgår samlet fra Telefonhuset. Det fordrede et større gravearbejde at få dette arrangeret, men de herrer Brøndum og Bothilsen Nielsen gav en håndsrækning: Efter deres schalburgtage-ødelæggelser på byens hovedgader var der en mængde brud på ledningsnettet, så der var intet påfaldende i, at endnu et hold arbejdere med belysningsvæsnet's kasketter på hovedet gravede sig ned ved Clemensbro, hvorefter ingeniører med fine måleinstrumenter rumsterede længe nede i hullet. Tyske officerer og soldater så nysgerrigt til, mens sprængladningerne, der var camoufleret i måleinstrumenterne, blev bragt på plads. Antændelsesmekanismen blev anbragt skjult i sandet i en stor sandkasse i det offentlige beskyttelsesrum under broen.

På ganske tilsvarende måde forberedte man sprængning og ødelæggelse overalt, og var signalet givet, ville »nedrivningen« have fungeret så effektivt, at det måtte og skulle få indflydelse på tyskernes modstandsevne i hele dette hjørne af Jylland. Telefon og telegraf - også tyskernes egne ledninger - ville svigte, enhver forbindelse mellem stabe i Århus til kommandostationerne i omegnen og videre ud ville være afbrudt, luftværnsbatteriernes lyskasterstationer ville være mørkelagt, hovedbanegårdens og rangerbanegårdens signalsystem lammet - og alt dette ville, hvis blot ordren blev givet i rette øjeblik, ske på netop det tidspunkt, da det var mest generende for tyskerne, ligesom det meste af den planlagte ødelæggelse ville være af en sådan art, at det ville tage lang tid at reparere den.

Som begivenhederne udviklede sig, blev der heldigvis ikke brug for disse omfattende ødelæggelser, og da 5. maj kom, blev nedrivningsgrupperne indsat i tjenesten på linie med modstandsbevægelsens øvrige mandskab.

Befrielsesdagen.

Endnu natten til den 5. maj 1945, da hele befolkningen vidste, at tyskerne havde kapituleret fra næste morgen at regne, gik der tyske patruller i gaderne, og der var en del spredt skyderi, men ikke egentlige Kampe. Da dagen oprandt, fulgte de tyske garnisonsstyrker stort set Montgomerys ordre til at blive på kasernerne, hvor de opretholdt deres skarpt bevæbnede vagter, men iøvrigt intet foretog sig. Skønt modstandsstyrkerne talte omkring 2600 mand - der dog ikke alle var lige

effektivt bevæbnet - var det udelukket at tænke på nogen aktion mod regulært tysk militær, men det vakte megen irritation, at hipoer og lignende elementer benyttede sig af, at de tyske kaserner var et fristed for dem, og ved flere lejligheder skød på modstandsfolk, som jo var afskåret fra at besvare ilden, da de derved var kommet i åben kamp med de regulære tyske styrker. På denne måde blev bl.a. en ung mand, der gik vagt foran modstandsbevægelsens hovedkvarter på rådhuset, dræbt af en hipo-kugle.

På Bispetorvet kom det på befrielsesdagen til en blodig episode, som fremkaldtes af, at en deling tyske marinere optrådte skarpt provokerende overfor menneskemængden. Det udviklede sig til et livligt skyderi, under hvilket flere mennesker blev dræbt eller såret. Hel tryghed blev der ikke i byen, før der flere dage efter befrielsen ankom et lille detachment britiske pansertropper og senere igen et kompagni af den danske brigade fra Sverige, mens samtidig de tyske besættelsestropper afmarcherede.

Allerede fra den 5. maj om morgenen var politigrupperne i livlig virksomhed med efter de forud udarbejdede lister at foretage arrestationer af landsforrædere, samarbejdsfolk, værnemagere o.s.v., der enten skulle stå til regnskab for deres gerninger, eller som i de første dages ophidselse måtte beskyttes mod spontane udbrud af befolkningens trang til at øve retfærdighed. Arresten i Vester Allé, som i de sidste besættelsesår havde været helt igennem tysk - altså fyldt med danske fanger - skiftede indhold i løbet af et par timer, og hundreder af internerede blev indkvarteret under solid bevogtning i Marselisborg Skole, Byens kommunale gymnasium.

Den måde, hvorpå befrielsen skete, kom her som andre steder som et antiklimaks. Modstandsbevægelsens folk havde helt og fuldt indstillet sig på voldsomme begivenheder, og de følte alle den mærkelige desillusion, som opstår, når man har gjort sig fortrolig med tanken om at skulle ud i en kamp på liv og død, som man har forberedt sig på i måneder eller år - og så bliver sat til kedsommelig vagttjeneste. En følelse, der udmærket kunne forenes med den glæde og lettelse, det var for befolkningen som helhed, at befrielsen gik nogenlunde smertefrit, men som dog forstærkedes og hos mange gav sig udslag i velforstået bitterhed, da de i løbet af få uger mærkede de første dages heltedyrkelse forsvinde til fordel for en klart udtalt irritation i visse

befolkningskredse, der ikke kunne forstå, at »fritidskæmperne« løste en betydningsfuld opgave også efter befrielsen ved at påtage sig utallige trivielle og upåskønnede, men højst nyttige hverv i den periode, der gik, indtil politi og hær atter kunne organiseres.

Våben-instruktion på Kapellets loft.

Når der i det foregående er talt om »århusianere«, må dette tages med noget forbehold. Naturligvis var det langt overvejende flertal af de aktive medarbejdere i grupperne århusianere, men også omegnen ydede sit kontingent. I flere af de nærmeste sogne var der lokale grupper, der arbejdede som led i Århus-organisationen, navnlig i forsynings- og modtagetjenesten, men også i de egentlige sabotagegrupper.

Det eneste sted i Århus amt udenfor Århus, hvor der oprettedes en selvstændig organisation, var i Odder. En udsending fra modstandsbevægelsen i Århus søgte kontakt med forskellige Odder-borgere, hvis indstilling på forhånd var kendt, og omkring denne kerne organiseredes modstandsbevægelsen i midten af oktober 1944. De første våben ankom i begyndelsen af det nye år, og så tog man fat på instruktion og øvelser, idet modstandsbevægelsen i Horsens stillede instruktører til rådighed. Våbnene blev skjult på kirkegården i et nedgravet cementrør, som var dækket af en gravsten, og instruktionsøvelserne foregik i lang tid på kapellets loft.

Allerede hen på foråret havde man samlet og organiseret en styrke på i alt 160 mand, formeret i en Bazooka gruppe, 4 maskingeværgrupper, 4 lette militærgrupper og en sabotagegruppe på 10 mand. Da der ikke i Odder og omegn var værnemagervirksomheder eller egentlig militære mål, blev sabotagegruppen uddannet til at tage sig af Århus-Odder-Horsens banen, når der under krigshandlinger opstod den situation, at hovedbanen var spærret, så den fjendtlige trafik blev dirigeret over Odder. Gruppen nåede dog ikke at komme i aktion.

Modstandsbevægelsen i Ringkøbing amt

Af redaktør Werner Hessenschmidt

De tyske soldater, der i krigsårene kom som besættelsestropper til det flade, fredelige Ringkøbing amt, har vel glædet sig over, at de slap for at komme til fronten. Men de glædede sig for tidligt, for de skulle komme til at opleve, at dette hyggelige fladland kunne slå gnister på en næsten lige så ubehagelig måde som sammenstødene i første linie.

De fik at se, hvordan den usynlige front rejste sig i hele sin styrke i det jernbanetætte amt. Det var ikke nogen behagelig oplevelse, for var fronten usynlig, var dens resultater det til gengæld ikke. I de fire første måneder af 1945, hvor jernbanesabotagen kulminerede i et hæsblæsende crescendo, gennemlevede tyskerne dage og nætter, hvor det bragede og glimtede, foran dem, bag dem, eller måske under dem, mens de måtte være hjælpeløse tilskuere, uden at kunne skille nogen modstander ud af den kølige, tilsyneladende passive menneskemasse, der omgav dem.

Naturligvis reagerede de, oftest med prøjsisk brutalitet, der slog ned på de værgeløse, som var nærmest, af og til i tragikomiske forsøg på at virke årvågne og handlekraftige. Som for eksempel da de en nat arresterede næsten hele befolkningen i den lille by Vinderup øst for Struer - undtagen netop de sabotører, der havde forårsaget deres aktivitet, sabotørerne lå nemlig, da tyskerne først kom i gang allerede lunt i deres senge med et øre oven for dynen for at høre, om bomberne nu også sprang som de skulle.

Af og til kom det selvfølgelig til åben kamp, men det var sjældent, tyskerne var så hurtigt på færde, og man kan ganske nøgternt konstatere, at det ikke gik dem særlig godt, når det kom så vidt, skønt man skulle tro, de havde et forspring i kamptræning.

En natlig kamp på heden.

En natlig episode, der udsplittedes i den sydvestlige del af amtet, er karakteristisk for forløbet af de få direkte sammenstød. En gruppe på otte mand, hvoraf tre politibetjente, er kørt ud på heden med en lastbil for at bringe en sending våben fra England vel i hus. Våbnene kommer godt ned uden nogen ærgerlige uheld med knuste containers, og gruppen er næsten færdig med at læsse, da folkene får øje på en tysk personvogn med retning mod stedet, hvor de står. En foreslår, at det vel nu er bedst at stikke af, men politibetjentene er ikke til sinds at lade den dyrebare sending i stikken uden kamp, selv om det er risikabelt. De sender de fem andre i dækning bag en bakketop og smider sig ned i lyngen med maskinpistolerne parate. Den tyske vogn standser, fire tyske officerer træder ud, og pludselig skærer en projektørs skarpe lys fra bilen ud over den mørke hedeplade.

Den får dog ikke lov at brænde længere, end til politimændene i lyngen har fået godt sigte af retningen. Så begynder tre maskinpistoler at snakke på en gang, projektøren knuses, der skydes nogen tid, og alt bliver atter stille.

Gruppen samles påny, de er der alle otte mand, og nu gælder det om at blive færdige i en fart. Resten af læsningen er hurtigt klareret, vognen startes, men - de tre betjente har endnu et job at udføre, sporene af kampen skal så vidt muligt udslettes for ikke at give tyskerne noget fingerpeg.

De fem mand bliver sendt af sted med våbnene, mens betjentene tager fat på at få begravet de fire dræbte tyskere. De når dog knapt nok at blive færdige med deres arbejde, før de opdager at tyske soldater er ved at rykke ind på livet af dem i skyttekæder. Her hjælper kun flugt. To gemmer sig i en grantykning et stykke borte, en klatrer op i et træ, og det lykkes dem virkelig at holde sig skjult, mens skyttekæderne passerer.

Dermed er de dog ikke undsluppet. Nu må de for alvor løbe for livet. Det er ved at blive lyst, og de må søge skjul i en lade ved en gård i nærheden.

Hen på morgenen kan de høre, at der ankommer en afdeling tyske soldater til gården og forlanger, at gårdejereren skal gå med ind i laden for at se, om der skulle skjule sig nogle sabotører der.

Det skal gårdejereren dog ikke have noget af. Han nægter på det be-

stemteste at gå med under henvisning til, at han ikke havde lyst til at komme i skudlinien, hvis der virkelig skulle være nogen i laden, og det bøjer tyskerne sig for. De afstår endog fra selv at gå derind, men nøjes med at sætte vagt omkring.

Det er ikke spændende at ligge derinde i halmen, men det gælder livet, og efter næsten to døgn forløb kan de tre mænd høre, at der ikke længer finder vagtafløsning sted uden for. Tyskerne har altså opgivet.

Betjentene lister sig ud og går over til gårdejereren, der tager godt imod. Han fortæller, at den egentlige grund til, at han ikke ville med ind i laden var, at han havde sprængstoffer og våben skjult derinde. I øvrigt kan han stille en benzinbil til rådighed, og med den mener han, der skulle være chancer for at undslippe. Men der skal køres hurtigt, for tyskerne er stadig på udkig efter dem på egnen.

De tre trætte betjente suser afsted mod Varde, og intet hindrer dem, før de omtrent når byen. Der står en bil på tværs af vejen. Så er alt ude alligevel? Men nej. To danske betjente springer frem foran vognen. De har fået at vide, at en vogn med tre kammerater er efterlyst på strækningen, er kørt dem imøde og overlader dem en sikker vogn, hvorefter de bringer den anden af vejen. Flygtningene skifter vogn og retning og når i sikkerhed. - Røverroman! Ja, men dog en hændelse fra dagens Danmark i de fem forbandede år. Ikke en hændelse der berettes til underholdning i et ølstue-lag, men kun under fire øjne, når der er sikkerhed for, at den ikke bliver taget for trang til at prale. Oplevelsens drama føltes naturligt, da begivenhederne udviklede sig, men når deltagerne skal genfortælle det i den atter fredelige hverdag, fremkalder det kun generthed hos dem. En indstilling man gang på gang møder blandt frihedskampens bedste folk.

Blandet befolkningsforøgelse.

De faktorer, der i særlig grad blev bestemmende for besættelsesårenes forløb i Ringkøbing amt var de omfattende tyske befæstningsarbejder ved kysten og inde i landet med de deraf følgende store tyske besættelsesstyrker og de mange tusinde danske arbejdere. Dertil kom, at amtet blev et af centrene for brunkulsproduktionen, hvilket også førte store arbejdsstyrker til.

Det var, tør man sige, en højst blandet og meget kraftig befolkningsforøgelse. Man fik rigeligt indblik i besættelsesårenes mest nedværdi-

Fra den ventede jernbanesabotage ved Herningholm ved Herning den 3. sept. 1944.

gende side, dansen om tyskernes guldkalv, og før så rolige egne oplevede et wild west liv skabt af den tætte sammenstuvning af mennesker med mange penge mellem hænderne under interimistiske boligforhold.

Ikke mindst langs Vesterhavskysten, hvor tyskernes private indkvartering ofte kun levede beboerne et enkelt værelse, var det en hård belastning. Men det store flertal holdt sig uden for konjunkturbølgerne og levede deres dagligliv så uantastet, det lod sig gøre.

Man kunne have frygtet, at denne tilstand havde ført til talrige episoder, hvor lidenskaberne kom i kog på grund af de mange irritationsmomenter, der skabtes. Sådan gik det dog ikke. Vestjydernes realitetsans fik dem til at tage roligt på tingene, og der udfældedes langsomt et solidt grundlag for den aktive kamp mod undertrykkerne.

Foruden de rent faktiske begivenheder i krigens hverdag blev det her, som alle andre steder, den illegale presse, der modnede kampviljen og skabte det solide sammenhold. Sådan set fortjener derfor de mænd og kvinder, som påtog sig at formidle dette oplysningsarbejde, en meget væsentlig plads i skildringen af frihedskampens forløb. Når såvel dette som meget af det øvrige civile modstandsarbejde alligevel kommer til at indtage en beskeden plads i beretningen, skyldes det simpelthen, at det civile arbejde ikke fik det ydre drama, som sabotagen. Dertil kommer, at det overalt udviklede sig temmelig parallelt, for eksempel lokalkomiteernes ikke altid taknemmelige arbejde med arrestationslisterne, således at en detailleret skildring ville komme til at indeholde mange gentagelser. Men det var et arbejde, der aldrig må glemmes, når der skal tales om Danmarks modstand mod undertrykkerne.

Herning begynder at røre på sig.

Den 3. september sprang der en bombe under et tysk tog med tropper og materiel, da det passerede Herningholm på vej fra Herning mod Karup. Det var Herning-sabotørernes debut i aktiv tjeneste, og det blev samtidig en af deres mest vellykkede aktioner. Bomben sprang efter at togets to danske lokomotiver havde passeret, 15 vogne afsporede, tre væltede i grøften og de øvrige fildredes sådan sammen, at man et sted kunne se fire godsvogne stå oven i hinanden med en tysk lastbil øverst oppe. Det tyske materiel i vognene blev alt sammen mer eller mindre

beskadiget, ihvertfald een soldat dræbtes, 15 såredes og trafikken på strækningen var standset i over tre døgn.

Forud for denne første aktion var der naturligvis gået et stort arbejde. Fra oktober 1943, hvor der blev dannet en Frit Danmark-gruppe i byen, arbejdede et af gruppemedlemmerne, dommerfuldmægtig Thestrup, med at organisere grupper, der i givet fald kunne gøre militær- eller polititjeneste. I marts dannedes desuden seks sabotagegrupper med ca. 30 mand i alt, og de fik i løbet af foråret instruktion i brug af våben og sprængstoffer. Den 7. juli 1944 arresteredes dommerfuldmægtigen ved en stor razzia, hvor der også forekom flere andre arrestationer i byen og på egnen, og måtte tilbringe resten af besættelsestiden i Frøslev.

Læge K. Hagedorn, der også var medlem af Frit Danmark-gruppen, overtog nu sammen med Hernings luftværnssekretær, kaptajn Gehrke, ledelsen af militærgrupperne. Nogen tid efter blev imidlertid også kaptajn Gehrke arresteret og førtes senere til Tyskland, hvor han den 15. marts 1945 døde i en koncentrationslejr.

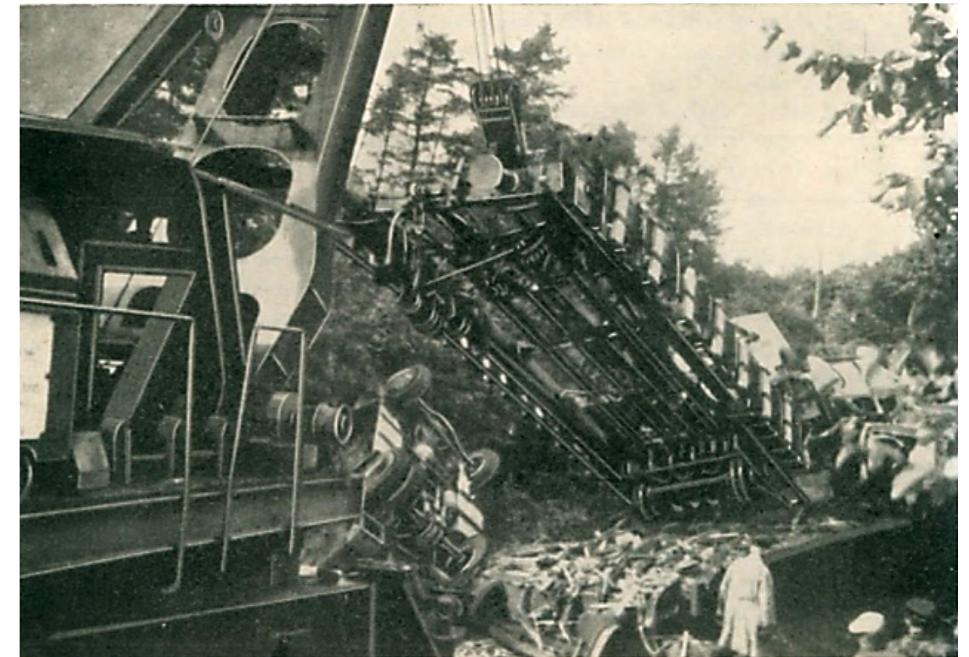
Læge Hagedorn varetog herefter posten som byleder, og Hernings område blev fastlagt til at omfatte Vildbjerg, Karup, Hammerum, Ikast, Sunds, Lind, Kibæk, Vorgod, Haunstrup og Gjødstrup. Samtidig kom der for alvor fart i arbejdet, først og fremmest med våbenmodtagningerne. De to første sendinger i september 1944 blev modtaget af grupper fra selve Herning by, men siden blev modtagearbejdet, dels af hensyn til arbejdsfordelingen og dels af sikkerhedsgrunde, væsentligst varetaget af oplandsgrupper, der efterhånden oprettedes under Herning-ledelsen.

Egnen blev et af de steder i landet, der modtog meget store sendinger våben, ammunition og sprængstoffer fra England, i alt omkring 100 tons i tiden fra september 1944 til kapitulationen. Alene i een uge modtog man i Herning-området 12 tons. Arbejdet blev så dygtigt og omhyggeligt udført, at ikke en eneste af sendingerne faldt i tyskernes hænder.

11 tyske tog af sporet.

Hernings sabotør-grupper, der som nævnt havde deres første aktion den 3. september, foretog i efterårets løb endnu et par aktioner, men efter nytår 1945, da den store sabotage-bølge mod det jyske jernbanenet satte ind, fik de for alvor travlt.

Rekonstruktion
af jernbanesabotage.

Fra togafsporingen ved Herningholm
ved Herning den 3. sept. 1944

Hernings stilling i det centrale jydsk jernbanenet er ikke ulig ederkoppen i dens spind, så der var nok at tage fat på for sabotørerne. Ved kapitulationen kunne de notere: 16 tyske tog bombet, heraf 11 afsporede med lokomotiver eller vogne og ca. 600 skinnesprængninger.

En af de mest dramatiske aktioner i forårets store kampagne fandt sted den 19. februar. Et 45 vogne langt troppetog med ungarske nazister, Pilekors-folkene, skulle passere gennem Herning sydfra og blev bombet lige i byens udkant. De to forreste vogne, hvori officersstaben befandt sig, blev knust, og fire andre vogne afsporede. Fem personer dræbtes øjeblikkelig, blandt andet den øverstbefalende for troppeafdelingen og hans hustru, der befandt sig i den forreste vogn, og mange blev sårede, 23 så alvorligt, at de måtte føres til lazaretter, hvor flere senere døde som følge af kvæstelserne.

Forårets øvrige togattentater rettedes væsentligst mod de blandede troppe- og materieltransporter, men der blev også rettet nogle virkningsfulde attentater mod et par benzin- og olietransporttog.

Den 24. marts bombede man et transporttog kort uden for Herning med det resultat, at lokomotivet væltede i grøften. Tenderen kom til at stå på tværs af sporet, de ni forreste vogne væltede og blev tildels knust og jernbanelegemet var revet op på en strækning af 30 meter. En vogn blev slynget seks meter bort fra sporet. Trafiken på strækningen var spærret i over fire døgn, og den endelige oprydning blev først afsluttet en halv snes dage efter kapitulationen.

Efter et attentat mod et benzintog var Statsbanernes kørekran fra Århus kommet til undsætning, og for at hindre reparationsarbejdet »lånte« Herning-sabotørerne et lokomotiv fra remisen i Herning og sendte det med fuld damp oppe uden bemanning ud af jernbanesporret mod kørekranen. Kranen blev så beskadiget, at den måtte sendes til reparation i Århus, og her blev den efter endt reparation ødelagt af Århus-sabotørerne!

I et tilfælde, hvor Herning-sabotørerne bombede en olietankvogn på stationen ved Herning, beordrede en tysk underofficer soldaterne til på skift at stoppe det hul, der var sprængt i tankvognen, ved at presse sig mod hullet, indtil der kom reparationsmaterialer. Det hjalp dog ikke stort. 16.000 liter olie, eller ca. en trediedel af vognens indhold, løb ud.

De danske brunkul nåede altid frem

Der var mange hensyn at tage, dels for at sabotagen kunne blive så effektiv som muligt, dels for at opnå, at danske interesser og værdier ikke skadedes mere end nødvendigt. Sabotørerne lagde hovedvægten på togattentater frem for skinnesprængninger, da togattentaterne gennemgående voldte de største forstyrrelser og gav det vanskeligste oprydnings- og reparationsarbejde. Samtidig forsøgte man at undgå, at de ofte danske og danskbemandede kokomotiver blev ramt. At det lykkedes fint, viser den omstændighed, at ingen dansk jernbanemand kom alvorligt til skade ved de mange attentater. Kun i et par tilfælde blev nogle af lokomotivfolkene lettere såret.

En anden vanskelighed var de mange for det danske samfund livsvigtige brunkulstransporter på egnens jernbaner. For ikke at sinke dem, saboterede man som regel kun de strækninger, hvor der ikke skulle afsendes brunkul.

Hvor forsigtig man gik til værks, viser en lille episode, der indtraf, da toget med de ungarske Pilekors-folk skulle sprænges. Fem sabotører lå parat på jernbaneskråningen for med sekunders varsel at kunne demontere bomberne, hvis der skulle blive afsendt et dansk tog før troppettransporten. De trak sig først tilbage, da de så toget komme kørende, og nåede ikke længere bort, end at to af dem blev væltet omkuld af lufttrykket fra eksplosionen, og en rantes af en sten i nakken.

Trods det talrige tyske bevogtningsmandskab på banerne, havde Herning-grupperne ingen direkte tab ved deres aktioner. I april måned kom en sabotagegruppe i ildkamp med en halv snes tyske soldater ved Hammerum, efter at man havde udlagt togbomber. En af sabotørerne, Chr. Jensen fra Birk, blev ramt af et skud i Maven og taget til fange. Han blev anbragt på feltlazarettet i Silkeborg, men slap fri ved kapitulationen. Desuden måtte nogle af sabotørerne i Tidens løb gå under jorden, men det var også det eneste afbræk i arbejdet.

Af illegale blade udkom lokalt Frit Danmarks Nyhedstjeneste og desuden fra 1. februar 1944 et lokalblad »Daggry« foruden endnu et par lokalblade, der udsendtes mere uregelmæssigt.

Ved kapitulationen omfattede de væbnede uddannede styrker i Herning-området 558 mand, inklusive de ca. 30 sabotører. Organisationen havde kunnet opbygges uden nogen væsentlig indblanding fra tysk side. Ni personer fra Herning byområde tilbragte en del af besættelses-

tiden i Frøslev og 16 måtte til tyske koncentrationslejre.

Foruden kaptajn Gehrke, der som nævnt døde i Tyskland, mistede endnu en herningenser livet i frihedskampen. Det var stud. polyt. Egon Andersen, der blev dræbt under en aktion i København den 26. april 1945. - Blandt de byer, der var underlagt Hernings område, fik Ikast en selvstændig byledelse. De første udslag af aktiv modstand i byen havde man været vidne til allerede i vinteren 1943-44, hvor en møbelfabrik, der arbejdede for tyskerne, blev sprængt, og desuden bombedes en værnemagerbutik og nogle tyske biler. Den 7. juli 1944 ville tyskerne arrestere to mænd i byen, idet man havde fået nys om, at de havde modtaget våben og sprængstoffer til jernbaneattentater. Herunder kom det hos mekaniker Møller til skudveksling, hvorved mekanikeren blev dræbt.

I august 1944 fik afdelingsleder Peter Ammundsen på Arbejdsanstalten Kjærshovedgård kontakt med Jyllandsledelsen og tog sammen med pastor Johannes Nielsen, Isenvad, initiativet til oprettelse af en modtagegruppe i Ikast, først med Sigurd Birk, og senere, da han måtte gå under jorden, med hans broder, Gunner Birk, som leder.

Ikast-folkene udførte et udmærket arbejde og modtog i alt syv sendinger våben og ammunition fra Special Forces transportmaskiner. Ved Kapitulationen havde Ikast en styrke på 45 bevæbnede og uddannede mænd med overbetjent Funch, Kjærshovedgård, som byleder.

Tysker med sans for humor.

Det er ikke tit, man støder på udslag af sans for humor fra tysk side, men det kan faktisk ske. Holstebro kan opvise et af de få eksempler.

Der var under hele besættelsen temmeligt mange tyske tropper i byen, i perioder op til 2000, foruden en del O.T.-folk og mange arbejdere, som beskæftigedes ved de tyske befæstningsarbejder. Der var rigeligt konfliktstof, og det kom af og til til proteststrejker fra befolkningens side.

Ved en af de første strejker i sommeren 1944 reagerede byens tyske kommandant på en for en tysker ganske usædvanlig måde. Da strejken var en kendsgerning, gav han alle sine soldater en fridag, riggede nogle lastbiler til med store skilte, hvorpå der stod: »Vi ta'r til stranden og bader«, og så rullede man i højt humør til Vesterhavet. Man må næsten sige gudskelov, at alle tyske kommandanter ikke var lige så gode psy-

kologer, ellers havde besættelsen været langt farligere.

Det må dog også bemærkes, at tyskerne ikke fandt de øvrige strejker nær så gemytlige, især da ikke, da det lykkedes byens modstandsbevægelse at få hovedparten af de danske arbejdere, der arbejdede på befæstningsværkerne ved Vestkysten, til at indstille arbejdet og trække sig tilbage til nyttigere beskæftigelser.

Det skete, da der i efteråret 1944 var dannet en lokalkomiteé af Frihedsrådet i Holstebro, og man iværksatte en energisk propagandakampagne mod arbejderne. Der blev gentagne gange slået plakater op i byen med advarsler og trusler møntet på dem, der gik tyskerne til hånde. Resultatet blev så godt, at DSB til sidst måtte inddrage det specialtog, der ellers i lang tid hver morgen havde kørt arbejderne fra Holstebro ud til befæstningsværkerne. Der var simpelthen ingen passagerer med toget.

Pionererne i modstandsarbejdet i Holstebro var en kommunistisk 12 mands gruppe, men den egentlige, fast organiserede modstandsbevægelse blev grundlagt af tandlæge Agger. Han modtog i februar 1944 en henvendelse fra dyrlæge A. L. Andersen, Aulum, om at sætte et arbejde i gang og gav sig til at organisere grupper og fik også gjort forberedelser til oprettelse af en lazarettjeneste, der kunne fungere i tilfælde af kamphandlinger. Den 13. juli blev imidlertid dyrlæge Andersen arresteret, og tandlæge Agger måtte gå under jorden. Derefter var løjtnant Møller, som var blevet ansat som luftværnssekretær i byen, en kort overgang leder af arbejdet, indtil kirkegårdsgartner Walbjørn Christensen overtog lederposten.

Våbenmodtagningen på egnen var begyndt allerede mens tandlæge Agger havde ledelsen, og da han måtte trække sig tilbage, blev købmand Harry Petersen, Holstebro, chef for denne gren af modstandsarbejdet. I første omgang blev det de sabotage-grupper, der var dannet tidligere på året, som tog våbensendingerne ned, men om efteråret blev arbejdet omorganiseret. Sabotage-grupperne skulle være klar til at tage fat på deres egentlige felt, og modtagearbejdet blev nu dels varetaget af nogle af byens militærgrupper og dels af grupper fra oplandet.

Foruden grupper i de mindre byer var der dannet en organisation i Aulum med et halvt hundrede mand under ledelse af pastor Bønning Petersen og en organisation af tilsvarende størrelse i Vemb under ledelse af læge Vagn Åge Petersen. Disse byer fik betydelige opgaver ved våbenmodtagningen og var også med i sabotage-arbejdet.

Hvor omfattende modtagningen blev på Holstebro-egnen fremgår af, at der i perioder blev modtaget våben tre forskellige steder i Holstebros område på samme nat og grupperne måtte ofte ud tre gange om ugen. Foruden våben og sprængstoffer modtog man i to tilfælde faldskærmsfolk fra Special Forces danske afdeling.

Det lykkedes ikke tyskerne at komme på sporet af nogle af disse mange våbentransporter før 14 dage inden kapitulationen. Da blev Vinding-gruppen, som gennem mange måneder havde udført et fortrinligt arbejde og var en af de mest aktive grupper, overrasket af en afdeling tyskere, idet de kom kørende med en våbensending på en lastvogn. Fire mand blev arresteret, mens det lykkedes den femte at undslippe og bringe sig i sikkerhed efter en dramatisk flugt, hvor han bl.a. måtte søge Ly i et hønsehus.

De fire, der blev arresteret, førtes efter forhør til Frøslev. Her blev de til den 4. maj om morgenen, da tyskerne kom og hentede dem, idet de fortalte, at nu skulle de til København og have deres dødsdom. Det var jo ikke hyggelige udsigter, men inden de nåede hovedstaden, var befrielsen en kendsgerning. De fire Vinding-folk var blandt 5. maj dagens allersgladeste danskere, og det vil dog sige noget.

I øvrigt slap Holstebro gennem besættelsesårene med et relativt beskedent antal arrestationer. Omkring en halv snes holstebrogensere og nogle oplandsfolk foruden de fire fra Vinding-gruppen stiftede bekendtskab med Frøslev-lejren. Dyrslæge A. L. Andersen, Aulum, der var en af pionererne i modstandsbevægelsen på egnen, blev som nævnt arresteret i juli 1944. Han opnåede som Frøslev-fange den noget ubehagelige ære at blive udtaget som passager til de gidselvogne, tyskerne en overgang kædede ind i deres transporttog som et modtræk mod jernbanesabotagen.

Holstebro-sabotørerne fik den virkelig fornøjelige oplevelse at se en afdeling tyske soldater ase med at få modstandsbevægelsens tunge våben- og ammunitions-kasser læsset på en jernbanevogn. Sabotørerne havde fået til opgave at ekspedere en sending fra England videre med banen fra Vemb og kørte intetanende en sen aften ud til stationsbyen med deres lastvogn. Vognen var kørt op foran rampen, og man havde slået bagsmækken ned, da det viste sig, at stationen var vrimlende fuld af tyske soldater. Situationen blev ikke mindre penibel, da en tysk officer kom hen til vognen og i en høflig tone spurgte, hvor godset skulle

hen. Sabotørerne havde dog svar på rede hånd. Det var entreprenormateriale, der skulle til Varde og anvendes ved befæstningsarbejderne, forklarede de. Det kunne officeren ikke stå for. Når mændene ville ulejlig sig ud så sent med gods til de tyske arbejder, måtte værnemagten også vise sin villighed. Han kommanderede straks en afdeling soldater til at læsse lastvognen og bære kasserne over i den anviste godsvogn, mens sabotørerne gik rundt og gav besked om, hvordan de skulle stables. Det egentlige sabotagearbejde, der lededes af Sven Ryberg, begyndte i øvrigt i december 1944, og indtil kapitulationen nåede man at få gennemført 23 aktioner. Disse aktioner omfattede blandt andet 750 skinnesprængninger og seks togattentater. Et af de mest virkningsfulde attentater rettedes mod det berygtede tyske orlovstog med øgenavnet »Piraten«. Toget afsporede og trafikken på Holstebro-Ringkøbing banen var spærret i fem døgn.

Mest omfattende var de to aktioner, der rettedes mod selve jernbanestationen i Holstebro og vandtårnet i Vemb. På Holstebro Station sprængte man en vandstander, 12 sporskifter og 16 hjertestykker med det resultat, at ingen tog kunne passere Holstebro i fem døgn. Sprængningen af vandtårnet i Vemb blev også særdeles effektiv og overordentlig generende for trafikken. Sabotørerne havde ved at udspionere vagtposterne ved vandtårnet konstateret, at de regelmæssigt hver aften fjernede sig en halv times tid for at drikke kaffe. Det blev en vane, de kom til at fortryde. Midt i kaffehyggen en aften lød der et øresønderrivende brag, og vagterne fandt i stedet for deres tårn en dyngne murbrokker. Holstebro-sabotørerne havde anvendt den største sprængladning, de nogensinde fik lejlighed til at bruge.

Foruden mod jernbanetrafikken rettede sabotørerne deres aktivitet mod et generatortørreri i Holstebro, et mekanikerværksted, hvor otte tyske biler og fire tyske motorcykler blev ødelagt, et maskinværksted og en halv snes værnemagerlastbiler i Holstebro og omegn, der blev sprængt. Endelig gjorde man en lille indsats på det kulturelle område ved at fjerne den tyske farvefilm »Drømmesøen«, da den skulle have været vist i en af byens biografer

På Grund af sin centrale beliggenhed for de tyske befæstningsværker langs Vestkysten, kom Holstebro til at spille en betydningsfuld rolle i modstandsbevægelsens efterretningstjeneste. Der var således en stor organisation Todt-afdeling i byen, og denne afdeling fik lavet lysterik

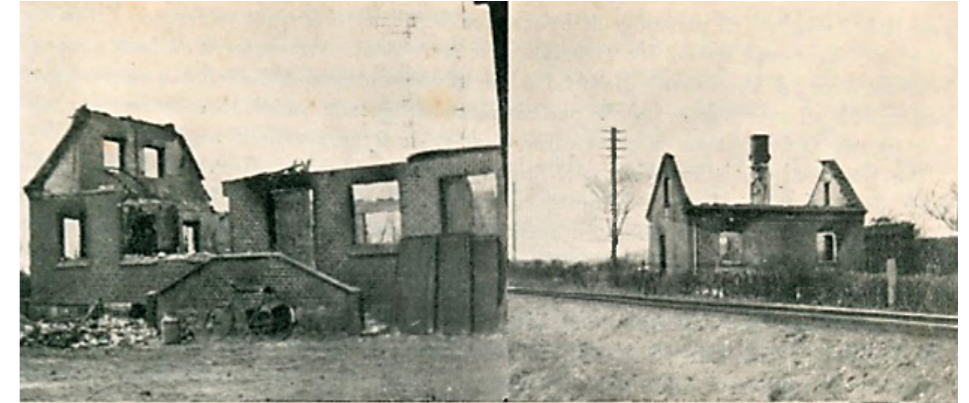
af de forskellige arbejdstegninger til befæstningsværkerne i Holstebro. Da der var en udmærket kontakt mellem modstandsbevægelsen og den virksomhed, der fremstillede lustrykkene, forstår man, at der var adgang til mange værdifulde oplysninger. Endvidere havde byens lokal-komité oprettet en særlig postgruppe, der gjorde et udmærket arbejde ved at holde øje med den afgående og ankommende post og standse alt, der kunne skade frihedskampen, hvis det kom videre, og i øvrigt samle oplysninger fra værnemagtskorrespondancen. - Blandt de illegale blade, der udkom i byen, var Frit Danmarks Nyhedstjeneste det mest støtте. - Ved kapitulationen var Holstebro-området samlede styrke på 500 mand foruden en efterretningsstyrke, hovedsageligt organiseret til det civile efterretningsarbejde, på 150 mand.

Lindemann går amok

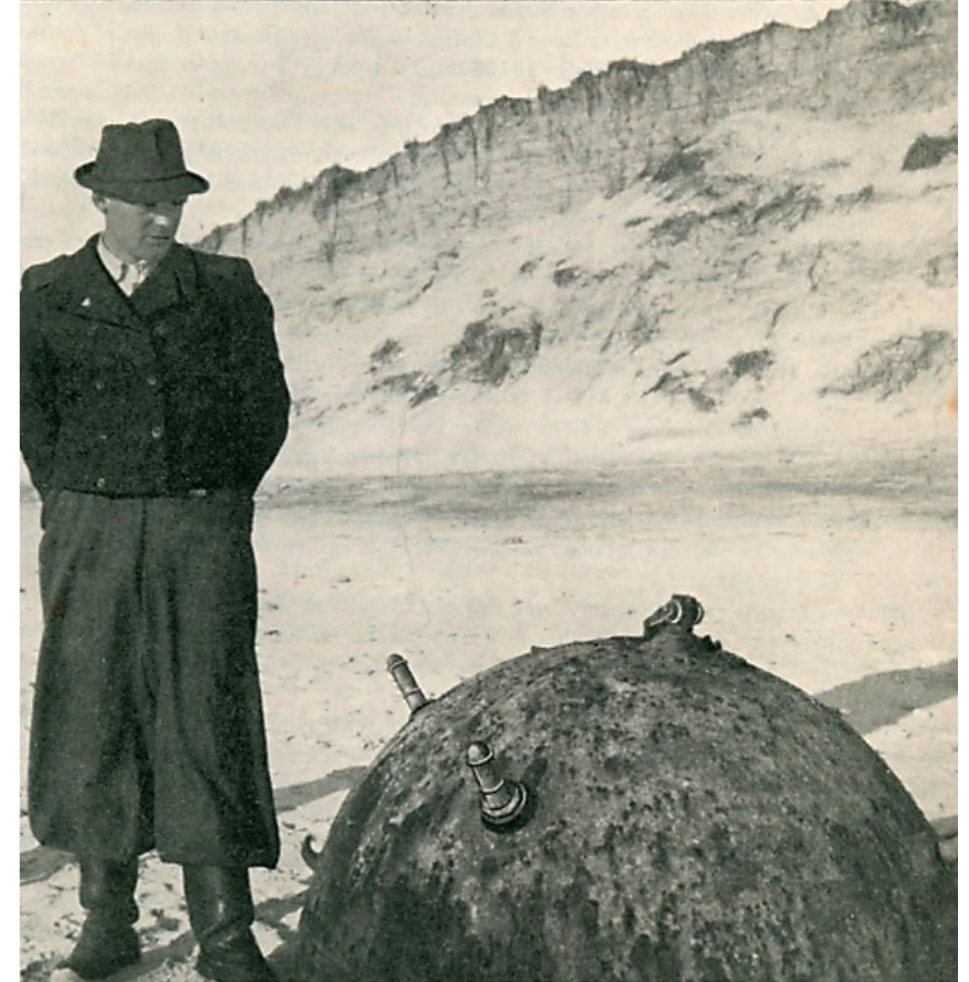
I marts måned 1945 sprang der en bombe på jernbanelinien mellem Hjerm og Struer, som fik Limfjordsbyens navn til at figurere i verdenspressens spalter. Den sidste tyske militærchef i Danmark, general Lindemann, passerede i sit særtog byen på vej sydover, og Struer-sabotørerne, der var blevet underrettet om togets komme, anbragte en bombe på strækningen mod Hjerm. Bomben eksploderede og afsporede særtoget uden at nogen vogne dog væltede. Virkningen på generalen var til gengæld overordentlig, og gav ham anledning til at demonstrere herrefolkets afmægtige brutalitet på en såre karakteristisk måde. Lindemann havde tidligere haft lejlighed til personlig at konstatere jernbanesabotagens generende virkninger, men at sabotørerne havde den dristighed at rette deres attentater mod ham personlig, hensatte ham i et apoplektisk raseri. Da han havde konstateret skaden på toget, kastede han et blik ud over egnen, pegede på den nærmestliggende gård, Lille Hillersborg, og et nærliggende ledvogterhus og gav ordrer til at svide bygningerne af med alt indbo.

Der posteredes en stærk vagt omkring gården og ledvogterhuset, og beboerne blev jaget ud i det blotte linned, hvorefter man satte ild på. En karl fra gården forsøgte at trænge ind i stalden og lukke de hjælpeløse dyr ud, men blev vist tilbage af vagterne. Ingen fik lov at komme nær, før tyskerne havde sikkerhed for at ædelæggelsen var total.

Om Lindemann foretog denne modbydelige hævnaktion blot i spontant raseri eller med den bagtanke, at han muligvis kunne gøre sabota-

Øverst til venstre:
Ruinerne af Stuehuset til Gården »L. Hillersborg« mellem Struer og Hjerm, der blev afbrændt efter general Lindemanns ordre, da hans tog blev afsporet på strækningen.
Øverst til højre:
Banevogterhuset, der blev brændt af samtidig med gården.
Nederst:
En af Vestkystens uhyggelige gæster.

gen upopulær, skal være usagt. Givet er det derimod, at den skærpede hadet mod tyskerne yderligere.

Struer-sabotørernes aktivitet, der allerede i flere måneder havde generet tyskerne stærkt, blev da heller ikke i mindste måde påvirket af Lindemanns aktion. Kontorchef Hofman Laursen fra Radiofirmaet Bang & Olufsen havde ledet organiseringen af det militære modstandsarbejde fra det i marts 1944 kom i gang for alvor, og da man i efteråret 1944 skulle oprette Sabotage-grupper, gik man frem efter rent strategiske principper. Der blev oprettet grupper i by og opland således, at man altid kunne disponere over ihvertfald to grupper til aktioner på hver af de banestrækninger, der gik gennem området, som strakte sig fra Vinderup mod øst til Nr. Nissum mod vest med Hjerm og Odde-sundbroen som henholdsvis syd- og nordgrænse.

Grupperne arbejdede på den måde, at den ene gruppe sprængte banelinien, når et tysk transporttog netop havde passeret. Når den anden gruppe længere fremme på strækningen hørte detonationerne, satte den sine bomber i funktion, og toget kunne så hverken komme frem eller tilbage. Den slags sprængninger foretoges i hele forårsperioden praktisk talt hver nat i Struers område. Vinderup-gruppen, der var særdeles aktiv, præsterede således ved en enkelt aktion at sprænge skinner af sammenlagt en kilometers længde, og Vinderup banen var en gang spærret i tre døgn blot på grund af skinnesprængninger. For ikke at give aktionerne et alt for nøje planlagt udseende i tyskernes øjne, anvendte sabotørerne i vid udstrækning den taktik at anbringe tidsindstillede bomber samtidig med, at de sprængte på begge sider af et tog. Når tyskerne begyndte at rydde op og undersøge skadernes omfang, knaldede det foran og bag dem i flere timer og gjorde deres forvirring komplet.

Skinneødelæggelserne i området var så omfattende, at det blev nødvendigt at tage rangersporene på de mindre stationer op og reparere med dem ude på strækningerne. Herved blev rangering på småstationerne umuliggjort, hvilket generede den samlede trafikplan meget betydeligt.

Foruden attentatet mod Lindemanns tog udførte Struer-sabotørerne endnu et togattentat, i dette tilfælde mod et tog med kanoner og soldater, der blev bombet på jernbaneterrænet i selve Struer by. Seks vogne afsporede. Endvidere sprængtes Statsbanernes værkstedsvogn

i Struer, da den en dag skulle afsendes til reparationsarbejder i forbindelse med en togafsporing længere sydpå, og blokposten på Struer Station, hvorfra de talrige elektriske sporskifter dirigeredes.

Af Struer-sabotørernes aktioner ud over jernbanearbejdet har Nr. Nissum-gruppen æren for en af de dristigste. Tæt uden for Lemvig var 14 tyske lastbiler anbragt bag en svær pigtrådsindhegning, og foran indhegningen var der opført en vagtbygning, hvor der til stadighed befandt sig en halv snes tyske soldater foruden en post, der patruljerede uden for. Det lykkedes Nr. Nissum-folkene at snige sig helt hen til vagtbygningen uden at blive opdagede, hvorefter gruppelederen kastede sig over vagtposten og jog sin hånd ind i munden på ham, så han ikke kunne give en lyd fra sig. Sabotøren fik et kraftigt bid i hånden, men overrumplingen blev gennemført, uden at soldaterne i vagtbygningen anede uråd. De vågnede først ved bragene, der ødelagde samtlige 14 lastbiler.

En anden dristig aktion blev udført midt på gaden i Struer ved 17,30-tiden om eftermiddagen. En stor tysk lastvogn med kød til Tyskland var på vej ud af byen, da et par sabotører sprang på vognen og holdt chaufføren op, mens man anbragte spræng- og brandbomber i den. Blandt de første, der kom til stede som slukningsmandskab, var en af sabotørerne selv, der var chauffør i Brandkorpset. Det var dog naturligvis umuligt at redde bilen. Endelig sprængte Struer-sabotørerne mellem jul og nytår 1944 alle de vigtige maskiner på Struer Andelsslagteris Konserverfabrik, hvis produktion da hovedsagelig gik til Tyskland.

Fire tyskere i knibe.

Det var i Struer som så mange andre steder ønsket om at få dannet grupper til våbenmodtagning, der rigtig gav det organiserede modstandsarbejde fart. Det skete som nævnt i marts 1944. Efter den første beskedne begyndelse kom man ret hurtigt i gang med tre modtagningshold på i alt et halvt hundrede mand, væsenligst fra oplandet, og der arbejdedes på tre forskellige pladser i området. Den samlede mængde våben og ammunition, man modtog, blev på et halvt hundrede tons. Alene på en enkelt plads nord for Vinderup fik man ti sendinger, hvoraf flere var dobbelte, godt ned.

Det eneste intermezzo med tyskerne, våbenmodtagningen medfør-

te, indtraf, da en gruppe i slutningen af april var på vej til Lemvig med den allersidste sending, man nåede at modtage før kapitulationen. Transporten blev standset af en patrulje på fire tyskere, og det kom til ildkamp. To af tyskerne blev dræbt, og om de to andre ved man, at de ihvertfald blev så hårdt sårede, at de var uskedeliggjort. Da våben-gruppen, som slap helskindet fra træfningen, skulle køre videre efter kampen, viste det sig imidlertid, at lastbilens tank var blevet ramt af et projektil, således at det meste af benzinen var løbet ud. Bilen kunne kun køre en kilometer bort fra kamppladsen. Man skubbede den så ned til den nærmeste bondegård, vækkede gårdejeren og fik vognen camoufleret som en halmstak. Den næste dag omladede Struer-folkene våbnene i hestevogne, dækkede dem med halm og kørte dem ved højlys dag forbi de tyske poster ind i Lemvig.

I januar 1945 havde Struers byleder, Hofman Laursen, måttet gå under jorden - han spadserede ud fra B & O fabriken, mens Gestapo spadserede ind for at arrestere ham - og hans post blev overtaget af en af hans nære medarbejdere, officiant Hvidegård. Hofman Laursen blev efter sin forsvinden sektionsleder for Skive-Struer-Lemvig afsnittet.

Eet offer kostede frihedskampen i Struer. Politibetjent Johannes Jensen, Struer, døde i Neuengamme efter at han i sommeren 1944 var

Øverst: Bang og Olufsens Radiofabrik i Struer, som den oprindeligt tog sig ud. Nederst: Billeder fra fabriken efter dens totale ødelæggelse ved schalburgtage natten til den 14. januar 1945. Skaderne androg i alt godt 3 millioner kroner.

blevet arresteret som følge af en norsk OT-mands stikkervirksomhed.

Ved kapitulationen var der i Struer-området en styrke på 250 mand, hvoraf ca. 45 havde været beskæftiget i sabotage-arbejdet.

Bortset fra Lindemann-episoden blev schalburgtagen mod Bang & Olufsens store radiofabrik besættelsesårenes mest dramatiske begivenhed i Struer. Aktionen fandt sted natten til den 14. januar 1945 og udførtes - efter hans egne opgivelser - af den berygtede jydsk terrorist Bothilsen Nielsen foruden to andre danskere og fem tyskere. De otte mand ankom i to personbiler, overmandede fabriken og anvendte derefter to timer til at anbringe brand- og sprængbomber i fabriken.

Hele den kolossale sprængladning eksploderede på een gang med et brag, der kunne høres halvtreds kilometer bort. Eksplosionen lagde hele den store virksomhed, som på det tidspunkt beskæftigede ca. 400 arbejdere, i ruiner, og den samlede skade blev godt tre millioner kroner.

Tyskernes bevæggrunde til at foretage sprængningen kan have været mange. Dels havde virksomhedens ledelse gennem hele besættelsen konsekvent nægtet at udføre arbejde for tyskerne, dels havde tyskerne forgæves eftersøgt lederen af firmaets Københavns-afdeling, som man havde mistanke om spillede en betydelig rolle indenfor frihedsbevægelsen, dels var kontorchef Hofman Laursen nogle få dage forinden gået under jorden.

Helt uventet kom sprængningen ikke, da en tysk officer i forbindelse med aktionen mod Københavns-afdelingen havde erklæret, at fabriken nok skulle blive ødelagt. Da direktør Olufsen kort efter blev kaldt til forhør hos Bovensieben, der ønskede at vide, om han kendte noget til den forsvundne Københavns-leders opholdssted, erklærede tyskeren kategorisk, at han ikke havde givet nogen ordrer til at sprænge fabriken. Derimod afstod han fra at give et utvetydigt svar på et direkte spørgsmål fra direktør Olufsen om, hvorvidt det kunne tænkes, at en sådan ordre vilde blive givet.

Sælsom sommerlejr på Venø

Et særligt kapitel af besættelsesårenes historie blev til på den lille fredelige Limfjordsø Venø. Her havde FDF og KFUM i Holstebro en sommerlejr, Venøborg, og da den navnkundige Toldstrup i maj 1944 søgte

en rolig, afsides plet til uddannelseslejr for sabotører, faldt hans blik på Venøborg. Han fik Kontakt med lejrens administrator, kirkegårds-gartner Walbjørn Christensen, Holstebro, der ordnede levnedsmiddel-forsyningen, og så rykkede de usædvanlige feriegæster ind.

I fem uger var der til stadighed et hold på 30 mand, der udskiftedes en gang om ugen, i lejren, og her skabtes under Horsens-politikommis-særen Palle Højbys ledelse de første såkaldte rejsehold, specialuddan-nede sabotører til større opgaver, og her blev også grunden lagt til de første likviderings-grupper.

Efterhånden som ugerne gik, fattede folk på øen mistanke om, at det ikke var nogen helt almindelig KFUM-lejr. Den sag ordnede man dog let. En søndag gik hele flokken i kirke i sluttet trop. Det tog brodden af hviskekampagnen og skabte fortsat arbejdsro.

Hygge i Lemvig

I Lemvig ordnede man sig særdeles hyggeligt i den sidste del af besæt-telsestiden, idet der kom et udmærket samarbejde i gang mellem by-ens borgerværn og det tyske feltgendarmeri. Det lyder mærkeligt, men var nu slet ikke så tosset endda. Borgerværnets leder, forhenværende overlærer Sodborg, var nemlig medlem af byens lokalkomite, og da det ikke så sjældent hændte, at de tyske feltgendarmer henvendte sig til borgerværnet, når der havde været sabotage, kunne man som regel give dem glimrende råd. Borgerværnet forsikrede gerne feltgendarmerne, at det bestemt ikke kunne være nogle folk der fra egnen, der lagde bom-berne. Egnens folk kendte man, og de var alt for fredelige til den slags!

Tyskerne takkede pænt for elskværdigheden og anede intet om, at der siden sommeren 1944 var organiseret sabotagegrupper og mili-tærgrupper under ledelse af arrestforvarer A. Urth. - Helt upåagtet af tyskerne kom modstandsarbejdet dog heller ikke til at gå. I efteråret 1944 arresteredes civilingeniør Bendix Madsen, der var leder af ter-rænsportsforeningen, hvorfra byens to sabotagegrupper var rekrutteret. Tidligere var en af pionererne i byens modstandsbevægelse, kommu-nelærer Moustgård, faldet i tyskernes kløer. Han havde i besættelsens første år arbejdet sammen med en kommunistisk gruppe i Lemvig, men arresteredes i slutningen af 1943 og førtes senere til Frøslev, hvor han i begyndelsen af 1945 døde.

Foruden de to sabotagegrupper i Lemvig fandtes en i Thyborøn.

Jernbanesabotagen indskrænkede sig til nogle ganske få aktioner, idet Vemb-Lemvig-Thyborøn banen kun i meget ringe udstrækning an-vendtes til militære transporter. Til gengæld fandt man et udmærket arbejdsområde i de mange tyske biler, der fandtes på velcamouflerede parkeringspladser rundt om på egnen. Et andet velegnet sabotage-ob-jekt havde man i betonblandemaskinerne, der spillede en stor rolle ved de omfattende befæstningsarbejder langs kysten. - Våbenmodtagninger blev der ikke tale om i Lemvig-området, da det dels lå for nær ved ky-sten og dels var for tæt belagt med tropper. Den illegale bladvirksom-hed var under hele besættelsen godt i gang og i besættelsens sidste år udsendtes regelmæssigt et lokalblad for Lemvig. Ved kapitulationen havde man en styrke på 230 mand uddannet og bevæbnet, men måtte senere udvide den til 500 mand på grund af de store bevogtningsop-gaver ved kysten.

Ringkøbing fletter sit net.

I efteråret 1943 tog man i Ringkøbing fat på at skabe en militær mod-standsorganisation i by og opland. Pionererne blev amtsinspektør H. Bork-Larsen og fabrikant Carl Strandsby, der delte arbejdet således mellem sig, at Bork-Larsen tog fat på oprettelsen af militærgrupper, mens fabrikant Strandsby begyndte at opbygge en sabotageorganisati-on. Man måtte arbejde i et uhyre udstrakt område fra Ulfborg i nord til Tarm i syd og ind i landet til og med Videbæk. Senere blev dog Skjern-Tarm området udskilt.

Til trods for områdets udstrækning var man alligevel nået vidt med opbygningen af organisationen, da fabrikant Strandsby den 13. juli 1944 blev arresteret, og der i den følgende uge blev foretaget endnu fire anholdelser i byen og på egnen. Efter en måneds forløb blev de ar-resterede overført til Frøslev. I sommerens løb arresteredes også lærer Nielsen i Ulfborg og adjunkt Larsen i Tarm, der begge havde tilknyt-ning til organisationen i Ringkøbing. De arresteredes dog i egenskab af kandidater for Dansk Samling og overførtes ret hurtigt til Frøslev.

Da Gestapos nysgerrighed tilsyneladende var tilfredsstillet for en tid, satte man påny fart i organisationsarbejdet, og bogtrykker Knud Th. Møller, Ringkøbing, overtog sabotage-organisationen efter Strands-by. Resultatet blev, at man ved kapitulationen kunne mønstre en styrke på ca. 500 mand i Ringkøbing-området, hvoraf omtrent halvdelen var

formeret i sabotage-grupper i købstaden og oplandsbyerne. Desuden rådede man over to våbenmodtagningsgrupper i henholdsvis Videbæk og Thorsted.

Sabotagearbejdet rettedes i alt væsentligt mod jernbanetrafikken. Der udførtes i området 36 aktioner med 146 sprængninger, skinnesprængninger, sprængninger af vogne og maskiner ved de tyske befæstningsarbejder, et par mekaniske værksteder og et generatorskæreri. De to modtagningsgrupper tog i alt syv sendinger våben ned.

Da Kaj Munks drab blev bekendt i Ringkøbing fik pastor Helmig, der udførte et energisk arbejde inden for den illegale bladvirksomhed, samme dag udsendt et mindeblad i ca. 2000 eksemplarer. Desuden fik man trykt 20,000 eksemplarer af Kaj Munks sidste prædiken hos Gullander i Skjern og Svend Trøsts Advarsel blev trykt i 10,000 eksemplarer hos bogtrykker Møller i Ringkøbing.

Skjern og Tarm går i gang.

Skjern og Tarm hørte som nævnt oprindelig ind under Ringkøbings organisations område, men da arbejdet tog fart, blev disse to byer og deres opland udskilt og henlagt under Sektion X, der havde hovedkvarter i Ølgod.

I Skjern kom inspektør J. K. Ruby til at lede arbejdet og fik foruden en sabotagegruppe på ni mand i Skjern oprettet sabotagegrupper i Troldhede og Borris samtidig med, at der organiseredes militærgrupper i området, der strakte sig fra Dejbjerg-Kibæk til Skjern Å. I midten af april havde man 215 mand uddannet og bevæbnet, parat til at tage fat, hvis det skulle blive nødvendigt.

Sabotagearbejdet kom i gang efter nytår 1945, og man nåede inden kapitulationen at gennemføre flere hundrede skinnesprængninger foruden et stort antal sporskiftesprængninger på Skjern Station. Desuden sprængte man to generatortørrerier i Faster og Hoven. I Tarm dannedes en Sabotagegruppe på otte mand under ledelse af bogholder Johansen og syv militærgrupper med i alt 59 mand under ledelse af fabrikant Knud Sønderby. Sabotagegruppen foretog seks aktioner, fem mod jernbanen og en mod en værnemagerbil.

Tyskernes millionplaner på heden.

Foruden de store befæstningsarbejder i kystområdet, der omfatter svære kanonstillinger, pejlestationer, tankspærringer af enhver afskygning, maskingeværreder, lyskasterbatterier osv., anlagde tyskerne to flyvepladser i Ringkøbing Amt, en mindre betydelig plads ved Rom syd for Lemvig og en efter danske forhold kæmpemæssig plads på Grove Hede ved Karup nordøst for Herning. Begge anlæg blev påbegyndt umiddelbart efter besættelsen og der ofredes enorme summer på dem. Ingen af dem fik dog overvældende militær betydning, men det spillede mindre rolle for tyskerne. De havde jo let adgang til penge. Flyvepladsen på Grove Hede dækker et areal på 6000 tønder land, og 30 bøndergårde måtte rømmes for at give plads for tyskernes projekt. I den travleste tid havde man op mod 10,000 mand i gang, og over 1000 lastbiler kørte til og fra med materialer. Alligevel havde tyskerne ved kapitulationen endnu ikke fået realiseret hele deres byggeprogram ved Grove.

Inden for området, der er 48 kilometer i omkreds, anlagdes foruden et imponerende system af 80 meter brede startbaner, ca. 60 kilometer betonveje og 11 kilometer jernbane. Desuden opførtes en mængde store hangarer, et virvar af mandskabsbarakker, depotrum osv. camouflerede som lyngbakker eller fredelige bondehuse. En officersmesse med al den luksus, der kunne købes for penge i Danmark i 1940, en gildeshal i brovtende germansk stil og en stor biograf mangler heller ikke. Ved Gedhus opførte man en fireetagers bombesikker betonbygning, hvor vejrmeldetjenesten og radioforbindelsen med natjagerne over Danmark koncentreredes. Alene denne bygning kostede mere at opføre end Lillebæltsbroen. Nu ligger Grove Flyveplads tilbage som et trist monument over tyskernes hensynsløse misbrug af danske værdier.

Russisk-tyske skærmydsler ved Vestkysten

Befrielsens dag blev jo trods glæden ikke alle bekymrings bortvejring. Det gjaldt især for frihedsbevægelsen i store dele af Ringkøbing Amt. Antallet af besættelsestropper var, selv efter de store troppeforskydninger mod syd i de forudgående krisemåneder, meget betydeligt, og hvad værre var, soldaterne var langt fra tyskere allesammen. Mangelen på soldatermaterialer trods de mange totalmobiliseringer fik, da krigen gik på hæld, tyskerne til at spæde deres troppestyrker i mindre betydningsfulde afsnit op med russiske quislinge, krigsfanger, der for

at få bedre materielle betingelser, havde indvilliget i at gøre tjeneste i den tyske hær.

Vestkysten fik sin rigelige del af disse kontingenter, og den militære værdi af de kostbare befæstningsværker, som ingen satte særlig højt, blev herved yderligere forringet. Forholdet mellem tyskerne og deres russiske våbenbrødre var altid dårligt. Tyskerne betragtede dem i endnu højere grad end andre folk som livegne og behandlede dem derefter, mens Russerne hadede tyskerne af et oprigtigt hjerte og kun tålte tilværelsen i deres fjendelands hær, fordi materielle goder for dem vejede tungere end fædrelandssind. Denne bundne spænding udløstes, som det var at vente, ved kapitulationen, hvor russerne pludselig følte sig ovenpå i forholdet til tyskerne.

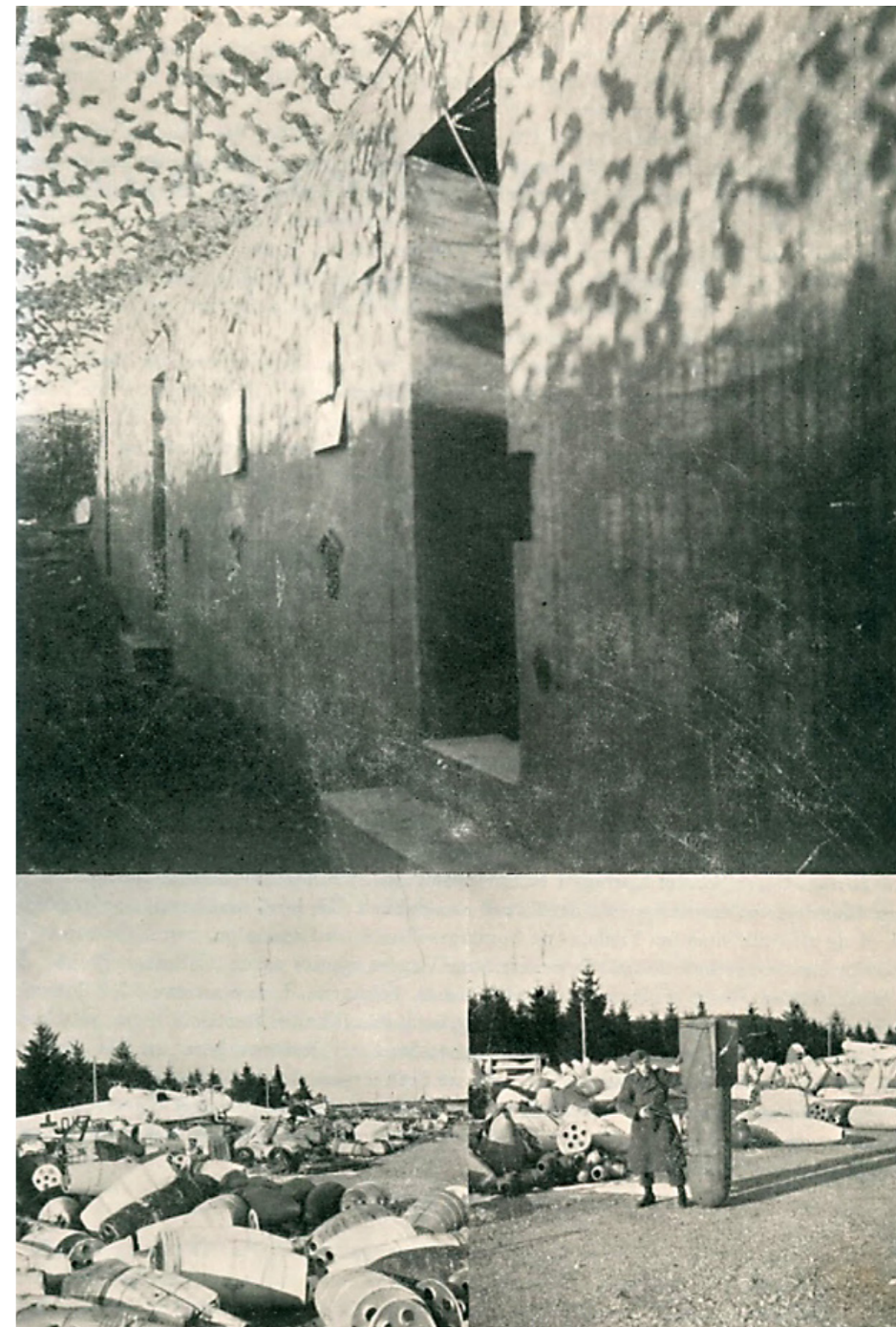
I Lemvig-Thyborøn-området, hvor der netop befandt sig store blandede tysk-russiske styrker, så alt til at begynde med ud til at skulle glide let. Den tyske chef for området indfandt sig den 6. maj om morgenen i modstandsbevægelsens hovedkvarter i Lemvig og afleverede planer over befæstningsværkerne og kort over minefelterne samtidig med, at han meddelte, at han den næste dag ville afmarchere med sine styrker.

Så let gik det imidlertid ikke. Da man skulle afmarchere, nægtede russerne at følge med og gik i stilling rundt omkring i befæstningsværkerne, og det kom til nogen skydning. Lemvigs 230 mand kunne man jo ikke så godt sætte ind for at bringe orden i forholdet mellem de store troppekontingenter, så man valgte at forsøge forhandlingens vej. Et par af medlemmerne af Lemvigs Lokalkomite opsøgte den tyske kommandant og russernes tillidsmænd, og ved smidige forhandlinger opnåede man tilsagn om, at tyskerne ville afmarchere ad een vej og russerne ad en anden.

Tropperne kom også af sted, men hen under aften vendte russerne tilbage, de havde fortrudt på halvvejen. Der måtte nye forhandlinger til, og det lykkedes at få dem til at afmarchere igen den næste morgen, og denne gang ledsagede en del af modstandsstyrkerne dem til Vemb for at være sikre på, at de ikke påny fortrød og vendte om.

Endnu var problemet dog ikke løst. Der strømmede stadig tyske og russiske tropestyrker ned gennem Jylland på vej mod grænsen, og selv om man stadig bestræbte sig for at lede de to parter ad forskellige veje, kunne det ikke undgås, de flere steder stødte på hinanden. I nogle

Billeder fra Karup Flyveplads mellem Herning og Viborg.
Øverst: Indgang til den kæmpemæssige bunker, hvorfra tyskernes luftvåben i Nordeuropa dirigeredes.
Nederst: Danske soldater har overtaget flyvepladsen og er ved at bringe orden i tyskernes efterladenskaber.

dage var situationen i hele amtets vestlige del overordentlig spændt, det var jo store og velbevæbnede troppstyrker, der var tale om, og en virkelig udløsning af fjendskabet mellem de to parter kunne blive en højst alvorlig sag. Quisling-russerne dræbte i flere tilfælde tyske befalingsmænd og viste desuden tilbøjelighed til at gå på plyndringstogter, hvor de kom frem.

Når det alligevel lykkedes at få tingene til at glide, skyldes det i meget væsentlig grad, at modstandsbevægelsens repræsentanter overalt viste en forbløffende improvisationsevne i de mange vanskelige situationer og optrådte velovervejede og besindigt. Man bestræbte sig for at holde gemytterne blandt de bortdragende tropper i ro og sendte i mellemtiden anmodning til de fremrykkende englændere om støtte.

En afdeling af Royal Dragoons kom frihedsbevægelsen til undsætning, og man blev hurtigt klar over, at det var nødvendigt at få troppeenhederne afvæbnet, selvom det faktisk var i strid med kapitulationsbestemmelserne.

Afvæbningen blev gennemført mange forskellige steder af englænderne og modstandsfolkene i forening uden at det kom til episoder, og dermed var luften rensset. Ville tropperne gå løs på hinanden med de bare næver, kunne de godt få lov til det, men det viste de ikke den ringeste lyst til. Vingerne på de tyske ørne var stækkede, og herrefolket med følge luntede hjemad i en noget anderledes stemning, end da de kom.

Småtræk i det store billede.

Besættelsesårene var levet igennem. De efterlod sig mange triste minder, et førsteklasses stof til patetiske festtaler - og forhåbentlig også stof til en ny fremtid. Småtrækkene, som giver så meget af hele billedet, skal nok i mange år fremover få kvinderne til at blusse af fortælle glæde ved de lange og mørke vinterafteners sammenkomster og holde tiden levende.

Trafikassistentfruen, der en mørk aften er på vej til bylederen med en vigtig besked på en lap papir i sin taske. Undervejs standses hun af en tysk soldat, der vil undersøge tasken. Hun lukker op og får tabt et Lommetørklæde, og mens den belevne tysker - og det kunne tyskerne jo trods alt være - bukker sig og samler det op, kommer papirlappen op i ærmet. Hører scenen hjemme i en spionfilm? Ja, men den hører også hjemme i Herning. Gårdejeren, der under en gårdbrand er i dobbelt ild,

fordi han hurtigt og ubemærket af de tililende må få våben- og sprængstoflageret ud af laden, mens han samtidig skal kaste et ængsteligt blik til dammen, hvor vandet synker under slukningsarbejdet og de sænkede containere truer med at dukke frem. Toldstrup der må trave 22 kilometer hjem til Holstebro efter en våbenmodtagning, fordi han ikke tør starte sin vogn ved skovfogedhuset, hvor der, mens modtagningen fandt sted, er blevet parkeret en lille mystisk grå bil. Og så den næste dag får at vide, at det blot var jordemoderen, der bivåned en glædelig begivenhed hos skovfogedens. Fabrikanten, der blev tvunget til at leje ud til tyskerne, og lod lejen gå videre til frihedsarbejdet osv. osv. Jo, det skal sandelig ikke mangle på stof til at spinde ender af.

Modstandsbevægelsen i Viborg amt

Af journalist Knud Bavngaard, Viborg.

Tryk avler modtryk - det er en gammel sandhed, som bekræftes gang på gang. Da den tyske radio om aftenen den 10. april 1940 i en reportage fra indtoget i Danmark den foregående fag udførligt skildrede de tyske troppers march gennem Sct. Mathiasgade i Viborg, Jyllands gamle kongeby, dvælede den ved det storartede forhold til befolkningen, som gav soldaterne æg og brød - det var der nogen, der gjorde. Den glemte at fortælle om de mennesker, som beskæmmet holdt sig fra vinduerne, fyldt med sorg over det, der var sket, og med bange anelser for det, der herefter ville ske, skønt vel ingen endnu kunne forudse, hvor galt det i virkeligheden ville gå.

Uden at det kan påvises, blev spiren den dag lagt til reaktionen her som så mange andre steder, skønt impulserne væsentligt skulle komme udefra. Da de kom, slog de øjeblikkelig rod i den jordbund, som var skabt, efterhånden som de første skridt af sømbeslåede støvler gennem Sct. Mathiasgade var blevet mangfoldiggjort til millioner. Væksten trivedes, og tiden modnede frugterne. Længe inden det endnu var kommet så vidt, at uskyldige menneskers blod havde flydt efter tyske maskinpistol-byger gennem gaderne og eksploderende håndgranater i gårdene, høstede undertrykkerne det første udbytte af den sæd, de havde sået.

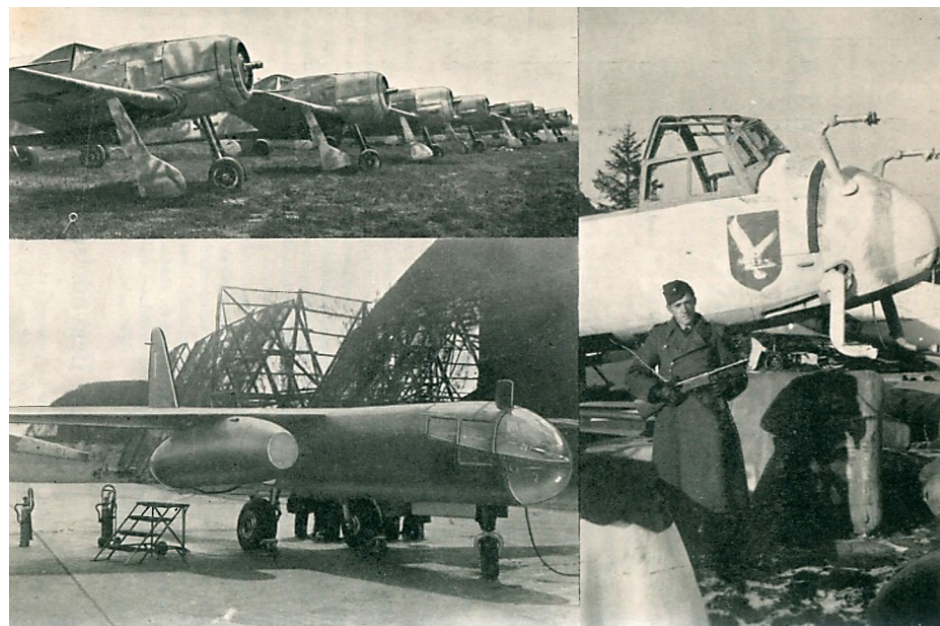
Som det gik i byen, var det gået på landet. Herfra var trådene løbet ind og havde samlet sig, og de løb tæt; det tjener landbefolkningen til ære. Skønt både Viborg og Skive og de to købstæders opland har haft forholdsvis ringe tab i kampen, i hvert fald i betragtning af den interesse, Gestapo særlig i den sidste krigsvinter lagde for dagen for dem, så har egnen dog betalt med blod for retten til at være med.

Men dette blod er kun med til at fremhæve indsatsens værdi. Det må ikke glemmes og vil ikke blive glemt.

Begyndelsen.

Når man skal fortælle, hvor begyndelsen i et illegalt arbejde er blevet gjort, bliver man i tvivl. Hist og her begyndte det at fænge, og hvem var egentlig de første? Der var nok, som havde lyst til at gøre noget, og som ved enhver given lejlighed reagerede mod de fremmede tropper, særlig hvor disse var talrigest. Det kom til udtryk ved, at man afviste alle tyske venskabelige tilnærmelser, hvor det var muligt, nægtede at tage mod tropperne og handle med dem - her ses altså bort fra dem, som for den økonomiske fordels skyld gerne tilsidesatte æresfølelsen - og i det hele taget lagde tyskerne dmåhindringer i vejen, hvor det lod sig gøre. Man gav med god samvittighed tyske soldater eller afdelinger forkert besked, når de spurgte om vej. Det var altsammen endnu passiv modstand, men dog grundlaget for den aktive.

Sognepræst Harald Sandbæk, Hersom, hvis navn senere blev så kendt både hjemme og ude i det illegale arbejde, brugte såvel fra sin prædikestol som på møder et kraftigt sprog mod undertrykkerne, og han blev inden længe en af dem, der taltes i de aktives rækker. - Be-

Billeder fra Karup Flyveplads, hvor de danske soldater nu vogter over de efterladte tyske flyvemaskiner, der er afmonterede for de dele, som gør det muligt at benytte dem.

Nederst til venstre: En af tyskernes reaktionsdrevne flyvemaskiner, som føres til England til nærmere undersøgelse.

gyndelsen blev gjort med de illegale blade, der ganske vist først kun var beskedne forsøg, men som blev retningspile, som pegede hen mod en stærkere udvikling.

I begyndelsen af 1943 fik pastor Sandbæk gennem Arne Sørensen og højskoleforstander Robert Stærmosse forbindelse med godsejer Flemming Juncker, som under en samtale - det skete i København på Rigsdagens trappe - overdrog ham som opgave at finde nogle våbenmodtagingspladser i egnen nord for Viborg. Dermed var begyndelsen til et mere konkret arbejde gjort. Med det samme bør det bemærkes, at Viborg egnens præster inden længe var kraftigt repræsenteret i undergrundsbevægelsen; bl.a. var foruden Sandbæk præsterne Brinkkjær, Vammen, Severinsen, Finderup og Kofod, Sparkær, med. Sammen med pastor Brinkkjær foretog pastor Sandbæk en udflugt i egnen og udarbejdede skitser over fem pladser, to i Ulbjerg, en på Hvilsom Hede, en i Hersom og en øst for hovedvej 13 mellem Møldrup og Hvam. Ved et møde i Banegårdsrestauranten i Viborg fik godsejer Juncker skitserne overgivet, og ved samme lejlighed kom pastor Sandbæk med journalist Ove Martin, Viborg Stifts Folkeblad (senere »Information«), som medlemmand i forbindelse med den første faldskærmsagent, »Poulsen«, der arbejdede på egnen.

I Hersom havde pastor Sandbæk henvendt sig til en række personer, som han havde tillid til, og de havde alle indvilget i at være med i en gruppe. Det var mest landmænd fra Hersom, Bjerregrav og Klejtrup, men tillige lærere, og med denne kreds aftalte Martin og »Poulsen« nu det nærmere fornødne om modtagelserne.

Nu skulle alt være i orden, men i dagene før den 29. august måtte både Martin og »Poulsen« pludselig flygte fra Viborg, og forbindelsen blev afbrudt en tid. Ved Junckers og en anden aktiv, Chr. U. Hansens formidling blev kontakten i efteråret påny bragt i orden, og der blev planlagt en modtagelse til december. Den blev ingenting til, og gruppen ventede igen i nogen uvished om, hvad der videre skulle ske.

Men så kom i januar 1944 morsetegnet »N«, og en af de første nætter i det nye år samledes gruppen i spænding på pladsen i Hersom. Der kom intet den første nat - til stor skuffelse for gruppen, men inden længe var modtagningerne i gang. Få dage efter den første modtage-nat skete mordet på Kaj Munk, og straks efter fulgte en livlig Gestapo virksomhed på egnen. Pastor Severinsen, der havde påtaget sig at skjule en

del våben, blev arresteret tilligemed en række viborgensere og personer andre steder på egnen. Da pastor Sandbæk havde haft forbindelse med flere af de arresterede, bl.a. pastor Severinsen og kreditforeningsassistent Vøldike, besluttede han at forsvinde og rejste et par måneder til København for at arbejde for Frit nordisk Forlag. Arbejdet på egnen gik imidlertid sin gang. Ved en modtagelse var en faldskærmsmand kommet ned og via løjtnant Lonsdale, Klejtrup, og pastor Kvist, Onsild, kommet i rette hænder. Ved den lejlighed var det for første gang ved at gå galt. Det havde om natten ikke været muligt at finde en af faldskærmene, og den blev dagen efter fundet i et træ. Den unge mand, som opdagede den, underrettede politiet, som lod meddelelsen gå videre til tyskerne. Derved faldt alt godset, som var kommet ned sammen med agenten, i tyskernes hænder, men ingen af gruppens folk blev taget, da det var den almindelige opfattelse, at det var fremmede, som havde været på arbejde på egnen.

Gruppen var efterhånden øvet, og i sommeren 1944 fik den sendt sabotagemateriel, og der blev givet den instruktion både i brugen heraf og af engelske maskinpistoler. På dette tidspunkt begyndte jorden påny at brænde, og efter en telefonisk advarsel forsvandt pastor Sandbæk for anden gang fra sit hjem. Det var i rette tid. Næste dag ankom Gestapo, som måtte nøjes med at tage nogle ligegyldige ting med. Sandbæk sluttede sig til politikommissær Højbyes gruppe, »V. L. 1944«, populært kaldet »Toldstrups Sommerlejr«, men på en eller anden måde kom tyskerne under vejr dermed, og den 15. september blev han sammen med fem andre taget på Hadsten Højskole. Et brev i en rygsæk, som fandtes på pastor Sandbæks cykle, bragte tyskerne på sporet af gruppen i Hersom-Bjerregrav-Klejtrup. Efter de første to døgn at have udholdt tyskernes tortur under uafbrudte forhør, kunne pastor Sandbæk omsider ikke mere, men måtte bekende de forhold, som brevet handlede om, og ved en razzia den 26. september rev Gestapo gruppen op og arresterede 15 mand; derhjemme var man desværre ikke, som Sandbæk havde troet, blevet klar over hans arrestation 9 dage tidligere. Løjtnant Lonsdale undslap med flere andre.

At ingen af de arresterede blev dømt til døden, skyldes antagelig, at sagen mod dem måtte »henlægges«, da pastor Sandbæk på mirakuløs måde undslap ved Royal Air Forces bombardement af Gestapos hovedkvarter i Århus den 31. oktober samme år. De, der var undsluppet,

gik ind i arbejdet andre steder og fortsatte deres energiske indsats. Betegnende for hele egnens reaktion, der blev stik modsat den af tyskerne ventede, dannedes der kort tid efter en ny stor gruppe, som stod parat til modtagning, da kapitulationen kom, og for hvilken det var en stor skuffelse, at den ikke nåede at komme aktivt med.

Pastor Sandbæk, der først havde haft ledelsen af uddelingen af de illegale blade på egnen, overlod, da han selv gik ind i modtagningsarbejdet, det før nævnte hverv til pastor Brinkkjær. Også for ham begyndte Gestapo snart at vise en påfaldende interesse, så han måtte flygte. Arbejdet blev derved svækket noget, men helt gik det dog ikke i stå.

Forarbejdet i Viborg.

Hersom-gruppens historie er på en måde beretningen om en vilkårlig gruppes oprettelse, arbejde og også de efterstræbelser, patrioterne udsattes for fra tyskernes side. Naturligvis og heldigvis var det kun et fåtal af grupper, som det lykkedes Gestapo at opspore, og tillige har andre grupper været beskæftiget med andet arbejde, som Sandbæk gruppen ikke nåede at komme i gang med, først og fremmest sabotagen. Men den var der andre, som tog sig af, også i Viborg amt.

En august aften 1943 genlød Viborg for første gang af braget fra en sabotage aktion. Begyndelsen var ret beskeden, men begivenhedens karakter bevirkede, at den vakte opsigt. Tre lastbiler, der anvendtes til befordring af Karup arbejdere fra Viborg til flyvepladsen, og som stod parkeret på trekanten foran Gamle Vagt, blev ødelagt ved bomber, kun en snes skridt fra den nærmeste tyske vagtpost foran et automobilværksted.

Der indtraf én voldsom brand på Skotøjsfabrikken i St. Sct. Mikelsgade og et par eksplosioner i automobilværkstederne på Vesterbrogade, og viborgenserne begyndte at få en anelse om, at der stod en organisation bagved. Mistanken blev bestyrket, da den første »gik under jorden«. Det var en ung viborgenser, som havde ladet nogle uforsigtige bemærkninger falde angående branden på Skotøjsfabrikken. Takket være de rette forbindelser indenfor kriminalpolitiet var han væk, da han skulle arresteres. Ikke lang tid senere forsvandt yderligere et antal viborgensere. Byen var ved at blive »interessant«, også for Gestapo, som fra sit kvarter i Århus blev hyppig gæst i domkirkebyen. Og da var arbejdet forlængst organiseret.

I november-december 1943 stiftedes den såkaldte borgervæbning af farvehandler Anders Petersen, politiassistent Ansgård, restauratør V. Jensen, skomager Smedegård, overgartner Berthelsen og den senere byleder, bankfuldmægtig C. O. Petersen. Hensigten var, at den skulle træde i funktion ved en tysk kapitulation eller tilbagetrækning og sørge for opretholdelse af ro og orden. Hvad angår betegnelsen at opretholde ro og orden er den vel næppe blevet misbrugt mere af nogen end netop tyskerne, og skønt borgervæbningen egentlig var dannet delvis med deres viden og billigelse, havde de mistanke til dens hensigter, og omsider arresterede de restauratør Jensen og politiassistent Ansgård. Væbningen var fortrinsvis rekrutteret fra Nationalt Værn, Sct. Georgsgildet og Terrænsports afdelingen i Viborg. Forøvrigt var på et tidligere tidspunkt Smedegård og Berthelsen flygtet til Sverige og ligeledes Anders Petersen, og som ledere var derpå optaget landsretssagfører Ejlersen, dyrlæge Oxhøj og landsretssagfører Vium Andersen.

Efter borgervæbningens delvise opløsning ved den omtalte arrestation gik de resterende medlemmer nogen tid efter over i modstandsbevægelsens F-delning.

Julen 1943 kom til at betyde modstandsarbejdets overgang til mere aktiv handling. Oberstløjtnant C. G. Schøller, der egentlig med rette kan betegnes som sjælen i hele virksomheden og havde forbindelser videre ud, opfordrede på dette tidspunkt fuldmægtig C. O. Petersen til at være sig behjælpelig med dannelsen af de såkaldte S-grupper. Det var oberstløjtnantens tanke, at der skulle være en gruppe for hver banelinie, som førte ud af byen. Man regnede på dette tidspunkt med en engelsk invasion omkring marts 1944, og efter engelsk ordre skulle de omtalte banelinier så sprænges af grupperne. C. O. Petersen, Axel Falkenham, Rud. Suadiciani, postassistent O. E. Andersen, boghandler Johannes Krogh og toldassistent Nielsen blev gruppeledere for sabotagegrupperne og sørgede for stedfortrædere og mandskab fra Terrænsports afdelingen, hvis medlemmer dog ikke blev nøjere instrueret af sikkerhedsgrunde.

Grupperne for våbenmodtagning var blevet dannet samtidig, men mellem de to afdelinger bestod der ingen forbindelse. Modtagegruppernes kærnetropper var Orla Bro Knudsen, Kaj Christensen, Verner Nielsen, Emil og Chr. Fusager, Knud Jensen, Leo Hjorth Jensen m.fl. Oberstløjtnant Schøller var imidlertid da blevet regionschef og havde

tillige Viborg som specielt område.

Det var en ret spæd begyndelse, der var gjort, og bevægelsen var ikke godt forsynet med materialer i betragtning af, at man regnede med at skulle sætte ind i marts. Noget af det første, som skete, var, at der en dag som rejsegods ankom en kuffert fra Skive med tre maskinpistoler. Der rådedes kun over i alt 40 kg sprængstof og de 3 - tre - maskinpistoler! Denne mangel blev der dog snart rådet bod på.

Den ventede marts invasion udeblev, men endnu i april og maj ventede man den hvert øjeblik. Den kom stadig ikke, men der skete noget andet. Gestapo, hvis blå vogn med Århus nummerplade, som var kendt af ethvert barn i byen, blev stadig oftere gæst i Viborg, og da man omsider begyndte at vise voksende interesse for oberstløjtnant Schøllers person, måtte han den 25. maj gøre sig usynlig, efter at han havde overdraget kommandoen i byen til fuldmægtig C. O. Petersen.

Bevægelsen voksede. I løbet af sommeren dannedes tre modtagegrupper. Tidligere skelnede man mellem S-grupperne, hvis speciale var sabotagen, og M-grupperne, der stod for våbenmodtagningen. Man gik nu i stedet over til at bruge benævnelsen R-grupper om alle de aktive, medens F-grupperne først skulle træde frem i tilfælde af invasion eller kapitulation. Foruden de tre nævnte modtagegrupper oprettedes i løbet af sommeren F-delinger, en med lærer F. Bernth Jensen som chef og en, som lededes af dyrlæge Oxhøj. I den sidstnævnte deling ville man kunne have genkendt en ikke ringe del af den tidligere borgervæbning.

Samtidig blev der dannet grupper i oplandet, i Kjellerup under kornet Svend Madsen, i Bjerringbro under maskinarbejder Poul Jensen. Også i Kvols oprettedes en gruppe, og man fik kontakt med en afdeling i Løvel, der tidligere havde hørt under pastor Sandbæk. Desuden førte en af Viborgs vigtige forbindelseslinier til Stoholm-Gammelstrup, hvor arbejdet lededes af S. O. Sørensen, Lundgård Teglværk, som var en værdifuld medarbejder ved mange lejligheder.

Organisation og arbejde.

Lederne af modstandsarbejdet kunne glæde sig over en bestandig større tilslutning. Arbejdet fik et videre og videre omfang, både organisationsmæssigt og modtagemæssigt, og det blev nødvendigt at udbygge det nærmere. Resultatet heraf blev, at man overlod til en enkelt mand

helt og fuldt at lede modtagningen. Hertil blev Leo Hjorth Jensen udsat som stedfortræder for den hidtidige næstkommanderende, Verner Nielsen, der i juli måtte forlade Viborg, fordi hans foretagsomhed var ved at blive for kendt. Leo Hjorth gik frivilligt under jorden for helt at kunne hellige sig sin opgave med at forestå våbenmodtagningen, forsendelsen af godset osv., hvortil han især havde en god hjælper i Chr. Fusager.

Sabotagen lå heller ikke stille. Der var oprundet en periode, hvor byens huse rystedes af eksplosioner nat efter nat, i de allerfleste tilfælde på banenettet i den nærmere omegn. Ingen strækning gik ram forbi, og de timelange serier af eksplosioner blev noget, som ligefrem hørte natten til. Endnu vil man måske kunne træffe en og anden viborgenser, som ved et natligt brag mumler halvt i søvne: Det er nok banen!

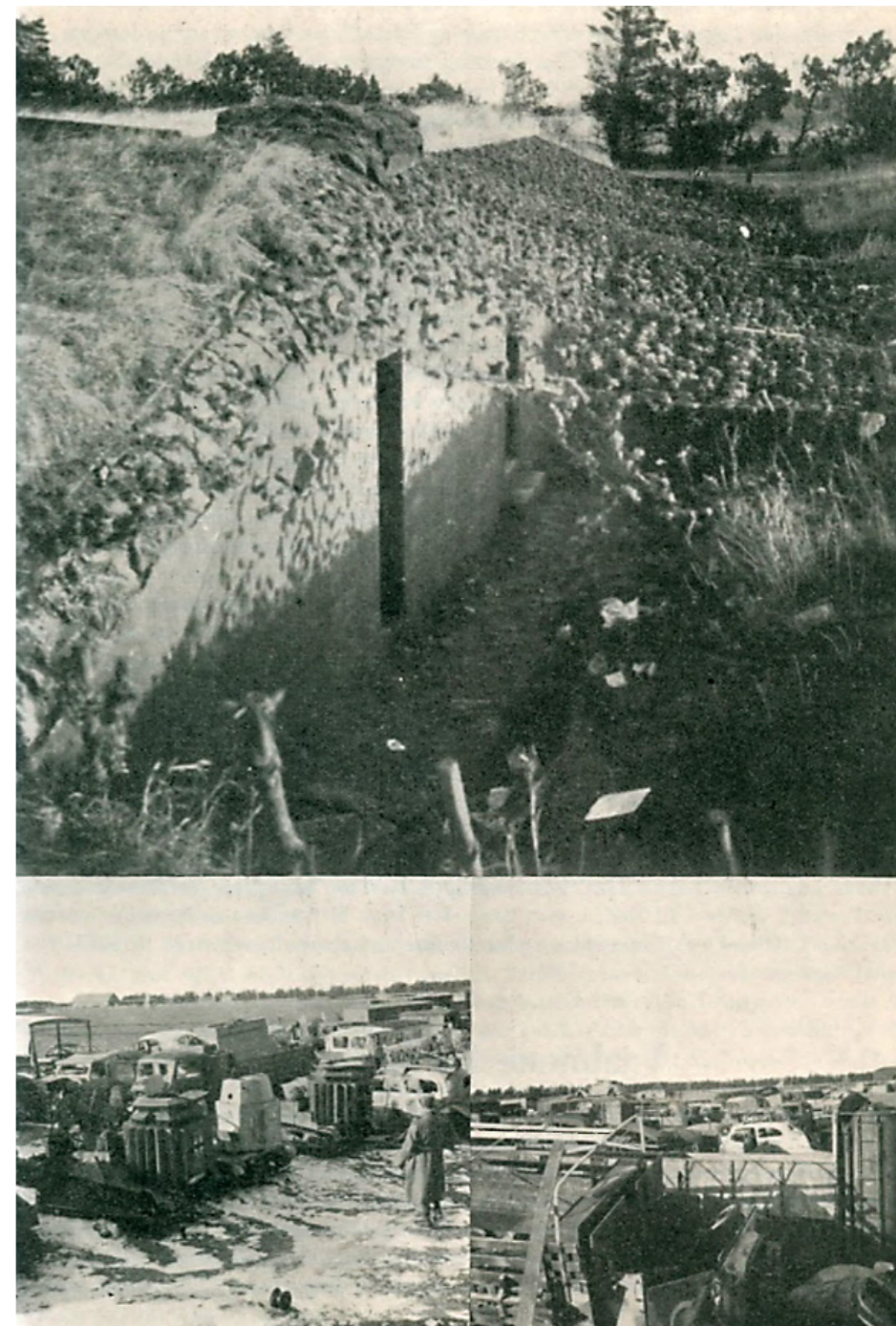
Hundredvis af større eller mindre sprængninger på banelegemet, ofte ledsaget af afsporinger af tyske transportere, fandt sted på hovedbanen på strækningerne mod Bjerringbro og Højslev, samt mod Skals og ikke mindst mod Herning, hvor de mange transportere til Karup og Grove Flyveplads hæmmedes stærkt. Ved et par dristige aktioner ødelagdes en række sporskifter på Viborg Banegårdsterræn, hvor også drejeskiven blev sat ud af brug.

Der blev naturligvis fra tysk side sat stærkt ind for at pågribe jernbanesabotørerne, men det ville ikke lykkes. Der som andre steder gik værnemagten over til at hemmeligholde afgang og bestemmelsessted til sidste minut for de tog, der passerede stationen. At heller ikke det var tilstrækkeligt, var en naturlig følge af, at jernbanerne også var repræsenteret i modstandsbevægelsen.

De tilsigtede virkninger af sabotagen udeblev ikke. Foruden at transporterne ustandseligt forsinkedes eller forhindredes, blev de tyske tropper mere og mere nervøse for togrejserne, og deres skræk og raseri over ikke at kunne foretage sig noget gav sig flere uhyggelige udslag, først og fremmest derved, at mandskabet fra de afsporede tog sprang af og skød vildt til højre og venstre på alt, hvad der tilfældigvis opholdt sig i nærheden. Ved en afsporing mellem Viborg og Bækkelund på Herningbanen reddede en skikkelig pløjemand sig i sidste øjeblik, medens tyskerne rettede deres automatiske våben mod en Falck ambulance, der tilfældigt passerede på landevejen i det samme.

Først og fremmest vil Rindsholm blive husket som stedet for sabo-

Billeder fra Karup Flyveplads mellem Herning og Viborg. - Foroven et af de camouflerede mandsskabsrum. Foruden ses en lille del af tyskernes efterladte materiel, som danske soldater nu holder vagt over.

tage mod hovedbanen i dette område. Det er sket ikke een, men flere gange, at vejfarende har kunnet se opstablingen af afsporede vogne stikke ovenud af den af tyskerne så frygtede udgravning nordvest for Rindsholm Station. Men også ved Hald Ege, Højslev, Bjerringbro og flere andre steder har der fundet effektive afsporinger sted.

Det gik dog ikke udelukkende ud over jernbanen. Også tyske biler måtte holde for, og ligeledes de små øvelsestanks, som til daglig sønderhakkede asfalten i byens gader. Sabotørerne havde stor fornøjelse af de små dækbomber til biler, de såkaldte tyrebusters, som eksploderer ved 45 kilos tryk. En sådan bombe lægges ind ved hjulet af en holdende vogn, og så snart denne sættes i gang, og hjulet går over bomben, eksploderer den og ødelægger ringen. Det blev efter anvendelsen af disse småfyre almindeligt at se tyskerne krybe ind under deres parke-rede vogne inden starten for at sikre sig, at der ikke var noget galt.

I det store og hele beskæftigede de stedlige tyske myndigheder sig mindre med kampen mod modstandsbevægelsen, end det måtte ventes. Det var først og fremmest de »rigtige« Gestapo besøg fra Århus, man måtte have respekt for, og de var også hyppige nok. Mange gange lød de kendte smæk af bildøre i de årle morgentimer, og flere gange førte besøgene til talrige arrestationer, men gennemgående fik tyskerne for lidt ud af de anholdte, enten fordi disse ikke var de rigtige folk, eller fordi der intet blev røbet.

En af de alvorligste undtagelser fra tyskernes uheld indtraf i januar 1944, da de var kommet på spor af nogle folk, dels i Viborg, dels ude i omegnen, og efterhånden arresteredes kreditforeningsassistent Helmer Vøldike, pastor Severinsen, Finderup, forstassistent Boldrup, Stoholm m.fl. En del af arbejdet blev ved den lejlighed helt revet op, omend adskillige implicerede havde held til at undslippe. Gestapo henrettede Vøldike og dømte også pastor Severinsen til døden, men den sidste dom blev ændret og Severinsen sendt til Tyskland. Helmer Vøldike er siden under hædersbevisninger blevet stedt til hvile på Asmild Kirkegård.

Våbnene fra luften.

Viborg havde med sin ikke alt for tæt bebyggede omegn med søer og skove gode betingelser for våbenmodtagningen, og betingelserne blev udnyttet. I en periode sorterede i alt 21 våbenmodtagningspladser un-

der Viborg, der overgik til at blive våbencentral, som leverede til andre dele af Jylland, særlig den sydlige del. Kort tid før kapitulationen havde Viborg 10 nedkastningspladser i anvendelse, og på en enkelt aften kom der materialer ned på fem af dem, heraf to sendinger på den ene. Det var de illegale Viborg folk af R-gruppernes travleste nat. I begyndelsen var en sending på seks containers, senere regnede man altid med 12 og til slut med 24.

Det meste af det modtagne »gods« blev eksporteret. Der blev således sendt både våben og sprængstof til Århus, Silkeborg, Lunderskov, Vardø og Esbjerg m.fl. byer. Også Randers fik en del, navnlig efter at modstandsbevægelsen dér i foråret 1945 havde mistet meget af sit materiale.

Om de første nedkastninger blev grupperne underrettet telegrafisk, men senere gik man over til brugen af radio koderne. Den første nedkastning på egnen fandt sted på heden ved Gammelstrup; det var forøvrigt materialer fra den, der førte til de omfattende arrestationer og Vøldikes henrettelse. Den fandt sted i november 1943. Viborg modtagerne selv hentede deres første sending ved Virksund i april 1944. Den bestod af otte containers.

I tidens løb var der modtagning i alle egne af distriktet med undtagelse af den sydvestlige, hvor Karup Flyveplads ligger. Helt gik flyvepladsen dog ikke ram forbi, idet en foretagsom hjørringenser aflagde et dristigt besøg derude og efter at have forgivet en af de bidske vagthunde saboterede nogle køretøjer inde på selve pladsen med bomber.

Der var tre hedkastningspladser ved Kjellerup, fem ved Bjerringbro, herunder også ved Vejrumbro, to ved Løgstrup og to ved Gammelstrup. Hertil kommer en halv snes, som Viborg selv direkte passede, og hvoraf især Vedhoved og Mammen blev stærkt benyttet.

I begyndelsen af november 1944 fik Viborg folkene den alarmerende meddelelse, at tyskerne var på sporet af et større antal af dem, som derpå fik ordre til at forsvinde. Det blev en forholdsvis stor åreladning, Grupperne kom til at undergå. Suadiciani, Leo Hjorth, Chr. og Emil Fusager, Erik Jung, Axel Falkenham, Johannes Krogh og C. O. Petersen måtte gøre sig usynlige, og arbejdet måtte ligge stille et stykke tid. Nogle af de forsvundne opslog deres residens på Lundgård Teglværk, og en månedstid efter var arbejdet påny i gang.

C. O. Petersen var naturligvis forhindret i at have ledelsen i Viborg, og hvervet blev midlertidigt overdraget til politibetjent Hans Justesen

med Verner Jørgensen som hjælper. Senere overtoges hvervet af officiant Sommer, medens officianterne Møller, Rasmussen og Andersen fik job som instruktører i Nordjylland under regionschefen tillige med Axel Falkenham, Johannes Krogh og Knud Jensen. Våbenmodtagningen blev i løbet af efteråret helt og holdent lagt over på landgrupperne; de fik i begyndelsen lidt vejledning og assistance fra modtagningsfolk i byen, men forholdene udviklede sig sådan, at det sluttelig var mere end vanskeligt at komme ud af byen ved nattetid. Tyske patrouiller færdedes stadig hyppigere på vejene og standsede trafikken for at undersøge, hvad der var de pågældendes ærinde.

Jernbanen har i besættelsesårene, som naturligt er, været flittigt benyttet, ikke blot af tyskerne, men tillige af modstandsbevægelsen. Samtidig med skinnesprængninger, afsporinger og ødelæggelser af sporskifter eller blokposter foran tyske transportere sendte undergrundsbevægelsen med de civile tog selv den ene ladning illegale forsendelser af sted efter den anden. I begyndelsen foregik transporten af Våben og sprængstof udelukkende pr. banevogn i kasser under betegnelsen »maskingods«. Da tyskerne imidlertid efterhånden fik færten af, hvad der foregik, blev der lavet den ordning, at afsendelsen fandt sted

Der var fin orden i våbendepotet i Hjultorvgade. - Til venstre ses noget nyankommet, endnu ikke udpakket gods. Til højre ser man de velpudsede karabiner og maskinpistoler i rækker over hinanden.

fra de nærmest omliggende landstationer. Fra Stoholm sendtes der på den måde hele vognladninger »kartofler«. En sådan vognladning var nær engang gået i de forkerte hænder, idet en vogn var nået temmelig tidligt frem til sit bestemmelsessted, hvor der måtte ventes på fragtbrevet. Der var stor mangel på vogne, og fra Esbjerg kom der forespørgsel om, hvornår vognen kunne ventes tømt. Tyskerne fik pludselig mistanke om sammenhængen og sendte folk ud for at undersøge vognen, som heldigvis var blevet aflæst lige før deres ankomst.

Senere kom transporten til andre byer til at foregå pr. bil, således at modtagerne selv sendte lastbiler op til afhentning. Bilerne blev læstet rundt omkring på landdepoterne og camoufleret med træ, dække eller lignende. En af de således befordrede sendinger gik tabt i foråret 1945. Det skete i april, da tyskernes mangel på transportmidler var nået så vidt, at de standsede tilfældige køretøjer på vejene og beslaglagde dem. Den pågældende bil, der lige var kørt fra Viborg med sin ladning, blev standset af en tysk patrouille, som erklærede, at de skulle bruge vognen med eller uden chauffør. Vognens fører undskyldte sig på forskellig måde, og tyskerne fik derpå køretøjet alene, og da de fik det tømt og opdagede, hvilke interessante ting det indeholdt, var chaufføren naturligvis ligesom passagererne forlængst over alle bjerge. Tyskerne satte et større efterforskningsarbejde i gang, og det var lige ved at trække sammen til en razzia, men faren drev over igen. De materielle tab var i det hele taget små, om end de forekom. I Løgstrup lededes arbejdet i nogen tid af to tidligere hjørringensere, som havde måttet forlade deres egen by. Herude mistedes halvanden våbensending og en sabotagesending, idet tyskerne havde fået kig på de to nævnte folk. Den første eftersøgning var resultatløs, men næste gang havde de grønne held med sig og arresterede den ene tillige med en hjælper fra Kvols. Over hals og hoved flyttede man depotet, men det var forgæves. Allerede den følgende dag arresterede tyskerne to mand og fandt frem til depotet. Senere tog tyskerne endnu en mand, men fra januar 1944 til kapitulationen indskrænkede tabene sig trods en meget livlig virksomhed til de nævnte fem mand og 3½ sending.

Endnu et tab var der dog i denne periode, nemlig af en bil, som efter veloverstået aktion skulle i garage, idet den var gået i stykker under ekspeditionen. På hjemturen blev den standset af en bil med grønt politi, som dog i første omgang slog sig til tåls med de tre passa-

gerers forklaring. Efter at have sat sig ind i deres egen bil var tyskerne imidlertid formentlig af en slags sjette sans blevet underrettet om, at der trods alt var noget mistænkeligt ved køretøjet, og de vendte tilbage for at foretage en nøjere undersøgelse. Den gav uheldigvis til resultat, at der fandtes en maskinpistol i vognen. De tre havde set deres snit til at forsvinde, men tyskerne åbnede en voldsom ild imod dem, og en af dem blev ramt i foden. Han måtte bringes til Sverige, da de grønne i vognen havde fundet visse ting, som muligvis kunne have ført til hans afsløring.

Det var en dramatisk standsning på landevejen, og den blev ikke mindre faretruende ved, at en af de tre mænd kom ind på en gård, hvor man skjulte ham. Lidt senere troppede tyskerne nemlig op på den samme gård for at foretage en ransagning, dog uden at finde manden.

At fortælle alle de dramatiske hændelser, der er udspillet i og omkring byen i de år, medens størstedelen af borgerskabet intetanende har slumret, ville selvfølgelig føre alt for vidt, men nogle af dem fortjener alligevel at blive kendt. Var de ikke hver især blevet mødt med ro og koldblodighed af de pågældende, ville utvivlsomt meget større mængder af blod være blevet udgydt. De vidner om den frygtesløshed og snarrådighed, som bestandig har kendetegnet deltagerne fra 18-årige lærlinge til modne mænd. Ingen kunne være i tvivl om, hvad det gjaldt, hvis man blev opdaget og pågrebet, og når noget sådant er sket, har det som regel været mere som følge af en for stor dristighed end af vaklen eller usikkerhed. - En mørk aften kom to medlemmer af en sabotagegruppe på deres cykler kørende ad Rødevej på vej ud mod tyskernes hovedresidens, kasernen, hvor flere værnemagerkøretøjer skulle vederfares retfærdighed. På vejen blev de standset af to tyske politisoldater fra Politigården i nærheden. De måtte stå af og lade sig visitere. Situationen var uholdbar, for i deres medbragte mappe havde de det sprængstof, som skulle anvendes til sabotagen. De var klar over, at flugt var den eneste mulige redning, og for at få i hvert fald den ene af de foreløbig intetanende politifolk beskæftiget med begge hænder rakte den ældste af sabotørerne, en officiant, roligt mappen frem og lod den ene tysker åbne den, hvorpå de flygtede i mørket. Officianten havde imidlertid det uheld at snuble over sin cykle, og nu kastede tyskerne sig over ham, men da han er en kraftig og uforfærdet mand, fik han i en håndvending den ene tysker slået til jorden og vendte sig

mod den anden, som også blev gjort delvis ukampdygtig. Derpå løb han bort, medens en af modstanderne, som nu omsider havde fået sin pistol frem, forgæves fyrede efter ham.

Den sidste Krigsvinter blev i det hele taget rig på dramatiske begivenheder i byen, og viborgenserne havde efterhånden fået en levende forestilling om, at nu foregik der noget, også udover schalburgtagen og det planløse skyderi, som tyske patruiller foranstaltede i gaderne. En aften, da der havde været en del uroligheder i kolonnaden mellem tyskere og danske, kom en mand fra en af modstandsgrupperne intetanende forbi. To tyskere standsede ham og anholdt ham, og situationen var yderst ubehagelig for manden, der ganske vist ikke havde deltaget i urolighederne, men som uheldigvis bar en pistol skjult under armen. Mærkeligt nok visiterede tyskerne ham ikke, men førte ham til ortskommandanturen i Gravene. Heller ikke her blev han visiteret, men blev videresendt til Politigården, hvor det tyske politi og Hipo'erne havde til huse. Manden var klar over, at han næppe tredje gang ville kunne undgå en visitation, og da han var nået op i nærheden af Gamle Vagt, så han sit snit til at trække sin pistol, hvorpå han dræbte den ene af sine ledsagere og sårede den anden i hånden. Han flygtede derpå, efterladende sin hat og med tøjet revet itu, medens de pistolskud, som den ene af tyskerne sendte efter ham, gik ind gennem de nærliggende forretningers vinduer.

I det hele taget mislykkedes gang på gang tyskernes forsøg på at foretage arrestationer på gaden i de tilfælde, hvor deres mistanke var blevet vakt. Det gjaldt også en tidlig aften, da et par modstandsfolk frejdigt kom bærende med en bazooka, som de havde pakket ind i halm-måtter. Den skulle bringes fra depotet i Hjultorvgyde til Slagtehuset, men i Sct. Mathiasgade blev nogle smådrengene opmærksomme på forehavendet, og i deres ubetænksomhed råbte de, at det vist var våben, der blev båret. Et par tyskere optog forfølgelsen af »våbendragerne« gennem Sct. Pederstræde og løsede nogle skud, men ingen blev ramt, og de pågældende kunne næste morgen afhente det meste af det, de havde måttet kaste fra sig under flugten.

Mere modstand.

Det må siges, at tyskerne i den første del af besættelsen førte en fredelig tilværelse i Viborg. Om deres i denne periode relativt stilfærdige opførsel har bidraget hertil, er ikke nemt at afgøre. Modstanden be-

gyndte de dog at mærke tidligt, som det allerede har været omtalt, og som tiden gik, og de fremmede tropper selv blev mere provokerende, mærkedes også mere og mere uviljen hos befolkningen i almindelighed, og denne udvikling fortsattes proportionalt med tyskernes mere og mere ubeherskede udfordringer. Desværre er det en kendsgerning, at man som dansk må vedgå, at tyskermodstandernes voksende skare også rekruteredes fra kredse, som dels for vindings, dels for personlig sikkerheds skyld havde foretaget en »markedsanalyse« og var nået til større klarhed over, hvor det bar hen med herrefolkets regimente i landet. Men noget sådant er vel uundgåeligt, og i hvert fald til en vis grad er bukkene også siden blevet skilt fra fårene. Men lad os et øjeblik standse ved den voksende uvilje hos dem, hvem intet unationalt kan siges på, og som heldigvis da også var langt de fleste. Deres erkendelse af besættelsesulykkens omfang klaredes gradvis, og den blev hjulpet godt på gled, særlig i sommeren 1944.

Rundt om på husmure og plankeværker, på jernbanestationer og på landevejenes asfalt dukkede smædeskriverier mod tysker regimentet op, hentydninger til general Paulus og nederlaget ved Stalingrad og det tidligere tyske sammenbrud i november 1918. En overgang var det så påfaldende, at tyskerne måtte have patrouiller ude for at fange plankeværks kunstnerne, hvad de dog ikke havde held til.

I butikker blev den kolde skulder mere følelig, og ungdommelige elementer, der var revet med af stemningen, sendte ved nattetid sten ind gennem værnemagernes butiksruder. Og så må udviklingen endda ses på baggrund af, at Viborg gennem længere tid havde en forholdsvis fornuftig ortskommandant, som var forsigtigere end mange af sine kolleger.

Under folkestrejken i sommeren 1944 forløb begivenhederne i byen ret roligt, og det kom kun til tilløb til demonstrationer, bl.a. ved en lejlighed, hvor flere tusinde mennesker var mødt op for at tage mod det tog, som bragte Karup arbejderne hjem til byen. Viborgs tid som en af de stille byer var imidlertid endt, og aktiviteten fra begge parters side steg, efterhånden som året gik på hæld. Schalburgfolk havde omsider også fundet vej til den midtjydske hovedstad, og det var nærmest at betragte som et under, at der ikke omkom mennesker ved de eksplosioner, som ødelagde kolonnaden, en del af forretningerne i Sct. Mathiasgade, St. Sct. Hansgade, Vestergade og Hjultorvgade. Hyppigere blev

man standset på gaden og visiteret, og særlig under flyvervarsling havde de grønne travlt. - Rent bortset fra schalburgtagerne tiltog også de tyske troppers natlige hærværk i samme grad som deres nervøsitet over den ulmende modstand, der ikke var til at ramme. En aften i februar 1945 gik tyskerne uden nogen som helst påviselig grund ganske over gevind. Med påstået beskydning af en vagtpost som motivering blev der sendt patrouiller rundt i byen, bevæbnet til tænderne. Al færdsel blev standset og folk i begyndelsen jaget hjem, senere planløst beskudt med automatiske våben. Nogle mennesker, som havde det uheld at komme ud fra en ejendom midt under et skyderi og som naturligt nok skyndsomst ilede ind igen, blev forfulgt, og tyskerne sprængte først den låsede port, hvorpå de stormede ind i gården bagved og kastede den ene håndgranat efter den anden.

To døvstumme, som fredeligt og intetanende var på vej hjem, blev foran Privatbanken beskudt med maskingeværer og begge dræbt på stedet, medens en tredje mand omtrent samme sted blev hårdt såret.

Hvis tyskerne havde håbet ved hjælp af denne terror at kunne genvinde de tidligere fredelige tilstande, blev de skuffet. Der gik efterhånden næppe en nat uden sabotage på en eller anden af banestrækningerne, og de natlige eksplosioner rykkede nærmere ind på tyskernes hovedsæde. Det tredje riges sønner ynder som bekendt pølser, og det var en række virksomheder i byen ikke blinde for. Derfor eksploderede en enkelt nat fem-seks pølsemagerier over hele byen. Også adskillige vognmænd fik aktiviteten at føle.

Revner i fundamentet.

Af en vis betydning var det, at en voksende kreds af værnemagtens medlemmer, fortrinsvis østrigere, begyndte at miste tilliden til ledelsen og troen på et gunstigt udfald af det tredje riges verdensforetagende, en udvikling, der naturligvis kun kunne forøges med de begivenheder, der begyndte at gå i skred i sommeren 1944. I forbindelse med den menige tyskers almindelige utryghedsfølelse overfor den alstedsnærværende undergrundsbevægelse bevirkede dette, at patrioterne oftere og oftere fik forholdsvis frit spil på de steder, hvor værnemagten ikke var direkte under kontrol af Gestapo eller SS. Man fik flere eksempler herpå.

En nat kørte en lastbil med en våbenladning fra Viborgs østlige op-

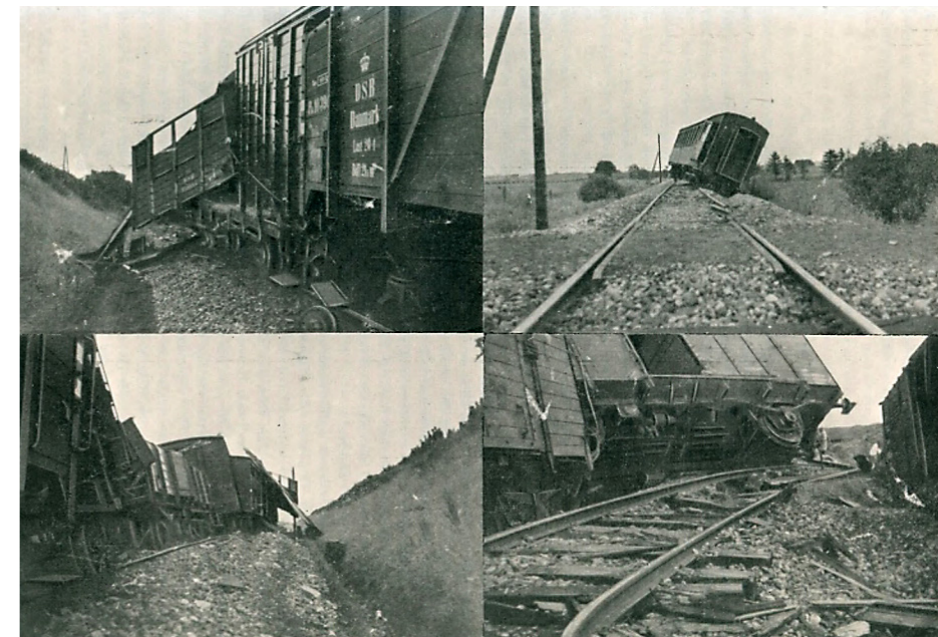
land mod Vest, hvor våbnene skulle anbringes i et depot i nærheden af Hald Sø. Bilen passerede under den store viadukt ved Rindsholm, hvor hovedbanen skærer vejen forbi Rindsholm Mølle. Oppe på viadukten stod to tyske vagtposter, som lyste ned på lastbilen, på hvis lad en hel skare riffelbevæbnede modstandsfolk sad under transporten. Der var ingen fejltagelse mulig, men tyskerne foretog sig intet.

Nogle patrioter havde skjult en våbensending ved den tidligere omtalte hytte i Dollerup og var senere taget ud for at grave godset op. Da de var omtrent færdige med at grave våbnene op, og alskens illegalt gods flød omkring hullet, opdagede de to tyskere, som stod i nogen afstand og betragtede dem. Heller ikke ved den lejlighed skete der noget.

Ved Lysgård og Almind havde værnemagten en større udstationering i forbindelse med nogle tekniske anlæg. Det var østrigere, der lå her, og efter kapitulationen har en af dem fortalt, at de udmærket godt vidste, at modstandsbevægelsen havde noget for i omegnen. De havde ved flere lejligheder iagttaget patrioternes færden og signaler, men havde altså intet foretaget sig i den anledning. Østrigere var i stand til at dokumentere rigtigheden af sin påstand ved at udpege stedet, hvor våbnene var blevet hentet.

Det samme gjaldt absolut ikke SS og Gestapo eller disses håndlangere, hvoraf byen og egnen desværre talte flere. For dem var man aldrig sikker. En tysker fra lazaretlejren ved Hald har fortalt, at han var i stand til at opgive navnene på 8 viborgensere, som var lønnet af Gestapo med 2500 kr. om måneden, og en meget fremtrædende viborgenser, som var det tyske politis tillidsmand. Der blev straks i al stilhed truffet foranstaltninger til at komme i forbindelse med den pågældende tysker, men inden kontakten med ham var etableret, rejste han.

Alt imens forberedte modstandsbevægelsen i byen sig på den store dag. Antallet af mænd var efterhånden blevet ret betydeligt, og den 5. maj var man oppe på 550 mand, som alle var tilmeldt forinden. Tilgangen var blevet standset i april, fordi man ikke fandt det formålstjenligt at fortsætte med at hverve folk, hvis der ikke kunne skaffes våben til dem. Foruden styrker i Løvel-Skals, Demstrup-Kjellerup, Bjerringbro, Gammelstrup samt Kvols-Løgstrup, der desværre var skrumpet stærkt ind ved oprulningen, var der i Viborg 2 R-delinger under kommando af henholdsvis dyrlæge Oxhøj og lærer Bernth Jensen, som senere afløstes af sin næstkommanderende, Winsløv Nielsen. Endvidere var

Togsabotager i Viborg amt.
 Øverst til venstre: Sprængningen ved Rindsholm 6. sept. 1944.
 Til højre: Tysk transport saboteret ved Højslev. Bemærk den forskudte skinne lige ved overskæringen.
 Nederst til venstre: Nyt besøg i udgravningen ved Rindsholm efteråret 1944.
 Til højre: Her gælder det Bjerringbro. Den kolossale virkning skyldes bomben, hvis eksplosionssted tydeligt ses.

der politistyrken under ledelse af politiassistent Ansgård og en deling under kommando af typograf Mortensen, og endelig havde vagtchefen, officiant Møller, en styrke til sin rådighed. Alle disse delinger fik en så god instruktion, som forholdene gjorde mulig, i anvendelse, adskillelse og samling af våben, så de var fortrolige med disse. Skydeøvelser i større stil kunne ifølge sagens natur ikke finde sted, selv om adskillige fik sat sig ind i funktionen af de udleverede våben. Ved en forhandling umiddelbart efter kapitulationen udtalte den stedlige tyske kommandant overfor regionschefen, oberstløjtnant Schøller, sin beundring over den disciplin, frihedskæmperne udviste.

I den illegale periode lykkedes det efterhånden at beslaglægge 8000 liter benzin, som man havde til rådighed ved kapitulationen. Hovedparten af benzinen havde været anbragt på Lundgård Teglværk, og tyskerne havde fået nys om, at der fandtes et større illegalt benzindepot på Stoholm egnen, men trods deres ihærdige eftersøgninger lykkedes det dem ikke at finde det.

Begivenhederne i Omegnen.

Som det vil fremgå af det foranstående, lå man ikke på den lade side i landdistrikterne. Der blev både hentet våben, foretaget sabotage og givet instruktion, ligesom også den illegale bladvirksomhed havde sine forbindelser ude omkring. Ikke mindst i det sidste spørgsmål viste landboerne stor interesse. Det er slet ikke så få eksempler, der kan nævnes på, at omdelingen af de illegale blade ganske simpelt blev foretaget af ... postbudet! - Kjellerup gruppen, der stod under ledelse af kornet Madsen, var en særdeles veldisciplineret afdeling, som forøvrigt efter den 5. maj, da den fik mange opgaver at løse i omegnen og derfor blev mere kendt, viste sig at være betydeligt større, end de fleste borgere i byen havde anet. Den var gået så tyst til værks, at få havde fattet mistanke, skønt Kjellerup næsten til stadighed var fyldt med tyskere.

Også Bjerringbro havde meget aktive modstandsfolk, der havde mange skinnesabotager og adskillige afsporinger på deres kappe. Det synes, som om denne afdeling i høj grad har været i farezonen, måske fordi Gestapo havde den i kikkerten på grund af dens beliggenhed ved hovedbanen, og netop da kapitulationen kom, viste det sig, at hele afdelingen havde svævet i den allerstørste fare. Kort tid i forvejen havde en ung mand henvendt sig til den og bedt om at blive optaget, men ledelsen turde ikke røbe sig overfor ham og lod ganske uforstående. Det resulterede i, at manden i stedet gik til tyskerne.

Da en del af de stedlige modstandsfolk efter den 5. maj kom ind i tyskernes hovedkvarter på hotellet for at arrestere en kvinde, kaldte den tyske øverstbefalende på en af dem og spurgte ham, om han ikke var lederen. Da tyskeren fik dette bekræftet, sagde han: Jeg har en liste her, som sikkert vil interessere Dem. De og Deres kammerater skulle have været arresteret i morgen!

De var alle blevet angivet, og razziaen var allerede berammet. Den tyske officers liste viste sig netop at indeholde de rette navne. Og der havde været anklagepunkter nok for Gestapo, for Bjerringbro folkene havde foruden jernbanesabotagen også sabotage mod en værnemager-ejendom og flere biler på samvittigheden.

Naturligt nok udrettedes en række hovedopgaver af hovedcentralen i Viborg, men landgrupperne har hver især skabt respekt om sig, og deres rolle blev forøget i den sidste del af besættelsestiden, da de måtte overtage meget transportarbejde, fordi natlig trafik ud og ind til

Viborg som nævnt blev uigennemførlig. Selv ambulancer blev standset af tyskerne, men fik dog som oftest straks lov til at passere. Det modsatte ville også kunne have fået alvorlige konsekvenser. Bl.a. var Falcks Redningskorps stærkt impliceret i det farlige spil og udrettede ansvarsfulde hverv. En af assistenterne kom en aften kørende østfra med hele vognen propfuld af våben til et af bydepoterne, da en tysk patrouille standsede ham. Til alt held åbnede de ikke vognen, men lod sig nøje med at konstatere, at der var Falck mærke på Bilen.

Både Kjellerup, Bjerringbro, Gammelstrup, Løgstrup-Kvols samt Vejrumbro og Hersom var faste støttepunkter, der dannede basis for en grundlæggende del af Viborgs forsyningsarbejde, men en enkelt afdeling fortjener dog i denne forbindelse en speciel omtale: Ålestrup. - Ålestrup var blevet selvstændig ved en distriktsinddeling i efteråret 1944. Leder var smed Arne Dantoft, og næppe nogen mand er med mere kraft gået ind for sagen end han. Ålestrup havde i alt 17 dropninger med våben og desuden en, hvorved der kom fem faldskærmsagenter ned. Det foregik på modtagningspladser i Knudstrup, Gedsted, Korsøgård ved Hvam, Støvhøj Plantage, Fædalsgård ved Øls, Kilstrup Sø, den sidste plads ca. 35 km fra Ålestrup. Af jernbanesabotage noterer Ålestrup sig for 256 skinnesprængninger og en afsporing ved Tulbjerg. Det er altså en virksom periode, Ålestrup folkene kan se tilbage på.

Også her begyndte det med de illegale blade. Arbejdet gav deltagerne lyst til en mere aktiv indsats, og man fik forbindelse med de rette folk. Dokumentationen herfor havde »smeden«, da han vendte hjem fra en Københavnstur med en lydløs pistol i sin mappe og viste den til sine første seks håndgangne folk, Hans Christensen, Erik Mogenssen, Jørgen Guldborg, Henry Michaelsen, Hans Jørgen Hvidtfeldt og Kaj Bidstrup. Den første våbenmodtagning fandt sted ved Kilstrup Sø øst for Hobro og blev ledet af en viborgenser. Det blev en lang ventetid, men omsider kom maskinen, og de 250 kilo tunge beholdere kom ned. Det hele foregik i øsende regn og strakte sig over halvandet døgn, inden de sidste materialer var bragt i sikkerhed, utvivlsomt afdelingens hårdeste tårn. Snart blev modtagningen mere almindelig, og den krævede flere folk, hvorfor der oprettedes grupper i Gedsted, Hvam-Hvilsom, Thestrup og Nørager. De to sidste havde i forvejen været dannet, men hørt under anden ledelse.

En af de mest farefulde modtagninger foregik ved Ulbjerg. En fald-

skærm var nemlig med noget lettere gods drevet af og var blevet fundet af tyskerne, der derpå omringede hele området, hvad modtagerne ikke anede noget om. Ved en ren tilfældighed slap de uopdaget hjem ad en hedevej, som sjældent benyttes, og som derfor ikke var blevet besat.

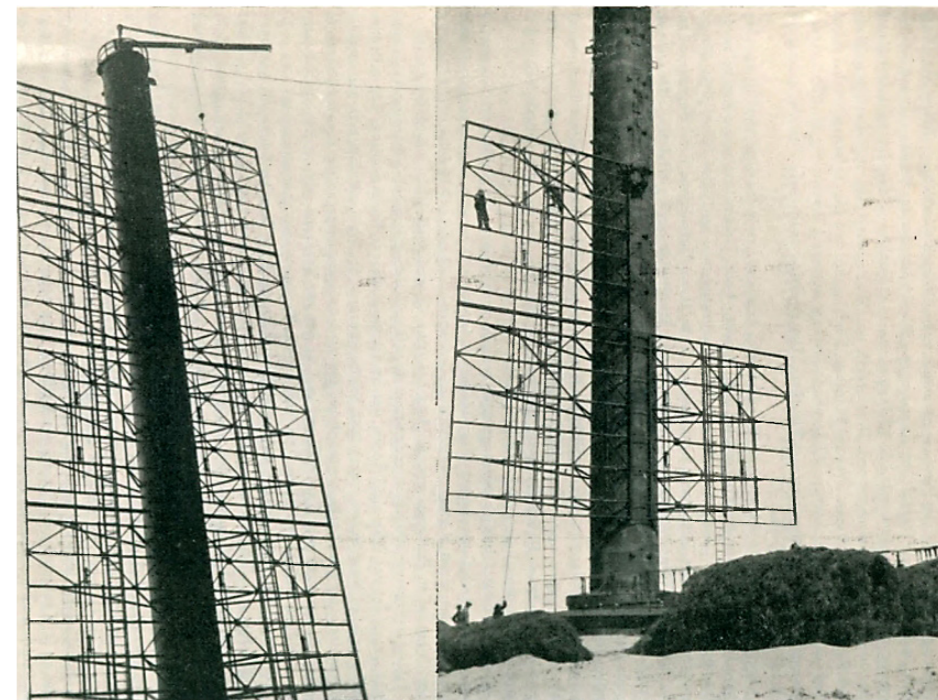
I januar-februar 1945 blokerede sneen flere gange banen Løgstør-Viborg og Ålestrup-Hobro, men det var ikke altid sneen, der bevirkede radioens trafikmelding: Tog udsendes foreløbig ikke! Når sneen var ryddet, tog sabotørerne fat, og når skinnerne var repareret, var der atter sne. Tyskerne troede en tid, at det var snekasterne, der lavede sabotagen, medens snekasterne på deres side påstod, at det var tyskerne selv, der lavede sabotage for at undgå afrejse fra egnen. En tid overtog tyskerne selv snekastningen.

To af Ålestrups alleryngste, men åbenbart ikke dårligste kræfter foretog afsporingen ved Tulbjerg mellem Hvam og Møldrup, hvor tre vogne med tysk materiel blev ødelagt og ni andre løftet af sporet. Det skete i en udgravning, hvad der besværliggjorde rydningsarbejdet, og det hjælpetog, som tyskerne tilkaldte sydfra, blev af Viborg folk ved skinnesprængninger låset inde ved Skals.

Ålestrupfolkenes største oplevelse var utvivlsomt modtagningen den 30. september 1944 ved Klantis Høje nordvest for Østerbølle. Her kom der i løbet af et par minutter fem faldskærme ned, ikke med våben, men med fem faldskærmsmænd, som der nær var blevet kludder med, da løsenet »Bøf med løg - og så en Carlsberg« på Grund af en kurérforsinkelse ikke var nået frem til Ålestrup. Den første mand, man traf, kom derfor frem af et krat med sin pistol i skudstilling, men blev snart beroliget, og alle fem kom på stangen af cyklerne til Ålestrup, hvor de blev indkvarteret hos forskellige af afdelingens medlemmer. De havde vigtige papirer og koder med til frihedsbevægelsen.

Tyskerne tog ikke en eneste mand i Ålestrups distrikt. Men også her var dog nogle af værnemagtens folk under vejrs med, at der foregik mystiske ting. Dantoft talte således en dag med nogle tyske soldater ved Korsvejen, og de oplyste ham om, at der også var sabotører i Ålestrup; de havde set dem færdes fra og til byen på cykler ved nattetid. Han stillede sig naturligvis tvivlende, men spurgte dog, hvorfor de så ikke foretog sig noget i sagen. Hertil bemærkede tyskerne, at de ikke var interesseret i at få en kugle i kroppen. Også vagterne på lytteposten i Hvam erklærede, at de havde set faldskærme komme ned, men heller

En af tyskerne« største lytteposter ved Houvig (Søndervig).

ikke de var interesserede i at få gjort noget ved sagen. Tværtimod, for da de fik en ny og geskæftig kommandant, der ønskede sagen undersøgt, indberettede de samlet, at deres officer havde udtalt sig nedsættende om føreren, og derpå blev han straks fjernet fra sin post.

En Ålborgtur til Toldstrups kvarter kunne forøvrigt nær være blevet skæbnesvanger for lederen, Dantoft, der intetanende var gået op på Missionshotellet City for at drikke kaffe med adskillige interessante ting i sin mappe. I det første lokale var der fuldt af uniformerede tyskere, så han gik videre ind i et lokale, hvor der var civilklædte, og satte sig. Det viste sig, at alle mændene ivrigt sad og skrev, og tysk talte de allesammen. Dantoft gik hen hos servitricen for at bestille en kop kaffe, og da han forsigtigt spurgte hende ud, oplyste hun ham om, at det tyske politi lige havde overtaget hotellet. Det var altså Gestapos folk, der omgav ham! Han satte sig hen til sit bord og røg roligt på sin pipe i nogen tid, hvorpå han tog sin mappe og listede af.

Natten mellem den 29. og 30. august 1944 blev en stor engelsk maskine skudt ned af natjagere lige udenfor Ålestrup. Ejeren af den mark, hvorpå maskinen faldt, fandt i nærheden et identifikationsmær-

ke samt journalen, tilhørende en af de ombordværende, der alle var blevet dræbt. Frihedsbevægelsen fik ad omveje fat i disse ting, som via Toldstrups hovedkvarter blev sendt til England. Ålestrup folkene modtog senere ad samme vej en liste med navnene på de dræbte flyvere, og navnene blev læst op fra prædikestolen i Ålestrup Kirke den første søndag efter sejren. Senere fik man skriftlig forbindelse med flere af de omkomne flyveres pårørende.

Forøvrigt havde man også på anden måde direkte forbindelse med England. Det lykkedes således ret snart at få afklaring angående en pudsig episode nytårsaften 1944, da en modtagegruppe var i Tulstrup for at modtage våben. Folkene tog opstilling og afgav signalet, hvorpå maskinen fløj en større runde. Inden den kom igen, skete der imidlertid noget, som fik modtagerne til at trække sig tilbage til en nærliggende plantage. En flok unge karle og piger fra Korsø var ude for at lave nytårsløjer, og de havde som ofre netop udset sig de ejendomme, der lå lige op ad modtagepladsen. Da maskinen kom igen anden gang, strøg den ganske lavt hen over pladsen, hvor hele flokken opholdt sig, og de unge mennesker begyndte at afskyde raketter og hundepistoler og kastede stjernekastere op i luften. Der blev selvfølgelig ikke droppet ved den lejlighed, og man fik senere at vide, at den pågældende pilot havde indberettet, at han var blevet beskudt, hvad han jo på en måde var berettiget til at tro.

Også værnemagerbiler hørte selvfølgelig med til Ålestrups arbejdsfelt, og tillige »stjal« man folk fra værnemagten. I oktober i fjor blev en hollænder og en jugoslav hjulpet til at desertere, i februar to polakker, i marts endnu to polakker og i april en tysker. Der blev sørget for husly, mad og beklædning til dem alle, og de seks første hjalp både før og efter 5. maj til i det illegale arbejde.

Endelig fortjener det at bemærkes, at våbeninstruktionen væsentlig foregik i fabrikken »Jyden«s radioværksteder, hvor man var sikre på ikke at blive forstyrret. Tyskerne havde nemlig en anden del af fabrikken til lazaret og holdt derfor vagt udenfor. - Jo, Ålestrup var sikkert landets »roligste« by, som lederen engang bemærkede i en uskyldig tone til den tyske kommandant. Dens tab i hele perioden var kun 40 patroner tabt fra én container. - Viborg amts vestlige distrikt, Skive, havde i modstandskampen den fordel, at ingen ringere end den senere modtagechef for Jylland, den allesteds nærværende og for den sags

skyld også allesteds eftersøgte Toldstrup, grundlagde arbejdet og i den første periode også selv ledede det. Aktiviteten her bevirkede, at Skive distriktet i engelske øjne fik en særstilling, som dets bedrifter også fuldtud berettigede det til, og det nød den ære som det eneste distrikt i Jylland at få betroet en modtagning til søs, en metode, som i England blev udarbejdet specielt for Danmark, men som af forskellige grunde dog ikke kom til udførelse i videre udstrækning.

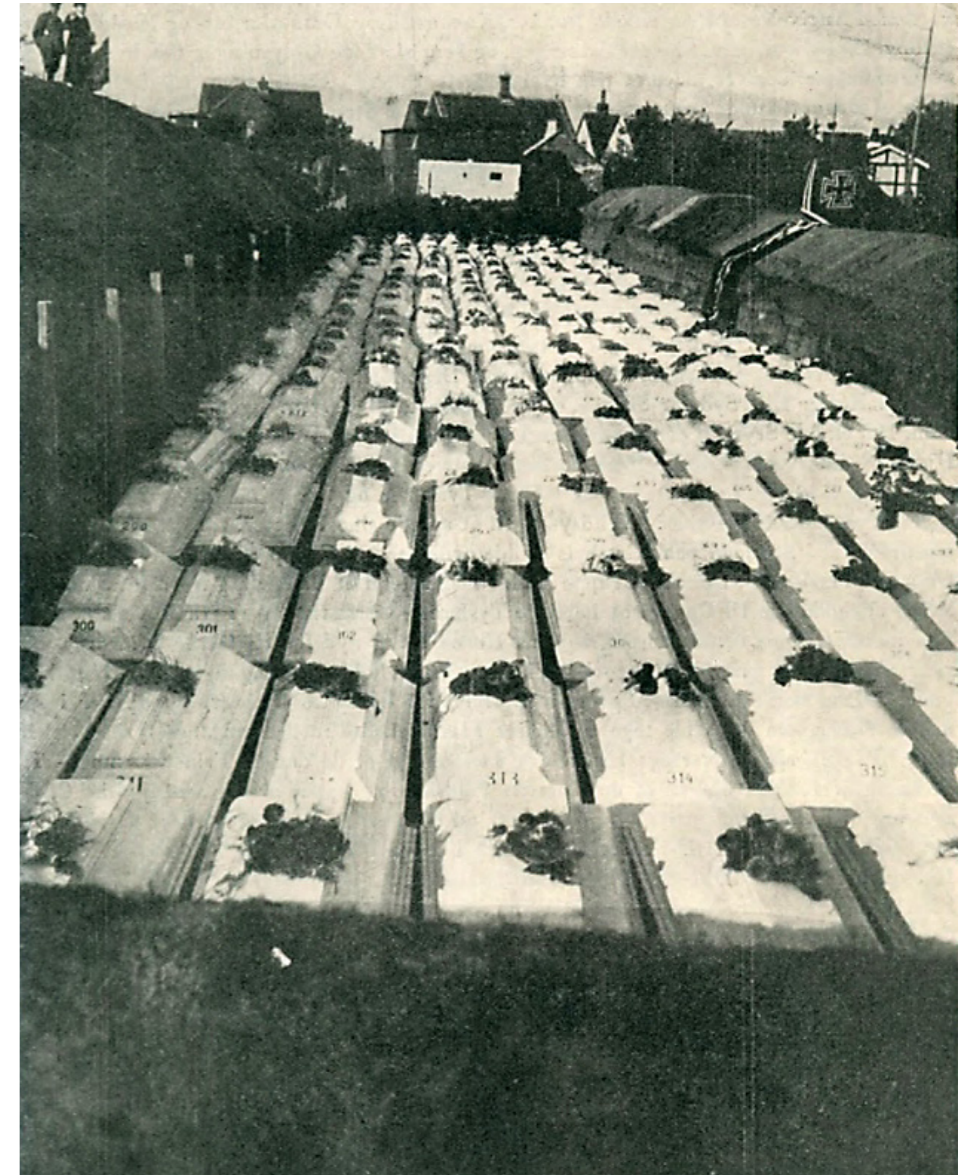
Det begyndte med terrænsport. Allerede i foråret 1941 dannede Toldstrup i Skive en tilsyneladende uskyldig terrænsportsafdeling, hvis medlemmer imidlertid alle blev underrettet om det egentlige og vigtigste formål. Mandskab blev uddannet, og man lagde planer om jernbanesabotage, dog i begyndelsen uden at have materialer dertil. Først i efteråret 1943 fik man kontakt opefter og begyndte at danne grupper, som først skulle træde i aktion, når der »skete« noget. I januar 1944 var opgaverne stykket ud, og alt var parat til aktivitet i forbindelse med den engelske invasion, som man ventede i foråret samme år. - Der skulle imidlertid ske helt andre ting først. Den 1. marts 1944 forlod Toldstrup byen efter at have overdraget ledelsen til sin næstkommanderende, løjtnant Erik Hansen. Toldstrup begyndte på dette tidspunkt på større opgaver og havde derfor søgt orlov fra toldvæsenet. Ikke mere end en uge efter blev Erik Hansen arresteret af tyskerne. Han blev senere sendt til Tyskland, og tyskerne var meget ivrige efter også at sikre sig Toldstrup, men det lykkedes dem ikke. De var allerede da formentlig ved at blive klar over, hvilken dumhed de havde begået ved at sætte denne mand på fri fod igen, efter at han den 29. august det foregående år en tid havde været arresteret.

Fabrikant Poul Møller blev Erik Hansens efterfølger som leder af distriktet. Han fungerede til hen på sommeren, da der kom nogle Gestapo besøg, som tvang ham til at forlade byen. Siden blev han byleder i Randers, og i denne egenskab ramtes han siden af samme skæbne som sin forgænger i Skive, blev arresteret og sendt til Tyskland. Atter fik Skive distriktet ny chef. Det var sekondløjtnant, lærer Nørlem Andersen, som varetog hvervet indtil den 9. januar 1945. På denne skæbnesvangre dag kom der en meget stor razzia, som medførte arrestation af ikke blot lederen, men tillige en halv snes andre af afdelingens folk. Sagen medførte yderligere, at tyskerne fandt frem til det største våbendepot, som overhovedet blev fundet under besættelsen.

Arrestationen kom til at medføre Nørlem Andersens død. Han var ved sin arrestation alvorligt syg, og da man indenfor modstandsbevægelsen var klar over, at hans helbredstilstand var yderst alvorlig, blev det besluttet at gøre forsøg på at befri ham. Fra Toldstrups hovedkvarter sendtes to mand, hvoraf den ene var »Skjold« til Statshospitalet i Sønderborg, hvor tyskerne havde indlagt ham og kunstmaler Vognsen, Ålborg, som de havde underkastet en frygtelig tortur. Man var i ledtog med to SS-folk, som bevogtede hospitalet, og som havde fået løfte om at blive sendt til Sverige efter aktionen, og denne forløb planmæssigt. På tilbageturen i bil nordpå fik man lov at passere overalt, takket være de to SS-mænd, der var med. Vel ankommet til Hobro blev SS-mændene i henhold til det givne løfte bragt videre til Ålborg og derfra befordret over Kattegat, hvorefter Nørlem Andersen og Vognsen blev kørt til Hadsund. Undervejs hertil blev de imidlertid ulykkeligvis standset og genkendt og måtte tilbage til det tyske fangenskab i Frøslev. Nørlem Andersen døde en uges tid efter kapitulationen. I Skive blev Villy Jensen, »Carl«, nu byleder, og ham fik distriktet lov at beholde som chef indtil 5. maj.

Skives største præstation blev våbenmodtagningen. Den allerførste fandt sted i januar 1944 under Toldstrups egen kommando, og der kom ved den lejlighed våben ned til et par hundrede mand. Det skete på heden ude ved Flyndersø, som fra den dag at regne blev skueplads for mange dramatiske modtagninger og en meget livlig natlig virksomhed, som tyskerne forgæves søgte at få opklaret, endda allerede fra den første gang. Godset faldt ret spredt, og man var ved dagens frembrud ikke rede til at få det bort, hvorfor en del containers måtte skjules under de selvsåede fyrrebuske under opsyn af en vagt, der agerede jæger. Samme formiddag ankom en tysk flyver, hvis opgave ikke var til at tage fejl af. Han kredsede længe ganske lavt over terrænet for om muligt at finde noget mistænkeligt, men det er åbenbart ikke lykkedes ham, for der kom ingen tyskere, før modtagerne havde sikret sig godset. Terrænet blev derefter benyttet et helt år på prund af sin velegnethed, men adskillige gange afspærrede de grønne terrænet og tvang derved modstandsfolkene til at forcere enten Flyndersø eller Karup Å, når de om morgenen skulle bort.

Der var tre pladser på terrænet, og så forbløffende det end kan lyde, kendte Gestapo dem alle tre. En aften, da Skive folkene ankom til den nordlige plads, fandt de den besat af tyskerne, men de begav sig frejdigt til den sydlige plads i stedet for, og her fik de adviseret maskinen,

hvorpå godset blev modtaget i god behold. Et omfattende alarmsystem var iværksat på denne egn. Hvis der skete noget faretruende i Skive, efter at modtagerne om aftenen var draget af Sted, blev der tændt bål-signaler, der efterhånden i linie strakte sig helt ud til Flyndersø og kunne advare folkene. En nat svigtede systemet, og da modtager-

ne i småklynger på to-tre mand skulle hjem, blev de alle efterhånden standset af tyske patrouiller, der afkrævede dem legitimationskort. De gav forklaringer om deltagelse i sølvbryllupper, fødselsdage og andre familiefester på de omliggende gårde, og tyskerne må have troet dem, formentlig uvidende om, at der ikke var en menneskelig bolig indenfor miles omkreds. De slap i hvert fald igennem allesammen.

Arbejde og uheld.

Arbejdet gik sin gang, og det var efterhånden meget store våbenmængder, der blev modtaget. Det blev derfor besluttet at oplægge et reserve-depot, forøvrigt det eneste, hvis placering var kendt af modtagechefen selv. Det historiske Spøttrup, som har set så mange fejder i århundredernes løb, kom endnu en gang til at spille en rolle i krigsmæssig henseende, idet våbnene blev anbragt derude, skjult i de favnetykke mure. Den ældgamle ridderborg, hvis vindebro har genlydt af larm fra stridsmænd i stål og plade, kom nu til at huse maskinpistoler og ammunition til 600-700 mand.

Og alle disse våben skulle gå tabt.

Efter arrestationerne i Skive den 9. januar ankom Toldstrup efter en besværlig og farlig natlig biltur til egnen, og det viste sig, at depotet på Spøttrup, hvortil foruden Toldstrup selv og den arresterede Nørlem Andersen kun to mand havde kendskab, ikke var blevet flyttet. Toldstrup fik i hast mobiliseret mandskab og seks lastbiler, som blev sendt ud. Gestapo var imidlertid kommet en time i forvejen, og lastbilerne blev i sidste øjeblik advaret og dirigeret bort.

Modtagningerne blev i øvrigt strålende fint udført, og da englænderne havde konstrueret nogle containers, beregnet til nedkastning i vandet, fik Skive jobbet med afprøvningen. Systemet, der ikke er blevet anvendt andre steder, heller ikke udenfor Danmark, fungerede på den måde, at containerne sank, men samtidig udløstes en lille bøjle, som fortøjet til beholderne viste modtagerne stedet. Når bøjelinen blev halet ind, udløstes samtidig containernes ankre, og de kunne hales op. Forsøgene faldt heldigt ud; det første af dem blev gjort ved Molerværket på Fur, hvorfra godset bagefter sendtes over til Salling med den lille færge. Lastbilen, der rummede den første sending, var yderst læsset med molersten. Normalt er moleret som bekendt meget let, og færgefolkene gjorde derfor store øjne, da bilen kørte om bord på færgen, der straks var ved at synke

med den inderste ende medens den modsatte stak lige op i luften. De forstod imidlertid at tie, og godset gik videre til Hobro.

Det var forøvrigt ikke det eneste gods, man modtog søværts. Fiskekuttere fra Esbjerg, Thyborøn og Strandby bragte adskillige ladninger våben med hjem, hentet på Dokkerbank. To gange blev der på Fur landsat 4 tons våben og andet gods.

På det tidspunkt, da Toldstrup på grund af sit lederarbejde afgav sabotageområdet, havde en lille misforståelse nær fået alvorlige følger. Modstandsfolk fra Nykøbing havde nemlig forset sig på det før omtalte molerværk, fordi også tyskerne hentede varer der, ganske vist en anden slags end modstandsbevægelsens. Uden at være klar over, at Skive folkene havde tilhold på molerværket, hvor man var indforstået hermed, sendte Nykøbing en sabotage ekspedition derud, og ved en vellykket aktion sprængtes anløbsbroen og et lille hus i nærheden. Til alt held blev det ikke huset ved siden af, det kom til at gå ud over; der havde Skive folkene nemlig flere tons våben og sprængstof liggende!

Indenfor den illegale søfart hørte paketbåden »Mathilde« under skipper Skovgård til de virksomme. Allerede meget tidligt bragte den den ene ladning illegale blade hjem fra København efter den anden og lod dem gå videre til Toldstrup, og den bragte også det første sprængstof til egnen. Tillige var den nyttig som fartøj til Sveriges transportere, hvad der ved en bestemt lejlighed meget nær var blevet skæbnesvangert for den uforfærdede skipper. Han var på vej over Kattegat med to nedskudte amerikanske flyvere om bord, da »Mathilde« i mørket blev prajet af et tysk patrouillefartøj. I forvejen var det aftalt, at maskinmesteren på et bestemt signal skulle slukke lanternerne. Nu var tyskeren imidlertid inde på livet af dem, og skipperen gav stoppeordre til maskinen, hvor man på en eller anden måde i første omgang misforstod den og slukkede lanternerne. Denne manøvre vakte selvfølgelig i høj grad tyskernes mistanke, og de kom om bord og gennemsøgte omhyggeligt hele fartøjet. Men de fandt altså ikke amerikanerne, som var godt skjult i lasten.

Fra omegnen.

Ved våbenmodtagningernes begyndelse blev Toldstrup hurtigt klar over, at han havde for få folk. Medens han følte sig for i den hensigt at komme i forbindelse med egnede folk, traf han en dag på en mand, som han talte med om sagen. Manden erklærede imidlertid til hans

overraskelse, at han allerede var med i »noget«. Dette »noget« viste sig at være våbenmodtagning ved Stoholm, hvor en gruppe i nogen tid havde været beskæftiget med modtagning efter instruktion af en engelsk faldskærmsmand, »Jensen«. Toldstrup nøjedes med at sige til manden, at han, hvis noget skulle indtræffe, blot kunne henvende sig til ham i Skive. - Skæbnen ville, at den pågældende dukkede op allerede den følgende dag. Netop da var nemlig hele Stoholm gruppen blevet røbet og revet op. Manden selv slap ved et tilfælde bort, idet han ikke var på sin arbejdsplads, da tyskerne kom efter ham. De fleste af de øvrige var blevet arresteret, og en af dem havde valgt at søge døden for egen hånd. - Den udmærkede våbenmodtagningsplads ved Stoholm-Gammelstrup lå ubenyttet hen i et halvt års tid, men blev så taget i brug igen og anvendt i resten af besættelsestiden.

Sammen med våbenmodtagningerne var sabotagen også kommet i gang. Dens første udslag var sådanne, som man også kender fra andre egne: Tyskernes skilte blev fjernet, der blev kastet sten gennem værnemagernes vinduer osv. Men det udviklede sig snart til mere. Holdene holdt sig rede til at træde i funktion, og en dag i april 1944 kom i radioen den kodemelding, som betød, at sabotageholdene skulle gå i gang med ødelæggelse af elektricitetsforsyningerne. På dette tidspunkt

Mordet på de to overlæger var en af de begivenheder, der under hele krigen gjorde stærkest indtryk på Vejles befolkning. - Dette Billede er taget under sørgehøjtideligheden i Sygehusets have.

virkede meddelelsen lidt desorienterende, og det opklaredes da også snart, at man stod overfor en fejltagelse. Sabotørerne var dog gået i gang efter ordren, og det var lige ved, at Århus Elektricitetsværk var gået med i løbet. Nu blev det ved ødelæggelsen af strømtilførslen til nogle af tyskernes lytte- og pejlestationer. Også Muslingekogeriet i Glyngøre måtte holde for.

Naturligvis gik heller ikke banerne ram forbi. Et af de betydeligste foretagender på dette felt, som Skive sabotørerne havde på deres kappe, var en større afsporing ved Højslev. Her havde man et lykkeligt held i uheld, idet holdet, som ventede i en grøft, blev forstyrret af en dansk banearbejder, der kom på skinnecykle. Han måtte følge med ned i grøften, hvor han oplyste, at tyskerne i sidste øjeblik havde indlagt et dansk persontog før den ventede transport. Lidt senere kom endnu en statsbanemand på skinnecykle, og efter at være blevet taget i forvaring i grøften kom han med den samme oplysning. Sabotørerne kom derfor ikke til at anrette en ulykke, men kunne med dindsro lade det første tog passere, hvorefter de tilrettelagde deres sprængladning for det næste. Og det var ikke forgæves.

Hele den natlige virksomhed i Salling og omkring Skive påkaldte i meget høj grad tyskernes opmærksomhed, som det også vil fremgå af de mange razziaer i Skive. Medvirkende årsag til, at de aldrig fik fat i manden bag det hele var bl.a. pudsigt nok den, at Toldstrup regelmæssigt valgte at slå sig ned, hvor der lige havde været en razzia i gang. Efter de omfattende arrestationer i Skive ankom han dertil og havde en tid lang hovedkvarter ude i Salling, nærmere betegnet i Roslev. Her arbejdede to telegrafister for ham, og den ene af dem var hver dag i Skive, uanset at byen vrimlede med Gestapo og SS.

Foruden at Skive mistede Nørlem Andersen og en mand, der omkom ved vådeskud, mistede den endnu en mand, nemlig den unge Nyemann, hvem skæbnen først for alvor indhentede tredje gang. Først blev han arresteret af det danske politi, men sat på fri fod. Derpå tog tyskerne ham, men han slap atter fri. Tredie gang blev han taget af tyskerne i København og henrettet i juni 1944. Nyemann vil blive mindet med ære. Han havde forøvrigt været med til en af de allerførste våbenmodtagninger i Danmark i nærheden af Støvring Højskole.

Modstandsbevægelsen i Vejle amt

Af journalist Laust Jensen

De fleste steder i landet begyndte det illegale arbejde famlende og usikkert. Det var i begyndelsen små, isolerede kredse, der af egen drift og uden forbindelse med andre indledede modstanden mod tyskerne. Vejle dannede i så henseende ingen undtagelse. Den første bladgruppe startedes af kommunisterne kort efter det tyske angreb mod Sovjetunionen, og det varede ikke længe, før der dannedes grupper tilsluttet »Frit Danmark« og »Ringene«. Det lokale kommunistiske blad »Folkets Røst« redigeredes af Hans Nedergård, og et andet lokalt organ »The Man In The Street« havde Jørgen Munch Christensen som redaktør. Lærer Finn Petersen påtog sig det farlige og møjsommelige arbejde at mangfoldiggøre de illegale skrifter. Han fremstillede undertiden oplag på en halv snes tusind på en duplikator, der var installeret i et tagkammer. Disse blade dækkede en tid store dele af Sydjylland.

Vejle by og egn.

Det var et stort og nødvendigt forarbejde, der på denne måde blev udført, og det banede vejen for den militære organisation, som senere fik hundreder af medlemmer i byen. Skrifterne bidrog også i høj grad til at vække befolkningens forståelse for sabotagens nødvendighed og spredte oplysninger både om tyske overgreb og om værnemagere og »danske«, der gik tyskernes ærinde. På den måde beredtes jordbunden for folkestrejkerne, der i Vejle blev gennemført totalt, men med ro og værdighed, og uden at det kom til episoder. Det var i Vejle den 30. skyttekreds, som kom til at danne basis for den militære modstandsorganisation. Allerede den 9. april 1940 beredte den sig på initiativ af Faith Jørgensen og skovrider E. C. L. Løfting på at bekæmpe den tyske

Schweitzers Bogtrykkeri i Vejle, som det så ud efter Schalburgfolkenes natlige besøg. Indenfor det åbentstående kvistvindue i midten af billedet sov en gammel dame, der intet kom til.

agression med de til rådighed stående midler.

Da den danske hær var blevet afvæbnet, fik Løfting til opgave at opbevare indkaldelsesordrerne til hærens mandskab med det formål for øje at have alt parat til rejsning af væbnet modstand, så snart tiden var inde. Han påtog sig ledelsen af det illegale arbejde i det hele taget og gik i gang med i det små at danne sin del af den underjordiske hær, som skulle erstatte den, der var blevet overmandet. Han havde forbindelse med regionslederen oberstløjtnant Bennike og godsejer Flemming Juncker, som han modtog ordrer fra, og som udnævnte ham til byleder. På omtrent samme tid fik elektriker Carl Refsing fra Århus ordre til at danne sabotagegrupper.

Der var nok at tage fat på for aktive sabotører. Vejle rummede flere virksomheder, hvis arbejde og produktion gavtede tyskerne, og den tyske livsåre i Jylland, den østjydske længdebane, var et udsat mål for sabotørernes angreb. Endelig var tyskerne begyndt at anlægge en kæmpemæssig flyveplads ved Vandel 17 km vest for Vejle, efter at Rommel ved sine inspektioner havde konstateret, at det tyske luftforsvar i Danmark var alt for dårligt udbygget til at kunne modstå en invasion. Ved anlæggelsen af denne flyveplads blev alle danske fjernet fra et område

på 7000 tdr. land, omfattende store arealer af tidligere hedejord, der ved flere generationers arbejde var opdyrket og bragt i kultur. Tyskerne tog straks fat på bygning af en flere kilometer lang startbane, opførelse af mægtige hangarer og anlæg af en nogle og tredive kilometer lang, cirkelformet rullebane med flyverskjul, idet de samtidig ved flytning af store jordmasser og grønsvær begyndte at planere hele området.

Mod dette vældige militære foretagende rettede de vejleensiske sabotører en række slag fra forskellige sider og under forskellige former. Begyndelsen blev gjort af Løftings gruppe ved et angreb på de elektriske samleskinneledninger, der også forsynede de store betonblendemaskiner i Vandel med elektrisk kraft. For at gennemføre sit forehavende så effektivt som muligt gik Løfting direkte til elektricitetsværksbestyreren i Vejle, der beredvilligt stillede sin tekniske kunnen til rådighed og anviste sabotørerne de bedste metoder til ødelæggelse af ledningsnettet, som han derefter senere sammen med sit mandskab havde pligt til at reparere. Afbrydelserne voldte tyskerne store kvaler i Vandel, hvor det hændte, at de store betonblendemaskiner gik i stå midt i arbejdet, så den hurtigtørrende cement truede med at gøre dem ubrugelige. Andre sabotører lagde knaldperler under »Vandel bilerne«, lastvogne, der var chartret af tyskerne, og som var parkeret i Vejle, eller også blev vognene sat i brand og på den måde gjort uanvendelige. Der blev også ved flyveskrifter lagt et stigende pres på de danske arbejdere og andre, der havde ladet sig lokke af de tyske lønninger, så det blev sværere og sværere for tyskerne at få arbejdskraft. Samtidig saboterede arbejderne selv anlægget ved at arbejde så langsomt, som det overhovedet var gørligt.

Jernbanesabotagen.

Sabotørerne havde fra første færd opmærksomheden henvendt på de meget sårbare jernbanelinier, ad hvilke det livsvigtige tyske materiel rullede gennem Vejle i en evindelig strøm nat og dag, og efterhånden som tiden skred frem blev skinnerne hyppigere og hyppigere afbrudt, indtil det mod slutningen af besættelsen var næsten ugørligt at gennemføre trafik af større betydning ad skinnevejene. Af de sabotører, der her var pionerer, fortjener at nævnes forstassistent Siegumfeldt og Willy Steffensen for ikke at tale om Løfting selv, der først efter gentagne strenge forbud fra regionsledelsen afholdt sig fra personlig deltagelse i sabotagehandlingerne.

En af de største jernbanesprængninger, der overhovedet er gennemført i Danmark, fandt sted ved Tirsbæk 7 kilometer fra Vejle, hvor 400 kilo trotyl blev anbragt i et kloakrør under jernbane-dæmningen og bragt til eksplosion. Et 6-7 meter dybt krater i dæmningen blev resultatet, og trafikken på hovedstrækningen måtte indstilles et helt døgn. Som kuriosum kan nævnes, at sprængstoffet blev befordret til stedet i »salatfadet«, der var stillet til rådighed af kammerater indenfor politiet i Vejle. Aktionen indbragte en hilsen og en hyldest fra selve den allierede øverstkommanderende, general Eisenhower, hvilket naturligvis ikke gjorde Vejle sabotørernes virkelyst mindre.

Man havde den særlige fornøjelse en enkelt gang at kunne anvende Schalburg sprængstof ved skinnesprængningerne. En schalburgtage mod FDBs store nye lagerbygning i Vejle blev nemlig i sidste øjeblik opdaget og forpurret, hvorefter krudtet blev anvendt med en ganske anden adresse.

Efterhånden som sabotørerne fik øvelse, og forsyningerne indløb med større regelmæssighed, skete sprængningerne med færre og færre mellemrum og stadig større dristighed. Skønt tyskerne ved og i nærheden af byen tilsidst posterede vagter på jernbanelinien med mindre end 100 meters mellemrum, gennemførtes sabotagen selv midt på dagen, endog midt inde i Vejle by. Dette har også sin forklaring i, at jernbanemændene efterhånden fik deres egne grupper, der gik til arbejdet med stor koldblodighed og dødsforagt.

Desværre krævede den modige indsats også sit offer. Ikke længe før krigens afslutning gik en sabotørgruppe en søndag eftermiddag i klart vejr til angreb på jernbanen tæt syd for byen. Aktionen var vel gennemtænkt og for så vidt godt udført, men en tysk soldat blev ansigt til ansigt med sabotørernes våben grebet af en sådan rædsel, at han begyndte at skriges himmelhøjt, hvorved vagtpatruljer i nærheden blev alarmeret. Aktionen måtte nu opgives, men under den retrætekamp, der fulgte, blev en af sabotørerne, den unge Arnold Jørgensen, hårdt såret og faldt i tyskernes hænder. Han døde kort efter. Et andet af sabotagens ofre var vejlseneren Erik Petersen, hvis ukuelige mod og offervilje nærmere belyses under omtalen af Kolding gruppernes indsats. Han blev henrettet af tyskerne den 10. marts 1945. Gymnasieelev David Vang Jensen, Bredal, som ligeledes var sabotør, blev dræbt under ildkamp ved Bygholm den 10. februar.

Anden sabotage.

En række sabotagehandlinger blev gennemført mod tyske interesser i Vejle. Således blev et stort konserveslager på Vejle og Omegns Andels-svineslagteri sprængt i luften og delvis ødelagt, Natten før det skulle afgå til Tyskland. Aktionen blev så hensynsfuldt gennemført, at slagteriet kunne fortsætte sin drift uforandret.

Cramers Vaskeri i Vestergade, der efterhånden havde påtaget sig at holde uniformerne rene for tyskere i et vidtstrakt område i Midtjylland, var et andet sabotagemål. Her som andre steder, hvor sabotørerne greb ind, blev danske værdier konsekvent skånet for ødelæggelse. - Den mest imponerende enkeltaktion blev foretaget mod en stor tysk automobilhal på Dæmningen, hvor tyskerne havde placeret dusinvis af biler under stærk bevogtning. På den modsatte side af den stærkt trafikerede gade var den tyske officersmesse indrettet, og i andre lokaler ved siden af var talrige tyske soldater indkvarteret. Ikke destomindre lykkedes det et rejsehold fra Århus ved en koldblodig manøvre midt på dagen at trille en bombe ind i hallen fra en bil, der langsomt kørte forbi. Ved den voldsomme eksplosion blev der anrettet stor ødelæggelse både på bilerne og hallen, og de tyske officerer, der sad ved middagsbordet i messen, fik et chock og en regn af glasstumper fra de knuste vinduer ned over sig. Skønt hele den tyske garnison øjeblikkelig blev alarmeret, og byen sat på den anden ende af alarmpatruljer og motorordonanser, lykkedes det de snarrådige sabotører at slippe bort i god behold. De tog ganske roligt med toget tilbage til Århus. - Våbne og sprængstofferne til Vejles modstandsbevægelse kom i Løftingsperiode for størstedelen fra nedkastningsområdet vest for Århus og Randers. Til tider hentede Løfting selv de farlige ting i sin vogn, men i mange tilfælde blev det sendt som stykgods med banen under betegnelsen »maskindele«. I et enkelt tilfælde var det nær gået galt, idet afsenderen havde været så uforsigtig at give den meget tunge forsendelse påskriften »manufakturvarer«. Det danske politi, der endnu på dette tidspunkt fungerede, og repræsentanter for Gestapo opdagede, hvad der var i kasserne, som blev beslaglagt af det vejlsensiske politi. Gestapo krævede forsyningerne udleveret og sendte repræsentanter til Vejle Politigård, men Løfting, der gerne ville sikre modstandsbevægelsen de hårdt tiltrængte våben, mødte op samtidig. Der opstod nu den ejendommelige situation, at modstandsbevægelsens byleder opholdt

sig i ét værelse, mens Gestapo sad i et andet, og en politimand, der var medlem af modstandsbevægelsen, gik frem og tilbage mellem de to parter og førte som mellemmand forhandlingerne, der dog resulterede i, at Gestapo fik kasserne. Det lykkedes aldrig tyskerne at finde ud af, hvorfra kasserne var kommet, eller til hvem de var bestemt.

En anden både pudsigt og farlig episode opstod, da bylederen sammen med sin assistent i bil var kørt ud i en skov for at nedgrave nogle våben. Mens de undersøgte terrænet for at finde en egnet plads, opstod der kortslutning i ledningen til bilhornet, der satte i med en infernalsk tuden. Nogle tyskere, der befandt sig i nærheden, begyndte at interessere sig for vognen, der var fyldt med våben. De to mænd fo'r skyndsomst tilbage, de havde ikke tid til at rette fejlen, men startede bilen og susede afsted, mens det forræderiske horn fortsatte med sin gennemtrængende hyl.

Organisationen rives op.

Løftings dage som byleder fik en brat ende, da Faith Jørgensen, der blandt andre havde huset den jyske modstandsleder general Bennike, blev taget af tyskerne den 2. september 1944. Gestapo, der flere gange havde foretaget husundersøgelse i skovridergården, mødte op den 5. september, men takket være Løftings lille 12-årige datter, som vidste, at der var noget »muggent« ved benzindrevne biler, blev Løfting advaret i tide og slap ind i skoven. Det lykkedes fru Løfting at narre de danske stikkere »Snogen« og Bollerup på vildspor, skønt de udgav sig for fredelige tømmerhandlere. Bylederen kom efter en dramatisk sejltur til Sverige.

Modstandsbevægelsen i Vejle fik nu i hurtig Rækkefølge forskellige Ledere, der enten måtte gå under Jordan eller blev taget af Gestapo. Det var direktør Kiellerup, politiassistent P. J. Petersen og kaptajn A. O. Geertsen.

Den senere så kendte »Marie«, lærerinde frk. Ahm, og den tidligere omtalte lærer Finn Petersen lagde sig imidlertid stærkt i selen for at bringe organisationen i orden igen. En tid var købmand Carl Randrup fra Esbjerg (»Erik«) byleder, men i februar 1945 blev en militær byleder sendt til Vejle. Det var kaptajnløjtnant S. G. Bendtsen, der sammen med overbetjent Hanner, som havde organiseret det »underjordiske« politi i Vejle, tog fat på at bringe organisationen ind i faste rammer og

orøge dens slagkraft.

Mens modstandsstyrkerne forberedte sig på den afgørende kamp, tog terroren fart. Det begyndte med, at en af terrorgrupperne den 15. september 1944 lagde bomber i Schweitzers Bogtrykkeri, hvor »Vejle Amts Avis« blev trykt. Den voldsomme eksplosion lagde trykkeriet i ruiner og ødelagde flere kostbare maskiner, værdier for flere hundrede tusinde kroner gik tabt. En gammel dame, der boede i en kvistlejlighed i huset, slap som ved et mirakel levende fra katastrofen. Terroristerne havde deres sædvane tro ikke advaret dette ganske sagesløse menneske. - Den blinde terror fortsatte ødelæggelsesværket i Vejle ved natten til 13. november samme år at anbringe fire bomber i flere forretnings-ejendomme i Vejles hovedgade. Ved denne lejlighed blev flere store firmaer hærget. Kun ved lykkelige tilfældigheder blev tab af menneskeliv undgået, men uerstattelige materielle værdier blev tilintetgjort. I december måned 1944 blev et stort maskinsnedkeri og en beboelsesejendom i Fredericiagade schalburgeret. Her måtte en halv snes beboere i sidste øjeblik redde sig ud af det brændende hus. Wittrups kendte klædefabrik i Grejsdalen blev delvis lagt i ruiner af terrorbomber i begyndelsen af marts, millionværdier gik tabt her, og to Damer, der sov i en villa sammenbygget med den sprængte bygning, undgik med nød og næppe døden.

Det mest rystende slag ramte dog Vejle, da de to overlæger ved Vejle Amts og Bys Sygehus, overmedicus Johs. Buchholz og overkirurg Poul Fjeldborg, faldt som ofre for de tyske morderes kugler. Det skete den 26. marts 1945. Anledningen til disse fejge og djævelske mord på to værgeløse og sagesløse mænd, der var ualmindelig afholdte, var, at en stikker, Thorlacius, blev livsfarligt ramt af en revolverkugle på gaden i Vejle. Han blev af tyskerne anbragt på Vejle Amts og Bys Sygehus, hvor en gruppe fra modstandsbevægelsen likviderede ham den 24. februar. Den tyske morderbande kørte om morgenen den 26. marts op foran overlæge Fjeldborgs villa. Fire mænd, blandt hvilke var Bothilsen Nielsen og Paul Lessing, skaffede sig adgang til overlægens soveværelse, hvor han lå alvorligt syg. Da han rejste sig for at gå dem i møde, dræbte de ham med maskinpistoler. Mordet på overlæge Buchholz fandt sted under ganske tilsvarende omstændigheder.

Ugerningerne vakte en storm af harme i den danske befolkning, men disciplinen blev bevaret. Vejles borgere besvarede den frække ud-

fordring med total strejke i et døgn, men hele demonstrationen forløb roligt og værdigt, og modstandsbevægelsen, som på dette tidspunkt havde vokset sig stærk, lod sig ikke lokke til uoverlagte handlinger. Man tog blot endnu mere ihærdigt fat på at udbygge rammerne, så man var klar til at slå til, når dagen kom, da man var i stand til at ramme morderne og deres »beskyttere«.

De sidste dage

Den dag var nu ikke mere fjern. Mens de allierede nærmede sig Danmarks grænser, blev flere og flere, både unge og lidt ældre vejlsensere, opøvet i våbenbrug, indtil tallet på de væbnede styrker i byen nærmede sig 900. - De allierede, der endnu ikke vidste, om den tyske hær i Danmark ville forsvare sig selv efter sammenbruddet i »Das Reich«, forberedte en luftlanding bag tyskernes forsvarslinier, der var koncentreret i en linie Kolding-Esbjerg. Alting var gjort rede til hurtig etablering af forbindelse mellem de luftbårne allierede tropper og modstandsledelsen i Vejle. Der var med dette formål for øje oprettet kontaktsteder rundt om byen. Vejle ville således være blevet et brændpunkt i de eventuelle kamphandlinger.

1. maj var den tyske hærs sammenbrud så vidt fremskredet, at kapitulationen kunne ventes hvert øjeblik. Det gjaldt for enhver pris om, at modstandsstyrkerne var på deres poster, rede til at beskytte civilbefolkningen og byens livsvigtige værker og nøglestillinger. Dette bevirkede, at modstandsstyrkerne i Vejle, som flere andre steder, blev mobiliseret denne dag og mere eller mindre skjult beordret til de i forvejen udpegede poster. Man oplevede da i Vejle, at bylederen opslog sit hovedkvarter på Grand Hotel, hvor tyske militærledere også havde til huse. Tyskerne var meget vel klare over, hvad der var i gære, men ved et fif fra bylederens side lykkedes det at bibringe fjenden det indtryk, at modstandsbevægelsen rådede over et langt større mandskab, end tilfældet var. Skønt tyskerne havde over et tusind mand i og rundt om byen, foretrak den tyske kommandant for en sikkerheds skyld at trække sine styrker ud af byen, da mørket begyndte at falde på.

Det viste sig i løbet af natten, at timen endnu ikke var inde, og modstandsstyrkerne gik atter ubemærket under jorden for at afvente det store øjeblik. Da det kom om aftenen den 4. maj, var alt parat. Byledelsen opslog øjeblikkelig sit hovedkvarter på rådhuset, og friheds-

En af krigens sørgeligste begivenheder i Kolding indtraf 17. septbr. 1944, da Kolding Folkeblads redaktør, N. E. Therkilsen, og bladets portner ved et schalburg attentat mod bladet blev begravet under trykkeriets ruiner. Ved samme lejlighed blev redaktørens unge datter såret så hårdt, at hun senere døde.

kæmpere omringede det tyske hovedkvarter. Den tyske kommandant, en hårdnakket nazist, søgte at skræmme modstandsbevægelsen ved trusler om at ville ødelægge byen, men det lykkedes atter bylederen at bluffe tyskeren i så høj grad, at frihedsbevægelsen med ét slag opnåede kontrol over hele byen, heri indbefattet tyskernes færden i byens gader. Nazisten, der måtte gå ind på disse betingelser, græd af raseri.

I ugerne efter kapitulationen varetog modstandsstyrkerne bevogtningen af de vældige tyske værdier, som var blevet efterladt ikke alene i Vejle by og nærmeste omegn, men også ved flyvepladsen ved Vandel.

Modstandsbevægelsen i Kolding.

Under besættelsen var Kolding i mange henseender et centrum. Her sad Gestapo chefen Burfeind som edderkoppen i midten af sit net; her havde Danmarks hær en tid lang sit hovedkvarter for det sydlige Jylland, og mange tyske militære forbindelseslinier krydsedes i byen, som efterhånden blev en vigtig tysk base, hvor store militære oplag samledes, og hvor vigtige ting produceredes til den tyske krigsmaskine.

Her som de fleste andre steder brød illegale skrifter og blade som kiler vej for den militære danske modstand, jævnedes sindelagsmæssigt vejen for sabotage og væbnet aktivitet. I februar 1943 sporedes de første tegn på væbnet modstand, men denne var uorganiseret. En eksplosion forårsagedes i Højskolehjemmet, hvor nogle tyskerpiger fik skrammer. Det var en ungdommelig stemningsbetonet, men ikke videre velovervejede aktion. Dog var den et tegn på, at den tiltagende tyske anmasselse havde spændt befolkningens had næsten til bristepunktet.

Organiseret modstand i egentlig forstand opstod engang i 1943, da en kommunist under dækningsnavnet »Konrad« knyttede forbindelse med en politibetjent, og »Konrad« var igen i forbindelse med Jyllandsledelsen. Endvidere havde Dansk Samling på samme tid en kreds med dommer Strøbech som leder. Grupperne opnåede forbindelse med hinanden engang i juni 1944, men rigtig gang i sagerne kom der først, da »Hugo« den 20. september kom til byen og opnåede forbindelse med politibetjenten, som dagen i forvejen var gået under jorden. Hugo instruerede grupperne, og noget senere, nemlig først i oktober, fik Kolding sine første våben, idet tyskerne havde opsuset et af frihedsbevægelsens depoter i Lunderskov, men ikke fået fjernet alle våbnene. Koldingenserne »hjalp« dem ved at køre ud og hente det, der var tilbage.

I november kom Højland Christensen til Kolding med den opgave at reorganisere hele modstandsarbejdet i Region III, som han skulle være chef for. Han måtte begynde på bar bund med udnævnelse af byledere, oprettelse af militære grupper og sabotage over hele sit distrikt. Efter at have haft et møde med de grupper, der var i gang, udnævntes dommer Strøbech til byleder. Man havde fra regionsledelsens side ønsket at bibeholde Kolding og Esbjerg i Region II, men Højland Christensen var modstander af en skillelinie ved Kongeåen og anså det i øvrigt for nødvendigt at have større byer til rådighed for at kunne anbringe ledelsen ubemærket. - Kolding blev på denne måde sæde for ledelsen af Region III.

Træk fra sabotagen i Kolding.

Efter Højland Christensens ankomst blev »Per« (Erik Petersen, Vejle, der senere blev henrettet) udnævnt til leder af sabotagen. Løsningen af den første opgave: at skaffe våben til hele regionen, forløb på usædvanlig spændende måde, men blev ikke just nogen succes. Et skib skulle komme med de rare ting til Kolding Havn, og en lastvogn var rekvi-reret fra en proprietær, som pro forma havde fået et truselsbrev, der skulle gælde som alibi overfor tyskerne.

Skibet skulle komme 1. december, men man måtte vente på skib i både en, to og tre dage, før det løb ind i Kolding Havn, og da frihedskæmperne ville gå om bord, var der tyskere på dækket! Det lykkedes dem at slippe bort uden at blive opdaget, men situationen var yderst farlig, og det var et mærkeligt træf, at det hele ikke gik meget værre. Skibet skulle sejle våbnene fra Randers til Assens, hvor det ville få yderligere ordre vedrørende destinationshavnen. Kaptajnen tog imidlertid fejl og tog til Assens i Mariager Fjord, hvor han dog opdagede fejltagelsen. Kursen blev så sat mod Assens, Fyn, men uden for denne havn fik skibet maskinskade og drev rundt, indtil det blev bordet af tyskerne, som uheldigvis fandt en pistol på kaptajnens bord. De fandt dette så graverende, at de beordrede skibet til Kolding, hvilket jo også var dets bestemmelsehavne, men det vidste besætningen altså ikke, tyskerne ej heller!

Da skibet nåede Kolding, fandt besætningen - der havde den uopdagede last af våben liggende som en byrde på samvittigheden -, at det var klogest at stikke af, og det gjorde den. Dens forsvinden skærpede

tyskernes mistænksomhed, og ved en gennemsøgning af skibet blev mistanken bekræftet. Den aften var der fest på Staldgården i Kolding, hvor Gestapo residerede.

Bortset fra en enkelt sabotagehandling ved Lunderskov, hvor et tog blev afsporet den 13. december, gik alt forholdsvis stille nogle uger, fordi det hele skulle reorganiseres fra grunden. Regionschefen ønskede i øvrigt, at man i Kolding i nogen grad begrænsede sabotagen for ikke at henlede tyskernes opmærksomhed på stedet og derved øge chancen for opdagelse af regionens ledelse.

Imidlertid var Kolding blevet et ret vigtigt forsyningscentrum for tyskerne. Det store andelsslakteri var efterhånden blevet en af tyskeres største konservesleverandører, og det var selvsagt vigtigt, at der blev tilføjet denne trafik så store afbræk som vel muligt. Der blev da fra regionen givet tilladelse til at foretage en række sabotager kort efter hinanden, hvorefter der skulle gøres et ophold. I december og januar gennemførtes derefter, for en stor del under Hugos og Pers førerskab, nogle vellykkede sabotagehandlinger mod slagteriets autoklaver, kølevogne og mod skibene, der skulle føre fødevarerne bort. Den 21. december sprængtes en kølevogn i luften, den 22. om dagen to kølevogne, den 22. om aftenen autoklaverne på slagteriet. Denne sabotagehandling forløb meget smertefrit, skønt slagteriet var omgivet af tyske vagtposter ved hurtigbådsfabriken på den ene side og jernbanesporet på den anden. Sabotørerne ventede, indtil vagtposten var gået forbi, gik så ind og traf en mand, der havde nøgler til alle rum og var villig til at vise »gæsterne« til rette på enhver måde. Samme nat sprængte schalburgfolk Engelsk Beklædningsmagasin og Fællesforeningens bygninger og forvoldte skader til mange hundrede tusinde kroner. Det var for øvrigt i denne periode sådan, at sabotørerne i nogle dage arbejdede fra ti til tolv om aftenen, mens schalburgtagene foregik fra to til fire om morgenen. Det var ikke megen ro, der levedes koldingborgerne i disse nætter!

Det var i forbindelse med sprængning af en kølevognene først i januar, at en af Kolding sabotørerne af tyskerne fik attest for, at han ikke var sabotør! Han var vagtværnsmand og stod sammen med en kammerat vagt i nærheden af en kølevogn, der skulle sprænges. Han vidste, at der var anbragt tre sprænglegemer, men da der kun lød én eksplosion, råbte han til kammeraten, at han ville gå ind og se, om han ikke kunne

Den første store togafsporing forårsaget af sabotører i Danmark fandt sted på banestrækningen ved Lunderskov. Folk fra Fredericia og Kolding opnåede i fællesskab dette gunstige resultat.

redde noget. Han løb ind i kølevognen og fik anbragt de to detonatorer, der var faldet af. Et øjeblik efter, at han var nået velbeholden tilbage med besked om, at alt stod godt til, lød de to næste eksplosioner. Da vagtværnsmanden efter denne episode spøgende blev beskyldt for at være sabotør, henvendte han sig forarget til tyskerne og udbad sig en erklæring om, at han ikke var sabotør under henvisning til hans selvopofrende indsats for at redde kølevognens indhold. Han fik attesten! Carlton Herremagasin blev kort efter schalburgteret som svar på kølevognssprængningerne.

7. januar lykkedes det at fremkalde en eksplosion på eksportskibet »Helgoland« midt på dagen, mens der var marked på kajen ved siden af. Det vakte vældig opsigt og skabte yderligere respekt om sabotørerne. 5. januar blev atter en kølevogn ødelagt. Den var sat ind på et værksted, men en sabotør, der også var vagtværnsmand, sagde til værkstedets indehaver: »Den vogn tør I da ikke have stående inde i nat?« hvorefter man blev betænkelig og kørte den udenfor. En halv time efter at folkene havde forladt værkstedet, var vognen sprængt i stykker.

Først i februar foretoges vellykkede afsporinger ved Lunderskov, hvor sporet blokeredes. En stor og imponerende aktion udførtes af Per og Hugo, da de lidt senere var ude for at sprænge transportskibene »Carl Clausen« og »Clara Clausen«. De forsynede sig med et par bilslanger, der blev fyldt med tyve kilo sprængstof i hver, og roede så ud til de to skibe i en jolle. Uden mange dikkedarer anbragte de sprængstoffet på skibenes agterstavne og roede bort igen. Kort efter skete eksplosionerne, og »Clara Clausen« sank på tre minutter, mens »Carl Clausen« fik et så stort hul i agterstavnen, at den måtte slæbes på værft og ikke blev set til søs siden.

Hugo og Per var meget dristige. De havde et utal af generende sprængninger på samvittigheden, og det var utænkeligt, at det skulle blive ved at gå godt. Den 13. februar blev de taget af Gestapo under dramatiske omstændigheder, ofre for et gement forræderi. Per havde i Haderslev samarbejdet med en fyr, der senere blev taget af Gestapo og overtalt eller truet til at gå i tyskernes sold.

Den 13. februar om morgenen sad denne judas i restaurationen »Karnappen« i Kolding sammen med nogle Gestapo folk. Tilfældigt så han da Per og Hugo gå forbi og gjorde tyskerne opmærksom på, hvem

de var. Tyskerne skyggede de to frihedskæmpere til »Saxildhus«, hvor de to mænd gik ind for at drikke morgenkaffe. Mens de sad ved kaffen i restaurationen, kom tyskerne mandsstærke ind og forlangte de to mænds legitimationskort. Per forklarede, at han havde sit i frakkelommen i garderoben, men det var i virkeligheden revolveren, han havde ladet blive der. Nogle tyskere fulgte ham derud, og imens lykkedes det Hugo ved komediespil at aflede tyskernes opmærksomhed, hvorefter han tog et spring gennem restaurationens store spejlglasrude ud på gaden. Efter en lang jagt gennem mange af Koldings gader, hvor kuglerne peb ham om ørerne, og efter mange mærkelige tildragelser, blev Hugo fanget. Samtidig havde tyskerne også overmandet Per, da han i garderoben forsøgte at bruge revolveren. Først efter en voldsom kamp bukkede han under. 10. marts blev han henrettet i København, mens Hugo (Holger Jensen, Vejle) forblev i tysk fangenskab indtil befrielsen.

Forbindelse mellem Staldgården og modstandsbevægelsen.

Når organisationen ikke blev revet op efter arrestationen af to så fremtrædende medlemmer, skyldtes det for en del, at modstandsbevægelsen havde gode forbindelser på Staldgården i Kolding. Gennem flere led - det sidste af dem var en tysk soldat, der var på danskernes side - kunne frihedsbevægelsen ligefrem overrække den arresterede kammerat en blanket til udfyldning. På den stod en række spørgsmål af stor interesse for de tilbageblevne, således: Hvad har du fortalt? Hvem har du røbet? Har du været under tortur? osv. Når han havde fået den besvaret, kunne man regne ud, om det var nødvendigt at tage sig i agt og i hvor stort omfang.

Efter at Per var arresteret, fik Kolding en ny sabotageleder, der havde ordre til ikke at vise sig på gaden. En dag gik han imidlertid hen på Banegården, hvor han blev nervøs, da et par Gestapo officerer så vist på ham. Han begyndte at løbe. Tyskerne naturligvis efter ham. Han fik et skud gennem lungen, men blev ved at løbe. Senere blev han dog fanget og ført til et tysk lazaret. Man mener, at nogle fanger er blevet pint til at rykke ud med bylederens navn.

Dommer Strøbech blev underrettet om, at hans identitet var røbet og gjorde efter ordre alt klart til at tage afsted, fjernede alle kompromitterende papirer osv., men blev taget om morgenen, netop da han vildle

rejse bort. Han blev ført ind til Gestapo lederen Burfeind, der fornøjet hilste ham med hans dæknavn »Lærer Hansen«. Strøbech blev efter indgående forhør ført til Frøslev. Imens var en ny byleder udnævnt, nemlig kaptajn Schack, og sabotagen gik videre med stigende livlighed. Bylederens arrestation havde ikke medført nogen oprivning, fordi alle nøglepapirer var afleveret i de rette hænder.

10. Marts sprængtes blokposten på Kolding Station, og senere foretoges jævnlige skinnesprængninger mellem Kolding og Ejstrup. I april kom ordrerne til sabotage mod værnemagerværktøj, lastbiler, pansergrave og til at bortfjerne kartotek kort ved gravning af pansergrave. Der skete en lang række aktioner i forbindelse med disse ordrer, og afhentningen af kartotek kort over arbejdere, der beskæftigedes af tyskerne, medførte, at de fleste arbejdere forlod de tyske arbejdspladser.

Til befrielsen af Kolding knytter der sig et pudsigt moment. Den tyske kommandant, major Arnold, en typisk prøjser af udseende, men reel, fandt ikke, at han af hensyn til sin soldaterære var i stand til at træde i forbindelse med frihedsbevægelsen eller til at give dennes medlemmer lov til at gå med våben på gaden. Det kom i den anledning til flere skyderier i Koldings gader. Derimod viste kommandanten sig villig til at overgive sig til en engelsk journalist, der som første englænder i uniform viste sig i Kolding nogle dage efter kapitulationen. Skønt englænderen påberåbte sig sin inkompetence på ethvert militært felt, stillede majoren sig »Zu Befehl«, og frihedsbevægelsens styrker kunne få gennemført deres krav med englænderen som mellemmand.

Modstandsbevægelsen i Fredericia.

Fredericia var som garnisonsby og vigtigt trafikknudepunkt en af de jydsk byer, der måtte gøre sig bemærket indenfor modstandsbevægelsen. Allerede i 1940 blev der dannet en isoleret gruppe, og man fik allerede dengang etableret forbindelse med folkeregistret, hvor en betroet mand påtog sig at levere falske legitimationskort til de danske mænd, der måtte komme i modsætningsforhold til tyskerne, og som kunne blive tvunget til at unddrage sig tyskernes efterstræbelser.

Den første Frit Danmark gruppe blev dannet på Fredericias store nationale festdag 6. juli 1941, og dens virksomhed kom naturligt til at bestå i fremstilling og uddeling af de illegale skrifter, som skulle bane vejen for den militære modstand. Den væbnede modstand blev

påbegyndt i sommeren 1943. Løjtnant O. Ch. Lembcke havde sammen med illegale grupper planlagt forskellige aktioner, men nåede ikke at få udført større ting, inden han i december samme år blev arresteret af tyskerne.

I løbet af vinteren 1943-44 blev organisationen imidlertid udbygget under ledelse af havnemøller A. E. Petersen junior, der var byleder og ansvarlig for både sabotagegrupperne og de militære grupper. Den sydøstjydske samleskinne, der også for tyskerne var af stor betydning, idet den leverede strøm til flere af deres foretagender, blev det første offer for de fredericianske grupperes sabotagehandlinger. Ledningerne blev sprængt ved Erritsø to gange med en uges mellemrum i begyndelsen af maj 1944. Det skete som et led i en samlet østjydske plan, om hvis iværksættelse der blev givet ordre over London Radio. Det var en slags prøve, som gav den øverste ledelse en forestilling om, hvor godt organisationsarbejdet var gennemført, og hvor stor modstandsbevægelsens rækkevidde var på dette tidspunkt. Senere på sommeren, i juni måned, var de fredericianske sabotagegrupper med til den store togafsporing syd for Lunderskov, der voldte tyskerne betydeligt afbræk.

Modstandsbevægelsen var således godt i gang, og man havde forbindelse opad i orden, idet man samarbejdede med oberstløjtnant Bennike, chefen for regionen, og godsejer Flemming Juncker. Så skete imidlertid det beklagelige, at selve byledereren Havnemøller Petersen blev anholdt i slutningen af juni og ført til Frøslev, hvor han forblev til befrielsen. Man havde nu ingen byleder i Fredericia, men fabrikant Finn Dalgård fortsatte ufortrødent sit arbejde som sabotageleder, og der blev hyppigt foretaget sabotager i sommermånederne på strækningerne nord på og vest på, der var tyskernes vigtigste forbindelseslinier for tilførsler til og fra Nordjylland og Norge. Den østjydske længdebane blev ved disse aktioner afbrudt talrige gange ved Taulov, Eltang, Pjedsted, Fuglsang og andre steder. Når dette lod sig gøre i ret stor udstrækning, hang det naturligvis sammen med, at jernbanepersonalet, der er talrigt repræsenteret i Fredericia, var impliceret i sabotagehandlingerne og i stor stil hjalp med til at hidføre de gunstige resultater.

I oktober samme år led sabotagegrupperne et nyt tab, idet en gruppe under Dalgårds ledelse blev arresteret, hvorefter han selv måtte gå under jorden. Stillingen blev imidlertid genoprettet i november, da auditør O. Taksøe-Jensen blev udnævnt til byleder for sabotagegrup-

perne, mens politibetjent H. W. Sonneby blev sabotageleder. Samtidig blev der dannet en Lokalkomité i tilslutning til Frihedsrådet. Fra november 1944 lå ledelsen af frihedskæmpernes styrker, der talte ca. 200 mand, i hænderne på oberstløjtnant Greve Trampe, der havde kaptajn Bjørndahl Christensen som næstkommanderende. Organiseringen af våbentransporterne og uddannelsen af mandskabet blev for en stor del varetaget af overofficiant Iversen, der gjorde et meget stort arbejde for at hverve folk. Han måtte også hente våbnene, rense dem og fordele dem. Den styrke af frihedskæmpere, der blev uddannet, havde til opgave navnlig at beskytte Fredericias værker og Lillebæltsbroen. Det sidste var ikke det mindst vigtige.

Sabotagen og dens ofre.

Mens de militære styrker således organiseredes, fortsatte sabotagen og tog til i slagkraft og omfang, efterhånden som flere og flere blev draget med ind i det aktive arbejde.

Som tidligere omtalt var det jernbanetrafiken, det gik ud over i første række. 6. januar blev der således rettet et virkningsfuldt slag mod trafiksystemet i Fredericia, og 4. februar blev der foretaget en række sprængninger på jernbanelegemet som led i en samlet plan fra nord til syd.

De modige sabotagegrupper led et smerteligt tab, da en gruppe på ni sabotører blev anholdt natten mellem anden og tredie marts 1945. Det var allesammen folk, der havde udrettet store ting, og de måtte bøde med livet for deres indsats. Den 19. april blev de alle henrettet i Ryvangen. Det var:

Handelsvolontør Ivar Peter Lassen, Fredericia.

Jernbanefunktionær Hans Eeg, Fredericia.

Jernbanearbejder Helge Carlo Harry Hermann, Fredericia.

Trafikassistent Ole Christensen, Fredericia.

Jernbanearbejder Ferdinand Emil Martin Andersen, Fredericia.

Ekspedient Carl Gustav Kolding, Taulov.

Ekspedient Eluf Preben Månsson, Taulov.

Ekspedient Harry Jakobsen, Taulov.

Gartner Just Petersen, Fredericia.

Desuden døde i tysk koncentrationslejr isenkræmmerkommis Holger Feldborg Gantriis i marts-april 1945. Gantriis var medlem af Dalgårds gruppe og blev taget ved Pjedsted i september 1944. Skotøjsarbejder Poul Johs. Christiansen døde ligeledes i tysk koncentrationslejr. Det skete i slutningen af februar 1945.

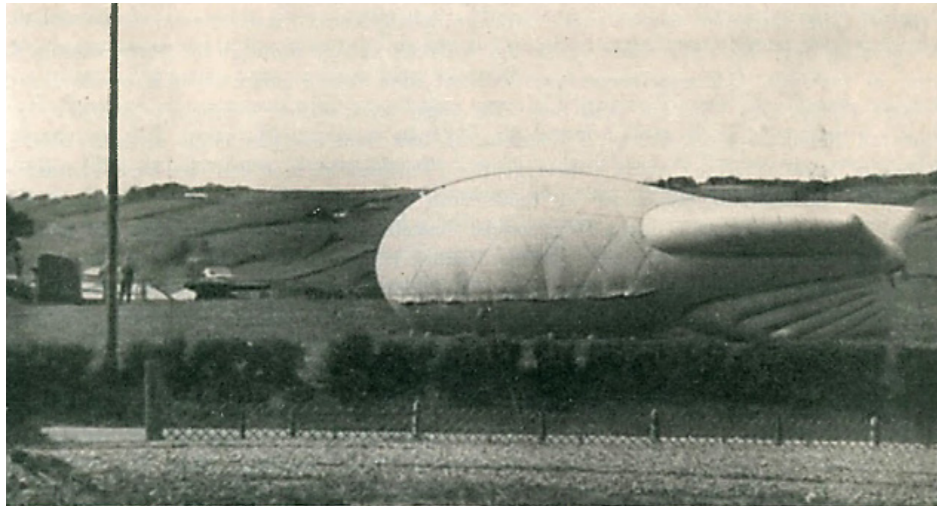
Foruden disse elleve måtte Fredericia ofre endnu to gode mænd under frihedskampen. Den ene var politimester Schaldemose Nielsen, der blev arresteret den 19. september 1944 i Odense, hvor han var konstitueret, og døde i tysk koncentrationslejr. Den anden var en af frihedskampens første mænd i Fredericia, cand. mag. S. K. Rasmussen, hvis pionérbetjende i organisationen Frit Danmark fik betydning langt ud over Fredericia by. Efter ved en tilfældighed at være bleven taget af Gestapo, døde han efter store lidelser i tysk fangenskab, hvor han måtte arbejde ved de tyske befæstningsarbejder i Holland.

Dramatisk spil om Lillebæltsbroen.

Som tidligere nævnt var det de fredericianske modstandsstyrkers opgave ikke alene at bevogte byens værker og hindre, at de blev sprængt i luften, men også at redde Lillebæltsbroen fra desperate tyske anslag. Det skulle vise sig, at denne opgave havde en meget reel baggrund, idet den tyske kommandant i Middelfart, da kapitulationen var i sigte, erklærede, at »Die dumme Dänen« ikke havde fortjent broen, og at den ville blive sprængt i Luften uanset krigens udfald. Den tyske kommandant i Fredericia havde en lignende indstilling overfor værkerne i Fredericia og byens havn.

Såvel Lillebæltsbroen som de tyske sprængningsobjekter i Fredericia var meget stærkt bevogtet, og det ville have været vanskeligt for ikke at sige umuligt for modstandsstyrkerne at forhindre ødelæggelsesværket, såfremt man ikke i sidste øjeblik havde fået uventet hjælp. Den kom fra tysk side. En yngre tysk officer henvendte sig den 31. marts til redaktør P. A. Bakke, Fredericia, og bad ham om på nogle anti-nazistiske officerers vegne at sætte en tysk officersgruppe i forbindelse med den danske modstandsbevægelses ledelse på stedet, for at unødvendig ødelæggelse kunne blive undgået. Ad forskellige kanaler nåede denne henvendelse Lokalkomiteen, og derigennem blev auditør Taksø-Jensen og oberstløjtnant greve Trampe informeret.

Modstandsbevægelsen måtte naturligvis være forberedt på, at hen-

Så vigtig var Kolding for tyskerne, at der blev sat spærreballoner op. Her er en af dem under et »Hvil« på jorden. - Det var ikke helt ufarligt at tage et billede som dette i de dage. (Foroven).

Kolding var som få andre byer i landet hjemsogt af schalburgfolkenes planløse, vanvittige ødelæggelser. - Her er et talende vidnesbyrd fra deres natlige færd på Koldings hovedgade. (Til venstre).

En klædefabrik med tilstødende villa i Greisdalen blev også offer for terroristerne. (Til højre).

vendelsen kunne være et trick fra Gestapos side, men man besluttede sig trods den overhængende fare til under iagttagelse af alle tænkelige forholdsregler at lade et møde komme i stand med den pågældende tyske officer.

Officeren fik ad omveje meddelelse om, at han alene og uden at søge samtale med nogen skulle gå ud ad Strandvejen, til han fik nærmere ordre. Han måtte ikke undervejs kaste breve eller andet fra sig, og hans færd ville blive overvåget. Det var sabotagelederen, politibetjent Sonneby, der fulgte efter officeren på »spadsereturen«, og først da tyskeren var nået ud på frit terræn, standsede Sonneby ham og førte ham hen til en bil, som politibetjent Iversen holdt med. Han fik så bind for øjnene og blev kørt rundt, indtil han ikke anede, hvor han var og blev så ført ind i en stue, hvor han traf auditør Taksø-Jensen og greve Trampe, begge forklædte og med masker for ansigtet. Tyskeren forklarede dem, at visse officerskredse var rede til at gå i samarbejde for at sprængning af Lillebæltsbroen, byens værker og den nye havn kunne undgås. Den tyske officer tilbød, at man, når kapitulationen var en kendsgerning, eller når det skulle blive proklameret, at Lindemann i desperation ville kæmpe videre, var villig til at give den tyske kommandant i Fredericia sovedråber og bortføre kommandanten i Middelfart i en lystsejler. Da modstandsbevægelsen havde accepteret dette forslag, vendte den tyske officer tilbage til kasernen, men der blev flere gange inden kapitulationen arrangeret møder mellem modstandsbevægelsens ledelse og officeren, der holdt danskerne underrettet om de tyske planer.

4. maj skred de tyske officerer til handling. Kommandanten i Fredericia fik et sovemiddel, der bevirkede, at han sov i 48 timer og først vågnede forvirret op den 7. maj, da hans garnison forlængst havde kapituleret. Den rabiante kommandant i Middelfart blev også som planlagt inviteret ud på en sejltur, og der blev ombord arrangeret et drikkegilde af store dimensioner, hvilket førte til, at han blev et let bytte for de danske frihedskæmpere. Hans anslag mod Lillebæltsbroen var således gjort til intet.

Brande - et centrum for jernbanesabotagen.

Brande blev trods sin beskedne størrelse - et par tusind Indbyggere - en af de byer i Vejle Amt, der gjorde sig kraftigst gældende i modstanden mod tyskervældet. Det skyldtes blandt andet den omstændighed, at

Brande er et vigtigt jernbaneknudepunkt, navnlig vigtigt for tyskerne, som transporterede en ikke ringe mængde materiel over Brande til den store flyverlejr ved Karup.

Mindre modstandsgrupper begyndte uorganiseret sabotage mod tyskerne i og ved Brande i vinteren 1942-43. Jernbanepersonalet ødelagde i Brande en del af den ofte kostbare udrustning og de uundværlige instrumenter, der var undervejs til Karup, men det varede længe, inden Gestapo fik nogen mistanke til Brande, fordi man først opdagede ødelæggelsen, når udlosningen skulle foregå ved bestemmelsesstedet, og så kunne man naturligvis ikke ane, hvor den var blevet iværksat.

Initiativet til organiseret modstand blev taget af sagfører Ingvard Midtgård, og organisationen tog fart ibegyndelsen af 1943, da general Bennike aflagde visit i Brande under dækningsnavnet »Søren Hansen« og med en prøvekollektion af våben og sprængstoffer under armen. Midt på sommeren var Gestapo ude efter Midtgård, og kriminalbetjent Haugård blev byleder, da Midtgård gjorde sig usynlig.

De første sabotageforsøg mod jernbanen foregik ved Grarup - et par kilometer fra Brande - og var ikke særlig imponerende. Der skete ganske vist sprængninger, men de var så ubetydelige, at tre tog kørte over de sprængte skinner, inden fejlen opdagedes! Det varede dog ikke længe, inden sabotagen mod banen blev mere generende, og den tyske kommandant i Brande spurgte en dag kriminalbetjent Haugård, der af og til førte forhandlinger med tyskerne for de danske myndigheder, hvem det dog var, der lavede al den ravage. Haugård svarede dristigt: »Hvem skulle det være andre end mig?« Tyskeren lo ad den gode spøg, og det faldt ham ikke ind, at han stod overfor Brandes illegale byleder!

Blandt de mange puds, Brande folkene spillede tyskerne, huskes navnlig det, der førte til ødelæggelse af 28,000 liter tysk petroleum. Sabotørerne, der rekrutteredes blandt jernbanens personale, rangerede en tysk petroleumsvogn ind på et sidespor og anbragte en kraftig tidstilstillet bombe under den. Så anbragte man den igen i togstammen, der skulle til Herning, og først da petroleumsvognen var ankommet dertil, skete eksplosionen, som tyskerne ikke fandt på at lægge Brandes jernbanefolk til last.

Skinnesprængningerne fortsatte med irriterende nøjagtighed, og selve den 9. april 1945 sprængte man et helt tysk hjælpetog i stumper og stykker, efter at ambulancevognen var koblet fra, men på Hitlers

fødselsdag den 20. april kulminerede Brande sabotørernes indsats, idet ikke færre end 80 eksplosioner fandt sted på jernbanelinierne i alle retninger fra Brande, så byen var fuldstændig afskåret fra jernbaneforbindelse med omverdenen, og hvad mere var: Tyskernes kørsel på den vigtige strækning Vejle-Herning var umuliggjort. Dette gjaldt ikke blot det ene døgn. Fra den 20. April til befrielsen den 5. maj fortsatte sabotagen ved Brande på en sådan måde, at al regelmæssig trafik måtte aflyses på strækningen.

Dette kunne naturligvis kun lade sig gøre, fordi jernbanefolkene, der var udkommanderet til at udbedre sporet, selv havde »blyanter« med i lommen og anbragte dem på skinnen, når de var færdige med arbejdet. En halv time efter at folkene var vendt tilbage til byen, skete så en ny eksplosion. På den måde supplerede reparationerne sabotagen på yderst tilfredsstillende vis, indtil tyskerne den 5. maj gav op.

Ved befrielsen viste det sig, at den lille by havde 130 frihedskæmpere under våben, heraf var 27-28 sabotører. Et bredt udsnit af befolkningen havde været aktivt med i kampen mod tyranniet, og man kunne glæde sig over, at byen var sluppet heldigt gennem den farlige dyst. Den var lykkeligt blevet skånet for ødelæggelser, fordi den var blevet overset af Hipomænd og Schalburgfolk, og Gestapo kunne ikke få fodfæste på stedet, bl.a. fordi der totalt manglede stikkere. Ganske vist blev 14 medkæmpere i Blåhøj taget ved en bestemt lejlighed, og Brande sabotørerne måtte under jorden nogle dage, men da Blåhøj folkene igen kom på fri fod, uden at det var lykkedes at ramme dem, dukkede brandesianerne op igen. Alligevel måtte Brande lægge sit blodoffer på besættelsens alter, idet den 22-årige stationsarbejder Egon Gravesen natten til den 14. september 1944 blev skudt af en tysk vagtpost undervejs til sit arbejde på terrænet. Drabet rejste en storm af harme i byen. Jernbanestationen lukkede, og alle nedlagde arbejdet, så al jernbanetrafik gennem Brande måtte standse. - 2000 mennesker - alle indbyggere i Brande - fulgte den unge landmand til graven, som en tavs og værdig protest mod det tyske overgreb.

Et andet offer for den tyske nervøsitet var gårdejer Jens Madsen Vium Krogh, Arvadgård ved Brande, der blev skudt af en tysk vagtpost 27. november 1944, da han var undervejs hjem fra Brande.

Også dette dødsfald fremkaldte enig harme i hele den danske befolkning.

Landsognets deltagelse i kampen.

Det ville være en stor misforståelse og en uretfærdighed at overse den indsats, der i modstandsbevægelsen blev gjort af stationsbyernes og landsognerenes befolkning i Vejle Amt. I stort tal sluttede navnlig yngre mennesker op i organisationens rækker, men blev som regel i overvejende grad af praktiske grunde indrulleret i byernes styrker. Blandt de selvstændige grupper i landsognene, der er kendt, kan nævnes Ågård, Hvejsel, Langskov, Blåhøj og Vinding.

Modstandsbevægelsen i Sønderjylland

Af A. Mogensen

Det ligger i sagens natur, at frihedskampen i Sønderjylland måtte få et andet forløb - måske også i flere henseender et andet udspring - end i det gamle land. Den begyndte den 9. april, og den endte ikke med den 5. maj 1945.

De første invasionsdage skulle koste landsdelen de første Gestapo ofre. Straks efter indmarchen begyndte hjemmetyskerne at arrestere »spioner«, som førtes til Flensborg. Mellem dem var bl.a. folketingsmand I. P. Nielsen. De tyske myndigheder dér satte dem dog med det samme på fri fod. Mere alvorlig var en spionagesag, der blev rejst af de officielle tyske myndigheder mod en række personer i Sønderjylland. Det drejede sig om en ældre forsikringsinspektør Dons fra Skærbæk, som under forhørene fremsatte en række højst mærkelige sigtelser mod nogle af de mennesker, han i årene havde været i forbindelse med, og der er fremsat den sandsynlige forklaring på hans optræden, at han var sindssyg. Som medskyldige arresteredes redaktør Viggo Lausten i Tønder, en søn af faktor Lausten i Flensborg og ansat ved dette blads vestslesvigske udgave, journalist Bech, Åbenrå, sognerådsformand Wind, Bov, inspektør Dons's broder, overbetjent Dons i Haderslev, o.fl. Kun Dons blev dømt ved krigsretten, mens de andre frikendtes. Inden sagen sluttede kom den til at koste to menneskeliv. Viggo Lausten, der var tysk statsborger, begik selvmord i arresten i Kastellet, og overbetjent Dons døde af et hjerteslag på grund af de sindsbevægelser, han havde været udsat for.

Det kunne under besættelsen se ud, som om forholdene i Sønderjylland forløb mere roligt end noget andet sted. Men roen skjulte ikke nogen affinden sig med tyskervældet eller nogen hang til »samarbejds-

politik«, men den simple kendsgerning, at grænselandets befolkning havde set en tysker før ..... og man vidste, at historiens løb gik over de lange åremål. Man vidste også een ting mere: Træerne vokser ikke ind i himlen. De danske sønderjyder, der selv havde oplevet en verdenskrig som direkte deltagere, havde set Wilhelm den Andens mægtige rige falde sammen, troede ikke på Hitlers sejr. Men de arbejdede på langt sigt.

Mens de første års åndelige kamp i Danmark ellers var folkestyrets opgør med hitlerismen, blev den i Sønderjylland ved siden af dette en kamp efter de gamle nationale linjer. Da de tyske tropper rykkede ind den 9. april, indvarslede hjemmetyskernes jublende, brølende heilen en kampens tid, hvis vilkår man ikke kunne overse i de første måneder. I sejrusrusen proklamerede hjemmetyskerne straks grænsens snarlige flytning til Kongeåen, og selv om Hitler ikke efterkom de mange henvendelser fra dr. Møller & Co. - han ville have mere end Sønderjylland -, så stod den mulighed dog stadigt sønderjyderne for øje, at grænseflytningen kunne komme den dag, da Hitler opdagede at »lystmorderens kanarieflugt« ikke ville fløjte hans melodier. Derfor besatte den kæmpende danskhed i grænselandet alle de gamle skyttegrave og belavede sig på en hård national kamp, som man kendte den fra den tungeste prøjsertid. Det føltes som den første pligt at slutte rækkerne så fast, at der ikke skete noget frafald, som kunne berettiggende grænseflytning, der truede. Når man i landsdelen ønskede dansk administration og en dansk regering opretholdt længst muligt, så var det ingenlunde for at slippe let igennem besættelsen, men alene ud fra det kendskab man havde til tysk karakter. Man frygtede, at en regeringsløs periode eller en Quisling regering på et tidligt tidspunkt af besættelsen ville kunne bringe hjemmetyskerne deres ønskers opfyldelse, og at grænseflytningen ville medføre indkaldelse af landsdelens befolkning til tysk krigstjeneste, som det bl.a. skete i det inkorporerede Alsace-Lorraine. Det var tid, man ville vinde, tid til at føre kampen mod tyskhed og nazisme, den kamp, som man vidste til slut ville ende med sejren. I besættelsens sidste periode var denne fare mindre, og erkendelsen heraf spillede sin rolle, da den aktive kamp voksede frem.

Den danske nationale front holdt. Danskheden veg ikke en tomme trods fristelser og trods trusler. Aldrig har de danske organisationer været så stærke som under besættelsen, og ved valget i 1943, der viste

de største danske stemmetal, der havde været afgivet i Sønderjylland, sattes der uigenkaldeligt punktum for tyskernes håb om at opnå et sindelagsomsving i landsdelen. Det var betegnende nok, at man aldrig fra tysk side vovede at gribe direkte ind overfor det nationale danske arbejde, hvis styrke fuldt ud blev forstået. En række ledende danske mænd blev ganske vist arresteret som gidsler den 29. august 1943, men de slap hurtigt ud igen. Den eneste af de nationale organisationers ledere, der blev arresteret ud over disse, var formanden for Dansk-nordisk Ungdomsforbund, Peter Marcussen, Gråsten, der blev sigtet for »deutschfeindlich Hetz«, en sigtelse, som forøvrigt efterhånden også andre i landsdelen faldt for.

Til forståelse af modstandsarbejdet i Sønderjylland og dets vilkår må det også erindres, at man i Sønderjylland måtte regne med ganske andre vanskeligheder og ganske anderledes talrige fjender end noget andet sted. Hele mindretallet var gået i Hitlers tjeneste. 2000 mand gik efterhånden til fronten, mens andre tusinder fik tyske ansættelser hjemme. Man mødte dem i alle tyske formationer og organisationer, civile og militære, på de tyske kontorer, hos Gestapo og i Sicherheitsdienst og i det hele overalt, hvor tyskerne havde interesse af at anvende dansktalende personale. Her mødtes de med hundreder af danske nazister. Det var landsforrædernes store samvirksomhed. Ved siden af de tyske politiformer, der kendtes andre steder i landet, mødte man i Sønderjylland de særlige hjemmetyske korps, der efterhånden blev opstillet her til direkte kamp mod den danske modstandsbevægelse. Det drejede sig om det oprindelige S. K. - der var en slet og ret Omdøbning af S. A. - og herud af voksede det berygtede Selbstschutz og Zeitfreiwillig korpset. Det første var en ren partiorganisation, mens den sidste sorterede under værnemagten. Men deres opgaver var de samme. De skulle sættes ind i hjemlandet mod danske modstandere, og de havde meget betegnende for de Zeitfreiwilliges vedkommende også pligt til angiveri ved mistanke om sabotage. De blev efter hensigten flere gange brugt. Med disse mange hjælpere i ryggen lykkedes det gang på gang Gestapo at finde frem til modstandsbevægelsens folk og depoter og at rulle organisationerne op. De landsforræderiske hjemmetyskere og danske nazister kom til at koste landsdelen smertelige tab. Men det brød aldrig modet. Atter og atter blev organisationerne bygget op igen, og ny mænd trådte ind i rækkerne i stedet for dem, der faldt

eller måtte vandre til koncentrationslejrene.

Den første periode i frihedskampen i Sønderjylland sluttede vel nærmest med valget i 1943. Men allerede længe før den tid var modstandsarbejdet begyndt at vokse frem af den nationale kamps sejrssikre ånd, men spredt og svagt i de første år. Det var ligesom der skulle en sprængning til af de gamle former for kamp og af de gamle begreber om den dansk-tyske kamps væsen. Og denne sprængning kom også.

Det første direkte sammenstød mellem den danske front og nazi-fronten kom ikke til at udkæmpes mellem tyskerne og modstandsbevægelsen, men mellem det danske politi og de danske nazister i Frits Clausens parti. Det var »spadeslaget« i Haderslev 8. december 1940. Det kom den dag til et blodigt håndgemæng mellem 3-400 spadebevæbnede nazister og en politistyrke, der efterhånden voksede til ca. 200 mand. Mange betjente blev alvorligt kvæstet, men politimester Hartmann blev dog til slut sejrherre på valpladsen, og hele nazibanden blev anholdt. Senere forhindrede tyskerne selvfølgelig de danske myndigheder i at straffe nazisterne. Denne begivenhed fik sin store betydning for udviklingen i landsdelen, fordi den viste, hvor man havde den sønderjydske politistyrke, og det gav befolkningen en beroligende følelse af, at politiet ikke var bange for at sætte hårdt mod hårdt til værn for danske interesser. Det svigtede heller ikke senere tilliden, og ved besættelsens slutning genfandt man politiet næsten til sidste mand i modstandsbevægelsens rækker.

Alsang og algang og det stemningsrøre, der knyttede sig til disse to foreteelser, kom ikke til at spille nogen rolle i Sønderjylland, dem tog man ikke rigtigt alvorligt. Synge kunne man i forvejen, og kapgang som national »indsats« kunne man ikke rigtig goutere. Derimod sluttede sønderjyderne sig spontant og ufortøvet til folkestrejkerne, som viste, at den jyske sindighed kunne slå ud i voldsomme følelser og handlinger. Den for tyskerne mest ubehagelige og farlige strejke kom i september 1944 som protest mod de første deportationer fra Frøslev. Den begyndte som en jernbanestrejke i Padborg og spredte sig langs linjerne, så trafikken hurtigt gik i stå, og i de sønderjydske byer fulgte omgående arbejdsnedlæggelser. Jernbanestrejken blev brudt af tyskerne ved trusler om gidselhenrettelser. I Sønderborg havde der i april været en lokal strejke, efter at tyske marinefartøjer havde beskydt Alssundbroen, da man ikke syntes, den hurtigt nok gik op for gennemsejling. Ved

den lejlighed blev statskonsulent Thuesen, Thim, dræbt. Dagen efter den 18. april terroriserede de tyske patruljer byen og foretog en række anholdelser, men ingen af de arresterede var modstandsbevægelsens folk. Nogle af dem havde den frækhed at køre over den afspærrede bro i lukkede jernbanevogne, uden at de tyske poster opdagede noget. De visiterede kun fodgængere, cyklister og biler.

Det første organiserede modstandsarbejde og de første grupper var selvfølgelig meget spredte og lidt tilfældige, og der manglede både fælles ledelse, våben og faktiske mål. Bladarbejdet satte mange i forbindelse med det første modstandsarbejde i det gamle land og blev derfor banebrydende. Størst betydning fik dog terrænsportsforeningerne, der i mange egne af landsdelen allerede fra efteråret 1940 satte et målbevidst arbejde i gang, der faktisk sigtede mod forberedelse af aktiv modstand, og som derfor kom til at danne kernen i selve modstandsarbejdet, efterhånden som dette udviklede sig og fandt sin form. Initiativet blev taget i Åbenrå, og der opbyggedes en organisation baseret på 6 mands grupper. Der var afdelinger i Åbenrå, Padborg, Søgård og Gråsten. De første pionerer i arbejdet var løjtnant Paulsen, Åbenrå, kaptajn Kjeldsen, Søgård, farver J. Jacobsen, Åbenrå, og lærer Jørgensen, Genner. Omtrent samtidig toges der fat på arbejdet i andre amter. Haderslev fik en organisation under ledelse af redaktør Torborg-Olsen og senere stabsofficiant Munk Jensen. I Tønder var ingeniør Bøge fra Hedeselskabet lederen og i Sønderborg toldkontrollør Bahnsen. Der lykkedes det dog ikke rigtig at få gang i det. Sønderborg kom i det hele taget noget sent med i udviklingen. De lokale ledere i det sydlige kerneområde var premierløjtnant Bentsen, Søgård, lærer Fr. Sørensen, Padborg, og fiskemester Damgård, Gråsten.

Omkring disse afdelinger skabtes de første aktive grupper, som gik ind i kampen mod tyskerne og gjorde sabotagen til sit våben. Mellem de mange gode mænd vil særligt handelsmedhjælper Hans Mørup, Åbenrå, og lektor Rosenkjær, Tønder, blive husket, men mange andre i den navnløse hær gjorde en fortrinlig indsats. Ungdomskonsulent Tage Albertsen, Jyndevad, gjorde et betydeligt arbejde med at skabe kontakt mellem de forskellige egne og grupper, og der tilvebragtes faktisk allerede ret tidligt en art samlet ledelse med farver Jacob Jacobsen som den første sønderjydske »regionschef«, hvis man tør bruge denne betegnelse på dette tidlige tidspunkt, da regionerne endnu ikke

var opfundet. Natten til den 29. august 1943 skete den første sabotage i Sønderjylland mod transformatoren i Vilsbæk. Natten til kongens fødselsdag sprængtes banelinjerne omkring Tinglev og Tønder og senere fulgte aktioner mod de tyske kabler og ledninger. I efteråret fik Gestapo held til at hugge ind i Tønder. Lektor Rosenkjær blev arresteret og døde senere i koncentrationslejr. Bøge og Tage Albertsen måtte gå under jorden. I februar arresteredes kaptajn Bartholdy, Munkemølle, der var terrænsportsforeningernes sønderjydske kredsleder. Han sigtedes for at have skjult engelske flyvere. Imidlertid fortsattes sabotagen dog.

I Åbenrå forsøgte den 6. februar med udenbys kræfter en stort anlagt sabotage mod værnemagerfirmaet Callesens Maskinfabrik. Det mislykkedes og fik meget tragiske følger. Ors. Boeck, Åbenrå, der deltog i bladarbejdet, havde gjort sine forbindelser opmærksom på denne fabrik, og efter gentagne udsættelser kom et hold fra Holger Danske II til byen. Boeck havde sat gruppen i forbindelse med Mørup, og af lokale folk deltog 4 mand i aktionen. Holger Danske mødte med 17 mand, der stammede fra Horsens og Varde. Samtidig med maskinfabrikken ville man sprænge en anden værnemagervirksomhed »Hamag«, der lavede ventiler til værnemagten. Her lykkedes sabotagen helt. På Callesens fabrik gik det derimod galt. Sabotørerne var godt nok kommen ind på fabrikken og havde fået vagterne afvæbnet og bomberne lagt, men der var fejl i ledningerne, der kom ingen sprængning. Desuden kom det danske politi til stede, og gruppen måtte trække sig tilbage efter lidt skyderi fra begge sider ... i luften. De fremmede var indkvarteret i byen og omegnen, men hovedkvarteret var hos automobilhandler Koch, Styrptom. Her blev de dagen efter overrumplede af Gestapo, der havde fået oplysninger af en tysk stikker, fru Jørgensen, værtinden på den nærliggende restaurant »Sølyst«. Under en ildkamp blev farmaceut Per Borup, Horsens, dræbt, Kochs husbestyrerinde, frk. Hilda Lund, blev såret, da tyskerne dækkede sig bag hende under fremrykningen, Koch og tre af Holger Danske gruppen blev arresteret. Senere fangedes yderligere en. Gestapo fulgte sporet af deltagerne fra Varde, hvoraf een var såret, til denne by og foretog en række arrestationer der: Politimester Simony, politifuldmægtigene Schlanbusch og Gerner Mikkelsen, læge Nordentoft, smed Peter Petersen o.a. Simony, Gerner Mikkelsen og Petersen døde i koncentrationslejr, og den samme skæbne fik automobilhandler Koch. Ors. Boeck måtte flygte til Sverige, men til gen-

Nazisterne i Sønderjylland - før og efter kapitulationen.
Øverst: S. K. marcherer ud.
Nederst: Nazifanger bringes i arrest i Gråsten. I forgrunden Fritz Clausen. Lidt længere tilbage dyrlæge Jens Møller.

gæld arresterede Gestapo hans hustru og holdt hende fanget i Frøslev til sidst på året. Af raseri over aktionen arresterede tyskerne hele det udrykningshold fra politiet, der havde været på stedet og sendte dem til København. De blev dog kort efter atter løsladt, da man ikke kunne bevise nogen forbindelse mellem politiet og sabotørerne.

I Åbenrå saboteredes senere påhængsvognsfabrikken »Dapa«, der nedbrændte. Det var dog en mindre velovervejede aktion. En sabotage mod værnemagerfirmaet Andresen & Clausen, der syede uniformer til tyskerne, mislykkedes. Derimod lykkedes det at sprænge en benzintankvogn på havnen og ødelægge en værnemagerentreprenør Wieses betonblandemaskiner.

I Sønderborg gennemførtes under ledelse af lærer H. M. Boye to vellykkede sabotager mod værnemagervirksomheder, dels mod skræddermester Johns forretning i Jernbanegade og dels mod Ormstoff Møbelfabrik. De tre deltagere i disse aktioner satte alle livet til. En stikker røbede lærer Boye, der blev arresteret af Gestapo i februar 1944 og henrettet i juni måned. Hans medhjælper, to unge mænd, Anker Hansen, søn af konsul I. C. Hansen, og Karl Lauritsen fra Hadsten, blev dræbt på Kollund Badehotel den 10. februar. De havde søgt tilflugt der og boede der i nogen tid, indtil Gestapo kom dem på sporet. Hotellet blev omringet af en større styrke og under en voldsom ildkamp faldt Hansen og Lauritsen. Tyskerne havde også faldne. Hotelejer Toft blev arresteret og døde i koncentrationslejr. Anker Hansen og Karl Lauritsen havde i de sidste uger, inden de faldt, arbejdet ved Padborg-Kruså og Tinglev og var derved bleven for godt kendt. De havde gennemført nogle meget dristige aktioner mod transporterne af dansk krigsmateriel, som tyskerne på denne tid førte ud af landet pr. bane. I nærheden af Tinglev er der en stigning på linjen, hvor togene passerer med ret lav fart, og det benyttede de sig af til at springe på og lægge bomber i de stjalne danske kanoner og biler.

Den stikker, der angav Boye, var en kollega i byen, lærer Arne Petersen, der gik tyskerne ivrigt til hånde både i Sønderborg og andetsteds. Han er efter kapitulationen bleven arresteret. Under besættelsen var han af frihedsbevægelsen dømt til døden, og en likvideringskommando var ude efter ham uden at kunne få ram på ham. På en måde var det hans elever, der reddede ham ved at etablere skolestrejke mod ham. Ængstet af denne fik han fast Gestapo vagt, så likvideringen blev umu-

liggjort. Kommandoen fik ordre om anden indsats, og forsøget blev ikke senere gentaget.

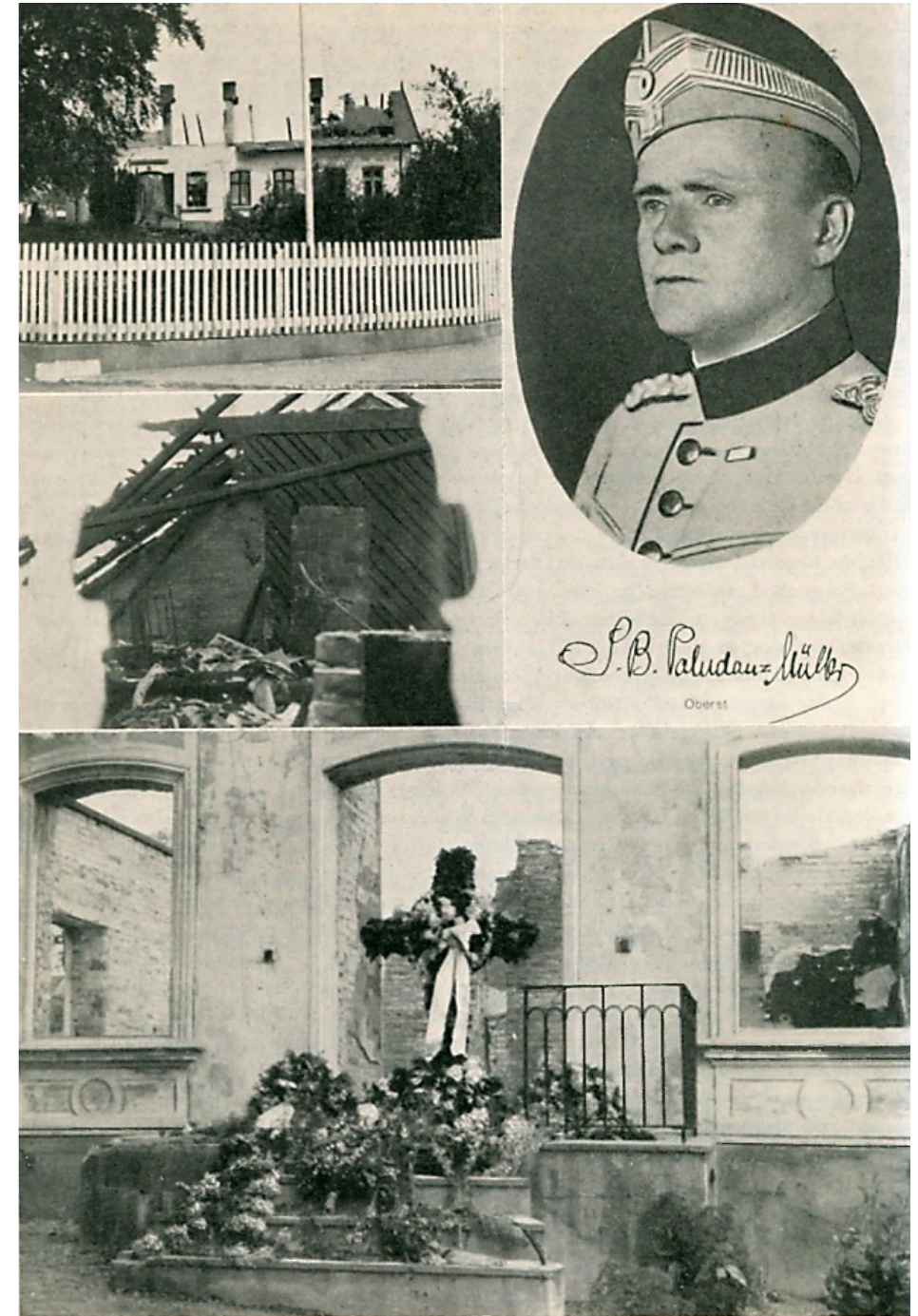
En ganske pudsig sabotage affære fandt sted i besættelsens slutperiode mod teglværksejer Bachmanns virksomhed i Nybøl, der lavede hylstre til landminer. I det øjeblik, bomberne sprang, kørte en indbrudstyv forbi på vejen med tyvekosterne fra et indbrud hos kontrol-assistenten i Nybøl. Ved lufttrykket slyngedes han af cyklen og løb forfærdet sin vej, efterladende sig både cykle og tyvekoster. Dem fandt tyskerne dagen efter, og da de blev genkendt som tilhørende kontrol-assistenten, regnede Gestapo meget begavet ud, at han måtte have været på stedet som sabotør og havde glemt sit sølvtøj. Han kunne dog bevise sit alibi og blev løsladt.

Den 31. maj 1944 rettedes der en aktion mod lokomotivremisen i Tønder, hvor personalet blev holdt op og en del lokomotiver sprængt. Gestapo havde mistanke til seminaristerne og arresterede en af dem, som dog måtte slippes løs igen. Men mistanken var derefter stadig vågen overfor seminariet, og det var sådan set heller ikke så forkert. Begivenhederne landet over, undtagelsestilstanden den 29. august 1943, regeringens tilbagetræden, Kaj Munks død, clearingmord og sabotager øvede selvfølgelig også deres indflydelse på udviklingen af modstandsånden i Sønderjylland, men det blev dog begivenhederne omkring den 26. maj 1944, der kom til at sprænge alle hemninger. Allerede før denne skæbnesvangre dag havde der kunnet mærkes en stadig stigende tilslutning til arbejdet. Der kom stadig ny folk med og ny kredse sluttede op. Der dukkede grupper frem omkring »Frit Danmark«s arbejde, andre organiseret af »Ringene«, St. Georgs gilderne, forsvarsbrodrene, skytteforeningerne, kommunisterne, Dansk Samling o.m.a. Efter 19. september trådte politiet næsten mand ad huse ind i rækkerne. Hærens folk kom først som helhed med efter 29. august, da de sønderjydske garnisoner i november 1942 var flyttet til Fyn. Der skete imidlertid i Sønderjylland det beklagelige, at de talrige sprængninger af organisationerne og de mange arrestationer med påfølgende personskifter gang på gang afbrød forbindelserne mellem bestående grupper og kredse. Derved blev i flere tilfælde bestående aktive kredse »glemt« og gled ud af arbejdet. Det blev således tilfældet med kommunisterne. Den stærke tilslutning fra befolkningen af alle kredse gjorde dog, at rækkerne stadig kunne udfyldes trods alle ulykker og uheld.

Gestapo aktionen den 26. maj 1944 var den mest omfattende og mest vidtrækkende i hele besættelsestiden. Den var fra tysk side tænkt som et stød mod modstandsbevægelsens hjerte. Det eneste faktiske, de havde at gå efter, var deres kendskab til politiets P. ordning - planen om en art hjælpepoliti for visse tilfælde - resten af deres anklager var nærmest gætterier, men m.h.t. personer havde de gættet temmeligt rigtigt i en række tilfælde. Arrestationerne omfattede i første række en del ledende politimænd med politimester Agersted, Åbenrå, og hans højre hånd politikommissær Rein Jensen i spidsen. De var begge afgivet til ledelsen af den særlige jyske politikommando i Århus. Desuden arresteredes den sønderjyske politiadjutant, amtmand Kr. Refslund Thomsen, politimester Brix, Tønder, og overbetjent i kriminalpolitiet, Jørgen Nielsen, Åbenrå. Et par dage senere arresteredes politimester Martensen-Larsen, Åbenrå, på Sjælland, hvor han opholdt sig på familiebesøg. Aktionen tog efter sigende fra tysk side også sigte på »spionage og deltagelse i illegal militærorganisation« og på grundlag af denne anklage arresteredes kaptajn i grænsegendarmeriet, Malling-Jacobsen, Kollund, kaptajn Digmann, Tønder, redaktør Bjørn Hanssen, Åbenrå, redaktør H. Bernsen, Tønder, handelskommis H. Lyck, Sønderborg, og farvermester Thorkil Jacobsen, Åbenrå. Af disse kom amtmanden samt politimestrene Brix og Martensen-Larsen fri efter nogle ugers forløb. Den sidste blev bagefter »landsforvist« fra Sønderjylland. De to redaktører slap ud fra Frøslev hen på efteråret. Farver Jacobsen var en ren »forbier«, det var sønnen Jacob Jacobsen, man skulle have haft fat i, men han slap bort og rejste til England. Thorkil Jacobsen blev løsladt i løbet af få dage. Politimester Agersted døde i koncentrationslejr.

Den 26. majs tragiske højdepunkt fandt sted i Gråsten. På listen over de mistænkte havde Gestapo også opført chefen for grænsegendarmeriet, oberst Palludan-Müller. Denne fædrelandskærlige og rankryggede soldat ville imidlertid ikke lade sig arrestere af Gestapo og tog kampen op ene mand mod den tyske politistyrke, der havde omringet hans bolig. Tidligt på morgenen bankede Gestapo på døren, og da obersten nægtede at lukke op, sprængte de døren, hvorefter obersten gav ild med sin revolver og dræbte en af angriberne. Resten trak sig tilbage, og obersten barrikaderede husets indgange. Tyskerne fik forstærkning, og 40 mand holdt huset omringet. Det kom til en voldsom skydning, og oberstens ild holdt længe tyskerne nede i deres dækninger. Det lykke-

Øverst: Ruinerne af oberst Paludan-Müllers hus i Gråsten.
I Midten: Her fandtes oberstens lig.
Nederst: Således mindedes Gråsten den faldne.

des sognepræsten pastor Hvidt at få tyskernes tilladelse til at komme ind i huset. Han skulle overtale obersten til at overgive sig, men det nægtede han. Derimod fik præsten oberstens hustru og datter og en tjenestepige ud af huset. Inden præsten forlod huset, knælede obersten og modtog herrens velsignelse. Damerne, der kun havde det allernødvendigste tøj på, blev drevet ind i et lysthus, bag hvilket tyskerne lå i dækning. Herfra så de kampens afslutning. De var udsat for en usædvanlig rå og hånlig behandling fra tyskernes side. Under en rasende ild fra maskingeværer og maskinpistoler mod alle vinduer og døre rykkede en tysk sprængkommando frem mod huset og kastede brandbomber derind. Kort efter stod det i brand. Obersten havde søgt tilflugt oppe på loftet, og hans sidste skud faldt ved 9-tiden. Efter at brandværnet havde fået herredømmet over ilden trængte tyskerne ind i huset for at søge efter oberstens lig. Der var opstået rygter om, at han var undsluppet, så samtidig foretoges der omfattende eftersøgninger i skoven og de nærliggende haver. Hjemmetyskerne var her som under hele affæren meget ivrige hjælpere for Gestapo og mange af dem optrådte yderst brutalt. Først ved 15-tiden blev oberstens lig fundet i ruinerne på loftet ved siden af skorstenen. Det var meget medtaget af ilden. Ved siden af lå oberstens gevær og pistol. Tyskerne rullede liget ind i en pressenning og lod det falde ned ad en stige, derefter kastede de det op i en lastbil. De nægtede brutalt, at den døde lagdes i en kiste og førtes til kirken, som meningen havde været.

Det var en hævn både over den døde og over byen for dens sorg og deltagelse. Overalt var flagene hejst på halv, og alt arbejde hvilede. Tyskerne søgte at true borgerne til at tage flagene ind, men det var der ingen, der tog hensyn til. Inden lastbilen med den faldne kørte bort, søgte pastor Hvidt og hans hustru at få lov til at lægge blomster på den dodes bryst, men det blev råt afslået. Han var »en morder og skulle begraves som en hund« lød ordene. Til sidst fik fru Hvidt lov at lægge een eneste blomst på den døde som en sidste hilsen fra oberstinden, der sammen med sin datter var ført til Staldgården i Kolding. Oberst Paludan-Müller blev senere jordet i sit fødesogn Snesere på Sjælland. I Gråsten måtte han ikke hvile.

Nogle uger senere fik affæren i Gråsten et efterspil. Højmdals lokalredaktør A. P. Møller havde skrevet en redegørelse for dagens begivenheder. Den fik tyskerne fat i, og Møller blev arresteret for Hetzerei

og endte i Frøslev. Bladets redaktion i Åbenrå var ude for nærgående afhøringer i den forbindelse, uden at der dog kom noget ud af det.

I dagene efter den 26. maj foretog Gestapo en meget lang række arrestationer af de aktive gruppers ledere både i Åbenrå og andre steder, og hele organisationen blev faktisk sprængt. I Åbenrå arresteredes løjtnant Paulsen, Mørup, orgelbygger Rasmussen, kommis J. Krarup, sparekasseassistent Holger Petersen, politibetjentene Grønfaldt og Johs. Petersen, Møller Nielsen, købmand Kaj Jensen, linjemester Christiansen, Sdr. Hostrup; i Kruså Niels Debel, i Løjt chauffør Johansen og gårdbestyrer Karl Hansen, Dyvig, hvor man fandt et våbendepot, i Rødekro skomager Falkenberg, i Hellevad Peter Asmussen, der senere døde i koncentrationslejr, i Rødekro arbejdsmand Fr. Christensen, kontorist Andersen, landmand H. Lei, tømrer Chr. Adolfsen og savskærer Berthelsen, der døde i fangenskabet, i Tinglev politibetjent P. Andersen, i Gråsten fiskemester Damgård, toldmedhjælper Windel og handelsmedhjælper Holger Biehl, de to sidste døde i koncentrationslejr. Mange måtte gå under jorden eller søge til andre egne. Blandt disse var handelsmedhjælper Lyck, der rejste til England, og bankassistent Hoffmann, der senere trådte ind i regionsledelsen. Aktionen bredte sig til Haderslev amt, hvor bl.a. følgende arresteredes: Frugthandler Lorentsen og Mekaniker Hans Evald, Haderslev, Vincent Lind, Christiansfeld, mejerist E. Brøgge, Hersager, maskinarbejder H. P. Madsen og Svend Madsen, Ladegård, ingeniør V. Jepsen, Vojens, murerlærling Chr. Rasmussen, Christiansfeld, læge Ottosen, Hoptrup, kontorassistent W. Andersen, fru Kjestine Mathias, maler W. Blankenborg, arbejder Hans Petersen, produkthandler Stender m.fl. Evald, Lind og Rasmussen havde våben skjult. Mærkeligt nok arresterede Gestapo ikke alle dem, de havde kendskab til, og så at sige alle de menige slap. De fandt heller ikke alle depoterne, så der var et lille grundlag at bygge på, da pastor Rishøjgård i Rise i den kommende tid reorganiserede stumperne. Han blev imidlertid allerede arresteret i juli måned på Fredericia Banegård. Omtrent samtidig arresteredes kriminalbetjent Kværndrup, Åbenrå, som Gestapo flere gange før havde været ude efter. Foruden depotet hos Karl Hansen opdagede Gestapo under denne sag politiets hemmelige våbenlager, der var indmuret i overbetjent Jørgen Nielsens kælder.

I perioden juli-september organiseredes en ny og omfattende sabo-

tageorganisation, som tog fat på jernbanesabotagen. Også denne gruppes levetid blev kort, da lederen kaptajnløjtnant Iversen, hvis dækningsnavn var »Poulsen jun.«, blev angivet af en kvindelig stikker.

De øvrige byer og amter i landsdelen havde ikke så alvorlige tab som Åbenrå, men udviklingen gik dog parallelt i alle egne, og der skulle komme ny smertelige tab i besættelsens sidste periode, der kom til at stå i jernbanesabotagens tegn. De reorganiserede grupper voksede stadigt, og der etableredes et stadigt videre samarbejde fra by til by. I forbindelse med folkestrejkerne var der gjort det første forsøg på at tilvejebringe en fællesoptræden over hele landsdelen. Udgående fra en kreds i Åbenrå blev der organiseret en duplikatorgruppe i hver by, sådan at der i en given situation kunne udgives parole om fælles og ensartet handling. Der var i første omgang tænkt på strejker og lignende aktioner, men man ønskede samarbejdet udbygget videre, så kræfterne kunne koordineres også for andre og større formål. Ved forhandling i København blev det imidlertid oplyst, at nu kom der en samlet modstandsorganisation med militær ledelse, som skulle samle de splittede kræfter. Det var regionsordningen.

I løbet af sommeren 1944 var artillerikaptajn Højland Christensen begyndt at arbejde i Sønderjylland for »Ringene« og havde organiseret en del ny grupper. Det var derfor naturligt, at det blev ham, der gjordes til chef for 3. region, hvortil Sønderjylland kom til at høre. I løbet af efteråret og vinteren gennemtravlede han og hans medhjælpere området. Modstandsbevægelsen traf i denne periode en række energiske mænd: »Peter Jensen«, »Ingeniør Thygesen«, »Poul Møller«, »Jørgen Nielsen« o.fl. De var allesammen Højland Christensen. Han måtte meget ofte skifte ham, da Gestapo i løbet af vinteren opdagede, at der arbejdede en ny mand i disse egne. De fandt ham aldrig, og de nåede aldrig at identificere ham nærmere end at gætte på, at det måtte være en officer. Hans resultater mødte de derimod stadig oftere, og dem fik de respekt for. Ved siden af regionschefen virkede navnlig to rejsende organisatorer, premierløjtnant Steffensen (»Sørbæk«) og bankassistent Hoffmann (»Hans Jensen«).

Regionen fik alle hullerne udfyldt og de sprængte organisationer i orden. Afdelingerne opbyggedes på 6 mands grupper og samledes i 5 bydistrikter for Sønderjyllands vedkommende, samlet omkring de fire købstæder og Gråsten. I hver by var en byleder med en militærleder

ved siden af og bistået af en bykomité. Under regionen organiseredes arbejdet langt ud i landsognene.

Organisationen og afdelingernes form og anvendelse var som i det øvrige land, men som noget særligt sønderjydsk fremtrådte modstandsbevægelsens sønderjydske råd, der kom til verden efter en række forhandlinger mellem i første instans Frit Danmark grupperne i Haderslev og Frihedsrådet. Lignende tanker var forøvrigt fremme i andre kredse i landsdelen. I vinteren 1944 dannedes rådet, der fik til opgave at udforme den nationale politik, der burde føres efter freden, og kravene om landsdelens udrensning. Det første råd kom til at bestå af redaktør Søchting, Haderslev, apoteksbestyrer Poulsen, Åbenrå, direktør Svend Johansen, Gråsten, og adjunkt Høyer, Tønder. Efter kapitulationen udvidedes rådet til 25 medlemmer og amtslæge Lauritzen, Haderslev, valgtes til formand.

Da kapitulationen kom, var 4000 mand tilsluttet 3. region, i RI. grupperne (sabotagen) 300 mand, og ca. halvdelen faldt på Sønderjylland. 60 pct. havde våben, og de resterende 40 pct. og alle de ny, der kom med efter den 5. maj, forsynede sig hos tyskerne. Våbenspørgsmålet var særligt vanskeligt i Sønderjylland. Med tyskere og nazister i hvert et sogn var direkte modtagelse fra luften umulig. Det blev kun forsøgt i ganske enkelte tilfælde i det fredelige Ribe-Rødding hjørne. De første våben og sprængstoffer var »organiserede« ad mere private veje. Noget var taget fra tyskerne, andet var bortgemte danske lagre af meget forskellig oprindelse, men det forslog ikke meget, da yderligere tyskerne i tidens løb fandt en del af det. Da regionen kom til, blev transporterne organiseret systematisk. Det var hovedsageligt beholdninger fra den jydsk Toldstrup organisation og dels sendinger, der var kommet pr. »Sea-Operation« med danske fiskekuttere til Esbjerg. I Sønderjylland foregik transporterne med både lastbil og bane. I reglen gik det godt, men enkelte gange var uheldet ude. 3. region kaldtes ikke uden grund den lille region med de store vanskeligheder.

I efteråret 1944 fik modstandsbevægelsen en meget effektiv forstærkning af mandskabet fra det opløste politi, der havde haft særligt store styrker i Sønderjylland. Allerede længe i forvejen havde Gestapo haft stærk mistanke til det sønderjydske politi, hvad der viste sig både ved affæren i Åbenrå med Callesens fabrik og ved 26. maj aktionen, og meget betegnende var den alvorligste schalburgtage i landsdelen rettet

mod politiet. Den 5. maj 1944 blev hele facaden af domhuset i Åbenrå ødelagt ved en bombesprængning, der rystede hele bygningen ud af sine fuger. Som ved et mirakel kom ingen af personalet til skade, men skaden på bygningen og de omliggende ejendomme var meget stor, godt 200.000 kroner.

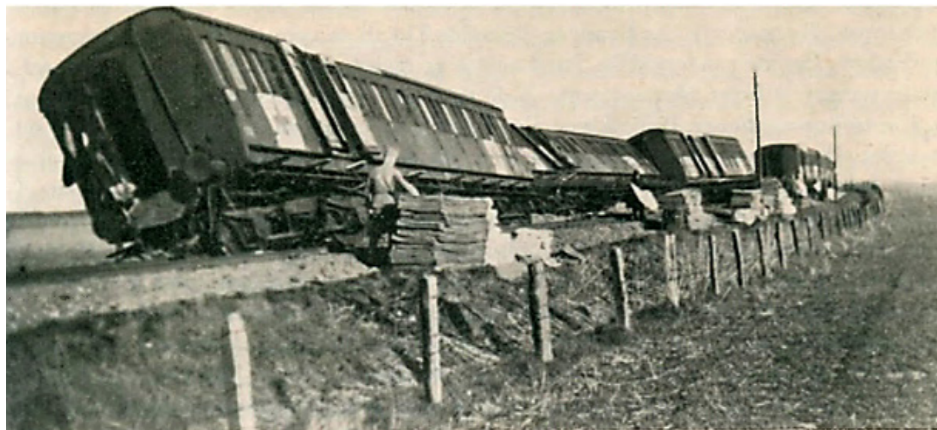
Angrebet på stationerne den 19. september kom ikke bag på politiet. Der var truffet forberedelser for det tilfælde, at noget sådant skulle ske. Kartotekerne over krigsforbrydere og andre vigtige papirer var bragt af vejen, og de fleste af politiets biler og benzinlagre var gemt bort. I Haderslev havde man dog ikke fået kartoteket væk i tide, og politiets egne folk brød derfor en nat nogle dage senere ind i kontorerne og fjernede ikke mindre end to læs papirer, der kørtes bort i et par lastbiler gemt under tørv. I Sønderjylland arresterede tyskerne forøvrigt ikke som andre steder politiet en bloc, og de fleste gik under jorden og fortsatte det illegale arbejde. Der blev organiseret et underjordisk politi, dels i samarbejde med regionen og dels i samarbejde med det illegale politi i København, hvor indsamlingen af materiale mod stikkere og krigsforbrydere blev centraliseret. Politifuldmægtig Bøving, Tønder, blev medlem af »Stikkerudvalget« i København, mens det hjemlige arbejde blev ledet af politimester Brix, Tønder, og politifuldmægtig Iver Møller, Åbenrå, med overbetjent i kriminalpolitiet Ørum, Åbenrå, som adjutant og rejseorganisator. De fik arbejdet sat i system og grupper organiseret i alle politikredse. Overalt blev der udpeget tillidsmænd til at lede det lokale arbejde. Under politiets arbejde, hvorunder mange blev brugt som våbenhentere, depotledere og instruktører, måtte man indstille sig på to muligheder: Kamp eller kapitulation uden kamp. I det første tilfælde skulle politiet indgå i grupperne som kombattanter, i det andet først og fremmest hellige sig de særlige politiopgaver. Bevæbningen skulle regionen sørge for.

I marts 1945 sprang politiorganisationen i luften. Gestapo havde opsnappet et brev fra regionschefen, der bl.a. røbede, at fuldmægtig Møller skulle rejse til Århus som kurér. Han blev fanget, og under forhørene måtte han røbe sin adresse i Ødis-Bramdrup ved Kolding, der på det tidspunkt var et af politiets hovedkvarterer. Her fangede Gestapo landbetjent Johansen, Ødis, og fuldmægtig Bøving. Hos dem fandt man en hentydning til en vis »Lundsgård« i Vejen, og ved at følge denne tråd fandt Gestapo politimester Brix, der også blev arresteret.

Mere fik Gestapo ikke ud af den jagt. Ingen andre blev røbet, og resten af organisationen overlevede katastrofen. Overbetjent Ørum slap, fordi han først dukkede op i Ødis-Bramdrup et par timer efter, at Gestapo havde været der, og han kunne fortsætte arbejdet. Politifuldmægtig A. Ring i Åbenrå blev arresteret som mistænkt for at være impliceret i sagen, men måtte løslades. De andre beholdt tyskerne i Frøslev til kapitulationen.

Også grænsegendarmerne spillede deres rolle under besættelsen, ikke mindst på efterretningsvæsenets område, og mange af dem fulgte i deres tapre chefs fodspor. Den 19. september, da politiet blev opløst og sendt hjem, blev hele den tjenstgørende gendarmeristyrke arresteret. Ikke mindre end 35 døde i koncentrationslejre, senere døde yderligere 2 herhjemme af sygdom, de havde hentet der. Allerede den 9. april havde styrken haft sine første ofre, idet tre overgendarmer Johs. Petersen Birk, Albert Sørensen Albertsen og Anders Andersen Hansen blev skudt ned i Padborg af civilklædte Gestapo mænd, der var sendt forud for den indrykkende tyske hær for at sikre nogle broer.

Efter regionens dannelse og gruppernes nyorganisation kom jernbanesabotagen i forgrunden. Det var ikke blot et udslag af lokal dåds kraft, men et organiseret led i den samlede allierede krigsførelse og skete efter ordre fra det allierede hovedkvarter, som modstandsstyrkerne i Danmark var underlagt. Invasionen på det europæiske fastland gjorde det til en militært meget betydningsfuld ting at sinke jernbanetrafikken i Danmark, hovedsageligt i Jylland, mest muligt, da det var transitland for hele forbindelsen med Norge. Betydningen af den sønderjydske jernbanesabotage er derfor ganske indlysende. Hele trafikken skulle igennem ved Padborg eller Tønder. Hovedparten passerede Padborg, og antallet af transiterende vogne har været oppe på 15.000 på et år. Tønders kapacitet var kun ringe. Det danske jernbanepersonale havde et uhyre arbejde under disse forhold, og et farligt arbejde blev det selvfølgelig i de sidste år, da både de allierede flyvere gjorde jagt på togene, og sabotørerne nat efter nat lod bomberne knalde på linjerne. Stationernes og togenes personale tog tingene med humør og ønskede sabotørerne held med arbejdet, og mange steder hjalp de dem efter evne. Uden samarbejdet med statsbanernes folk kunne sabotørerne ikke have fået det nøjagtige kendskab til toggangen, hvilket var en forudsætningerne for de mange togsprængninger, navnlig efter at alle

De øverste billeder viser tyske tog afsporet på vestbanen.
Forneden: En perfekt skinnesprængning.

troppetransporterne blev hemmeligholdt. Det hjalp ikke at sikre disse tog med Frøslev fanger, som det blev gjort det sidste år. Fangerne blev anbragt i en vogn, i regelen lige efter lokomotivet. Banepersonalet lod blot sabotørerne vide, hvor i toget fangerne var, og sabotørerne indstillede bomberne til at springe under en anden vogn. Ingen af fangerne kom noget til ved sabotagerne, og lykkeligvis mistede heller ingen af jernbanepersonalet livet ved sprængningerne, men flere kom til skade.

3. region blev specialist i jernbaneødelæggelse, og i dette område foretoges der forholdsvis flere angreb på banetrafikken end i nogen anden egn. Den mest udsatte linje var stambanen fra Lunderskov til Padborg, som blev afbrudt atter og atter. Men samtidig sørgede man også for at spærre de sekundære linjer Bramminge-Tønder og tværbanen Tønder-Tinglev, så der ikke blev mulighed for at smutte igennem ved at omgå de sprængte strækninger. De sønderjydske grupper fik endda tid til at tage sig af linjen Bramminge-Lunderskov. På de sønderjydske strækninger er registreret 240 sprængninger, deraf 31 togafsporinger. 6 broer blev sprængt, og de fleste krydsningsstationer fik deres sporskifter, kontrolinstallationer, drejeskiver, vandtårne o.s.v. ødelagt flere gange. I de sidste måneder gik man efterhånden næsten helt væk fra de almindelige skinnesprængninger, der ret hurtigt kunne repareres. En afsporing derimod afbrød trafikken for længere tid, somme tider flere døgn. I den sidste periode var ødelæggelserne så omfattende og talrige, at der næsten hver morgen lå et tog væltet på linjerne. Der var stationeret hjælpetog og ambulancetog både i Padborg og Fredericia foruden i Flensborg, men de kunne ikke i den sidste periode klare rydningen af vognruinerne og istandsættelse af linjerne. Jernbanetrafikken gik faktisk i stå længere tid af gangen. En troppetransport fra Norge var således ved en bestemt lejlighed 14 dage om at slippe igennem Jylland ... og ved fronten blev forstærkningen ventet med længsel. For at gøre forvirringen komplet, gik sabotørerne også løs på hjælpetogene. Der har været eksempler på, at de alle tre på een gang har været spærret inde eller afsporet ved sabotager.

Af angrebene mod stationerne var aktionen mod Padborg den 30. december 1944 den mest effektive. Kl. 23,10 fik stationen gennem en anonym telefonopringning meddelelse om, at i løbet af kort tid ville bomberne begynde at ryge i luften. Personalet søgte i sikkerhed, og umiddelbart efter begyndte det at drøne over stationspladsen, og det

blev ved en times tid. Byens beboere troede, der var luftangreb. Stumper af skinner regnede ned over tagene. Næsten alle sporskifter og installationer blev ødelagt, og gennemkørsel var umulig i flere dage. Tyskerne rasede som ville og arresterede 17 mand af stationens personale med forstanderen i spidsen og kørte dem til forhør hos Gestapo i Åbenrå. De måtte dog slippe dem løs et par dage senere. Imens havde de selv måttet reparere stationen ved hjælp af flere hundrede krigsfanger.

Foruden de store sprængninger drev sabotørerne også en mere stilfærdig, men meget virkningsfuld lokomotiv ødelæggelse. Når togene forlod en station, fik lokomotivet hængt en bombe på siden, som prompte stoppede toget et sted ude på linjen.

Tyskerne forøgede ustandseligt bevogtningen af linjerne, hvor både de faste vagter og patruljerne gjorde aktionerne stadigt farligere. Det var til slut en meget stor troppestyrke, der i Danmark var bundet af denne bevogtningstjeneste og dermed måtte tages fra frontstyrkerne. Det kom ofte til ildkamp mellem vagterne og sabotørerne. I regelen stak tyskerne dog af, når skuddene knaldede. De nærrede en meget sund skræk for sabotørerne. Ved flere lejligheder kom sabotørerne i den situation at måtte bevogte deres mineringer på linjerne og ved kraftig ild forhindre tyskerne i at fjerne dem. Ved disse kampe havde tyskerne ofte døde og sårede.

Hvor farlig sabotørernes arbejde var under disse forhold viser en lille episode ude på vestbanen en mørk tåget nat. Tre sabotører kom i gåsegang på vej til banen. Den bagerste, der havde flere bomber på sig, opdagede ikke, at hans kammerater drejede af, og fortsatte lige ud. Han kom derved til at gå i hælene på en mørk skikkelse, som han troede var den forangående kammerat. Det var imidlertid en tysker. Da han forlangte at se sabotørens legitimation, kastede denne en håndgranat for fødderne af ham og stak af. Tyskeren blev såret, men sabotøren slap væk uskadt. Store Bededag blev 4 sabotører fra Toftlund opdaget under en aktion. Tyskerne havde tilfældigt fundet deres skjulte cykler, og da gruppen vendte tilbage til dem, blev de tre fanget.

De sønderjydske sabotører nøjedes ikke med at operere på dansk grund. De gik over grænsen og sprængte banen mellem Padborg og Flensborg, hvor bevogtningen var svagere. Den 13. april gik en Sønderborg gruppe på tre mand over grænsen og anbragte ikke mindre end 30 ladninger med tidsindstilling under sporene. De sprang i luf-

ten næste dag under et engelsk luftangreb. Senere har man hørt, at de engelske flyvere var meget forbavsede over sprængningerne, som de mente skyldtes deres bomber, men de var »faldet« mærkeligt langt fra de mål, de sigtede efter. Efter denne sabotage foretog tyskerne en meget voldsom razzia i Padborg, og dagen efter fangede de ved et tilfælde aktionens leder, kadet Ræthinge, Sønderborg, som var i byen i en anden illegal anledning. Han løb i armene på en patrulje, og da han ville flygte ved at springe over en hæk, røg han lige over til et par andre svært bevæbnede tyskere og blev fanget. Ved en visitation fandtes på ham en lille kortskitse over sprængningsstedet ved Flensborg. Den havde forvildet sig ned i jakkens foer gennem et hul i lommen. Han sad et stykke tid arresteret i Åbenrå, og da man regnede med, at der kunne blive tale om en dødsdom, planlagde politiet i Åbenrå at befri ham ved en aktion søndagen før kapitulationen. Men den pågældende dag var der et særligt livligt røre i arresthuset af Gestapo, som om man havde anet uråd, og aktionen måtte opgives. Fangen blev om eftermiddagen afhentet af storstikkeren Max Pelving og i bil kørt til Frøslev. Der reddede kapitulationen ham.

Den organiserede danske modstandsbevægelse nåede i øvrigt også på anden måde over grænsen. Alleredé på et tidligt tidspunkt var der etableret kontakt i efterretningstjenesten med visse oppositionelle kredse i Tyskland, bl.a. med den underjordiske polske hær. I 1944 blev der i Flensborg dannet en aktiv dansk modstandsgruppe på 7 mand, der samarbejdede med kammeraterne i Sønderjylland. De lavede flere vellykkede sabotager, bl.a. sprængte de et stort ammunitionslager på flyvepladsen, en del lokomotiver foruden et par mindre objekter. Sprængstoffer smugledes over grænsen af en enbenet invalid, der skjulte stoffet i sit hule træben. Foruden sabotagen drev gruppen en omfattende våbenopkøbsvirksomhed, og der blev ført et stort antal tyske pistoler nordpå.

Da den stærke bevogtning af banerne ikke kunne hindre sabotagen, satte tyskerne både terrorgrupper og en voldsom Gestapo offensiv ind i Sønderjylland. Schalburgtagene var særlig ondartet i Haderslev, hvor købmand Anton Hundevadts store forretningsejendom og Restaurant Behrens blev bombesprængt natten til den 20. september 1944. Tyskerne gjorde, hvad de kunne for at hindre slukningen. Efter kapitulationen kunne politiet konstatere, at sprængstofferne var udleveret

fra kasernens depot. Gerningsmændene har man dog ikke fundet. Om morgenen den 9. oktober kastedes en bombe ind i Dagbladet Dannevirkes kontorer, der blev raserede. Senere ødelagdes et roklubhus som hævn for en brand i den tyske roklub. I Tønder bombesprængtes Brdr. Thygesens forretningsejendom på Vestergade. Dermed standsede schalburgtagen i Sønderjylland. Det er dog efter kapitulationen fastslået, at der var forberedt et attentat på de af tyskerne mest hadede danske blade, Hejmdal i Åbenrå og »Sønderjyden« i Sønderborg.

Gestapos aktivitet steg måned for måned i den sidste periode og blev mere og mere brutal og desperat. Der kom den ene bølge af arrestationer efter den anden, og selv om mange af dem var »forbiere«, fik tyskerne dog fat i mange af modstandsbevægelsens gode mænd, og mange satte livet til, enten i kamp, ved torturen hos Gestapo eller i koncentrationslejrene. Man mener i Sønderjylland, at en meget lang række af arrestationerne i efteråret 1944 skyldtes, at Gestapo kom modstandsbevægelsen på sporet igennem arrestationen af en af våbenmodtagningens mænd. Han blev under tortur aftvunget oplysninger, der oprullede adskillige forbindelser mod syd.

I oktober 1944 foretoges en razzia på seminariet i Tønder i forbindelse med en sabotage på Tønder Øst. Der blev fundet sprængstof skjult mellem tørvne, og en del elever blev arresteret. I november kom en hel bølge af arrestationer i Tønder by og amt, som ramte grupperne hårdt, og mange måtte gå under jorden. Fra 1. november til kapitulationen blev 20 arresteret. I Jyndevad tog Gestapo hele 13 mand af en gruppe, i Tinglev tre. Mange af Gestapos fanger fra denne del af Sønderjylland kom aldrig hjem fra fangenskab. Foruden lektor Rosenkjær, hvis død er omtalt, døde følgende i tysk fangenskab: Pudserformand P. J. Hansen, Tønder, postassistent A. R. Christensen, Tønder, ekstrarbejder A. J. Koch, Tønder, cementstøber J. Jannefski, Jyndevad, fotograf L. Falk Simonsen, Tinglev, kornhandler K. Th. Nielsen, Tinglev. Den unge Knud Hoffmann Laursen, søn af bogtrykker L. i Tønder, undslap Gestapo der, men faldt senere i foråret 1945 ved en sabotageaktion i Svendborg i kamp mod Tyskerne.

I Åbenrå blev organisationen i efteråret igen omtrent revet op. Bylederen overlæge Wollesen blev arresteret og et våbenlager på sygehuset beslaglagt. To andre af de mest fremtrædende mænd i modstandsbevægelsen blev fundet omtrent samtidig, Dommerfuldmægtig Bondo

Svane og elektriker Egon Nørgård. Svane døde i koncentrationslejr. Nørgård, der var en af de dristigste og dygtigste sabotører, blev pint ihjel af Gestapo på Staldgården i Kolding. Hans lig fandtes efter kapitulationen nedgravet på Skrydstrup Flyveplads. Blandt de øvrige arrestanter var kordegn Andersen. I Hjordkjær arresteredes i forbindelse med en jernbanesabotage ekspedient Henry Christensen og førtes til Neuengamme. Han kom hjem med den svenske hjælpekolonne, men faldt for en Hipo snigskyttes kugler i København den 5. maj. I marts 1945 fik Åbenrå igen et hårdt slag, idet en våbensending gik tabt. 4000 kg våben og sprængstof var skjult hos gdr. Hans Lildholdt i Brunde, hvorfra det skulle fordeles til Åbenrå, Padborg og Sønderborg. Chaufføren, der kørte våbnene til Sønderborg, blev kort efter fanget ved en razzia sammen med mange andre og måtte røbe gemmestedet i Brunde. Gestapo kom kørende med ham til Lildholdts gård og lod ham udpege, hvor depotet var. Lildholdt selv var ikke hjemme, og sønnen Falle Lildholdt var i marken. De slap begge væk, men Falle L. blev senere ved et tilfælde fanget i Odense. Hans Lildholdts gård blev som hævn sprængt i luften af tyskerne og totalt lagt i ruiner. I april arresteredes Åbenrås ny byleder, fabrikant Dam Sodborg, men han tog tyskerne så grundigt ved næsen, at han blev løsladt få dage før kapitulationen. Ved undersøgelsen af Gestapos papirer efter befrielsen er det forøvrigt bleven fastslået, at der i Åbenrå amt var planlagt en stor razzia, som kapitulationen forhindrede. På listen over dem, der skulle arresteres, stod 16 »kommunister«, bl.a. rektor Buchreitz, Åbenrå, og 6 af egnens kendte danske præster.

I Grænseområdet skete der også tab. Trafikassistent H. M. P. K. Nielsen, Padborg, døde i Neuengamme, officiant Chr. Friis, Kollund, i Husum. Laurids Clausen Jørgensen Thomsen, Sottrup, blev skudt af tyskerne i Kollund og døde på statshospitalet i Sønderborg i april.

I Sønderborg var billedet et lignende. En række arrestationer gjorde et dybt indhug i rækkerne. Blandt Gestapos ofre i Sønderborg by og omegn var sabotagelederen, kontorist Erik Andersen, lærer Carl Petersen, Huholt, forstanderinde frk. Hansen, Als Husholdningsskole, lærer Gregers Jensen og lærer Bennedsen, Augustenborg, der alle anklagedes for gruppeorganisation, ekspedient Hansen, Augustenborg, der havde våben, lagerforvalter Per Christensen, Sønderborg, der underviste i brug af sprængstof, købmand Chr. Schmidt, Sønderborg, der havde

huset sabotører, konstruktør Volker, der arbejdede med illegale blade, og pastor V. J. Madsen, Sønderborg. Pastor Madsens arrestation viste, hvor stor de små tings magt kan være. Hos et medlem af pastor Sandbæks gruppe var der fundet et kort over Sønderborg med et lille kryds anbragt ved pastor Madsens bopæl. Der havde han boet under et sabotagebesøg i Sønderborg. Dette kort bragte pastor Madsen i fangenskab. Et andet tilfælde fra Sønderborg viser det samme. En kompagnifører var bleven arresteret, og han havde i lommen en liste over våben, der skulle have været brugt på en øvelse dagen efter. Under afhøringen hos Gestapo så han sit snit til at liste denne liste op af lommen og gemme den i et halmbrædt, der lå på kontoret. Da han et par dage efter slap løs, meddelte han ledelsen, hvad der var passeret. Det var givet, at hvis den famøse liste blev fundet, kunne det føre uhyggelige konsekvenser efter sig. Derfor lavede kriminalbetjent Clement-Hansen sig et ærinde til Gestapo og satte sig til at sludre med en af de dansktalende hjælpere, den tyske provstedatter fra Åbenrå Irmgard Bade, i det kontor, hvor halmbræddet skulle være. Der lå ikke ét, men hele to mellem kontorets papirer, og det lykkedes ham at få kigget i dem begge. De var tomme. Senere er mysteriet bleven opklaret. Gestapo havde godt nok fundet sedlen, men ikke sat den i forbindelse med kompagniføreren, der havde gemt den, men med en anden arrestant fra Augustenborg. En skriftprøve viste, at det ikke var ham, og da man i øvrigt ikke kunne tyde sedlen, blev den henlagt og glemt.

2. påskedag 1945 led sabotagegrupperne i Sønderborg smertelige tab. Der blev forsøgt en aktion mod tre tyske minestrygere, der lå i havnen. Man havde konstrueret nogle magnetminer, som der med heldigt udfald var eksperimenteret med i Vemmingbund. Nu skulle de forsøges mod minestrygerne. Skæbnen ville imidlertid, at der støjede nogle fulde soldater rundt på havnen, da sabotørerne passerede, og dette foranledigede vagterne på skibene til at tænde projektørerne og lade dem belyse havneterrænet. Derved blev sabotagegruppen afsløret. Det kom til en ildkamp, da vagterne straks fyrede efter anråb, og sabotørerne besvarede ilden. Den ene faldt straks og den anden blev hårdt såret, slæbte sig et stykke bort, men udåndede derefter. Det var reservebetjent P. Th. Madsen fra Haderslev, født i Halk, med dæknavnene »Tot« og »Hans Mathiesen«, og snedker Sv. A. P. Hansen, født i Hågerup, med dæknavnet »Snedkeren«. Aktionens leder, civilingeniør Per Holm, var

den eneste overlevende, og han blev fanget af tyskerne. De tvang ham til at bære sine to faldne kammerater, imens de pryglede løs på ham med gummiknipler. Han blev senere ført til Kolding, og der reddede kapitulationen hans liv. Disse faldne frihedskæmpere lig blev efter befrielsen fundet nedgravet på skydebanerne ved Sønderborg sammen med liget af Anker Hansen og Karl Lauritsen, der var faldet i Kollund, og fængselsbetjent Svend Holm fra Nyborg. Han var bleven mishandlet til døde på Husmandsskolen i Odense og derefter døende kastet på en lastbil og kørt til Frøslev. Her nægtede de danske lejlæger at tage ansvaret for hans liv, og han førtes til statshospitalet, hvor han døde. Den Gestapo mand, der havde mishandlet ham, blev efter kapitulationen fundet imellem fangerne i Fårhus lejren, klædt i en menig soldats uniform. Hans navn var Bieschau.

Endnu fire dødsfald kan sættes i forbindelse med modstandsarbejdet i Sønderborg. Ved togattentatet ved Hobro den 8. oktober 1944 dræbtes kriminalbetjent Peter Petersen fra Tandslet, som levede under jorden og var ude på illegal rejse. I Norrland døde sygeplejerske Margrethe Laurbjerg, ligeledes fra Tandslet. Mellem den sidste måneds henrettede var to DSB-tjenestemænd, der havde gjort tjeneste i Sønderborg, afløsningsassistent Ole Christensen og ekspedient Henry Jacobsen.

Modstandsbevægelsen i Haderslev mistede i den afsluttende periode en lang række af sine bedste folk. Den første Gestapo arrestant i byen var Fritz Maas, der blev taget i juni 1941. På et tidligt tidspunkt arresteredes ligeledes radiomekaniker Chr. Gailesen, der døde i Stuthof i januar 1944. I april arresteredes skovridder Dalgas. Mekaniker Evald Hansen arresteredes om sommeren og døde i december samme år. I efteråret 1944 satte den store arrestationsbølge ind. I september tog Gestapo kriminalbetjent Poulsen, stabsofficiant Munch Jensen og politimester Hartmann. Senere arresteredes kaptajn Muxoll, købmand Anton Hundevadt jun., tjener Leth, fru dr. Misfeldt, Øsby - Manden var flygtet til Sverige oberstløjtnant Elmgreen, bibliotekar frk. Obel, kontorassistent Bøgh, Hermann Schlosser, boghandlermedhjælper frøken Jensen, amtslæge Lauritzen, lektor Diemer, ingeniør Ohlsen, stationsleder Skovrup, bogholder Frederiksen, repræsentant Anders Rude, kreditforeningsassistent Nissen, proprietær Midtgård, Hoptrup, læge Roued, dekoratør John Christensen, der var flygtet, men fangedes i Svendborg, stud. pol. Ernst Nielsen, stud. mag. R. Hejselbjerg, in-

spektør Asger Rasmussen, amtsstuefuldmægtig Jensen, reservebetjent Ruge, boghandler Algreen Petersen, og endelig den katolske præst Petrus van der Stock.

En del af disse kom hjem ret hurtigt, men de fleste befriedes først ved kapitulationen. Adskillige andre blev taget med i farten af Gestapo, men løslodes efter få dages forløb.

I december 1943 kom Gestapo ud for en pudsigt fejltagelse. I mørkningen den 14. ankom en lastbil til statsseminariet, og tyskerne troede, at den kørte med våben. Man mistænkte straks seminarielærer, idrætsinspektør Braae Hansen for at være modtageren, da han havde opholdt sig i flere år i England, og han blev samme aften anholdt i Spandet ved en skoleindvielse sammen med en datter. Bagefter opklaredes det, at lastbilen ikke havde bragt våben, men musikinstrumenter til en fest, som seminaristerne afholdt.

I december 1944 blev den 19-årige Erik Schlosser dræbt af tyskerne. Han var ansat i Firmaet Andreas Erichsen i Nørregade, hvor Gestapo troppede op for at anholde ham. Han så imidlertid sit snit til at springe ud ad et vindue og fra et halvtag ned i gården til naboejendommen. Her blev han ramt af et skud og dræbt. Liget blev kastet ind i en bil og kørt bort. Tyskerne nægtede at udlevere liget med den motivering, at der var demonstreret i byen ved at flage på halv. Han blev efter befrielsen fundet begravet på Skrydstrup Flyveplads.

I oktober 1944 afslørede Gestapo en meget aktiv sabotørgruppe i Hammelev, og stationsmester Erik Eriksen, banearbejder Jensen og postmedhjælper Petersen blev anholdt. I samme forbindelse skulle journalist H. P. Jensen, Sønderjyden i Haderslev, og maler Breining, Haderslev, have været sat fast, men de slap væk. Eriksen, der blev hentet om middagen, blev om eftermiddagen ført tilbage til Hammelev for at vise Gestapo, hvor han havde våben og sprængstoffer nedgravet. Han bar da tydelige tegn på at have været under alvorlig tortur. Han døde senere i en koncentrationslejr.

En af dem, Gestapo med størst iver havde eftersøgt i Haderslev, var den tidligere underofficer, Kusk Hans Andersen. Han var mellem de første, der var gået ind i aktivt arbejde og blev en af de dygtigste sabotører og modstandsledere på egnen. Gestapo var flere gange på sporet af ham, og det lykkedes også for dem ved hjælp af en dansk stikker at få ham identificeret. De omringede en dag hans hus på Enghavevej og

gennem søgte hele huset uden at finde ham. Han var der dog, men sad gemt i et skjul, han havde indrettet mellem et loftsværelse og taget. Efter denne affære forlod han sammen med sin kone byen og opholdt sig i omegnen, hvor han fortsatte sit arbejde. Til sidst slog han sig ned hos bestyrer Bonde på Vedsted Landbohjem, og her fandt han sin død på kongens fødselsdag i 1944. Det har senere vist sig, at Gestapo på grund af de mange sabotager mod banen i dette område havde iværksat en meget omfattende undersøgelse på egnen. Flere danske stikkere havde været i Vedsted, bl.a. den berygtede Jenny Holm, »Jenny Jugo«, og de havde af ejerne af Slukefter Kro, søstrene Jochimsen, fået oplysninger om den fremmede mand, der havde slået sig ned i Landbohjemmet. På kongens fødselsdag blev der om aftenen, umiddelbart efter at der havde fundet en sprængning sted på banen, hvorved det var kommet til ildkamp, som havde kostet tyskerne døde og sårede, iværksat en aktion mod Landbohjemmet. Her holdt ungdomsforeningen sin sædvanlige kongefest med idrætsinspektør Braae Hansen, Haderslev, som foredragsholder. Mødet var netop ved at slutte, da tyskerne omringede huset med en større styrke og anmeldte deres komme med nogle salver igennem vinduerne. Mødedeltagerne kastede sig ned på gulvet og mange søgte tilflugt i kældrene. Alle blev hurtigt jaget ud med hænderne i vejret. Hver eneste blev nøje undersøgt. De mistænkelige blev anbragt på scenen, og ved 2-tiden sendtes alle kvinderne hjem. Tyskerne genkendte Hans Andersen, og han blev med det samme ført udenfor og skudt ned. Bestyrer Bonde, hans kone og en søn blev arresteret sammen med aftenens taler Braae Hansen, fru pastor Quistgård og dagen efter præsten selv. Han blev arresteret i Maugstrup, hvor han havde talt ved en kongefest. Yderligere arresteredes bankassistent Warncke, Over Jerstal, og snedkermester Dele, Over Jerstal. Tyskerne påstod, at der under razziaen var bleven skudt på dem. Det passede ikke, men tyskerne skød i mørket på hinanden og en underofficer blev dødeligt såret, to feltweblere og en Gestapo mand lettere. Først om morgenen ved 8,30-tiden blev resten af mødedeltagerne sendt hjem. Senere blev yderligere en søn af Bonde og en pige arresteret, men blev dog frigivet igen. Et par dage efter blev Landbohjemmet sprængt i luften. Hans Andersens kone slap væk og blev af fiskere i Årø Sund sejlet til Fyn. Gestapo eftersøgte hende hos forældrene i Seggelund, og da hun ikke var der, arresterede de hendes far, statshusmand Martin Jessen Grøn.

Han døde i marts 1945 i Neuengamme. Hans Andersens lig blev også senere fundet på Skrydstrup Flyveplads. Foruden ham og Erik Schlosser lå her Egon Nørgård fra Åbenrå og Arnold Jørgensen fra Vejle.

Nogle måneder efter denne affære udspillede i Over Jerstal i samme sogn en ny tragedie, hvor igen en stikkers angiveri kom til at koste en dansk patriot livet. Lederen af Rutebilernes Pakkeindleveringssted i O. Jerstal, den tyske skomager Hagner, fik mistanke til en forsendelse til læge Jørgen Teilmann. Han fik fat i den tyske privatskolelærer Heinrich Nielsen, og de to åbnede pakken, der viste sig at indeholde en maskinpistol og sprængstoffer. Nielsen underrettede feltgendarmeriet i Haderslev, og læge Teilmann blev arresteret sammen med sin hustru og ført til Kolding. Den 10. marts blev Teilmann henrettet i København. Frihedskampen kom til at koste endnu en haderslever livet. Sv. Åge Schmidt, der var gået under jorden i august 1944, omkom i København i maj måned som frihedskæmper ved et ulykkestilfælde.

Også på Rødding egnen fik Gestapo fat i nogle af modstandsbevægelsens folk. I april blev således højskolelærer Rosendahl, der var medlem af Regionsledelsen, arresteret. I Jels tog man husmand Andreas Lunding, en broder til den kendte oberstløjtnant L., og skrædder Dinesen. I Langetved kom det til en dramatisk episode. Gestapo jagede en frihedskæmper, der flygtede ind i forsamlingshuset, hvor der netop var fuldt hus til et møde. Frihedskæmperen sprang op på scenen og derfra ud gennem et vindue. En Gestapo mand, der ville standse ham, blev skudt. Under sammenstødet var frihedskæmperen blevet såret temmeligt alvorligt, blandt andet havde han to skud gennem lungerne. Han kom under lægebehandling og kom sig. Den dræbte Gestapo mand, en dansker ved Navn Godtfredsen, menes at være den, der dræbte den unge byleder i Ribe, Knud Andersen, en søn af lærer Andersen i Røllum ved Åbenrå.

Modstandsbevægelsen i Haderslev havde i de sidste måneder en fordel under kampen mod Gestapo som ingen af de andre kredse, idet man var kommet i forbindelse med en underofficer, der på kasernen passede det tyske fjernskriveranlæg. Han var tysksindet sydslesviger, men glødende anti-nazist og havde en tid siddet i koncentrationslejr. Fra ham fik modstandsbevægelsen mange nyttige oplysninger, både om lokale ting og om vigtige militære anliggender, som rapporteredes til regionen, fra hvis radiosender i Brørup nyhederne sendtes til England.

Uden at vide det havde modstandsbevægelsen endnu en hjælper på kasernen. I april 1945 havde tyskerne forberedt en meget stor razzia i omegnen, og det fik en østriger nys om. Han snakkede om sagen med en af tyskernes danske chauffører. Da de ikke kunne komme i kontakt med modstandsbevægelsen for at advare denne, sendte chaufføren kommandanten følgende telegram: »De kan spare Dem Deres razzia, vi er underrettet. - Patrioten«. Han var nær ikke kommet af med sit telegram, da assistenten på telegrafstationen ikke turde sende det. Først da han fik stukket en revolver i næsen, ekspederede han det. Det vakte vældigt postyr på kasernen hos tyskerne, og razziaen blev opgivet.

Ved siden af sabotagen og forberedelserne til det militære opgør på D-dagen udførtes der i Sønderjylland besættelsen igennem et meget stort og mangesidet illegalt arbejde, der spændte over alle kredse af befolkningen. Det skete dels i samarbejde med de aktive grupper og dels selvstændigt. Blad- og bogarbejdet sattes i system i løbet af 1944. Af særlige sønderjydske blade spillede »Budstikken«, der udgaves af kommunistiske kredse, en ikke ringe rolle. Den gik ind sidst på året, da Gestapo ved hjælp af en stikker fandt frem til trykkeriet i Åbenrå. Men medarbejderne var i tide gået under jorden., og end ikke »Rulletriet« fik tyskerne fat i. I Haderslev udsendtes en særlig sønderjydske udgave af »Frit Danmark«, der havde ret stor udbredelse. Bedst organiseret var »Ringens«s bladarbejde. Dens skrifter udsendtes fra en central i Åbenrå, der passedes af nogle unge journalister, til hele landsdelen i store oplag. Hammerich kredsens »Folk og Frihed« kom hver gang i 3000 eksemplarer. Der var forstoppelse i byens postkasser, når de blev ekspederet. Fra samme central fordeltes et meget stort antal illegale bog publikationer, og kredsen gav selv et bidrag til denne litteratur med »Ringeren«s bog »Ved Rigets Sydgrænse« (Forlag Skræp), som i høj grad fremmede hjemmetyskernes fødkulde. Den samme kreds arbejdede i Sønderjylland for Toldstrups jyske efterretningssektion, og meget af materialet, der kom frem ad denne vej, genhørte man i svensk og engelsk radio, ligesom det blev brugt af den illegale presse og af Dansk Pressetjeneste i Stockholm. Den militære værdi af arbejdet kan kun de sagkyndige vurdere. I flere tilfælde trådte den samme gruppe i funktion ved at formidle forbindelse med koncentrationsfanger i de tyske lejre.

Ved siden af dette mere normale arbejde dukkede der stadig ekstraordinære opgaver op. I Sønderborg kom i februar 1945 Rederiet Lauritzens damper »Jelva Lau«, kaptajn Morten Jensen, i havn med en ladning kunstgødning. Da man i byen hørte, at skibet bagefter skulle til Oslo, foretog en kreds i byen en hurtig indsamling af levnedsmidler, og da skibet gik til Norge, havde det skjult i lasten 17 tons levnedsmidler. I Oslo gav man den tyske havnekaptajn en side flæsk over øjnene, og på den måde kom resten af forsendelsen godt i land og blev uddelt til nødlidende nordmænd. - I Åbenrå førtes en ganske pudsigt krig mellem tyskerne og en gruppe danske borgere om englænder gravene på kirkegården, der ved kapitulationen rummede 132 allierede flyvere. Trods alle tyske forsøg på at hindre det mødte disse brave mænd ganske ugenert til alle begravelserne, indtil tyskerne begyndte at spærre kirkegården med bevæbnede poster. Det førte imidlertid bare til, at de danske borgere ventede, til den tyske begravelsesceremoni var forbi og posterne trukket ind, og så afholdt de en dansk andagt ved graven bagefter. De sørgede for gravenes udsmykning og pasning under hele besættelsen. Efter kapitulationen er det vedtaget at rejse et mindesmærke for de allierede flyvere. Dette arbejde, hvis hovedmænd var ors. Boeck, amtslandinspektør Krarup, pastor Kallenbach-Petersen og inspektør Huusmann, var meget populært i byen. Imidlertid tog sønderjyderne sig ikke blot af de faldne. Også de levende, der slap fra havarier og nedskydninger over landsdelen, blev taget om hænde og bragt i sikkerhed.

Forbindelsen med Frøslev Lejrens beboere var også en af de spændende opgaver i landsdelen. Modstandsarbejdet nåede helt ind bag lejrens pigtråd, og der organiseredes der som udenfor grupper, som var rede til aktion ved kapitulationen. Forbindelsen ind i lejren gik hovedsageligt gennem det danske fængselspersonales hænder, og det omfattende smugleri af breve, aviser, tobak o.m.a. blev sjældent opdaget af tyskerne.

Og så kom de mærkelige maj dage, der gik forud for kapitulationen. I Sønderjylland havde man længe kunnet mærke, hvordan det smuldrerede i de tyske rækker. Trods grænsespærring var der forbindelse nok sydpå, så man holdtes underrettet om udviklingen i Tyskland. Også i selve Sønderjylland var der tegn i sol og måne. Zeitfrivillig korpset gjorde mytteri - det ville ikke slås - og blev opløst. Der var borgerkrig i nazipartiet, og de tyske skorstene fæg med aske af brændt papir. De

Øverst: De tyske gadeskilte i Tønder fjernes, og frihedskæmperne marcherer gennem byen.

Forneden til venstre: Dr. phil. Jens Kruse (t.v.) og kaptajn Per Jegsen ved Kruså den 5. maj.

Til højre: De første englændere kører gennem Åbenrå. Englænderne på »Folkehjem«.

første af den store flok krigsforbrydere begyndte at glide mod syd for at være ude af landet i tide. Dr. Best indrettede sig en villa ved Flensborg Fjord som sidste tilholdssted på dansk grund, velforsynet i alle måder, ikke mindst med levnedsmidler og spiritus. Det gik nu senere i de forkerte halse, da det tyske personale stjal det meste. Soldaterne tænkte kun på freden, der nærmede sig, men værnemagten holdt disciplinen. Den sidste søndag før kapitulationen opklæbedes over hele landsdelen opråb til de tyske soldater om at slutte krigen og nedlægge våbne, når englænderne kom. Det var underskrevet »Deutsche Soldaten«, men det var - nu er det jo ikke nogen hemmelighed mere - opsat af 3. regions folk. Tidligt mandag morgen havde tyske patruljer travlt med at rive dem ned. Mange steder puttede soldaterne dem ganske stille i lommen for at lade dem gå videre til kammeraterne, og det var jo sådan set også en god anvendelse. En proklamation fra general Lindemann formanede til troskab mod føreren og advarede mod frihedskæmperne. Dem syntes man at frygte lige så meget som englænderne. Gaderne i de sønderjydske byer, navnlig Åbenrå og Haderslev, var udbygget til gadekamp. Der var anlagt maskingeværreder på gadehjørnerne og foran de tyske belægnings. Det så meget drabeligt ud, og det kunne i givet fald være blevet mere ubehageligt end de pansergrave og andre »Fortifikationser«, der var anlagt med front mod syd. Hovedstillingen gik fra Haderslev mod vest, og længere mod syd løb en anden stilling omtrent langs grænsen. Mindretallet havde her været på frivillig skansegravning, og man havde endog prøvet at sætte de danske Frøslev fanger ind. Det gav nu ikke meget, for næsten alle spaderne brækkede skaftet, når de kom i hænderne på disse fanger. End ikke de tyske soldater tog disse anlæg alvorligt. En soldat, der stod og gravede et skyttehul ved en landevej, forklarede danske tilskuere smilende, at det var godt at have noget at gemme sig i, når de engelske »Panzer« kom rullende.

De sidste uger før 5. maj stod i Sønderjylland i Bernadottes tegn. De svenske Røde Kors biler bragte dag efter dag danske og norske fanger hjem fra koncentrationslejrene. Grev Bernadotte kom og gik til sine konferencer med Himmler og de andre høje tyske S.S. ledere, alt mens fronten stadig skød sig nærmere. Hvor den lå, var man aldrig helt klar over, da englænderne ikke sagde noget, og de tyske rygter løj. Det tyske hovedkvarter endte i Flensborg, hvor også den ny »fører«, admiral Dönitz, slog sig ned. Det tredje rige snævrede ind.

Der udspillede et ganske ejendommeligt liv ved grænsen i disse sidste døgn af krigen. Ingen, der har levet med i det, vil nogensinde glemme det. Man mærkede åndepustet af kommende store begivenheder. De sidste svenske transportere rullede ind, de sidste med kvinder fra Ravensbruck lejren, sørgelige vrage af mennesker, der fyldte karantænestationerne i Kruså og Padborg. Og rygterne fulgte i deres spor. Hvor var Montgomery? var det store spørgsmål. Og ingen vidste det. Men hans flyvere så og mærkede man. Engelske jagere drev klapjagt på alle landevejstransportere, og det flammede af brændende lastbiler langs hovedvej 10.

Himmlers fredstilbud forkastedes, men kapitulationen ventedes hver time. Det sidste døgn før lørdag den 5. stod i opløsningens tegn. Rundt i landsdelen dukkede hjemmetyskere op - sværtbevæbnede af frygt for frihedskæmperne - på flugt fra deres Gestapo tjeneste. Det tyske politi af alle arter drog over grænsen fulgt af en sværm af deres danske stikkere og hjælpere. Endnu var vejen fri.

Indenfor modstandsgrupperne var det travle døgn, men det mærkede folk ikke så meget til. De sidste forberedelser blev truffet, våben fordelt, biler gjort klar. Endnu vidste man ikke, om der blev kamp eller betingelsesløs kapitulation over hele linjen.

Og så blev det til kapitulation fredag aften, og lørdag morgen gik frihedskæmperne i aktion. Det første døgn var der nogen usikkerhed om, hvordan tingene ville forløbe, da de enkelte tyske afdelinger ikke havde fået nogen ordre om afvæbning, og man kunne se både danske og tyske patruljer og vagter næsten side om side. En større styrke af 3. regions folk besatte tidligt om morgenen grænsen under kommando af højskolelærer dr. phil. Jens Kruuse, Askov. Grænseovergangsstederne blev spærret, og der opstilledes maskingeværreder på de strategisk vigtige steder. Dermed var flugten mod syd forbi. En del af grænsegendarmerne, der lige var vendt hjem fra fangenskab, meldte sig til tjeneste og anlagde armbind. Om morgenen kl. 8 hejste det danske fængselsvæsenets folk Dannebrog over fangelejren i Frøslev. Fangerne stillede den tyske kommandant et ultimativt krav om øjeblikkelig løsladelse og åbning af portene. Det blev afslået, men få timer efter befriede regionens folk lejren uden modstand fra tyskernes side. En del af fangerne dannede med det samme et kompagni og rykkede til grænsen for at deltage i bevogtningen. Andre grupper gik i gang med at rense ud i lejren, hvor

der endnu var en del af de stikkere og tyskerhåndlangere, der havde søgt tilflugt der af skræk for frihedskæmperne i de sidste måneder af krigen. Nu blev de de første fanger i Fårhus lejren, som den kom til at hedde efter ejerskiftet. I løbet af dagen rejste de fleste danske fanger hjem via Padborg.

Mellem Frøslev fangerne var der 17, som reddede livet ved kapitulationen. De var dømt til døden og skulle i dagene før sammenbruddet sendes til København. Blandt dem var dommer Strøbech, Kolding, der indtog en ledende stilling indenfor 3. regions organisation. Fangerne var en dag allerede indladet i tog i Padborg, da transporten blev opgivet. Banen var afbrudt af sabotage, og hele situationen så usikker, at afsendelsen blev udsat. Og så kom kapitulationen og reddede dem.

Mellem de regionsofficerer, der mødte ved grænsen den 5. maj, var også en nordmand, Per Jegsen, der som engelsk kaptajn var attacheret regionen som forbindelsesofficer. Han havde haft en dramatisk løbebane under krigen. Per Jegsen, hvis slægt forøvrigt stammer fra Sønderjylland, var den 9. april 1940 landbrugsstuderende i Oslo. Han meldte sig straks frivilligt til hæren og blev afkommanderet som forbindelsesmand ved en af de engelske batailloner, der landsattes på vestkysten. Afdelingen blev sprængt af tyskerne, og ved den lejlighed blev Jegsen taget til fange. Senere lykkedes det ham at flygte til Sverige for derfra at søge til England. Han og en Flok kammerater søgte flere gange at slippe bort ad søvejen. Det sidste og det mest dramatiske forsøg bragte atter Jegsen for en tid i tysk fangenskab. Han havde taget hyre på et af de 10 store norske skibe, der lå i Gøteborg Havn, og som i marts 1942 forsøgte at bryde gennem blokaden for at undgå en forventet udlevering til Quisling regeringen. Kun to af skibene slap igennem, to vendte om, mens de seks blev skudt i sænk. Blandt disse var det skib, som Jegsen var om bord på. Tyskerne fiskede de overlevende op, og fra Frederikshavn gik transporten sydpå mod fangelejrene. Jegsen ville nu ikke med så langt. Ved Bolderslev mellem Rødekro og Padborg sprang han ud af et vindue på toilettet og havde held til at komme sikkert til København og derfra til Sverige igen. Denne gang lykkedes det ham at komme videre, med flyvemaskine gik rejsen til England, hvor han gik ind i Special Force. I oktober 1944 hoppede han som engelsk kaptajn ud med faldskærm ved Ålestrup og meldte sig til tjeneste i den danske modstandsbevægelse. Han blev attacheret 3. region, hvor han gjorde

Øverst: Engelske soldater visiterer tyskere ved Kruså.

Nederst til venstre: Våbenkirkegården ved Kruså.

Til højre: Brigade soldater på Grænsevagt.

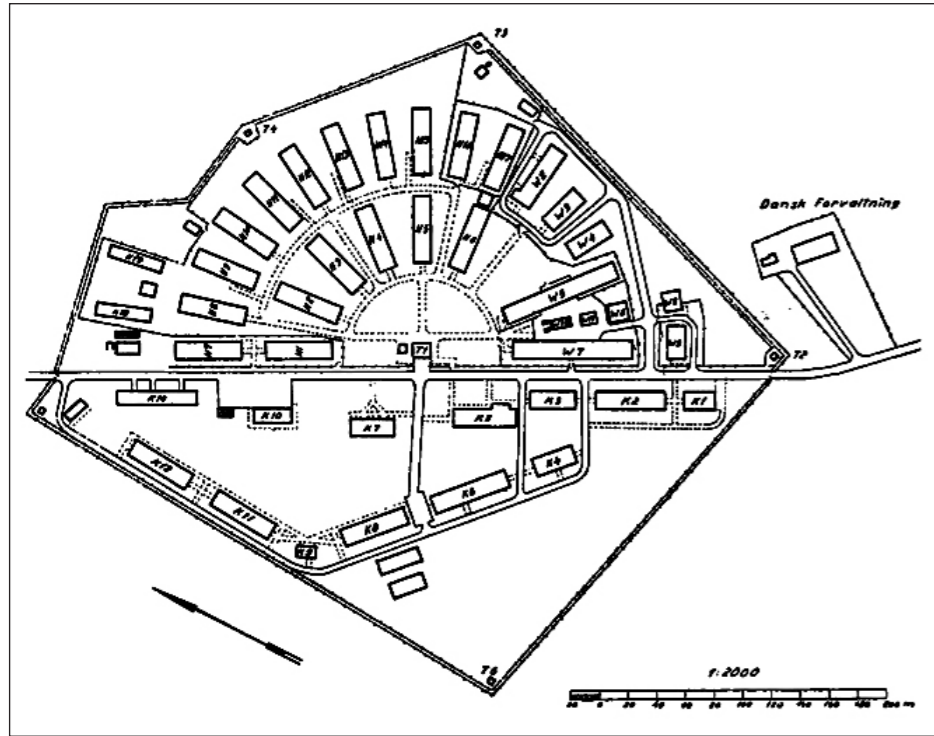
resten af felttoget med og var som forbindelsesofficer den danske ledelse til megen nytte.

Overgangen rundt i landsdelen forløb, trods usikkerheden det første døgn og tyskernes ulyst til at respektere kapitulationen og lade sig afvæbne, de fleste steder temmeligt fredeligt. Det kom dog et par steder til væbnede sammenstød med tysk militær som følge af arrestationerne, der var begyndt omgående. Hjemmetyskerne kaldte flere steder de tyske soldater til hjælp, og da de endnu var under våben, gik de til angreb. I Rødding og Gram tvang de frihedskæmperne til atter at løslade nogle arrestanter. Det skete dog uden kamp, da de danske lod fangerne løbe for at undgå blodsudgydelse. Man regnede med, at situationen ville klare sig hurtigt, hvad der jo også skete, og så blev de befriede tyskere fanget ind igen. I Skærbæk kom det til en ildkamp. Her åbnede tyske soldater ild på frihedskæmpernes vogne og stormede deres hovedkvarter. Herunder blev to mand dræbt, kontorist Johan Nielsen og mejerist Herman Svendsen, mens en del blev taget til fange. De blev dog senere befriet efter en forhandling med højere tyske instanser, og deres våben givet tilbage. Ved grænsen syd for Tønder åbnede en tysk SS afdeling ild mod en dansk bevogtningsstyrke, idet de troede at blive angrebet. Tre danske frihedskæmpere blev såret: Bruno Schiønning, ingeniør Olaf Christensen og ingeniør H. S. J. Nielsen. I Gråsten kom det til et meget alvorligt sammenstød. Frihedskæmperne benyttede her den tyske privatskole til internat af arrestanter, og om den udspandt der sig i formiddagstimerne en kamp. I Egersund lå der en del tyske marinefartøjer, og da de blev alarmeret ved efterretningerne om den danske aktion i landsdelen, sendte de 20 mand, hovedsageligt officers aspiranter til Gråsten. De angreb den danske styrke ved skolen med geværild og drev den tilbage. Da de ikke var klar over, at de fanger, de ville befri, sad i skolen, kastede de håndgranater ind gennem vinduerne, hvorved flere af fangerne blev såret. To frihedskæmpere blev dræbt under kampen: Murer Hans Feddersen, Gråsten, og Chr. Clausen, Svejrup. Kampen blev dog standset, da højere tyske kommandomyndigheder greb ind og sendte marinerne tilbage til skibene. - Da der ikke blev nogen invasionskamp, blev frihedskæmpernes hovedopgave indfangningen af krigsårenes mange forbrydere af alle kategorier, og interneringen gennemførtes grundigt og hurtigt straks efter kapitulationen. Ingen af de tidligere så højtalende landsforræde-

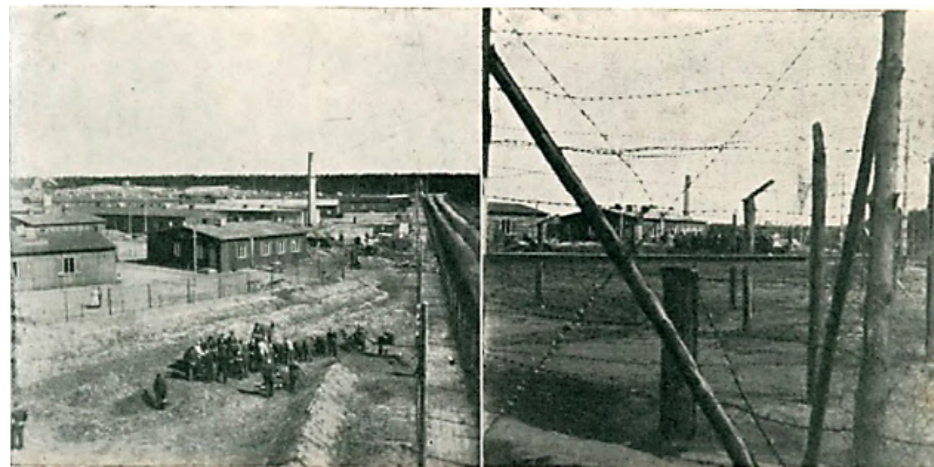
re satte sig til modværge, da de blev arresteret. Mange af dem var vist endda klar over, at arrestationen reddede dem fra noget værre. Fra de mange lokale internater begyndte en stadig strøm af landsforrædere at gå til Fårhus lejren, hvor tidligere danske fanger i den første tid havde vagten. Også på anden måde gennemførtes en hurtig udrensning i landsdelen. Alle tyskere og kompromitterede danske blev sat fra deres embede i de offentlige kontorer o.lign. I Tønder pillede man som tegn på den ny tid de gamle gadeskilte, der bar både dansk og tysk tekst, ned. De fleste tyske bygninger og institutioner beslaglagdes og toges i brug af modstandsbevægelsen.

Tirsdag ankom de første englændere, modtaget med jubel af den sønderjydske befolkning, og dagen efter de første afdelinger af brigaden, som rykkede til grænsen og overtog bevogtningen der sammen med frihedskæmperne. Derefter kom der system i tyskernes afmarch og afvæbning, som var begyndt allerede den første dag. Det flød med tysk udrustning langs hovedvej 10. Navnligt hobede det sig op i Kruså, hvor alle måtte gennem et nåleøje og blev visiteret og berøvet både våben og stjålet gods, inden de fik lov at fortsætte videre sydpå til fangenskabet. Der begyndte også at komme interessante gæster den anden vej. Mange flygtede landsforrædere vendte hjem igen eller blev fanget dernede og sendt retur. Det gjaldt så prominente folk som den højere Pancke, der blev taget i Flensborg, Gestapo chefen Burfeind fra Kolding, der arresteredes i sit hjem i Nibøl, mens han var ved at hjælpe konen med storvasken, den danske storstikker Max Pelving, der var sluppet over grænsen lige før frihedskæmperne kom til Kruså, blev fundet i Flensborg og arresteret. Han havde i flere måneder gemt sig i Frøslev lejren. Og der kom i de kommende uger mange flere, kendte og ukendte, og de danske myndigheder tog gæstfrit imod dem og dirigerede dem til Fårhus lejren.

Dette var frihedskampens sidste akt. Udrensningen blev de normale myndigheders sag, politiets, domstolenes og militærets. Regionen kunne demobilisere. Den havde gjort sin Pligt, og den havde indskrevet sit Navn med ære i Danmarks historie.

FRØSLEVLEJREN: Hovedvagtårnet (T1) ligger midt i lejren, og de øvrige 5 vagttårne er placeret i lejrens yderpunkter. Barakkerne anvendtes til følgende formål: W2: Snedkerværksted, W3: Smedeværksted, W4: Vaskeri, W5 og 7: Spise- og køkkenbarakker, W8: Aflusningsbarak og W9: Fængselsbarak. — H1 og 7: Stikkerbarakker (Stikkerstrasse), H6: Sygebarak. H16 og 17: Kvindebarakker, H2-5, H8-15 samt H18 og 19: Almindelige beboelsesbarakker. Nederst på tegningen ses lejrens tyske afdeling. Forneden tilv. udsigt fra vagttårn T2 mod T3. Tilh. et blik ind gennem lejrens dobbelte bigtrådshegn.

Den tyske kommandantur i Ålborg var indrettet i Birchs Hotel og var overordentlig vel bevogtet. Natten til 14. oktbr. 1943 sænkede en sabotør imidlertid fra taget en række bomber ned i skorstenen. Den næste dag eksploderede de, de indre vægge brød sammen, alle ruder knustes, og mange mennesker måtte køres på hospitalet.

Modstandsbevægelsen i Ålborg amt

og arbejdet i Toldstrups forsyningstjeneste

Af journalist N. Aug. Ejgenbroth

Ålborg blev et af hovedcentrerne i Danmarks frihedskamp. Da der første gang blev spurgt nyt om en aktiv modstandskamp i Danmark, kom meddelelserne fra Ålborg. Det var ganske vist kun drenge, der var trådt op imod tyskerne med det mål »at udvirke norske tilstande« herhjemme. Men det var et pionerarbejde, de udførte, og gnisten fængede. Arbejdet blev videreført, og snart vidste enhver dansker såvel som besættelsestropperne, at der i Ålborg var tale om en handlekraftig og initiativrig kreds af patrioter. Tyskerne sendte deres dygtigste - samtidig mest brutale - politifolk til Ålborg, og blodige indhug blev der gjort i patrioternes skare. Men aldrig lykkedes det Gestapo at ødelægge organisationen. Der var altid modige mænd til at føre opgaverne videre, når nogle var blevet dræbt eller fængslet. Modstandsbevægelsen i Nordjylland har haft et meget stort tab af menneskeliv - et lille hundrede mand blev dræbt - men samtidig kan man pege på resultater, som aldrig vil blive glemt af det danske folk.

Churchill-Clubbens bedrifter.

Churchill-Clubbens bedrifter vakte opsigt ikke alene herhjemme, men også ud over landets grænser. Initiativet til klubben blev taget af de to præstesønner Jens Bue og Knud Pedersen, da de en eftermiddag lige inden jul 1941 havde samlet nogle kammerater i Præstefløjen på det gamle Stiftshospital i Ålborg. Drengene diskuterede nordmændenes modige indsats mod tyskerne og drog sammenligning med »Sofaslapsvanseriets flæskestegs-tilbedere, der mæskede sig inational ligegyldigheds søle og rettede sig på linie med åndelige analfabeter, der lever deres skeletliv på gorillastadiets samlerniveau, og fra time til time

dagen, lang udstøder urbrølet: Mad! og den gnidningsløse livsførelsesdøsig parole: Ro! Mennesker, fortsatte en af drengene i sin entusiasme, er de, der forræderisk har vendt kongens budskab om en værdig og korrekt holdning, så det passede ind i deres vrangsyn på forholdene som en hovedpude i deres hængekøje«.

Og så stiftedes klubben med det formål at fremkalde norske forhold og norsk kamp mod tyskerne i Danmark. Og drengene tøvede ikke. De startede et energisk arbejde, der i begyndelsen bestod i opklæbning af løbesedler, overklipping af tyske ledninger, nedrivning af skilte osv.

Men snart koncentreredes bestræbelserne om at skaffe våben til klubbens 20 medlemmer. Drengene lagde både fingerfærdighed, mod og dumdristighed for dagen. Konditorierne, hvor tyskerne hængte livremme med bajonetter og pistolhylstre fra sig i garderoberne, var et yndet jagtfelt, og forlod en chauffør et øjeblik sin bil, om det så kun var for at tage i startsvinget, var der straks en dreng, som i en håndevending fjernede pistol og bajonet fra førerhuset. En hånd gennem et åbent vindue i en barak fandt næsten altid bytte. Også en maskinpistol fik man en dag fat i fra en tysk barak, men om aftenen blev drengene klar over, at den ikke var meget værd, når de ingen magasiner havde. Næste dag blev derfor en patrulje sendt til den pågældende barak. Den fandt magasinerne og ville netop tiltræde tilbagetoget, da drengene fik øje på en stor kasse med påskriften »Krautkassen«. Der var for dem ingen tvivl om, at det ville være et rigt bytte, men skuffelsen var stor, da de efter kraftige anstrengelser opdagede, at kassen ikke indeholdt krudt, men at manden, der ejede den, hed Krautkassen.

Klubbens sabotage afdeling opnåede efter nogle kluntede begynder forsøg ret god erfaring, og aften efter aften blussede jernbanevogne med tysk materiel på baneterrænet. Flyvemaskindele, halm, camouflagemateriel og meget andet fik drengene ødelagt.

Tyskerne rasede imod sabotagen og truede med at overtage det danske politis virksomhed, dersom der ikke blev sat en stopper for de mange »provokerende handlinger«. Fra Rigspolitiet sendte man Himmelstrup folk til assistance, og fredag den 8. maj blev to af medlemmerne anholdt, da de forlod Katedralskolen. I løbet af det følgende døgn blev resten sat fast. En filial i Brønderslev blev også »rullet« af politiet. Kriminalbetjentene fik ret hurtigt fat i en af gutterne og gik derefter på jagt efter en anden. Tilfældigt kom denne forbi politistati-

onen, og den allerede anholdte fløjtede efter ham: »Kom herop du, de leder efter dig!«

Den anden gik derop, satte sig på en stol og ventede. Imens fo'r politiet fra hans hjem til hans arbejdsplads og tilbage igen og kunne ikke begribe, hvor han var blevet af.

Efter nogen tids forløb nikkede en af opdagerne i forbifarten til den unge mand og spurgte, hvad han ønskede.

»Jo, hans navn var da Knud Hornbo, og han havde hørt, at ...«.

Opdageren udstødte et brøl, og den sidste af klubbens medlemmer blev i lovens navn arresteret. Men gutternes mod var ikke knækket. Brødrene Houlberg og Knud Hornbo kom i celle sammen, og i deres ukuelige virketrang fik de snart vredet en af stængerne i cellevinduet løs, så de kunne smyge sig ud og via et træ og en fængselsmur nå ud i friheden. I de følgende aftener besøgte de deres familier, gik i biografen - og saboterede videre. De stak tysk materiel i brand og kørte tyske vogne ned til havnen, sprang ud og lod bilerne fortsætte ud over bolværket. Under en luftalarm blev de imidlertid taget af politiet, og der blev sat punktum for deres bedrifter i denne omgang. Kort efter fik de deres dom. Det lykkedes at få sagen behandlet ved dansk ret, men tyskerne forlangte skolens leder, rektor Galster, fjernet, og han måtte tage ophold udenfor Ålborg, så længe krigen varede. Præstesønnerne fik hver 3 års fængsel, Uffe Darket 2½ år, Eigil Astrup Frederiksen og Mogens Fjellerup hver 2 år og Helge Milo og Mogens Thomsen hver 1½ års fængsel. Knud Hornbo fik 15 års tugthus, Kaj Houlberg fik 10 år og Alf Houlberg 4½ år.

Mænd erkender ansvaret.

Der blev talt meget om Churchill-Clubben og dens bedrifter. Mange tog afstand fra den, men der var også folk, der følte sig beskæmmet over, at det var drenge, der havde vist vejen, og at de gutter, der nu sad bag fængsels tremmerne, havde efterladt en opgave. Det var mænd, der erkendte dette ansvar, og modstandsorganisationerne blev udbygget. Samtidig videreførte en flok store drenge med Asger Lorenzen i spidsen klubbens traditioner i »Danmarks Frihedsliga«, men en dag blev også de anholdt og idømt fængselsstraffe.

De første illegale blade havde set dagens lys, og i vinteren 1941-42 udgik det første initiativ til sabotage fra kommunistiske grupper. Man

startede med at komme sukker i smørekopperne på de banevogne, der transporterede tysk materiel, men denne sabotage gik stærkt ud over det sukker, der var beregnet til husholdningen derhjemme. Snart fik man imidlertid kontakt med Brugsforeningen af 1872 og fik herfra en del affaldssukker.

Gennem »Folkets Kamp« blev der givet anvisning på, hvordan en teskefuld sukker i hver portion beton i blandemaskinen medførte, at cementen ikke kunne stivne. Arbejderne på flyvepladserne ved Ålborg fik på denne måde udført nogen sabotage, hvorom nogle dårlige bunkers efter kapitulationen bar vidne. Gruppemedlemmer fik også foranstaltet en del strejker. Når en bunkers var halvt færdig, erklærede arbejderne strejke på grund af en eller anden bagatel for to dage efter at møde påny. Den nye cement kunne da ikke binde så fast med den allerede stivnede, som det var nødvendigt i en bunker, og man måtte ofte begynde helt forfra med den pågældende stilling.

Fra den kommunistiske partiledelse kom der i foråret 1942 ordre til alle afdelinger om at danne partisan grupper og udføre sabotage, hvorsomhelst det var muligt, samtidig med at der skulle skaffes våben. Allerede før disse direktiver blev udsendt, var i Ålborg adjunkt Arne Nielsen og lærer Kjøllgård gået igang med at fabrikere brandbomber. Kjøllgård lavede recepten og omdannede sit køkken og badeværelse til laboratorium. Hen på forsommeren 1942 var den første bombe færdig, camoufleret i en salt papdåse. Den blev prøvet i Arne Nielsens have og udviklede så megen røg, at det nær kunne have røbet foretagendet. Også tidsforsinkelser lykkedes det at forarbejde. Kobberet til disse forsinkelses anordninger fik man gennem kobberarbejder Sigfred Larsen på Ålborg Værft. Manden fik i øvrigt sin afsked, fordi man på værftet troede, det drejede sig om gement tyveri, og han var naturligvis nødt til at holde tæt om kobberets anvendelse. »Saltbøsserne« blev af havnearbejdere anbragt i tyske skibe, der gik til Norge med materiel, andre blev sendt til Århus. Gartner Møller, Års, anbragte en »Saltbøsse« i ét værnemager teglværk, men blev opdaget og fik 6 års fængsel. Først et par år senere ved befrielsen af de politiske fanger i Horsens, kom Møller på fri fod.

Man fik også forbindelse med adjunkt Poul Hansen, Katedralskolen, der bl.a. skaffede en del gult svovl fra skolens samling. Dette blev bundet på pile, omvundet med en våd klud og afskudt mod brændbart

materiel i tyske jernbanevogne. Det viste sig at være et fortræffeligt sabotage middel mod halm o.l., og man havde således i Nørresundby held til i forbindelse med stærk blæst at sætte ild på et halvt hundrede jernbanevogne. Også benzin-brandbomber fremstilledes. Man fyldte en flaske med benzin og fæstnede ved hjælp af isolerbånd nogle stjerne-kastere til dens sider. En sådan bombe blev brugt 29. marts 1943 mod Nordjydsk Skjortefabrik, der havde betydelige værnemagts arbejder.

Stjerne-kasterne blev antændt, hvorefter flasken kastedes gennem en rude ind i fabrikken. Varmen fra stjerne-kasteren fik flasken til at sprænges, og benzinen antændtes.

En faldskærmsjæger bliver legal.

I foråret 1943 kom den første faldskærmsjæger til Nordjylland. Det var »Svend«, løjtnant i The Buffs Poul Jensen. Det var Arne Nielsen (»Krogh«, »Borup«, »Vendelbo«), som først fik kontakten med »Svend« og tog sig af hans »Security«. Han blev gjort identisk med lagerforvalter Svend Skovgård Thomsen fra Ålborg Tømmerhandel. »Svend« satte sig ind i Thomsens arbejde, omgangskreds og familie, endog Thomsens kæreste blev han præsenteret for, og derefter forsynedes han med Thomsens sygekassebog, skattebillet osv. »Svend« blev herved fuldt legal, mens Thomsen nærmest blev illegal!

Svend fik overladt 30 mand fra kommunisternes sabotagegrupper, men fik samtidig kontakt med grupper fra Dansk Samling, og på dette grundlag arbejdedes der videre med organisationen af grupper i Ålborg og omegn under ledelse af købmand Ejnar Davidsen, bogtrykker Holten Andersen, forretningsfører A. Nicolaysen og Arne Nielsen. I første omgang var det dog Arne Nielsens 30 mand, der kom til at virke, og herimellem fortjener særlig at nævnes to, nemlig Harry Larsson (»Bagger«) og Harald Hein. Harald Hein overtog med konstruktør Kjær Sørensen som adjutant uddannelsen af militær- og sabotagegrupperne, mens »Bagger« blev udset til leder af en række direkte aktioner. Desuden blev der dannet et modtagerhold, som nåede at tage imod i Rold Skov ca. 6 gange, inden det gik galt. Man søgte at samle alle de kræfter, som hver for sig arbejdede mod det samme mål, men selvom man fik samlet mange grupper, var der dog adskillige, der arbejdede, selvom de ikke »var med«. Blandt dem var den 50-årige kranfører Jens Georg Petersen fra Nørre Uttrup, der arbejdede ved et befæstningsanlæg i

Bouet på den måde, at han om natten sammen med sin søn ved hjælp af koben brød ned, hvad der i dagens løb var bygget op. Tyskerne opdagede imidlertid, hvad der foregik og udstillede vagtposter. Natten til 1. maj observerede feltgendarmene to skikkelser, og kranfører Petersen blev straks dræbt, medens hans 16-årige søn blev anholdt. Natten til 11. maj lykkedes det Bagger gruppen at anbringe en bombe, som for en tid ødelagde pumpestationen til værftets dokanlæg. Flere gange gik gruppen til angreb mod Rørdal Cementfabrikker, der leverede dynger af cement til de tyske befæstningsanlæg.

Det mest vellykkede attentat foregik den 3. juni, da det ved hjælp af engelske sprængstoffer lykkedes at anrette store ødelæggelser i pakk- og transportanlægget. Den 3. juli sprængte en bombe hul i den tyske tankdamper »Duisburg«, der lå ved Ålborg Værft. Den 8. juli blev Ålborg Halmvarefabrik lagt i aske, og samme nat eksploderede sprængbomber i et garagekompleks, tilhørende vognmand J. E. Carlsen, som kørte for tyskerne. 5 lastvogne til en samlet værdi af ca. 70.000 kroner blev ødelagt. 19. juli lykkedes en aktion mod den del af Ålborg Kreaturstalde, som var beslaglagt af værnemagten, og 22. juli udførtes en meget vellykket sabotage imod Ålborg Værft. Snedkerværkstedet brændte, og spanteovnen blev fuldkommen ødelagt, således at man ikke kunne tage fat på 4 tyske nybygninger.

Den første henrettelse.

Glemmes må heller ikke den meget voldsomme sabotage 15. juli imod Ålborg Privatbaners remise. 10 maskerede mænd, hvorimellem var både konstruktør Kjær Sørensen, kaptajn Gjessing, Bagger og to faldskærmsjægere, trængte ind på terrænet, holdt alle funktionærerne i skak med pistolerne og anbragte bomber på 6 lokomotiver, som få minutter efter blev ødelagt sammen med remisen. En af faldskærmsfolkene, som ikke kom hurtigt nok væk, fik en lufttur på 15 meter ud over afspærringen.

18. august kom der i BBC særmelding til modtagerholdet i Ålborg, og et par timer efter var mændene på deres pladser i Rold Skov. Flyveren kom og kastede beholderne med sprængstof. Tyskerne var imidlertid særlig opmærksomme denne nat og udsendte store eftersøgningsstyrker. Sabotørerne var ikke kommet ret langt med den tungt lastede bil, før tyskerne havde opdaget dem. I skovens nordlige del

blev lastbilen tvunget til at standse, og med pistolerne, der kun havde eet fyldt magasin, måtte gutterne sætte sig til modværge mod tyskerne maskinpistolsalver. Bankassistent Niels Erik Vangsted blev dræbt i den ulige kamp, og Kjær Sørensen blev taget til fange. Resten undslap. Kjær Sørensen blev som den første danske patriot henrettet i Århus den 28. august 1943. Vangsteds begravelse blev fastsat til 23. august kl. 13. Offentligheden havde spontant besluttet, at Vangsteds begravelse skulle blive en storstilet demonstration imod tyskerne, og man havde overalt bestemt at lukke i to timer om eftermiddagen. 22. august om aftenen kom der imidlertid ordre fra general v. Hanneken om, at begravelsen skulle finde sted allerede kl. 8, og at bevæbnede tropper ville gribe ind, hvis flere end 50 mennesker overværede højtideligheden. I al stilhed blev Niels Erik Vangsted i en tidlig morgentime bisat på den gamle kirkegård af pastor Hans Jørgen Pedersen, og kun familien og enkelte venner deltog. Til den oprindelig fastsatte begravelsestid mødte ålborgenserne for at vise den dræbte sabotør den sidste ære. Ansgars Kirken fyldtes, og hundreder af mennesker tog opstilling udenfor, medens andre tusinder på kirkegården vandrede forbi Vangsteds grav og nedlagde dekorationer, kranse og buketter. Ved godt 14-tiden var der samlet flere tusinde mennesker i og ved Ansgars kirken, og trafikken gik helt i stå. Et par tyskere blev gennempreglet, og nogle »feltmadrasser« fik tøjret revet af. Disse episoder bevirkede, at tyskerne rykkede ud for at rydde Vesterbro. Og det skete ikke alene med politistyrker, også kavalleri, artilleri og »Tigertanks« blev sendt »i ilden«. Urolighederne fortsatte, og flere mennesker blev dræbt eller såret. Den næste dag var der strejke overalt, og stærke tumulter i byen. Tyskerne fortsatte deres terror, og adskillige mænd og kvinder blev ofre for de blodige begivenheder. - Under augustdagens generalstrejke trådte modstandsbevægelsen i højeste alarmberedskab. »Vendelbo« opslog sit hovedkvarter på justitsråd Møllers Handelshøjskole, og overalt i byen blev der anbragt rapportører, så man kunne følge udviklingen. »Folkets Kamp« og »Frit Danmark« udkom daglig. Heller ikke sabotagen fik lov at ligge stille. Nogle tyske jernbanetransporter blev i disse dage stærkt forsinket som følge af skinnesprængninger.

Natten til 14. september blev der rettet en offensiv mod jernbanen sydpå. Ved Lindholm blev tre store gravemaskiner ødelagt, og Dalsgårds mekaniske værksted, Østerbro 24, blev sprængt i luften. I okto-

ber svømmede Egon Glerup fra Vestre Bådehavn ud til et tysk kranskip, dykkede og anbragte en »Krokodille« (en særlig engelsk Sprænganordning) under bunden af skibet. Bomben slog hul, og skibet sank. 14. oktober gennemførtes en aktion af usædvanlig dristighed, idet man sprængte selve ortskommandanturen i det tidligere Birks Hotel. Man havde fået en kvindelig kammerat ansat som husassistent i kommandanturen, og på grundlag af hendes oplysninger blev planen udarbejdet. En af de prøvede sabotører, tømrer Jens Eriksen, krøb om natten fra KFUM over på hotellets tag og firede en wire med bomberne ned gennem skorstenen, een ud for hver etage. Efter beregningen skulle bomberne have detoneret kl. 16, men på grund af varmen i skorstenen slog tidsblyanten fejl, og ladningerne eksploderede allerede kl. 8,53. Hotellets indre raseredes fuldkommen, og ambulancerne kørte 12 sårede til kommunehospital.

I løbet af efteråret gik Gestapo over til en offensiv, som især gik ud over de kommunistiske grupper. Blandt de anholdte var Harald Hein, der kom til Tyskland, hvor han senere døde. »Svend« måtte af sikkerhedsgrunde forlade Nordjylland, og omkring nytår rejste han til Sverige. Som følge heraf blev man nødt til en tid at indstille sabotagen for at bygge organisationen op påny, men kom der vigtige jernbanetransporter, blev de straks »fulgt op« af skinnesprængninger. 27. december lammedes jernbanetrafikken fuldstændig ved sprængning af et par blokposter, et vandtårn og adskillige sporskifter. I samme måned kom den første likvidering af en af tyskernes håndlangere, idet Bruno Jepsen, der havde været deres håndgangne mand siden 9. april 1940, blev dræbt i Nørresundby. Da han startede sin bil, udløste forhjulet en bombe. Jepsen blev frygtelig kvæstet og døde den næste dag. I januar måned 1944 lykkedes det Gestapo ved hjælp af en stikker at få opgivet en række navne på gruppefolk, og igen fulgte en lang række anholdelser. Den samlede modstandsbevægelse i Jylland stod på dette tidspunkt under ledelse af godsejer Flemming Juncker, Overgård, eller »Faber«, som han dengang hed. Senere benyttedes hans kælenavn »big boss« i daglig omtale af den populære modstandsleder. I begyndelsen af det nye år anmodede Juncker Arne Nielsen om at overtage ledelsen af rekrutteringen og organisationsarbejdet i Region I, d.v.s. Jylland nord for Århus-Viborg-Herning. »Vendelbo« fik derefter sygeorlov fra skolen, fordi han var »nervedbrudt og muligvis havde en større svulst på

Hjernen«. Regionsledelsen bestod i øvrigt af købmand Ejnar Davidsen og kaptajn Ejby Nielsen.

Letsindige ord kostede 9 menneskeliv.

Man var imidlertid knap kommet igang, før Års sagen rullede. Der var i Års blevet opbygget en udmærket modtager organisation på initiativ af Christian Ulrik Hansen, som på dette tidspunkt var Junckers chef for dropping. Et af gruppemedlemmerne kunne imidlertid ikke holde tæt, og det blev besluttet at sende ham til Sverige. På rejsen gjorde han ophold i Ålborg, gik på Restaurant Ritz og betroede her en tilfældig mand, at han havde en pistol på sig, og at han skulle til udlandet! Manden var storstikkeren Børge Thorkild Jensen. En time efter havde Gestapo anholdt manden fra Års, og samme nat begyndte de mest skæbnesvangre anholdelser i den jydsk modstandsbevægelses historie. I Års anholdtes dyrlæge Hans Erling Jacobsen, lagerarbejder Jørgen Rydder, landinspektør Emil Balslev, grosserer Mich. Vestergård Jensen m.fl. I forvejen havde man grosserer Børge Lauritzen, og de nævnte blev alle dømt til døden og henrettet den 23. juni 1944 i København.

Gestapo var hurtigt klar over, at de havde fat i den rigtige ende, og resultaterne af deres tortur blev i de følgende dage anholdelserne af Chr. Ulrik Hansen, kaptajn Poul Ib Gjessing, klejnsmed Jens Peter Funk Lind og mejerist Hans Jørgen Henriksen, som alle fandt døden foran de tyske henrettelses peletoner den 23. juni. I forbindelse med anholdelserne fandt tyskerne store våbenlagre. I Års således en mængde maskinpistoler og ammunition. Hos kaptajn Gjessing fandt tyskerne i første omgang intet, men senere opdagede de, at fliserne i badeværelset kunne tages ud. Bag fliserne var et hemmeligt rum, hvor der stod 3 kasser med sprængstof, maskinpistoler, politiskilte m.m. samt over 100 håndgranater, som sabotørerne selv havde tilvirket ved hjælp af jernrør og det engelske PE sprængstof. Købmand Ejnar Davidsen måtte som Følge af razziaerne rejse til Sverige, og i sidste øjeblik lykkedes det også Ejby-Nielsen at undslippe, mens Gestapo sikrede sig hans gamle far i raseri over, at deres egentlige offer undslap.

Arne Nielsen fortsatte det vanskelige opbygningsarbejde, og staben forøgedes først i april med forretningsfører Nicolaysen (»Thøgersen«) og Elvin Petersen. Samtidig trådte kaptajn Schøller (»Lind«) ind i regionsstaben som sprængningseksperter, der skulle instruere i jernbane-

sabotage. Arne Nielsen arbejdede med at oprette kontaktudvalg i regionens byer og få samarbejde igang mellem grupperne. Elvin Petersen opretholdt forbindelsen med Jyllandsledelsen i Århus sammen med Thøgersen, som var firmaets kassefører og leder af transportnettet til Sverige, foruden at han var kontakten til de danske faldskærmsjægeres chef i København »Møller«. Den praktiske ledelse af sabotagen var en kort tid efter nytår i hænderne på kaptajn Ejby-Nielsen, overbetjent Håkon Lauritzen og »Bagger«, men på grund af Års historien måtte de to fortrække, og regionsledelsen blev samtidig ledelse for Ålborg by. Der oprettedes her i alt 10 delinger, der som alle landets S-grupper på daværende tidspunkt havde ordre til ikke at udøve sabotage, uden når man var ganske sikker på at kunne gennemføre aktionen uden tab. I denne periode sænkede Hans Børge Nielsen den 6000 tons tyske damper »Dorpat« ved Ålborg Værft. Hans Børge Nielsen, der var kendt som Jyllandsmester i brydning, blev et par måneder senere anholdt, kom til Tyskland og døde 17. januar 1945 i Neuengamme. 10. marts blev der lagt brandbomber i Eternitfabrikken, hvor tyskerne havde store lagre af hø, halm og materiel. På de fabriksbygninger, der var beslaglagt af tyskerne, skete der skade for ca. 400.000 kr. Branden varede i tre døgn. Trods det generelle forbud mod at udsætte grupperne for tab, blev der i marts givet tilladelse til en aktion mod Kong Hansgades arrest i Ålborg for at gøre et forsøg på at befri de kammerater, der sad fængslet i Års sagen. Forsøget blev gjort den 21. marts af 10 mænd under ledelse af Ejby Nielsen og Bagger, men forskellige uheldige omstændigheder medførte, at aktionen mislykkedes. Allerede den næste dag blev fangerne i 3 overdækkede lastvogne ført bort. Under stærk eskorte gik turen til Vestre Fængsel. Samtidig startede tyskerne den såkaldte »Schalburg-tage«, der fik premiere i Ålborg med attentatet mod Ålborg Stiftstidende og Ålborg Stiftsbogtrykkeri. Meningen var vel at gøre sabotagen så upopulær, at den måtte indstilles, men tyskernes forsøg herpå faldt dårligt ud.

Nye smertelige tab.

10. april gjorde patrioterne et forsøg på at likvidere stikkeren chauffør R. Mikkelsen. Forsøget mislykkedes i denne omgang (Mikkelsen blev dog likvideret senere), og Hans Henrik Jensen blev såret under aktionen og døde dagen efter, mens den kun 19-årige Benny Mikkelsen blev

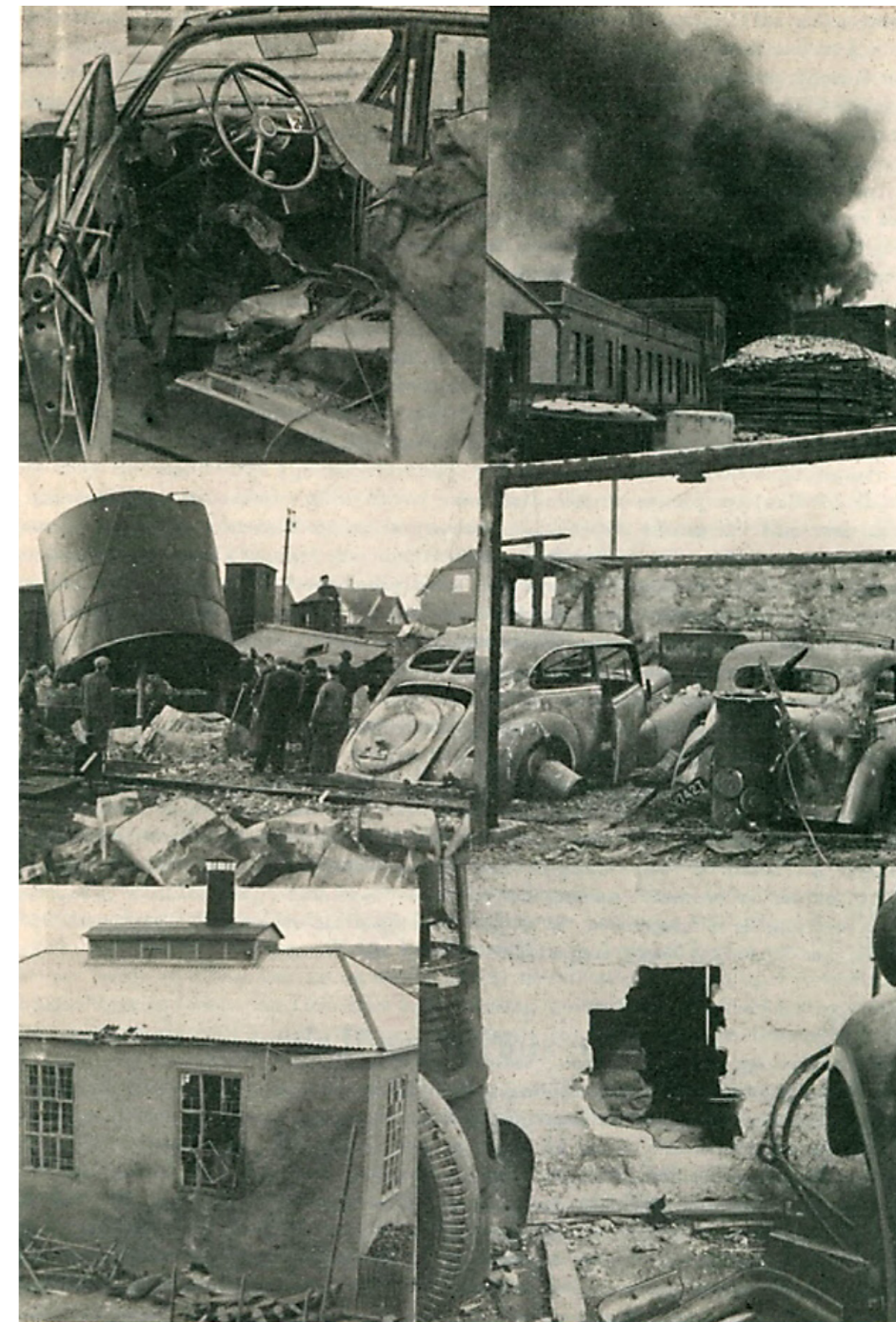
Tyskernes trofaste håndlanger Bruno Jepsen blev dræbt i bilen øverst til venstre. Bomben eksploderede, da han startede. Til højre den kraftige brand efter sabotagen mod Kartoffeltørreriet på Østerbro i Ålborg.

I midten til venstre et sprængt vandtårn, der i forbindelse med en række andre sprængninger 27. decbr. 1943 fuldkommen lammede jernbanetrafikken fra Ålborg.

Til højre et sprængt garageanlæg, der anvendtes af tyskerne i Nørresundby.

Nederst til venstre Kraftstationen i Ålborg, der blev sat ud af spillet ved en sabotage i efteråret 1944.

Vognmand Carlsen havde efter flere sabotager sikret sine garageanlæg med sindrige alarmer, men sabotørerne huggede hul i selve muren og anbragte sprængladninger i bilerne

anholdt og 26. maj henrettedes i København. I den følgende tid var der relativ ro. Der arbejdedes energisk på uddannelsen af nye grupper. Man regnede med, at invasionen nærmede sig, og ingen anede, hvor de allierede ville sætte angrebet ind. I hvert eneste af de besatte lande håbede hjemmestyrkerne på at blive sat ind i kampen mod undertrykkerne. I grupperne herhjemme tippede man invasionen til omkring midten af maj, og de få maskinpistoler, der på det tidspunkt var til rådighed, blev pudset, så det var en lyst. Man øvede sig på at samle og lade i mørke, og langs jernbanelinierne blev der nedgravet sprængladninger. Grupperne fik D-Dags ordre osv. Men der blev ikke i denne omgang brug for de danske militærgruppers indsats, og inden D-Dag skulle styrkerne i Ålborg amt atter rammes af et hårdt slag. Natten til mandag den 8. maj stod på Sønderholm Hede en snes mand, dels fra Nibe og dels fra Ålborg og ventede på flyveren med de hårdt savnede våben og sprængstoffer. Flyveren kom sent, og containerne faldt ikke helt på det sted, man havde beregnet. Patrioterne sled som små heste med at få beholderne og faldskærmene slæbt i læ af nogle graner, hvor de blev gravet ned, og så startede man hjemturen. Tyskerne var imidlertid rykket ud og havde fra en observationspost ved Skal Plantage fået en fin positionsmelding. Ikke alle slap gennem de tyske soldaters ring, og den næste dag havde tyskerne tævet nogle adresser ud af de anholdte, og en ny razzia kunne begynde. I Ålborg anholdtes bl.a. bøssemager Holger Larsen, der kendte en frygtelig mængde kontakt adresser, og tyskerne kunne nu spænde deres net ud efter Arne Nielsen. Det lykkedes ham imidlertid at slippe gennem nettets masker, men Gestapo var klar over »Vendelbo«s identitet, og hans familie blev taget som gidsler. Da han samtidig blev alvorlig syg, måtte han en nat gå ombord i en kutter til Sverige. I Nibe blev hele organisationen »rullet«, 4 Mand blev anholdt, og resten, en flok unge, dygtige og vældig energiske gutter, måtte tage billetten med fiskekutter fra Sæby til Sverige. Hele sendingen fra Sønderholm Hede gik selvsagt tabt. Også Elvin Petersen blev eftersøgt efter Nibe affæren og rejste til København, hvor han blev forretningsfører for »Morgenbladet«.

Ålborg ledelsen blev imidlertid hurtigt reorganiseret. På dette tidspunkt var Flemming Juncker rejst til England, hvor han indtrådte i Special Forces, og i hans sted var Toldstrup udnævnt til regionsleder og chef for Forsyningstjenesten i Jylland. Fra ham kom udnævnelsen

af forretningsfører Nicolaysen til distriktsleder i Ålborg, og ledelsen kom derefter foruden ham til at bestå af repræsentant Arne Elstrøm (»Brix«, senere »Nybo«), kunstmaleren Carlo Wognsen (»Thorbjørn«) og den senere henrettede politifuldmægtig Poul Larsen, som forinden sammen med museumsinspektør P. Riismøller havde organiseret en bil ordonnanstjeneste ved hjælp af læger fordelt over hele regionen.

Ålborg styrken blev derefter opdelt i to absolut upolitiske kompagnier, og arbejdet fortsatte. 17. maj skete der en begivenhed, som var til stor opmuntring for modstandsbevægelsen. Efterretningstjenesten havde dagen forinden kunnet sende en melding til hovedkvarteret i England, og som følge heraf dukkede en eskadrille engelske jagere op ved middagstid 17. maj, netop som nogle tyske bombe-eskadriller lagde an til landing på Flyveplads Vest. I luften over Ålborg udspillede sig derefter en forrygende luftkamp, og tyske jagere gik på vingerne for at komme de betrængte bombemaskiner til hjælp. Resultatet blev, at 11 tyske maskiner styrtede ned ved Langholt, Fjellerad, Lillevorde, Rosenby, Myren ved Try, Hølund og Hjallerup, og på Flyveplads Øst styrtede 3 tyske jagere og en bombemaskine ned. 1 engelsk jager styrtede i Limfjorden og en anden nødlandede ved Stagsted. Piloten fra den sidstnævnte maskine, Rowald Williams fra Wales, smed sin uniformsjakke og gik derefter sydpå. Mad fik han hos bønderne, og så snart modstandsgrupperne i Ålborg fik underretning om, at flyveren fra Stagsted var undvejet tyskerne, blev der udsendt eftersøgningspatruljer, som havde mere held med sig end tyskerne. Modstandsbevægelsen fik i Ranum ved Løgstør kontakt med englænderen, som kom til Ålborg, og kort tid efter var han via Sverige tilbage ved sin afdeling i R.A.F.

En stikkers arbejde.

Det var i denne periode, stikkerne bevirkede store indhug i modstandsbevægelsen. Allerede 2. juni kunne Gestapo atter slå ned. Entreprenør Fridtjof Jensen, Nørresundby, havde spillet under dække med modstandsbevægelsen, idet han bl.a. ydede en klækkelig pengehjælp. 2. juni ville han påny aflevere nogle tusinde kroner, og der blev aftalt et møde i Ålborg mellem ham, Carlo Wognsen og »Frede«, der på dette tidspunkt var leder af de kommunistiske grupper. Et øjeblik efter dukkede Gestapo op. Det lykkedes Wognsen at komme uskadt bort og få

aftalt nyt møde med Jensen. Frede sprang på sin cykle, men blev på Vesterbro indhentet af Gestapo bilen, der kørte ham ned. Det lykkedes ham i faldet at komme klar af den havarerede cykle, og idet gestapoerne kom ud af bilen, skød han den ene af dem ned og flygtede i løb. Han blev imidlertid selv ramt af et skud, der gik ind gennem ryggen og ud igen lige over hjertet. Alligevel reddede han sig bort, ringede på hos en tilfældig dame i nærheden, som tilkaldte en ambulance fra Falck. Man kunne altid stole på Falck, og umiddelbart efter at Frede var bragt på Kommunehospitalet, havde modstandsbevægelsen underretning derom. Samme aften blev han bortført fra Kommunehospitalet og bragt i sikkerhed på sygehuset i Hjørring. Dagen efter var Gestapo på Kommunehospitalet for at lede efter ham. Frede kom over sine alvorlige kvæstelser, men måtte kort efter til Sverige. Wognsen havde imidlertid ikke fattet mistanke til entreprenøren og indfandt sig om aftenen på mødestedet i Nørresundby. Her blev han umiddelbart efter omringet af en styrke tyskere, overmandet og ført til Højskolehotellet, hvor Gestapo residerede. Wognsen blev torteret på det frygteligste, men holdt tæt. Han kunne være blevet befriet fra arresten, men ønskede det ikke selv, da han regnede med, at tyskerne måtte lade ham gå igen. Men selvom Gestapo ikke havde beviser, slap man ham ikke. Han kom i Vestre Fængsel og senere til Frøslev Lejren, hvor de kvæstelser, han havde fået under torteringen, bragte ham på Statshospitalet i Sønderborg. Herfra blev han af kammerater fra Ålborg befriet 20. april 1945 sammen med lærer Knud Nørlem Andersen fra Skive. Flugten lykkedes i første omgang, men nogle dage senere blev de ved en tilfældighed atter anholdt ved Hobro, og turen gik tilbage til Frøslev. Nørresundby entreprenøren havde også angivet Elstrøm, som måtte forlade byen. Han blev imidlertid umiddelbart efter af Toldstrup udset til jydsk chef for »Dansk Hjælpetjeneste«, der ordnede flygtningetransporterne fra Jylland til Sverige, og importen af våben og sprængstoffer fra Gøteborg. Under »Nybo«s dygtige og inspirerende ledelse blev denne afdeling af modstandsbevægelsen udbygget til imponerende styrke og omfang. Ålborg ledelsen blev atter reorganiseret, idet journalist Ejgenbroth (»Birk«) indtrådte som chef for Kongens Kompagni og assistent Henning Jensen (»Henningsen«) som chef for Dronningens Kompagni. Kort efter indtrådte også Carl Evald Andersen fra Randers (»Jens Lyhne«) i staben som sabotageleder. Poul Larsen var blevet forflyttet til Frederikshavn.

Allerede 5. juni fortsatte det aktive arbejde, idet ålborgenserne om eftermiddagen kunne overvære en særlig grundlovsudsendelse i kraftige højttalere, over Vesterbro. De tyske jernbanetransporter blev stadig forsinket ved skinne sprængninger. Fra England modtog man på den tid en hel del »Dæksprængere«, små kapsler, der blev lagt under parkerede biler og som ødelagde hjulene. De blev brugt flittigt i Ålborg, og det lykkedes således at sprænge hjulene bort under kommandanten, oberst Friherre von Buttiers private vogn. I slutningen af juni rettede Gestapo et slag mod Frit Danmark grupperne, idet man anholdt pastor Åge Damtoft, der indtog en ledende stilling, men som det i nogen grad lykkedes at bluffe tyskerne.

Den første del af sommeren blev stærkt anvendt til instruktion af grupperne i såvel våbenbrug som sabotage. Størstedelen af dem, der var tilbage, var uprøvede folk, men det var de helt rigtige unge, der stod i de to kompagnier, og det varede ikke længe, før der kom en sund konkurrence igang imellem dem om at sabotere ikke alene meget, men også grundigt. Natten til 23. juli blev en halv snes grupper sat ind på opgaver, som for de allerflestes vedkommende gennemførtes planmæssigt. Det var en træningsnat, men det var ikke sabotørerne alene, der havde travlt. Brandvæsenerne i Ålborg og Nørresundby og redningskorpserne havde en af deres travleste nætter. Ved 22-tiden opstod der ild i et brændselslager på cementfabrikkerne Rørdal, kl. 1,16 eksploderede der både spræng- og brandbomber i Dampvaskeriet Solvang på Sønderbro. Virksomheden blev sat ud af spillet og måtte derefter afvise de tyske ordrer. Kl. 1,20 eksploderede de udlagte brandbomber i værnemagtsvaskeriet Ideal i Nørregade. Kl. 1,35 brændte et par OT vogne i Peder Skramsgade og kl. 1,30 ødelagde to sprængninger en tysk transformatorstation i Kærby, hvorved al fjernskriver- og telegrafforbindelse mellem Jylland og Norge blev afbrudt. Også Nørresundby Brandvæsen var i ilden, idet en gruppe fra D-kompagniet fik gennemført en heldig aktion mod Sv. Overgårds Fabrik, der fremstillede camoufleringsfarver til de tyske flyvepladser. I juli-august blev Ålborgs modtagerhold reorganiseret, og der blev udvalgt nedkastningspladser ved Veggerby, på Borup Hede, i Dronninglund Storskov og senere ved Ellidshøj osv.

Det var med begejstring, en gruppe modtog ordre til at indgå i et dropping hold. I denne særlige gren af modstandskampen fik man en direkte hilsen fra den frie verden og et bevis på, at der udenfor landets

grænser var forbundsfæller, der fulgte arbejdet herhjemme. Aldrig vil man glemme de spændingsmættede minutter, når man ude på heden i kanten af plantagen hørte Motor-Durren, der langsomt kom nærmere mod de fire tændte lygter. I de stille, måneklare nætter kunne man allerede på afstand få øje på den mørke silhuet af flyvemaskinen. Det var store Halifax- eller Short Stirling maskiner, de allierede anvendte til dette arbejde. Ganske lavt kom maskinen brusende ind over pladsen, og lige over lygterne udløstes faldskærmene. De hvide skærme synes et øjeblik at stå stille i luften som store blomster, der havde foldet sig ud mod månens lys. Men så dalede de mod jorden, hurtigere og hurtigere, og få sekunder efter tog de grønsværen eller hedelyngen med voldsom kraft. Det var ikke småportioner, englænderne havde puttet i de to meter lange containere. Mens skærmene nærmede sig jorden, stod man altid som lammet ved det storslåede syn, men det varede kun et øjeblik. Når flyveren havde kastet sin last, måtte der slæbes, som man aldrig nogensinde i sit liv havde slæbt. Tyskerne kunne være alarmeret. Det gjaldt om at få godset i sikkerhed bort fra pladsen, og det måtte helst ikke vare mange minutter.

Transporterne var forskellige for de forskellige pladser. Det bedste var lastbilen, der i løbet af 10 minutter kunne have det hele læsset og med slukkede lanterner og af biveje kunne køre til det foreløbige bestemmelsessted. Men også hestevogne og endog cykler har været benyttet. I begyndelsen måtte man grave beholderne ned i nærheden af pladsen og hente godset ind til byerne i mindre portioner, men i sidste halvdel af 1944 sluttede mange bønder op om arbejdet. De stillede ikke alene deres lader til rådighed til våben og sprængstoffer, men havde også køretøj og heste og kunne om nødvendigt den næste dag pløje arealet, hvor containerne var faldet, således at ethvert spor blev udsløttet. Det var ikke små forsyninger, der i disse måneder blev bragt til Ålborg, og sprængstoffet fandt rigelig afsætning ved de mange sabotagehandlinger. Det var dog ikke alt, man fik lov at beholde. På grund af stikkerfaren var det således umuligt at modtage nedkastninger i det sydlige Jylland og Sønderjylland, hvorfor de nørrejydske distrikter stadig måtte sende forsyninger sydpå.

Under en modtagelse i Dronninglund Storskov, der blev ledet af journalist Otto Lippert og repræsentant Ib Eskildsen, indtraf en pudsigt situation. Droppingen var forløbet planmæssigt, og hen på morgen-

stunden var hele holdet tilbage i Ålborg.

Først den næste dag skulle de to ledere påny til Storskoven for at se til godset, der var bragt i sikkerhed i et hus. På turen gennem skoven fik de pludselig øje på 12 faldskærme og containere, som hang rundt om i træerne. De ville i begyndelsen næppe tro deres egne øjne, men da de i Ålborg havde erfaret, at flyveren ikke var nået frem til nabo-pladsen, hvor den skulle have droppet den sidste halvdel af lasten, forstod de, at piloten ikke havde kunnet finde frem og derfor havde droppet lasten i det håb, at folkene fra den første plads ville blive opmærksom på »Tillægsgevinsten«.

Tyskerne var imidlertid klar over, at der var foregået noget i Storskoven og havde mandskab ude. Det lykkedes dog i hast at få samlet nogle mænd til at bjerge godset, hvilket var et frygteligt møjsommeligt arbejde, og det blev nødvendigt at fælde flere af træerne, for at få både containere og faldskærme af vejen. Kun få minutter efter at det sidste var i sikkerhed, kom de tyske patruljer frem, men de fattede ikke mistanke til de fredelige »skovarbejdere!«

Under en modtagelse ved Halkjær foldede en af skærmene sig ikke ud, hvilket resulterede i, at beholderen ramlede mod taget på gårdejer Henriksens ejendom. Her skulle depotet netop indrettes, og gårdejeren kunne ikke lade være med at udtrykke sin overraskelse over, at flyveren selv omtrent var i stand til at lægge sagerne pænt på plads! - I dette efterår iværksatte tyskerne store troppeforskydninger, og det danske jernbanenet. var stærkt overbelastet. Fra sabotørernes side blev der nu heller intet gjort for at lette transporterne! 9. august blev der rettet en aktion mod Svenstrup Station. Skønt der var masser af tyske soldater på terrænet, lykkedes det at få bomberne anbragt, og sabotørerne nåede lige at komme i sikkerhed, inden 10 minutters blyanterne detonerede og atter afbrød den østjydske længdebane.

En sabotage offensiv

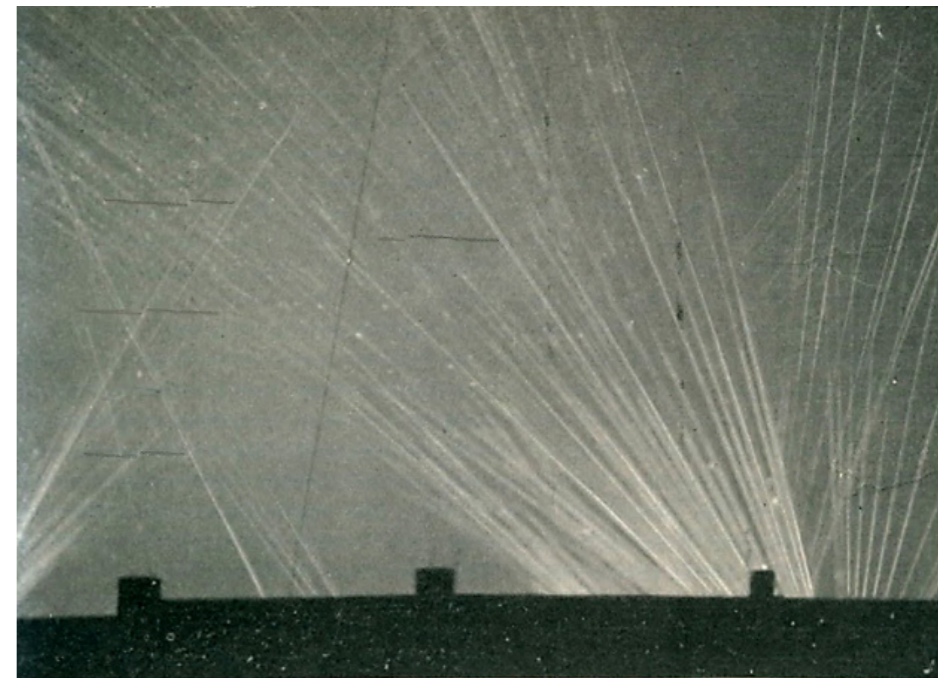
Også i Ålborg fortsatte sabotagerne. 22. august blev det tyske autoværksted, Hasserisvej 102, sprængt i luften, og 14 tyske vogne blev ødelagt. Sabotørerne gik lige løs på opgaven - heldigvis - for senere fik man at vide, at kun selve indgangen var sikker. Hække og mure, der omgav komplekset, var ellers sikret med landminer. Natten efter svømmede en mand ud på fjorden og anbragte bomber i motorerne

på 3 hydroplaner. 2 af maskinerne blev ødelagt. 1. september blev et radiotårn ved Ryå nord for Åbybro væltet ved hjælp af en bombe, og samtidig sprængtes en transformatorstation ved Vedsted. 5. september ødelagdes Ålborgs mekaniske værksted på Hobrovej, og hermed var signalet givet til ødelæggelse af en række mekaniske værksteder, som alle reparerede elektriske anlæg for tyskerne, særlig til marinens fartøjer. 15. september fik man i de første aftentimer gennemført en række fine aktioner. Fra gaden kastedes der sprængbomber op på taget af nogle træbygninger på Vesterbro, som bl.a. husede nogle af tyskernes fjernskriveranlæg. Samtidig fik sabotørerne folk fjernet fra gaden, så ingen danskere blev såret, da bomberne sprængte og ødelagde deres mål. På baneterrænet sprængtes omtrent samtidig tre tyske diesellokomotiver, og på Bejsebakken sprængtes kablerne til Vestre Alles tyske anlæg. 16. september satte en bombe, anbragt midt om dagen, en foreløbig stopper for arbejdet på den tyske kraftstation ved Ålborg Havn. Sabotørerne advarede Falcks Redningskorps, der boede lige overfor, og iværksatte selv en gadeafspærring, indtil detonationen havde lydt.

19. september kom tyskernes aktion mod det danske politi. Modstandsbevægelsen satte alle kræfter i gang for at hjælpe betjentene, som blev forsynet med falske legitimationskort. Nogle blev sendt til Sverige, og andre blev anvist arbejde andre steder i landet. - Det var også i september pastor Sandbæk eller »H. H.«, som han kaldtes dengang, blev anholdt på »Sabotør-Skolen« i Hadsten og efter tortur hos Gestapo i Århus opgav en mængde navne. Forretningsfører Nicolaysen blev således eftersøgt, men var ikke hjemme. Det lykkedes at få ham advaret, og i løbet af få dage havde »Thøgersen« tillagt sig skæg, bakkenbarter og briller, og fra et underjordisk domicil fortsatte han ledelsen af distriktet. Af anden årsag måtte også »Henningsen« forlade Ålborg, og under navnet »Bøgh« kom han til Silkeborg som nedkastningsleder. I hans sted overtog »Tage« (stud, jur. Jørgen Hesseldahl) D-kompagniet.

Adskillige mennesker fandt døden i Ålborg i disse uger. Under et forsøg på at likvidere stikkeren Henry Meister fandt den unge stud. jur. Thorkild Røge fra Randers selv døden. Meister blev hårdt såret, men overlevede likvideringsforsøget. Også barbermester Henry Løgsted blev søgt likvideret, men han overlevede sine sår. Derimod lykkedes det at likvidere stikkeren Mikkelsen. - Tyskerne iværksatte samtidig

I 1940 var der jævnlige luftangreb på Ålborg, og det hændte, at de angribende flyvere blev skudt ned. Imidlertid lykkedes det ofte de danske patrioter at bringe de nedstyrkede flyvere i sikkerhed. Øverst ses antiluftskytset i virksomhed. Nederst et typisk havnebillede fra Ålborg, hvor der bestandig lå store troppetransportskibe, der gik i fast rute til Norge.

et terror regime, dræbte Det danske Spejderkorps divisionschef, læge Richard Raetzel, kommis Chr. Andersen i købmand Jens Bechs forretning, og en lang række bygninger blev schalburgteret, bl.a. Spejderborgen og Autoforhandler Kjærulff & Søns virksomhed i Vesterå.

Den største aktion: Flyveplads Vest.

I september blev i K-kompagniet optaget en mand, som skulle komme til at føre en hasarderet plan ud i livet. Det var specialarbejder Thorkel L. Nielsen, som var beskæftiget på Flyveplads Vest og brændte af lyst efter at sabotere. Han fik en grundig uddannelse, og fik i begyndelsen af oktober lov at prøve sine evner ved anbringelse af bomber i et af Luftwaffes værksteder i Lindholm. Ødelæggelsen var 100 procent, og så gik man i gang med den helt store plan: Sabotagen mod Flyveplads Vest.

K-kompagniet havde »alle tiders depot« hos møbelpolstrer Berthel Hansen i Sagførerauktionernes gård på Nytorv, og her samledes kompagni staben om aftenen med Thorkel Nielsen. Der blev udarbejdet planer for bombernes anbringelse, og faldskærmsjægeren Bent (kaptajnløjtnant F. T. Vang) bistod med udregning af hvor store portioner, der skulle anvendes mod de enkelte mål. Så tog man fat på at ælte bomber. 3-4 nætter i træk arbejdede man, hvorefter 55 bomber lå klar. Det lykkedes Thorkel Nielsen sammen med sine 4 gruppekammerater, der alle havde beskæftigelse på flyvepladsen, at få bomberne smuglet gennem den tyske bevogtning og indtil videre gemt i frokost- og tøjskabe i kantinen. 2. november i frokostpausen blev alle 55 12 timers blyanter »trykket«, og straks efter begyndte de 5 mand udlægningen efter den i forvejen udarbejdede plan.

Udlægningen var så godt som fuldført, da nogle tyske soldater begyndte oprydning i et materiel lager, hvor Thorkel Nielsen netop havde anbragt et af sine »franskbrød«. For at tyskerne ikke skulle finde det og derefter foranledige en større undersøgelse, gav Nielsen sig i snak med soldaterne og fik herunder bomben ind under sin jakke for kort efter at lade den falde i en olietønde. Tyskerne havde imidlertid set, at han havde taget noget, og han blev anholdt for tyveri. Han blev overgivet til feltgendarmeriet, der lovede, at han skulle komme fri næste dag, da man jo ikke havde noget bevis imod ham. De øvrige gruppe-medlemmer forlod straks efter pladsen, og da man efter Nielsens an-

holdelse var klar over, at faren var overhængende, blev de samme aften sendt i sikkerhed, de to til Sverige. - Toldstrup havde sammen med sine nærmeste medarbejdere indkvarteret sig i en villa i nærheden for at se bombe eksplosionerne, men det blev en mat forestilling! Kun en enkelt eksplosion lød, og det var ikke mange minutter, himlen var oplyst af brandskæret. Næste dag stillede kompagnichefen for at aflægge rapport: Een hangar sprængt, en mand anholdt og 4 sendt bort ...

Humøret var meget, meget langt nede. Men det klarede op! Fredag eftermiddag kom alle flyvepladsarbejderne uventet hjem - de var alle blevet afskediget. Som grund kunne de fortælle, at det pludselig var blevet et rent helvede på »Vest«. Eksplosion lød efter eksplosion, og adskillige tyskere var blevet dræbt. Efter at alle var visiteret, var danskerne blevet sendt hjem, og sprængningsgrupper var sat i arbejde med at finde og uskadeliggøre bomber. De fandt nogle stykker, men da een af dem var eksploderet i hænderne på en hauptmann og havde dræbt ham og de nærmeststående, blev arbejdet indstillet, og bomberne fik lov at springe. Der opstod ild i en af de store hangarer, og for at kvæle ilden blev portene lukket, samtidig med at brandmandskab inde i hallen søgte at slukke flammerne. Pludselig eksploderede sprængladninger, der var gemt i portene, således at disse gik i baglås, og en del af slukningsmandskabet indebrændte. To store hangarer med ca. 40 maskiner blev ødelagt og endvidere et par værkstedsbygninger og officersmessen. En værkstedsvogn, som hver aften med det kostbareste, finmekaniske værktøj blev kørt til pladsens yderkant for at være beskyttet mod angreb fra luften, blev ligeledes sprængt. Tre flyvemaskiner, der havde fået bomber gemt ved benzintankene, sprængtes nogle dage senere, mens de var i luften, de to over flyvepladsen og den tredje over Hamburg.

Lige til lørdag eftermiddag vedvarede eksplosionerne, og i hovedkvarteret var det en stor gåde, hvorfor de 12 timers blyanter ikke var stabile. En af faldskærmsjægerne kunne imidlertid fortælle grunden. De stærkt vekslende temperaturer i de forskellige bygninger indvirkede således på syren i tidsblyanterne, at man vanskeligt kunne bestemme den nøjagtige sprængningstid.

Da Bomberne begyndte at springe, blev Gestapos opmærksomhed straks henledt på Thorkel Nielsen. Han kom i forhør og blev tortureret på det frygteligste. Han blev pisket og sparket, en stålhjelm blev anbragt

på hans hoved, og Gestapo manden Fritz Bech tildelte ham en mængde slag ovenpå hjelmen, hvorved han mistede bevidstheden, foruden at hans høreevne blev nedsat. Da det stadig ikke var nok til at gøre ham mør, blev der dryppet salmiakspiritus i hans øjne. I længden kunne Nielsen selvsagt ikke holde til torturen, og han fremkom med en forklaring, der tildelte ham selv en meget lille andel i aktionen, men som samtidig dækkede de kammerater, som han vidste blev tilbage i Ålborg. Lykkeligvis var dette i en periode, hvor der ikke blev afsagt dødsdomme. Nielsen kom til Frøslev og senere til koncentrationslejr i Tyskland, hvorfra han omsider vendte hjem i god behold.

Fra det engelske hovedkvarter indløb der 8. november følgende telegrafiske hilsen:

Congratulation to you and all conserved in operation against Ålborg Aerodrome stop You could not have made a better acknowledgement to the R.A.F. for their attack of Gestapo Århus.

Telegrammet blev tilstillet Kongens Kompagni, og Toldstrup føjede til telegrammet sin stabs bedste gratulationer.

Da folkeregistret forsvandt.

Mandag den 6. november løb en ny større aktion af stabelen. Man havde fået underretning om, at Gestapo havde krævet adgang til folkeregistret for herigennem at kunne efterspore de patrioter, de ville arrestere. Mandag formiddag holdt byrådet ekstraordinært møde for at drøfte de tyske krav, men midt under mødet kom der meddelelse om, at folkeregistret var forsvundet. Aktionen fandt sted ved 10-tiden, og de to kompagnier var blevet plukket for alle de mænd, som kunne blive borte fra deres arbejde. Aktionen blev ledet af faldskærmsjægeren Bent (kaptajn F. T. Vang) og var 100 procent vellykket. Alle registerkortene blev puttet i sække og båret ud på en lastbil og senere på dagen brændt, da man ikke ønskede en gentagelse af affæren fra Randers, hvor det lykkedes Gestapo at finde det røvede register. Om eftermiddagen fik man imidlertid underretning om, at kommunen havde fotokopier af alle kortene liggende i en box i Landmandsbanken. Også tyskerne ville sikkert få det at vide, og man besluttede derfor ikke at tøve. Bent, Bloch (læge E. Amundsen) og Nybo (Arne Elstrøm) fuldførte aktionen, som bragte

Gestapo til at rase. Tyskerne anholdt et par af kommunens funktionærer som gidsler for registrets tilvejebringelse, og enhver sabotør, der i mange uger derefter blev anholdt, fik en ekstra dragt prygl for folkeregistret, selvom de intet som helst havde haft med det at gøre.

I november blev der også indledet en ny offensiv mod de tyske jernbanetransporter. Ved et tilfælde blev et par bevæbnede sabotører anholdt i Hasseris, og overfor Gestapo kunne en af dem fortælle, at en del sabotage ordrer kom fra en journalist på Ålborg Amtstidende. 14. november blev bladet omringet, men takket være dæknavnene fik de eftersøgte tid til at forsvinde.

Ejgenbroth måtte forlade byen, og i hans sted blev journalist Otto Lippert udnævnt til chef for K-kompagniet, der med bistand af købmand Thuen fik indrettet et fint »Revisions-Kontor« på Vesterbro, hvorfra man en tid kunne lede arbejdet. Politifuldmægtig Poul Larsen, der havde arbejdet illegalt både i Frederikshavn og Randers, kom på dette tidspunkt tilbage til Ålborg og blev adjutant hos Thøgersen. I december ledede han en modtagelse ved Romdrup, hvor tyskerne blev alarmeret, inden holdet var kommet væk.

Poul Larsen blev anholdt, da han var på vej til Ålborg og havde en maskinpistol i cyklens bagagebærer. Gestapo var straks klar over, hvem de havde for sig, og Larsen blev udsat for en frygtelig behandling. Hans tilståelser resulterede de følgende dage i masse anholdelser i Ålborg. Man troede, at det ville lykkes Larsen at begrænse sine tilståelser til Ålborg distrikt, men kort efter slog store tyske politistyrker ned også i Frederikshavn, Sæby, Dronninglund, Randers og Mariager. Overalt fik tyskerne rigt bytte, fordi det viste sig, at Larsen havde større kendskab til det illegale arbejde i Nordjylland, end selv hans nærmeste kammerater anede, og derfor var man ikke i stand til at advare dem, der var i farezonen. Det var intet mindre end en katastrofe, der ramte Region I, og det skyldes kun een mand, at det trods alt lykkedes at redde enkelte dele af de ødelagte distrikter. Denne ene mand var regionschefen Toldstrup, som bragte inspiration og opmuntring med sig overalt. I de dramatiske dage var han på færde alle døgnets timer, og som altid lykkedes hans arbejde.

10. marts 1945 blev Poul Larsen henrettet af tyskerne i København. I Ålborg måtte distriktschefen Nicolaysen forsvinde sammen med en del af lederne. Som ny distriktsleder udpegede Toldstrup Djurslands

chef, »Søby« (kriminalbetjent, kaptajn af reserven, J. A. Jørgensen, Horsens), der ved nytårsskiftet kom til Ålborg, og under navnet »Åbo« overtog ledelsen.

Jens Lyhne blev forflyttet til Vejle som nedkastningsleder, Otto Lippert kom til Hobro som distriktsleder og Ib Eskildsen kom til Års som afsnitsleder i det vidtstrakte Himmerlands distrikt. Som chef for K-kompagniet udnævntes stud, polyt. Carl Hare, mens »Tage«, (løjtnant Jørgen Hesseldahl), som takket været en endeløs række af mirakler slap uskadt gennem alle aktioner og razziaer, fortsatte som leder af D-kompagniet.

Konkurrencen mellem de to kompagnier om effektivitet, kvalitet og kvantitet i sabotagen blev nu yderligere forstærket. Året blev indledet med et par vellykkede sabotager mod kartoffeltørrerierne i Romdrup og på Axa i Ålborg. Allerede inden årets udgang var der i D-kompagniet blevet dannet en »Dagdriverbande« bestående af Carl Hare, »Emil« (Ib Olsen), »Sømanden« (Orla Nielsen), »Max« (Henning Røge) og Axel Laulund. Det var lutter »illegale« folk, som ikke havde andet at beskæftige sig med end våbenmodtagelse, sabotage og instruktion. Efter at Carl Hare var blevet udnævnt til kompagnichef, indtrådte Søren (Henrik Gulstad) i hans sted, og »Tarzan« (Niels Hav) blev leder af banden.

Kjelds modige kamp mod Gestapo.

Man var imidlertid ikke nået ret langt ind i 1945, før Ålborg organisationen atter blev udsat for en række smertelige tab. Henning Røge var som allerede nævnt blevet dræbt i Nørresundby, og den 27. januar fik Gestapo tilfældigt dræbt endnu een af de bedste gruppefolk. Henrik Platou var netop kommet til Ålborg for med sin gruppe at udføre likvidering af nogle folk, der af modstandsbevægelsen var dømt til døden. Gruppens medlemmer var blevet indkvarteret forskellige steder, og »Kjeld« (Svend Ulrich Pedersen fra Silkeborg) havde fået anvist et værelse hos frøken Wognsen, Løkkegade 2. Her boede desuden en jernbanesabotør, og skæbnen ville, at han en dag blev angivet til Gestapo.

4 tyskere blev sendt af sted for at anholde manden i Løkkegade. Den ene blev på gaden ved vognen, mens 3 andre gik op i lejligheden. Det var kl. 6 om morgenen, og frøken Wognsen åbnede døren, der var ved at blive sprængt. De to tyskere løb forbi hende ind i lejligheden og kom

til det værelse, hvor Kjeld sov. Han vågnede straks, greb sin pistol og fyrede mod de to tyskere. Den ene, Kurt Meyn, en af de mest forhadte Gestapo folk, sank straks død om, mens den anden, Kurt Graef, blev såret. Han nåede dog forinden at fyre mod Kjeld, der blev ramt, men kravlende henover gulvet søgte Kjeld at undslippe. Inde i stuen fik han imidlertid øje på den tredje Gestapo mand, Karl-Heinz Fischer, og der udspandt sig en kort ildkamp. Fischer blev så hårdt såret, at han senere døde.

Gestapomanden på gaden havde imidlertid tilkaldt forstærkning, men inden tyskerne nåede frem, var Kjeld død. Kjelds modige dåd aftvang beundring overalt - undtagen hos Gestapo.

I et brev, der er kommet i min besiddelse, og hvori begivenheden omtales udførligt, slutter brevskriveren (en kvindelig kontorassistent hos tyskerne):

»Es war eine Aufregung und ein Schlag für unsere Dienststelle. Zwei unserer besten Kameraden einfach tot und dann noch einer schwer verletzt, und alles nur von einem Mann. Wir sind total verzweifelt und kann es heute noch immer nicht fassen«.

Det var klart, at tyskerne ville hævne sig, men hvordan? Meget havde man forudset, men ikke det, der skete. Nogle dage efter begivenheden i Løkkegade blev Falck kaldt til Svenstrup, hvor man havde fundet liget af en nøgen ung mand. Det var Kjeld. Gestapo havde klædt ham nøgen og derefter anbragt en sprængladning i hans Mund. Efter at hans hoved var bortsprængt, havde de ladet liget ligge på åben mark. Hævnen var fuldbyrdet til skræk og advarsel for danskerne, der imidlertid følte sig hensat til den mørkeste middelalder, hvor legemer blev sønderdelt på hjul og støjle.

Smertelige tab.

Ikke længe efter blev to dristige sabotører dræbt i Nørresundby. Carl Hare, Ib Olsen og Henrik Gulstad var trængt ind på det store halmdepot på Ø. K.s Cementfabrik og havde fået anbragt deres brandbomber. Under tilbagemarten blev de imidlertid overrasket af Schalburg folk, der havde vagten på området. Carl Hare undslap, men Emil blev såret. Gulstad gemte sig i et cementrør, men her blev han offer for en

vildfaren kugle, og hans lig blev fundet et par dage senere. Den sårede Ib blev bragt til Amtssygehuset af Falck, der - tro imod sædvanen - straks underrettede modstandsbevægelsen. Kort efter blev den sårede sabotør afhentet af Knuds gruppe, og i en Falck ambulance blev han bragt til Dronninglund Sygehus. Hans ene ben var skudt over, men man troede, han klarede den. Imidlertid stødte der komplikationer til, og han døde få dage efter. Både hans og Henrik Gulstads lig blev udleveret til forældrene. Der er grund til ved denne lejlighed - skønt der var gået mange forud og flere fulgte efter - at fremhæve enkelte funktionærer i Falcks Redningskorps. Modstandsbevægelsen gik aldrig forgæves til overassistent Kaj Rasmussen hos Falck. Sammen med redningsinspektør Lomholt, vagtmester Skovgård og et par af redderne var de i stand til at klare omtrent enhver situation. Rasmussen måtte senere gå under jorden og blev da motorordonnans hos Toldstrup, og redder Jens Nielsen blev assistent hos Lyhne i Vejle.

Det var også Falck, der ydede »Knud« og hans gruppe hjælp, da det begyndte at knibe. Gruppen havde fået ordre til at likvidere stikkeren og terroristen Franz Toft. En dag mødte de ham på Bispensgade, og Henrik Platou søgte at skyde ham ned. Revolveren klikkede imidlertid, og hans kammerat Vagn blev forhindret i at fyre, fordi nogle børn kom imellem. Inden »Knud« kom væk, havde Franz Toft fyret og ramt Platou, der imidlertid flygtede ned til Falck. Han var hårdt såret, men bragtes via Kommunehospitalet til læge Warberg i Vejgård, hvor der var indrettet illegalt hospital, og det så ud, som om han kunne klare sårene.

Et par måneder forinden var en patriot blevet såret, og også han havde boet hos dr. Warberg og hos fru Gram Hansen i Kærby. Begge steder havde hans kæreste fået lov at besøge ham. Senere gik forlovelsen i stykker, og kæresten snakkede om sin viden, blev anholdt af Gestapo og truet til at opgive de steder, kæresten havde boet. Samtidig satte Gestapo en aktion ind mod dr. Warberg, fru Gram Hansen og læge Bartholdy i Skørping, der alle blev anholdt. Hos dr. Warberg fandt de Platou, der blev anholdt og senere henrettet i København. Hans bane-mand, Franz Toft, blev senere anholdt og dømt til døden. Den 8. oktober blev han henrettet i Viborg.

Hos fru Gram Hansen boede Vagn og Mogens (Hans Krarup Andersen fra Silkeborg). Det lykkedes Vagn i pyjamas at flygte over husta-

gene og at komme i sikkerhed, mens Mogens satte sig til modværge. Kampen var imidlertid håbløs, og han blev dræbt.

Mod nye sejre.

Det var tab, der selvsagt virkede frygtelig nedslående i modstands-grupperne i Ålborg. Det var stadig de bedste mænd, der måtte dø, men kampen fortsatte, og sabotørerne vandt sejre. I februar-marts 45 havde Jylland troppetransporter som aldrig før, og banesabotagen fik et opsving, som ingen ville have troet muligt. En aften meddelte gruppernes udmærkede jernbaneforbindelse, at der holdt store troppetog parat til at køre syd på. Det var et meget kort varsel, man havde fået, og man kunne ikke nå at få udlagt bomber. Imidlertid blev der ringet til statsbanerne, at der var lagt bomber ved Ny Kærvej. Tyskerne havde naturligvis ingen grund til at tro, at det var falsk alarm. De tvang Falck til at etablere nødbelysning ved Ny Kærvej, mens man søgte efter bomber, og da sabotørerne cyklede til Skalborg og lagde de hurtigt detonerende Bbomber, kunne de iagttage den store belysning til ære for »Telefon-Bomberne«!

Der lå i den tid en hel del sne, som var sabotørerne en storartet forbundsfælle. I snedragter, lavet af hvidt faldskærmsstof, kunne skipatruljer snige sig ind til banelinien, lægge bomberne og forsvinde igen. I 5 døgn holdt man på denne måde linien blokeret, men man havde i et telegram lovet englænderne, at intet tog ville blive afsendt i 7 døgn. Femtedagen blev et militærtog afsendt fra Ålborg, men ved Ellidshøj bragte lokomotivet et par kraftige ladninger til at eksplodere og maskinen og de to nærmest følgende vogne væltede. Sabotørernes løfte om de 7 døgn blev holdt, og der kom lykønskningstelegram fra det allierede hovedkvarter.

Også i Ålborg fortsatte sabotagen, væsentligst gennemført som aktioner ved højlys dag. Dette gjaldt således adskillige H. K. P. værksteder (Heim Kraft Parkstelle), det stærkt bevogtede Nordjydsk Hanomag, nogle elektromekaniske værksteder, et valseværk på »Norden« til fremstilling af tipvognsskinner, et par kulkraner, 2 vandflyvemaskiner med mere. Fremhæves må også Eyvinds og Basses sabotage på Flyveplads Øst. Forklædt sneg de sig ind på pladsen, og trods vagtposterne fik de anbragt bomber i 3 flyvemaskiner, i en motor til afprøvning af elektriske installationer og ved 2 luftværnskanoner. Målene blev øde-

lagt, og tyskerne anholdt vagterne - 3 Sommer folk - som de eneste, der kunne antages at have udført sabotagen!

I marts blev ligeledes den største procent af de værnemagerbiler, der stadig var i gang, sprængt ved hjælp af en pakke PE på motorblokken. Heller ikke skibssabotagen må glemmes. I oktober 1944 havde man sænket to forpostbåde i havnen, og 9. april blev der sprængt hul i endnu et tysk orlogsfartøj. sabotagen udførtes på den måde, at en sabotør i egenskab af havnearbejder bragte bomberne om bord, trykkede blyanterne, og nogle timer efter gik fartøjerne til bunds.

At sabotørerne ikke manglede lune, vidner følgende ordrette rapport om: »Fredag 23. marts 1945 begav D. 4 sig til Skørping med den opgave at jage de lokale værnemagere en skræk i livet og for derved at hæmme den meningsløse, tyske rydning af nåleskovene. Opgaven blev løst således: Kl. 13 lagde vi os på lur i skoven, og kort efter kom de første spand heste med træ til tankfælder. Hestene og kuskene blev ført ind i skoven, hvor seletøjet blev beordret af hestene. Derefter bandt vi kuskene. Senere blev noget af seletøjet findelt, og vi beordrede kuskene til at spise det - men de kunne ikke spise så meget. Så beordrede vi kuskene til at tage benklæderne af. Deres mimik fortalte os tydeligt, at de ventede en regulær endefuld, men den udeblev. I stedet fulgte en lille time i »hvordan en rigtig dansker bør være«, og som klimaks på forestillingen nedlagdes det flotteste spand for øjnene af dem ved hjælp af en MP med lyddæmper. Endelig kom forklaringen på, hvorfor de skulle tage bukserne af. De blev tvunget til at bestige deres gangere og ride igennem byen, hvilket naturligvis vakte stor jubel blandt byens indbyggere.

Efterhånden blev der så meget at gøre med sabotage, våbenmodtagelse og våbenfordeling, at 3. kompagni, der havde været formeret i reserven som militskompagni under bogtrykker Holten Andersen, måtte rykke frem i linien. Som næstkommanderende og senere chef fungerede »Jacob« (Knud Nielsen, København). Jacob var blandt Danmarks første sabotører. Da han blev anholdt, idømtes han 8 års tugthus, men efter 2 års forløb blev han befriet i Horsens og kom med i arbejdet i Ålborg.

Til angreb på Gestapo

Under en transport af våben fra Springborgs Trævarefabrik på Vesterbro, hvor man havde depot, var Gestapo blevet opmærksom på hestekøretøjet, der førtes af bogtrykker Holten Andersen og grosserer Robert

Efter kapitulationen foretog repræsentanter for Special Forces sammen med Toldstrups stab en rundtur til nedkastningsholdene i Jylland.

Øverst taler Commander Hollingworth til dropping folkene i Randers. Bag ham ses oberstløjtnant Cai Winkelhorn fra USA og bylederen i Randers, søløjtnant Lonsdale. Til højre nedkastningschefen i Randers, Johannes Andersen, samt Toldstrup, Hollingworth og Winkelhorn i samtale med en af holdcheferne Poul Frandsen.

I Midten til venstre Toldstrup sammen med en af de kvindelige sekretærer, der holdt ud lige til kapitulationen, fru Gertrud Pedersen.

Til højre containers bragt i skjul i en lade, hvor de senere kunne pakkes ud og indholdet fordeles til de underjordiske organisationer.

Nederst en optagelse fra en nedkastningsplads ved Farsø. Flyveren har kastet fint, og der vil ikke gå mange minutter, før bilen med fuld last er på vej mod depotet.

Mortensen. Efter en dramatisk kamp blev de begge anholdt, Holten Andersen var såret, men måtte stå de ikke særlig blide afhøringer igennem. Kort efter fik Carl Hare underretning om, at Gestapo var i færd med at bortføre våbenlageret fra Springborgs Fabrikker, og at der var tykt af tyskere på gaden udenfor fabrikken. Carl fik fat i 5 af sine gutter og i en af de beslaglagte personbiler forberedte man en overraskelse til tyskerne. Alle var bevæbnet med maskinpistoler, og da bilen passerede Vesterbro viadukten, blev der afsikret og ruderne blev rullet ned. Et øjeblik efter lød Carls ordre: Fyr!

Det var Optakten til et sandt inferno af hamrende maskinpistoler, rettet mod de vogne og Gestapo folk, der stod udenfor Springborgs. Et øjeblik efter var det imidlertid sabotørernes bil, der var skydeskive. Med 80 kilometers fart fortsatte bilen ud ad Hobrovej, mens patrioterne fyrede ud gennem ruden i bagvinduet. Bilen var imidlertid så medtaget af tyskernes kugler, at den meget hurtigt nægtede at fortsætte. - De 6 mand slap alle bort i god behold, kun den ene havde fået et projektil gennem venstre arm. 4 Gestapo mænd var blevet dræbt og adskillige såret. - Som allerede nævnt havde den tyske Sicherheitsdienst sendt sine dygtigste folk til Ålborg, og en af grundene hertil var, at tyskerne vidste, at regionschefen og lederen af hele den jyske forsyningstjeneste sammen med sin stab holdt til i Ålborg. - Toldassistent Anton I. Jensen var i Skive blandt de første, der organiserede modstand mod tyskerne, og da arbejdet kom ind i faste rammer, blev han byleder og klarede arbejdet så fint, at Flemming Juncker i ham så både sin egen og Christian Ulrich Hansens afløser. I begyndelsen af 1944 fik Jensen ordre til at forsvinde fra Skive, og dagen efter dukkede han op i Århus som Toldstrup med en ganske lille stab, hvoriblandt var sekretæren Liss Errboe fra Silkeborg, kontorchefen, overbetjent Peter Petersen, København, og brødrene Vagn og Jørgen Hesseldahl fra Århus. Liss blev i øvrigt et halvt års tid senere anholdt under kurértjeneste og anbragt i Frøslev lejren. Overbetjent Petersen blev dræbt ved det tyske terror attentat mod ekspressen ved Hobro i oktober 1944, og af den lille Århus gruppe, der var knyttet til staben i den første tid, klarede kun Jørgen skærene. Vagn måtte til Sverige, og en anden af gutterne, »Max« (Henrik Røge), faldt under kamp mod stikkeren Henry Meister i Nørresundby i oktober 1944.

Toldstrup var i sin gamle Ford og med Tage Hansen, Århus, som

chauffør på farten næsten hele døgnnet rundt for at organisere modtagergrupper og fordele våben og sprængstoffer. Århus lå imidlertid ikke særlig centralt for arbejdet, og i løbet af sommeren kom det på tale at flytte til Ålborg. En uventet Gestapo aktion, der bl.a. kostede to fortræffelige faldskærmsfolk deres frihed, gjorde tanken til en realitet, og i begyndelsen af august flyttede Toldstrup til Ålborg. Foruden de allerede nævnte var staben blevet forøget med Bloch (læge E. Amundsen), Kirsten Kretzschmar, Annie Mouritsen og Gertrud Pedersen, alle fra Randers, samt faldskærmsjægerne Bent (kaptajnløjtnant F. T. Vang) og Svend (kaptajnløjtnant Kofod). De unge pigers opgave bestod i kurértjeneste og kontorarbejde. Efterhånden som organisationen blev større og stærkere, voksede også opgaverne.

Et omfattende »Firma«.

Selvfølgelig var nedkastnings operationerne det vigtigste, og det lykkedes Toldstrup at udbygge Jylland til i alt at have 289 godkendte nedkastningspladser, og efter kapitulationen gav de allierede ham den kompliment, at han havde organiseret Europas bedste modtagelse. Ca. 2500 mand blev uddannet i dette særlige arbejde. Toldstrups største evne var hans organisationstalent og dernæst, at han altid forstod at sætte de rigtige folk på de rigtige pladser. Selv forstod han at indgyde sit mandskab tillid - også til deres eget værd. Som sin første mand i nedkastningsarbejdet havde han Bloch, der var en ganske utrolig energisk og handlekraftig medarbejder.

Som chef for Region I var Toldstrup leder af al sabotagen i Nordjylland og blev her bistået af sine to dygtige faldskærmsfolk Bent og Svend, der bl.a. rejste rundt i regionen og instruerede militærgrupperne i de mange forskellige våbentyper, som af de allierede blev stillet til den danske modstandsbevægelses rådighed.

I midten af februar 1945 ønskede modstandsbevægelsens øverste ledelse i Danmark, at der skulle være officerer i spidsen for de forskellige afsnit, og Toldstrup blev som regionsleder afløst af kaptajn Schøller, som i over et år havde været borte fra regionens illegale arbejde, men i mellemtiden havde arbejdet for efterretningstjenesten.

Foruden det her nævnte kom organiseringen af de såkaldte Hiccup operationer, hvorunder danske fiskerbåde nær ved den engelske kyst mødte allierede orlogsfartøjer, som gav de danske både våben- og

sprængstoflaster om bord. Hver båd afhentede cirka 2 tons materiel pr. gang. Dette arbejde blev ledet af Dahl (søløjtnant Lonsdale) og Jørgen Jensen (pastor Kvist, Onsild). - Under Toldstrup sorterede endvidere i lang tid en likvideringsgruppe af særlig udvalgte folk. I løbet af vinteren fulgte også waterdroppinger, som lededes af »Ørn« (læge Ove Høegh-Guldberg, Gjedved). I august 1944 oprettedes en informations-tjeneste med korrespondenter over hele Jylland (i det allervæsentligste dette værks jyske medarbejdere). Korrespondenternes daglige sendinger til »Hans Andersen, Postbox 214, Ålborg«, blev fordelt til B.B.C. (pr. radiosender), til D.P.T. (Dansk Pressetjeneste i Sverige pr. illegal bådroute) og endelig til modstandsbevægelsens forskellige afdelinger, som havde brug for Nyhedstjenestens autentiske meddelelser.

Toldstrup var pioner i Provinsen hvad bilers anvendelse i det illegale arbejde angik. Under hovedkvarteret kørte til stadighed to faste privatchauffører (Hans Christiansen og Tage Hansen fra Århus). Desuden lånte man 15 personvogne, som blev fordelt til de forskellige distriktsledere, der anvendte dem i egenskab af »læger«, »dyrlæger«, funktionærer ved luftværnet o.s.v.

I fortegnelsen over de arbejdsgrøene, som sorterede under Toldstrups hovedkvarter, må heller ikke glemmes »S. P. gruppen«, der under Nybos (Arne Elstrøm) ledelse bestandig holdt forbindelsen med Sverige udbygget. Dette for modstandsbevægelsen så ganske uvurderlige arbejde behandles imidlertid udførligere i afsnittet fra Vendsyssel, dog skal her kun nævnes, at Nybos organisation også havde ruter fra Ålborg, Hobro og Grenå samt efter behov andre østjydske byer.

Da Carl faldt.

Når det fra eftersommeren 1944 lykkedes at udbygge nedkastningerne i Jylland så stærkt, som tilfældet var, skyldtes det først og fremmest, at de allierede efter invasionen og erobringen af Frankrig var i stand til at afse mange flere flyvemaskiner end tidligere til den danske modstandsbevægelses forsyninger. Men det skyldtes også, at man fra Jylland fik hurtig og sikker forbindelse med Special Forces hovedkvarter i London, idet Toldstrup fra efteråret 1944 rådede over to telegrafister »Moses« (kvartermester i marinen Poul Erik Nielsen og »Bruhn« (flyverløjtnant J. G. Bergh). De to telegrafister gik med ildhu til deres gerning. Af sikkerhedsgrunde måtte de kun sende 600 bogstaver om da-

gen, men da operationerne i de sidste måneder gjorde det nødvendigt, sendte de gennemsnitligt 3000 bogstaver om dagen.

Gestapo udfoldede stor energi for at komme radiotelegrafisterne til livs, men det lykkedes dem aldrig, skønt de ofte var dem på meget nært hold. »Bruhn« var således to gange lige ved at blive anholdt, den ene gang i november i Egholmsgade i Ålborg, da han sendte fra sin broder, journalist Ole Berghs lejlighed, og den anden gang i marts 1945, da han var ved at etablere sendested i Als sammen med sin uadskillelige hjælper »Carl« (stud, polyt. Carl Møller, Hornslet). Radiogrupperne nåede dog ikke 5. maj uden tab. Den 26. april sendte »Bruhn« fra en lejlighed på Østerbro, mens Carl stod ved vinduet og holdt udkig efter Gestapo. Uden at de illegale vagtposter havde anet uråd, kom Gestapos pejlevogn pludselig kørende, gjorde holdt udenfor ejendommen, og Gestapo'erne myldrede ud. Carl advarede straks Bruhn, der i overensstemmelse med sin instruks øjeblikkelig forlod lejligheden. Da han nåede ned til indgangen, stod der to tyske politifolk i døren. Bruhn standsede, rev en tændstik og tændte sig en cigaret og gik derefter uantastet forbi de to tyskere og blandede sig med folk, der nysgerrigt havde taget opstilling på den anden side af gaden. Carl ville imidlertid søge at redde de mennesker, der havde stillet lejligheden til rådighed. Han tog senderen i en mappe og løb op på loftet, hvor han anbragte den under taget. Han kunne allerede da høre tyskerne på trappen og kunne ikke undslippe. Carl låsede sig derpå inde på et værelse og skrev her på en lap papir nogle få rørende afskedsord til sine forældre og til den pige, han elskede. Så tog Carl den ulige kamp op mod tyskerne. Han blev dræbt efter få minutters kamp, kun ti dage før kapitulationen.

Med Toldstrups hovedkvarter i Hobro og Hadsund.

At Toldstrup og hans stab klarede sig hele besættelsen igennem, trods den energiske Gestapo eftersøgning, skyldtes en meget fin efterretningstjeneste, samt at kontoret var uhyre mobilt. Kufferterne kunne pakkes i løbet af få minutter, og der var altid en bil i nærheden til at transportere det hele bort. Ofte er opbrud og flytning sket i løbet af et kvarters tid, og det hændte, at det ikke var ét minut for tidligt, at kontoret blev flyttet.

Fra august til december holdt Toldstrup ud i Ålborg ved at flytte fra det ene sted til det andet, bl.a. havde man hovedkvarter i Vesterbro 34

hos fru bankassistent Rasmussen, i Menighedshjemmet, på Nordvestvej, hos søster Ragna i Christiansgade, hos journalist Drachmann i Bredegade, hos apoteker Strøyberg i Jens Bangs Stenhus, og mangfoldige andre steder. Helt fint blev det, da hovedkvarteret fik overladt en hel villa på Plantagevej. Her havde man noget af det ideelle, men da Poul Larsen blev anholdt, var man nødt til at forlade »Godset«, da Larsen muligvis vidste besked med det. Det gjorde han imidlertid ikke, men i april 1945 blev Gestapo klar over, hvad villaen havde været anvendt til, og den blev sprængt i luften.

Efter Poul Larsens anholdelse flyttede Toldstrup sit hovedkvarter til Grenå, og herfra igen til Hobro. Skønt Hobro ikke er nogen stor by, lykkedes det at få oprettet et fint hovedkvarter ved hjælp af boghandler Kibsgård Mikkelsen, søstre Olga og Helga Henrichsen, kordegn Rasmussen og hans uforlignelige kone, fru dommerfuldmægtig Mortensen, overlærer Weiersøe Jensen og lærerinde frøken Gudrun Frederiksen.

I slutningen af måneden satte Gestapo imidlertid en omfattende razzia ind mod illegale grupper i Hobro, og Toldstrup måtte flytte påny. Denne gang blev det til hans egen hjemegn, Skive og Roslev i Salling, hvor han holdt ud en måneds tid. Så blev residensen forlagt til Hadsund, hvor hovedkvarteret blev opslået hos plantageejer Engberg på »Marienhøj«, det mest idylliske sted, nogen »underjordisk« har holdt til, og staben indkvarteredes hos pastor Thomsen, vognmand Heyn og apoteker Gorm Knudsen, mens hotelejer Kjær Olsen tog ansvaret for den daglige modtagelse af den omfattende post.

Pigerne lovede, at de aldrig ville forlade »Marienhøj«, men da det lykkedes Gestapo at indkredse radiosenderne, og Ejgenbroth 22. april blev anholdt ved Hobro, måtte Hadsund opgives, og staben flyttede tilbage til Ålborg, hvor man havde kontor hos Firmaet P. C. Petersen i Vesterå, indtil man kunne flytte til Hotel Phønix.

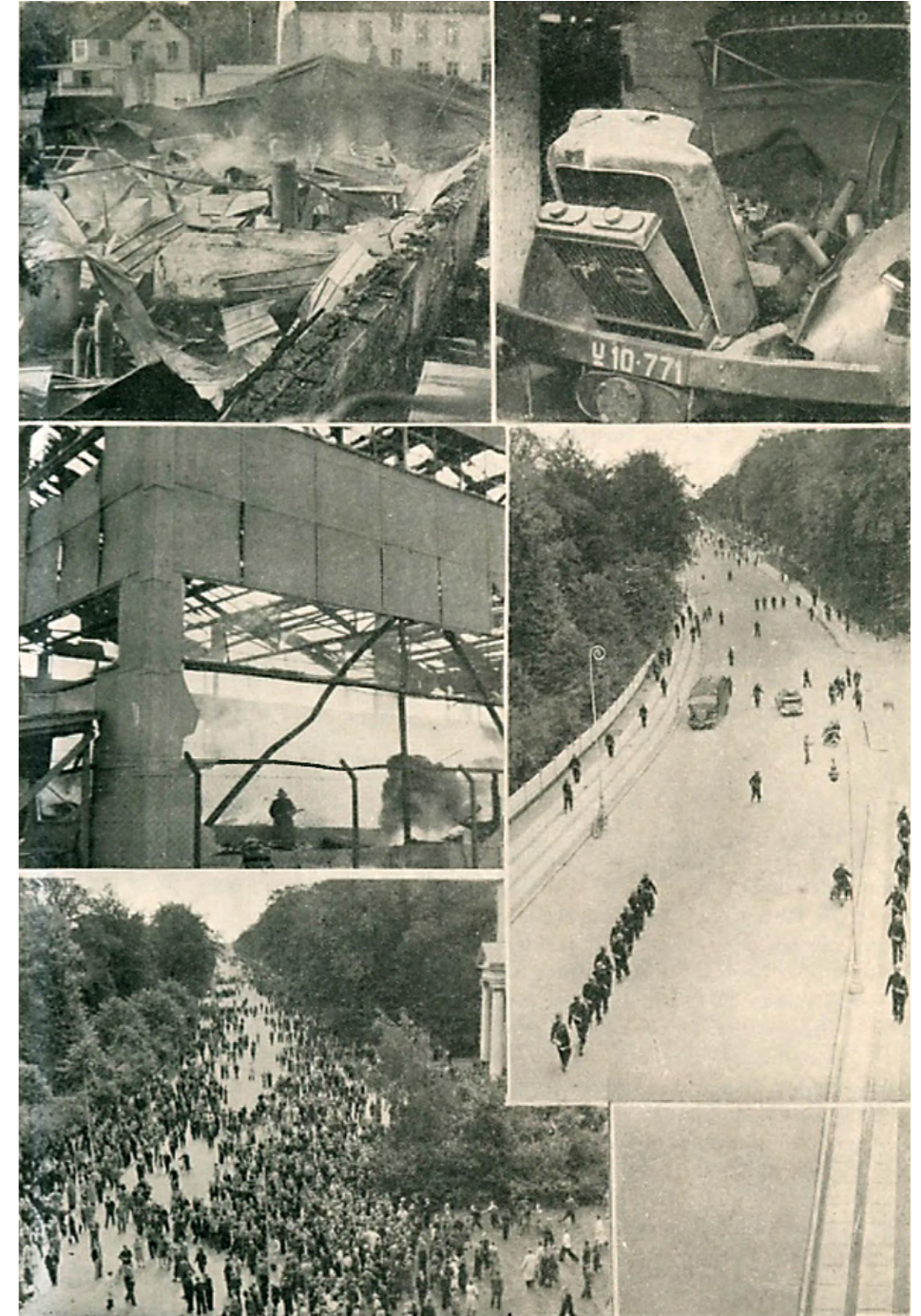
De mange Flytninger fik dog aldrig lov til at påvirke arbejdet. Det kunne undertiden knibe med at overkomme det hele, men alle var klar til at ofre om det så var hele nattesøvnen, og i nedkastningsperioderne var hovedkvarteret storaftager af Mecodrin tabletter.

I forårsperioden 1945 kom »det store sus« fra luften, idet man da modtog over 2000 containers mod 150 i samme tidsrum året i forvejen. Trods alle vanskeligheder blev også transporterne på jorden afviklet.

Øverst til venstre et saboteret, tyskarbejdende bilværksted i Hasseris. Til højre resultatet af en enkelt pakke PE sprængstof anvendt mod en værnemagerbil.

I midten til venstre ses brandvæsenet i arbejde på den saboterede eternitfabrik, hvor tyskerne havde store magasiner. Nederst et opløb udenfor Ansgars Kirken i Ålborg i de bevægede august dage. Folk er ved at gå til angreb på et par feltmadrasser.

Til højre det samme gadebillede 5 minutter senere. Tyskerne er rykket ud med store styrker og skyder vildt til alle sider.

Der var på dette tidspunkt forbud mod alle jernbanetransporter undtagen for fødevarer samt de for krigsindustrien nødvendige dele. Det kneb lidt at camouflere de store våbensendinger, men det lykkedes ved hjælp fra en del statsbanefunktionærers side at få godset af sted som maskindele, kartofler, møler o.s.v. I Ålborg chartrede man en flytteomnibil med møblement til en 2 værelses lejlighed. Bussen blev fyldt med »gods«, men yderst blev møblelementet anbragt, og tyskerne lod sig bluffe. - Da kapitulationen oprandt, havde den jydsk forsynings-tjeneste 95 pladser stående parat til modtagelse af containers eller -faldskærmsjægere.

2000 frihedskæmpere i Ålborg.

I det nye år blev det klart, at krigen nærmede sig Danmarks grænser, og de allierede kunne når som helst sætte en ny invasion ind. Åbo satte derfor store kræfter i gang for at rekruttere nogle militskompagnier. Rekrutteringen tog ganske særlig fart i marts og april, og den 4. maj var der organiseret i alt 2000 mand. Kærnetropperne udgjordes af K. og D. kompagnierne, hvis mandskab alle havde været i ilden, og alle havde deltaget i skydeøvelser. Også 3. kompagnis mandskab havde haft skydeøvelser, idet man havde fået rådighed over en hvælvet kælder i Rørdal, hvor der kunne skydes med såvel pistol og maskinpistol som med karabin.

K-kompagniet havde fortsat Carl Hare som chef, mens Jørgen Hessel-dahl midt i marts var blevet forflyttet og afløst af løjtnant F. L. Toft (»Møller«). 3. kompagni havde efter Holten Andersen Knud Nielsen som chef. I 4. kompagni stod 50 mand under kommando af den næstkommanderende i byvagten, sergent Rothmann. 5. kompagni var sammensat af de illegale politistyrker under kommando af kriminalbetjent Nissen, overbetjent Lars Westergård og politiassistent J. J. Christensen. 6. kompagni var under Alfred Andreasen (»Kaj Jensen«) stillet til rådighed for orlogskaptajn Arendrup til beskyttelse af havne anlægene, mens 7. kompagni bestod af politiet i Nørresundby under overbetjent F. Thomsen, suppleret med 30 sabotører under politibetjent Poul Andersen (»Krølle«), der efter kapitulationen blev dræbt ved en kørselsulykke på Sjælland. De 3 første kompagnier havde delt byen imellem sig med militsopgaver for øje. Premierløjtnant Traulsen, der var ansat i det civile luftværn, var i februar blevet anmodet om at stille sig til

rådighed for at yde bistand i taktisk henseende, og 5. maj gjorde Åbo ham til sin stabschef. Endvidere rådede man over en udrykningskolonne under ledelse af Erik Skali Sørensen og løjtnant Bastholm. Af de 2000 mand var ca. 1400 bevæbnet.

4. maj trådte styrkerne i højeste beredskab og mødte på alarmpladserne uden våben til instruktion. Det var hensigten - i overensstemmelse med den forlængst lagte mobiliseringsplan - samme nat at angribe arresten i Kong Hansgade for at befri de politiske fanger. Imidlertid havde arrestpersonalet afgivet løfte om, at fangerne ville blive givet fri den 5. maj om morgenen.

I arresten sad på dette tidspunkt kun 3 mand, idet et halvt hundrede fanger 3 dage forinden var blevet ført til Frøslev lejren. Også de 3 fanger meddelte de tyske arrestforvarere, at de ville blive givet fri den følgende morgen, men ved 4-tiden om natten kom Gestapo til arresten og hentede deres fanger: Landmand Åge Ingemann Christensen, købmand Nic. Frandsen og journalist Ejgenbroth. Gestapo, der kørte i 12-15 stærkt armerede niler, ønskede at forlade byen og ville medtage fangerne som gidsler. Der var kun få folk på gaden, da den uhyggelige kortege i den tidlige morgentime kørte over broen mod Vendsyssel, og ingen søgte at standse de tyske terrorister. Nord for fjorden gav Gestapo chefen Bolle ordre til i Vildmosen at skyde de 3 fanger, da deres arbejde som gidsler var forbi. Imidlertid kørte bilen med fangerne i grøften, og en af Gestapo mændene, den dansktalende Jessen-Mikkelsen (Reiner), der havde fået overordentlig kolde fødder, benyttede sig af den almindelige forvirring til at få overdraget likviderings opgaven, mens kolonnen fortsatte op gennem Vendsyssel. I Vildmosen frigav han de tre fanger, mens han selv tog til Brønderslev og meddelte Bolle, at ordren var udført.

Fra købmanden i Tylstrup lykkedes det at få tilkaldt konsul Sigurd Müller fra Røde Kors og en Falck ambulance, der kørte Christensen og Frandsen på Kommunehospitalet. De var begge blevet torteret på det frygteligste 3 måneder i forvejen og havde endnu ikke overstået de kvæstelser, Gestapo havde givet dem. Først hen på efteråret var købmand Frandsen så restitueret, at han kunne vende tilbage til sin forretning.

4. Maj holdt Lokalkomitéen et møde, hvor også Ålborg Byråd var repræsenteret, og det vedtoges at rette en henvendelse til byens tyske

kommandant, oberst Schimmelmann (en broder til Greven på Lindenberg). Samtidig blev der givet ordre til udlevering af våben og armbind til alle frihedskæmpere og til patruljering fra 5. maj kl. 8.

Ved et nyt møde, der holdtes i Landmandsbanken tidligt 5. maj, meddelte deputationen imidlertid, at den ikke havde opsøgt kommandanten, da man havde forstået meddelelsen fra det allierede hovedkvarter om, at tyskerne ikke skulle afvæbnes, således at modstandsbevægelsen ikke kunne gribe ind.

En af Åbos nærmeste medarbejdere, kontorchef Schøn, havde imidlertid i løbet af natten ved personligt initiativ opnået kontakt med kommandanten, der meddelte, at han ikke ville imødekomme modstandsbevægelsens krav om tilbagetrækning af de tyske poster, men tværtimod med hård hånd ville imødegå frihedskæmpernes gadepatruljering. Han tilstod imidlertid modstandsbevægelsens byleder frit lejde, og om morgenen gav Åbo, Schøn og adjunkt Sonne fra Lokalkomiteen møde i oberstens hovedkvarter i en villa i Lindholm. Det lykkedes her at få obersten til at indse, at det ville være uklogt af ham at give sig i kamp med modstandsbevægelsen, der måtte betragtes som en del af Montgomerys 21. armégruppe. De tyske poster blev derefter trukket tilbage, og den tyske trafik i gaderne indskrænket til et minimum. Det kom således ikke til kamphandlinger i Ålborg, men fra 5. maj om morgenen overtog modstandsbevægelsen den omfattende vagttjeneste. Samtidig indledtes de talrige arrestationer af landsforræderiske indbyggere, som stod opført i Frit Danmarks store kartotek.

Såvel Ålborgs bykommandant som det jydsk forsyningshovedkvarter og FDs Ålborg gruppe opslog hovedkvarter på Hotel Phønix, der oplevede hektiske dage som centrum for de store, uforglemmelige begivenheder omkring befrielsesdagene.

Modstandskampen i Ålborg amt var selvsagt ikke Ålborg alene. I det store landdistrikt fandtes der også pionerer, og en del af arbejdet, som det i den første tid formede sig i Års og Nibe, er allerede omtalt udførligt.

Glemmes må imidlertid ikke Farsø grupperne, der samledes omkring dyrlæge Axel Sonne og hans sønner. Meget tidligt blev der taget et illegalt bladarbejde op på Farsø egnen, og da Børge Eriksen fra Dansk Samling i 1942 opfordrede Farsø til aktiv indsats, var alle straks parat til at parere ordre. Natten til 1. august var dyrlæge Sonne og

hans sønner, Chr. U. Hansen, Erik Nymann med flere ude på pladsen mellem Strandby og Vadvård og tog her under ledelse af »Rasmussen« (Chr. M. Rottbøll) imod 3 faldskærmsjægere og enkelte containers. Gruppen fortsatte, men i februar 1944 kom sprængningen på grund af Års gruppen. Rottbøll var forinden blevet dræbt i København under en kamp med danske kriminalbetjente, der kom for at anholde ham. Chr. U. Hansen blev henrettet, og Per Sonne og Erik Nymann var blandt de 11 ofre fra »Shellhus-drabene«.

De Farsø folk, der var tilbage, fortsatte imidlertid arbejdet med blade og tryksager og havde i sommeren 1944 desuden held til at bringe 2 engelske flyvere i sikkerhed. Arbejdet med våbenmodtagelse lå imidlertid stille, indtil Vesthimmerland i slutningen af 1944 blev organiseret som selvstændigt distrikt.

Sabotagen i Løgstør og Ranum.

I Løgstør blev der ret tidligt startet en Frit Danmark gruppe med postassistent Vagn Foldager, Mogens Munch og Knud Marling. Senere fik man forbindelse med lærer Køllgård, Ålborg, og der blev startet en sabotagegruppe med Mogens Munch, Ove Andersen, dennes fætter Basse samt Kjeld og Knud Marling. - Den første aktion var rettet mod Brødrene Nielsens Autoværksted, hvor der blev anbragt en brandbombe, der ødelagde værkstedet og 8-10 tyske biler. Flere medlemmer gled aktivt ind, bl.a. forretningsfører Køllgård, bankbestyrer Marling, Tage Abel og Åge Jakobsen. Samtidig kom Svend Marling hjem fra Skagen medbringende faldskærmsagenten Valdemar Poulsen, der organiserede Løgstør gruppens første våbenmodtagelse på Oudrup Hede.

Der blev også startet en »Filial« i Ranum og her gennemførtes en aktion mod Sigurd Hansens Møbelværksted. Såvel værkstedet som en stor leverance, der stod færdig til tyskerne, gik op i luer, I december 1943 anbragte brødrene Marling trods tyske vagtposter nogle brandbomber i tyske jernbanevogne med tæpper, madrasser, camouflagemateriel m.m. Hele herligheden brændte. 15. december blev der lagt bomber i Muslingekogeriet, brødrene Nielsens nye værksted i Jernbanegade og et tysk depot ved Hotel Unionen. Nattefrosten forsinkede imidlertid tændingsanordningerne, så at bomberne ikke sprang samtidig. Efter at den første bombe var eksploderet hos brødrene Nielsen, blev det danske slukningsmandskab sat til at lede efter eventuelt flere bomber.

Omtrent samtidig havde en fyrbøder på Muslingekogeriet fundet en bombe, som han tog med udenfor. Trods advarsler fra en arbejdskammerat smed han den ikke bort, og et øjeblik efter blev han dræbt ved sprængningen. Dette bevirkede, at brandlederen hos Br. Nielsen kommanderede sine folk tilbage, og de sidste blev hjulpet ud af lufttrykket fra en eksploderende bombe. Havde brandlederen givet sin ordre blot få sekunder senere, ville adskillige være blevet dræbt. Ved »Unionen« opdagede en tysk patrulje brandbomberne, som blev uskadeliggjort. - I januar 1944 iværksatte Gestapo en razzia i Løgstør og Ranum, og en del af gruppemedlemmerne måtte forsvinde. Ove Andersen overtog derefter ledelsen af nedkastningerne på egnen, og i maj kastede en flyver 12 containere på Livø. Der var udtaget en fin-fin nedkastningsplads, men en række uheld medførte, at tyskerne blev klar over, hvad der var foregået. De satte øjeblikkelig en stor eftersøgning ind på øen og fandt Godset. Ove Andersen blev anholdt, da han i en rutebil søgte at komme til Ålborg. Han slap ikke hjem fra koncentrationslejren. Han døde i Tyskland under ukendte omstændigheder, men i Løgstør vil hans ukuelige humør og enestående energi i kampen mod tyskerne ikke blive glemt. Han var byens første og dygtigste sabotør.

I november 1944 blev Vesthimmerland udskilt som selvstændigt distrikt, idet journalist Ejgenbroth overtog ledelsen i Løgstør og læge Ove Høegh-Guldberg overtog landkredsene Ranum-Overlade-Farsø. Senere kom repræsentant Ib Eskildsen til og overtog den østligste del med de nye Års grupper.

I første omgang koncentrerede man sig om nedkastningerne, og allerede i slutningen af november stod man parat på en plads, der fik navnet »Mimi« og lå ved Frederik den Syvendes Kanal lige udenfor Løgstør. Skæbnen var imidlertid ikke premieren gunstig. En dreng i Næsby havde samme dag i fødselsdagsgave fået en stavlygte. Henad midnat skulle han i gården, og da han hørte motorstøj i luften, blinkede han til flyveren med sin nye lygte. Dette i forbindelse med lyset fra gården, der ikke var mørkelagt, fik piloten til at tro, at han var over nedkastningspladsen, og i næste nu dalede 13 faldskærme ned i Landsbygaden! 2 km derfra stod nedkastningsholdet intetanende, men da en tysk flyvemaskine kort efter fløj lavt hen over pladsen, anedes der uråd, og folkene blev sendt hjem. Først næste dag fik man forklaringen. Trods tyskernes vagt lykkedes det Høegh-Guldberg at bjerge

den 13. skærm, der var dalet ned et stykke fra de øvrige. Den bar en kuffert med en »walkie-talkie«, og den kom i god behold til Løgstør.

»Mimi« var uvægerligt kompromitteret, men dagen efter blev 2 nye pladser meldt klar, og nytårsaften blev de indviet ved den største nedkastning i forsyningstjenestens historie. Næsten alle pladser »var på«, og det var adskillige patrioter landet over, der efter at have hørt særmeldingen i BBC måtte forlade nytårsmiddagen for at begive sig til pladsen. I gode kammeraters kreds ønskede man på heden eller i skovkanten hinanden et godt nytår, og en times tid senere kom flyverne med nytårshilsen fra den frie verden. I begyndelsen af det nye år blev Ejgenbroth forflyttet til Toldstrups stab, og Berthel Hansen (Stop) overtog en kort tid ledelsen i Løgstør, indtil han en måneds tid senere efter bl.a. at have ledet sprængningen af kulkranen i Løgstør Havn og Muslingekogeriet i Hvalpsund, blev flyttet til Vejle som assistent hos Jens Lyhne. Høegh-Guldberg blev derefter chef for hele distriktet med kontorassistent Peter Jensen, Løgstør, som nærmeste medarbejder.

11. marts 1945 var Ranum skueplads for en enestående begivenhed i modstandsbevægelsens historie. Det var på dette tidspunkt, at man ønskede officerer anbragt i ledende stillinger i bevægelsen. De illegale ledere, hvoraf de færreste var udgået fra officerskredse, kunne ikke forstå denne pludselige ændring i kommandoforholdene, og der var i Jylland ved at brede sig en almindelig utilfredshed, fordi, som man syntes, uvedkommende greb forstyrrende ind i et arbejde, der i forvejen gik godt. For at modvirke denne tendens, som var af overordentlig skadelig virkning for det fortsatte arbejde, besluttede Toldstrup at sammenkalde samtlige distriktsledere til et møde i Ranum. Sammenkomsten holdtes som en week-end i præstegården hos pastor Engel-Jensen, og for at give det hele et tilforladeligt skær, blev det meddelt naboerne, at der holdtes konvent. Det var en uforlignelig week-end, og den blev af allerstørste betydning for arbejdets gode videreførelse og for kammeratskabet mellem de mænd, der i de forskellige afsnit i meget lang tid havde stået med ansvaret. Der var truffet alle mulige sikkerhedsforanstaltninger, da man var klar over, at det var et voveligt foretagende. Der var udstillet vagtposter, og præstens pengeskab var spækket med våben, så at alle i givet fald effektivt kunne sætte sig til modværge.

Midt i marts blev Vagn Foldager, Løgstør, anholdt, og efter tortur hos Gestapo i Ålborg, opgav han de navne, han kendte. Resultatet blev

en stor razzia, og alle de gamle gruppedlemmer i Løgstør blev enten anholdt, eller det lykkedes dem i sidste øjeblik at flygte. Imidlertid lykkedes det Høegh-Guldberg at redde stumperne og at få organiseret nye grupper. En af de sidste dage i april lykkedes det efter flere forgæves forsøg fra Løgstør ledelsen at kontakte den nye regionsledelse og at få anerkendt de dispositioner, der var truffet. Samtidig tilgik politibetjent Oskar Andersen fra Ålborg, som fuldførte organiseringen af militærgrupperne.

I Farsø og Års fik Ib Eskildsen organiseret i alt 3 nedkastningshold, der samtidig fik uddannelse som militærgrupper. I april begyndte man som alle andre steder en omfattende rekruttering. - Vesthimmerlands distrikt rådede de sidste måneder over sikkert landets fornemste nedkastningsplads: Kronprinsens Jagt-Terræn ved Trend. Pladsen havde den fordel, at den var indhegnet af et meterhøjt vildthejn. Man gennemførte her nogle heldige nedkastninger, og da man i maj forlod området, efterlod man en blå silke faldskærm til kronprinsesse Ingrid og en amerikansk karabin til kronprins Frederik.

Det lykkedes også Høegh-Guldberg ud for kysten sydøst for Løgstør at få gennemført en waterdropping. Flyveren kastede nogle særlige containers, som forsvandt i vandet, men på overfladen efterlod en rusten blikdåse. Ved at hive ind i den wire, der forbandt blikdåsen med containerne, fik man de følgende dage bjerget godset. En lignende dropping gennemførtes ved Fur.

Ålborg land distrikt.

I Hadsund var der flere gange gjort tilløb til dannelse af en organisation, men hver gang lykkedes det Gestapo at gøre kraftigt indhug blandt dem, der havde viljen og evnen. Alligevel havde man den 5. maj en velbevæbnet styrke, der kunne tage sig af de mange landsforræderiske elementer i byen og på egnen.

I Oue havde mekaniker Christensen (Montgomery) et flittigt arbejdende nedkastningshold, og i de øvrige midt-himmerlandske byer havde pastor Krarup (Lystrup) udført et organisationsarbejde, der fra januar 1945 blev fortsat af den tidligere byleder i Hobro, pastor Ruth (Mogens). Arbejdet foregik med Skørping som centrum, og der blev i årets første måneder organiseret en række nedkastningsgrupper, der alle nåede at få adskillige droppinger. Maskinmester Rasmussen, Skør-

ping Sanatorium, var her Mogens dygtige medarbejder. - I Nibe havde løjtnant Thorup Jensen (Tom) samlet et halvt hundrede mand, der også udelukkende arbejdede med nedkastninger, og de kunne opvise fine resultater. Camoufleret som jordbrugskalk rullede adskillige tons våben og sprængstoffer til Sønderjylland fra Kås distriktet. Grundlægger og leder af egnens illegale bevægelse var Ingvar Petersen fra Vildmosens Tørvestrøelsesfabrik. Omkring nytår 1945 indtrådte han i regionsledelsen, og politibetjent Aksel Nørgård blev hans efterfølger. Distriktet oplevede en rekord, idet Ølandholdet en enkelt nat modtog 46 containers. Otte faldt et stykke fra pladsen, men den næste dag afhentede dropping folkene med masker for ansigtet de værdifulde beholdere og bragte dem i sikkerhed. - Også dristig sabotage iværksatte Kås folkene, bl.a. mod radiostationer i Vildmosen og Fristrup Enge. Ved Kås Briketfabrik blev der med direktionens medvirken oprettet et reservat for hjemløse sabotører fra hele landet. Normalt bestod holdet af en halv snes mand, der plantede træer i mosen om dagen og var med ved våbenmodtagelse om natten.

Inden Skildringen fra Ålborg amt sluttes, er der grund til at fremhæve de mange, der ikke stod som organiserede frihedskæmpere, men uden hvis hjælp kampen ikke ville have været mulig i den udstrækning, det lykkedes at føre den. Jeg tænker her på de mange kvarterværter, kontakt adresser og folk, der støttede sabotørerne med penge, beklædning, bespisning og ikke mindst med cigaretter. I og for sig var det ingen sag at være »under jorden«. Når tampen begyndte at brænde, kunne de »illegale« forsvinde til et nyt sted, mens værterne som oftest måtte blive tilbage og forsøge at klare sig på bedst mulig måde overfor Gestapo. Det er mange danske, der på denne måde gjorde deres store indsats, og de må ikke glemmes i skildringen af Danmarks frihedskamp.

Modstandsbevægelsen i Odense amt

Af redaktionssekretær Mogens Garved

Dette er historien om en by - i anden række om personer og organisationer. Egentlig skulle det vel være en tør, skematisk opgørelse over, hvad modstanden udrettede - og hvad den kostede - i et bestemt geografisk afsnit af landet. Alligevel bliver det først og fremmest historien om en by, en by, der rejste sig i afmægtig vrede mod despoti og umenneskelighed. Den tålte de hårdeste kampens kår. Den veg ikke en tomme, da den først havde erkendt sin skæbnetid. Lang var vejen til sejrens sødmefyldte stund - uendelig lang. Men den lønnede sig.

Er det pretentiøst at sige sådan om Odense, nu hvor festens bål forlængst er brændt ned og dets aske spredt for alle vinde? En sandhed mister dog ikke sin gyldighed, fordi den kommer lidt på afstand. Det er vel sandsynligt, at den odenseanske befolkning ikke ønsker nogen hyldest, fordi den handlede som menigmand overalt. Og dog? Hånden på hjertet - lå den ikke et hanefjed foran? Odense blev frontby så tidligt som nogen. Den havde ikke landets første folkestrejke, men den kæmpede den længste og den sejges te igennem til den bitre ende, den havde terrornat på terrornat, hvor bombebragenes og luernes inferno, da den første forskrækkelse havde sat sig, hærdede sind og tanke. Og den betalte de dyreste ofre i liv. Den sov sig ikke til sin frihed. Den vandt sin frihed spontant og på redelig vis. I den udkrystalliseredes først modstanden ikke alene i et amt eller på en ø, men i et folk. Dens jævne borger, hans sunde reaktion og hans retfærdssans, hans prægtige »Never give up«-ånd, som aldrig var noget diskutabelt, men til alle tider noget selvfølgeligt, være derfor disse linjer tilegnet ...

Men her så lidt som andre steder var det den 9. april, det begyndte. I de første dage derefter var sorgen fremherskende, måske lovlig stærkt

iblandet nysgerrigheden. Og i den første ufri sommer var der faretruende tegn på, at danskens flegma og koldsindighed skulle forvrænge billedet, at den livet-skal-jo-leves-mentalitet, der kan være både styrke og svaghed, skulle få os til at glemme det egentlige. Men heldigvis blev afstanden holdt. Og få måneder efter besættelsens morgen, da en dyb national vækkelse gik over landet, var linjen klar. Udadtil betød det intet som helst, at 25,000 odenseanere den 22. august var til alsang i Læseforeningens Have. Men indadtil var det lykkeligt. Fordi man da vidste, at ånden havde sejret, den ånd, der - omformet og aktiveret - skulle blive hele modstandskampens nogle år senere.

August-strejken.

Næsten halvfjerde år gik. I nogenlunde ro, men dog ikke uden episoder. Og som situationen skærpedes, voksede hadet. Det slog ud i lys lue i de bevægede augustdage i 1943, hvor alle blikke i landet var rettet mod Odense.

Det var en regulær opstand, men den kom ikke uprovokeret, og hovedansvaret for, hvad der skete i dagene fra den 18. til den 24. august, må den tyske kommandant tage på sin kappe. Han hed Weiss, og han forsøgte aldrig noget øjeblik at spille formidlerens rolle, tværtimod. Han var preusser til fingerspidserne. Det begyndte så småt den 12. august. Tyske soldater gik flere steder uden mindste foranledning angrebs vis til værks - dog uden at det blev til mere end slemme skrammer hist og her - og unge odenseanere tog handsken op. Der var - efter den vellykkede invasion på Sicilien - en optimistisk og uforfærdet stemning, og de følgende dage tog rudeknusningerne fart. Mange butikker, der ejedes af tyskvenlige personer eller var leverandører til værnemagten, blev angrebet.

Den egentlige optakt til folkestrejken fandt sted den 16. august i aftentimerne. Man mærkede, at situationen var spændt til bristepunktet, og der var mange mennesker på gaderne. Så kom tyskerne. De var i flokke på fra ti til et halvt hundrede mand, og de nøjedes ikke med at provokere. De fo'r gang på gang ind på fredelige spadserende og tildelte dem slag og spark, og deres aktioner fik efterhånden karakter af rene mishandlinger. Værst gik det ud over en ung mand, der søgte tilflugt i KFUM-borgen på Klosterbakken. Tyskerne fandt ham, og efter et bajonetstik i hovedet sank han blødende sammen. Han havde fået

åbent kraniebrud.

Ud på aftenen var stemningen mod de helt besindelsesløse værne-magtssoldater meget ophidset, men reaktionen forskellig. Nogle steder blev der hujet og pebet af tyskerne, så det gav genlyd langt væk; andre steder indtog befolkningen en kold og afvisende holdning. Da således Weiss selv viste sig i den indre by, skar pludselig et »Schweinhund« gennem stilheden. Weiss og et par soldater løb ilsomt i den retning, råbet var kommet fra. Der stod et halvt hundrede mennesker på fortovet. Men ikke een fortrak så meget som en mine, og en tænderskærende tysk kommandant opgav videre indgriben.

Tirsdag den 17. august var der megen tilbøjelighed til at nedlægge arbejdet rundt omkring, men arbejdsdagen gik dog til ende på nogenlunde normal vis - bortset fra, at den konstituerede politimester, politifuldmægtig H. Rasmussen, udstedte et opråb, hvori han opfordrede til rolig og besindig optræden, ligesom forældrene på det bestemteste advarede mod at lade børn og unge mennesker færdes ude om aftenen, »da det kan få de alvorligste følger«. Samtidig aflyste biograferne deres aftenforestillinger efter henstilling fra politiet, og der blev truffet bestemmelse om afspærring af Vestergade, idet man håbede på denne måde at kunne hindre en gentagelse af dramatiske begivenheder i byens centrum. Men det håb gik ikke i opfyldelse. Dels tog tyskerne uden videre Vestergade i besiddelse, dels var deres optræden andre steder meget udfordrende, og ved 18-tiden var der en voldsom batalje i Nørregade. Der var megen uro, lige til tyskerne ved 23-tiden gik i kvarter. De brugte både bajonetter og revolvere, og det var ikke alene civile danskere, men tillige politifolk, det gik ud over. Disses mæglingsforsøg tog tyskerne meget unådigt op. I aftenens løb rettede de danske myndigheder den ene henstilling efter den anden om tysk tilbagetrækning fra gaderne, men uden held. Åbenbart ville Weiss have kampen. Og han fik den ..., onsdag den 18. august om morgenen begyndte så den folkestrejke, der for én uge skulle gøre Odense til det altoverskyggende samtaleemne i det ganske land. På to af de største arbejdspladser, Thomas B. Thriges Fabriker og Odense Stålskibsværft, nedlagde man arbejdet straks fra morgenstunden som protest mod tyskernes brutalitet, og som en løbeild bredte nyheden sig gennem byen. Andre fabriker fulgte efter, ved 10-tiden begyndte forretningerne i den indre by at lukke, og hen under middag var strejken total. Da man på kasernen opda-

Fyens 8tiftstidende«s bladhus efter schalburgtagen i maj 1944. Begge fløje er styrket sammen og bygningens indre totalt raseret af flammerne.

gede, hvor det bar hen, blev der sendt tyske patruljer ud. De brugte nu håndgranater, og flere mennesker blev såret, da tyskerne bestrøg nogle gader med maskingeværer.

På dette tidspunkt var hele byen i oprør. Fra Flakhaven til det yderste forstads kvarter var stemningen sådan, at man med sikkerhed kunne forudsige langvarige uroligheder. Der var ankommet politiforstærkning fra Ålborg og Åbenrå, men den slog ikke nær til, og kl. 13,30 udstedte politiet almindeligt færdselsforbud, hvorefter al trafik og færdsel på veje eller pladser inden for byområdet blev forbudt. Men det var synd at sige, at forbudet blev overholdt. Der var fortsat rudeknusninger rundt omkring, og i disse timer gik jagten på »feltmadrasserne« ind. Den fortsatte de følgende dage. I snesevis af unge piger, der i besættelsestiden havde plejet omgang med tyske soldater, blev hentet i deres lejlighed, klædt af, pryglet og klippet, eller de fik malet hagekors rundt om på kroppen.

Sent onsdag aften kom borgmester Werner hjem fra København og tog del i forhandlingerne om arbejdets genoptagelse, der varede hele natten. Torsdag udsendte han sammen med forskellige af arbejderbevægelsens mest fremstående tillidsmænd et cirkulære, hvori det oplystes, at man havde bedt mælkeriarbejdere, bagere og brødkuske om

at sørge for befolkningens forsyning med mælk og brød, der på det tidspunkt lå meget tungt. Man opfordrede til ro og besindighed, mens forhandlingerne om tilvejebringelse af normale tilstande stod på.

Færdselsforbudet blev ophævet torsdag kl. 7, men da uroen fortsattes - bl.a. blev en af politiets udryknings vogne væltet i Asylgade - indførtes det påny små tre timer senere. Men det lod sig ikke håndhæve. Hen på formiddagen kom det til en meget alvorlig episode, som tyskerne siden lagde megen vægt på. En tysk officer kom til Odense med toget - sikkert uvidende om, hvad der foregik - og gennem Kongens Have havde han en hujende mængde et halvt hundrede meter bag sig. Da han nåede Jernbanegade, skød han mod mængden, og en dreng blev såret. Men det afskrækkede ikke mængden, og kun ved hjælp af pistolen nåede officeren Vestergade. Her ville han skyde igen, men pistolen kikkede, og øjeblikkelig var folk over ham. Han blev slået ned og så ilde tilredt, at en ambulance måtte køre ham til sygehuset. Hans ansigt var stygt læderet, og han havde fået slemme knubs ved spark og slag mod kroppen. Lidt senere var det galt ved Hotel Windsor på hjørnet af Vindegade og Hans Tausensgade, hvor de tyske »telefonpiger« havde kvarter, men ingen kom til skade.

Imens bredte strejken sig. Uden for posthuset samledes en stor menneskemængde, som ønskede, at postbudene skulle nedlægge arbejdet, og det skete. En overgang så det ud til jernbanestrejke, idet jernbanefunktionærerne følte sig truet såvel af værnemagten, der ville besætte banegården, som af strejkende, men arbejdsminister Kjærboel satte Dansk Jernbaneforbund i sving, og faren for jernbanestrejke drev over. Også på de kommunale værker var der strejketendenser. Det kom så vidt, at samtlige funktionærer på gas-, vand- og elektricitetsværket truede med arbejdsnedlæggelse og lukning den 20. august om morgenen »som protest mod de overgreb, der tilføjes befolkningen fra den tyske værnemagts side«. Man krævede, at der ikke måtte være tyske soldater på gaden efter kl. 19. Imidlertid lykkedes det efter forskellige forhandlinger at få også denne strejketrusel afværget. - På dette tidspunkt var nye politiforstærkninger trukket til fra Politiskolen, fra Frederiksberg og en række jydsk byer, og der var en overgang op til 700 politifolk i byen. Men der var fortsat megen sammenstimlen og mange demonstrationer, hvor det kom til blodsudgydelse. Tyske patruljer foretog en del arrestationer, og nogle unge mænd blev alvorligt mishandlet på kasernen.

Imens var en række fremtrædende mænd kommet til byen for at tage del i forhandlingerne, således departementschef Eivind Larsen, næstformand Einer Nielsen og sekretær Kaj Lindberg fra De samvirkende Fagforbund samt andre landskendte fagforeningsfolk. Natten mellem torsdag og fredag var der møde på rådhuset, og det så ud til, at alt ville trække sig i lave, da tyskerne gik ind på at holde soldaterne væk fra gaderne de tre følgende dage og indskrænke orloven. Dette tilbud akcepterede fællesorganisationen, og fredag aften udsendtes et nyt opråb, men det indeholdt intet om vilkårene for arbejdets genoptagelse - kun en opfordring til at genoptage arbejdet den følgende morgen. Så det gjorde liden gavn. Det blev næsten overalt revet i stykker eller brændt i dynger. Det var derfor ikke overraskende, at langt fra alle arbejdere mødte lørdag morgen, og de, der kom, var overvejende stemt for at fortsætte strejken og gik efter korte forhandlinger roligt hver til sit. Om formiddagen var der større protestmøde på stadion. De fleste talere manede til besindig optræden, men der faldt mange skarpe ord. Det var ejendommeligt i besættelsens fjerde år at høre ord som »græshopper« og »nazidrenge« slynget ud gennem stadions højttaler under mængdens jubel.

Nu kom selveste arbejdsminister Kjærboel sammen med direktør Svenningsen fra udenrigsministeriet til Odense, og der forhandlede dag og nat, mens roen syntes at lægge sig over byen. Den blev dog brat afbrudt, da tyskerne sendte patruljer ud, hvilket omgående afstedkom nye tumulter.

Søndag morgen fik odenseanerne en hel lille avis med redegørelser fra borgmesteren og arbejdsministeren, og folkestrejke-trætheden syntes at melde sig. Alligevel blev arbejdet ikke genoptaget mandag morgen, og mandagen gik med nye forhandlinger. Samtidig holdt de erhvervsdrivende, der flere gange havde rørt på sig, et møde i Teknisk Skoles festsal med ca. 500 deltagere. Her skete det, at et par kendte odenseanere hen på eftermiddagen tog ordet og vaskede deres hænder på en måde, som forekom højst beskæmmende. Så tog bankdirektør Henning Hoffmann ordet. I en klar og mandig tale holdt han dem, der nu ville luske sig bort, fast til deres ansvar, idet han mindede dem om, at de i strejkens første tid havde tiljuble de unge mennesker for de raseringer hos nazistiske forretningsmænd, der nu betegnedes som pøbeloptøjer. Det var ord på rette sted, og de vendte fuldstændig stem-

ningen i forsamlingen. Men de var naturligvis ikke ment som en opfordring til forlænget strejke - kun et krav om anstændig optræden - og mødet vedtog genåbning af forretninger og kontorer den 24. august om morgenen. Om aftenen gik Smede- og Maskinarbejderforbundet på et kæmpemøde i Forum med vældig majoritet ind for arbejdets genoptagelse, og da odenseanerne gik i seng den aften, vidste de sikkert, at strejken var forbi. Og at de havde sejret, for så vidt som de væsentligste krav til tyskerne var imødekommet.

Tirsdag den 24. august begyndte arbejdet overalt. Tyskerne holdt omsider løftet om at blive hjemme, og dagen fik et ligefrem idyllisk forløb. Alligevel var strejken på nippet til at få et alvorligt efterspil. Den havde krævet et dødsoffer, idet elektriker Vilhelm Jensen, Ejbygade 5, under optøjer i Nørregade var blevet så hårdt såret af skud i underlivet, at han døde på sygehuset kort efter. Jensen skulle begraves onsdag kl. 12, og man havde på flere arbejdspladser talt om at nedlægge arbejdet denne dag fra kl. 12 for at følge Jensens bære. Det var kommet tyskerne for øre, og de stillede flere krav - bl.a. måtte der ikke være mere end 50 deltagere i ligfølget, der måtte ikke være faner, og kun præsten måtte tale. Nye, langvarige forhandlinger var nødvendige, og onsdag

»Fyns Tidende«s bladhus på Fisketorvet morgenen efter attentatet i februar 1945.

kl. 3,30 enedes myndighederne og den dræbtes familie om at rykke begravelsen frem til kl. 8, hvor kun de nærmeste var til stede. Statsadvokaten for særlige anliggender, Troels Hoff, og Fællesorganisationens formand, P. Johansen, udsendte onsdag formiddag beroligende og forklarende opråb, men der var alligevel arbejdsnedlæggelse bl.a. hos Thrige og Stålskibsværftet. Men det gik for sig i ro og orden, og fra torsdag den 26. august om morgenen var arbejdets genoptagelse definitiv.

Odenseanerne tog strejken med et vældigt humør. I de dage, hvor det kneb med forsyningerne, viste de en enestående solidaritet, og de tiljubede spontant en morsom, men ingenlunde ufarlig demonstration, der udgik fra Albanitorv en formiddag midt under strejken. Med et Dannebrog, Union Jack og et skilt fra et kunstklinkeri, hvorpå fandtes et Stars and Stripes, satte processionen sig i bevægelse. Kort efter traf man en ung pige med røde og hvide blomster i favnen, og på stærke skuldre blev hun båret gennem flere strøggader, fulgt af 7-800 unge mennesker, der ustandselig sang »Der er et yndigt Land« og »Ja, vi elsker dette Landet«.

Nogle tal - adskillige dog skønsmæssige - vil angive begivenhedernes omfang. Der var over 100 sårede i de 4-5 dage, hvor det gik hårdest til, deriblandt 11 med skudsår og 8 med bajonetsår. 4 unge mennesker var på kasernen blevet pisket, så de måtte indlægges, og en halv snes »feltmadrasser« gik samme vej som følge af chock, krampe eller selvmordsforsøg. Ca. 100 lejligheder med nazistisk indstillede beboere blev raseret og indboet i de fleste tilfælde brændt, ca. 100 forretninger fik ruderne knust og blev delvis raseret, og godt et halvt hundrede »feltmadrasser« fik på forskellig måde at mærke, hvad befolkningen mente om dem.

Den store folkestrejke blev ikke odenseanernes sidste strejke. De var naturligvis med, hver gang der lød en parole til hele landet. Under den strejke, som fulgte efter mordet på de 11 unge danskere på Roskilde landevej i august 1944, gik det temmelig hedt til, men da der påny skulle strejkes som følge af deportationen til Tyskland fra Frøslev lejren en måneds tid senere, kom det ikke til uroligheder af nævneværdig betydning. Denne strejke blev gennemført på en næsten forbilledlig måde, og selv om den ophørte den 22. september som følge af en tysk trusel om lukning af værkerne, havde man dog fået den indrømmelse, at en nylig iværksat spærretid blev ophævet. - Det var Odenses sidste strejke.

Øverst: Gråbrødre Passage efter schalburgtaget i maj 1944.

Midten: Morgenstemning i Vestergade efter en schalburgtaget.

Nederst: I Klaregade.

Sabotagen.

Første gang, odenseanerne hørte om »sabotage«, var den 25. august 1940, da nogle ledninger mellem kasernen og den tyskbesatte Vestre Skole var klippet over. Men det var først langt senere, sabotagen fik nogen reel betydning. I et par år var det slet ikke organiseret sabotage i den forstand, vi senere lærte at kende og beundre, det drejede sig om, men nærmest hærværk uden anden betydning end den rent demonstrative. Men en nat i august 1942 begyndte det for alvor. En bombe eksploderede i Værkstedshallen hos Automobilfirmaet Fehr & Co. i Slotsgade, og hallen styrtede sammen. Morgenen efter kørte og gik odenseanerne første gang på arbejde gennem gader, der var oversået med knust glas, idet et halvt hundrede butiksruder i den indre by var gået med i købet, i øvrigt var sabotagen effektiv nok, for værkstedshallen var for lang tid ubrugelig, og en del tyske biler blev slømt molesteret.

Den 23. marts 1943 var valgday. Ud på aftenen suste brandbilerne mod Søndre Boulevard, hvor nogle ganske unge sabotører havde haft held til - trods primitive arbejdsforhold og med tyske vagtposter kun få meter borte - at sætte ild på Eksercerhuset ved kasernen, hvor efter branden kun de nøgne mure stod tilbage; en mængde tyske biler blev flammernes bytte. Kun få dage senere, den 29. maj lige efter midnat, steg et vældigt bål op over Munke Mose-kvarteret. Det var Odense Boldklubs Tennishal, der fik sin bekomst. Det var sivet ud, at værne-magten skulle overtage hallen, som man havde sikret sig til indkvartering et par uger forud. Hallen, der var 20 gange 40 meter og bygget af træ, nedbrændte totalt.

I juli måned skete en voldsom eksplosion i en transformatorstation, tilhørende kommunen, på Smith & Co.s grund i Kochsgade, og derefter kan det nok være, sabotagen tog fart, men af en halv snes forsøg i løbet af september fik kun et enkelt større betydning. Det blev den 14. september tidligt på aftenen rettet mod De forenede Automobilfabriker i Pjentedamsgade, hvor der konstateredes skade af et ikke ringe omfang.

En af de virksomheder, de odenseanske sabotører i særlig grad interesserede sig for, var Dansk Akkumulator- & Elektromotorfabrik i Ørstedsgade. Den første aktion mod denne virksomhed fandt sted den 29. september 1943 og var rettet mod transformatorstationen, men bomberne blev fundet, inden den tidsindstillede detonator havde virket. Godt en uge senere opstod en mindre brand, og den 16. juni 1944

kom omsider den bombeeksplosion, man i lange tider havde lagt an til. En halv snes maskinpistolbevæbnede mænd afvæbnede sabotagevakterne, og fra en lastbil blev bomben bragt ind i fabriken, som led betydelig skade. Den 9. februar 1945 fulgte et fjerde og sidste attentat. Kun tre mænd udførte det, slog forskellige maskiner i stykker og lagde bomber i maskinhallen, hvor vigtige maskiner blev ødelagt.

Et andet sted, hvor sabotørerne havde afgjort held med sig, var i vaskeriet »Thor« på Klosterbakken, som ejedes af den tyskvenlige direktør Peter Andersen. En meget kraftig eksplosion skete her den 6. maj 1944 ved 2-tiden. Sabotørerne trængte over Kamgarnsspinderiets grund ind i virksomhedens maskinhus, hvor de anbragte bomben. Maskinhuset næsten jævnedes med jorden, og den 3-etages vaskeribygning - i øvrigt tillige Elektricitetsværket og Kristuskirken lige i nærheden - led en del skade.

På hjørnet af Kongensgade og Dronningensgade fandtes en stor autopark. Her stod en del biler, som anvendtes til transporter til den tyske flyveplads i Beldringe, og de blev natten mellem den 20. og 21. maj 1944 genstand for et attentat. En bevæbnet mand holdt sabotagevagten op, mens et par andre lagde bomber, og ved eksplosionen - der lød tre detonationer - blev størsteparten af de 19 biler på pladsen ødelagt. Den 11. juni rettedes et nyt slag mod flyveplads kørslen, idet 10 lastbiler, der stod i en Service-Station på Nyborgvej, blev bombet, hvorved motorerne led svær skade.

Megen dramatik rummede en overmåde vellykket sabotage, der fandt sted samme dag. Kl. 4,45 blev Elektricitetsværket anmodet om at komme ud til en bager i et yderkvarter, da installationen var i uorden. Man sendte to mand af sted i en bil, de blev holdt op, og efter at de havde afleveret deres kasketter, blev en mand med en maskinpistol sat til at passe på dem. De falske elektricitetsværksfunktionærer kørte så til V. Holm Jensens store autoværksted på Vesterbro. Her skete en voldsom eksplosion kl. 5,05, og en vældig røgsøjle stod straks efter til vejrs. Der skete materiel skade af et sådant omfang, at sabotagen blev en af de mest virkningsfulde i Odense overhovedet. To sabotagevakter dræbtes under ruinerne. - Efter et nyt attentat mod De forenede Automobilfabriker, hvor en del af værkstedsbygningen nedbrændte, koncentrerede sabotørerne i august deres anstrengelser om tyske skibe i Odense Havn. Her blev to skibe sænket: S/S »Røsnæs« af København

og S/S »Hever« af Bremerhafen.

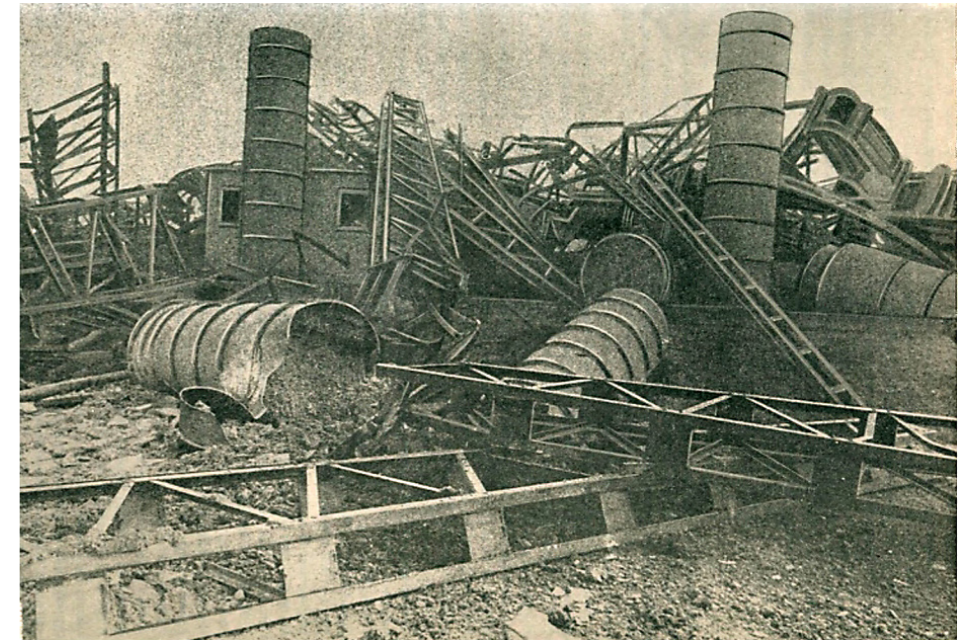
»Røsnæs« blev bombet ved Englands kajen den 10. august om eftermiddagen. Skibet var lige afleveret fra Odense Stålskibsværft - der ellers i besættelsestiden satte rekord i langsom skibsbygning - og skulle indtage bunkers før afrejsen, da der skete en eksplosion i agterskibet, hvorved »Røsnæs« kom til at stå på grund med bagbords slagside. Som bekendt? var det »Røsnæs«, der, efter at være bragt i orden, kom til at spille en så betydelig rolle, da de mange danske bjergningsdampere den 9. april 1945 blev lokket til Hveen og derfra sejlet til Sverige.

»Hever«, der gik i fast eutfart mellem Odense og Hamborg, mødte sin skæbne den 31. august 1944. Skibet, der var lastet med 90 tons smør, 90 tons frø samt kondenseret mælk, sank efter en eksplosion i forskibets lastrum og kunne først hæves flere måneder senere. Dets sænkning var til ikke ringe gene for havnetrafiken.

Vinteren 1944-45 blev først og fremmest de mange jernbanesabotagers tid. De varede ved lige til befrielsen. I det små begyndte de først på året 1943, men nu kom der rigtig gang i dem. Nat efter nat lød detonationerne ud over de stille landskaber, og mange gange blev der dagen efter rapporteret både en halv og en hel snes sprængninger. Særlig hovedlinjen over Fyen var udsat, men også privatbanerne fik bombe på bombe. Højdepunktet nåede den fynske jernbanesabotage en aften henimod befrielsen, hvor der i løbet af en halv times tid eksploderede 15 bomber på Odense Statsbanegårds terræn, hvorved bl.a. remisen, vandtårnet og signalbroen blev beskadiget.

Som så mange andre folkeregistre blev Odenses ødelagt. Det skete den 17. oktober 1944 først på eftermiddagen, da der kun var to unge damer på kontoret. De blev holdt op af tre revolverbevæbnede mænd, som tømte folkeregistrets stålskabe og lagde kortene på gulvet, hældte en brændbar vædske over og satte ild til. Den ene dame blev fulgt ud på Albanitorv, hvor hun fik besked om at spadsere hele Albanigade igennem, før hun foretog sig noget, mens en af mændene simpelthen tog den anden dame under armen og spadserede rundt med hende i byen en tre kvarters tid.

Den regulære sabotage fortsattes. Den 7. november sank en nybygning på stålskibsværftet, der dog i april 1945 kunne hentes af tyskerne, den 22. november lagde 15 bevæbnede mænd bomber hos The Canned Cream & Milk Co. i Kræmmergyden med gode resultater, og den 4. de-

Af Odenses vartegn og store turistattraktion, Odinstårnet, var der kun disse sørgelige rester tilbage.

cember skete så tidligt som mellem kl. 18,30 og 19 en hel serie attentater mod de odenseanske konservesfabriker. Dog blev et attentatforsøg mod Fyens Konservesfabrik opgivet, da en af funktionærerne nægtede at forlade lokalet. Derimod eksploderede 9 bomber i Odense Konservesfabrik og 2 i Eckhoffs Konservesfabrik, og begge steder var skaden mærkbar. Den 7. december kom ved højlys dag en bil kørende op foran Odense Eksportslagteri på Rugårdsvej, hvor fire bomber eksploderede, og det var især lagerbygningerne, det gik ud over.

Først på året 1945 tog jernbanesabotagen et nyt opsving, mens fabrikssabotagen tog kendeligt af. Som et led i den forøgede jernbanesabotage må to aktioner den 29. januar sent om aftenen mod Allerups Jernstøberi på Søndre Boulevard og Maskinfabriken »Phønix« ses. Her reparerede man sporskifter etc. To bevæbnede mænd trængte ind hos Allerup og lagde 7 bomber, som bevirkede store ødelæggelser, og hos »Phønix«, hvor fem mand foretog aktionen, var virkningen om muligt endnu større, og mange maskiner blev sat ud af brug.

Ellers gik de sidste måneder før befrielsen hovedsagelig med sprængning af »Flyvepladsbiler« rundt om i Odense samt med at sikre sig benzin. En meget vellykket aktion med dette sidste for øje fandt

sted den 12. marts om formiddagen. Lidt før kl. 9 indfandt fire mand sig ved Alfred Olsen & Co.s tankanlæg ved havnen, krævede benzin, som blev fyldt over i to af firmaets biler, hvorefter de lagde bomber. De fjernede sig med 6400 liter benzin, men der brændte ca. 30.000 liter benzin og 6000 liter petroleum.

Schalburgtage.

Mange byer mærkede schalburgtagens forbandelser. Men få så hårdt som Odense. Den oplevede fire schalburgtage nætter fra maj 1944 til februar 1945, som for en tid fuldkommen vansirede byens ansigt og fik den til at se ud, som om den var blevet luftbombarderet. Millioner kostede disse skændselsgerninger, og det var noget nær et mirakel, de ikke kom til at koste menneskeliv.

Schalburg terroren begyndte natten mellem den 25. og 26. maj 1944. Det skete i Kongensgade. Kl. 1,15 eksploderede bomber ud for to store forretningsejendomme, nemlig C. M. Eriksen & Søn samt Varehuset Svend A. Eksplosionerne anrettede stor skade på bygninger og lagre, og hos C. M. Eriksen & Søn opstod en brand, som lagde alt øde. Der gik knap en time, så bragede det påny. Der var anbragt tre bomber ved »Fyens Stiftstidende«s bladhus på Gråbrødreplads, og deres virkning var næsten ubeskrivelig. Begge fløje faldt fuldstændig sammen, store murbrokker slyngedes gennem luften som tændstikker, i mange hundrede meters omkreds knustes de fleste ruder, og der udbrød en voldsom brand. Bladet fik alle sine lokaler ødelagt, og maskinerne led meget svær skade. Det eneste, der stod tilbage, var midterpartiet, men det var helt raseret af flammerne og måtte brydes ned. Skaden denne nat ansloges alene til ca. 3 mill. kroner.

Schalburgtage nr. 2 fulgte natten til den 15. juni ved 2-tiden. Bomber var rettet mod ejendommene Vestergade 44 og Overgade 12, som begge stod i flammer endnu ved daggry og var brændt helt ud. Andre bomber var anvendt mod C. M. Hoffmanns forretning i Kongensgade og mod IG-Huset i Vestergade, som havde lidt en del skade allerede den 26. maj. Attentaterne blev foretaget af fire mænd - antagelig de samme, som tidligere på natten var blevet standset af politipatruljer, men havde vist tysk Ausweis.

Natten til den 10. november blev schalburgtage rettet - omend i mindre stil, end man nu var vant til - mod 5-6 forretninger i centrum,

og især Svaneapoteket og Skandinavisk Bogforlags ejendom i Kongensgade led hård overlast. Den sidste, alvorligste og dyreste schalburgtage skete natten til den 21. februar 1945. Den omfattede i alt 15 eksplosioner i Nørregade, Vestergade og Kongensgade. »Fyens Tidende«s bladhus på Fisketorvet, som forbryderne ved tidligere lejlighed øjensynlig havde været ude efter - men da følt sig generet af, at der var politikontorer lige i nærheden - ramtes nu af tre bomber, og forhuset med redaktion og ekspedition forvandlede på kort tid til et kæmpebål. Bygningen blev ruin, men de tekniske afdelinger, som lå længere bagude, slap helt godt fra anslaget. En anden kæmpebrand rasede denne nat på hjørnet af Slotsgade og Kongensgade i en 4-etages ejendom, hvor Herreekviperingsfirmaet H. C. Andersen havde til huse. Af den var kun ruindynger tilbage næste morgen, og ilden havde bredt sig til Cyklefirmaet Fred. Rasmussens store naboejendom, hvor den øverste etage formelig brændte væk, mens de underliggende led skade både ved ild og vand. Også et tredje Odense blad fik denne nat tyskernes ubændige had at mærke. Det var »Fyens Venstreblad«, der havde lokaler i en ejendom på hjørnet af Mageløs og Vestergade, hvor tillige Restaurant »Sct. Knud« lå. Her skete måske den kraftigste eksplosion, idet bygningens hjørne ligesom blev skåret væk fra stueetage til loft.

I »Hånd i Hånd«s store, smukke 5-etages ejendom i Vestergade 48 stod den moderne konstruktion og de gode materialer godt for bombetrykket, men ilden trængte igennem hele vejen op, og alle de mange forretnings-, sagfører- og konsultationslokaler blev raseret. Endvidere fik »Fyens Stiftstidende«, der efter attentatet i maj året forud havde flyttet redaktion og ekspedition til Vestergade 6, nye bomber og måtte fortrække til andre lokaler endnu en gang.

Den nat var der praktisk talt ikke én ejendom i strøggaderne, som gik ram forbi. Men alligevel havde terroristerne ikke fået nok. Nogle uger senere fandt man 25 kilo sprængstof i gården til ejendommen »Skjoldborg« lige overfor det bombede »Sct. Knud«. Tændsatsen havde heldigvis svigtet - ellers havde den overordentlig store sprængladning jævnet et helt bykvarter med jorden.

Det var ikke altid, Schalburg terroren kom i serier, og i to tilfælde, hvor terroristerne kun havde ét mål, var målet i sig selv egnet til at gøre aktionen bemærkelsesværdig - så meget mere, som den begge gange lykkedes tilfælde. Om morgenen den 16. september 1944 blev

Villa »Skovløkke« i Skovgyden sprængt i luften. Det var en slotsliggende villa, med sine mere end 50 værelser den største enkeltbeboelse i Odense, og den tilhørte konsul, fabrikant N. J. Haustrup, der befandt sig i Sverige. I villaen var kun en husassistent, som ved 5-tiden blev vækket af to revolver mænd med naske for ansigtet. Husassistenten fik besked om straks at forlade villaen og forholde sig i ro en halv times tid derefter. Hun bemærkede en bil, der forsvandt ad Hunderupvej. Noget efter lød eksplosionen, der var så effektiv, at den store bygnings midterparti helt sprængtes bort.

Den 14. december - ligeledes tidligt om morgenen - forvandlede Odenses vartegn, det 175 meter høje Odins Tårn på Bolbro Bakke ved Middelfart landevej, til en hoben brudte og forvredne jerndele. Attentatet, der fandt sted kl. 6,15 og hørtes over hele Odense, blev i første omgang tillagt modstandsbevægelsen, og selv den engelske radio fik motivet galt i halsen. Det var nemlig tyskerne, der havde været på spil. En overgang antog man, at tårnet var blevet sprængt, fordi det kunne lede engelske flyvere direkte til Gestapos fyenske hovedkvarter på Husmandsskolen i Tarup, men det blev efterhånden den almindelige opfattelse, at Odinstårnets ødelæggelse skulle ses under synsvinklen irritations- og hævnattentat, hvad gerningsmændene senere har bekræftet. Det blev udført med megen omhu, og den berygtede terrorist Henning Brøndum, der var terroristernes leder, har forklaret, at man gjorde sig megen umage for at få tårnets ruiner til at pege ind mod Odense by, hvilket til dels lykkedes.

Likvideringer og clearingmord.

De odenseanske likvideringsgrupper trådte i aktion i efteråret 1943. I de følgende atten-tyve måneder arbejdede de intenst, og et meget stort antal tyske håndlangere blev ryddet af vejen. Det medførte igen et stort antal clearingmord og mordforsøg mod kendte borgere - undertiden folk, der stod midt i frihedsarbejdet, men oftest blot personer, der havde en vis position i byen, og hvis død derfor kunne forventes at gøre indtryk i videre kredse. - En af Odenses mest berygtede nazi-familier var osthandler Thor Nielsen i Nørregade og hans to sønner, der havde gjort tjeneste på Østfronten. Det var ingen tilfældighed, at Thor Nielsen blev den første, likvideringsfolkene søgte at ramme. Onsdag den 3. nov. 1943 blev han skudt ned af to mænd i sin butik og ramtes

Fra frihedskæmper paraden på Atletik Stadion i Odense.
Øverst til venstre: Formanden for Lokalkomiteén i Odense, boghandler Åge Johansen (to gange arresteret af tyskerne).
Til højre: Den fyenske regionschef, oberstløjtnant Budech, i samtale med ministre Frode Jakobsen og Ole Bjørn Kraft.

i underlivet, men ikke dødeligt. Kort efter - den 20. november - indhentede skæbnen imidlertid hans ene søn, den kun 22-årige Holger Thor Nielsen. Han gjorde tjeneste hos Gestapo på Husmandsskolen og var denne dag ved 8-tiden om morgenen som sædvanlig gået fra Nørregade gennem Kongens Have til Det ny Missionshotel på hjørnet af Jernbanegade og Østre Stationsvej, hvor han afventede den bus, der skulle bringe ham til Tarup. Han blev dræbt ved en serie revolverskud, og hans død medførte spærretid i de følgende 27 døgn. Så berygtet var han, at de lokale blade, der fik lov at bringe en kort meddelelse, ikke skrev »Ung mand dræbt osv.«, men »Holger Thor Nielsen dræbt osv.«. Hele byen kendte ham og vidste, hvor han havde sit arbejde.

Så skal vi helt frem til den 1. marts 1944, da der skete en likvidering af det fremtrædende DNSAP-medlem, assurandør K. M. Klitgård, som ligeledes gjorde tjeneste hos Gestapo. Klitgård var ved 18-tiden på cykle på vej til sit hjem i Istedvænget, da han forrest i Læssøegade blev beskudt bagfra af en anden cyklist. Han såredes hårdt og døde dagen efter. Tyskernes svar lod ikke vente længe på sig. Den 3. marts om aftenen fik adjunkt Niels Foged i sin villa på Årestrups vej besøg af ukendte mænd, som opfordrede ham til at følge med. De var bevæbnede, men han gav sig i kast med dem, og det reddede hans liv. Under den voldsomme kamp, som opstod, blev der affyret flere skud, og Foged blev ramt i bryst og hoved, men overlevede sine læsioner. Mens han lå på sygehuset, blev der gjort et nyt forsøg på at dræbe ham. Nogle mænd indfandt sig en aften hos portvagten, foregav at være kriminalpolitifolk og forlangte at komme til at afhøre Foged. Men portvagten var klog nok til at ringe til kriminalpolitiet, der intet kendte til en sådan afhøring, og i mellemtiden var mændene, der havde anet uråd, forsvundet. Politiet satte så vagt ved Fogeds sygeleje, indtil han kunne føres til Sverige.

Næste likvidering fandt sted den 23. maj i Thuresensgade, hvor den 41-årige portner Harald Emil Sørensen dræbtes ved en serie maskinpistolskud. Der blev svaret 26. maj om formiddagen, hvor bankdirektør Henning Hoffmann blev skudt på Domhuset i Albanigade, hvor han skulle virke som domsmand, hvilket var offentligt bekendtgjort. Hoffmann såredes, men kom sig. Mere held fik terroristerne, da de en time senere trængte ind i en ejendom i Østergade til Trælasthandler N. H. Hein på dennes kontor. Der var to mand om det. Den ene holdt

personalet i forkontoret op, mens den anden med en halv snes skud i hoved og bryst dræbte Hein, mens han sad og telefonerede.

Den 27. juni om morgenen likvideredes chauffør Gunnar Eliassen, 33 år gammel, i Kochsgade. Han kom cyklende, men blev forfulgt, sprang af cyklen og forsøgte at løbe væk, men ramtes af flere kugler. Eliassen havde kort forinden modtaget et truselsbrev og havde derefter indrykket en annonce i et lokalt blad, hvori han tilbage viste »de rygter, som er sat i omløb angående min person«.

Den 11. juli ved 18-tiden kom clearingmordet, hvis offer blev grosserer Ras Hansen. To mand henvendte sig ved køkkendøren og bad om at tale med grosserereren, som såredes af tre-fire skud og døde kort efter indlæggelsen på sygehuset. Det vakte nogen opmærksomhed, at netop han blev ofret, for han var en stilfærdig mand, der helt helligede sig hjem og forretning, men han var medlem af Dansk Samling. Den 17. august gav et nyt bevis på tysk råhed. Fabrikant Marius Nykvist, indehaver af Odense Stole- og Møbelfabrik, blev anholdt ved 7-tiden og i bil ført til Husmandsskolen. Senere meddelte tyskerne, at han havde forsøgt at flygte under transporten fra bilen ind i selve bygningen og var blevet ramt af skud i nakke og bryst. Det bestialske mord medførte strejke til den 19. august om morgenen.

To likvideringer fulgte så. Den 18. august dræbtes den 60-årige kørelærer H. C. Hansen af fem skud på hjørnet af Albanigade og Alexandragade, og den 31. august skød to arbejdsklædte mænd den 54-årige fabrikant Harry Christiansen ned, da han kom cyklende i Læssøegade ved Platanvej. Det nye clearing offer var forstander L. C. Lomholt fra Teknisk Skole, der om aftenen den 11. september blev tiltalt ved sin villa i Læssøegade og beskudt, da han havde indrømmet sin identitet, men trods et ondartet lungeskud kom han sig siden. Den 12. september likvideredes den 24-årige kontorist Helge Møller af to cyklister på det yderste Hunderupvej, og den 16. oktober led købmand L. Rosendahl samme skæbne ud for sit hjem i Kronprinsensgade.

Den 9. november var så tyskerne og deres håndlangere på spil igen. De forfulgte den 44-årige provisor Ulrik Dircks, Svaneapoteket, fra hans arbejdsplads til hans hjem i Fruens Bøge og dræbte ham på stedet. Dette clearing mord var så meget mere tragisk, som alt talte for, at det var apoteker Olaf Helweg Mikkelsen, man var ude efter, men man havde antaget Dircks for chefen.

Efter et jule-boksestævne blev »Grosserer« Hartvig Larsen skudt ned uden for Fyens Forum. Han fik frygtelige læsioner efter at være ramt i det ene øje samt arme og ben, men såredes ikke dødeligt og blev ved kapitulationen taget i forvaring på feltlazarettet i Fredericia. Larsen, der var tidligere dansk militær- og politimand, udfoldede en meget livlig virksomhed i tysk tjeneste.

Det clearingmord, der fulgte, optog sindene i Odense længe efter, idet det ramte en af de populæreste kunstnere ved Odense Teater, den 30-årige skuespiller Bent von Müllen. Gestapo manden Wolfgang Söhnlein har senere forklaret, at man overvejede at skyde von Müllen på scenen, men opgav denne plan igen. Nu blev han dræbt uden for teatret den 29. december ved 22-tiden. Han havde netop afsluttet Soya forestillingen »30 års henstand«, hvor han spillede søløjtnantens rolle, med at »dræbe« sin utro hustru og sig selv. Da han kort efter kom ud fra teatrets kunstnerudgang sammen med to unge skuespillerinder, mødte han skudene som den hårde og bitre virkelighed. Tre mænd, der forinden havde passet en af von Müllens mandlige kolleger op - han var på vej til en telefon for at advare, da mordet skete - bad om at måtte se legitimationskort, hvorefter den ene skød von Müllen gennem tindingen. Han faldt straks til jorden, hvorefter banditterne sendte tre kugler i den døendes krop.

Den 19. januar ved middagstid likvideredes den 20-årige Bent Kaa Olsen i en opgang i Bredstedgade og den 22. januar den 30-årige positivspiller Karl Christian Madsen i en kælder på Nyborgvej, hvor revolvermænd havde tvunget ham ned. - Den 14. februar ud på eftermiddagen jog fire-fem ambulancer gennem Odenses centrum mod Overgade kvarteret. Her var udspillet en række voldsomme begivenheder i ejendommen Brogade 3, hvor den meget tyskinstillede grosserer Harkjær-Simonsen beboede en 3. sals lejlighed. Harkjær-Simonsen og hans hustru var svært bevæbnede og klar over faren. Ved bagdøren dræbte Harkjær-Simonsen en af angriberne, den 27-årige montør Harry Cecil Hansen, ved et skud i hovedet, men hans kammerater trængte ind ad fordøren, og det kom til en voldsom ildkamp, hvorunder fru Harkjær-Simonsen dræbtes, mens Harkjær-Simonsen såredes så hårdt af et skud i hovedet og den ene lunge, at han døde på feltlazarettet i Fredericia få dage efter. En af angriberne blev ramt i maven og sank sammen i Overgade kort efter episoden. Han bragtes på sygehuset, men

befriedes næste dag ved 11-tiden af sine kammerater - lige før tyskerne ville hente ham. Samme dag - en god times tid senere - likvideredes grønthandler Hans Jørgen Rasmussen i sin forretning i Fredensgade, og den 16. februar dræbtes magasinforvalter Gunnar Poulsen på sin bopæl i Benediktsgade. - Efterhånden var man klar over, at der måtte komme alvorlige gengældelsesaktioner fra tysk side. Og da de kom, gav de genlyd hele landet over. Den 19. februar om eftermiddagen myrdedes installatør Valdemar Petersen i sin forretning på Middelfartvej, og den følgende morgen oplevede Odense de måske uhyggeligste clearingmord i besættelsestiden overhovedet - seks i tallet.

Ved 6-tiden blev der ringet på alle dørene i en af ppgangene ved Amtssygehusets Lægebolig. Fem-seks personer råbte op om, at der lå bomber, og da lægerne skyndte sig ud, blev fire af dem skudt ned på det brutaleste: Den 26-årige Henning Dalsgård, den 27-årige Jørgen Hvalkof, den 26-årige Christian Fabricius Møller og den 30-årige Henning Ørsberg. En time senere anvendte de samme mænd nøjagtig den samme fremgangsmåde hos den svenske vicekonsul, den 44-årige grosserer Gustav Christgau, i dennes villa på Hunderupvej. De ventede dog ikke, til Christgau kom ud, men trængte ind i hans soveværelse og skød ham dér. Siden kørte de til Gyldenløvesgade og dræbte den 47-årige løjtnant Vagn Tang, sekretær i Odense Luftværnsforening, mens et attentatørsøg mod direktør Helge Rungwald, Odense Teater, var uden resultat, da der ikke blev lukket op trods allehånde trusler.

Nu fulgte en lang serie likvideringer. Den 27. februar sent på eftermiddagen blev pålæggerske Harriet Strey ramt af tre skud i en lejlighed på Middelfartvej - de to gik ind i halsen, og hun døde med det samme. Den 8. marts om formiddagen dræbtes den 37-årige tjener Peter Larsen i Restaurant »Stadt Hamburg« på Nørrebro, den 14. marts ved 15-tiden en yngre arbejdsmand Svend Åge Petersen, kaldet »Svend Lyn«, der spadserede i Vestergade med sin hustru - han havde overlevet et attentat knap to måneder tidligere -, den 5. april den norskfødte Johnsrud i en bagerforretning lige over for kasernen på Søndre Boulevard, den 9. april cyklemekaniker Svend Åge Sønnichsen på hjørnet af Skibhusvej og Thorkildsgade, den 11. april karusselejer Ejner Hansen - kaldet »Gyngehøvdingen«, og i den sidste periode en af tyskernes mest berygtede håndlangere -, mens han var ved at stige ind i sin bil i Nørregade og endelig den 16. april maskinarbejder Henrik Lindberg på et afsides

liggende sted i Christiansgade.

For alt dette kom bare een gengældelsesaktion, som ramte bladhandler Einer Nielsen, der den 20. april om middagen blev skudt i sin kiosk på hjørnet af Kongensgade og Vestre Stationsvej. Tyskerne vidste, han havde med den illegale distribuering at gøre. Desuden søgte de uden held at ramme kriminaldommer Erik Lunøe, møller Hans Petersen, Munke Mølle, og dennes søn, møller Frank Petersen, men ingen af dem sov hjemme.

Endnu to alvorlige begivenheder bør nævnes her; ildkampen ved Geels Kro - en halv snes kilometer nordvest for Odense - og attentatet mod politistationen. Geels Kro episoden udspillede den 12. juni 1944 om eftermiddagen. Fem unge frihedskæmpere fra Odense, der sad i kroen og drak kaffe, var blevet stukket, og pludselig rullede et Gestapo hold op, anført af Poul Michael Hansen, kaldet »Poul Tysker« og utvivlsomt den mest forhadte af alle odenseanske landsforrædere - hans pågribelse i Flensborg et par måneder efter befrielsen vakte almindelig glæde. »Poul Tysker« og hans folk åbnede ild, og det kom til en voldsom ildkamp, hvorunder »Poul Tysker« blev såret i hovedet. Desuden dræbtes den unge værftslærling Gunnar Carlo Nielsen, to patrioter blev fanget, mens to undslap. En af de fangne patrioter var hårdt såret, og han måtte ligge længe på Amtssygehuset, hvor to tyske soldater til stadighed bevogtede hans sygestue. Han blev befriet om eftermiddagen den 7. september af en halv snes kammerater, der blandede sig med de besøgende, overmandede vagterne og bar ham ud i en ventende sygebil på en bære.

Attentatet mod politistationen fandt sted den 3. marts Kl. 22,30 - samme aften som forsøget på at myrde adjunkt Foged. Et par unge mænd i skaftestøvler og lyse frakker kastede en bombe eller en håndgranat mod politistationens indgang, og de to betjente, der stod vagt her, blev forfærdeligt kvæstet. Tøjet blev formelig flået af dem. Den ene af dem, Charles B. Johansen, døde tre dage senere. Medfølelsen med hans unge enke, der havde født tvillinger seks uger forinden, var meget stor, og en indsamling i forbindelse med auktion gav over 50,000 kroner. En anden politimand, den kendte fodboldspiller Børge Rasmussen, blev skudt ned under den landsomfattende aktion mod politiet.

Angrebet på Husmandsskolen.

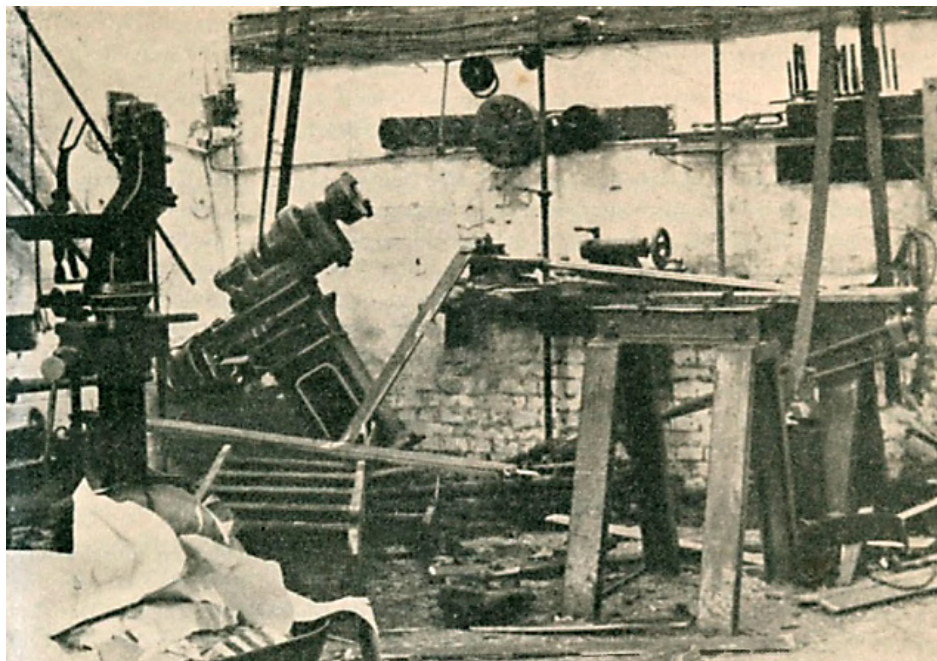
Efter de to angreb på Universitetsbyen i Århus og Shellhuset i København var det halvvejs ventet, at Gestapos fyenske hovedkvarter på Husmandsskolen i Tarup ville blive mål for Royal Air Force. Det blev det eneste regulære luftangreb på Odense under krigen, og det satte ind den 17. april 1945 lige efter kl. 16, da maskiner fra den 2. taktiske luftstyrke i Belgien kom flyvende fra lav højde og gik til angreb efter at have kredset nogle øjeblikke over stedet. Virkningen af de engelske bomber var overordentlig stor. Husmandsskolen fik fire fuldtræffere og forvandlede til en stor dyng af murbrokker, men da både de tyske politifolk og fangerne for størstedelen var kommet ud, kostede angrebet kun eet offer på selve Husmandsskolen: En Gestapo mand.

Desværre kunne det ikke undgås, at der faldt en del bomber i det nærliggende villakvarter, der i Husmandsskolens Allé stødte helt op til skolen. I Alléen og på Østrupvej var skaderne særlig store. I alt blev en snes ejendomme ødelagt, og der dræbtes 9 civilpersoner, mens en snes såredes. Gestapo var, da angrebet satte ind, i færd med at flytte til den indre by, men man var næppe nået ret langt frem - at dømme efter de fund, der blev gjort på tomten bagefter. En masse vigtigt materiale blev uden tvivl ødelagt.

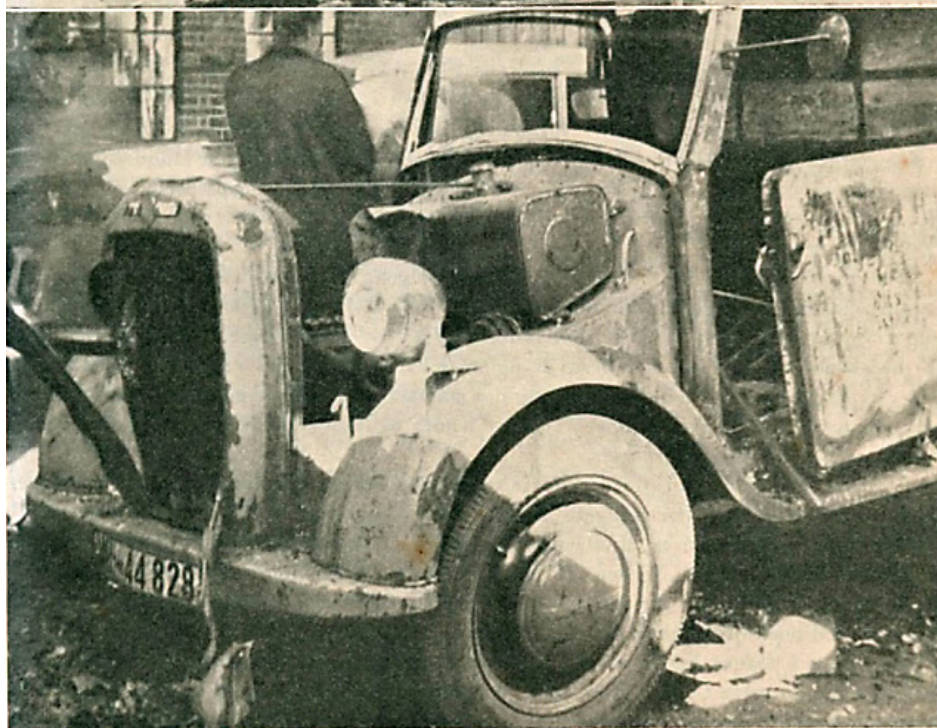
Skudet, der kostede en million.

Den 19. september 1943 - altså i den periode, hvor der i forvejen var militær undtagelsestilstand - forefaldt en alvorlig episode. Ved 21-tiden blev en tysk underofficer, Karl Aesemann, skudt ned på hjørnet af Vestergade og Mageløs og dræbt på stedet.

Tyskerne krævede øjeblikkelig udgangsforbud fra kl. 19 til 5, total lukning af alle forlystelser, men desuden en bod på een million kroner, som skulle betales inden den 21. september kl. 17. Byrådet betalte under protest, og den 22. september skete indbetalingen i check til Fyens Disconto Kasse. Pengene kom på en særlig feltkonto i Nationalbanken og blev efter befrielsen tilbagebetalt. Hvor vanvittig denne tyske disposition var - rent bortset fra, at den var i strid med folkeretten - ses bedst af, at alt tyder på, at en anden tysk soldat var gerningsmanden, og at der var tale om et jalousimord. Tyskerne udlovede en dueør på 50,000 kroner for gerningsmandens pågribelse, men det nyttede naturligvis intet.

Værkstedssabotage i Østergade i Middelfart natten mellem den 8. og 9. april 1945. Foruden værkstedets maskiner blev to tyske lastvogne og en stor cementblandingmaskine molesteret.

Våbenmodtagning.

I den særlige gren af arbejdet, som hed modtagning, var op mod kapitulationen ca. 400 fynske frihedskæmpere engageret. Modtagningen lededes af ingeniør Erik Frandsen og begyndte i juni 1943, da den første beholder blev nedkastet på Enebærødde. I begyndelsen kom der kun sprængstoffer, men senere tillige våben og ammunition, og fra december 1944, da modtagningen for alvor kom i gang, og indtil kapitulationen, skete der 53 radioannonceringer, og 60 procent af materiellet nåede frem. Det var dog kun 4 procent, der blev opsnappet af tyskerne. Resten blev blot ikke nedkastet, fordi vejret var for dårligt. En nat i februar var der således 350 mand på seks modtagelsespladser, men kun én af maskinerne nåede frem. Af de 400 mand blev kun én taget af tyskerne på fersk gerning.

Kampene den 5. maj.

Befrielsen kom - med uhæmmet, jublende glæde. Den 5. maj blev en uforglemmelig dag, men ulykkeligvis skulle den ikke gå til ende, uden at døden skulle kaste sin slagskygge ind over den. Ved 17-tiden opstod de voldsomste gadekampe i Odense. Det skete på et tidspunkt, hvor titusinder af odenseanere var på benene for at overvære frihedskæmperaktionerne mod dem, der mistænkte for landsforræderiske handlinger. Den indre by var eet mylder af glade mennesker.

Hvordan det begyndte, får stå hen. Det blev ikke opklaret i dagene derefter, og antagelig lykkes det aldrig nogen sinde at få den helt rigtige forklaring. Men givet er det, at der har været landsforrædere - formentlig Hipo'er - med i spillet. Der lød nogle skud i kvarteret omkring Albanitorv, hvor på det tidspunkt mindst et par hundrede frihedskæmpere befandt sig, og i næste nu var helvede løs. Kampen forplantede sig til andre kvarterer, men den var uden tvivl bleven ret kortvarig, om ikke tyske soldater i stort tal havde grebet ind.

Hårdest kæmpedes der i Klosterhaven, hvor følgelig de største tab måtte noteres. De tyske soldater stod i gode stillinger højt oppe i KFUM-borgen og kunne uden nævneværdig fare (de havde dog tab her som andre steder i byen) bestryge terrænet foran, hvor frihedskæmperne angreb. Ved beskydning fra KFUM faldt alene fem mand. Da kampene efter et par timers forløb døde hen, var der smertetunge ofre at gøre op. På dansk side var der dræbt 12 frihedskæmpere i åben kamp

og 11 civilpersoner, mens der var ca. 100 sårede af begge kategorier.

Af de dræbte frihedskæmpere tilhørte to politiet, nemlig kriminalbetjent Ejnar Aggerholm - identisk med den tidligere mesterbokser - og politibetjent Sigurd Hansen. De øvrige var: Orla Christensen, Max Jensen, Svend Reimert Ludolph, Helmuth Madsen, Børge Thormod Nielsen, Oscar Nielsen, Hjendre Petersen, Arne Reimert Poulsen, Poul Eilif Poulsen og Victor Wilier. Tirsdag den 8. maj om formiddagen afholdtes på Flakhaven en storslået mindehøjtidelighed for de faldne.

Det ligger i sagens natur, at det i Odense amt var meget begrænset, hvad der kunne hænde uden for selve Odense af en rent ydre dramatik. Men det betyder ikke, at der blev arbejdet mindre intenst - det var blot opgaverne, der ikke i den grad som i den store by lå lige for. Af de enkelte begivenheder uden for Odense bør dog nævnes, at Assens havde et modbydeligt clearingmord, som ramte direktør Viggo Hansen - efter at morderne havde forsøgt sig to andre steder forinden - og at der var virkningsfuld sabotage mod det store fjerkræslagteri i Hårby og mod fiskebiler i Kerteminde.

Men på de indre linier var folkene ude omkring absolut lige så stærkt engageret som deres odenseanske kammerater. De dannede grupperne på forbilledlig måde, de deltog med iver i våbenmodtagningen, og de var yderst virksomme, når det gjaldt jernbanesabotage. Kun i et enkelt tilfælde henimod befrielsen gik det helt galt. Tyskerne kom på sporet af våben og ved hjælp af hurtige »forhør« fik de rullet en hel del af organisationen op, foretog mange anholdelser og ejendomsprængninger samt sikrede sig et efter forholdene ret betydeligt illegalt våbenlager. Det var overvejende militærfolk, der stod i spidsen. Byleder i Odense, hvor man den 5. maj kunne mønstre mere end 1500 mand, var afdelingsleder, løjtnant C. C. Bro, og Lokalkomiteéns formand var boghandler Åge Johansen. Byleder i Assens var kaptajn Rabøl, i Kerteminde baron, løjtnant J. Bille-Brahe fra Riisinge, i Middelfart premierløjtnant Ole Justesen, der på et givet tidspunkt var gået under jorden i Odense sammen med flere kolleger, og i Bogense var overlærer Knudsen sjælen i arbejdet, i første række støttet af dyrlæge Ricard og greve Carl Johan Bernstorff. - Fyensledelsen bestod af daværende kaptajn, nuværende oberstløjtnant Buch som regionschef, læge Ejner Kruse, grosserer Hans Muus, grosserer Jens Fr. Busk Rasmussen, landsretssagfører Sven R. Krogsgård, telefoningeniør W. Hjorth, faldskærmsjæger-

ne kaptajn E. Jensen og stud. med. Hecht-Johansen, søløjtnant Kaj Johansen og politikommandør Kjalke. Af dem var Busk Rasmussen på et længere ophold i tyske koncentrationslejre, og bl.a. Muus og Frandsen levede lang tid under jorden. Politikommandør Kjalke, der efter 19. september i særlig grad havde taget sig af organiseringen af det illegale politi på Lolland-Falster, kom til Odense som »jernbanedetektiv« og blev tilmeldt folkeregistret i en død mands navn. Han boede her den sidste tid før befrielsen.

Fyensledelsen holdt til i en villa i Odense: Langelinje 142. Den havde formummet sig som et ingeniørfirma, der arbejdede for tyskerne. Villaen blev købt i december 1944 med Hecht-Johansen som mellemmand, og i januar rykkede man ind i huset. For at give det udseende af, at »firmaet« virkelig havde noget at bestille, blev der trykt firmakvitter, som blev sendt til adressen forskellige steder fra, og de, der havde arbejde i villaen, kom som regel ved 9-tiden om morgenen og gik igen ved almindelig kontorlukketid. På 1. sal havde man en radiosender, som på ultrakorte bølger kunne kalde byledelsen - det var nødvendigt, efterhånden som de mange luftalarmer vanskeliggjorde telefonering.

»Svendborg Amtstidende«s gamle bindingsværksbygning, en ikke som den så ud om morgenen den 17. marts 1945.

Villaen, hvor der til stadighed opholdt sig tre-fire Mennesker, var undermineret. En 25 meter lang gang, af stivet med bræddevæg, førte fra et klædeskab i dens vaskerum over til et hønsehus i haven, der i virkeligheden var en camoufleret bunker. Hvis Gestapo var kommet, kunne man fra »Hønsehuset« have sluttet strømmen og sprængt villaen i luften med 30 kilo sprængstof, som var anbragt i kælderen. Men lykkeligvis kom Gestapo aldrig. Tyskerne var nogle gange på vej dybt ind i den del af modstandsarbejdet, for hvilken Odense var centret, men blev stoppet. Og reorganiseringen fulgte hver gang omgående. 5. maj fandt modstandsstyrkerne i Odense amt intakte og kamplystne.

Modstandsbevægelsen i Svendborg amt

Af journalist Palle Koch-Jørgensen

Skal man karakterisere modstandsbevægelsens opståen og udvikling i Svendborg amt, må man tage amtets forholdsvis ringe betydning som »militært område« i betragtning. Nok var her tyskere, men langt fra i samme grad, som det var tilfældet andre steder i landet - fremfor alt i Jylland. Ingen for den tyske krigsmagt livsvigtige forbindelseslinjer berørte amtet, lige undtaget Nyborg med færgehavnen og hovedbanen vestpå. Syd for denne linje lå et smilende stykke Danmark, der kunne synes vanskeligt at forbinde med modstandsbevægelsens mest fremtrædende ord: Sabotage og våbenmodtagelse. At dette dog senere skulle blive noget, fynboerne gjorde sig fortrolige med, skal det følgende blandt andet vise.

Modstandsbevægelsen i Svendborg amt begyndte således i det små - med bladarbejde, som man finder det overalt -, men arbejdede sig langsomt og sikkert opad for ved tyskernes kapitulation at udgøre en kampklar styrke på mellem 1500 og 2000 mand. Samtidig kunne en del af disse styrker se tilbage på en række veludførte sabotagehandlinger mod den tyske krigsmagt og mod virksomheder, der arbejdede for den.

Hvad der skete i Svendborg.

Som den største af amtets byer kunne Svendborg med opland (herunder medregnet Langeland, Ærø og Ringe på Midtfyn) den 5. maj møde med en styrke på ca. 900 mand. Af disse var de 380, formeret i 4 delinger, fra selve Svendborg, Thurø og Tåsinge. Arbejdet med oprettelsen af denne styrke tog først fart efter den 29. august 1943. Efter at den danske hær var opløst, kom der flere tyskere til byen, hvor hidtil

Jydske Dragoner fra Randers og 2. feltartilleriregiment fra Viborg havde haft deres kvarter efter forvisningen fra Jylland. Denne tilstrømning af tyskere, i forbindelse med selve overgrebet på den danske forsvarsmagt, intensiverede ganske naturligt undergrundsarbejdet. De første grupper blev dannet af lærer Stærmose og Kraiberg Petersen. Samtidig hermed og uafhængig af disse samlede kaptajn Steensgård »en ikke ringe styrke, specielt beregnet til sikring af danske lokaliteter i tilfælde af invasion eller tysk tilbagetrækning. Dertil kom kommunisterne, der gennem maskinarbejder Niels Jensen havde kontakt med Stærmose, og endelig en styrke under Svend Jacobsen, Elis Hansen, Erik Hansen og Poul Righolt. Disse beskæftigede sig dog især med bladarbejde.

En byledelse, der kunne samle trådene, kom først i stand, efter at sagfører Bent Poulsen i juni 1943 havde modtaget opfordring fra Odense til at danne en sådan. Han påtog sig hvervet og henvendte sig til Stærmose. Opgaven gik i begyndelsen kun ud på at huse faldskærmsjægere og skaffe eventuelle allierede flyvere i sikkerhed. Først i foråret 44 var byledelsen, der kom til at bestå af Bent Poulsen, Stærmose, Niels Jensen og kaptajnløjtnant Krarup som militær rådgiver, dog en kendsgerning.

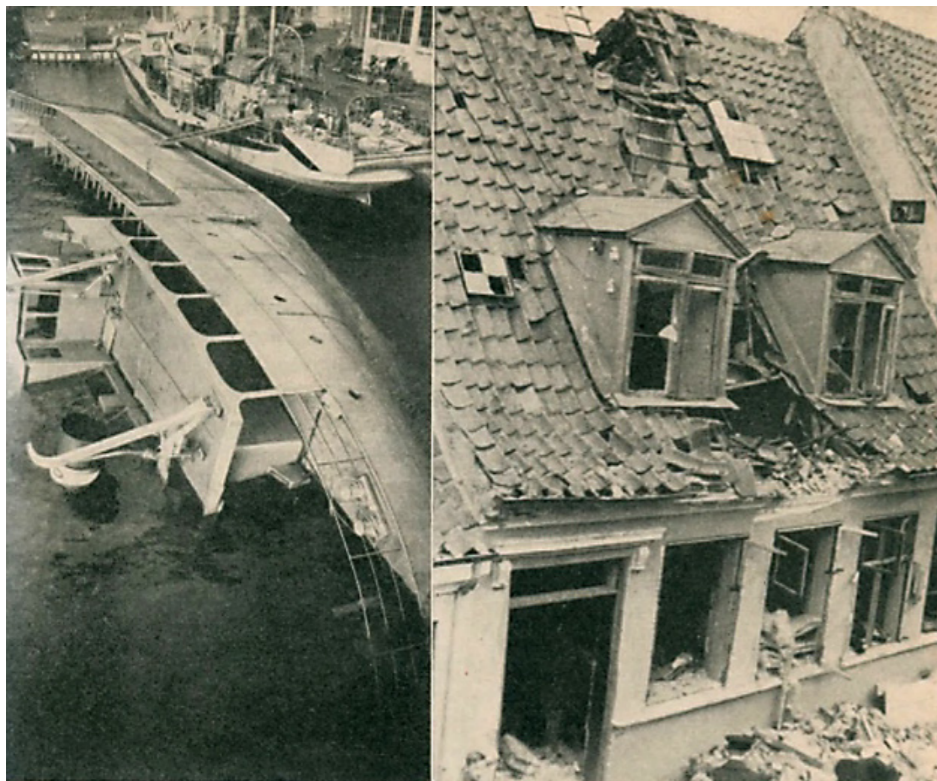
Forinden er Stærmose grupperne så småt begyndt på sabotagen. Den 19. december 1943 anbringes en sprængladning under vandoverfladen på en tysk nybygning (Sperrbrecher) på Svendborg Stålskibsværft og næste morgen sænkes skibet, der kommer til at stå på bunden med stærk slagside.

Små to måneder forløber i forholdsvis ro indtil den 9. februar næste år, hvor den modsatte lejr begynder at røre på sig. Uden at man her kan spore bestemte motiver forøves schalburgtage mod kriminalpolitiets kontorer i Tinghuset, hvor en grøn kuffert, der var stillet op ad muren, eksploderer ved 1-tiden om natten. Ved eksplosionen slås et mægtigt hul i muren og der anrettes megen ravage i kriminalpolitiets lokaler. Ved 2-tiden samme nat indtræffer en ny eksplosion midt i byen, hvor en 3-etages ejendom på Torvet totalt ødelægges. Ingen mennesker kom noget til, men materielt når skaden op på over en halv million kroner.

Så er det igen sabotørernes tur, og i Løbet af måneden gennemføres en serie sabotager, fortrinsvis rettet mod skibsværfter i og omkring Svendborg. På Stålskibsværftet sænkes for anden gang den tidligere

omtalte nybygning, der i mellemtiden var blevet hævet. Et slæbefartøj, der lå fortøjet langs denne, går med i løbet og endelig sænkes et minefartøj på 1800 tons. Næste gang aflægges besøg på et skibsværft i Rantzausminde. Her bortsprænges forstavnene på en hurtigbåd, ligesom en savmaskine sættes ud af funktion. Samme behandling får en hurtigbåd på et bådeværft i Strandhuse og endelig anbringes en sprængladning i et minefartøj og en hurtigbåd på det svært bevogtede Gl. Hestehaugeværft. Minefartøjets dæk og maskiner beskadiges, hurtigbåden får en lækage og et slæbested ødelægges. Så var bolden givet op til gengældelsesaktionerne og den 7. marts kl. 11 om aftenen eksploderer en bombe udfor boghandler Kielbergs forretning i Møllergade. Ejendommen »Bergs Gård« bliver hårdt medtaget, og der sker omfattende rudeskader i kvarteret. Et par dage forinden var en diesel-motor, beregnet til den ulyksalige Sperrbrecher, blevet ødelagt på en blokvogn ved havnen og omkring den 10. i samme måned ødelægges sabotører et lager ved havnen, indeholdende bildæk, slanger, reservedele og benzin. - De har således stadigvæk udspillet og bliver dristigere for hver aktion. Den 6. juni foretages det hidtil største angreb på Svendborg Stålskibsværft, hvorved værftets egne grupper spillede en fremtrædende rolle. For at camouflere aktionen og rette mistanken bort fra værftets egne folk sendes to sabotører fra Odense ind over muren til skibsværftet, hvorefter de holder portneren op. I forvirringen anbringer de andre indvendig i fire forskellige skibe, tilhørende den tyske krigsmarine, kraftige sprængladninger, der den følgende time sender disse skibe til bunds. Det drejer sig om Sperrbrecher'en, der nu har fået kærligheden at føle for 3. gang, desuden en forpostbåd på 800 tons og to minefartøjer på 6-800 tons. Senere følger sænkningen af den tyske damper »Sauger II« ved Nordre Havn.

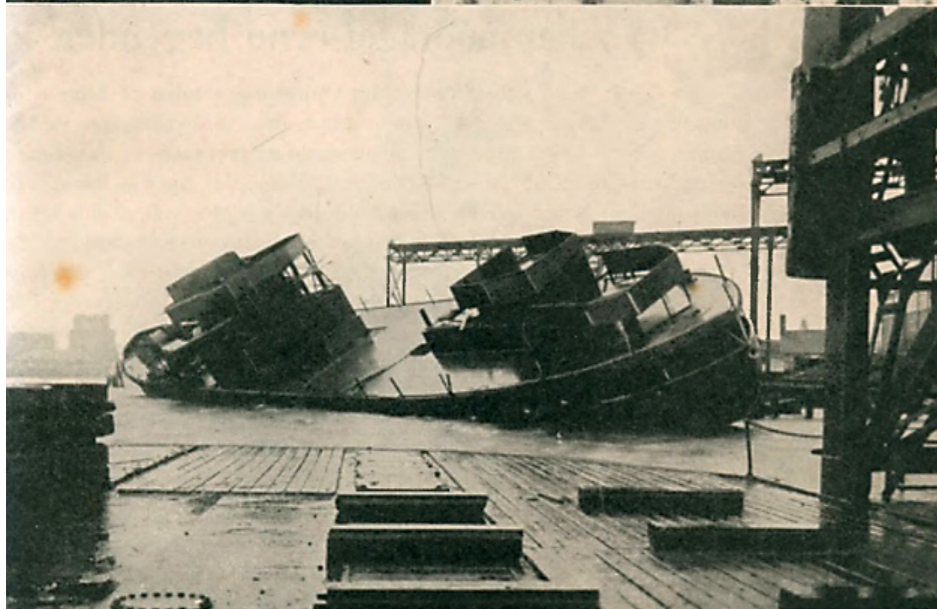
Intet under, at Svendborg morede sig i de dage! - Men Gestapos interesse for byen bliver kraftigere og kraftigere, og i juni måned tages først automekaniker Poul Petersen Holm, der havde deltaget i sabotagerne. Han forsøger flere djærve flugtforsøg. Det første mislykkes, og han kommer med til Gestapos hovedkvarter for Fyn, Husmandsskolen ved Odense, hvor han udsættes for svære mishandlinger. Senere overføres han til Frøslev lejren, hvorfra det lykkedes ham at flygte. Ansat på køkkenholdet var han i besiddelse af en hvid kittel. En dag får han en dansk fængselsbetjent til at låne sig en uniformskasket under fore-

Øverst til venstre: På billedet ser man to saboterede skibe. Det største skib er væltet over det lille, hvis skorsten ses til venstre i billedet.

Øverst til højre: Storgruppens tilholdssted i Skattergade 11, fotograferet umiddelbart efter at tyskerne havde sprængt huset i luften.

Nederst: Fra sabotagen mod skibeværftet. En tysk nybygning har haft uventede fremmede.

givende af at skulle bruge den til noget diletantkomedie. Derefter går han tilbage til sin barak og siger til kammeraterne: Nu går jeg, farvel! Og så gik han, lige forbi vagten, der ikke anede uråd. Han kom tilbage til Svendborg egnen, hvor man let havde kunnet skjule ham, men han ville til København, hvor han en dag tilfældigt bliver taget ved en razzia i en lejlighed. Senere henrettede tyskerne ham for deltagelse i sabotage. - Kort efter, han var taget første gang, kommer turen til Niels Jensen fra byledelsen, der klarer frisag i første omgang, men senere bliver arresteret igen, denne gang sammen med både Bent Poulsen og Stærmosé. Alle tre føres de via Husmandsskolen til Frøslev og siden til Tyskland, hvorfra de først vender tilbage ved kapitulationen.

Nu var byledelsen splintret. Kaptajn Steensgård, der i mellemtiden var optaget i ledelsen, havde ikke kontakt med de menige i grupperne og det samme var tilfældet med kaptajnløjtnant Krarup. Kommunisterne trak sig tilbage, da forbindelsen med Fynsledelsen på grund af de mange arrestationer ophørte, og da man havde forsømt at udnævne en efterfølger, hvis der skulle ske spidserne noget, så det ud til, at arbejdet helt ville gå i stå.

Ny ledelse - våbenmodtagelserne begynder.

På afstand havde den fjerde samling grupper fulgt opløsningen uden at kunne forhindre den, da der ingen forbindelse var bragt i stand mellem dem indbyrdes, men de blev nu klar over, at der måtte gøres noget effektivt for at samle og reorganisere den underjordiske front. De havde foruden bladarbejdet - et illegalt blad »Giv Agt« - brugt foråret til at hverve folk, opsnuse våbendepoter og lignende, der var efterladt af den danske hær, og samtidig begyndt at chikanere de tyske tropper og Gestapo mest muligt. Men forbindelsen med Frihedsrådet manglede. Derfor sendte man Elis Hansen til København for om muligt i kraft af hans tidligere forbindelser at finde frem til Frihedsrådet. Det lykkedes - og i løbet af få dage var kontakten med Odense retableret. Herfra sendtes en forbindelsesmand »Jan«, der sammen med Elis Hansen og Svend Jacobsen fastlagde den videre udvikling. Samtidig meldte kommunisterne sig atter til arbejdet og den anden byledelse, bestående af Elis Hansen, Svend Jacobsen, Thorkild Nielsen og senere kaptajn Steensgård var nu en kendsgerning.

Man er nået frem til august, og styrkerne omfatter 250 mand. Vå-

De rygende ruiner »Svendborg Avis«
efter attentatet i oktober 1944.

ben- og sprængstof instruktionerne begynder i større stil, og materialet hertil kommer fra Odense. Thorkild Nielsen, der trænges hårdt af Gestapo, må udskiftes med Svend Åge Petersen. Styrkerne vokser imidlertid hurtigt og når i løbet af efteråret op på 4-500 Mand. - Den 10. oktober aflagde Brøndum og hans bande Svendborg et besøg, der resulterede i, at byens største bladhus »Svendborg Avis« lagdes i ruiner. Samtidig sprang en anden bombe lige i nærheden, nemlig på hjørnet af Kattesundet og Gerritsgade ved købmand Ziersens butik. Den samlede skade ved begge disse eksplosioner beløb sig til mere end 1 million kroner.

Kort før Bent Poulsen og Stærmosen blev taget, var man begyndt at forberede sig på selv at skulle modtage våben fra luften. Man havde set sig om efter egnede modtagepladser, men arbejdet blev afbrudt ved arrestationerne og først sent på efteråret, den 1. november, fandt Svendborg styrkernes første modtagelse sted ved Nordskov, nord for Ringe. Mandskabet bestod hovedsagelig af folk fra Svendborg, men der var desuden frihedskæmpere fra Oure-Vejstrup og fra Ringe under Uffe Clausen, der havde været mellemlid til nedkastningschefen på Fyn. I alt havde Svendborg 9 modtagelser, hvoraf de 5 var positive. De store

skove i omegnen afgav mange velegnede pladser, ligesom de gjorde god fyldest som skjulesteder for våbnene. De blev også flittigt benyttet, da man i foråret 45 gik i gang med feltøvelser og skydning om søndagen. Folk på egnen mente, at tyskerne brugte lidt rigeligt med ammunition til ingen nytte!

Intensivering på begge sider.

En måned efter attentatet på »Svendborg Avis« rystedes byen af nye eksplosioner, idet terroristerne denne gang havde udset sig en stor 3-etages forretningsejendom, »Vinhuset«, i byens centrum på hjørnet af Møllergade og Brogade. En voldsom brand udbrød ved eksplosionen og 2 mennesker, den gamle fru vinhandler Hansen og postassistent, fru Thyra Ågård, indebrændte. Denne udåd var dog ikke nok for hærværksmændene. Lidt senere samme aften rystedes byen af en ny eksplosion og denne gang var det Eghoffs Manufakturforretning i Møllergade, det var gået ud over. Ved dette attentat indespærredes 4 mennesker i ruinerne, men blev ved et energisk redningsarbejde draget frem i uskadt, men stærkt chokeret tilstand. Tidligere på aftenen var to stikkere blevet likvideret på hjørnet af Ndr. Havnevej og Nyborgvej, da de kom i selskab med et par kvinder. Ukendte mænd affyrede 6 dræbende revolverskud mod hver af de to mænd, den 33-årige sadelmager Einar Petersen fra Lunde og den 30-årige Harald Maust (Røde Harald) fra Skårup.

Kort efter foretog Gestapo en razzia på Egense vej, hvor man eftersøgte den unge Per Kraiberg Petersen, der havde været under jorden et stykke tid, men uheldigvis var hjemme, da Gestapo arriverede. Under forsøget på at slippe fra dem sprang han ud gennem et vindue til haven og blev skudt ned bag fra med maskinpistol og døde på stedet.

Af sabotage i dette tidsrum kan nævnes fjernelsen af vigtige maskindele på statsisbryderne »Thyr« og »Thor«, som til tyskernes store ærgrelse var komplet uanvendelige den dag, de skulle bruge dem.

Kampen skærpes nu fra dag til dag. U. S. P. (Undergrundens Sikkerhedspoliti), der omtales udførligt andet steds i artiklen, dannes på dette tidspunkt. I januar 45 træder kaptajn Steensgård ud af ledelsen, da han eftersøges ihærdigt af Gestapo, og kaptajnløjtnant Krarup, som i mellemtiden havde været beskæftiget på Nordvestfyn, bliver den militære leder, en post, han bestred ved kapitulationen. Vinteren igennem

fortsættes sabotagen. I februar måned mod Andelsslagteriets fedtkedler og køgeri, desuden mod jernbanelinjerne i omegnen, folkeregistret fjernes fra Rådhuset i Svendborg den 6. februar og bringes i sikkerhed uden for byen og grupperne supplerer deres udrustning ved våbenran o.lign. Folk fra 1. og 2. deling foretager også et - ganske vist mislykket - angreb mod en tysk lyttepost ved Vantinge, hvor man kommer i kamp med vagterne og må trække sig tilbage. Endvidere deltager man i den første sprængning af Hårby Fjerkræslagteri i nærheden af Fåborg.

Den 17. februar likvideres stikkeren Gordon Hornemann Hansen på Færgevej af Folk fra USP. Byens borgere frygter i tiden umiddelbart herefter repressalier, men der sker tilsyneladende intet før den 17. marts, da »Svendborg Amtstidende«s smukke gamle bladbygning bliver lagt fuldstændig i grus af Bothilsen Nielsens bande. Også ved denne lejlighed skete der omfattende skader i det i forvejen hårdt ramte kvarter. Bl.a. gik det ud over Sct. Nikolai Kirke, der fik sine blyindfattede ruder blæst ind og mange tagsten revet af. Flere måneder senere fandt man på tomten under demonteringen af en accidenspresse en sæk med 20 kilo højeksplosivt sprængstof, der ikke havde nået at fuldende ødelæggelsesværket. Næste aften skulle byens sidste bladbygning »Sydfyns Socialdemokrat« have haft samme omgang som kollegerne, men attentatplanerne blev forpurret og i stedet fulgte rædselsnatten med Skattergade episoden, som omtales senere.

Det stod nu klart, at man måtte gå forsigtigt med dørene, hvis ikke Gestapo skulle få foden indenfor og vælte hele spillet. Under en razia uden for byen efter et våbenlager bliver Wilhelm Rosendahl Jensen dræbt, mens hans broder gartner F. Rosendahl Jensen arresteres sammen med flere andre fra 4. deling. Alle delingens våben falder i tyskernes hænder. - En del af de ledende må nu gå under jorden indtil kapitulationen. Sidst i april måned foretager en terrorbande som gengæld for to stikkerlikvideringer tidligere på måneden modbydelige clearingmord på fabrikant Otto Halberg og en time senere på hans brodersøn, prokurist Harald Halberg. Begge myrdes i deres hjem. Som en tavs protest mod disse sSkændselsgerninger nedlagde man næste dag arbejdet overalt i byen.

Under modstandskampens sidste fase falder den unge navigator Knud Laursen i kamp med en tysk patrulje, da han overraskes på vej til et depot i Hvidkildeskoven.

De sidste bevægede dage før kapitulationen var hele styrken i beredskab og travlt beskæftiget med at flytte depoter og fordele våben til grupperne, der kunne træde i aktion straks om morgenen den 5. maj for at sikre roens og ordenens opretholdelse i byen. Efter en nøje fastlagt plan besattes alle vigtige poster, udfaldsvejene blev kontrolleret, vagt sat ud ved hoteller, hvor tyske flygtninge apatisk så til, mens væbnede patruljer holdt sig klar i nærheden af de tyske kaserner. Det kom dog ingen steder til uroligheder, når lige undtages en dramatisk alarm den første aften efter befrielsen. I Odense havde som bekendt hårde og blodige kampe med Hipo fundet sted, og man regnede med, at nogle af disse nazismens sidste landsknægte ville sætte kursen mod Svendborg for at skabe uroligheder der. En bil var rapporteret på vej mod byen og alle vagtposter blev dirigeret til Ting- og Arresthuset, der ligger lige ved indkørselen til byen. En stor styrke var samlet der aftenen igennem for at give Hipo'erne en varm velkomst, men bilen var drejet af i tide, og man fik ikke lejlighed til at vise sin skydefærdighed.

Ved en stor parade på Stadion tog Fynsledelsen med kaptajn Buch i spidsen officiel afsked med styrkerne.

U. S. P.

Et særligt kapitel i modstandsbevægelsens arbejde i Svendborg udgjordes af U. S. P., der snart skulle komme til at danne skole for lignende organisationer i andre byer, hvor de dog på grund af deres relativt sene oprettelse ikke kom til at virke med samme effektivitet. - I Svendborg blev opgaven først taget op på et tidspunkt, da der uden risiko for en svækkelse af militær grupperne kunne frigøres kræfter hertil. Idéens fader var boghandler Troels Hansen, der som forbindelsesmand havde god lejlighed til at se, hvor der var mangler i arbejdet.

U. S. P.'s opgave skulle være så at sige både kriminal- og ordenspolitiets, dels nemlig at skaffe materiale til veje mod unationale elementer og føre kartotek over disse, dels, da den tyske terror tog til, at beskytte byen mod disse terrorbander ved en omfattende patruljetjeneste, væbnet som uvæbnet døgnet rundt. M-grupperne skulle således for fremtiden så vidt muligt frigøres til deres rent militære opgaver.

Man startede med 8 mand, der siden kom til at danne kernen i en omfattende organisation, der ved kapitulationen talte ikke mindre end 73. Deres chef blev forretningsfører Børge Jensbøl, og arbejdet bestod

i begyndelsen i at foretage afhøringer og undersøgelser af mistænkelige personer og føre dem i kartoteket. Til dette arbejde udtog man de bedste folk, og begyndelsen var god. Ved besøg på restauranter fik man en masse oplysninger, men havde desuden pålidelige folk på byens hoteller og kunne således holde Kontrol med fremmede, der kom til byen, ligesom man gennem kontakten med Odense var orienteret om, hvornår en farlig stikker havde kurs mod Svendborg.

Ordre til likvidering.

Flere og flere opgaver lægges over på U. S. P., og kort før julen 1944 får man fra ledelsen i Odense ordre til at likvidere en stikker. Der kunne ikke være tvivl om hans skyld, men stillet over for den kendsgerning at skulle tage et andet menneskes liv skaber dog en række betænkeligheder hos de fleste. Man taler sig til rette om tingene og enes. En eftermiddag i februar bliver stikkeren Gordon Hornemann Hansen efter meget besvær skudt ned på Færgevej i Svendborg.

U. S. P. vokser stadig. Nye grupper dannes, og opgaverne fordeles. Af og til går arbejdet i stå. Man synes ikke, der sker noget, men først i marts måned tager tyskernes terror til. I Odense sprænges de store dagblades bygninger ved schalburgtage, og man beslutter derfor i Svendborg sammen med M-grupperne at afpatruljere byens gader fra kl. 22-6 morgen. Herved håber man at kunne sikre sig mod indkørsel af tyske biler. Apparatet fungerede dog ikke helt tilfredsstillende, og på grund af en forsinket melding lykkes det alligevel Bothilsen-Nielsen banden at sprænge »Svendborg Amtstidende« i luften natten mellem den 16. og 17. marts.

Skattergade episoden.

Tidligt næste aften rapporteres en bil holdende i nærheden af »Sydfyns Socialdemokrat«, ligesom man har set nogle mænd liste omkring ved huset og tilsyneladende foretage opmålinger. Svendborgs sidste intakte blad står for tur!

Samtidig får man besked om, at en mand, der ganske vist intet har med de illegale at gøre, men som alligevel kender stormgruppens tilholdssted i Skattergade 11, er blevet taget af Gestapo under mystiske omstændigheder. Da Skattergade 11 og »Sydfyns Socialdemokrat« ligger i umiddelbar nærhed af hinanden kommer de to ting til at gribe

ind i hinanden. Formodningen om en razzia viser sig at holde stik, og aftenen og natten mellem lørdag og søndag skal vise sig at blive den blodigste under hele besættelsen, idet den kommer til at betyde døden for 5 mennesker, hvoraf de 4 er ganske sagesløse.

Om aftenen ved 10-tiden fordeles stormgruppens folk i nærheden af bladet for med pistoler og håndgranater at kunne give terroristerne en uventet varm modtagelse. Samtidig advares folkene i Skattergade 11, hvor man går i gang med at få våbnene gemt af vejen. Inden dette sker er en tysk militærlastvogn med henved en snes soldater standset i en nærliggende gade, og snart er kampen om det lille et-etages hus i Skattergade i fuld gang. I huset opholder sig gruppefører Henrik Mathiesen og 2 mand, Martin og André. Desuden er der Mathiesens far, hans kone og hans søster. Tyskerne går til angreb mod huset, og da en dør ikke lukkes hurtigt nok op, skyder de gennem den, hvorved faderen dræbes. André løber bagud gennem gården og går i dækning bag en bunker i haven, mens Henrik og Martin fra et skur i gården afventer tyskernes komme. Herfra fyrer de løs, da tyskerne er nær nok, men ilden besvares med maskinpistoler, og Henrik såres livsfarligt. Han bliver senere, efter at tyskerne har hentet forstærkninger, taget med i en bil, skudt og smidt i en grøft udenfor byen. Martin er under træningen blevet hårdt såret af ikke mindre end 9 kugler, men det lykkes ham i forvirringen, da tyskerne trækker sig tilbage, at kalde på fru Mathiesen og svigerinden, der hjælper ham over plankeværket ind i nabogården. Trods det, at han er meget hårdt såret lykkes det ham alligevel at kravle ind i huset, hvor han finder en gammel kone liggende ved foden af trappen, ramt af flere skud. Det lykkes Martin at få hende anbragt i en mere magelig stilling, og her lå de så begge og afventede ambulancens ankomst.

Næste dag hentede kammeraterne Martin på sygehuset og bragte ham i sikkerhed på Thurø. I pausen, mens tyskerne hentede forstærkninger, så André sit snit til at slippe bort, og det samme gjorde de øvrige poster ved »Sydfyns Socialdemokrat«, men tyskernes razzia medførte desværre at endnu to mennesker måtte lade livet. De kom tilfældigt forbi, mens razziaen foregik; så blev de standset, forhørt lidt, mishandlet og skudt på stedet. Om søndagen blev huset i Skattergade sprængt på den højere Panckes befaling.

Arbejdet fortsættes.

Skattergade episoden skaber en del uro i rækkerne, og da André kort efter bliver taget, må ca. 40 mand gå under jorden, men arbejdet fortsættes dog, og nye folk kommer til. I april måned likvideres ved højlys dag to stikkere.

Hipomanden Christensen skydes af 2 mand på kort afstand i Gerritsgade. Han forsøger at slippe fra dem, men de forfølger ham ind i en port og sårer ham livsfarligt. Han døde nogle dage senere. Imidlertid er en tysk patrulje tilfældigt kommet forbi. De optager kampen mod de to frihedskæmpere, og den ene, Erik Dahl Nielsen, bliver dræbt netop som han skal til at slynge en håndgranat mod dem. Det lykkes derimod den anden at komme ind i en gård ved siden af og videre ind i Etablissementet »Casanova«, hvor han ligger skjult under musiktribunen resten af dagen og først slipper fri, da musikerne går om aftenen. - Næsten samtidig med likvideringen i Gerritsgade nedskydes stikkeren Clausen - kendt som »Den lille med rullekraven« - ved jernbaneoverskæringen i Brogade og dør nogle timer senere.

U. S. P. havde nu så travlt som ingensinde. Broplanerne for Svendborg amt fjernes fra Amtsvejinspektørens kontor og bringes i sikkerhed, - man foretager razzia hos en kendt nazist og SS-mand, Ivar Rasmussen, hos hvem man finder en maskinpistol, en canadisk carabin, 7 pistoler og en masse ammunition. Husundersøgelserne fortsætter og samtidig holder man justits inden for modstandsbevægelsens egne rækker. Snakker en mand for meget, bliver han advaret så tydeligt, at det ikke gentager sig. Ved kapitulationen står man parat med hele det store materiale, der er indsamlet og i dagene efter 5. maj arresteres ca. 200 personer i Svendborg og omegn, sigtet for landsskadelig virksomhed.

Samarbejdet med de øvrige grene af modstandsbevægelsen har hele tiden været det bedst tænkelige, og fra ledelsens side har man udtalt sin anerkendelse af det vanskelige arbejde, »Undergrundens Sikkerhedspoliti« havde påtaget sig at udføre - og fik udført under besættelsens sidste hårde fase.

Landkompagniernes udvikling.

Selvom der tilsyneladende skete mest i byerne, var det langt fra ensbetydende med, at man på landet bare så til. I Svendborgs opland voksede en kraftig modstandsorganisation sig efterhånden frem. Un-

der ledelse af Svend Jacobsen fra byledelsen i Svendborg oprettedes »Landkompagniet«, bestående af 5., 6., 7. og 8. deling. Det var hovedsagelig folk fra Skårup (hvor eleverne på Seminariet udgjorde kernen), Oure-Vejstrup, Stenstrup, Holmdrup, Gravvænge, Brændeskov, Gudme og Lakkendrup. Hertil kom 9. deling fra Ringe under Ågård Petersen. Med deres udmærkede lokalkendskab blev disse landstyrker af stor betydning, ikke blot ved våbenmodtagelserne og flere sabotager mod det sydfyenske jernbanenet, men også for vedligeholdelsen af forbindelsen med Odense, og som værter for de af byens folk, der måtte gå under Jorden.

På de sydlige øer, Ærø og Langeland, oprettedes også modstandsgrupper, men arbejdet kolliderede ofte, specielt på Ærø, med befolkningens trang til at vise det overdreven opmærksomhed. Fra byledelsen i Svendborg kom der på et vist tidspunkt ordre om fuldstændig nedlæggelse af arbejdet af samme grund, og først da Helge Christensen fra byledelsen tog derover og reorganiserede det, faldt der ro over sagen.

Langelands første grupper, hovedsagelig kommunister, dannedes i efteråret 44. Disse udvidedes senere med nogle af kaptajn Steensgård dannede grupper, og greve Kai Ahlefeldt Laurvig, Nordenbrogård, fik den samlede ledelse. - styrkernes opgaver, her såvel som på Ærø, indskrænkede sig, bortset fra småsabotager og spionage, til sikring af ro og orden i tidsrummet omkring kapitulationen.

Modstandsstyrkernes arbejde i Fåborg.

Jo mindre byer, des større forsigtighed! Det er en erfaring, man gjorde mange steder, således også i Fåborg, hvor der i sommeren 1943 via sagfører Bent Poulsen, Svendborg, skabtes kontakt med Fynsledelsen i Odense. I første omgang gjaldt det om at skabe forudsætninger for at få allierede flyvere bragt i sikkerhed, og det var skattesekretær Edmund Larsen, der fik forbindelsen i orden.

Først senere, omkring nytår 44, begyndte man at danne grupper under ledelse af dommerfuldmægtig Michelsen, der ved sin forflyttelse udnævnte fabrikant Poulsen til byleder. Man begyndte så småt på sabotagen, men da Svendborgs første byledelse blev revet op om sommeren, måtte fabrikant Poulsen tage til Sverige, eftersom Fåborgs forbindelse med Fynsledelsen stadig gik over Svendborg, og lærer,

løjtnant Toftager Hansen overtog hans plads. I begyndelsen af oktober blev organisationen slået sammen med en militær styrke under premierløjtnant Thorsen. Endvidere var dommerfuldmægtig Hvass med i byledelsen. - Den første større sabotage fandt sted i midten af november, hvor Toftager Hansen sammen med 4 andre, deriblandt greve Lennart Ahlefeldt Laurvig Lehn, der senere blev henrettet, udførte en yderst vellykket aktion mod en transformator ved den tyske forsøgsstation ved Horne Vænge. Senere på måneden finder den første våbenmodtagelse fra luften sted, og en måned efter sprængningen af transformatoren gør samme gruppe det af med to pontoner ved Fåborg Havn. Også disse havde været benyttet ved forsøgsstationen ved Horne Vænge. Som gengældelse for dette angreb på værnemagtens materiale ødelagde tyskerne den 30. december fabrikant Poulsens virksomhed, Fåborg Jernstøberi.

Dagen efter modtog Fåborg styrkerne - mod ordre - våben fra luften på pladsen ved Brændegård. 40 mand var med denne nytårsnat, og de satte en rekord for hele landet i denne populære sport, idet 24 containere blev fjernet fra pladsen på 11 minutter.

Succes'erne har nu givet Fåborg folkene blod på tanden, og det er ikke småting, denne lille styrke efterhånden tager på sin kappe. Den 19. januar hentede de i Nyborg ca. 1000 liter benzin, idet de kom til tankanlægget forklædt som C. B.'ere. Et par dage efter ødelægges Hårby Fjerkræslagteri. 14 mand deltog i den vellykkede aktion, der satte slagteriet ud af drift i lang tid fremover.

De falske betjente i Horne.

Februar måned bliver dramatisk. Den begynder med, at man ødelægger et lyskasteranlæg, der netop skal ud til stationen ved Horne Vænge. En uge efter har man modtagelse, men maskinen udebliver. Bedre held har man dog med sig den 21. februar, hvor man atter på Brændegårdspladsen får en sending ned i god behold. Næste dag var Toftager Hansen (Richardt) i Odense med meldingen om modtagelsen, men da han kom tilbage til Fåborg fik han at vide, at der var to politibetjente i Horne, der gerne ville tale med byledelsen. Richardt fattede mistanke og svarede, at hvis de to betjente ikke kunne koden, havde man ikke noget at tale med dem om. En politimand fra Fåborg mente imidlertid at kunne sige god for dem, men det kom dog ikke til noget møde. I stedet

sendtes et par mand til Horne for at advare de øvrige mod kontakt med betjentene. Kort tid efter meddeltes det, at tyskerne havde iværksat en stor razzia derude. De to betjente havde været Gestapos lokkemad. Ved razziaen blev godt 10 mand taget, deriblandt en af organisationens bedste, vognmand Harry Andersen, Horne.

Det gjaldt nu om at redde, hvad reddes kunne, og Richardt samlede dagen efter 30 mand ved Nakkebølle Sanatorium for så hurtigt som muligt at få fjernet et våbenlager på 4 tons, der lå skjult i et nærliggende bondehus. Under stærk bevogtning lykkedes det at få alt læsset på vognene og ført det i sikkerhed. Næste dag måtte Harry Andersen ud med skjulestedet, men tyskerne fik kun de tomme kasser.

Et par dage senere fulgte så den store razzia i selve Fåborg — en udløber af Horne affæren. I tre dage var byen afspærret fra omverdenen, mens husundersøgelserne stod på. Tyskerne fandt dog intet, og de folk, der blev taget, var ikke dem i toppen, men man kunne læse i landets blade, at »den højere Pancke« havde ladet 8 ejendomme i Fåborg og nærmeste omegn sprænge i luften, efter at det var konstateret, at de havde været brugt til opbevaring af våben og sprængstof. Tyskernes bytte havde været 4 bazooka'er (et infanteri-antitankvåben) 8 illegale biler og 70,000 skud, men det var ikke et uopretteligt tab for modstandsbevægelsen.

Først i marts måned bliver greve Lennart taget på et hotel i Odense, hvor han havde indskrevet sig under sin broders navn. Han indrømmede under de efterfølgende forhør sin deltagelse i sabotage og henrettedes sammen med andre tapre patrioter den 28. marts om morgenen.

Den 2. april er der atter modtagelse, denne gang ved Stensgård. Den forløber glat, men på hjemvejen handler en af mændene mod ordren om at holde sig til bivejene, søvnig som han er, cykler han lige i arme på tyskerne. Hele sendingen bliver derefter fundet. Toftager Hansen var på nippet til at blive taget, da man ville forsøge at flytte depotet, før tyskerne kom, men det lykkedes ham at slippe bort under et helt terrænløb gennem Kringelbjerg Skov. - Resten af måneden aktiveres kampen. Tyskernes tilbagetogslinjer begynder også at berøre Fåborg, hvorfor jernbanesabotagen sætter ind på strækningerne Odense-Fåborg og Ringe-Fåborg, ligesom færgen til Mommark sættes ud af funktion, idet man ved højlys dag ødelægger blæserne i dens generatoranlæg. - Ved kapitulationen står næsten hele styrken intakt og velforsynet og tæller

i selve byen 200 mand, hvortil kommer 80 mand fra landdistrikterne, hovedsagelig tilsluttet organisation »Ringen«.

Nyborgstyrkernes indsats i frihedskampen.

Beretningen om modstandsarbejdet i Nyborg står sidst i kapitlet om Svendborg amt under besættelsen, men er ikke mindre vigtigt af den grund. Beliggende ved en af landets vigtigste trafiklinjer blev Nyborg et sted, hvorfra man kunne sætte effektivt ind såvel i jernbanesabotagen som i efterretningstjenesten.

Som de fleste andre steder etableres en fast undergrundsorganisation først efter, at man har fået kontakt med Odense. Det sker i sommeren 43, da købmand Knud Wilde, fængselsfuldmægtig Abildgård Jensen og reservelæge Mogens Christiansen gennem prokurist Busk Rasmussen får forbindelse med faldskærmsagenten »Knud Larsen« alias captain P. Carlsen fra Special Forces. - I begyndelsen koncentreredes arbejdet om efterretningstjenesten. Tyskernes befæstningsarbejder, skyts og forbindelseslinjer kortlægges, deres styrkeforhold kontrolleres, og den 29. august reddes alt materiel fra 3. regiments infirmeri og gemmes bort på Nyborg Sygehus.

Den illegale færgerute.

Beliggenheden ved Storebælt og tyskernes skarpe kontrol med færgerne nødvendiggør oprettelsen af en illegal rute over bæltet. Denne etableres da også med en fiskerbåd, og ad denne vej bringes mange eftersøgte landsmænd udenfor Gestapos synsvidde. Bl.a. kan nævnes en del unge mennesker fra Randers, der måtte flygte efter sprængningerne af Gudenå broerne. Ligeledes hjælper man nedstyrkede allierede flyvere, der via Odense afdelingen er nået til Nyborg. I Korsør sørgede en bror til dr. Christiansen for videretransporten til København. Da Fynsledelsens største sprængstofdepot på Korsebjerghave bliver røbet, må en del mennesker gå under jorden, deriblandt plantageejer Poul Hvenegård og politiassistent Clemens Petersen med familier. Også de slipper omsider ad den illegale færgerute over på Sjællands siden. I løbet af vinteren 43-44 får man besked om at organisere grupperne, og der oprettes en styrke, hovedsagelig rekrutteret fra terrænsporsforeningen, Fængselsbetjentene og kystbetjentene. Ledelsen består af Wilde, Abildgård Jensen og Christiansen foruden kommunisten »Bob«

Øverst: Container tømmes for våben og sprængstof (rekonstruktion) - men med de rigtige aktører.
Nederst: Sydfynsk Jernbanesabotage (rekonstruktion).

(Vilfred Jensen), og senere tilknyttedes kaptajnløjtnant Gabriel Jensen fra 3. regiment.

Transportmidler og våben skaffes nu til veje efter ordre fra Fynsledelsen, og sammen med »Ole« (premierløjtnant Justesen) udpeges en lang række modtagepladser for våbenedkastninger. Man planlægger sabotageaktioner, og blandt de mest vellykkede kan nævnes sprængningen af 12 motorer til jagerflyvere, der passerede Nyborg på blokvogne.

For nogle af gruppernes vedkommende går man ligeledes i gang med instruktioner i våben- og sprængstof teknik med henblik på en intensivering af sabotagen. I dette arbejde deltog en mand, der på Fynsledelsens opfordring var blevet medlem af organisationen, og han angav ved en senere lejlighed hele byledelsen til Gestapo.

Kontakt mellem Special Forces og dansk militær.

En særlig omtale fortjener den kontakt, som Nyborgs første byledelse skabte mellem Special Forces og det danske militær. Man havde haft glimrende støtte af flere danske officerer, men så til gengæld med skepsis på andre, der efter ordre fra deres overordnede ikke måtte deltage i modstandsarbejdet, hvor man havde god brug for deres specialuddannelse. - I foråret 44 skabes kontakt mellem captain Carlsen og en del sjællandske, jydsk og fynske officerer, blandt disse oberstløjtnant Høiland Christensen. Herefter planlægges en del af den senere udførte jernbanesabotage på Fyn. Det er under alt dette nødvendigt for byledelsen at skabe kontakt med flere, end det for sikkerhedens skyld er ønskeligt, og alligevel skal det blive et af deres egne gruppemedlemmer, der er skyld i, at byledelsen splittes.

Om aftenen den 9. maj arresterer Gestapo Knud Wilde og Abildgård Jensen, mens det lykkes dennes søn at advare Mogens Christiansen, der slipper til Sverige med sin familie. »Bob« undgår ligeledes arrestation og kommer senere til at arbejde som våbeninstruktøren »Frederik« i Odense og Svendborg, mens Gabriel Jensen får arbejde i Jylland. Begge arresteres senere. - Så snart den første ledelse er sprængt, henvender »Bob« sig efter ordre fra Odense til Mogens Nielsen (Erik) og Otto Thuesen (Frederik), og disse tre danner Nyborgs anden byledelse. Man er fra nu af meget kræsen i valget af mandskab.

I juni måned får man de første undervisningsmaterialer, og samarbejdet mellem de civile grupper og militærgrupperne begynder. Efter

Eghoffs Manufakturforretning efter schalburetagen.

ordre fra militæret træder officiant Berthelsen (Harry) ind i ledelsen. Kort tid efter rejser »Bob«, som erstattes af Peter Sørensen (Anders) fra Fynsledelsen. Desuden tilknyttedes kaptajnløjtnant Niels Wium (Carlo).

I November høres over radioen fra England en »Hilsen til Tito«, og den første sending våben daler ned på Lykkesholm marker en klar månskinsnat. Tyskernes transporter over Fyn tager nu til og med dem sabotagen mod jernbanen, men den koster tab. En ung frisk mariner Bent Christensen bliver taget den 10. marts, da han med våben og sprængstof på sig kører ind i en tysk patrulje. Hans gruppe når at fjerne deres våben, men tyskerne får fat i 2 af hans kammerater, Bendt Stentoft og Henning Børge Hansen. De bliver alle tre henrettet sidst på måneden. Dagen efter deres arrestation forsøger tyskerne ivrigt at rulle hele ledelsen op. Erik, Harry og Frederik når at komme væk, men en del gode folk bliver taget og en af dem ved navn Holm bliver sparket ihjel under forhørene. Gennemgående klarer de arresterede torturen bravt, og kun et mindre våbenlager bliver røbet. - Ledelsen og mange med dem må gå under jorden, men det forud bestemte hovedkvarter oprettes hos gdr. Hans Christoffersen, hvor man får al fornøden hjælp. Sabotagerne fortsættes, også efter at »Flyveren« og hans gruppe har været i kamp med

tyskerne under en stor sabotageaktion ved Ullerslev, hvor tyskerne led et mindre nederlag takket være »Flyveren«s resolute optræden.

I februar befries 20 politiske fanger fra Nyborg Statsfængsel. Aktionen, der var omhyggelig planlagt gennem længere tid, lykkedes takket være viceinspektør Rafael og vagtleder Bukholm og nogle mænd fra Odense under ledelse af »Tonny«. Man kunne ikke lade Nyborg folk gå ind i fængslet - de sad derimod ved rattet i 5 Ford V-8, der var sat i stand til samme formål, og førte fangerne i sikkerhed.

Efterretningstjenesten fortsatte sit arbejde under den anden byledelse, og man havde 4 våbenmodtagelser. Alle planer var rede ved tyskernes kapitulation, og styrkerne var den 5. maj nået op på 305 mand under kaptajnløjtnant Wium som militær leder. Modstandsbevægelsens planer var på forhånd meddelt borgmesteren, og administrationens forskellige grene varetoges i forståelse med byens øvrighed. At de tyske militærautoriteter var modvillige og ikke ville forhandle med »Spartakisterne« - og tilmed truede med at skyde på dem - var på dette tidspunkt mindre væsentligt.

Der har i det foregående været nævnt en del navne på mennesker, der har haft betydning for udviklingen af en modstandsbevægelse i Svendborg amt, men samtidig må det ikke glemmes, at utallige andre - frihedshærens ukendte soldater - har ydet en indsats for deres lands befrielse, der i lige så høj grad kunne fortjene omtale. Navne på overlevende likvideringsfolk er af principielle grunde ikke nævnt.

Navne er imidlertid ikke det primære.

Dette er derimod den ånd, der herskede på et tidspunkt, da kammeraternes liv kunne afhænge af den enkeltes dispositioner, da personlige interesser måtte vige for det ene - Danmarks befrielse. Måtte denne landsmandsskabets ånd, som blev en af frihedsbevægelsens uskrevne love, vinde indpas i fredens Danmark og som ringe på vandet trænge ud til stedse større kredse af vort folk.

Modstandsbevægelsen på Lolland-Falster

Af Redaktør Ole Schrøder

At skildre krigen og frihedskampen på Lolland-Falster er en på een gang meget let og meget vanskelig opgave. Der er et nyt mundheld, der siger, at man ikke under krigen lavde det bedre i Stockholm og Lissabon end på Lolland-Falster, og helt galt var det ikke at sige det. Lollikerne - og for så vidt også falstringerne - har bestandig været anset for materielt indstillede mennesker, og at de materielle goder under krigen og den tyske besættelse var til stede i et i det øvrige land ukendt format, måtte selvsagt ikke alene sætte sit præg, men tillige bekræfte det nyskabte mundheld.

Under så at sige hele perioden 1939-45 var Lolland-Falster en rolig plet i et uroligt Europa og Danmark, så roligt og fredeligt, at beboerne i dette amt ofte havde vanskeligt ved at forstå, at der gik noget stort og alvorligt for sig. Man havde ligesom det hele på som sådan afstand, at man ikke rigtig var med og derfor ikke kunne føle så stærkt som andre. Heldigvis viste det sig til sidst, da det gjaldt, at det ikke var viljen til at forstå og være med, det skortede på - langt fra. Lolland-Falster var ved kapitulationen et endog overordentlig velbevæbnet og velorganiseret amt modstandsmæssigt set, og efterhånden som man fik besættelsesårene trevlet op og undersøgt, viste det sig, at der overalt havde været kredse, der i det stille havde ydet et fortræffeligt arbejde for krigen mod nazismen.

Disse indledende ord kan forekomme lidt langstrakte, men de er nødvendige, hvis man vil forsøge at belyse Lolland-Falster under krigen og besættelsen, ligesom det er nødvendigt straks at slå fast, at amtet på flere områder indtog en absolut særstilling i modsætning til landets øvrige egne. Mens man her brugte sabotagen som et virksomt våben,

kendtes begrebet sabotage i ordets alteksploderende betydning faktisk ikke på Lolland-Falster. Naturligvis havde man sabotager - det kunne ikke undgås, men store ting var der ikke tale om. En af årsagerne hertil var naturligvis, at der ikke i amtet lå store, virkelige værnemagervirksomheder, som det kunne betale sig at slå ned på. Større episoder med tyskerne kan man egentlig heller ikke tale om - der var ikke meget skyderi, ingen masselikvidationer eller clearingmord. At der i flere år tillige kun var et fåtal af tyske tropper posteret i amtet, var naturligvis også en medbestemmende faktor til at præge livet under besættelsen. Så sent som i foråret 1945 var det lidt af et særsyn at se tyske soldater i større tal på Lolland og først tilstrømningen af flygtninge og sårede ændrede dette billede. Selv da den tyske militærbelægning i amtet var på sit højeste, fandtes der ikke her mere end 2-3000 tyske soldater, fortrinsvis placeret på Falster.

Alene heraf vil man forstå Lolland-Falsters særstilling under krigen, men der var også andre ting, der gjorde, at amtet skilte sig ud fra det øvrige land. Når det før hed sig, at man var krigen og dens følger på afstand, holder dette på et enkelt punkt ikke stik. Få steder i landet har man været vidne til så megen »virkelig« krig som her med de tusinder af allierede bombemaskiners overflyvninger, bombardementerne af de nordtyske byer, luftkampe, nedskydninger og nedstyrtninger af flyvemaskiner. Nært knyttet hertil er det kapitel af frihedsbevægelsens historie, der handler om »eksport« af nødlandede allierede piloter, og dette tangerer igen det måske mest ærefulde og dramatiske i amtets besættelseshistorie - flygtningetransporterne til Sverige, der især under jøderazziaen tog et enormt opsving, og som vil blive erindret, når alt andet om frihedskampen er glemt på disse egne.

Det brummer i luften.

En skildring af de krigshandlinger, Lolland-Falster blev vidne til, må begynde - før krigen. Gennem de skæbnesvangre trediveres sidste år mærkede man hyppigere og hyppigere, at vor store nabo mod syd forberedte sig på krigen. Dumpe drøn rullede henover Østersøens vande og fortalte om tyske flådeøvelser, og ikke helt sjældent skete det, at man i klart vejr fra Lollands sydkyst kunne se de tyske slagskibes sorte konturer tegne sig faretruende mod horisonten. Lige op til krigens udbrud vedblev flådeøvelserne - men i september 1939 hørte de op.

Hitler skulle bruge sine skibe til andet end øvelse i lukket farvand, og først i krigens allersidste dage kunne man igen fra Lolland høre rigtig artilleriild - men denne gang fra landjorden. Det var de russiske kanoner, der jog den slagne tyske hær vestpå fra den sønderslåede østfront.

Det mest karakteristiske krigsmoment, man blev vidne til fra Lolland-Falster, var luftkrigen, og efterhånden som de allierede mere og mere overtog herredømmet i luften, fik man et glimrende indblik i, hvad moderne luftkrig er. Det nyttede ikke, at den tyske censur undertrykte næsten alle meddelelser om luftkampe, overflyvninger og bombenedkastninger. Folk havde selv øjne i hovedet og lærte snart at skelne de tunge, let astmatiske tyske maskiner fra de sølvskinnende, elegant summende amerikanske og britiske bombemaskiner, der kom med et urværks præcision - først om natten og til sidst næsten hver eneste dag, når vejret var godt.

At stå på Lollands sydkyst og være vidne til et af masseangrebene på en af de nordtyske byer - hyppigst Kiel, var et skuespil af en sådan dramatisk kraft og så uhyggeligt, at man må have set det for rigtigt at fatte det. Man kunne efterhånden gangen i skuespillet udenad - først luftalarmen, dernæst den første svage brummen, der voksede til en sand orkan af flyvemotorer gennem natten, dernæst synet af de tyske flakstillingers projektører, der sendte deres hvide vifter over nattehimlen, så en stunds stilhed og mørke og så et lydløst farveskuespil, når flakket trådte i kraft omkring Kiel. Skuddenes hvide eksplosioner vekslede med de røde sporlys, og kort efter begyndte flyvernes bombardement, som selv i den ret store afstand - ca. 70 km i luftlinje - var i høj grad mærkbart. Detonationerne fik jorden til at ryste, vinduerne klirrede, døre kunne springe op og billeder falde ned fra væggene. - Under maskinernes tilbageflyvning, der hyppigt foregik ad samme rute som nedturen, blandede der sig en ny tone i den natlige symfoni. Det var de tyske natjageres fine spinden, og hyppigt udspillede der sig voldsomme luftkampe over hovederne på lollikerne, der måske var den egns befolkning, der hyppigst gik i tilflugtsrum - uden dog at overdrive det.

En af de ejendommeligste oplevelser i forbindelse med bombardementerne af Kiel indtraf en søndag morgen i sommeren 1944, da man så en kæmpemæssig mørk sky komme drivende sydfra. Himlen var ellers klar og skyfri, og man forberedte sig på en ordentlig og pludselig

tordenskyll. Men der kom ingen regn med skyen, der heller ikke lignede en rigtig sky. Da den gik for solen og forvandlede solskinsdagen til en skummel og mørk vintereftermiddag, så man, at solen stod som en lille ildrød kerne i alt det sorte. Det var ingen regnsky, men en sky af røg og sodpartikler af et så gigantisk format, at den formørkede solen en hel formiddag! Røgskyen kom fra Kiel og gav lollikerne et meget sigende vidnesbyrd om, hvor hårdt ramt den tyske by var blevet under nattens bombardement, og hvor store brande de allierede bomber havde fremkaldt.

Som nævnt skete det hyppigt, at krigsflyvemaskiner enten nødlandede eller styrtede ned på Lolland-Falster. Før besættelsen var det udelukkende tyske maskiner, der gik ned i amtet. En af dem - en bommaskine, der var blevet beskadiget under »Blitzen« over London og som styrtede ned i Kastager var i øvrigt årsag til, at Lolland kan rose sig af at være den første landsdel, hvori der blev øvet »sabotage« mod den tyske krigsmaskine, selvom sabotagen var af mere humoristisk end krigsbetonet art. Nogle unge mennesker fra Nakskov tog nemlig i nattens mulm og mørke ud og fjernede det ene af de kendte eskadrilleskilte fra flyvemaskinen - en vældig blikplade med en hånende tegning af Chamberlains historiske paraply. Den lille episode afstedkom iøvrigt lidt dansk-tyske forviklinger, da den tyske gesandt i København erfarede om den tTort, der var overgået Luftwaffe, og souvenirsamlerne, hvoraf den ene under besættelsen flygtede til Sverige, mens den anden blev Bopa-mand, måtte for retten, erlægge bøder og aflevere det famøse skilt til de fornærmede tyskere.

Allerede i 1941 begyndte man på Lolland-Falster at mærke til de engelske flyveres aktivitet. Under overflyvningerne faldt der af og til bomber, men mærkeligt nok var det rene undtagelser, når bomberne forårsagede nogen skade. Ingen mennesker omkom ved allierede bombenedkastninger. Den 7. maj 1941 faldt der således fem bomber tæt ved Bangs Have-Pavillonon ved Maribo.

Ikke altid slap de allierede maskiner frelst hjem, men i mange tilfælde lykkedes det at bjerge piloterne og, når det lod sig gøre, at få dem sendt videre til Sverige. I maj 1942 reddede man således 5 engelske flyvere i Femernsund, mens 2 andre omkom. Pinsedag 1943 kom det til et stort luftslag over Langelandsbæltet, og der blev skudt en allieret maskine ned ved Knubbelykke, den 16. maj 1944 gik en englænder

ned ved Langø, og to mand af besætningen omkom. Den 5. august samme år var der et stort luftslag over Midtlolland, og en maskine styrtede ned ved Rekonvalescenthjemmet, mens en anden gik i Østersøen. I november styrtede en tysk jager ned ved Kramnitze, og føreren dræbtes på stedet. Under en af disse mange luftkampe fik tyskerne lejlighed til at afsløre deres sande heltemod. Som regel tav luftværnsbatterierne på Lolland, når de allierede maskiner kom. Der var et ret stærkt batteri ved Vesternæs, men efter at en allieret flyver engang havde sendt det en salve fra lav højde, afstod tyskerne fra at gøre opmærksom på deres tilstedeværelse. Også omkring Nakskov Skibsværft, der jo var af krigsvigtig betydning, var der en krans af luftværnsbatterier. I påsken 1944 kom en engelsk maskine, der havde været i kamp og var blevet skudt i brand, strygende hen over værftet i fuld flamme. Det var tydeligt, at føreren søgte at nødlande maskinen, men det afholdt ikke tyskerne fra at skyde. De sendte den ene salve efter den anden og skød maskinen ned - den landede i Hellinge og satte et mindre hus i brand, da den eksploderede. I strid med krigslovene er også de vidnefaste episoder, hvor tyskerne skød og dræbte engelske piloter, der søgte at redde sig ved faldskærm. Det var blandt andet tilfældet ved Vestlollands kyst i pinsen 1943.

Dette er kun nogle få eksempler på de mange luftkampe, der prægede rummet over Lolland-Falster. Også på Falstersiden var der mange kampe, og her trådte antiluftskytset ved Storstrømsbroen hyppigt i kraft, dog uden større held.

Til at begynde med gav tyskerne de dræbte eller ilanddrevne allierede flyvere en standsmæssig begravelse, men det varede ikke længe. De fine begravelser med æreskompagni og dito salut holdt snart op, og i oktober 1944 leverede tyskerne et enestående eksempel på taktløshed ved at begrave en ilanddrevet amerikansk flyver i Dige-kronen. Befolkningen fandt hurtigt stedet og smykkede det med blomster, senere blev stedet indhegnet, og i april 1945 blev et mindekors rejst over denne »ukendte soldats grav« ved Østersøen.

Et mere synligt minde om Lolland-Falstringernes følelser overfor de allierede flyvere, der ofrede livet i kampen mod den fælles fjende, finder man på Rødby Kirkegård, hvor der efter kapitulationen er rejst en meget smuk mindesten til erindring om tre navngivne allierede flyvere.

Hen mod slutningen af krigen blev de rent krigsmæssige forhold endnu mere mærkbare. I Nakskov Fjord oplevede man således kort før kapitulationen, da engelske flyvere strøg rundt for at bombe flygtende tyske skibe, et veritabelt luftbombardement, idet nogle engelske maskiner af en fejltagelse angreb nogle oplagte Ø. K.-skibe ved Slotø. Skibene blev slemt molesteret af en snes brand- og sprængbomber, og især det store »Java« led skade. Også minerne kostede menneskeliv i disse sidste dage. Et stort flygtningeskib med 1300 tyskere ombord minesprængtes således i Femernbæltet, og praktisk talt alle omkom. Det var fortrinsvis kvinder og børn. Kun 7 mennesker overlevede katastrofen og reddede sig på tømmerflåder op på den vestlollandske kyst, hvortil strømmen havde ført dem.

Allierede piloter reddes.

Det hændte ikke så sjældent, at de allierede flyvemaskiner, der fik maskinskade eller blev skudt ned over Lolland-Falster, enten slap nogenlunde helskindet fra faldet eller holdt sig så længe i luften, at piloterne og det øvrige mandskab kunne redde sig. Hvis ikke disse englændere eller amerikanere så at sige dalede ned i armene på tyskerne, havde de en stor chance for at kunne undslippe, idet den lolland-falsterske befolkning og modstandsbevægelse stod rede til at yde en ypperlig hjælp. Det er et meget betydeligt antal allierede flyvere, der på denne måde nogle uger efter nedstyrningen igen kunne sidde i deres maskiner og være med i kampen mod Tyskland. Det har været lidt vanskeligt at få noget bestemt tal på disse flyvere, men det drejer sig i hvert fald om flere besætninger, der blev hjulpet bort, og mange af dem blev hjulpet til Sverige gennem den illegale rutefart over Øresund, som skildres andet steds i dette værk. Det var dog ikke altid, der var tale om nogen gennemorganiseret bortførelse af flyverne. Således kan der fortælles en lille betegnende episode om en canadisk flyver, der i pinsen 1943 gik ned med faldskærm ved højlys dag i Vesternæs. Hans landing blev ikke alene iagttaget af tyskerne i nærheden, men også af en rask gårdbestyrer, Bjarne Skeelbo, der var første mand på pletten og fik canadieren gemt i en kornmark. Senere puttede han flyveren ned i en sluse ved stranden, og her måtte canadieren sidde til ud på natten, og da Skeelbo om aftenen med nogle gæster var nede ved stranden og man partout ville hen til slusen for at fotografere, måtte han anvende

Et enestående billede, der viser den sky af røg og sod, der mørklagde Lolland en hel søndag i sommeren 1944. Røgen kom som en mægtig sky drivende fra Kiel, der en hel nat igennem havde været genstand for et ualmindeligt voldsomt allieret luftbombardement.

al tænkelig overtalelsesevne for at holde folk borte. Canadierens uniform blev derpå gravet ned i sandet, og næste dag tog han med toget til Nykøbing i følge med gårdbestyreren. Forsynet med en billet rejste flyveren derpå alene i et tyskerfyldt Gedser tog til København som »døvtum« og blev i hovedstaden modtaget af nogle illegale folk, der senere fik ham til Sverige. Ved en anden lejlighed havde den organiserede modstandsbevægelse i Maribo en amerikansk major gående frit rundt i byen i otte dage, før man sendte ham til Sverige, og lignende eksempler er ikke fåtallige.

Vist nok kun een gang lykkedes det tyskerne at komme på sporet af nogle sådanne flyverhjelper, og det gav anledning til det tragiske kapitel i den danske modstandsbevægelses historie, der hedder Monica Wichfeld. Monica Wichfeld var gift med stamhusbesidder Wichfeld på godset Engestofte ved Maribo, og hun, der var engelskfødt, følte det som sin pligt at støtte de allierede mest muligt. Hun deltog i forskelligt illegalt arbejde og havde bl.a. med borttransporter af engelske flyvere at gøre. En faldskærmsjæger, der kendte til hendes virksomhed, tilstod under tortur. Monica Wichfeld blev arresteret på Engestofte den 13. januar 1944 af Gestapo folk og tyske soldater under selveste kriminalrat Bunkes ledelse. Hun førtes tillige med sin mand, en af sine sønner, inspektør Gerner Nielsen, Anstalten i Saks København, og opsynsmand Jørgensen til Nakskov, hvor samtidig redaktionssekretær Wilh. Grandt på Vestlollands Avis var blevet anholdt. Også pastor Marcusen i Våbensted skulle have været anholdt, men han undslap, fordi det lykkedes hans koldblodige frue at holde Gestapo hen med klaverspil, mens præsten forlod Præstegården ad bagvejen. Fru Wichfeldt blev hurtigt ført til København og indsat i Vestre Fængsel, hvor de tyske forhørsdommere hersede med hende i måneder. Fru Wichfeld valgte at nægte alt, hvad man beskyldte hende for og røbede ikke en af sine mange medarbejdere. Under hendes ledelse var Engestofte på et vist tidspunkt omdannet til en sand central for sprængstof- og våbenfordeling, Gennemgangssted for nedstyrte flyvere og opholdssted for efterlyste sabotører, men det lykkedes hende ofte at holde sin familie helt uvidende om sit farlige arbejde; hun havde således engang et par sabotører boende på godset i flere dage, uden at nogen anede det. Sammen med sin datter, Varinka, gift med faldskærmschefen major Flemming B. Muus, der var en af de få familiemedlemmer, der var indviet i

arbejdet, tog fru Wichfeld ofte ud på natlige ture med sprængstof, som hun pakkede i kufferter og sejlede over Maribo Sø til det sted, hvorfra sprængstoffet skulle befordres videre.

Fru Wichfeld dømtes til døden den 12. maj samme år, men fik sin dødsdom ændret til livsvarigt fængsel, der skulle afsones i tysk koncentrationslejr. Hun førtes først til en lejr ved Cottbus og derfra i februar 1945 til Waldheim ved Dresden, og her døde hun, udpint af sygdom, sult og kulde. Med Monica Wichfeld døde ikke alene en af den lolland-falsterske, men hele den danske modstandsbevægelses rankeste skikkelser. Hendes brændende had til tyskerne, hendes kærlighed til sit gamle fædreland England og sit nye, Danmark, bød hende at gå aktivt med i modstandskampen, og hun gjorde det på en uforlignelig vis. Intet kunne kue hende, og selv dødsdommen modtog hun med en ro og sikkerhed, der aftvang alle den dybeste ærbødighed og beundring. Hun blev et skoleeksempel på tavs heroisme og vil blive mindet som en tapper, god og frygtløs kvinde, der til sit sidste åndedrag kæmpede for demokratiets sag og aldrig tænkte på at gå på akkord for at redde sig selv.

Frihedsbevægelsens organisation.

Det er nu på tide at komme nærmere ind på den organiserede modstandsbevægelse på Lolland-Falster, der stod bag alle større antityske aktioner i amtet. Som i så mange andre forhold på Lolland-Falster var der også underjordisk et meget snævert samarbejde mellem amtets forskellige byer og sogne. Med Danmarks tidligere militærattaché i Berlin, oberst Hartz, der faldt i unåde og fik besked på at finde en mindre udsat post, som amtets stabschef blev modstandsbevægelsen på Lolland-Falster fra første færd meget militært præget - dette at forstå således, at det var amtsledelsen imod at sprede grupperne over mange mindre opgaver, der måske ved en eventuel afsløring kunne rive hele det nært samarbejdende system op. Man valgte at afholde sig fra disse enkeltaktioner i større udstrækning, og resultatet var, at man ved krigens afslutning stod med en praktisk talt uantastet organisation, der i givet fald ville have været overordentlig slagkraftig, og som lå inde med nøje planer til en omfattende militæraktion, der på kort tid efter lynkrigsprincippet skulle have bragt amtet på rent danske hænder. En anden årsag til den relative ro i amtet var, at man gerne ville holde

Lolland-Falster som et roligt hjørne af landet, blandt andet til våbennedkastninger til forsyning af modstandsbevægelsen i København.

Oberst Hartz, der under dæknavnet »Inspektør Hansen« boede på Færgekroen ved Grønsund på Falster, havde som sine nærmeste medarbejdere søløjtnant Bidstrup og politifuldmægtig Winther Jørgensen, Maribo. søløjtnant Bidstrup, der af modstandsbevægelsens overledelse var dirigeret til Lolland-Falster, indtog stillingen som amtsleder under dæknavnet »Frederiksen«, og gennem sin store indsats satte han et stærkt præg på hele arbejdet i amtet. - Han boede fortrinsvis i Nykøbing på Hotel »Baltic«, og som næstkommanderende havde han bogholder Albert Rasmussen, der i øvrigt blev arresteret af Gestapo den 3. maj 1945. Rasmussen blev anmeldt anonymt, og da Winther Jørgensen, der var souschef i det underjordiske politi, følte jorden brænde under sine fødder i de sidste spændende døgn, flyttede han tilligemed politiets amtsleder, politimester Jersing, Nakskov, ind i selveste stiftamtmandsgården hos grev Reventlow, hvor de to opholdt sig til kapitulationen.

Det underjordiske politi.

Naturligvis var politiet her som alle andre steder næsten 100 procent delagtig i modstandsbevægelsen. Kort efter den 19. september 1944 organiseredes politiets underjordiske grupper, og den første amtsleder blev politimesteren i Maribo-Rødby, Kjalke, der i sin tidligere egenskab som statsadvokat for særlige anliggender havde pådraget sig tyskernes vrede og var blevet forflyttet til denne stilling, hvor man mente, man havde ham lidt af vejen. Kjalke udførte et stort organisatorisk arbejde, men fik ikke lov til at nyde frugterne af det, eftersom en frihedskæmper, som kendte til Kjalkes arbejde på Lolland-Falster, på et ret tidligt tidspunkt af dennes underjordiske arbejde blev fanget og i fem døgn underkastet tortur i Vestre Fængsel. Man turde derefter ikke lade Kjalke blive i sin daværende stilling, hvorefter han rejste til København og i nogen tid var under jorden herinde. Senere blev Kjalke underjordisk politikommandør på Fyn, hvor han også udførte et fint stykke arbejde.

Kjalkes Afløser som politiets amtsleder på Lolland-Falster blev politimester Jersing, Nakskov, mens politifuldmægtig Winther Jørgensen fortsatte som souschef. I Nakskov lå ledelsen i øvrigt hos politiassistent Zoega Olesen, i Maribo hos politiassistent Svenningsen, i Saksøbing hos overbetjent Pantmann Hansen og for hele Falster politiassistent

Jørgensen, Nykøbing F. Desuden må man nævne, at overbetjent Bjørkholm i Bandholm gjorde et stort stykke illegalt politiarbejde.

Politiet på Lolland-Falster disponerede over i alt 135 mand, men det var kun en lille, omend betydningsfuld del af modstandsbevægelsen, der kom i faste rammer i efteråret 1944. Organiseringen af grupper, der endnu ikke var i kontakt med hinanden, begyndte dog på et meget tidligt tidspunkt af besættelsen. Da man fandt sammen, opdeltes amtet i fem distrikter, nemlig Nakskov med landdistrikt, Maribo samt Bandholm og Rødby med landdistrikt, Saksøbing og Nysted med landdistrikter, Nykøbing købstad og Falster landdistrikt.

Mellem amtsledelsen og de forskellige afdelingsledere organiseredes en ordonnanstjeneste, ligesom man havde en fortræffelig kurérforbindelse til København. Man regner med, at halvanden procent af den lolland-falsterske befolkning tog aktiv del i frihedskampen, og indsatsen fra by og land var lige stor. I alt blev der opstillet 400 grupper à 5 mand med hver sin gruppefører, og denne hær blev igen opdelt i 100 delinger og 25 kompagnier, hvortil kom et betydeligt hjælpepersonale. - takket være amtets læge havde man fået oprettet en fin sanitetstjeneste med øjenlæge Vibede og overlægen på Nykøbing Hospital som ledere, og de rådede over betydelige mængder forbindsstoffer og kirurgiske instrumenter. - Så at sige alt var taget i betragtning ved en militær aktion, og det kan således nævnes, at man havde udpeget fangelejre med plads til 8500 mand rundt om i amtet, ligesom man sikrede sig, at broerne over Guldborgsund ikke kunne sprænges i luften. Tyskerne havde således på siden af Christian den 9.s Bro i Nykøbing anbragt nogle kasser til sprængstof, men uheldigvis havde de sat en antinazistisk østriger til at skulle arbejde med disse sprængningsforberedelser, og ham var det ikke svært at overtale til at være med til at forhindre broens ødelæggelse. Skulle det alligevel have glippet, havde man etableret en interimistisk færgeforbindelse over Guldborgsund med biler på begge sider, så man bestandig kunne have forbindelse mellem de to øer, og endelig havde man sørget for, at hovedkvarteret i Nykøbing blev suppleret med reservehovedkvarterer rundt om i amtet.

Opgaverne mellem »Hæren« og politiet var nøje aftalt i forvejen. Det skulle således være politiets opgave på grundlag af de udfærdigede lister at foretage arrestationer af landsskadelige elementer samt storme politistationen i Nykøbing. I Nakskov var stationen ikke besat, og i

Luftwaffe brugte i udstrakt grad luftrummet over Lolland-Falster og Østersøen til øvelsesflyvninger. Det gik ikke altid godt. Her ses en nødlandet tysk skolemaskine. - Her er den tyske flyvemaskine, der efter sin nedstyrtning gav anledning til den første danske »Sabotage«. Eskadrillemærket med Chamberlam paraplyen blev stjålet, og den tyske gesandt i København blev meget vred.

Maribo vidste man, det ikke ville komme til nogen kamp - tyskerne gik nemlig allerede før kapitulatonen underhånden ind på at forsvinde i stilhed. Hærens opgave var at vende sig mod tyskerne i et lynsnart slag, idet man ikke turde regne med at kunne klare en længere kamp, især ikke efter at de ordinære styrker var blevet suppleret med ganske vist udmattede, men dog kampdygtige, flygtede soldater og lettere sårede. våben udstyret var aldeles fortræffeligt. I Maribo var dækningen 100 procent, og i amtets andre egne havde man også forholdsvis flere våben end andre steder. Man rådede således ikke alene over moderne automatvåben, men også over Bazooka'er. Hvordan man fik dem i hænde, skal senere omtales under afsnittet om våbenmodtagelserne.

Ikke alle illegale grupper på Lolland-Falster har brudt sig om at blive nærmere omtalt, men om nogle kan der dog fortælles. I Nykøbing opstod der under besættelsens første tid flere grupper bestående af kommunister, O-gruppefolk og folk fra Dansk Samling, der var uden fælles ledelse, men alle med kontakt med København. I efteråret 1944 gik man sammen, og byledelsen blev oprettet. Denne kom til at bestå af sparekassebogholder P. E. Larsen som byleder, arbejdsmand Johan Siboska og ingeniør Valdemar Nielsen og blev senere suppleret med prokurist Alf Meyland og læge Høier Hansen. Som særlig juridisk sagkyndig havde man indenfor modstandsbevægelsen i Nykøbing dommerfuldmægtig Morten Hviid, der bl.a. fik til opgave at udarbejde reglerne for en særlig standret, der skulle jo træde i funktion, hvis befrielsen efterfulgtes af retsløse tilstande.

Byledelsen havde kontakt med amtsledelsen gennem et ordonnanssystem, men da amtsledelsen og amtslederen var stationeret i Nykøbing, kendte man naturligvis hinanden og kunne komme i personlig kontakt, når dette var nødvendigt, og ordonnanssystemet blev kun brugt ved særlig alarmering.

I efteråret 1944 var der tre kompagnier i byen med de ovennævnte første medlemmer af byledelsen som chefer. Styrkerne var på i alt 250 mand, af hvilke Siboskas kompagni havde våbenmodtagelsen som særlig opgave. Vald. Nielsens kompagni beskæftigede sig med sabotagehandlinger og deltog bl.a. i benzinaktionerne og sabotagen mod færgen »Danmark« i Gedser Færgeleje, der omtales senere i dette værk. P. E. Larsens kompagni var før sammenslutningen tilsluttet O-grupperne og var militære ventegrupper, der kun skulle træde i funktion ved

direkte kamphandlinger.

Henimod kapitulationen var styrkerne væsentligt forøget i Nykøbing - man var oppe på 400 mand, og til denne forøgelse kunne våbenedkastningerne ikke følge med -, man havde ved kapitulationen våben til ca. 200 mand, men ventede da to nedkastninger.

I Maribo-Rødby lå ledelsen hos maskinmester Kaj Christoffersen fra Dieselmotorfabrikken i Holeby, stud. mag. torben Hermansen og slagteriarbejder Kaj Nielsen, Maribo. Dette distrikts hovedopgave var våbenmodtagelse i samarbejde med modstandsbevægelsen i Bandholm. En våbenmodtagelse kort før kapitulationen gav i øvrigt anledning til en større razzia i Bandholm, hvorunder en stor del af byens borgere blev anholdt og sad fængslet til kapitulationen. I december 1944 var Torben Hermansen i øvrigt selv en kort tid anholdt, efter at Gestapo under en eazzia i byen hos en mand ved navn Eggert havde været så uheldige at finde en maskinpistol. Denne affære bredte sig og medførte en del arrestationer, således af en af de første modstandsledere i Nakskov, Erik Schrøder. Man mente i Maribo, at ophavsmanden til denne affære var en revisorassistent Vikbjerg, hos hvem man foretog en illegal ransagning og konstaterede, at han var medlem af N. S. U. To mand blev sendt hen fra Nykøbing F. for at likvidere Vikbjerg, men han havde i tide lugtet luntet og havde forladt Maribo. Han interneredes kort efter kapitulationen og sendtes til Frøslev.

Maribo grupperne lavede engang et fikst lille kup, da de forhindrede, at en ung mand, der blev kaldt »Peter« og som uheldigvis var af tysk afstamning, skulle indkaldes til tjeneste i Wehrmacht. Modstandsfolkene fandt den unge mand på en gård i omegnen og førte ham til Maribo Sygehus, hvor han blev indlagt med skarlagensfeber. Hertil sporede tyskerne imidlertid »Peter«, og man besluttede derfor at befri ham. Lægerne på sygehuset indvilgede i et »Hold op«, og det blev gennemført samme aften, idet frihedskæmperne ankom pr. bil og udgav sig for tysk sikkerhedspoliti. Udleveringen af »Peter« gik glat, og han blev hurtigt ekspederet videre til en mere sikker egn af landet.

Modstandsbevægelsen i Maribo-Rødby og omegn var i øvrigt ude for en række dramatiske episoder, som senere skal nævnes. Således den sørgelige aktion i Ryde, hvor en mand blev dræbt af tyskerne under forsøget på at erobre nogle luftværnskanoner.

I Nakskov begyndte det organiserede modstandsarbejde i sommeren

1944. Byen havde tre afdelingsledere, nemlig elektriker Georg Madsen, der tillige var udpeget som bykommandant, bogholder Kessel og løjtnant Juhl, og disse trådte i november samme år sammen og inddelte arbejdet. Oprindeligt var Erik Schrøder leder af Kessels afdeling, men Schrøder blev, som nævnt, arresteret af tyskerne i en udløber af en sag fra Maribo og var derefter sat ud af spillet indtil kKapitulationen.

Til at begynde med havde Nakskov grupperne kun få våben, men snart fik man flere demonstrationsvåben, og et par våbenedkastninger gav så godt med våben, at et par hundrede mand kunne udstyres hermed. Nogle planlagte nedkastninger kom ikke til udførelse på grund af kapitulationen, og derfor var Nakskov vel nok den eneste egn af Lolland-Falster, som var ret svagt bevæbnet, idet der kun var våben til en trediedel af den mobiliserede styrke på 6-700 mand. Der var lagt faste planer for gruppernes arbejde, og man havde således udarbejdet en plan, hvorefter den ret svage tyske befæstning på Trelholm skulle tages med storm.

Også Nakskov grupperne udførte en enkelt, effektiv sabotage, nemlig mod en Hansa-Båd på Skibsværftet, og var i øvrigt mestre for et fikst hold op, der sikrede modstandsbevægelsen 10,000 dåser kødkonserver fra slagteriet. Herudover var partisanerne i Nakskov egentlig ikke i aktion under besættelsen, med mindre man officielt stod bag de to likvidationer, der foretoges i byen - men dette har frihedsbevægelsens ledelse ikke ønsket at udtale sig nærmere om.

Som i alle andre byer oprettedes der på et tidligt tidspunkt i Nakskov et lokalråd, hvis formand var Ringens repræsentant, bibliotekar Birger Knudsen. De øvrige medlemmer var klejnsmed Henning Jørgensen fra Det kommunistiske Parti, direktør John Christensen fra Dansk Samling, kommis Helge Henriksen fra Frit Danmark og kontorchef Poul Hoff, der var repræsentant for de aktive modstandsgrupper.

I Stubbekøbing blev der først på et ret sent tidspunkt, nemlig i begyndelsen af 1945, dannet en lokalkomite af Frihedsrådet, men allerede længe forinden havde der i byen været en aktiv Frit Danmark gruppe, der havde påtaget sig en lokalkomites opgaver. Formand for Lokalkomiteen i Stubbekøbing var bankbestyrer N. P. Jensen med pastor Niels Lund som repræsentant for Dansk Samling, bogholder S. A. Schmidt for Ringen og sagfører Ansgar Sørensen fra de aktive grupper, og disse mænd udfoldede et stort arbejde med at samle de forskellige

grupper i byen og på egnen. Som et lille kuriosum kan det nævnes, at den kendte, nu afdøde forfatter Bertel Budtz Müller, der var sidst i halvtredserne, tog aktiv del i de nordfalsterske frihedskæmpers arbejde.

Det er før sagt, at frihedsbevægelsen på Lolland-Falster rekrutterede sine folk ligeligt fra by og land. Der var så at sige ikke eet landsogn i amtet, der ikke havde sin egen militære organisation, hvoraf flere var velbevæbnede, og de var sat ind på særlige opgaver. På Falster deltog flere landboere i jernbanesabotagen, og på Vestlolland var bl.a. afdelingen i Horslunde, der talte dyrlæge Jakobsen blandt sine ledende mænd, indstillet på at skulle erobre eller ødelægge det såkaldte »Tyskertårn«, der stod på det lave landskabs højeste punkt og var udstyret med mange tekniske finesser til brug i den tyske efterretningstjeneste. Tillige havde disse landafdelinger til opgave at ødelægge det tyske telefonnet, der på Lolland-Falster var særligt effektivt gennemført og som skulle holde de tyske instanser i hele amtet i forbindelse med hovedkvarteret, der på et vist tidspunkt fandtes i Vordingborg.

Af de falsterske landgrupper kan eksempelvis nævnes Falkerslev afdelingen, der omfattede sognene Falkerslev, Horreby, Nr. Ørslev og Systofte. Afdelingen var ialt på 36 mand og havde som leder lærer Elias Olsen, Falkerslev Skole, der var gået i gang med arbejdet efter opfordring af afdelingslederen for Falster, gdr. Knud Wedege Mathiassen, Sdr. Tåstrup. Afdelingen deltog bl.a. i en meget spændende våbennedkastning i marts 1945, hvor man var på nippet til at blive pågrebet af de udsendte tyske patruljer, men det lykkedes dog falstringerne at slippe bort med 24 store og 2 små containers med i alt 5 tons våben og sprængstof.

De mange våbenedkastninger

Uløseligt knyttet til det organiserede modstandsarbejde er modtagelsen af våben og sprængstoffer fra England, og man får et indtryk af, hvor stor en rolle disse nedkastninger spillede netop for Sydhavsøernes modstandsbevægelse ved at høre, at man regner med, at der blev foretaget i alt 17 store og vellykkede nedkastninger, nemlig 11 på Lolland og 6 på Falster. En sammenligning med f.eks. Fyn, der af areal er langt større end Lolland-Falster, understreger den betydning man tillagde amtet som modtagelsesområde. Til Fyn kom der nemlig kun i

alt 15 våben- og sprængstoffsendinger.

En af de væsentligste årsager til, at man i så udstrakt grad anvendte Lolland-Falster som modtager af våben var, at amtet var forholdsvis ringe besat af tyske tropper, og i store områder fandtes intet luftværns-skyts af betydning. Hertil kom amtets nære beliggenhed ved København, idet det var meningen, at hovedstaden skulle have en betydelig del af sin våbenforsyning fra Lolland-Falster. Det skete også. Frihedsbevægelsen måtte af hver nedkastning afgive en vis procentdel af våben og sprængstoffer til modstandsgrupperne i København.

Helt uden dramatiske momenter var våbenedkastningerne i amtet naturligvis ikke. Der er allerede fortalt om Falkerslev gruppernes 5 tons våbenmodtagelse, der nær var gået i vasken, fordi tyske soldater, hidkaldt af motorstøjen fra den engelske maskine, kæmmede landskabet; men også flere andre grupper kom ud for vanskeligheder i forbindelse med våbenmodtagelserne. Således blev en nedkastning i Knuthenborg Park (stornazisten grev Knuths ejendom!) iagttaget fra et tysk marineskib i Smålandshavet, og tyskerne iværksatte straks en aktion. Ved et tilfælde undslap Bandholms mest energiske frihedskæmper, overpolitbetjent Bjørkholm, fordi frihedsbevægelsens telefonaflytter i Maribo aflurede en tysk samtale om aktionen og lod meldingen gå videre til souschefen, politifuldmægtig Winther Jørgensen, der netop opholdt sig i byen. Bjørkholm kom væk med en times forspring. Den 29. april modtog en Nakskov gruppe en våbensending, der gik glat igennem bortset fra, at en container blev stikkende i mosejord. Man måtte efterlade den tildækket og kunne først hente den næste dag. På Falster blev en container engang hængende i et træ, og på Rødby Mark lå en gruppe gennem 6 nætter og ventede på sin maskine, uden at den viste sig. De modtagne våben blev hurtigst muligt fordelt mellem grupperne eller afsendt til København. Mange lolland-falsterske landboere ydede en uvurderlig hjælp ved at modtage og gemme våbnene, når de kom lige fra nedkastningen, og derefter transporterede man i ro og mag det modtagne til byerne. I Nakskov klarede man på en særlig fiks måde det ikke altid helt behagelige arbejde med at rense våbnene for den fedtede substans, de var indsmurt i for ikke at komme noget til, hvis de skulle falde i vand eller ligge ude i natteduggen.

Træt af at gnide våbnene rene med klude byggede man hos købmand Lumbye en »Svedekasse« på størrelse med et velvoksent skrive-

bord, installerede kraftige elektriske lamper i kassen og lagde våbnene ind. Så var der blot tilbage at tappe olien af fornedden og bagefter give våbnene en afpudsning. Det skete midt i den hårdeste rationeringstid, så man var nødsaget til at stjæle strømmen uden om købmandens måler, men kommunen tilgav efter befrielsen let frihedskæmperne det lille, men praktiske tyveri.

Fordelingen af våbnene til grupperne foregik hyppigst på trehjulede cykler, og mangen gang passerede patrioterne - forklædt som svajere - tyske soldater, der ikke kunne ane, at der lå stenguns og sprængstof under et par gamle sække eller en stabel hvidkålshoveder. - Naturligvis kunne man ikke lade være med at prøve de nye våben, og det var ofte en forbløffende dristighed, der blev udvist ved skydeøvelserne. Man arrangerede frejdigt skydninger ved sydkysten, i skovene ved Sæbyholm, Vindeby og Volshave. For at dæmpe lyden skød man i begyndelsen fra særlige halmhytter, men det viste sig, at de virkede som højttalere i stedet for, og så holdt man op med det og gik over til at øve sig med trækæppe eller sten som henholdsvis geværer og håndgranater.

Våbenrazziaen i Bandholm.

Som regel gik det godt ved våbenedkastningerne, men ved en enkelt lejlighed gav våbenmodtagelserne anledning til en razzia, og den blev til gengæld den største, amtet kom ud for. Heldigvis for de implicerede fandt den sted ganske kort før kapitulationen, så alle kom velbeholdne hjem efter kun at være nået til Vestre Fængsel, skønt koncentrationslejren stod i sikker udsigt for de fleste. Det var natten til den 29. april 1945, at Gestapo, hjulpet af værnemagten, arresterede 43 borgere i den lille nordlollandske by Bandholm. Hele den fredelige egn stod på den anden ende under aktionen, og af de 43 tog tyskerne 26 med sig til København, heriblandt overpolitibetjent Bjørkholms kone, kaptajn Bloksgård fra »Femøsund«, læge Schiermacher og forvalter Reimer Schmidt for at nævne nogle af de kendteste. Tyskerne slog også ned på 10 mand fra C. K. Hansens damper »Ørnborg«, der lå i havnen, og pr. båd »invaderede« Gestapo frugtøen Femø og hentede damperen »Femøsund« til Lolland. Det var desværre ved denne som ved flere andre lejligheder på Lolland-Falster indlysende, at Gestapo havde mange og velinformerede danske hjælpere. De havde kort over hvert hus i byen og over alle smuthuller, navnelister etc. Under razziaen kom det til en dramatisk

Mange tyske skibe krigsforliste i farvandet omkring Lolland-Falster. Enten blev de bombet, eller også gik de ind i Minefelterne. Her ses Vraget af en stor tysk damper i Langelandsbæltet. - Billedet øverst er taget om morgenen den 9. april 1940 og viser den første tyske vagtpost på Storstrømsbroen.

episode, da en af frihedsbevægelsens hovedmænd, købmand Andersen, skulle arresteres. Han ville ikke give sig godvilligt og slog en tysk soldat til jorden, hvorefter han tog flugten gennem nogle haver og forsvandt. Det lykkedes under razziaen tyskerne at finde en lille del af de eftersøgte våben, nemlig tre amerikanske geværer og en del ammunition, og situationen tegnede sig således ikke lys for arrestanterne, og det var et held for dem, at befrielsen oprandt så snart efter.

Aktionen i Ryde.

Det kom ikke under besættelsen til ret mange aktioner med direkte ildkampe på Lolland-Falster, men ved en enkelt lejlighed gik det dog hedt til - kampen kostede desværre de lollandske patrioter en dræbt og en såret mand, og aktionen måtte afblæses, uden at man havde opnået, hvad man ville.

Denne episode, der almindeligvis benævnes aktionen i Ryde, udspillede natten til den 9. april 1945, og dens forhistorie var som følger. Til Ryde Station på Midtjylland var ankommet en jernbanevogn pålæsset nogle luftværnskanoner. Det var vist nok en fejltagelse, at vognen med skytset var havnet på Lolland. Vognen var oprindelig bestemt for Ry i Jylland, men det var jo en smal sag for en rask mand med et stykke kridt at ændre Ry til Ryde, og så gik vognen altså til Sydhavsøerne i stedet for til fastlandet. I Maribo, som Ryde måtte siges at sortere under, var man imidlertid ængstelig for, at ankomsten af kanonerne ville betyde, at tyskerne ville til at befæste Lolland yderligere med skyts, og man besluttede derfor at uskadeliggøre kanonerne ved en væbnet aktion, der blev foretaget under ledelse af stud. mag. Torben Hermansen. Til at begynde med gik alt godt. Det var forholdsvis let at holde de tyskere, der sad i jernbanens vagtstue, op, og en tysker, der mødte op midt under dette, faldt også til føje. Det gik først galt, da man ville i lag med selve jernbanevognen. Her lå nogle tyskere gemt under en pressenning, og da de opdagede patrioterne, gav de ild, og der udspandt sig en voldsom ildkamp. Herunder blev den unge slagterifunktionær Ole Voergård Olesen, Maribo, der var hjemmehørende i Hobro, dræbt, mens skovarbejder Terkel Læsøe, Hunseby, blev hårdt såret ved tre skud gennem låret.

Frihedskæmperne var under aktionen kun bevæbnet med lettere håndvåben, og da tyskerne til sidst gik over til at bruge kanonerne på

vognen, besluttede man at afblæse kampen og trække sig tilbage. Voergård Olesen måtte efterlades, men man fik Læsøe med. Han lå først i lang tid på en gård og førtes så til Sakskøbing Sygehus.

Til trods for, at man slap bort fra den ulyksalige episode uden at nogen faldt levende i tyskeres hænder, var aktionen nær blevet afsløret. En mand, der var blevet holdt op af frihedskæmperne om natten og som havde nogen forbindelse med tyskerne, genkendte et af numrene på danskernes biler og fortalte dette til tyskerne. Af en eller anden grund kom Gestapo imidlertid ikke til bunds i sagen, men derimod har man senere rejst stikkersigtelse mod manden, der røbede bilnummeret.

Konserves aktionen i Nakskov.

En mere heldig aktion foretog en af Nakskov grupperne, da den ved et kup fjernede ikke færre end 10,000 dåser kødkonserves fra Nakskov Slagteri. Man havde hørt, at dåserne skulle overtages af tyskerne og besluttede derfor at komme først. Der deltog ca. 30 mand i aktionen. Slagteriets personale blev holdt op, og dåserne læsset på lastbiler og kørt bort. Ingen greb ind overfor frihedskæmperne, og tyskerne fandt aldrig dåserne, der førte en noget omskiftelig tilværelse. De lå først i en garage på en sidevej i Nakskov, blev så delt og kom ud på landet, eller blev anbragt andet steds i byen. Bl.a. lå medlem af Frit Danmarks Lokalkomité, købmand Johs. Andersen, inde med nogle tusinde dåser midt på byens hovedstrøg. - Ligesom over det øvrige land skaffede de lolland-falsterske modstandsfolk sig benzin og olie til bilerne gennem en række ublodige hold op sidst på krigen. Sådanne aktioner blev foretaget både i byerne og på landet, og ved kapitulationen rådede modstandsstyrkerne over adskillige tusinde liter benzin og olie.

En sysselleder likvideres.

En af lederne indenfor det lolland-falsterske politi udtalte efter kapitulationen, at få amter havde kunnet opvise en så høj stikkerprocent som Lolland-Falster, og der synes at ligge en beklagelig sandhed bag disse ord. Af de, der interneredes efter befrielsen, havde et meget betydeligt antal stikkersigtelsen hæftet på sig, og der er allerede afsagt adskillige domme for denne den mest modbydelige af alle forbrydelser, som danskere udførte i tysk tjeneste. Det skal dog også slås fast, at

antallet af mere professionelle stikkere ikke var så overvældende stort; der var mest tale om lejlighedsvise stikkere, men de kan jo også være farlige nok. Man skulle tro, at det store antal stikkere ville medføre et betydeligt antal likvidationer, men dette blev ikke tilfældet. Der blev ganske vist lagt op til en del likvidationer, men kun i to tilfælde, begge i Nakskov, gennemførtes de.

Den første mand, der måtte bøde for sin nazistiske virksomhed med livet, var syssellederen, telefonmontør Kaj Liljgreen, Nakskov. Han var under hele besættelsen og til sin bratte død i telefonhusets kælder den 29. november 1944 en sand svøbe for Nakskov og omegn. Utallige gange optrådte han stærkt provokerende og han generede sig ikke for at spionere rundt om på de virksomheder, hvor han kom i sin egenskab af telefonmontør. Han, der havde været opstillet som nazistisk dumpekandidat ved Folketingsvalget i 1943, havde heller ikke undset sig for at foretage så fine ting som regulær pengeafpresning i ledtog med en anden tysk håndlanger, bestyrer Børge Christensen, der sammen med den tyske havnekommandant Sentrecht aftvang gdr. Kaj Sten i Vesterborg 6000 kr.

Der var al rimelig grund til at likvidere Kaj Liljgreen, og nedskydningen kom heller ikke som nogen overraskelse for befolkningen. Der til havde den for længe daglig haft en makaber indskrift på Sukkerfabrikens plankeværk for øje. Den blev skrevet først på året og bestod af Liljgreens navn og to kors samt årstallet 1944. På samme plankeværk førtes der besættelsen igennem en sand nervekrig, og da først Liljgreen var likvideret, fulgte flere inskriptioner efter. Kun en af dem dog med nogen realitet bag sig - og den kom først op, efter at den pågældende, smed Aksel »Knak« Nielsen, Bredgade, var skudt ned på banegården først i 1945.

Mod Liljgreen havde der tidligere været et enkelt attentat i forbindelse med et pistolattentat mod den nazistiske slagtermester Jensen i Klostergade, men først den 29. novbr. skete den egentlige likvidering. Danagade, hvori Telefonhuset ligger, blev spærret af og Liljgreen dræbt af flere kugler, mens han opholdt sig i kælderen for at fyre. Gestapo søgte ivrigt at finde ud af, hvem der havde forbindelse med nedskydningen, men det lykkedes ikke trods udstrakte afhøringer over hele byen.

Der passerede under hele besættelsen en mængde tyske og engelske spærreballoner over amtet. Her er en af dem fotografet, før den blev halet ned ved Nakskov. Fik man fat i en i stilhed, blev den lavet til dejlige Regnfrakker.

Tyskerne skød deres hjælper.

I disse afhøringer deltog en broder til Liljegreen. Også han var ivrig nazist og i Gestapos sold, og han havde svoret, at han ikke ville give op, før han havde fundet dem, der skød hans broder. Skæbnen ville imidlertid, at denne Liljegreen blev skudt af tyskerne. Det gik således til: Under en razzia i Restaurant Bob i Søndergade i Nakskov, hvor Gestapo åbenbart var ude for at finde Kaj Liljegreens morder, dukkede broderen op sammen med en kvindelig Gestapo agent. Liljegreen gik gennem lokalet, hvor gæsterne blev holdt op, men da han kom til bagdøren, troede en af de tyske soldater, der tog del i aktionen, at Liljegreen var en gæst, der søgte at undslippe. Han tømte sin M. P. i ham og dræbte ham på stedet. Nogle uger senere dræbtes en tredje nazistisk Liljegreen. Han boede i Slagelse og skulle til København for at være marinevægter, men også her satte en likvidationsgruppe en ende på en Liljegreens liv.

Den anden regulære likvidation fandt som nævnt sted i begyndelsen af 1945. Den likviderede var en smed ved navn Aksel Nielsen med tilnavnet »Knak«. Han havde tidligere arbejdet på værftet, men var nu kommet i tyskernes sold og stod for at skulle tiltræde en rejse til Sjælland, hvor han arbejdede. Få minutter før toget skulle køre, og mens Nielsen stod på den overfyldte perron med sin familie, blev han skudt ned af en ukendt mand, der forsvandt.

I Maribo var der en enkelt gang optræk til en officiel likvidation, nemlig af revisorassistent Bjarne Wikbjerg. Der var fra amtsledelsen sendt folk ud fra Nykøbing for at foretage nedskydningen, men Wikbjerg havde i tide gjort sig usynlig, og man måtte nøjes med at ransage hans værelse. - Også i Nykøbing F. var der optræk til et par likvidationer, som imidlertid ikke kom til udførelse. Man ønskede at henrette en person, der gik under navnet »Gadedrengen«, og lå to gange på lur efter ham, men han slap fri - den ene gang kun fordi pistolen klikkede.

To ofre i Nykøbing

I intet tilfælde var der på Lolland-Falster tale om clearingmord, men naturligvis var der flere, der gik under jorden for at undgå eventuelle tyske gengældelsesforanstaltninger, især i Nakskov efter likvideringen af telefonmontør Liljegreen. Alligevel kostede frihedskampen direkte og indirekte nogle ofre yderligere. Under en razzia, som tyskerne

foretog i Nykøbing F.s gader natten til den 25. april 1945 i anledning af en sabotage, blev afdelingsleder Svend Åge Rasmussen fra firmaet Middelboe Outzen skudt ned i jernbanegade, og samme aften blev en af deltagerne i sabotagen, den kun 19-årige Svend Åge Quaade Faber, søn af Nykøbings nationalbankkasserer, dræbt under en skududveksling, som han tog del i, da han blev anråbt af en tysk patrulje.

Det lolland-falsterske politi slap over besættelsen med kun en død. Det var politibetjent Petersen, Stubbekøbing, der døde i Buchenwalde.

De tyske håndlangere.

Efter at have været inde på likvidationerne og efter at tyskvenlige personers optræden har været omtalt i forbindelse med de skildrede begivenheder kan der være anledning til at fæstne sig lidt ved nazismens udbredelse på Lolland-Falster.

Det kan desværre ikke nægtes, at netop dette amt, til trods for at den direkte tyske indflydelse ikke var overvældende, i høj grad var med til at afstive nazistpartiets rækker. Begrebet »Tegnebogsnazister« stammer fra Lolland-Falster, og ordet fortæller lidt om, af hvad art nazismen var - ofte rent opportunistisk. Disse tegnebogsnazister var hyppigst at finde på landet blandt proprietærer og gårdmænd, der som indædte L. S.'er i nationalsocialismen gennem Knud Bachs briller så en ny og bedre dag stige frem for landbruget. Et typisk udslag af tegnebogsnazisme var det, da de jyske bønder efter en dårlig høst lige først under besættelsen henvendte sig til Lolland-Falster for at erhverve denne egns kolossale halmoverskud. Alt for lidt lolland-falstersk halm fandt vej til Jylland, hvor man kun ville betale en rimelig pris for halmen. Den gik i stedet til tyskerne, der via Nationalbanken gladelig betalte 50 øre pr. kilo halm. Til den pris foretrak man at lukke øjnene for nødstedte landsmænd. Man må dog lade disse lolland-falsterske landmænd, at de har været deres politik tro. Det er et af de få amter i landet, hvor L. S. ikke er afgået ved døden, men hvor der stadig sidder L. S. er på nøglestillinger indenfor landbrugsorganisationerne, skønt der talrige gange både under og efter besættelsen blev løbet storm mod dem af mere ideelt indstillede landmænd.

Den mand, de lolland-falsterske nazister i første række fylkede sig om, var den nu herostratisk berømte lensgreve Knuth til Knuthenborg, der som en af partiets spidser øvede en betydelig indflydelse, især på

Midtjylland, hvor hans økonomiske interesser var legio. I Bandholm samlede han en hel skare af unge nazister og lod dem udstyre med uniformer, og når der var nazistmøder, optrådte greven i uniform og gav den i selskab med Fritz Clausen, til hvis stab han en overgang hørte. Men allerede i 1942 var det slut med herligheden. Grev Knuth måtte vandre i fængsel, straffet for blodskam, og selv ikke hans tyske venner kunne forhindre ham i at blive idømt 5 års fængsel. Derimod kunne de få ham ud igen. Knuth sad kun fængslet godt et år - så blev han løsladt og meldte sig til tysk krigstjeneste, vendte hjem uden hæder og blev ved kapitulationen interneret i Hillerød, hvorfra han senere førtes til Maribo. Som tiltalt i Sehested sagen idømtes Knuth i juli 1947 2 års fængsel og mistede almen tillid i 5 år. Fængselsstraffen var udstået med varetægtsarresten.

»Spioncentralen« i Lommelev.

Blandt hans nære medarbejdere var folk som snedkermester Fr. Møller, Lommelev på Falster. Møller, der blev sysselleder efter grev Knuth, var bl.a. mester for den såkaldte »Spionagecentral« i Lommelev, der dog ikke bør tillægges nogen væsentlig betydning. Han oprettede et karto-tek over tysk fjendtlige personer på Lolland-Falster og modtog i øvrigt indberetninger om folkestemningen i amtet gennem en række »korrespondenter« i by og på land. Nogen større indflydelse synes indberetningerne dog ikke at have haft. Eksempelvis kan det nævnes, at en kendt vestlollandsk nazist, parcellist Vilhelm Petersen, Arninge, der var nazistisk folketingskandidat, gav indberetning om høstudsigter og foldudbytter, som de danske myndigheder helst så skjult for tyskerne.

Som et »kuriosum« kan det nævnes, at grev Knuths nazistiske indflydelse var så stor på ungdommen i Bandholm, at to af hans elever endte som medlemmer af den berygtede Schiøler gruppe, der var en undergruppe af Brøndums bande. Det var brødrene Ib Gerner Ibsen og Harry Egon Ibsen.

Værnemagere fandtes der naturligvis også, men dog ikke i noget stort omfang, og deciderede tyske virksomheder slet ikke. Blandt værnemagerne må man fremhæve maskinsnedker Engel i Svinsbjerg, der udførte for 700.000 kr. barakararbejde for tyskerne, samt automobilforhandler Bernhard Petersen i Nykøbing F., der også fik sin virksomhed kraftigt saboteret.

Endnu en kendt lolland-falstersk nazist var overpolitibetjent Ingvar Munk, Nakskov, der var en af de få af amtets politifolk, der ikke var med i modstanden mod tyskerne. Han var en endog meget farlig mand, der gjorde, at politiet under sit underjordiske arbejde måtte iagttage en ekstra forsigtighed. Han havde blandt andet til opgave mod betaling at skrive indberetninger til den berygtede morder og Hipomand Ib Birkedahl Hansen. Han aflagde efter kapitulationen tilståelse.

Sabotagerne på Lolland-Falster

Ud fra den betragtning, at der ikke fandtes mange storværnemagere på Lolland-Falster og fordi man gerne så, at der var ro om dette amt, blev antallet af sabotagehandlinger ret få, men nogle stykker blev dog gennemført, og det var ikke de mindste i landet. Ligesom der ikke blev begået clearingmord i amtet, blev man heller ikke vidne til noget tilfælde af schalburgtage, formentlig fordi de store virksomheder, som der kunne have været nogen mening i at schalburgtere, i for høj grad direkte eller indirekte var til gavn for tyskerne selv - f.eks. Skibsværftet i Nakskov, de mange Sukkerfabriker etc.

I Nakskov udførtes kun en eneste sabotage under hele besættelsen. Den blev foretaget på Skibsværftet, og dens tilrettelægning var så speciel, at den kan fortjene lidt nærmere omtale. Fra amtsledelsen fik grupperne i Nakskov ordre til at ødelægge en Hansabåd, der var nybygning nr. 114 på værftet. Rundt om på landets værfter var allerede adskillige Hansabåde - bestemt for tyskerne - blevet ødelagt ved sabotage, og kloge af skade indførte tyskerne i Nakskov, da båden nærmede sig fuldførelsen, en række sikkerhedsforanstaltninger i form af særlige Ausweiss og en bevæbnet vagt på 26 mand.

Man havde besluttet at ramme båden på et sårbart punkt, nemlig i det store, støbte stævnørør helt ude ved skruen. Man besluttede at gennemføre en bluf aktion som dækning over den egentlige sabotage, og derfor tog de 6 mand, der havde fået opgaven overdraget, en dag de gik på arbejde, 15 kilo plastisk sprængstof med sig. Pakke for pakke blev sprængstoffet under dagens arbejde smuglet ned i skibet for næsen af vagterne, og en af sabotørerne måtte tilbringe hele dagen nede under maskindækket som »modtager«. Kl. 7 minutter i 16, da arbejdet på værftet hørte op, anbragte man to 2 timers sprængblyanter i ladningen og gik roligt hjem.

Bluffet bestod i, at der lidt i kl. 18 trængte 11 bevæbnede sabotører ind på værftets grund. De holdt vagtposterne op, ødelagde telefonforbindelsen og lagde i det hele an til en ødelæggelse af Hansabåden. Imidlertid gik tiden, og sabotørerne var ved at blive nervøse. Bomben skulle springe kl. 18, men klokken blev 19, før eksplosionen skete. Derpå forsvandt sabotørerne, og efter en række indgående afhøringer slog tyskerne sig til tåls med, at sabotagen var begået af udenbys folk og tog derfor ingen repressalier overfor værftets arbejdere.

I retfærdighedens navn skal det dog nævnes, at der blev gjort endnu et forsøg på sabotage i Nakskov. Det var den 29. oktober 1943, da man i en lastbil, der holdt udenfor det nazistiske hovedkvarter på Maribovej, fandt en tidsindstillet bombe, der blev uskadeliggjort før sprængningen. Det var ellers en farlig bombe af samme type som den, der kort forinden havde sprængt Restaurant »Tosca« i København i luften, og tyskerne i Nakskov truede med indførelse af undtagelsestilstand i anledning af attentatforsøget. - - Man må til Falster, hvis man vil høre mere om sabotage i amtet. Der blev under besættelsen flere gange øvet sabotage mod Hørskætteriet, men disse sabotager udførtes ikke efter amtsledelsens ordre. Det gjorde derimod sabotagen mod Bernhard Petersens store maskinværksted og monteringshal i Nygade den 25. april 1945. Begge bygninger beskadigedes stærkt, og en personbil og tre lastbiler blev ødelagt. Desværre kostede aktionen Nykøbing to døde. Den ene, der dræbtes, var den unge Åge Quaade Faber, der deltog i aktionen, mens den anden, afdelingsleder Rasmussen, blev tyskernes tilfældige offer under nattens razziaer. Den 12. marts 1945 foretog frihedskæmperne en stor aktion på Nykøbing Havn, hvor man sprængte de store benzin- og olielagre i luften, hvorved der forårsagedes store ildebrande.

Færge og jernbanen ødelægges.

Natten mellem den 17. og 18. marts foretog man så efter ordre fra London den store sabotage i Gedser, rettet mod færgeforbindelsen til Warnemünde. Det var Færgeren »Danmark«, det gik ud over, og sabotørerne sprængte bådens hovedaksel og sænkede den delvis. Også færgelejet blev molesteret, og for yderligere at ødelægge forbindelsen sydpå foretog andre grupper en sprængning af sporskifterne ved Gedser og af viadukten ved Lindeskovvejen. Sabotørerne var i forvejen så hensyns-

Øverst: Der gik også engelske bombeskiner ned ved de lolland-falsterske kyster.

I begyndelsen af besættelsen udviste tyskerne en vis pietet overfor de allierede flyvere, der omkom under nødlanding eller nedskydning.

Nederste billede er hentet fra en sådan begravelse under militær honnør i Kappel. Senere begravede tyskerne englænderne i huller i strandkanten.

fulde at ringe fra apoteket til Nykøbing F. Station for at fortælle jernbanepersonalet, at det var omsonst at sende tog sydpå foreløbig.

Der udførtes i øvrigt talrige jernbanesabotager på Gedser ruten, bl.a. ved Fiskebæk, og tirsdag den 24. april 1945 Kl. 23,30 blev tre jernbanebroer, som findes over underføringen til Nykøbing Sukkerfabrik sydfør Stationspladsen, sprængt i luften. Man havde anbragt fire bomber under hver bro, og sprængvirkningen var så kraftig, at nogle godsvogne gik med i løbet og der blev slået hul på to af fabrikkens melassesiloer. Samme nat ødelagde man ved fire eksplosioner 14 skinnestykker ved Fiskebæk-Marrebæk og havde dermed påny lammet trafikken ned gennem Falster.

Jøderne hjælpes bort

Det kapitel i den lolland-falsterske frihedskamps historie, der for eftertiden vil stå som det smukkeste, må blive det, der fortæller om de dage, da uegennyttige mænd og kvinder på Stubbekøbing egnen uden tanke på egen risiko satte livet ind for at hjælpe hundreder af danske jøder, som tyskerne ville føre til tilintetgørelseslejrene, frelst over til Sverige. Sjældent har man under besættelsen i Danmark set en hel egn løfte i flok som her og heller ikke set så mange gode eksempler på vovemod og djærvhed. Det er næsten sandt, når man har sagt, at det egentlig ikke gjorde noget, at man offentligt talte om, at Stubbekøbing og de små fiskerlejer på Østfalster var eksporthavne for jøderne, når blot man ikke sagde det til Gestapo direkte - i den grad holdt folk sammen om at hjælpe jøderne, at det kun i et enkelt tilfælde lykkedes tyskerne at slå ned på jøderne og på nogle af deres hjælpere, nogle unge mennesker fra København.

Allerede i nogen tid før tyskerne indledte aktionen mod jøderne i Danmark i oktober 1943, havde rygterne svirret, og en del jøder havde enten taget turen over Øresund eller forberedte sig på at slippe til Sverige. Den 1. oktober, da tyskernes officielle meddelelse kom om, at man ville »udskille de jødiske elementer af den danske befolkning«, boede der på Freys Hotel i Stubbekøbing en del jøder, som håbede at slippe til Sverige fra dette ret afsides sted. I Stubbekøbing havde en kreds af borgere straks lagt hovederne i blød for at finde ud af, hvorledes transporterne bedst kunne gennemføres, og den 2. oktober mødtes sagfører Ernst Thomsen, bankbestyrer N. P. Jensen og pastor Lund for at lægge

planer. Til sidst valgte man at gå hen på hotellet til jøderne for at aftale flugten under mere praktiske former, og det lykkedes så godt, at man samme aften fik dette første selskab sat vel og lykkeligt over til Sverige fra Grønsund Færgested. Det var ikke spor for tidligt, det skete. Tyskerne havde fået nys om flugten, og om aftenen blev der blæst en separat luftalarm for Stubbekøbing for at hindre aktionen. Samtidig besatte tyskerne byens hoteller, pensionater og politistation og foretog en meget grundig eftersøgning efter jøder, men det var forgæves. Fuglene var fløjet, og Gestapo måtte indstille razziaen med uforrettet sag.

Dermed var der kommet gang i jøderejserne, og i de følgende dage blev enkelte andre sendt af sted. Bankbestyrer Jensen og pastor Lund havde fundet hinanden i et godt samarbejde og fik en stor del af æren for de heldigt gennemførte rejser, men naturligvis havde de ikke »eneret« på at eksportere »Honningdåser«, som jøderne kaldtes, og situationen blev i hvert fald i begyndelsen noget udnyttet af nogle entreprenante mennesker fra København, der gennemførte rejser for jøderne til ublu priser.

Midt i ugen kom der mere system i det hele. Pastor Lund og bankbestyrer Jensen fik forbindelse med de københavnske lægers dygtige og velorganiserede organisation under den unge læge Kruhøffers ledelse. Kruhøffer rejste på et tidligt tidspunkt til Falster for at undersøge et rygte om, at der i Stubbekøbing Havn lå et svensk skib, der ville tage jøder med over, og sammen med ham rejste Erik Weinø Andersen og Ole Secher, der uafhængigt var ude i samme ærinde. I Nykøbing mødte de et andet københavnsk »Eksport-Selskab«, Henrik Fog, Per K. M. Høyer og Immanuel Talleruphuus. Høyer og Talleruphuus blev i øvrigt arresteret af tyskerne og senere idømt hver tre måneders fængsel for deres andel i jøderejserne. Også læge Weinø Andersen fik tyskerne fat i, og domstolen takserede hans arbejde til samme straf. Heldigvis kom dog ingen af de tre til at afsone straffen.

Da Kruhøffer var kommet i kontakt med pastor Lund og bankbestyrer Jensen, kom der fart i arbejdet, og torsdag aften den 7. oktober gik det løs. Man fik da indkvarteret et ret stort antal jøder i forskellige hjem i Stubbekøbing, i Præstegården således fem. Præstegården blev i øvrigt på grund af sin centrale beliggenhed brugt til opsamlingssted for de flygtninge, der kom til byen fra København i løbet af fredagen og lørdagen, og begge aftener blev de, da det var blevet mørkt, i biler kørt

ud til Grønsund Færgested. Transporten foregik i alle byens og egnens læge- og dyrlægebiler, og tyskerne kunne have gjort en god fangst, hvis de havde anet, hvad der gik for sig ved det lille færgested.

Opsamlingscentralen flyttes.

Det varede imidlertid ikke længe før Præstegården, der ikke blot lå centralt, men også meget åbent midt på Torvet, blev for farligt som opsamlingssted, og man valgte derfor at flytte centralen til Tvedegård lidt udenfor Stubbekøbing, hvor proprietær Erichsen og hans frue med stor beredvillighed åbnede deres hjem for flygtningene. Indskibningen af jøder kom nu ikke alene til at foregå over Grønsund, men også over Sortsø og Hesnæs, hvor den lokale politibetjent i øvrigt var blandt de ivrigste hjælpere. Også Tvedegård måtte man forlade, og man forlagde nu residensen til forstander gårdmand på Næsgård Agerbrugsskole. Her gik det for første gang galt. En stikker havde alarmeret tyskerne, og lørdag aften den 16. oktober besatte de med en stor udrykning Stubbekøbing, landevejen og Grønsund Færgested. Der var den dag også opsamlingssted på Moseby Præstegård, og da bilerne kom herfra og skulle ned til Grønsund Færgested, fik bankbestyrer Jensen, der kørte den forreste vogn, den indskydelse at køre ind på Næsgård for at høre om vejen var fri. Det blev selskabets redning, for på Næsgård kunne man fortælle, at et par tyske biler var kørt mod Grønsund.

Alle bilerne blev nu dirigeret i sikkerhed, men to af dem, der ikke var sluttet op med de andre, kørte en anden vej og dermed lige i tyskeres fælde. Den ene bil lykkedes det chaufføren at svinge ind i en gård, hvor passagererne undslap, så vognen var tom, da tyskerne nåede hen til den, men den anden faldt i deres kløer med alle passagerer. Fire af disse, der var halvjøder, blev sat på fri fod, og læge Weinø Andersen blev af tyskerne overgivet til retten, hvor han først blev frifundet og derpå dømt ved Landsretten. Derimod tog tyskerne sig selv af en hollandsk og en polsk jødisk flygtning, og af disse blev, såvidt vides, polakken dømt til døden. Weinø kom ikke til at afsone sin straf.

De tiloversblevne flygtninge på Næsgård havde en urolig nat, idet tyskerne kom tilbage og krævede en razzia, men det lykkedes landbrugslærer Lauritzen at få dem overbevist om, at der ingen jøder var på gården, hvorefter de tog bort.

Foruden bankbestyrer Jensen, der var primus motor i den lokale

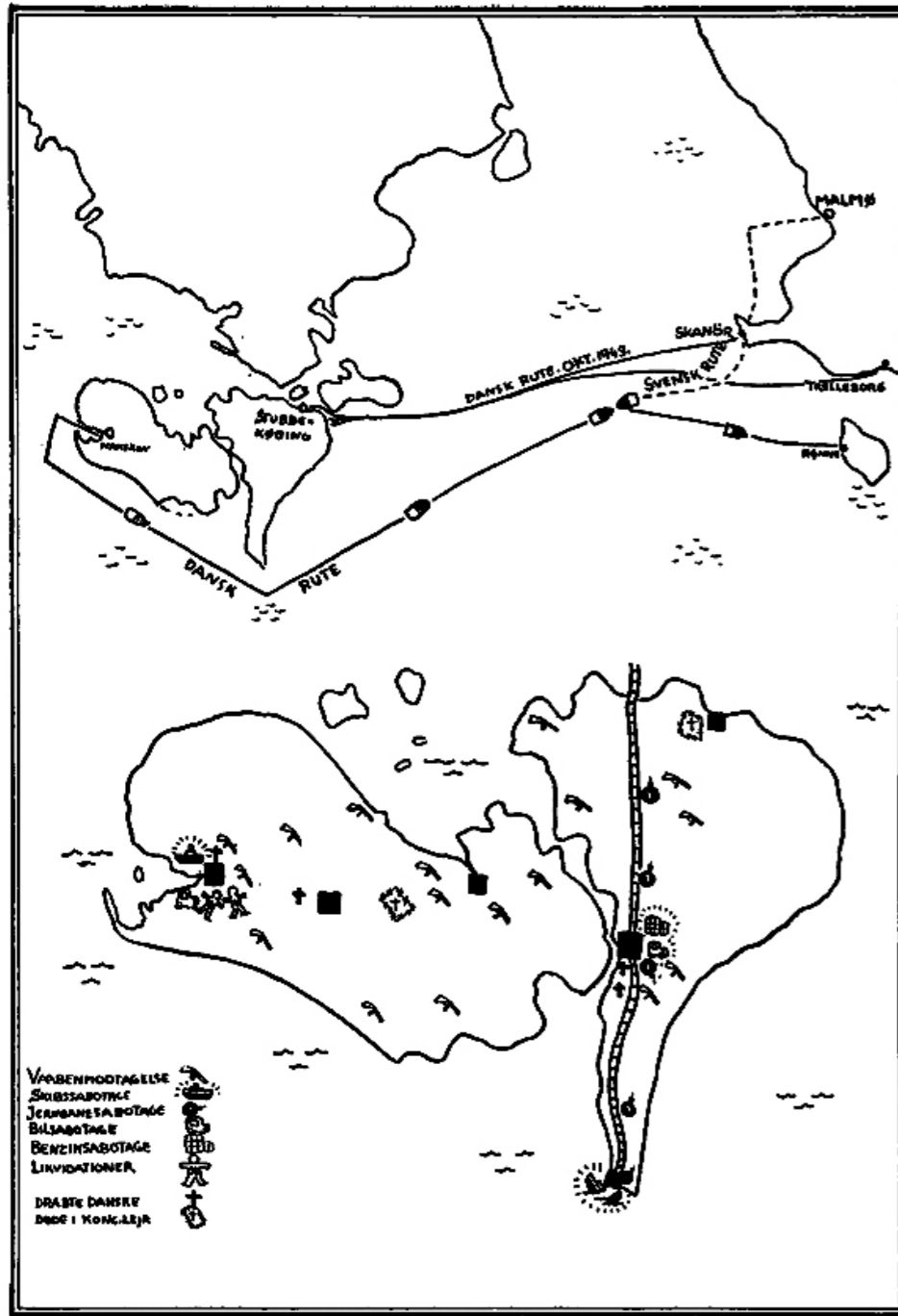
flygtningeledelse, bør nævnes en række brave falstringer, der ydede et fortræffeligt stykke arbejde under afskibningerne. Det var folk som pastor Lund i Stubbekøbing og pastor Hovmand i Moseby, havnefoged Jensen, læge Ove Malling og læge Strandbygård, skovrider Smith, Hesnæs, forstander gårdmand, lærer Lauritzen og lods Clemmensen i Grønsund. Det må også nævnes, at behoerne ved Grønsund Færgested var ganske overordentligt hjælpsomme. Da overpræsident Bülow, der var formand for Det classenske Fideikommiss, der ejer Næsgård, meddelte, at man ikke ønskede, at jødiske flygtninge opholdt sig på gården og at disse derfor måtte rykke ud hos de omkringboende, forsynede Næsgård på overpræsidentens initiativ disse folk med naturalier til flygtningenes bespisning.

Men skal man fremhæve dem, der hjalp de danske jøder over til Sverige, må man endelig ikke glemme processens sidste og måske mest vigtige led - fiskerne, der påtog sig de farlige transporter. Mange af dem kender man knap nok navnene på i dag, men en enkelt kan fremhæves som et lysende eksempel for sin stand, nemlig fisker Poul Nielsen, der gang på gang sejlede over for næsen af tyskerne, enten med jøder eller andre flygtninge ombord i sin lille båd.

Næsten 500 jøder sendt over.

Hvormange kom egentlig til Sverige ad denne illegale rute? Organisateurerne er enedes om et tal på 457 jøder og andre, og det skal nok stemme, muligvis ligger tallet endog noget højere. Alle disse 457 mennesker kom over i tiden fra 1. til 16. oktober, hvor man indstillede trafikken på grund af den førnævnte tyske aktion ved Grønsund Færgested. - Enkelte andre slap dog over fra Stubbekøbing og de østfalsterske fiskerlejer bagefter, og man holdt organisationen i live med henblik på en tysk aktion mod de danske studenter, som man ventede kunne iværksættes hver eneste dag. I tilfælde af en sådan aktion skulle en væsentlig del af studenterne være eksporteret til Sverige ad »Jøderuten«.

Naturligvis var der mange andre, der under jøderejserne ville rejse ud fra Falster til Sverige, nu da lejligheden gaves, men det var ikke altid tyskernes forfølgelser, der tilskyndede disse »flygtninge«. Således slog man ned på en ung pige, der så meget tilforladelig ud, men som viste sig at være en plattenslagerske, der havde følt jorden brænde under sig. Hun nåede ganske vist over, men det svenske politi blev

Øverst en skitse, der viser de illegale sejlru-
ter, der fra Lolland-Falster udgik
til Sverige. Ruten fra Nakskov er Dansk-
svensk Flygtningetjenestes og ruten fra
Stubbekøbing og fiskerlejerne i omegnen
heraf den såkaldte »Jøderute«, der opret-
tedes i oktober 1943.
Det nederste kort giver en skematisk
fremstilling af en del af begivenhederne
under besættelsen på Lolland-Falster. -
Se signaturforklaringerne.

underrettet og tog sig kærligt af hende. Et par eventyrlystne elever fra Bogø Kostskole blev hurtigt afsløret og sendt tilbage til skolen. En mand kom med til Sverige - men det var meget mod hans vilje. Han var lidt for snakkesalig under indtryk af de penge, han havde tjent på nogle transporter, og tilsidst turde man ikke have ham gående i Stubbekøbing. Han blev smidt ombord i en båd og måtte pænt blive i Sverige til krigen var slut.

Lensgreven som matros.

Op imod jul 1944 foretog lensgreve Haugwitz på Krenkerup en meget dramatisk flugt til Sverige fra Stubbekøbing. Gennem godsets overinspektør blev lensgreven, der følte sig truet af tyskerne, sat i forbindelse med bankbestyrer Jensen, og man planlagde at sende lensgreven af sted dagen før lillejuleaften fra Hesnæs Havn. Denne havn blev imidlertid spærret af tyske politisoldater, hvorefter man opgav denne plan og besluttede at lade Haugwitz foretage turen fra selve Stubbekøbing Havn. Turen foregik lillejuleaften kl. 3 om morgenen, og det var den dristige fisker Poul Olsen, der stod for turen. Lensgreven var blevet udstyret med en falsk søfartsbog og dåbsattest og mønstret ombord som matros, og mens han gik ombord, gik Nielsen ind i tyskernes vagtlokale og fik de falske papirer stemplet. Alt gik godt, når man ser bort fra, at det på grund af kulden tog tre timer at få bådmotoren startet. Kulden var imidlertid også et gode, for den gjorde, at tyskerne ikke kom ud af vagtlokalet for at se skibet sejle, og vagtskibet ved Hårbølle råbte ikke skibet bi, men nøjedes med at lade sin projektør spille over dækket på fiskerbåden. Greven kom således vel til Sverige, og allerede samme eftermiddag stod Poul Nielsen ind i havnen igen.

Kort efter jul kom der en del Gestapo folk til Stubbekøbing. De havde hørt, at lensgreven på Krenkerup var flygtet, men de fik fat i »en gal ende« af historien og den lille affære blev aldrig afsløret trods energiske afhøringer.

Nykøbings andel.

Foruden befolkningen i Stubbekøbing og omegn ydede også mange borgere i Nykøbing F. en udmærket assistance under hele den tid, der blev arbejdet med illegale transporter fra Falster. Mange flygtninge blev nemlig af sikkerhedshensyn først ført til Nykøbing F., og læge

Kruhøffer mødte en stor imødekommenhed fra nykøbingenserne, når det drejede sig om indkvartering eller anden hjælp. Særlig bør her fremhæves mænd som sagfører Victor Larsen, maskinhandler Mertz, kredsdyrlæge Mondrup, landinspektør Lorentzen og direktør Nygård. Sagfører Larsen påtog sig bl.a. opbevaringen af de penge, der var skaffet til transporterne, og da der på et givet tidspunkt var underskud i kassen, kautionerede han uden at blinke for et lån på 10,000 kr. hos den uvurderlige bankbestyrer Jensen i Stubbekøbing. Senere lykkedes det gennem Weinø Andersens og Ole Sechers forhandlinger på Kommunehospitalet i København at skaffe rigeligt med midler til transporterne, samtidig med at man under læge K. H. Køster fik en fortræffelig opsamlingscentral organiseret på Bispebjerg Hospital. Yderligere kan fremhæves den allerede nævnte stud. med. Henrik Fog, flere medlemmer af »Akademisk Skyttekorps« og værten og betjeningen på Hotel »Phoenix« i Nykøbing, der ydede flygtningehjælpen store tjenester.

For at afrunde billedet om flygtningeruterne fra Lolland-Falster må det nævnes, at der også udgik en illegal rute fra Nakskov til Sverige. Det kunne måske synes en lidt stor omvej, men Dansk-Svensk Flygtingetjeneste, som anlagde ruten, regnede den for meget sikker, da ingen kunne tænke sig, at en rute til Sverige kunne startes vestpå fra Lolland. Bådene gik ned gennem Langelandsbæltet, søndenom Lolland og Falster og derpå mod nordøst til et fastsat punkt mellem Danmark og Sverige, hvor både under svensk flag mødte op og udvekslingen fandt sted. Ad denne rute befordredes flere indenfor frihedsbevægelsen meget kendte mænd, bl.a. Flemming Bergsøe og en anden af Mogens Fogs næreste medarbejdere samt Frederiksbergs kommunaldirektør; men nogen betydning som storrute fik ruten aldrig. Når udvekslingen med »svenskerne« var sket ude i Østersøen, fortsatte bådene til Bornholm og returnerede herfra til Nakskov.

»Sorte Sara«s flugt.

En flugt med en vis forbindelse med Lolland-Falster blev under dramatiske forhold foretaget af en af de danske ministrygere - M. S. I - . der var under kommando af løjtnant Gad den 29. august 1943, da tyskerne ville tage den danske flåde, der imidlertid enten sænkedes eller undkom til Sverige.

M. S. I var den 28. om aftenen gået ind til Skelskør undervejs fra

Køge Bugt til Horsens, og den 29. om morgenen hørte man ombord, hvad der var sket med flåden, hvorfor man med 10 minutters varsel stod havnen ud og gik sydpå i den hensigt at undkomme til Sverige. Man gik først til Agersø Havn, hvor løjtnant Gad foretog en højst utjenstlig, men meget effektiv handling. Han købte nemlig en tønde tjære og lod det marinegrå fartøj male sort fra for til agter, og da masten var taget af ministrygeren og skytset dækket med et sejl, lignede båden mest af alt en beskidt slæbebåd. Den blev omgående døbt »Sorte Sara«, og bådens forandring blev fulgt med levende interesse af hele den lille havnebys befolkning. Da der ingen tyske skibe var i syne sydpå, fortsatte man sejladsen om aftenen, og da Gad ikke turde gå gennem Bøgestrømmen, valgte han den længere, men sikrere rute syd om Lolland. Altså sejlede »Sorte Sara« ned gennem bæltet, stod Vestlollands vestpunkt Albu-en rundt og fortsatte under Sydlollands kyst, rundt Gedser Rev og op langs den falsterske østkyst. Om morgenen nåede man Hesnæs, og her gjorde man den opdagelse, at der lå tyske skibe. Til alt held var havnen under uddybning, og tyskerne tog givetvis mMinistrygeren for en af de både, der hjalp til ved uddybningen.

Ved et af de tyske skibe - en torpedobåd - lå tre danske bevogtningsfartøjer, som tyskerne havde opsnappet om morgenen, da de gennem Smålandshavet søgte at komme til Sverige. »Sorte Sara« blev imidlertid roligt liggende til ud på natten, og tyskerne fattede ingen mistanke, selvom deres projektører ofte gik hen over ministrygeren. Ved midnatstid satte man fuld kraft på motoren, og da tyskerne blev klar over, at noget var galt, var det for sent. »Sorte Sara« havde forlængst lagt Falster bag sig og var undervejs til Sverige, hvor den - takket være sin opfindsomme chef - næste morgen løb velbeholden ind i Trällebrog Havn.

Modstanden i befolkningen.

Naturligvis gav det, man kan kalde for den almene modstand i befolkningen sig også udslag på Lolland-Falster, ikke blot een, men mange gange. De store strejker i landets storbyer blev fulgt med vågen interesse, og det kom flere gange til sympatistrejker, selvom byerne ikke altid fulgtes ad. Det var således tilfældet den 4. juli 1944, hvor Nykøbing gik i strejke som følge af begivenhederne i forbindelse med den store folkestrejke i København. Ved andre lejligheder gik både Nakskov, Ma-

ribo, Rødby og Sakskøbing helt eller delvis i strejke, og ved enkelte lejligheder var der tale om lokale strejker som følge af tyske overgreb. Det var således tilfældet i Nakskov den 9. oktober 1943. På denne dag blev der blæst luftalarm, og arbejderne på Nakskov Skibsværft gik straks i beskyttelsesrum. Som følge heraf kunne nogle jernbanevogne ikke flyttes, og tyskerne derfor ikke få en militærbil igennem på værftets grund. Tyskerne forlangte arbejdere til assistance under alarmerne med flytning af jernbanevognene, og da arbejderne nægtede at forlade beskyttelsesrummene, tvang tyske soldater dem dertil med våben i hånd. Efter alarmerne gik samtlige værftsarbejdere hjem, og da de mødte næste dag, var det for at iværksætte en »sit down«-strejke, hvad tyskerne blev meget misfornøjede over. Det endte med, at tyskerne arresterede fire af værftsarbejdernes tillidsmænd og satte dem i arrest på Trelholm med trusel om deportation. Næste dag var tyske patruljer på færde i gaderne og spredte på torvet menneskemængden ved at affyre skræmmeskud. Omsider blev striden bilagt, men tyskerne fik et klart indtryk af, at Nakskovs værftsarbejdere var ligeså hårde negle som kollegerne på B. & W., når det gjaldt.

Den 18. september 1944 var en urolig dag i Maribo. En tysk soldat blev væltet af cyklen af ophidsede mennesker, og tyskerne sendte patruljer ud for at holde skik på befolkningen. Herunder blev smedevend Ivar Poulsen anholdt, og der gik længe, før der igen var ro i den ellers så fredelige lille by.

Stor harme vakte det over hele amtet i et af de første besættelsesår, da vinteren var særlig streng, at der en skønne dag til Præstegården i Halsted ankom en hel ladning fine stenkul adresseret til »Den tyske koloni i Halsted« - nærmere betegnet provst Agger, hvis hustru var tyskfødt. Provsten tog imod kullene uden at blinke og fyrede med dem i Præstegården, og senere tog han sig på at opbevare betydelige mængder kostbare og sjældne varer, som hans svoger, der var i tysk tjeneste, en tid før sammenbruddet havde fundet det forsvarligt at bringe til et sikkert sted. Efter kapitulationen blev provsten da også intemeret, men senere frigivet - en frigivelse, der i øvrigt vakte ikke ringe harme i de kredse, der mente, at især den danske præstestand havde et ansvar under besættelsen. Provst Aggers sag blev senere behandlet for tjenestemandsdømmestol, og her blev han frifundet.

Denne og lignende historier fandt naturligvis vej til den lokale, ille-

I de allersidste dage før den tyske kapitulation i Nordtyskland og Danmark var det selv for de tyske tropper en indlysende ting, at krigen var tabt, og i tusindvis søgte de tyske værnemagts tropper at slippe tilbage til hjemlandet fra de besatte områder. De fleste af flugtforsøgene fandt sted pr. skib, men det var ikke alle, der nåede hjem. Den 3. maj angreb således en afdeling lette engelske bombere tre Ø. K.-skibe, der lå for anker i Nakskov Fjord ved den lille historiske ø Slotø, kendt fra Kong Hans' tid. De tre skibe havde i månedsvis ligget oplagt ved øen tæt ind til land, og ombord befandt sig kun et mindre mandskab. De engelske flyvere troede, at de tre skibe var undervejs til Tyskland og gav dem det glatte lag. Det gik især ud over »Java«, hvor et par mand blev såret og skibet så hårdt beskadiget, at det sank. De to andre fik kun mindre beskadigelser. Dette billede er taget fra den bombende britiske maskine i det øjeblik bomberne falder over Ø. K.-bådene. Man ser eksplosionerne ved »Java«, og bagved ligger »Falstria« og »Jutlandia«. På øen lå en gård, der blev antændt af maskingeværkugler og nedbrændte. Få dage før var dens udlænger ødelagt ved en anden brand, så nu var ødelæggelsen total. Hvis man ser nærmere efter, kan man ser granatsporenes vej hen over marken foran gården.

gale presse, der havde vundet en ret betydelig udbredelse. »Frit Danmark« udsendte således et blad i et betydeligt oplag. Det blev dels trykt i Nakskov, dels i Stubbekøbing, der efterhånden fik en sådan kapacitet som trykkersted, at det kunne dække ikke alene denne by, men også Nykøbing, Maribo, Rødby, Saksøbing og Nysted. Foruden »Frit Danmark« fandtes der et enkelt kommunistisk blad og nogle byblade, bl.a. i Nakskov »Borgerposten«, der først begyndte at udkomme, da den tyske flygtningeinvasion kom. Den morgen, flygtningene var installeret i byen og skulle begynde deres udplyndring, havde alle handlende, der lå på »strategisk vigtige« steder, fået tilsendt et opråb om ikke at handle unødvendigt med tyskerne, og dette opråb vakte almindelig glæde. Senere udkom bladet periodisk, men gik ind kort før kapitulationen, fordi det havde mistet sin goodwill på grund af et dårligt funderet angreb på en kendt borger.

Flygtningestrømmen.

Det var ret sent, Nakskov fik tyske flygtninge indkvarteret i sine skoler og hoteller, men både Nykøbing og Maribo havde i længere tid haft indkvartering. Lige op mod kapitulationen blev situationen nærmest fortvivlet, fordi tusinder af flygtninge strømmede til de lollandske havne ombord på skibe, der var undveget fra de nordtyske havne, lastet til bristepunktet. Især Rødby blev hjemsøgt, og Rødby Havn mere end fordoblede sit indbyggerantal i de sidste dage.

I Nakskov forårsagede flygtningeinvasionen en rudeknusningskampagne, der efterhånden tog et ret stort omfang. Det begyndte med, at tyskvenlige butikker fik ruderne knust, og som repressalier gik tyske soldater derpå om natten rundt og slog med deres geværkolber ruderne ud hos tysk fjendtlige handlende.

Et gode medførte rudeknusningen dog - den skaffede byen af med en farlig, tyskvenlig person, fotograf Nielsen i Vejlegade, der var udstyret med pistol og tysk Waffenschein, som han bl.a. benyttede til at true sin vært med, når han ikke kunne betale huslejen. Da Nielsen fik sin rude knust med en mursten med en venlig hilsen bundet ved, tabte han modet trods pistolen og stak af med første tog. Han blev senere interneret andet steds i landet.

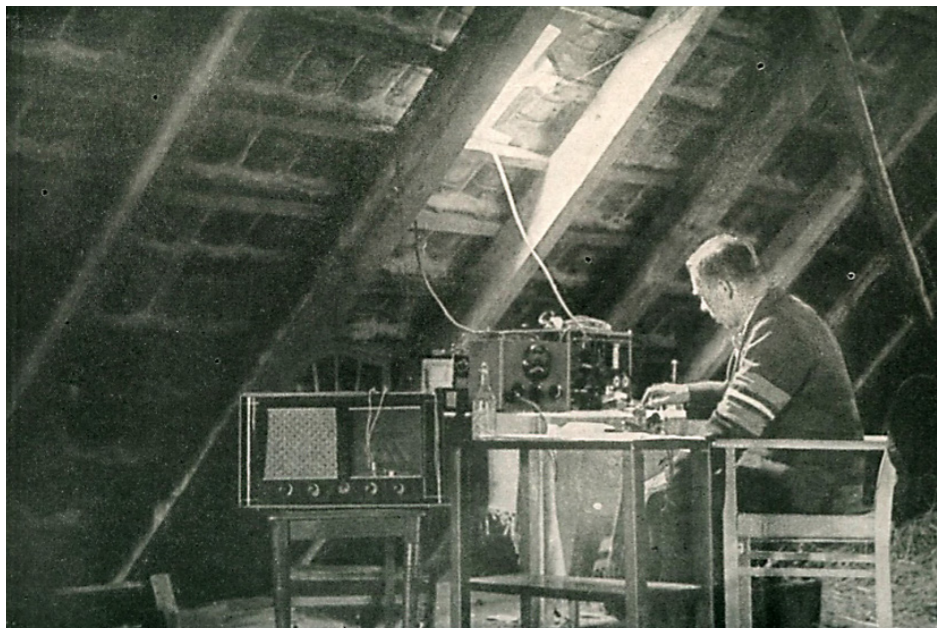
Og afslutningen på det hele.

Og med disse spredte træk fra besættelsen og krigen på Lolland-Falster slutter denne beretning med nogle få ord om selve kapitulationen, der her som alle andre steder kom som en lykkelig bombe.

Det Lolland-Falster, der til at begynde med havde været noget sendrægtigt til at komme med, og som desværre på grund af visse elementer i befolkningen af det øvrige land var blevet betragtet som en lidt blakket landsdel, fik den 5. maj lejlighed til at vise, at det var godt nok.

Også her skød frihedskæmpernes hær op af jorden og tog - næsten uden episoder - magten i sin hånd. Et enkelt offer kostede kapitulationen i Nakskov. Nogle tyske marinesoldater, der overskred en aftalt »Demarkationslinje« i byen og gik en tur bevæbnet, blev indviklet i kamp med nogle frihedskæmpere, og herunder blev en ysker samt ingeniør Jørgen Skov dræbt, mens en tysker og flere forbipasserende danskere såredes.

Men end ikke denne begivenheds tunge skygge kunne hæmme glæden over befrielsen, og da de tyske garnisoner rundt om i amtet en efter en overgav sig endeligt til Montgomerys soldater, tog man med frisk mod fat på udrensningen overalt på Sydhavsøerne.

Modstandsbevægelsens radiosender på Nyker Præstegårds loft.

Modstandsbevægelsen på Bornholm

Danmarks grænseland mod øst

Af redaktør V. Kjødt.

Bornholms geografiske forhold - det lille, afgrænsede område beliggende langt ude i Østersøen - skaber ofte øen særlige problemer og særlige vilkår og gjorde det ikke mindst under den krig, der nu er til ende. Stort set var vel udviklingen under besættelsen sideløbende med udviklingen i det øvrige land, men der var dog afvigelser, hvilket også gælder for modstandsbevægelsens arbejde og opgaver. De store sabotager kendtes ikke på Bornholm. Der fandtes ikke strategisk vigtige banelinier eller krigsfabriker, der nødvendiggjorde den art aktioner. Mindre sabotager fandt sted, men den organiserede modstandsbevægelse havde tre hovedopgaver: Våbentransit Sverige-Bornholm-København, flygtningetransit København-Bornholm-Sverige og endelig dannelsen af væbnede grupper på selve øen til bistand ved eventuel allieret landgang eller til væbnet opstand, dersom ordre hertil måtte indløbe fra højere sted. Til disse tre hovedopgaver føjede sig distribution af illegale blade, militær og politimæssig efterretningstjeneste og oprettelse af kartotek over personer, hvis holdning havde været unational.

Mens udviklingen under besættelsen omend med afvigelser lå på linie med det øvrige land, ændredes dette billede afgørende i dagene efter 5. maj. Det var, mens freden fejredes efter kapitulationen, at krigen for alvor kom til Bornholm. Det vil derfor for Bornholms vedkommende være nødvendigt at føre skildringen nogle dage videre udover kapitulationsdatoen, også fordi dagene, der fulgte, blev en ildprøve for den lille bornholmske frihedshær, - de dage, da bomberne lagde store dele af de to største bornholmske byer - Rønne og Nexø - i ruiner, og de dage, da de russiske tropper gjorde landgang, og modstandsbevægelsen på Bornholm i henhold til forholdsordre fra generalkommandoen

samarbejdede med russerne ved afvæbningen af den tyske besættelsesstyrke.

Modstandsbevægelsens spirer.

En udtømmende redegørelse for modstandsbevægelsens opståen på Bornholm er der næppe nogen, der er i stand til at give i enkeltheder, idet en modstandsrørelse begyndte til forskellig tid i forskellige mindre grupper, der arbejdede uafhængigt af hinanden, således at en modstandsbevægelse må siges at have været i gang væsentlig tidligere end det relativt sene tidspunkt, hvor en egentlig organisation blev opbygget og efterhånden fik samlet praktisk talt alt i én illegal bevægelse, der fik knyttet forbindelse over vandet til Frihedsrådet i København, fik dettes anerkendelse og arbejdede efter dettes direktiver.

Fra tiden før en samlet organisation blev til, skal gives nogle spredte træk, der tilsammen vil tegne en skitse af, hvorledes modstanden groede på Bornholm. Den passive modstand - den kolde skuldens politik - træffer vi selvsagt helt tilbage til den 9. april 1940 stadig bredende sig til større og større kredse under indflydelse af propagandårbejdet gennem illegale blade, på lukkede partimøder og gennem den engelske radio. Øens tre dagblade havde alle efter tur konflikter med tyskerne. Bornholms Socialdemokrat lagde for med en bøde for en ledende artikel og blev senere forbudt nogle dage for en sjov lille historie om et hundetyveri. Hunden var stjålet af tyske marinere. Dette blev naturligvis ikke skrevet i bladet, men i stedet skrev man, at det tidligere, når der kom græske skibe i havnen, hændte, at der forsvandt katte, men »nu kommer der jo ikke græske skibe«. Dette betragtedes som en hån mod den tyske værnemagt, idet man i den lille betragtning så en insinuation af, at tyskerne ikke alene havde stjålet hunden, men også spist den! Bornholms Avis fik en bøde for en artikel, der motiverede Christmas Møllers rejse til England, og Bornholms Tidende måtte bøde for en udfordrende overskrift. Som en lille pudsigthed kan nævnes, at Bornholms Avis langt senere - i foråret 1945 - blev forbudt i fire uger for at have forsynet et telegram om engelsk fremrykning mod Mandalay med følgende overskrift lånt fra Kiplings Mandalay-vise: »Kom igen soldat fra England, kom igen til Mandalay«.

Efterretningstjenesten.

Spirerne til den organiserede, aktive modstandsbevægelse finder vi adskillige steder til forskellige tidspunkter og i begyndelsen uden indbyrdes forbindelse. For mig ligger det nær at nævne efterretningstjenesten, der var det, der bragte mig selv fra den mere passive over i den mere aktive modstand. Andre virkede dog på dette område længe før jeg. Det kan således fortælles, at konsul, kgl. vejer og måler Alfred Bidstrup i Rønne allerede i krigens begyndelse sørgede for, at kopi af tegninger til tyske fæstningsanlæg på Bornholm kom til København og rette vedkommende i hænde.

Konsul Alfred Bidstrup arbejdede senere under jødeforfølgelserne med flygningstransporter, hvilket han med sine gode forbindelser i skibsfartskredse havde alle forudsætninger for, og kom også ind i arbejdet med våbentransit, idet vægthuset ved hans vejerbod på havnen blev flittigt benyttet som midlertidigt oplagssted for våben. Gennem dette arbejde kom han på et givet tidspunkt i kontakt med den organiserede modstandsbevægelse, hvis kerne til dels udgjordes af folk, der forud havde været med i netop disse opgavers løsning.

Indenfor efterretningstjenesten er der en hændelse, der fortjener at fremdrages særskilt, da den var af usædvanlig karakter og næsten lidt af en historisk begivenhed. En dag i eftersommeren 1943 var der fra Bornholm observeret en ualmindelig hurtigt flyvende lille flyvemaskine, der under farten udsendte en mærkelig brummen. Den styrtede i havet, men da man sejlede ud for at finde den, fandt man ikke så meget som en olieplet. Nogen tid efter - den 22. august 1943 - indberettedes til politiet, at en mand under et ophold i Pedersker på Sydøstbornholm havde set en lignende lille flyvemaskine, der kom med stor fart og med en sær buldrende lyd. Dens flugt var urolig. Den duvede i blæsten som en vraltende and. Flamme slog ud fra dens bagende. Kort efter styrtede den ned på en mark i Bodilsker, richochetterede og sprang et stykke på ca. 40 meter. På det sidste nedslagssted fandtes nogle større sammenhængende dele, mens resten af »Maskinen« var splittet viden om.

Det lykkedes politikommissær Johs. Hansen, Rønne, og marinens daværende repræsentant på øen, kaptajn løjtnant Hassager Christianesen, at nå nedslagsstedet 20 minutter før tyskerne. De konstaterede straks, at der ikke var tale om en flyvemaskine. Der var bl.a. ingen besætning. En nærmere undersøgelse syntes at vise, at man stod overfor

det første eksemplar af V. 1-bomben, der nogensinde var landet udenfor Tyskland. Dog mente man, at der måtte være tale om et øvelses- eller eksperimenteksemplar, da der var en støbt blok dér, hvor der ellers skulle være sprængladning. Senere oplysninger, efter at V. 1-bomben er blevet kendt, har vist en nøje overensstemmelse mellem beskrivelserne af denne og den rekonstruktion, det var muligt at foretage af den i Bodilsker landede genstands udseende. Man fik den omhyggeligt fotograferet, opmålt og beskrevet, inden tyskerne nåede frem. Kopier af disse beskrivelser gik rent tjenstligt til de respektive danske myndigheder, men samtidig sørgede politimanden for at sende et sæt beskrivelser og billeder direkte til England. Der er grund til at tro, at også marinens ene eksemplar efter den 29. august fandt vej sammesteds hen. I april 1944 landede en lignende bombe i Østermarie, men denne indeholdt sprængladning, eksploderede og blev splintret således, at rekonstruktion var umuliggjort.

Politikommisæreren blev senere taget af Gestapo sigtet for spionage, men blev efter ophold i Vestre Fængsel, gentagne forhør i Shellhuset og internering i Horserød lejren atter løsladt. Han gik derefter »under jorden« på Bornholm, til han på modstandsbevægelsens foranledning tog til Sverige, dels fordi man fandt, at han var stærkt i farezonen, dels fordi der var opgaver, man ønskede, han skulle varetage derovre. Marineofficeren blev ligeledes sigtet for spionage og underkastet tortur i København. Han blev befriet af den derværende modstandsbevægelse og sendt til Sverige, hvor han efter at være blevet restitueret gjorde et betydeligt arbejde og blandt andet var den bornholmske modstandsbevægelses tillidsmand, når flygtninge eller kidnappede stikkere sendtes til Sverige, eller når det gjaldt våbentransporter fra Sverige til Bornholm etc.

En fast efterretningsforbindelse blev knyttet på følgende måde: En aftenstund kom der til mig en bekendt, der fortalte, at han var kommet illegalt fra Sverige og agtede sig illegalt videre til København. Jeg fik hans forklaring bekræftet gennem den skibsfører, der havde bragt ham til Bornholm, og gennem en mand, der havde tilknytning til den kommunale administration, blev et falsk legitimationskort fremskaffet, så han kunne fortsætte rejsen med den ordinære rutebåd, - ved et mærkeligt træf samtidig med, at Gestapo med den samme båd som fange bortførte den lige omtalte politiassistent og en anden Rønne borger,

der var blevet arresteret. Før min bekendt og jeg skiltes, var jeg gået ind på at sende ham militære informationer fra Bornholm, havde fået tips om, hvad man ønskede at vide, havde fået udleveret en adresse at skrive til og et nummer at skrive under. I den kommende tid syslede jeg i al stilhed med denne lille virksomhed, men fandt det så fornødent at udvide den med enkelte hjælpere og kom derved under vejrs med, at også andre allerede arbejdede i samme branche. Et større opsving tog denne tjeneste, da jeg senere kom ind i en organisation, således at hele dens materiale og stab af tillidsmænd øen over kom også denne gren af virksomheden til gode. Af medarbejderne fra denne senere periode kan nævnes en mand, knyttet til Fyrvæsenet og derfor med glimrende muligheder for en nøje kontrol med tysk skibsfart, en yngre politimand Olesen, der forenede opfindsomhed og dristighed og dertil var en habil fotograf, samt tillidsmanden i Nexø, der blandt andet fremskaffede en beretning fra en fransk statsborger, der var tvangsindlagt i den tyske marine, og som gav en skildring af forholdene i de tyske Østersøhavne. Et vist samarbejde fandt også i en periode sted med marinens officielle, omend lige så hemmelige efterretningstjeneste.

Kort før krigens slutning fik jeg yderligere besøg af et par dygtige fotografer sendt til Bornholm for at supplere de indsendte oplysninger med fotografier af tyskernes anlæg - pejleanlæg, militære anlæg o.lign. - i Klemensker, et vist nok ganske udbytterigt besøg, hvorunder de fik god assistance af den ovennævnte politimand.

Flygtningehjælpen.

Et område, hvor Bornholm tidligt kom med, var flygtningetransporterne. Det var særlig jødeforfølgelserne, der medførte en livlig transportvirksomhed. Også i denne branche træffer vi som før nævnt Alfred Bidstrup. Medvirkende til en aktivitet på transportområdet var også, at nogle amerikanske flyvere nødlandede på øen, i alt ca. 30 stykker, hvoraf de allerfleste kom til Sverige. I denne periode opstod den senere stærkt benyttede fiskerbådsrute, der blev en næsten fast institution. Dens virksomhed, der fortsattes resten af besættelsestiden, kulminerede i februar 1945, hvor der på grund af isvanskeligheder i Øresund sendtes et forholdsvis stort antal flygtninge over Bornholm. Blandt dem, der særlig arbejdede med »Rejsebureauet«, træffer vi folk som hotelejer Lyngby, vognmand Ole Holm, der desuden besørgede kør-

selen ved våbentransporterne, postbådfører Peter Sonne, proprietær Niels Koefoed, Almegård, gårdejer Madsen, Sandegård, hvis døre altid stod gæstfrit åbent for flygtninge, fyrmester Jacobsen, Christiansø, og flere djærve fiskere, der tog deres tørn ufortrødent og udførte deres sejlads så behændigt, at ruten aldrig blev opdaget, skønt tyskerne, der efterhånden var blevet klar over dens tilstedeværelse, satte meget stærkt ind på dens afsløring. Men også mange motorfragtskibe og rutebådene har æren af adskillige flygtninges lykkelige redning. Da en organisation dannedes, fik denne navnlig forbindelse med fiskerbådsruten, der fra det tidspunkt betragtedes som organisationens faste rute uanset, at den arbejdede fuldstændig selvstændigt, men den stod altid til organisationens rådighed til dennes specielle formål, og samarbejdet mellem medlemmerne af ruten og organisationen i øvrigt var den bedste. Medlemmerne stod også, om ikke alle, så for hovedpartens vedkommende i organisationen som tillidsmænd, gruppemedlemmer eller på anden måde. Det var desuden den gren af virksomheden, man tillagde noget af den væsentligste betydning. Man regner med, at ca. 800 personer alt i alt ad forskellige veje er bragt via Bornholm til Sve-

Den tyske kommandant v. Kamptz, der nægtede at kapitulere, fotograferet udenfor Amtsgården i Bønne.

rige, - deraf 350-400 gennem den »faste rute«.

Man kan i det hele taget næppe overvurdere, hvad denne hjælp til flygtninge har betydet for modstandsbevægelsen på Bornholm, idet mange gennem dette arbejde kom ind i en aktiv, illegal virksomhed, deriblandt mange af dem, der senere blev bevægelsens bærende kræfter. Det var også medvirkende til at knytte forbindelsen til København. Overlæge, dr. med. H. Chr. Olsen, Rønne, beretter således, at han under jødeforfølgelserne assisterede en jødisk kollega. Senere fik han fra »Ringens« sendt en kommunistisk flygtning, og derigennem fik han den forbindelse med »Ringens«, der senere blev værdifuld, da en egentlig organisation dannedes. Mangt og meget kunne fortælles om hele flygtningetransportvæsenet. I det foregående er hovedlinierne ridset op. Derudover skal jeg nøjes med nogle småtræk.

Medens det lykkedes at få de amerikanske flyvere til Sverige for største delens vedkommende, blev nogle taget under ophold hos en avlsbruger i Rutsker. En mand i omegnen havde optrådt som angiver. Tyskerne tog både de pågældende flyvere og avlsbrugeren med sig. Da avlsbrugeren kom i forhør og fik foreholdt sin forbrydelse - at have skjult og hjulpet amerikanske flyvere - erklærede han frimodigt, at det ikke passede. Alt, hvad han havde gjort, var at give nogle stakkels, sultne tyske soldater lidt mad. Han måtte da kunne se på deres klædedragt, at det var amerikanere, mente tyskerne. Nej, han havde ikke forstand på uniformer. Jamen, så sproget ... det måtte dog have sagt ham, at det ikke var tyskere. Hvortil manden svarede med den på Bornholms siden da klassiske replik: Nej, jeg forstår kun bornholmsk!

Det lykkedes avlsbrugeren at gennemføre sit spil så godt, at tyskerne anså ham for at være imbecil og lod ham gå. Så overlader jeg trygt til læserne selv at dømme om, hvem der var dumtest - avlsbrugeren eller tyskerne!

Det bør i øvrigt nævnes, at politiet havde sin meget store andel i, at de fleste af amerikanerne blev bragt i sikkerhed.

En dag i begyndelsen af 1945 kom tre ukendte mænd ind på Bornholms Avis redaktion og anmodede om at måtte tale i enrum med redaktøren. Jeg oplyste, at det var mig, men at de frit kunne udtale sig, selvom min medarbejder var til stede. Man var den gang ikke alt for stolt af at tale i enrum med fremmede ubekendte, der ikke kom med et eller andet stikord. Det viste sig imidlertid, at det var tre flygtninge. De

havde i København fået besked om, at de skulle henvende sig på Dams Hotel i Rønne, så ville resten gå af sig selv. Imidlertid havde der ved rutebådens afgang fra København været en Gestapo razzia, hvorved en halv snes personer, der alle agtede sig via Bornholm til Sverige, var blevet pågrebet. En af dem mentes at have røbet mødestedet - Dams Hotel - og det er troligt nok, idet vi hurtigt konstaterede, at en kvindelig stikker efter skibets ankomst indfandt sig på hotellet for åbenbart diskret at holde vagt derhenne.

Fire-fem andre af passagererne havde undgået anholdelse, men havde måttet deponere deres - selvfølgelig falske - legitimationskort hos tyskerne på overfarten, hvorfor de med føje frygtede en mere nærgående undersøgelse efter rejsens slutning. Disse fire-fem mand havde derfor forladt skibet i Falsterbo kanalen, og en af dem havde tilrådet de tre, der senere kom til mig, at prøve at henvende sig på Bornholms Avis, dersom de ikke turde forsøge det aftalte mødested. Jeg ville dog ikke på forhånd tro på de tre ubekendte, men da de så rykkede ud med, at de skulle træffe hotelejer Lyngby, ringede jeg til ham. Han kom straks efter til stede og identificerede de tre mand som flygtninge, der skulle med fiskerbådsruten. Det viste sig, at de ligefrem havde en art billet med. Så var alt i orden. Et par andre flygtninge - den ene en kendt forfatterinde - blev ligeledes opsporet ude i byen og kom ned til avisen, mens endnu en enkelt opholdt sig skjult et andet sted, men senere vovede sig hen til Dams Hotel.

Der var nu den vanskelighed, at jeg i den givne situation var bange for, at den faste rute ikke kunne fortsættes i hvert fald før efter en rekonstruktion, idet det oplystes, at en af dem, der »sprang« i Falsterbo, af Gestapo var blevet spurgt om sit ærinde i Rønne. Han havde sagt, at han skulle besøge sin svigerfader, og da han dernæst blev spurgt, hvem svigerfaderen var, havde han udslynget formentlig det eneste navn, han kendte i Rønne, vognmand Ole Holm, rutens faste vognmand. Nu var der den hage ved forklaringen, at Ole Holm var en ret ung mand, der ikke havde børn over konfirmationsalderen. Flygtningens forklaring til tyskerne kunne meget vel medføre en undersøgelse fra disses side overfor vognmanden, ligesom man ikke kunne vide, hvad der på anden måde var sivet ud ved Gestapo - razziaen.

Imidlertid mente jeg, der samme aften forelå en anden rejsemulighed. Tyskerne havde nogen tid forud arresteret fhv. højskoleforstander

Gamborg Nielsen, der hensad i Rønne Arrest, hvor der var dansk personale. Det var aftalt (gennem daværende medlem af Lokalkomiteén lærer Håkansson), at fængselsbetjenten den aften skulle lukke Gamborg Nielsen ud, hvorefter såvel han som fængselsbetjenten samme aften skulle afgå med en skonnert fra Rønne Havn. skonnertens navn kendte jeg ikke, men jeg vidste, at arrangementet om skibslejlighed var truffet gennem lods Svendsen, hvorfor jeg henvendte mig til ham med forespørgsel, om skipperen kunne tage fem personer til. Svaret var bekræftende, idet nogle andre, skipperen havde ventet på, var udeblevet. Sagen lå åbenbart således, at en del af det store antal flygtninge, der den dag skulle komme til Bornholm, og hvoraf så mange var taget eller var sluppet bort i Falsterbo kanalen, var bestemt til fiskerbådsruten, mens en anden del skulle have været med den samme skipper, som havde påtaget sig transporten af Gamborg Nielsen og fængselsbetjenten. Til alt uheld blev der hejst stormvarsel om aftenen, hvorfor skipperen måtte udsætte afrejsen en dag. Flygtningene blev derfor indkvarteret for natten i forskellige hjem, og »Løsladelse« af Gamborg Nielsen blev udskudt, da vi fandt det mest hensigtsmæssigt, at »løsladelsen« skete samme aften, som afrejsen kunne finde sted, da man måtte påregne, at en sådan befrielse af en fange ville få tyskerne til at udfolde store bestræbelser i den nærmest følgende tid dels for at finde ham, dels for at hindre alle muligheder for afrejse fra øen.

Det blev ikke særlig hårdt vejr, og vi glædede os til en nem og smertefri afrejse næste aften, da jeg pludselig om formiddagen næste dag erfarede, at vor skipper var blevet arresteret af Gestapo. Imidlertid meldte den faste routes folk sig i løbet af dagen og erklærede, at de gerne ville fortsætte med ruten uden hensyn til det passerede, og så rullede da om eftermiddagen flygtningene af sted. Vognmand Holms chauffør afhentede dem. De blev bragt til afskibningsstedet og kom - som alle andre, den rute har taget sig af - i god behold til Sverige.

Skipperens arrestation havde dog visse uheldige følger. Gamborg Nielsen blev umiddelbart efter ført til København af tyskerne, således at nuligheden for hans befrielse var forpasset. Desuden arresterede tyskerne den før nævnte lods Svendsen. Det lykkedes ham dog at bluffe dem så fuldkommen, at de lod ham gå igen, og et par dage efter sad han i sikkerhed i Sverige.

Fra tysk side blev der - som tidligere nævnt - gjort en betydelig ind-

sats for at afsløre ruten. Det farligste forsøg blev gjort af en kendt stikker - overbetjent Sund, - der var medlem af en nazistisk politigruppe i København. Sund havde tidligere været ansat i Svaneke og var derved lokalkendt på Bornholm, men til gengæld var der også mange, der huskede ham og hans sympatier. En dag i begyndelsen af 1945 dukkede han op under falsk navn på Dams Hotel. Han lod skinne igennem, at han som så mange andre politifolk arbejdede illegalt.

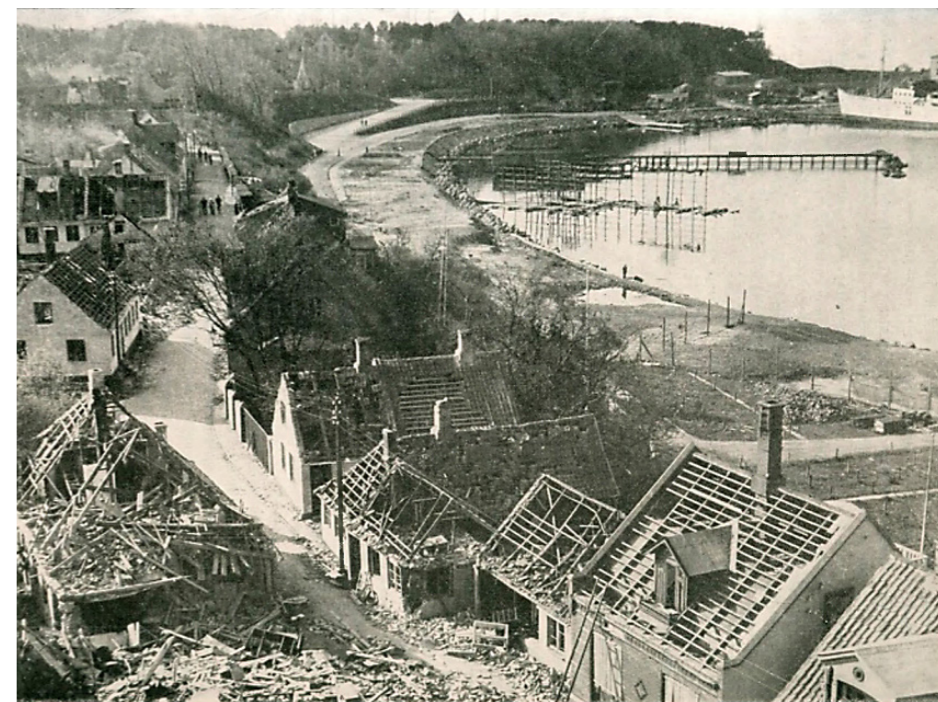
Fra hotellet gik der imidlertid omgående beretning ud, dels til politiet i Rønne, dels til konsul Alfred Bidstrup, dels til mig. Sund blev meget hurtigt identificeret. Jeg sendte besked til København med anmodning om omgående at få at vide, om man der kendte noget til hans meriter. Konsul Bidstrup indledede personlig en skygning af ham, og politiet traf anstalter til at få ham uskadeliggjort. Det viste sig, at han var ude for at finde flygtningeruten, og politigruppen besluttede sig da til at få ham sendt til Sverige til internering. To af Sunds tidligere bornholmske politikolleger inviterede ham til middag på et hotel i en af kystbyerne, og efter middagen spadserede de en tur langs kysten, hvor nogle hjælpere på et givet sted var stationeret. Sund blev her overmandet ved et pludseligt angreb, men ikke uden en meget hidsig kamp, der til gels foregik i vandet, idet han, da de med en robåd skulle have ham ud til en ventende fiskekutter, sprang overbord. Det berettes, at han fik en meget ilde, men såvel nødvendig, som velfortjent medfart, før det lykkedes at pacificere ham. Han nåede således at få et virkeligt førstehåndskendskab til fiskerbådsruten, omend på en anden måde, end han havde tænkt sig, idet han som en af dens celebre passagerer gjorde turen til Sverige, hvor han under nogle forhør gav meget værdifulde oplysninger om sit og sin nazistgruppes virke, ligesom man i hans papirer hentede adskilligt stof af betydning såvel som bevismateriale som på anden måde.

En anden tilrejsende stikker havde mere held med sig, idet han fik foranlediget, at en Hasle fisker, der havde lovet at sejle stikkeren, der udgav sig for flygtning, til Sverige, blev anholdt af Gestapo. Det var dog ikke en fisker, der havde med den faste rute at gøre. En anden Hasle fisker, der havde sejlet nogle kystbetjente til Sverige på et langt tidligere tidspunkt, prøvede også turen i tysk arrest. De Hasle kystbetjente havde i den svenske radio hørt en meddelelse om, at det danske politi i løbet af nogen tid ville få den skæbne, som det også senere viste

sig at blive tilfældet, og entrerede derfor med fiskeren om at tage til Sverige. Det lykkedes fiskeren under forhørene i Dagmarhus, hvor det foregik dengang, at gennemføre en forklaring om, at betjentene med våben havde truet ham til at sejle, hvorfor tyskerne senere løslod ham.

En flygtning, der var særlig glæde ved at assistere, var en ung metalsliber, der som kommunist havde været anbragt i Stutthof, men som kom til Bornholm fra Danzig efter at være flygtet, da lejren blev brudt op af hensyn til, at russerne nærmede sig. Han havde gennemgået mange strabadser, og det var rystende den gang at høre en førstehåndsberetning om tyskernes uhyggelige lejrhelveder, beretninger, som nu efter krigen er blevet mere end bekræftede.

Der var andre flygtninge, der var knap så vellykkede. En dag indtraf et par kvinder, der på rutedamperen havde siddet og fortalt om deres rejseformål til en kvindelig medpassager. Den pågældende medpassager var tilfældigt just en søster til en af øens mest fremtrædende nazister, der senere er idømt 10 års fængsel, så det var utvivlsomt den rette at give sin fortrolighed i den slags sager. De to kvinder kom da heller

Kapelvej i Rønne efter det store bombardement. Bag træerne i baggrunden lå den tyske militærlejr på Galløkken.

ikke til Sverige. Rejserutens folk returnerede dem til København med næste damper. Når »Rejsebureauet« gjorde et stort og uegennyttigt arbejde under en konstant risiko, måtte der være grænser for, hvor åbenmundede rutens passagerer kunne tillade sig at være. I det hele taget var åbenmundethed den største fare og fjende, der var at kæmpe med.

Sabotager og illegale blade.

Bragene fra sabotagerne landet over gav ekko på Bornholm. Det kunne ikke være anderledes. Det var grupper af unge mennesker, der følte virkelysten brænde i blodet, og som i det små på Bornholm tog fat på en aktiv virksomhed under indflydelse af eksemplet ovrefra. Det begyndte med rudeknusninger og mindre bombeattentater hos nazister og personer med tyskvenlig indstilling, eller som havde været mere emsige efter at handle med tyskerne, end godt var. Denne virksomhed kulminerede i nogle særlig kraftige bombeattentater den 9. april 1944.

Selvom man ikke kan tillægge disse attentater nogen militær nytte i nogen retning, gjorde de dog deres gavn som udtryk for antipatien mod dem, der gik tyskernes ærinde, og samtidig ruskede de op i den almindelige stemning. De spredte en vis nervøsitet i de tysksindede kredse og havde den moralske virkning at manifestere en vilje til aktivitet. I nogle tilfælde, hvor det var tyske biler, det gik ud over, havde de den »rigtige« sabotages karakter. Det kunne medvirke til, at svage sjæle ikke havde så stærk lyst til hverken at handle med eller arbejde for tyskerne, når det kunne medføre risikoen for bomber. Disse unges indsats skal derfor - selvom dens virkninger hovedsagelig var af psykologisk art - heller ikke underkendes.

En større affære i denne branche var ved at få en uheldig udgang. En gruppe unge havde lagt en dristig plan til en virkelig betydelig sabotage, nemlig et attentat mod et af de bornholmske skibe, der af tyskerne var beslaglagt. Imidlertid var nogen indenfor gruppen for uforsigtige. Tyskerne var meget nær på sporet af dem og anholdt en mand, flere af gruppens otte medlemmer havde haft forbindelse med. Det danske politi skred derfor - for at undgå alvorligere følger - til anholdelse af disse otte, idet de tiltaltes for et sprængstoftyveri, de havde begået, og som den tyske kommandant på forhånd havde betegnet som et dansk anliggende. Politiet sørgede for, at der intet officielt kom ud om gruppens attentatplaner mod det af tyskerne beslaglagte skib og skaffede

den i dette øjemed fremstillede bombe af vejen, hvorefter gruppens medlemmer udelukkende dømtes for sprængstoftyveri ved dansk ret og kom til at afsone straffene i dansk straffeanstalt. Tyskerne fik aldrig noget at vide om den alvorligere side af sagen.

Hvad de illegale blade angår, kom disse fortrinsvis fra det øvrige land, men der blev dog lavet enkelte lokale illegale blade, der imidlertid langt fra stod på højde med kollegerne ovrefra, og hvis pålidelighed desværre ofte var omtvistelig.

Trods de iøjnespringende brist gjorde de dog nogen nytte ved at bearbejde stemningen og give indtryk af, at Bornholm var ved at komme med. Det kendteste af dem var »Bornholms-Kureren«. På et vist tidspunkt kom endvidere en lokal udgave af »Studenternes Efterretningstjeneste«. Da den organiserede modstandsbevægelse var blevet dannet, omgikkes man med planer om at etablere et officielt organ for denne, men kom til det resultat, at det var mere praktisk at indlede samarbejde med den lokale udgave af »Studenternes Efterretningstjeneste«, således at meddelelser kunne optages i dette nlds lokale afsnit, ligesom man ønskede at kontrollere, hvilket andet lokalt stof, der blev bragt, dels for at sikre dettes korrekthed, dels for at hindre at sådanne meddelelser fremkom, som var uønskede. Det hændte nemlig, at lokale illegale blade satte modstandsbevægelsens lokale ledelse grå hår i hovedet, når de i deres ucensurerede fortælleglæde bragte nyheder, der kunne være oplysende for tyskerne. Som eksempel kan nævnes, at et af disse blade engang fortalte om, hvor mange flygtninge der kort forinden var bragt i sikkerhed i Sverige. Da man naturligvis ikke havde interesse af at få tyskernes ppmærksomhed alt for stærkt henledt på denne trafik, som trivedes vel i al stilfærdighed, var det en meget uønsket artikel, der kun kunne tjene til at forstærke tyskernes anstrengelser for at finde ruten og hindre hele denne trafik. Der skete netop i tiden derefter en stærk øgelse af tyskernes aktivitet i denne retning.

Forsøget på at opnå det nævnte bladlige samarbejde lykkedes kun delvist. For den organiserede modstandsbevægelse var det samle- og distributionscentralerne for de blade, der kom fra det øvrige land, der fik størst betydning, idet der om dette arbejde samledes kredse, der efterhånden fandt hinanden i det større samarbejde. I dette arbejde var bl.a. overlæge Olsen, den senere formand for Lokalkomiteén, og

redaktionssekretær Henning Hjuler, Bornholms Social-Demokrat, som tog initiativet til dannelsen af en samlet organisation, virksomme.

Begyndelsen af en våbentransit fra Sverige over Bornholm til København lå også forud for den bornholmske bevægelse og varetoges af søløjtnant Richard Thomsen i samarbejde med forskellige lokale hjælpere. Richard Thomsen havde forbindelse med kompetente kredse i København og var også derved nyttig for organisationen på Bornholm i dennes første tid, indtil omstændighederne brat foranledigede, at han forlod øen.

Som det vil ses, opstod der i løbet af 1943-44 en række selvstændigt arbejdende grupper og kredse med hver sit speciale, enkelte med flere strenge på instrumentet, og det var sammensmeltningen af disse i forbindelse med ny rekruttering, der skabte den samlede bornholmske modstandsbevægelse.

Ved omtalen af de enkelte grene af det aktive arbejde i det foregående er skildringen, hvor det er faldet naturligt, ført videre fra den første tid, og hændelser fra den organiserede bevægelses tid er medtaget. I det følgende skal i korte træk selve bevægelsens organisatoriske historie skrives.

Modstandsbevægelsen organiseres.

Forarbejderne til den bornholmske organisation begyndte allerede i sommermånederne 1943, hvor der mellem redaktionssekretær Henning Hjuler og trafikassistent Kaj Møller, D.D.L., der på det tidspunkt var flyveleder i Rønne Lufthavn, fandt forhandlinger sted med det nævnte formål og søgtes føling med »Holger Danske«-gruppen i København. I første omgang medførte dette, at der kom en mængde illegale blade, der distribueredes fra Bornholms Social-Demokrat. Denne distribution tiltog så stærkt i omfang, at man efterhånden nåede op på at uddele flere tusind eksemplarer om ugen. I foråret 1944 fik Social-Demokraten som medarbejder journalist Børge Kure, der på Sjælland havde været med til at danne bevæbnede grupper og nu gik ind i arbejdet her. Man kom bl.a. i forbindelse med en lille, men velarbejdende gruppe i Gudhjem. Dennes kerne udgjordes af kunstmaler Lergård, postmester Sørensen, pelsfarmer Munch og lærer Kaas-Hansen. I fællesskab besluttedes det at søge dannet en hele øen omfattende modstandsbevægelse og prøve at fremskaffe våben. Man forelagde sagen i København i forsommeren

1944 og fik tilsagn om, at frihedsbevægelsen dér var villig til at anerkende en bornholmsk modstandsbevægelse på visse nærmere vilkår, samt forsyne den med våben. I den kommende tid søgte gruppen på Bornholm forbindelser til alle sider, og grundlaget for hele den senere modstandsorganisation blev lagt i denne tid.

Den 19. september 1944 samledes en række repræsentanter for grupper øen over til et møde af konstituerende karakter. Ejendommeligt nok kom mødedagen til at falde sammen med dagen for tyskernes aktion mod politiet. De bornholmske politimænd havde, da meddelelsen om denne aktion indløb til Bornholm, forladt politistationen efter at have bragt våben, arkivsager af forskellig art og lignende i sikkerhed, og de var stærkt repræsenteret på mødet, der fandt sted på Rådhuskroen i Rønne. Politiets stilling blev indgående drøftet, og fra de tilstedeværendes side blev politimændene indtrængende opfordret til ikke at forlade øen, men blive og deltage i det kommende organisationsarbejde.

Skønt ingen på det tidspunkt kunne vide, hvilken risiko der eventuelt kunne være forbundet hermed - efterretningerne fra det øvrige land var jo alt andet end lovende i så henseende - og skønt der fra Bornholm var let adgang til at bringe sig i sikkerhed i Sverige, besluttede alle de tilstedeværende politimænd at blive på Bornholm, og den samme holdning indtog langt de fleste af øens øvrige politifolk, der med ganske få undtagelser organiseredes i en særlig politigruppe, som tog meget aktiv del i hele det underjordiske arbejde og var til rådighed ved de interneringer, der måtte forudses at skulle finde sted ved den endelige befrielse.

Det ejendommelige forhold var i øvrigt, at det efterhånden viste sig, at der ikke på Bornholm var planer om en aktion fra tyskernes side mod politiet. Man mener, at dette hænger sammen med, at Bornholm på en vis måde sorterede under en tysk marineforvaltning, der ikke altid fulgte helt de samme retningslinier som de tyske myndigheder i det øvrige land. Det blev endog tilbudt politiet at gå i arbejde igen som hidtil, men dette blev dog afvist, idet det bornholmske politi ikke ønskede at indtage en særstilling eller gå i arbejde, når deres kolleger andetsteds var arresterede. Desuden kunne man jo aldrig være sikker på, at tyskerne ikke en anden skønne dag pludselig indledte en aktion på Bornholm.

Dette skete forøvrigt til trods for tyske løfter på et langt senere tidspunkt - nemlig den 27. januar 1945 - en dag med en forrygende snestorm. Denne dag arresterede tyskerne uvarslet i de tidlige morgentimer praktisk talt hele den bornholmske politistyrke. Kun enkelte, der hele tiden havde sørget for at holde sig borte fra deres normale bopæl, undgik arrestationen. Fra amtmand Stemmanns side blev der gjort forestillinger overfor tyskerne, og besynderligt nok blev de fleste af politifolkene løsladt samme aften eller næste dag, og kun et par dage efter var de sidste par stykker, der var blevet tilbageholdt, ligeledes sat på fri fod. Hele aktionen forekom ret uforståelig.

Men tilbage til mødet den 19. september: Redaktionssekretær Hjulert kunne her oplyse, at bevægelsen allerede havde forbindelser i snart sagt alle kredse - søtransport, politi, militær, post, luftfart osv., rådede over skjulesteder til flygtninge og anbringelsessteder til eventuelle våben, havde ført forhandlinger med København om at få del i nogle af de våbentransporter, der gik over øen, og talte ca. 300 medlemmer, et tal, der hurtigt voksede til de 5-600 mand, der var ved kapitulationen, og som med lethed kunne have været større, dersom man ikke ligefrem havde måttet standse tilgangen af hensyn til, at man ikke var i stand til at fremskaffe tilstrækkeligt af våben til, at rammerne kunne udvides.

Det vedtoges, at forsamlingen betragtede sig selv som lokalt »Frihedsråd«, der til den daglige ledelse udpegede en snævrere bestyrelse, idet man samtidig besluttede at opfordre luftværnschef, kaptajn Wegener, til at overtage ledelsen af selve det militære gruppearbejde. Efter erfaringerne fra folkestrejken, der var blevet etableret på Bornholm som andre steder som følge af den almindelige stemning i befolkningen for at vise sympatitilkendegivelse med strejkerne i det øvrige land, men hvorved man havde savnet et organ til at træffe bestemmelse om strejkernes begyndelse og ophør etc., foreslog jeg, at man også fik et sådant særligt organ, der havde indflydelse i alle kredse, og som kunne udsende henvendelser til befolkningen under sådanne forhold. De pågældende skulle være folk, der var nationalt troværdige, således at de, når henvendelser af illegal karakter fremkom, kunne lade skinne igennem, hvorvidt disse var »ægte« - altså stammende fra modstandsbevægelsen - eller kom fra tilfældige smågrupper. For at de samtidig kunne have forbindelser i alle kredse, besluttedes det, at egnede personer så vidt muligt skulle findes indenfor kredse, der stod

Øverst: Russiske soldater på march på en bornholmsk landevej.
Nederst: Ved en frihedskæmperparade efter kapitulationen taler universitetssekretær Arthur Hansen fra en tribune rejst foran Rønne Rådhus, der var modstandsbevægelsens hovedkvarter efter kapitulationen.

de forskellige politiske partier nær. Udvalget fik betegnelsen »Det politiske Udvalg« og blev i de følgende dage sammensat. Det kom til at bestå af Hjuler og Kjødtt, der ikke betragtedes som partirepræsentanter, men som direkte repræsentanter for modstandsbevægelsens nydannede råd, Sognerådsformand Jens Holm (Konservativ), lærer Håkansson (Dansk Saml.), smed Ch. Børner (Kommunist) og fuldmægtig Kai Nissen (Socialdemokrat).

Hele dette måske lidt tunge system blev ret hurtigt efter ændret, idet man kom ind på det ønskelige i dannelsen af lokalkomiteer sammensat efter samme retningslinier som det store Frihedsråd, og »Det politiske Udvalg« kom til at danne grundlag for øens Lokalkomité. Under ledelse af bogholder Willy Hansen, Fabriken Søholm, dannedes et særligt udrykningshold til at tage sig af forefaldende aktive opgaver. Fra overofficiant Sørensen, Bornholms Værn, modtoges en del kikkerter, generalstabskort og lignende, der ved tyskernes overtagelse af Bornholms værns materiel var stukket af vejen.

I den følgende måneds tid lå arbejdet i en god gænge. Der indsamledes - særlig gennem proprietær N. Koefoed, St. Almegård, mange penge til flygtningetransporter og eventuelle udgifter ved anskaffelse af våben. Grupperne søgtes organiserede, fik ordre til at gøre klar til våbenmodtagelse og fremskaffe informationer til efterretningstjenesten samt var medarbejdere ved distribueringen af illegale blade.

I samme periode var det, direktør Gunnar Hansen, Rønne Bio, viste illegale films lige for næsen af tyskerne, nemlig ved højlys dag i sin biograf midt på Store Torv i Rønne. Selv om dette ikke direkte angik modstandsbevægelsen på Bornholm, fortjener det dog at blive nævnt, idet overskuddet ved disse forestillinger gik til modstandsbevægelsen i den øvrige del af landet.

En dag i oktober kom der fra København en meddelelse om, at Hjuler skulle holde sig lidt i skyggen. En pakke illegale blade bestemt til Bornholm - og så vidt man vidste mærket med påskriften »Hj.« - var opsnappet af tyskerne i København. Ligeledes mente man, at tyskerne hos pakkens afsender havde fundet breve, der pegede mod Hjuler. Denne blev dog ved arbejdet ved sit blad, men traf foranstaltninger til hurtigt at forsvinde fra skuepladsen i tilfælde af en razzia.

Den tidligere nævnte søløjtnant Richard Thomsen, som havde arbejdet med våbentransitten og havde tilknytning til bevægelsen såvel

på Bornholm som i København, rejste sammen med en frøken Sjøberg, der ligeledes var virksom indenfor organisationen, til København for at undersøge, hvor alvorligt sagen lå. Under deres fraværelse blev Thomsen eftersøgt af det tyske politi på Bornholm, der ransagede hans bopæl, og en lufthavnsleder Thomsen kom - antagelig ved en forveksling - i et længere forhør, men blev dog løsladt ved forhørets slutning.

Richard Thomsen vendte et par dage efter tilbage til Rønne med S-S »Østersøen«. Der var tysk politi ved skibet, men en af vore gode folk, løjtnant Schou, der er ansat på 66-selskabet, klatrede ombord over rælingen og fik advaret Thomsen, som derpå holdt sig skjult i skibets kul, til det blev mørkt, og faren var drevet over, hvorefter han kom i land. Han levede så »under jorden« i nogen tid på Bornholm, til han besluttede at rejse til København og arbejde videre der, da hans fortsatte forbliven på Bornholm ansås for risikabel. - Frøken Sjøgren kom tilbage til Bornholm med S-S »Carl« til Hasle. Hun blev ligeledes bragt i sikkerhed.

Hendes og Thomsens senere afrejse til København fremhød i øvrigt en vis dramatik. De sejlede med en fiskerbåd, der fik motorskade undervejs. Der blev blusset efter hjælp, og til assistance kom - en tysk patrouillebåd! Heldigvis anede tyskerne ikke uråd, men hidkaldte en bornholmsk fiskerbåd, der slæbte havaristen til Hasle, hvor de to flygtninge efter mørkets frembrud sneg sig i land for at afvente næste skibslejlighed.

Advarslen til Hjuler viste sig at være velbegrundet. Den 16. oktober indfandt det tyske politi sig på Bornholms Social-Demokrat. Det lykkedes Hjuler at smutte ud ad en bagvej og komme ud i byen, hvor han fik fat i en bil, der bragte ham til Gudhjem, og samme aften gik han med fiskerbådsruten til Sverige. Razziaen på Social-Demokraten medførte at Hjulers medarbejder, journalist Børge Kure, gik under jorden.

For mit eget vedkommende blev det en ret bevæget dag og aften. Kort før meddelelsen om den tyske razzia på Social-Demokraten indløb, havde Hjuler ringet og fortalt, at han havde noget godt stof til mig. Der var på det tidspunkt forskellige af bevægelsens tillidsmænd, som jeg ikke havde direkte forbindelse med, men som lod deres militære informationer gå til Hjuler, fra hvem de sendtes videre til mig. Da jeg nu hørte, at det tyske politi var på Social-Demokraten, vidste jeg meget vel, at tyskerne ikke havde noget på mig, men at eftersøgningen kun

gjaldt Hjuler, eventuelt også Kure, men på den anden side kunne jeg ikke vide, om Hjuler måtte have efterladt et eller andet, der kunne pege hen på mig, f.eks. de efterretninger, han kort forinden havde bebudet. I den anledning besluttede jeg at gå en tur ud i byen for derfra at afvente besked under en eller anden form om den tyske razzias forløb. Fra en telefonboks holdt jeg mig stadig i forbindelse med mit blad for at høre, om tyskerne skulle have været der og spurgt efter mig. Jeg erfarede ved en af opringningerne til min forbavelse, at også mit blads faktor Georg Nielsen var forsvundet. Jeg kunne ikke begribe, hvorfor han gik. Det var først senere, jeg fik forklaringen. Han havde i de stille nattetimer et betydeligt trykkeri af illegale bøger og lå netop med en bog halvfærdig, så avisens loft var fuldt af illegalt materiale, som han havde ansvaret for. Da han hørte om razziaen, kunne han - der ikke kendte noget til vore meriter - ikke tro andet, end at det var en undersøgelse på byens bogtrykkerier, der var iværksat for at finde illegale tryksager. Episoden viser, hvor diskret der var gået frem, når samme blads faktor og redaktør på den måde havde hver sit uden gensidig at ane noget om den anden parts virksomhed. Faktor Nielsen blev dog i dagens løb klar over razziaens baggrund og vendte tilbage til bladet. Da jeg sidste gang var i forbindelse med bladet - en gang hen på eftermiddagen - lå der besked, om jeg ville henvende mig til provst Matthiesen.

Det viste sig, at man ønskede min assistance til bortførelse af en stikker. Jeg blev henvist til at forhandle nærmere med overlæge Olsen, Bornholms Amtssygehus, som blandt andet skulle være villig til at stille sin bil til rådighed til formålet, og dette blev indledningen til det nære samarbejde, jeg siden fik med overlægen. Han var det ene af de kun to civile gidsler - den anden var købmand Palle West, Rønne - som tyskerne den 29. aug. 1943 havde anbragt, i Horserød, og hans indstilling var velkendt, men på den anden side hed det sig i byen, at han efter interneringen var så forsigtig, at det ikke kunne nytte at forsøge at drage ham med ind i noget arbejde. Det var - erfarede jeg - et rygte, overlægen selv havde lanceret og gjorde alt for at underbygge, fordi det var et udmærket skjul for den tværtimod meget livlige aktivitet, han udfoldede. - Efter en forhandling med overlægen og lederen af udrykningsholdet, bogholder Willy Hansen, blev den endelige plan for den omtalte bortførelse lagt og samme aften bragt til udførelse. Forhistorien var i korte træk følgende: En gartnermedhjælper

havde skrevet et anonymt brev til det tyske politi, hvori han angav, at hans principaler, to brødre i Allinge, var medlemmer af en mod Tyskland vendt organisation. Brevet var blevet opsnappet af en tillidsmand inden for postvæsenet, der tilbageholdt det og lod det gå til »Hovedkvarteret« i Rønne. Der anstilledes ved hjælp af medlemmer af gruppen på nordlandet en undersøgelse, hvorved det hurtigt lykkedes at indkredse den anonyme afsender af brevet, idet mistanken hurtigt samlede sig om gartnermedhjælperen, der havde haft et sammenstød med sine principaler og fremsat forblommede trusler overfor dem. En sammenligning mellem det anonyme brev og gartnermedhjælperens håndskrift viste umiskendelige lighedspunkter, og det besluttedes på en eller anden måde at uskadeliggøre ham. Den endelige plan kom til at bestå i, at han skulle bortføres og sendes til Sverige til internering dér, da der ville være skibslejlighed samme aften, som Hjuler skulle til Sverige. Så kunne Hjuler samtidig se efter ham på båden og sørge for, at de svenske myndigheder fik besked om, at det var en »flygtning« af særlig karakter. Om aftenen tog derefter Willy Hansen, medlem af udrykningsholdet Carlo Dam, Børge Kure, jeg selv og en mand til i bil til gartnermedhjælperens bopæl. Vi udgav os overfor ham for at være det tyske politi, der ønskede nærmere oplysning om det brev, han havde sendt. Fyren nægtede kategorisk at have skrevet brevet, men da han blev anmodet om at skrive det famøse brevets adresse på et stykke papir, konstateredes det, at skriften ganske svarede til udskriften på brevets konvolut, og at der endog var begået de samme stavefejl. Enhver tvivl var nu udelukket, og gartnermedhjælperen blev taget med i bilen. Da han her erfarede, hvem det var, der havde fået fat i ham, og da en indbyrdes samtale mellem hans vogtere gav det indtryk, at han stod overfor at skulle likvideres, brød han sammen og aflagde tilståelse, hvorefter man trøstede ham med, at han skulle slippe med at blive interneret i Sverige under forudsætning af, at han ikke lavede ringeste spræl på turen derover.

Forskellige omstændigheder medførte uheldigvis, at vi kom for sent til afskibningsstedet med vor fange. Båden havde ikke kunnet vente, men var sejlet, da vi indtraf. Gartnermedhjælperen måtte derfor holdes arresteret, først i et sommerhus, senere hos en af organisationens tillidsmænd på sydøstlandet, hvorefter han med en senere transport sendtes til Sverige.

Jeg genoptog arbejdet ved mit blad og måtte efter Hjulers bortrejse overtage en del af dennes funktioner. Der arbejdedes fortsat med at få sluttet en fast kontrakt med Frihedsrådet i København. Det lykkedes i første omgang at få en vis forbindelse gennem folketingsmand Poul Sørensen, som sognerådsformand Jens Holm opsøgte, og ligeledes havde lærer Håkansson under et Københavnsbesøg en samtale med Arne Sørensen.

Det faste bindeled mellem Bornholm og København fik vi dog gennem en mystisk ubekendt, der kaldte sig magister Andresen, og som repræsenterede Ringen. Efter befrielsen fik vi at vide, at det var universitetssekretær Arthur Hansen, der havde været vor forbindelsesofficer. Han havde allerede den 31. august opsøgt overlæge Olsen for at få dannet en central for udsendelse af Ringens blade og for at få forbindelse med personer interesseret i modstandsbevægelsen.

Da nu vor relativt store, hele øen omfattende organisation havde fået føling med overlæge Olsen, sørgede denne for at føre en lille kreds af os sammen med magisteren, da denne atter aflagde et besøg på Bornholm. Ved denne lejlighed blev alt vedrørende den fremtidige forbindelse aftalt. Vi fremsatte vore ønsker og lovede til gengæld, at vi ville følge Frihedsrådets retningslinier, idet vi i øvrigt havde frit råderum for de afvigelser, som de særlige lokale forhold kunne nødvendiggøre. Magisteren anmodede de tilstedeværende om at fungere som Lokalkomité og tilsagde Frihedsrådets anerkendelse af denne og gav i øvrigt tilsagn om al fornøden støtte. Lokalkomitéen kom til at bestå af følgende fem medlemmer:

Overlæge Olsen, der - som man senere erfarede det - af Frihedsrådet betragtedes som formand, og som udover at have den direkte forbindelse til magisteren påtog sig distribuering af illegale blade, hvoraf der ad denne vej udsendtes i alt ca. 10,000 eksemplarer.

Lærer Håkansson, der fik overdraget det hverv at udarbejde det lokale kartotek over personer, der skulle interneres.

Journalist Børge Kure, der påtog sig arbejdet med grupperne, hvorved han skulle samarbejde med kaptajn Wegener som militær leder.

Redaktør Kjødtt, der fortsatte med efterretningstjenesten som hovedopgave, og bogholder Willy Hansen som leder af udrykningsholdet.

Det besluttedes at opretholde »Det politiske Udvalg«, således at man i de sager, der oprindeligt hørte ind under dette, rådførte sig med

dettes medlemmer. Det var i øvrigt blevet suppleret med proprietær Niels Koefoed, Almegård. Kai Nissen fik en specialopgave som Håkanssonssons medarbejder med hensyn til stikkerkartoteket.

I november kom jeg under vejrs med, at der foruden vor var en anden organisation på øen. Dens leder var ingeniør Tage Nielsen, Rabekkeværket. Et møde mellem ham og mig blev arrangeret, og en aftale om samarbejde blev truffet. Kort efter rejste jeg på begges vegne til København for at forhandle om våbenleverancer til de to organisationer og blev af forskellige mellemmand sat i forbindelse med en mand, der kaldte sig grosserer Emdrup, som siden har vist sig at være den daværende chef for den militære efterretningstjeneste. Kaptajn Schiøtz Eriksen. Han lovede at skaffe os 20 maskinpistoler til øvelsesbrug og 10 pistoler til udrykningsholdet, hvorefter en almindelig bevæbning af vore styrker skulle følge senere. De nævnte maskinpistoler og små pistoler kom som aftalt og var for os et vidnesbyrd om, at forbindelsen nu endelig var knyttet de rigtige steder. Ligeledes blev organisationens efterretningstjeneste fra nu af dirigeret til de af »Grosserer Emdrup« opgivne adresser. Jævnside hermed foregik i øvrigt en særlig efterretningstjeneste fra marinens side, idet søkadet Ole Bidstrup var sendt til Bornholm for dels at varetage denne opgave, dels at have med våben-smuglingen at gøre, efter at Richard Thomsen havde forladt øen. Fra tid til anden kom der kurerer med forskellige opgaver fra København, og der var en livlig skriftlig rapport.

Et afbræk led virksomheden, da Børge Kure den 27. november blev taget af det tyske politi og ført til Vestre Fængsel, senere Frøslev lejren. Til alt held var tyskerne ikke klar over den fremskudte stilling, han indtog i den bornholmske modstandsbevægelse, og det lykkedes Kure at gennemføre en forklaring, hvori skylden for alt, der blev ham foreholdt, blev skudt over på tilfældige personer, som han vidste var i god behold i Sverige, blandt andet på rektor Dinesen, Rønne Statsskole, der havde måttet rejse i de dage på grund af en gymnasiasts angivervirksomhed. Kures forklaring medførte, at rektors hus et par dage efter blev omringet af det tyske politi, men rektor var da forlængst over alle bjerge og vil sikkert tilgive Kures »misbrug« af hans navn. Det reddede os andre. Personlig gik jeg - på grund af den nære forbindelse, der havde været mellem Kure og mig - i dækning nogle dage, men dukkede ret hurtigt op igen, da alt tydede på, at det tyske politi ingen

anelse havde om, at det ved arrestationen af Kure havde fået fat i en ende af den Ariadnes Tråd, der kunne have ført dem ind i den bornholmske modstandsbevægelses hemmelige labyrinter.

I tiden, der fulgte, kom det uheldigvis i en periode - til stor skade for arbejdet - til en konflikt mellem Lokalkomiteéen og Tage Nielsen, der havde støtte hos enkelte medlemmer af organisationen under Lokalkomiteéen. Konflikten opstod fra, at Tage Nielsen og hans tilhængere ønskede bogholder Willy Hansen fjernet fra arbejdet, idet det påstod, at han ved visse lejligheder havde optrådt uforsigtigt. Det var et meget kedeligt mellemspil, der sinkede hele den organisatoriske del af arbejdet betydeligt, men det lykkedes at nå til en løsning, således at Willy Hansen overflyttedes til illegalt arbejde i København, samtidig med at det besluttedes, at de to organisationer - Tage Niensens og Lokalkomiteéens - skulle smeltes sammen under fælles ledelse af en militærperson, der skulle stilles til rådighed af Frihedsrådet i København.

Da Børge Kure og Willy Hansen således på hver sin måde var forsvundet, måtte Lokalkomiteéen omdannes, og den fik nu den sammensætning, den beholdt til kapitulationen: Overlæge, dr. Olsen, Repræsentant for Ringen, sognerådsform. Jens Holm, der nærmest betragtedes som repræsentant for »Frie Danske«, der ikke havde nogen selvstændig organisation på øen, men som Jens Holm idémæssigt stod nær, lærer Håkansson, Dansk Samling, smed Ch. Børner, Kommunist, og redaktør Kjødtd, idet jeg repræsenterede modstandsgrupperne. Endelig betragtedes fuldmægtig Kai Nissen som ekstraordinært medlem, idet tallet på komitémedlemmer strengt taget kun måtte være fem, mens Kai Nissen på den anden side var en god og interesseret kraft, som man nødig ville undvære i komitéen. Kaptajn Wegener var på grund af sit luftværnsarbejde begyndt at trække sig noget tilbage fra modstandsarbejdet, og den faktiske stilling var, at jeg havde et ledende arbejde inden for modstandsgrupperne under Lokalkomiteéen, mens Tage Nielsen varetog sine egne grupper. Chef var jeg dog ikke, idet det var mere tilfældigt - ved først Hjulers flugt, senere Kures tilfangetagelse - at jeg efterhånden havde måttet påtage mig flere og flere opgaver, som oprindeligt hørte under deres områder. Man ventede med stor længsel på, at den lovede militærperson fra det øvrige land ville blive sendt til Bornholm for at overtage hvervet som regionschef med alle militære modstandsgrupper under sig. Det trak ud med den ventede regions-

chefs komme. Forholdet mellem Tage Nielsen og Lokalkomiteéen var fortsat noget spændt, og mulighederne for en opblussen af konflikten var latent til stede i forbindelse med nogle våbenleverancer, der ventedes fra Sverige. Da jeg fandt det meget magtpåliggende at undgå en fortsat indbyrdes strid, rettede jeg en henvendelse til Tage Nielsen om en sammensmeltning af de to organisationer på visse nærmere vilkår, som vi enedes om, og denne var så småt begyndt, da der fra Sverige indløb meddelelse om, at jeg - som repræsentant for lokalkomiteéens modstandsgrupper - var anerkendt som ansvarlig våbenmodtager på Bornholm, idet våbnene indkøbtes for den danske stats regning, og man ønskede én personlig ansvarlig repræsentant til sammen med marinens repræsentant, søkadet Ole Bidstrup, at modtage våbnene. Efter meddelelsen fra Sverrige bøjede alle parter sig for en ordening, hvorefter jeg anerkendtes som chef for de militære grupper med et »Krigsråd« bestående af Tage Nielsen, Niels Koefoed, St. Almegård og Ole Bidstrup ved min side. Men da var allerede megen kostbar tid gået til spilde.

Våbnene til øens egen oprustning begyndte imidlertid nu at indtræffe, og en uges tid efter kom den længe ventede militære leder - flyverløjtnant A. H. Jørgensen, der tidligere havde arbejdet i Sønderjylland, men havde måttet flygte derfra, da Gestapo havde været i hælene på ham. Han overtog nu posten som regionschef, mens jeg fortsatte som militærgruppernes repræsentant i Lokalkomiteéen og omvendt dennes talsmand overfor og forbindelsesled til grupperne og til disses militære leder.

Der opstod hurtigt et kammeratligt, gensidigt tillidsfuldt samarbejde, og A. H. Jørgensen gjorde i den sidste tid før kapitulationen et kæmpearbejde for at få den lidt løst sammenføjede organisation tømret sammen til en slagkraftig helhed. Mandskabet blev inddelt i fire kompagnier, der hver dækkede ca. en fjerdedel af øen. Kompagnichefer var løjtnant Riis, C.B.U.-kolonnen i Sandvig, der tidligt havde stillet sig og sit mandskab til rådighed, løjtnant Wichmann, Ungdomslejren i Almindingen, løjtnant Bendixen, Klemensker, og løjtnant Riis, Duebjerggård, som overtog denne post i stedet for kaptajn Lohmann, Rønne, der tidligere havde været udpeget til leder af de militære grupper i Rønne, men som en tid blev forhindret i at varetage denne opgave som følge af Sygdom. Flere andre af Bornholms Værns befalingsmænd deltog i

arbejdet. - Løjtnant Wichmann blev desuden næstkommanderende.

En særlig stilling udenfor kompagnierne indtog politiet, der dannede en speciel gruppe under ledelse af overbetjent Andersen. Til at varetage det fornødne ved interneringen af landsforrædere søgtes samarbejde med overbetjent i kriminalpolitiet Mogensen, der fik Lokalkomiteéns kartotek udleveret. Dette var udarbejdet således, at der var et A-kartotek med navne på alle, der skulle interneres, og et B-kartotek med navne på personer, hvor man ikke fandt tilstrækkeligt grundlag for internering, men hvis forhold kunne give anledning til en senere undersøgelse. Til selve anholdelserne skulle kriminalpolitiet have assistance af politigruppen og så meget ekstramandskab fra militærgrupperne, som der måtte være brug for.

Fremgangsmåden skulle være den, at der øen over indrettedes opsamlingssteder, hvor de, der skulle interneres, blev anbragt for derfra i større transporter at sendes til en centralt beliggende lejr. Dertil blev senere Ungdomslejren i Almindingen udset.

Ved kapitulationen var den organisatoriske stilling den, at der på Bornholm fandtes en militærorganisation på ca. 600 mand. Der var våben - karabiner og maskinpistoler - til ca. 350. Den militære ledelse havde løjtnant A. H. Jørgensen, der ved sin side havde Frihedsrådets Lokalkomite. Til organisationen var knyttet en radiogruppe, der - hvis forbindelsen blev afskåret - kunne etablere radioforbindelse til det øvrige land. Endelig var der et illegalt lægekorps, og det var tanken, at der i påkommende tilfælde skulle oprettes et lazaret på en af øens gårde. Overlæge Nissen, Åkirkeby, skulle i givet fald fungere som dette lazarets chef.

Mod besættelsens slutning.

Medens modstandsbevægelsens organisation og arbejde i store linier er beskrevet i det foregående, skal her tilføjes enkelte yderligere træk fra den sidste del af perioden.

Betydelig gene havde organisationen af løsgående grupper, der blev ved med at udføre små attentater, som på dette sene tidspunkt af besættelsen ikke længere var af nogen reel værdi. De tjente hovedsagelig til at forstærke tyskernes kontrolforanstaltninger, hvad der ikke var til gavn for det organiserede arbejde. På den anden side kunne også deres hele karakter bidrage noget til at forvirre tyskerne og aflede deres

opmærksomhed. Disse grupper søgtes i størst muligt omfang inddraget under organisationen. Det lykkedes for fleres vedkommende, deriblandt den betydeligste af dem. En enkelt, meget virksom, lille gruppe nægtede imidlertid at indordne sig. Hen mod krigens slutning blev et par af dens medlemmer taget af det tyske politi, hvorefter gruppen sprængtes.

En virkelig fiks og nyttig gerning øvedes af nogle personer, der vist nok på dette tidspunkt stod uden for Lokalkomiteéns kredse, og som i hvert fald handlede på eget såre følgerige initiativ. De udsendte nogle breve, der opfordrede øens handlende til annoncemæssig boycott af L. S.-bladet »Bornholm« med det resultat, at bladet mistede alle sine annoncer og måtte gå ind. Bladets linie fremgår af, at dets ansvarshavende redaktør efter krigen blev dømt for sine unationale skrivelser.

Om den omfattende distribution af Ringens blade kan nævnes, at denne foretoges af en kreds bestående af overlæge dr. Olsen, lærer Håkansson og dir. Nørregård, Margarinefabriken i Rønne. Bladenes transport til Rønne varetoges af kaptajn Poggenborg, 66-selskabet. Det var ofte hyggelige aftener, når »den litterære klub« sad til somme tider hen på natten i et af »medlemmernes« private hjem og foldede blade sammen, lagde dem i kuverter og frankerede konvolutter, så man tilsidst ikke vidste, hvor gammel man var. Næste dag kørte klubbens damer rundt med barnevogne fulde af illegale blade og stopfodrede alle de postkasser, de kom i nærheden af. På et givet tidspunkt gik man fra det sidst omtalte afsendelsessystem over til simpelthen at pakke samtlige blade i et par store pakker, der afleveredes til en tillidsmand på posthuset, hvorefter han sørgede for det videre fornødne. Det var sikkert i sidste øjeblik, denne reform blev gennemført, idet det få dage senere oplystes, at det tyske politi var begyndt at undersøge barnevogne!

Der fandt på Bornholm kun en enkelt likvidation sted. Denne udførtes af en gruppe, der da stod udenfor Lokalkomiteéns organisation, men som senere blev tilsluttet den samlede organisation. Den, der blev dræbt, var Rønnes mest bekendte nationalsocialist, bogbindermester Dideriksen. På et tidligt tidspunkt var man i byen klar over, at han havde nazistiske sympatier, men han benægtede selv i lang tid dette. Da der så engang holdtes et nationalsocialistisk møde, medvirkede han imidlertid ved dette på en måde, så enhver tvivl var udelukket. Dette medførte, at han blev ekskluderet af den stedlige konservative

Vælgerforening, og fra da af tonede han »rent flag«. Hans omgang med tyskerne blev stadig mere og mere intim.

Indenfor Lokalkomiteéen drøftede man hans forhold, men kom her til det resultat, at han ikke var direkte farlig, idet han må formodes allerede på et tidligt tidspunkt at have givet tyskerne alle de oplysninger, han kunne, og da alle og enhver kendte ham, og ingen derfor ville kunne tænkes at være så letsindig at betro ham noget eller fremsætte uforsigtige udtalelser, når han var til stede. At han var så kendt, som han var, skulle altså efter Lokalkomiteéens mening betyde, at han i virkeligheden ikke længere frembød nogen reel fare. Samtidig mente man, at han ville være et udmærket objekt til at statuere et eksempel på, når retsforfølgelsen efter krigen skulle finde sted. Ud fra disse synspunkter besluttede man ikke at foretage sig noget overfor ham, hvis ikke specielle handlinger fra hans side skulle give anledning dertil.

En selvstændigt arbejdende gruppe havde imidlertid det på flere forhold begrundede indtryk, at Dideriksen frembød en alvorligere risiko for dens arbejde, hvorfor gruppen fandt det påkrævet, at likvidere ham. Dideriksen havde tidligere været udsat for bombeattentater mod sin forretning, ligesom der en gang var affyret revolvereskud i hans nærhed som en advarsel til ham. Denne gang skulle det være alvor. 27. december 1944 ved middagtid blev han passet op i nærheden af sin forretning og skudt ned. Liggende på jorden trak Dideriksen sin revolver og besvarede ilden, men han var hårdt såret, omend skudene mod ham ikke havde været dødbringende. Nogle tyske soldaters tilsynekomst forhindrede, at likvidationsgruppen kunne give ham det afgørende skud. Dideriksen blev indlagt på Bornholms Amtssygehus, men da han stadig ansås for at være farlig for gruppen, dels fordi han havde optrådt som angiver med hensyn til et af dens medlemmers arbejdsplads, dels fordi man kunne befrygte, at han havde genkendt nogle af dem, der gik til angreb imod ham, besluttede man at trænge ind på amtssygehuset og give ham den dræbende kugle. Dette skete en søndag morgen meget tidligt. Tre mand af gruppen indfandt sig på sygehuset. Den ene holdt vagt ved døren, mens de to andre gik op til det eneværelse, hvor Dideriksen lå, og dræbte ham med flere skud.

Den farligste stikker var efter modstandsbevægelsens mening en mand ved navn Carl Rasmussen, der havde angivet Børge Kure og Gamborg Nielsen, og som stadig arbejdede for det tyske politi. Der blev

givet besked til grupperne om, at han såvidt muligt skulle tages levende, da man var meget interesseret i gennem ham at få kendskab til, hvor meget det tyske politi efterhånden vidste om det illegale arbejde på øen.

En aften søgte en mindre ekspedition at antræffe ham i nærheden af hans faders bopæl. Til alt uheld løb ekspeditionen på tre tyske marinesoldater, der havde været på visit hos nogle »feltmadrasser« i nabolaget. Tyskerne ville se den danske gruppes legitimationskort. Det var ikke særligt velkomment, specielt ikke, da danskerne havde maskinpistoler gemt under jakken. Da tyskerne fandt, at danskerne var for trevne med at få legitimationskortene frem, begyndte de at famle efter deres revolvere. Der var kun et at gøre for frihedskæmperne - at skyde først. En af danskerne rev sin maskinpistol frem. En af tyskerne affyrede sin revolver, men uden at ramme. I næste nu skrattede maskinpistolen. Den ene tysker styrtede død om, den anden blev såret. Den tredje tog flugten.

De tyske myndigheder fandt mod krigens slutning på, at de ville have det danske motorkartotek. En embedsmand lod besked herom gå til modstandsbevægelsen, og kartoteket fjernedes, inden tyskerne indfandt sig. De arresterede i den anledning kontorchef Abitz, Bornholms Amt, idet de mente, at det var ham, der havde foranlediget kartotekets fjernelse, og da de i forvejen utvivlsomt havde et indtryk af hans indstilling. Han blev dog løsladt nogle dage senere efter at have været arrestant i Vestre Skole i Rønne, hvilken skole var Rønnes »Shellhus«. Da tyskerne besluttede at beslaglægge Kommandantgården i Rønne, lå der en del generalstabskort i et plomberet rum. Her kom de imidlertid også en postgang for sent. Et par mand fra modstandsbevægelsen indfandt sig aftenen før i kommandantskabet og fjernede i forståelse med Oberst Waagepetersen så mange kort, som bevægelsen havde brug for, og lod kun for et syns skyld et mindre, ukomplet parti blive liggende tilbage.

Da kort før kapitulationen ordre om standsning af alle væmemagtsarbejder indløb, udsendte Lokalkomiteéen i overensstemmelse hermed dels pr. brev og dels pr. opslag besked om arbejdsnedlæggelse ved flyvepladsarbejderne ved Rønne og de tyske anlæg i Klemensker. Resultatet var omgående og total arbejdsnedlæggelse begge steder.

Det tyske politi var under hele besættelsen påfaldende svagt på

Bornholm. Til at begynde med var der kun en feltpolitimand, som var et velmenende menneske, der - såvidt man kunne skønne - hellere så til den anden side end opdagede noget. Senere kom der en del sikkerhedspoliti, der fra tid til anden anholdt unge mennesker, som havde forset sig på en eller anden måde, men kun sjældent havde held til et rigtigt kup. Mishandlinger fandt ikke sted på Bornholm før i den allersidste periode, hvor det berettedes, at fanger på Vestre Skole var blevet slået. Derimod blev der ikke sparet på trusler om de frygteligste ting, når folk var i forhør. Sikkerhedspolitiet suppleredes i slutningen af 1944 med uniformeret politi i lysegrønne uniformer. Dets opgaver var nærmest kystbevogtning og kontrol på landevejene. I slutningen af 1944 kom der også nogle egentlige Gestapo folk til assistance. Hipo'er var vi længe forskånet for. En skønne dag kom der tre unge mennesker fra en nazistisk efterretningstjeneste. De blev en stor lattersukces. Deres detektivarbejde foregik så klodset og naivt, at det var en kilde til almindelig morskab i byen, og da de yderligere blev uvenner med det tyske politi, var de ilde stedd. De sendte efter få dages forløb et telegram hjem, hvori de beklagende meddelte, at ingen ville have noget med dem at gøre, og bad om penge til at betale deres hotelregning. De blev derefter kaldt hjem. Til allersidst kom et par rigtige Hipo'er, men der er jo den psykologiske omstændighed ved den slags mennesker, at de helst skal optræde i flok for at være dristige. De var vel irriterende med deres somme tider udfordrende facon, men relativt uskadelige.

Bornholm havde også en kort visit af den berygtede terrorist Hammeken, der optrådte under falsk bavn, men hurtigt blev identificeret. Han var meget provokerende i sin holdning, generede sagesløse mennesker og truede dem med revolver. Fra amtmand v. Stemanns side blev det over for den tyske kommandant v. Morath gjort gældende, at Hammekens tilstedeværelse var en trusel mod rolige forhold på øen. Morath var en besindig og fornuftig mand, der ved enhver lejlighed søgte at undgå provokationer, og da forholdene en dag udartede til, at Hammeken blev forfulgt gennem gaderne af en rasende menneskemængde, sørgede den tyske kommandant for at få ham fjernet fra øen.

En længere periode boede en kendt Schalburg kaptajn, Antoni Jensen, på Bornholm. Hans likvidering blev overvejet, men under en forhandling i København kom man til den anskuelse, at det var nyttigere at holde ham under observation for muligt derigennem at få oplysnin-

ger om hans forbindelser etc. Han frembød ingen fare som stikker, så længe han var på Bornholm. Efter kapitulationen blev han omgående interneret, og der fandtes på hans bopæl et værdifuldt dagbogs- og brevmateriale.

Endelig skal nævnes et par episoder, der falder lidt udenfor rammen, men som af historiske grunde nok lige bør noteres: En tjener skød en aften på åben gade i Rønne en »feltmadras«. Tjeneren blev anholdt og senere sendt til mental undersøgelse på Sjælland. Her blev han befriet af stedlige frihedskæmpere. Ved den retslige undersøgelse af sagen har han forklaret, at han havde føje til at mistænke kvinden for at være stikker. En ung mand, der forsøgte et bombeattentat mod en tyskorienteret handlende, blev selv dræbt af bomben. Endelig blev en købmand i Rønne dræbt ved et bombeattentat begået af en halvvoksen, ung mand, uden at der kan siges at have været nogen rimelig baggrund for udførelsen af attentatet.

Af modstandsbevægelsens folk var der ingen, der satte livet til. Bornholmerne deltog imidlertid også andetsteds i landet i frihedskampen, og derved kom tre af dage. Deres navne skal nævnes her: Stud. jur. Kjeld Frederiksen fra Rønne« der var med i illegalt arbejde i København, blev taget i Tivoli og døde i Neuengamme. Mekaniker Jens Peter Lind fra Sandvig, der var medlem af en nedkastningsgruppe, blev henrettet. Sømand Thor Vang blev taget i egenskab af kommunist.

Kapitulationen.

Den tyske besættelsesstyrke på Bornholm var under det meste af besættelsen forholdsvis ringe. Tallet svingede fra 500 til 1000 mand. I efteråret 1944 forøgedes styrken til et par tusind mand, men i forårsmånederne voksede tallet af tyske tropper på Bornholm til ca. 15.000 mand som følge af den betydelige tilvækst af flygtede afdelinger fra Østfronten. I den sidste månedstid før kapitulationen begyndte tyskerne at befæste Rønne ved anlæg af kanonstillinger i en halvkreds om byen fra Nordskoven i nord til Stampen i syd. Da kapitulationen kom den 4. maj om aftenen, trådte modstandsbevægelsen i forbindelse amtmand von Stemann under hensyn til, at det allerede da var klart, at der dannedes en lovlige regering straks, Og at de lovlige organer skulle fungere fuldtud, og da man derfor ønskede at undgå modsætningsforhold mellem myndigheder og frihedsbevægelse og i stedet at få et fornuftigt samarbejde. Amtmanden

var allerede nogle dage forud underrettet om, at denne stilling ville blive taget, og var for sit vedkommende ligeledes indforstået med betimeligheden af et vist samarbejde, når kapitulationen var en kendsgerning. På samme måde havde man allerede tidligere haft føling med politimester d'Auchamp og med borgmester Ågesen i Rønne. Der blev straks om aftenen givet ordre til samtlige afdelinger om at holde sig klar til at møde med kort varsel, og den 5. maj om morgenen, da ordre indløb fra København, indkaldtes styrkerne, og bevægelsen trådte i funktion som andetsteds i landet. Der foretoges ca. 100 interneringer. De internerede anbragtes i Ungdomslejren i Almindingen.

Da det før var hændt, at tyskerne på Bornholm kun havde en vag og langsom forbindelse med den tyske ledelse i København, fandt man det, for at undgå unødige episoder, rigtigt gennem amtmanden at lade notificere overfor tyskerne, hvorledes frihedskæmpernes uniformering, rettigheder og funktioner var, og fra tysk side accepterede man kendsgerningerne herom og anerkendte altså åbenbart fra den første dag frihedskæmperne som en regulær hær. Man udnævnte en tysk oberleutnant til forbindelsesofficer, gennem hvem der skulle forhandles om de gensidige relationer. Denne forbindelsesofficer og to andre tyske officerer blev den 6. maj om morgenen modtaget af Lokalkomiteén og regionschefen på Rådhuset i Rønne, hvor modstandsbevægelsen havde etableret hovedkvarter. Ved forhandlingen her vedtoges det, at tyskerne, indtil allierede tropper kom til øen, skulle samle alt deres mandskab i bestemte lejre. Tyskerne fik tilladelse til af hensyn til det store antal omstrejfende tyske soldater og civile flygtninge at udsende bevæbnede patruiller, der kun havde myndighed overfor tyskere, og videre fik de tilladelse til at sætte bevæbnede havnevagter med det ene formål at afvise tyske flygtningeskibe, idet man fra dansk side ikke kunne gå med til, at flere flygtninge gik i land på Bornholm. Med soldater og civile flygtninge regnede man med, at der nu i alt var ca. 25.000 fremmede på Bornholm ved kapitulationen, altså et tal svarende til godt halvdelen af øens egen befolkning. Der kom yderligere umiddelbart efter kapitulationen nogle få tusinde. Ligeledes forhandlede der, dels direkte og dels gennem amtet, om udlevering af beslaglagte ting og løsning af forskellige praktiske problemer i forbindelse med flygtninge. Alt gik friktionsfrit og i fuld ro og orden lørdag den 5. maj og søndag den 6. maj, men så skiftede billedet mandag den 7. maj.

Øverst: Bomberamt hus på kirkepladsen i Rønne.
Nederst: Kirken slap med knuste vinduer og tegl, men med dens omgivelser ...

Bomber over Bornholm.

I løbet af mandag formiddag indløb der til modstandsbevægelsens hovedkvarter i Rønne meddelelse om, at tyske batterier på Nexø kanten tidligere på dagen havde beskudt et par russiske maskiner, der havde været inde over byen. Selvom man ikke forudså en så alvorlig udvikling, som det næste døgn skulle bringe, vakte det dog nogen uvilje. Krigen var jo forbi for Danmarks vedkommende. Man måtte heller ikke se bort fra den mulighed, at russerne kunne blive irriterede, hvis den slags gentog sig.

Ved middagstid indløb så meldingen: Bombenedkastning over Nexø. Luftværnslederen, kaptajn Wegener, tog øjeblikkelig til Nexø for at lede luftværnstjenesten der. Det viste sig, at 30-40 bombemaskiner i flere bølger havde anrettet et bombardement, der særlig tog sigte mod byens havnekvarter. Videre var der skudt med maskingeværer og maskinkanoner fra maskinerne. De tyske batterier havde besvaret ilden. Bombeangrebet, der begyndte klokken ca. 12,15, varede 20 minutter. Blandt virkningerne var afbrydelse af gas-, vand- og elektricitetsforsyningen.

Klokken 12,45 fulgte et angreb mod Rønne, særlig skæbnesvangert, idet det krævede 9 dødsopfre. Angrebet var kun af kort varighed. Der kom 15 tomotorers russiske maskiner fordelt i to bølger med ringe mellemrum. Angrebet var helt afsluttet i løbet af et kvarters tid, men det var et temmelig uhyggeligt kvarter.

Jeg sad i hovedkvarteret på rådhuset, hvor vi drøftede de fra Nexø indløbne endnu ret vage meddelelser og deres rækkevidde, da der pludselig lød en skratten af maskingeværer. Vi sprang som kaniner til alle sider, søgte ly bag skabe, under trapper, på gulvet, under skrivebordene ... nogen effektiv dækning var der intetsteds i bygningen; men over for nedfaldende brokker og glasskår kunne jo blot et bord eller lignende yde beskyttelse. Over for fuldtræffere eller maskingeværkugler, der kunne finde vej gennem vinduerne, var der intet at gøre. Min første følelse var mærkeligt nok irritation. Hvad var meningen med dette, efter at vi i to dage havde fejret freden?

Så lød et drøn, så murene rystede. Nu blev der også kastet bomber. Mere maskingeværskratten, flere bombenedslag. I løbet af få minutter var det hele ovre. I næste nu hang jeg i telefonen med en rapport til krigsministeriet, men samtalen var kun godt og vel sluttet, så brød det

løs igen. Det var forbavsende, så hurtigt man kom ned på gulvet. Også den anden fase af nævnte angreb var af beskeden varighed. Atter fik jeg en samtale igennem til krigsministeriet.

- Jeg har en rapport om et bombeangreb, begyndte jeg.

- Nå, nu igen - ! lød en elskværdig stemme.

Få minutter efter, at beskeden var afleveret, fulgte den sidste og mest langvarige angrebsbølge, omend også denne kun var af få minutters længde. Atter maskingeværknitren, en hård og skrattende lyd og så disse detonationer, der fik væggene til at dirre. Så var det ovre. - Nogle af vore ledere havde været ude ved flyvepladsen syd for Rønne for at tage imod Børge Kure, der var vendt tilbage til Bornholm. En lille, beskeden velkomst frokost var arrangeret, men det var en helt anden velkomst, han fik. - Straks efter bombardementets ophør begyndte civilbeskyttelsesmandskabet at indfinde sig. Folkene henvendte sig på vort hovedkvarter for at få besked om, hvor de skulle gå hen. Man var ikke klar over, om luftværnscentralen allerede var afviklet. Den havde hidtil haft til huse på Teknisk Skole i Rønne, og adskillige mødte da også direkte der. Vi gav besked om, at Teknisk Skole stadig måtte være centralen. Da luftværnslederen som nævnt var taget til Nexø af hensyn til bombardementerne der, tog vor regionschef, løjtnant Jørgensen, kommandoen på luftværnscentralen i Rønne og overlod mig kommandoen på hovedkvarteret. - Senere afløstes løjtnant Jørgensen på luftværnscentralen af kaptajn Wegeners souschef, løjtnant Agersted. Jeg delegerede omgående min beføjelse videre til modstandsbevægelsens næstkommanderende, løjtnant Wichmann. I en sådan situation har den militære faguddannelse sin betydning. Med ro og myndighed afgjorde Wichmann alle forefaldende spørgsmål, mens hjælpearbejdet ude i byen begyndte. Snart begyndte der at indløbe meldinger om bombeskaderne.

Oplysningerne var foreløbig ret ufuldstændige, luftværnets senere opgørelse viser 17 registrerede bombenedslag i byen og på havnen. Telefonen var afbrudt, så det var umuligt at sende en afsluttende rapport til København, og jeg begav mig derfor til posthuset. Det viste sig, at man, da en bombe var faldet i posthusets umiddelbare nærhed, havde forladt Rigstelefonens og Rigstelegrafens kontorer midlertidig. Så snart bombardementet var overstået, vendte personalet omgående tilbage og genoptog betjeningen, så telegrammer hurtigst kunne gå til

København. Adskillige huse var beskadiget, enkelte helt ødelagt. Den alvorligste ulykke var sket i Damgade lige ved siden af dommerkontoret, hvor en fuldtræffer havde ramt kaptajn J. P. Holms hus. Kaptajnen, hans hustru og to børn var dræbt på stedet. Huset var kun en ruindyng.

Befrielsesglædens flag, der havde vajet over byen, gled på halv.

Om eftermiddagen fik man meddelelse om, at tyskerne betragtede situationen sådan, at kapitulationen for Danmarks vedkommende kun gjaldt overfor englænderne, og at man fra tysk side ville forsvare sig overfor russerne og havde ordre dertil. Det må i denne forbindelse erindres, at der på Fronterne i Tyskland stadig kæmpedes mod russerne, efter at Nordvesttyskland og besættelsestropperne i Danmark havde kapitulert overfor Montgomery. Man ventede spændt på, om der skulle komme en engelsk flyvemaskine med engelske officerer, der kunne modtage den tyske kapitulation på Bornholm for dermed at sætte det endelige punktum for krigshandlinger. Der gik en overgang stærke rygter om, at en maskine skulle komme, men rygtet viste sig at være usandt.

Der blev, da havneområdet skønnedes mest udsat, beordret evakuering af dette, men senere medførte en forhastet radiomeddelelse om kapitulation på alle fronter, at denne iværksatte evakuering blev standset. Dagens bevægede begivenheder var dog langt fra afsluttede. Kl. 18,45 fulgte et nyt bombardement mod havneområdet i Nexø, og ved 19-tiden et tilsvarende, men meget let bombardement af tyske skibe udenfor Rønne Havn. Et tysk skib blev sænket. Ved en overflyvning kort efter blev russiske løbesedler nedkastede.

Deres tekst lød i dansk oversættelse:

*Garnisonskommandanturen
på Bornholm*

Til undgåelse af unødige ofre foreslår vi Dem at kapitulere. Til forhandlinger om betingelserne for øens og garnisonens overgivelse bedes udsendt nogle forhandlere til havnen Kolberg kl. 10 den 8. maj. Vi garanterer for, at der ingen fare er for sejladsen.

*Luftfartskommandør
(en ulæselig Titel)
Slepenkov.*

Da det var af ret afgørende betydning for vore forholdsregler at vide, om tyskerne ville følge henstillingen om overgivelse, henvendte vi os til amtmand v. Stemann, som, inden han umiddelbart efter forlod byen, telefonisk gav den tyske kommandant von Kamptz meddelelse om løbesedlens indhold, hvorefter to repræsentanter for Lokalkomitéen, overlæge Olsen og Håkansson personlig tog ud til von Kamptz i den tyske lejr for at forelægge ham den originale løbeseddel ledsaget af en oversættelse på dansk og tysk samt med forespørgsel, om tyskerne agtede at følge den russiske kapitulationsopfordring. - Svaret var benægtende.

Situationen var nu denne: Dagens luftangreb var, selv om det kunne være slemt nok for de bornholmske byer, der var ramt, relativt let set ud fra en militær bedømmelse. Når det nu ledsagedes af en kapitulationsopfordring, var det givet, at det var at betragte som en advarsel, der fortalte, hvad der ville ske, hvis opfordringen ikke blev fulgt. Man kunne altså ganske givet regne med, at russerne, dersom den givne frist blev overskredet, uden at de ønskede forhandlere havde indfundet sig, umiddelbart efter fristens udløb ville starte til et nyt og væsentlig voldsommere angreb, nemlig nu et angreb, der ikke blot skulle

Bombeødelæggelser
i Møllegade i Rønne

være en forsmag, men direkte tjene til at bryde den tyske modstandsvilje og modstandskraft. Et sådant angreb måtte altså, da fristen var sat til kl. 10 næste formiddag, kunne forventes at komme ved 10.30 tiden.

Den eneste mulighed, der var tilbage for at afværge katastrofen, var et forsøg på at bevirke diplomatisk indskriden gennem udenrigsministeriet eller eventuelt krigsministeriet overfor de engelske militærmyndigheder i København, således at disse muligvis gennem kontakt med russerne kunne få dem til at afstå fra bombardementet under hensyn til, at tyskerne i Danmark jo havde kapituleret overfor englænderne. Fra russisk side har man imidlertid anlagt den betragtning, at Bornholm strategisk set var deres interesseområde, idet den russiske front i Tyskland var skudt frem væsentligt vest for Bornholm, og idet den ikke ubetydelige tyske styrke, der lå på øen, hovedsagelig bestod af troppeafdelinger, der var flygtet fra Østfronten.

Modstandsbevægelsen rettede i aftenens løb gentagne henvendelser såvel til krigs- som til udenrigsministeriet, og det er oplyst, at henvendelserne blev viderebragt til general Dewing. På Bornholm besluttede man sig til at evakuere de to truede byer - Rønne og Nexø, dersom der ikke indløb betryggende meddelelser i aftenens løb. Mange af borgerne i de to byer brød allerede op om aftenen på eget initiativ og søgte ud på landet. Der var næsten konstant forbindelse til København aftenen igennem, men da den sidste samtale ved 0,30-tiden endnu ikke gav nogen klarhed, kunne man ikke vente længere, dersom evakuering skulle nås gennemført i de tidlige morgentimer, før det forventede russiske angreb kom. Modstandsbevægelsens regionschef og Lokalkomité samledes derfor med luftværnschefen, borgmester Ågesen og luftværnslederen kaptajn Wegener til et møde, hvor den officielle beslutning om evakueringen blev truffet. Luftværnschefen gav derefter evakueringsordren. Kaptajn Wegener havde planerne, der tidligere var udarbejdet, klar og tilrettelagde dem efter de givne forhold. I de sene nattetimer blev en vejledning til samtlige husstande i byen trykt, og om morgenen før daggry blev den udbragt. Højtalervogne blev udsendt gennem gaderne med meddelelsen om, at byen skulle være rømmet inden kl. 9 formiddag, idet undtagelse kun blev gjort for funktionærer ved visse livsvigtige virksomheder. Der blev truffet arrangement med biler og særtog til gamle, syge og kvinder med Børn. I de forskellige sogne indrettede man sig på at tage mod de evakuerede. Modstandsbevægelsen,

hvis ledelse og mandskab natten igennem arbejdede med det praktiske arrangement efter den af luftværnslederen udfærdigede plan, besluttede for sit eget vedkommende, at en mindre styrke skulle forblive i Rønne for at hindre plyndringer i den evakuerede by. Hovedkvarteret skulle flyttes til slagteriet i den nordlige udkant af byen, Lokalkomitéens kvarter til Villa Rydhave lige nord for byen. Evakueringen gik over al forventning glat. Man fik indtryk af, at folk praktisk talt havde stået med evakueringskufferten i hånden og blot ventet på startsignalet. Inden det fastsatte tidspunkt var byen fuldstændig folketom, - kun de, der efter beslutningerne skulle blive i Rønne, var der. I Nexø var det gået lige så fint.

Med hensyn til Bornholms Amtssygehus blev der gået således frem, at der indrettedes reservelazaretter i Nylars og Vestermarie Forsamlingshuse, hvor allerede tidligere materiel til dette formål var anbragt. Kun 34 patienter blev tilbage på sygehuset og anbragtes i dettes kælder-gange.

Den 8. maj om morgenen: Til fods, på cykle og i vogne gik strømmen i de tidlige morgentimer ud ad alle vejene fra Rønne. Et ejendommeligt syn på vor lille fredelige ø. Også vi skulle opleve det, man havde læst om fra andre lande, - en befolkning på vandring bort fra det truede område. Det var et vidunderligt skønt forårs vejr, morgensolen lyste over nyudsprungne løv i haver og alléer. Da Lokalkomitéen kl. 8 samledes til møde, meldtes det, at evakueringen allerede var ved at være tilendebragt. Der forsøgtes endnu en sidste opringning til udenrigsministeriet for at høre, om der derovre var nogen ændring i billedet. Det var imidlertid forgæves. Vi kunne ikke få forbindelse med udenrigsministeren. Den unge sekretær, eller hvad han nu var, der tog mod opringningen, forstod åbenbart intet af, hvor vigtigt det var. Vi kunne ringe igen senere på formiddagen, oplyste han.

- Ja til den tid ligger byen i ruiner, brølede jeg temmelig harmfuld og smækkede røret på. Og det var rigtigt. Til den tid lå byen i ruiner!

Vi havde desuden dagen før i krigsministeriet udbedt os forholdsordre i tilfælde af en russisk invasion, idet en sådan måtte forventes som den næste fase i udviklingen. Ordren lød på, at modstandsbevægelsens styrker i så tilfælde skulle melde sig til russerne og samarbejde med dem. Klokkeren godt 9 var Lokalkomitéen færdig med sit arbejde og tog i henhold til aftalen til Villa Rydhave, mens den militære ledelse

se - regionschefen, den næstkommanderende, kompagnichefen m.fl. - endnu befandt sig på rådhuset i færd med de sidste forberedelser til at flytte hovedkvarteret til slagteriet. Imidlertid konstateredes det, at tyskerne traf foranstaltninger til et forsvar af selve byen, opstillede skyts og så videre, og man blev klar over, at man derved kunne komme i klemme og fandt det rigtigst at trække styrkerne ud i byens omegn, ligesom man gav ordre til, at også de funktionærer, der først ikke var omfattet af evakueringsordren, skulle forlade byen. Man måtte regne med, at de tyske forsvarsforberedelser i virkeligheden indicerede en endnu større fare, end man hele tiden havde regnet med.

Inden denne evakuering nr. 2 var helt tilendebragt, kom imidlertid luftangrebet. I Lokalkomiteéen var vi netop blevet enige om, at Villa Rydhave ikke var noget egnet sted, for det første, fordi telefonen ikke havde forbindelse med nødcentralen, for det andet, fordi vi ønskede at være i snævrere kontakt med selve den militære gruppe. Dertil kom, at der både noget øst og noget vest for bygningen fandtes tyske batterier, der i givet fald kunne trække luftangrebet derhenover. Vi var midt i forhandlingerne om at tage ind til slagteriet til det militære hovedkvarter, da den karakteristiske skratten og de første bombedrøn lød. Klokkeren var da 9,43. Angrebet kom en time for tidligt! Mens alt andet var gået som efter en snor, var der en ting, vi havde overset. Kl. 10 betød Moskva-tid, der var en time anderledes end vor. Det var efter dansk sommertid ikke kl. 10, men kl. 9, det russiske ultimatum til tyskerne var udløbet. Regionschefen og hans næstkommanderende var endnu på rådhuset og søgte ly i en bunker på St. Torv.

Angrebet varede en times tid og kom i flere bølger. Sprængbomber fra 50 til 250 kg blev strøet ud over byen. Under dykninger affyrede de russiske maskiner eksplosive granater gennem gaderne. Små brandbomber fik bål til at flamme op, og tyskernes antiluftskyts blandede sin røst i det infernalske kor. Da angrebet var til ende, var der faldet over 100 bomber. Kun 3-400 huse af byens ca. 3400 ejendomme var ubeskadigede. Omkring 250 bygninger blev helt ødelagte af bomber, mens 23 nedbrændte og andre led lettere ildsvåde.

Umiddelbart efter angrebet søgte vi at få samling på de evakuerede frihedskæmperstyrker, der til dels var spredt i oplandet, og flyttede selve vort hovedkvarter til Nyker Præstegård, hvor vor radiosender blev etableret på loftet. Over Lyngby Radio lykkedes det at få sendt

rapport til krigsministeriet om bombardementet og en foreløbig meddelelse om, at skadernes omfang måtte anses for meget betydelige. Et hjælpearbejde blev hurtigt sat i værk af C.B.-mandskab, brandvæsen og ikke mindst C.B.U.-kolonnen under løjtnant Riis' ledelse. En stor lykke i ulykken var det, at ikke et eneste menneskeliv var gået tabt takket være den mønsterværdige evakuering. Størst fare havde der i så henseende været på sygehuset, hvor en fuldtræffer havde ramt midt i den kirurgiske afdeling, og skønt et par kælderlokaler var berørt, var ingen af dem, der befandt sig i kældergangene, kommet alvorligt til skade. Efter bombardementet blev også disse patienter ført til reserve-lazaretterne.

Om eftermiddagen tog lærer Håkansson og jeg til den tyske kommandant for at forespørge, om han ikke efter dette agtede at kapitulere. Vi fik kun foretræde hos hans adjutant, der afleverede en skrivelse stilet til vor regionschef, idet han erklærede, at der intet var ændret i det i skrivelsen indeholdte standpunkt. Skrivelsen så således ud:

Inselkommandant

Bornholm

An den

Regionschef Jörgensen

Rönne, den 8. Maj 1945.

Rönne

Rathaus

Auf Ihr Schreiben vom 7. Maj 1945 antworte ich, dass das abgeworfene russische Flugblatt nicht beantwortet wird.

Die deutsche Wehrmacht auf Bornholm hat Befehl die Insel gegen jeden Angriff zu schützen.

Auf Grund der Waffenstillstandsbedingungen ist Bornholm englisches Interessengebiet.

Ich habe Befehl nur die Engländer auf Bornholm landen zu lassen.

(sign.)

v. Kamptz

Kapitän z. See und

Inselkommandant

Inden vi nåede tilbage til hovedkvarteret i Nyker, var en ny fase i udviklingen indtrådt ved et svært bombardement af Nexø på linie med det, Rønne havde været ude for om formiddagen. Det var ved nedkastede flyveblade blevet bebudet, at bombardementet ville komme. Som ved angrebet på Rønne kom flyverne i flere bølger. Bombardementet begyndte klokken ca. 14,30 og varede i ca. tre kvarter. Også i Nexø faldt der over 100 sprængbomber. Ødelæggelserne, der særlig koncentrerede sig om den centrale bydel og havnekvarteret, var katastrofale. Af byens 959 ejendomme blev 128 totalt ødelagt og 264 så svært beskadigede, at mange af dem har måttet rives ned. Alvorligere skader led yderligere ca. 330 bygninger, der dog kunne istandsættes, og resten havde fået småskader. I havnen blev flere skibe sænkede.

Sammenlagt kostede de to dages bombardementer Nexø ét dødsoffer og fire-fem personer lettere såret. Også her må det så ubetydelige tab af menneskeliv i forhold til bombardementernes omfang tilskrives rettidig evakuering.

Da vi var kommet tilbage fra den tyske lejr på Galløkken til Nyker Præstegård, oplyste løjtnant Wichmann, at der var sket det lidt pinlige, at ordren om samarbejde med russerne i tilfælde af russisk invasion var indløbet én gang til - og denne gang pr. radio. Det var ikke nogen behagelig situation. Vi var som fortalt ca. 600 mand, og der sværmede omkring 20,000 tyske soldater rundt på øen. Man måtte forudsætte muligheden af, at tyskerne også kunne have opfanget radiomeldingen, hvilket ville gøre vor stilling meget vanskelig, når henses til, at tyskerne stadig var indstillet på forsvar mod russerne. Når de nu - dersom de altså havde fået fat i radiomeddelelsen - erfarede, at vi i givet fald ville være at finde på russernes side, ville vi kunne risikere, at der pludselig indlededes en tysk aktion mod vore små styrker, der endog på det tidspunkt ikke var samlede, men lå splittede i mindre grupper i Rønnes omegn efter den bratte evakuering om formiddagen. Selvom vi var indforstået med ordren, fandt vi dog situationen uholdbar, og da vi erfarede, at luftværnet havde fået etableret en telefonforbindelse til København fra Åbygård i Nyker, tog jeg derhen og forklarede ved en opringning krigsministeriet situationen, idet jeg foreslog, at vi - for at dække ryggen - pr. radio skulle tilsende generalkommandoen en melding gående ud på, at vi grundet på de betydelige civile hjælpeopgaver efter bombardementerne kun kunne påtage os civile opgaver, hvorfor

vi udbad os ny forholdsordre. Hvis tyskerne i radioen hørte dette, ville det muligvis kunne neutralisere virkningen af Radio ordren fra generalkommandoen. Samtidig ville det naturligvis ikke bevirke, at vi i praksis undlod at følge forholdsordre nr. 1. Beskeden fra København lød imidlertid på, at forholdsordre nr. 1 skulle opretholdes, men at vi kunne gå under jorden, dersom ledelsen skønnede det nødvendigt. Med denne ordre begav jeg mig skyndsomst tilbage til hovedkvarteret i Nyker Præstegård med den tanke at undersøge muligheden for hurtigt at få vore folk samlet og trække dem ind i Almindingen for at gå i dækning der, til den forventede russiske invasion kom, hvorefter vi i henhold til ordren kunne gå i aktion sammen med russerne.

Men ved ankomsten til Præstegården viste det sig, at alle problemer havde løst sig af sig selv. Tyskerne havde kapitulert! Dette var gået således til, at en general, der var blandt de tyske tropper, der var kommet østfra, havde afsat kommandanten, kaptajn v. Kamptz, selv overtaget kommandoen og foretaget kapitulationen. - Om aftenen flyttedes modstandsbevægelsens hovedkvarter tilbage til rådhuset i Rønne.

Russerne kommer.

Dagen efter - onsdag den 9. maj - kom russerne. Frihedskæmperne var straks sat ind på hjælpearbejde og vagttjeneste. Med direktør Lyngby, Dams Hotel, der ligeledes var vendt tilbage til byen, var der truffet en aftale om bespisning af mandskabet. Ved middagstid indløb fra vor vagt på Rønne Havn meddelelse om, at nogle hurtigbåde var løbet ind i havnen med russiske tropper. Det var i første omgang kun en lille styrke på et par hundrede mand. Regionschef Jørgensen og jeg tog omgående til havnen og henvendte os til de russiske befalingsmænd, der stod i en lille klynge foran soldaterne, og meddelte, at vi i henhold til forholdsordre fra den danske generalkommando meldte os til samarbejde. Russerne gjorde straks brug af vor assistance, idet de anmodede os om at fremskaffe nogle biler, da deres første ønske var at tale med den tyske kommandant. Amtmanden, der kort efter kom til stede, fik ligeledes at vide, at man ville forhandle med tyskerne før noget andet. Vi vendte derefter tilbage til rådhuset, hvor der blev gjort anstalter til en officiel modtagelse. Amtmanden, Lokalkomiteén, borgmesteren og enkelte andre samledes i byrådsalen for der at modtage russerne. Ved 14-tiden kom der bud om, at russerne ønskede at se lederen af

modstandsstyrkerne, hvorefter løjtnant Jørgensen og jeg atter tog til havnen. Vi havde i mellemtiden fået forbindelse med den tidligere nævnte fru dr. Kofod, der elskværdigt havde indvilget i at være tolk. Ved ankomsten til havnen ønskede man en mand til at anvise russerne kvarterer, ligesom man anmodede os om at sørge for, at de fik forplejning. Mens regionschefen blev hos russerne for at kunne deltage i den officielle modtagelse, der fandt sted lidt senere på dagen, tog jeg med en russisk officer rundt i byen for at se på egnede kvarterer. For ikke at få flere ejendomme unddraget byens eget brug, end det på forhånd var tilfældet gennem de tyske beslaglæggelser, viste jeg fortrinsvis russerne steder, hvor tyskerne havde kvarter. Russerne bestemte sig til at flytte ind på Missionshotellet i Rønne og De gamles Hjem, og de derboende tyskere fik ordre til at være ude inden aften. Med hensyn til forplejningen af de russiske soldater, til disse selv kunne få arrangeret sig, ordnedes det således, at hotelejer Lyngby også påtog sig denne opgave.

Om Eftermiddagen indtraf en uheldig episode. Russerne, der åbenbart straks fra det første øjeblik anerkendte modstandsbevægelsen som en »allieret«, anmodede regionschefen om at sørge for en bevogtning af flyvepladsen, hvor der endnu stod nogle tyske maskiner, og gjorde ham ansvarlig for, at de ikke forsvandt, men ulykken ville, at nogle tyske desertører fløj med flere af maskinerne, inden han havde mulighed for at nå at få den danske vagt sendt til flyvepladsen. Det var et hændeligt uheld, og det lykkedes også at få russerne til at forstå dette.

Der blev derpå sat vagt ved de tre maskiner, der endnu var tilbage på pladsen. Om aftenen henvendte et par officerer fra den tidligere tyske flyveplads vagt, der stadig havde kvarter i en lille bygning ved flyvepladsen, sig til russerne og meddelte, at de havde grund til at befrygte, at desertører havde til hensigt ved et kup at bemægtige sig også de tre resterende maskiner. Russerne, der af deres endnu små styrker var nødt til at have en del samlet ved deres hovedkvarter inde i byen, anmodede frihedsbevægelsen om at stille med alt disponibelt mandskab til en udrykning til flyvepladsen. Der blev i hast samlet en del af vort mandskab, ligesom lastbiler og personbiler blev fremskaffet, og i den mørke aften fyldtes disse biler af frihedskæmpere og russiske marinesoldater og russiske infanterister imellem hinanden. Derpå gik det med slukkede lanterner ud mod flyvepladsen, der omringedes af de dansk-russiske styrker, således at de skiftevis tog hvert andet afsnit.

Senere på aftenen blev et feltråb uddelt, så man i mørket kunne skelne, om det var ven eller fjende. Feltråbet var den første aften »Kiev«.

Mens de egentlige militære ledere havde organisationen af mandskabet omkring flyvepladsen, fulgte jeg med den russiske leder af aktionen, kaptajn Loginoff, ind i det tyske vagtlokale, hvor han foretog forskellige afhøringer. Der skulle derefter skaffes en tysk oberst til veje. Til at finde ham udsendtes en lille patrouille bestående af to russiske marineinfanterister og to danske frihedskæmpere med en tysk soldat som vejviser til at identificere den pågældende befalingsmand, der en halv times tid efter blev indbragt i vagten. Senere skulle atter en patrouille udsendes med lignende formål. Også her blev patrouillen sammensat af lige mange fra dansk og russisk side, et udtryk, synes jeg, for den russiske tillid til og anerkendelse af »de danske partisaner«, som de kaldte os. Aftenen forløb i øvrigt uden tyske kupforsøg, og ved 2-tiden om natten tog vi hjem, men efterlod en betydelig vagt - udelukkende dansk - på pladsen. Vagten blev på et senere tidspunkt blandet dansk-russisk.

Det er i det hele taget karakteristisk for denne første tid af russernes tilstedeværelse, i hvor høj grad de viste modstandsbevægelsen tillid. Med frihedskæmpernes armbind kunne man frit passere ud og ind af deres afspærringer. Da Rønne Havn til at begynde med skulle bevogtes, skete det således, at russerne overtog nogle afsnit til bevogtning, Danskerne andre afsnit. På en udrykning til Sandvig i anledning af nogle tyske flygtningeskibe ønskede den russiske officer dansk ledsagelse, for at også vi kunne være repræsenteret.

De meget store opgaver, der i disse dage blev pålagt modstandsbevægelsens mandskab, gjorde, at disse havde det meget drøjt. Den lille styrke måtte udnyttes til det yderste med i virkeligheden uforsvarligt lange vagter og praktisk talt uden hvilepauser, og det blev nødvendigt på en eller anden måde at få forstærkning. Vi sendte derfor til København melding om situationen og anmodede om, at frihedskæmpere fra København eller eventuelt brigadefolk blev sendt til vor assistance. I stedet besluttede man i generalkommandoen at skaffe afløsning ad anden vej, idet man gav besked om, at der kunne indkaldes så meget mandskab af Bornholms Værn - altså af det regulære værnepligtige mandskab -, som vi måtte have brug for, og at dette mandskab skulle være underlagt modstandsbevægelsen.

Dette skete omgående. Vi sørgede først for at notificere det for rus-

Frihedsbevægelsens blad, der udkom i de dage, de bornholmske dagblade på grund af bombeskader måtte ligge stille.

Russiske soldater nyder en stiltfærdig hvilepause, som en af dem udfylder med musik.

serne, for at disse ikke skulle få det indtryk, at det var en forholdsregel vendt mod dem, men tværtimod, at det var for bedre at kunne efterkomme ønskerne fra russisk side om støtte til forskellige opgaver. Russerne anerkendte uden nogensomhelst modvilje det trufne skridt, samt at disse soldater ville blive »uniformeret« med armbind. Da vi samtidig anmodede russerne om også at skaffe os våben til dette mandskab, stillede de beslaglagte tyske rifler til vor rådighed i fornødent omfang. Samarbejdet med russerne, der imidlertid voksede i tal ved ankomsten af transporter fra Kolberg, gik fortsat gnidningsløst. Bornholms Værns mandskab, der blev indkvarteret på Bornholms Amtssygehus, gled uden vanskeligheder ind i deres opgaver. Der blev etableret dansk-russiske politipatrouiller for at kunne gribe ind overfor begge nationaliteter. Frihedskæmperne deltog i afvæbningen af de tyske grupper og i den efterfølgende finkæmning af øen. Ligeledes gjordes der fra modstandsbevægelsens side i samarbejde med forskellige konsulere et arbejde for at udskille de krigsfanger, der var af ikke-tysk nationalitet, i særlige lejre for at skaffe dem bedre vilkår, end krigsfanger i almindelighed må nøjes med. Russerne så med al velvilje på dette arbejde. De pågældende blev dog senere sendt til Tyskland som de andre tyske soldater, men man erklærede, at deres forhold der ville blive nærmere undersøgt for at konstatere, hvilke af disse udlændinge - franskmænd fra Alsace-Lorraine, hollændere og letlændere - der var tvangsindlagte i den tyske armé, og hvilke der havde meldt sig frivilligt, hvilket naturligvis gør en ikke uvæsentlig forskel i den måde, man vil bedømme dem på. Russerne begyndte meget hurtigt borttransporteringen af tyskerne, der foregik i et forbavsende tempo. De samarbejdede herom med amtet og de trafikale myndigheder, hvorfor dette lå udenfor modstandsbevægelsens domæne.

Det ville i øvrigt føre for vidt i enkeltheder at omtale alle de mangede opgaver, der i disse dage tilfaldt modstandsbevægelsen. En enkelt ting skal lige nævnes endnu. I samråd med luftværnsmyndighederne besluttedes det hurtigst muligt at få den evakuerede befolkning tilbage til Rønne, således at folk atter kunne tage deres forladte boliger i besiddelse og selv have opsyn med deres ejendele. Da russerne imidlertid så længe, der endnu var tyske flygtninge, opretholdt en meget skarp vagtjeneste om natten, fandt vi det rigtigst at beordre spærretid nogle aftener for at undgå episoder som følge af misforståelser. Man kunne let forestille sig, at russerne ville have svært ved at skelne danske

borgere fra civilklædte tyskere, da sprogproblemet vanskeliggjorde for ikke at sige udelukkede gensidige forklaringer. Vi gjorde så yderligere det, at vi lånte sådanne personer - brandmandskab og lignende, som skulle være ude om natten - frihedskæmpernes armbind, som russerne kendte og respekterede, eller gav de pågældende frihedskæmpervagt med. Frihedskæmperne fik desuden hver aften udleveret feltråb, som det dog til tider kunne være vanskeligt for danske tunger at udtale, så en russer kunne forstå det.

Såsnart tyskerne i det store og hele var samlet sammen, ophævedes spærretiden igen. En lille særlig opgave, frihedsbevægelsen påtog sig, var udsendelsen af oplysninger til befolkningen gennem et lille blad, der først hed »Meddelelser«, senere »Frihedsbladet«. Det udkom i de dage, da de bornholmske dagblade lå stille efter bombardementerne, mens den fornødne oprydning fandt sted.

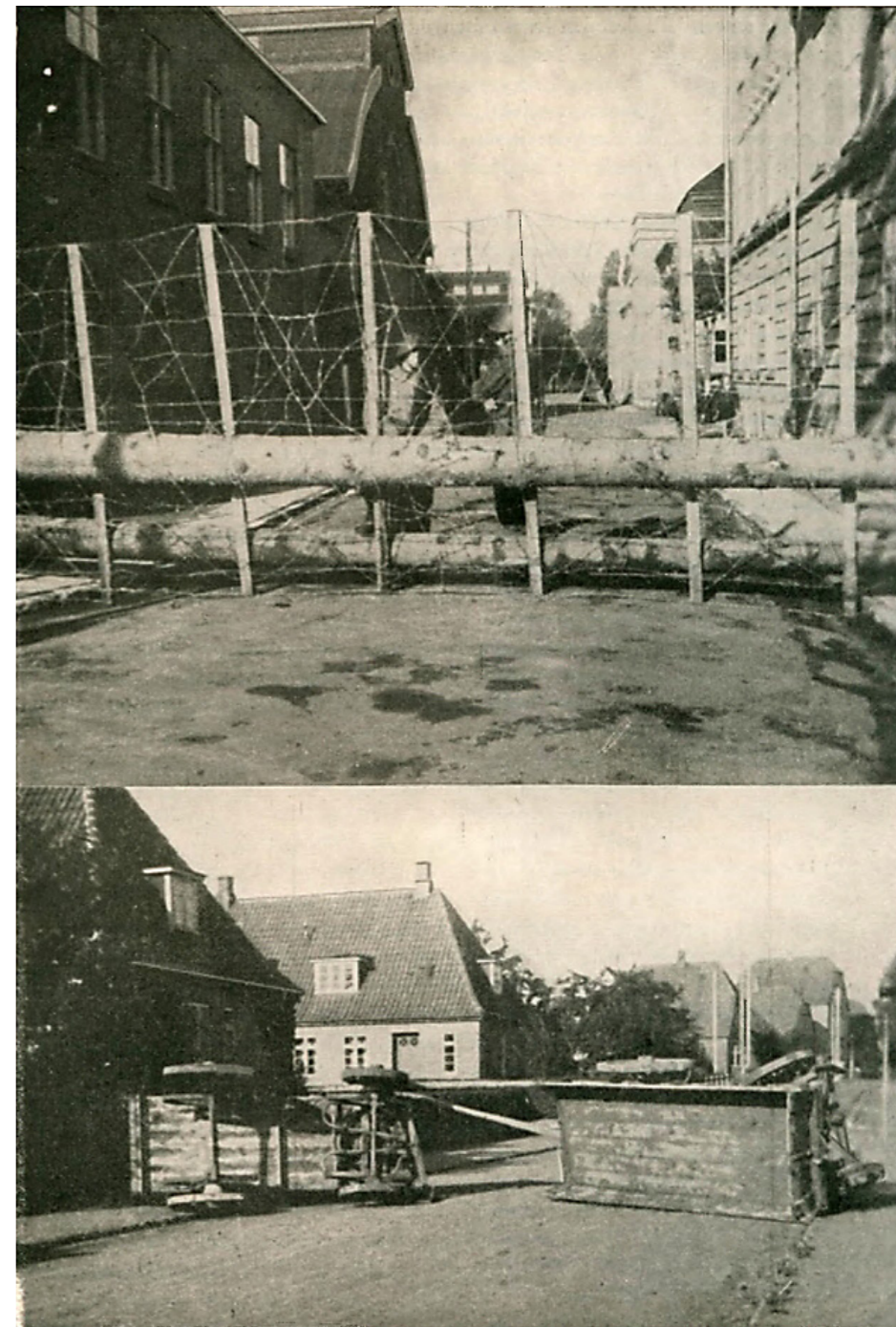
Få dage efter russernes ankomst indbød lederen af flyvepladsaktionen et bredt udsnit af modstandsbevægelsens tillidsmænd fra hele øen til en sammenkomst på Dams Hotel, hvor han takkede for samarbejdet i de første vanskelige dage og blandt andet udtalte, at han i Moskva havde fået at vide, at »de danske partisaner kunne man stole på«.

Der er for mig ingen tvivl om, at det for Bornholm havde sin meget store betydning, at der stod en lille frihedskæmperhær på øen den dag, russerne kom, og at et samarbejde etableredes på den måde, som det skete, på alle militære områder, idet russernes interesse for den danske modstandsbevægelse var evident, og idet de på forhånd var indstillet på at vise en sådan bevægelses folk fuld tillid.

Da dette værks ramme begrænser skildringen til selve modstandskampen, vil det være på sin plads at afslutte beretningen med disse sidste oplysninger om modstandsbevægelsens virke i den første tid efter kapitulationen, til tyskerne var fjernet fra Bornholm. I den kommende tid begyndte man en hurtig afvikling af modstandsbevægelsen, idet Bornholms Værn mere og mere overtog de militære opgaver, og forbindelsen med russerne ret hurtig gik mere og mere over til amtet.

Lørdag d. 16. marts 1946 kom meddelelsen om, at russerne atter forlod Bornholm. Den 5. april 1946 forlod den sidste russer under salutskud fra danske og russiske krigsskibe øen, hvor Dannebrog nu vajer over regulære danske tropper. Det er atter landets egne sønner, der bevogter grænseøen mod øst.

Både ved kasernen og ude i byens gader blev der, bygget barrikader den 29. august 1943.

Modstandsbevægelsen i Holbæk amt

Af redaktør Jørgen Antonsen

Lndtil den 29. august 1943 var Holbæk og omegn fri for tyske soldater og tyske befæstningsanlæg. Der var fire byer her i landet, der blev anerkendt som danske garnisonsbyer, heriblandt Holbæk, og vore egne jenser blev tilstået et vist område af omegnen, hvor tyske soldater kun måtte komme på gennemrejse. Den 9. april 1940 om eftermiddagen kom en tysk afdeling hertil og slog sig ned på Søndre Skole, men kun for en enkelt nat. Garnisonen, hvis lommandant var den meget populære oberst C. D. O. Lunn, modtog også en kort visit, og han blev afkrævet nøglerne til ammunitionsdepoterne, men erklærede, at dem havde han ingen bemyndigelse til at udlevere, og derved blev det.

Men dette, at byen beholdt sin danske garnison, betød naturligvis, at den aktive modstandsbevægelse ikke fik lejlighed til at træde frem så tidligt som andre steder. Til gengæld blev sindene godt beredt. Der blev holdt mange lukkede informationsmøder, og såvel Ringens som Dansk Ungdomssamvirkes »fortrolige meddelelser« blev - med lokale tilføjelser - duplikeret og udsendt i stort antal over det meste af amtet. Ringens lokale kredse kan datere deres start fra et møde, der blev holdt i Holbæk i juni 1942.

Størst betydning for den almindelige stemning til gunst for aktiv modstand fik dog nok oberst Lunn, der førte dansk tale ved en række møder i by og på land. Som et vidnesbyrd om den samlende evne, han lagde for dagen, gik en deputation fra de betydende foreningsledere i by og opland til kongen og den kommanderende general for at opnå forlængelse af oberstens tjenestetid udover den lovmæssige aldersgrænse, da denne indtraf ved nytårstid 1942. Det lod sig af principielle grunde ikke gøre, men obersten blev ved sin fratreden hyldet

ved en fest, hvis deltagere fyldte to store sale. Han fortsatte sin utrættelige foredragsvirksomhed og var i øvrigt aktiv på adskillige områder. To gange var han fængslet af tyskerne, men de kunne intet overbevise ham om.

Terrænporten blev taget op som en forberedelse til modstandskampen, først i Sct. Georgsgildet i marts 1941 og senere i Holbæk Terrænsportsforening, hvis aktive medlemmer alle som en viste sig at stå i rækkerne af frihedskæmpere den 5. maj 1945. De dannede sammen med medlemmerne fra skytteforeningen og fra arbejdergrupperne kernen i de aktive grupper. De illegale blade havde alle deres meddelere og uddelere i byen, og fremvisningen af illegale film blev heller ikke forsømt. Ude i Tølløse blev dannet en lille gruppe modstandsfolk på et meget tidligt tidspunkt. Nogle løbesedler med agitation mod nazistiske møder blev begyndelsen til den senere illegale bladvirksomhed på egnen.

En lille forsmag på sabotagen fik Holbæk i begyndelsen af juni 1943, da en københavnsk kommunistgruppe forsøgte at afbrænde Hørskætteriet. De 5 frihedskæmpere blev opdaget af sabotagevagter, blev beskydt og tog flugten i en sejlbåd op gennem Isefjorden til Kulhus, hvorfra de fire fortsatte ind over land, men blev taget af det danske politi. Den femte lå død i båden. Han var ramt i hoften, antagelig af sabotagevagten, og var død af en kugle i tindingen. Han havde sikkert skudt sig selv.

De fire, der blev taget af politiet, blev senere lempet ud fra Vestre Fængsel, men faldt, så vidt vides, senere i frihedskampen i København.

Affæren gav i øvrigt også anledning til et par anholdelser i Holbæk. En af arbejdergruppens ledere, Alfred Jacobsen, Klosterstræde 8, sad indespærret fra 8. juni til oktober 1943, sigtet for at have huset sabotørerne.

Tyskerne udeblev den 29. august 1943.

Så kom begivenhederne den 28. og 29. august 1943. Oberst E. Råbye havde afløst oberst Lunn som garnisonskommandant og ledede forberedelserne til at tage imod den kritiske situation. Kl. 16 om eftermiddagen den 28. bliver der udsendt officerspatruljer ad Roskilde-, Slagelse- og Ringsted vejene. Styrkerne i baraklejren på Fælled rykker ind

på Kasernen, og alt gøres klart til forsvar. Der udleveres ammunition, og der hviles med tøj på. Kl. 4 om morgenen meddeler Sjællandske Division om kampe i København, og garnisonskommandanten alarmerer og besætter kasernen til forsvar. Der sendes patruljer ud i den nærmeste omegn. Imidlertid afbrydes forbindelsen med division og generalkommando, men Statens civile Luftværns Kommandocentral i København giver yderligere orientering og meddeler, at orlogsværftet er besat af tyskere, og at også Næstved Kaserne er besat efter en kort kamp. Det er umuligt at få forbindelse med Roskilde og Ringsted, men officerspatruljerne på vejene melder stadig, at intet er observeret.

Da det ved 5,30 tiden er blevet lyst, lægges forsvaret af kasernen frem i fortærrænet af hensyn til faren fra luften. Styrkerne deles i tre grupper. Samtidig udstedes ekstraordinære indkaldelsesordrer til værnepligtige i Holbæk og omegn. Ca. 20 når at blive iklædt, og samtidig melder sig adskillige frivillige. Der er livlig aktivitet overalt. Vejtræer fældes for at spærre Roskildevej, og der bygges barrikader overalt. Befolkningen er levende med og sørger for morgenkaffe til soldaterne.

Kl. 6,45 kommer der melding om, at en tysk kolonne er undervejs ad Ringsted vejen mod Holbæk, og oberst Råbye tager ud til den truede gruppe, men meldingen viser sig at være falsk alarm. Da obersten når tilbage til kasernen, får han melding om, at amtmand Jonquiéres har telefoneret og meddelt, at byens borgere ikke kan indse nytten af at sætte sig til modværge, hvorfor han henstiller at opgive kamp. En politibetjent overbringer lidt senere anmodningen i skriftlig udformning, underskrevet af amtmanden, borgmester Alfred Hansen og politimester Rosen. Oberst Råbye afslår anmodningen.

Men tiden går, og der kommer ingen tyskere. Der indløber efterretninger om, at tyskerne efterhånden er herrer overalt. Kl. 8,10 kommer politiet med opråb fra den tyske overkommando, undertegnet af Thune Jacobsen og modtaget på fjernskriver. Ti minutter senere kommer opråbet i radioen. Endelig kl. 8,30 giver oberst Råbye ordre til at rykke til kasernen, og dermed er samtidig planerne om modstand opgivet. Motiveringen er den, at modstand efter dette tidspunkt vil betyde uberegtigede ofre af danske menneskeliv og skærpelse af kursen mod det danske folk.

Oberstens beslutning udløste en storm af skuffelse både hos befalingsmænd og det menige mandskab, og i de følgende timer var det så

som så med disciplinen. Adskillige fik udløsning for harmen ved at ødelægge våben og materiel, andre udleverede rask væk af hærens beholdninger til alle de mange, der strømmede til. En deling, der på vej til kasernen kom ned ad Smedelundsgade, lagde geværene ud på kørebanen foran lastbilerne. En 36 mm kanon blev ganske roligt efterladt ved arbejdsanstalten. Det var intet særsyn, at 12 års drenge løb rundt med håndgranater eller andre farlige ting.

Først kl. 17,40 kom de tyske besættelsestropper, et enkelt kompagni på 150-200 mand. Garnisonens styrke var på ca. 1100 befalingsmænd og menige.

Kaptajn med mandskab til Sverige.

Kapitulationen uden kamp havde til følge, at kaptajn Brøndum med sit mandskab, ca. 70 mand, på motorvogne tog af sted fra byen. Efter et besøg hos oberst Lunn på Knabstrup Hovedgård tog hele styrken op gennem Hornsherred og videre til Gilleleje, hvor en mindre damper blev kapret. Med den gik turen til Sverige, hvor adskillige indtrådte i brigaden. Kaptajn Brøndum kom senere illegalt til København og indtrådte i en Holger Danske gruppe. Det gælder i øvrigt mange af garnisonens befalingsmænd, at de på udmærket måde kom til at deltage i frihedskampen rundt i landet.

Militæret havde udlagt store depoter til brug for frihedskampen, bl.a. på gårdene Sophienholm, Dragsholm og Toftholm, men tyskerne fik underretning herom og hentede våben, ammunition og udrustning til tre kompagnier. I den følgende tid gik det stærkt med afsendelsen af det militære materiel. Først gik garnisonens heste i jernbanevogne til Køningsberg, senere fulgte kanonerne efter til samme adresse, flere vognladninger gasmasker gik til Kassel o.s.v. Igennem måneder afsendtes hver dag flere vognladninger. Om det så var de gamle hestesko, blev de læsset på jernbanevogne og sendt til Tyskland. Denne udplyndring vakte for alvor harme og bidrog stærkt til at skabe den rette ånd til modstandskampen.

»Niels Juel«s forsøg på at nå Sverige.

Også artilleriskibet »Niels Juel«s skæbne kom til at spille en rolle i den henseende. Det havde i dagene forud været på øvelsestogt i Isefjord og gik til kaj i Holbæk den 27. august. Da var begivenhederne allerede i

»Niels Juel«'s færd i Isefjorden den 29. august 1943. Tyske flyverbomber sender vandkaskader op omkring skibet. Billedet er taget om bord på Fyrinspektionskibet »Absalon«.

fuld gang, og der blev givet ordre til »skærpet beredskab« samme dags aften. Det betød, at der blev tændt op under alle kedler, så der kunne afsejles med øjeblikkelig varsel. Foreløbig måtte mandskabet dog nøjes med rygter, men lørdag eftermiddag gik to af underkvartermestrene til chefen, kommandørkaptajn Westermann, og anmodede om at få situationen klarlagt. De tyske krav blev oplæst, der blev givet et par kommentarer i tilgift, og ordren lød på, at skibets mandskab, hvis det blev nødvendigt, skulle forsvare de danske rettigheder med alle midler.

Søndag morgen kl. 4 kom endelig ordren »klart skib«. På et øjeblik var alle kanonerne besat, og »Niels Juel« parat til at af gå. Men det var buldrende mørkt, og søen var ikke rolig, så der måtte ventes på slæbebåd for at få skibet fra kaj og ud gennem den smalle, gravede rende, der fører fra havnen ud i Isefjorden. Derved gik kostbar tid tabt, og »Niels Juel« var ikke nået langt ud i fjorden, før det første tyske luftfartøj blev observeret. Dets opgave har sikkert været at holde udvig med skibets bevægelser.

Sejladsen gik dog uforstyrret til udfor Hundested. Her modtog man pludselig forskellige meldinger: om at tyskerne havde udlagt miner

hele natten over indsejlingen til fjorden, at der var stærke søstridskræfter udenfor, og at der ville komme en dansk søofficer med nærmere ordrer fra København. Alle disse meldinger var falske, og det blev omsider besluttet at forcere spærringen 400 meter fra land. Men pludselig kom et bombeangreb fra luften. En Heinkel bombemaskine susede ned over skibet og bestrøg dækket med rekylgeværer og maskinkanoner. Andre bombemaskiner fulgte efter, og der faldt store bomber i så kort afstand fra skibet, at det udsattes for svære rystelser. Skønt der så at sige ikke var til at være på dækket, gjorde mandskabet med mod og ildhu sin pligt og leverede et pragtfuldt forsvar. Et af de angribende luftfartøjer styrtede brændende ned i fjorden, og fra land så man endnu et par flyvemaskiner styrtede ned eller nødlande. Fem mand af besætningen såredes, og artillerikvartermester H. E. Andreasen, der fik et skud i maven, afgik senere ved døden.

Efter de tyske luftangreb var »Niels Juel« så beskadiget, at det ville være en halvløs gerning at prøve at nå Sverige. Chefen besluttede derfor at sætte skibet på grund i Nykøbing Bugten. Det lykkedes. Med 18 knobs fart gik det ind på en lerbanke, og alt imens havde mandskabet travlt med at kaste alt overbord, der kunne være af værdi. Da skibet stod på grunden, blev bundventilerne også taget og kastet over bord, så skibet sank og sugede sig dybt ned i grunden.

Hurtigst muligt blev de sårede sejlet i land og modtaget med åbne arme på Nykøbing Sygehus. Derefter samlede chefen hele mandskabet på dækket, og chefen kom op i tjenesteuniform med ordner. Han var meget bevæget og udtalte: »Det er mig befalet at overgive skibet og stryge flaget. Vore fjender overtager skibet, nu er de vore fjender efter dette overfald«. Så halede man flaget ned, ikke et øje var tørt. Derefter blev »Kong Kristian« sunget. Chefen og 1. mester gik ombord i en tysk motortorpedobåd og sejlede af sted, mens alle blottede hovederne. Kort efter blev det resterende mandskab ført til Grønnehavehus og interneret der. Nykøbing by overtog bospisningen. Og de raske marinere fik deres første måltid kl. 18 mandag. Interneringen i Nykøbing varede til torsdag. Kvartermester Andreasen var netop denne formiddag afgået ved døden, og befalingsmændene fik inden afrejsen lov at hilse ham på båren. Da de kom ud fra sygehuset og gik gennem byen, fik de blomster, og hyldesttilkendegivelser lød til dem, skønt de var eskorteret af maskinpistolbevæbnede vagter. Hyldesten varede ved helt til

København, et vidnesbyrd om, at »Niels Juel«s sidste kamp ikke havde været helt forgæves.

Faldskærmsfolk og våbenmodtagelser

Nogle af de første faldskærmsfolk, der kom ned, landede på Herregården Aggersvold ved Jyderup. Den først planlagte landing måtte opgives, fordi modtageren, hr. Borch Johansen, der skulle komme fra København, led havari undervejs, men den 17. april 1942 gik alt forholdsvis planmæssigt. Landingens skete ved midnatstid. Det var Chr. Michael Rottbøll, der landede, ledsaget af to radiotelegrafister, hovmester Johannesen og styrmand Max Mikkelsen. Rottbøll klarede sig fint, hvorimod Johannesen havnede i en trægruppe og slog hovedet voldsomt. De kom dog begge bort efter forgæves at have ledt efter Mikkelsen. Denne var besvimet ved faldet, men kom til sig selv, gik til Jyderup og tog med toget til København. Han var den eneste af dem, der overlevede frihedskampen, men han nåede at prøve Sachsenhausen, Flossenburg og Dachau. De to øvrige blev efter at have udført et strålende organisationsarbejde et bytte for tyskerne. Blandt andre faldskærmsfolk, der landede ved Jyderup, kan nævnes søløjtnant Thomas Sneum.

Endnu inden modtagningen var organiseret lokalt, kom der flere sendinger ned fra luften. Holbæk amt var velegnet som følge af de store gårde, de store skove og de forholdsvis ubeboede strækninger. Afstanden fra København var også passende. En københavner gruppe ventede hele natten til den 11. december 1943 forgæves på en sending på Kattrup ydermarker. Den havde hovedkvarter på Vesterbygård hos godsejer Fonnesbech-Wulff. Men denne nat ventede den forgæves. Den engelske maskine kom i kamp med 2 tyske jagere, der blev skudt ned, men måtte selv nødlande på Bonderup. En faldskærmsmand, den senere så bekendte Flemming B. Muus, der skulle have været sat af omkring Skjoldnæsholm, kom efter dramatiske oplevelser via Sorø til København, fire mand af besætningen nåede helt op i Hornsherred, men blev her angivet til tyskerne, mens endelig de sidste tre mand kom i gode hænder hos boelsmand Krügermeier i Marup ved Tølløse, hvor grev Scheel, Ryegård, fik dem afhentet til viderebefordring til England.

De første våben til militærgrupper i Holbæk kom pr. jernbane fra

»Maskinfabrikken Pola« i Hellerup i august 1944. Af første sending kom dog kun ammunitionen. 21 maskinpistoler var blevet væk undervejs. De sidste sendinger kom i god behold hertil. Kort tid efter kom der også våben fra modtagelser i Midtsjælland. Dansk-canadieren Dilling Hansen (»Super« eller »Ingeniør Nielsen«), var leder af en fordelingsgruppe, der opererede fra Sønderstrup Sæbefabrik ved Tølløse. Her passerede i tusindvis af maskinpistoler og mængder af sprængstof. Englænderne nedkastede våbnene om natten, bl.a. ved Tissø, Borup og Hvalsø, og senderne blev bevogtet af 50 skarpt bevæbnede mænd, indtil afhentegruppen næste dag kørte ud og hentede våbnene på lastbiler fra Holbæk. Igennem lang tid var senderne kommet regelmæssigt, og alt gik godt, skønt der ustandselig var landevejsrazziaer. Våbnene blev bragt ind på fabrikken, og samme nat, som de var hentet, blev de pakket ned i camouflagedkasser. Alle i huset, fabrikant Chr. Hansen med hustru og voksne børn, ja selv husassistenterne var med, og efter omladningen blev kasserne kørt til centralerne på hele Sjælland og Lolland-Falster. For Holbæk amts vedkommende var det hos godsejer Treschow, Toftholm, der senere blev taget og sendt i koncentrationslejr.

Den 25. oktober 1944 gik det galt. En lastbil med to tons maskinpistoler punkterede, og Falck fra Ringsted måtte tilkaldes. Samtidig kom seks schalburgfolk til. Bilens fører, mekaniker i hæren, K. H. Larsen, (Holbæk) undslap og løb de mange kilometer til fabriken for at advare. Det var nødvendigt, for der lå undtagelsesvis 3 tons våben og en mængde sprængstof på lager. Det blev ført bort, inden tyskerne ankom den næste dag og anholdt såvel fabrikanten som hans svoger Dilling Hansen. De måtte døje krigens sidste 6 måneder i tyske fængsler og koncentrationslejre. Sønderstrup Sæbefabrik, der repræsenterede en værdi af godt 1 mill. kr., blev sprængt fuldstændig i luften den 17. november af den berygtede Peter gruppe med selveste Brøndum som ledende kraft. To købenske betjente blev taget på lastbilen og ført til Ringsted, hvor de blev mishandlet og pint i umenneskelig grad. De var derfor blevet nødt til at røbe omladningsstedet. Sagen udviklede sig yderligere, idet Gestapo den 29. oktober om aftenen mødte op med stor udrykning i Holbæk og anholdt en af de daværende ledere af modstandsarbejdet, civilingeniør B. Egidiussen. Efter denne anholdelse gik turen til Holbæks forstad, Tåstrup, hvor der blev gjort forsøg på at an-

holde en af arbejdergruppernes ledere Hans Jacobsen, som imidlertid på den mest brutale måde blev skudt ned. Han faldt død om over vuggen, hvor hans lille barn lå. Egidiussen sad arresteret, dels i Vestre Fængsel og dels på Politigården lige til kapitulationen. Gestapo var også ude efter K. H. Larsen, men han reddede sig efter en dramatisk kagt over hustagene i Holbæk. Han var 7 gange efterstræbt af de tyske sporhunde, blev tilsidst hårdt såret, men slap alligevel bort og kom på Kalundborg Sygehus, hvor han lå, da befrielsens time slog.

Først i februar 1945 begyndte den lokale våbenmodtagelse direkte fra luften. Dette arbejde lededes af officiant F. O. Nielsen, og der kom adskillige sendinger i løbet af de næste par måneder, bl.a. i Vinskoven, ved Tølløse, på Kongsdal og på Sophienholm. En særlig spændende oplevelse var »Besættelsen« af Orø i Holbæk Fjord 2. påskedag, men her svigtede flyveren, som blev skudt ned over Nordsjælland.

Flere allierede flyvere, der var nødt til at nødlande, blev hjulpet til Sverige. En ung holbækker, den 16-årige Vagn Steen, faldt en dag bogstaveligt talt over en amerikansk flyver, Robert Brown fra Idaho, der havde måttet springe ud fra en Mustang jager, som var skudt i brand. Vagn fik flyveren velbeholden til Holbæk, og her blev der sørget for hans videre hjemrejse. Fra en engelsk flyver, der styrtede ned ved Søgård Alderdomshjem udenfor Holbæk, reddedes to flyvere, mens to dræbtes og to andre i såret tilstand faldt i tysk fangenskab. De to dræbte begravdes på Holbæk østre Kirkegård. På Tv. Merløse Kirkegård ligger to andre engelske flyvere begravet. De omkom efter bombeangrebet på Burmeister & Wain 27. januar 1943, idet deres Mosquito maskine fløj imod toppen af et træ. Borgere i Holbæk har lagt smukke mindestene på de fire grave.

Jødeforfølgelserne berørte kun i ringe grad Holbæk direkte, men gav dog anledning til adskillige transporter. En særlig aktiv gruppe på dette område udgjorde pastor Gelting-Hansen, Vallekilde, ingeniør P. Westergård, læge Schwartz-Nielsen og købmand Rasmussen, alle Snertinge.

Fra Holbæk Havn afgik en aften ombord i en finsk firmaster nogle og tyve jøder. De kom med tog fra København, blev indkvarteret hos borgere i byen og om aftenen ledsaget til skibet, hvor politiet uofficielt havde etableret vagt for at værne transporten mod tyskerne. Der var bygget »Hus« til flygtningene i trælasten, og i forrygende blæst stod

skibet Holbæk Fjord ud og nåede i god behold svensk territorialfarvand.

Aktionen mod politiet den 19. september 1944 gav ikke straks anledning til anholdelser i Holbæk. Først ved 18,30 tiden gik tyskerne i aktion, idet et par Kompagnier fra kasernen omringede rådhuset. Soldater gik i stilling med maskingeværer i omliggende gader, og bl.a. hele den socialdemokratiske byrådsgruppe med borgmester Alfred Hansen i spidsen var en tid indespærret. De tyske soldater fjernede alt af værdi fra hittegodsafdelingen og kriminalpolitiets koster lager. Først efter en måneds forløb kom der tysk politi til Holbæk, en halv snes mand fra feltgendarmeriet, der praktisk talt ikke blandede sig i danske forhold. Skete der anholdelser i byen, var det som regel Gestapo fra København eller fra Hundested, der var i aktion.

Næsten alle politimænd i Holbæk gik ind i illegale grupper, der sluttedes den lokale modstandsbevægelse. Politigruppens ledere var politibetjent Birkedal Christiansen og politifuldmægtig Bryderup Jensen.

I tyske fængsler og koncentrationslejre.

Foruden allerede nævnte har adskilligt flere måttet døje tyske fængsler og koncentrationslejre. Det gælder således kommunisterne Axel Hansen, Holbæk, Ingemann Berthelsen, Tølløse, og Chr. Rasmussen, Tølløse, der alle tre nåede hjem efter opholdet i Stutthof. Ti lærlinge fra skibsbyggeriet i Holbæk blev taget på Teknisk Skole under en razzia, der blev iscenesat, fordi en kvinde, der arbejdede for tyskerne, havde anmeldt, at lærlingene knuste hendes vinduesruder. En anden af tyskernes hjælpere, Vagn Jensen, bistod tyskerne med anholdelsen, der blev opretholdt en månedstid. Andre blev anholdt, sigtet for uddeling af illegale blade: cand. pharm. A. J. Tørring Jacobsen, konsulent Henrik Nielsen, købmand C. Zacho og overofficiant P. K. Jensen. De to førstnævnte sad i Frøslev lige til kapitulationen, de sidste slap med nogle ugers ophold på Politigården. Overofficiant P. K. Jensen var i øvrigt leder af et omfattende informationsarbejde for Ringens talrige grupper i Holbæk og omegn, leder af centralen for allierede flyvere og medlem af Frihedsrådets Lokalkomite. Officiant H. K. Nielsen, der var militær efterretningsmand, blev arresteret 1. september 1944 og kort efter sendt til tysk koncentrationslejr. Fotograf Chr. Meldgård sad arresteret en tid, blev løsladt og gik under jorden, da tyskerne for an-

den gang ville arrestere ham. Forvalter Tingleff, Hørbygård, der var forbindelsesled mellem amtsledelsen og Tuse Næs, var i en periode arresteret. En ung landarbejder, Peter Vilh. Gunner Andersen fra Tølløse, døde i Neuengamme.

Modstandsbevægelsens videre organisering.

I efteråret 1943 begyndte arbejdet på en fastere organisation i hele amtet, de aktive grupper med øjenlæge Diemar fra Dansk Samling og støberiarbejder Chr. Sørensen fra arbejdergrupperne som ledere, og de militære O-grupper under ledelse af kaptajn A. G. R. Oppermann. Dr. Diemar blev amtsleder, og da han måtte gå under jorden, afløstes han af fuldmægtig Roland Hansen. Også han måtte væk, hvorefter matros Charles Hansen, Kalundborg, trådte til. Samarbejdet mellem de to grupper af modstandsfolk blev dog først koordineret, da oberst Gabel-Jørgensen trådte til som militær amtsleder.

Følgende distriktskommandoer stod klar ved kapitulationen: Holbæk, stabsofficiant Thomsen, 841 mand, Kalundborg, kaptajn D. F. Petersen, 730 mand, Jyderup, kaptajn, hofjægermester Grüner, 280 mand, Skamlebæk, kaptajn Helmer Nielsen, 283 mand, og Nykøbing, landsretssagfører H. Gideon, 310 mand; i alt 2444 mand.

Der blev gjort et godt instruktionsarbejde i de aktive Holbæk grupper, hvor man bl.a. præsterede at holde skydeøvelser i den ene ende af byen, mens de tyske soldater øvede sig i den anden. Ledere var bl.a. driftsingeniør B. Egidiussen, officiant F. O. Nielsen, assistent Thomas Hougård og mekaniker K. H. Larsen.

Lokalkomiteen i Holbæk blev dannet i september 1944 på opfordring af Arthur Hansen fra Ringen. Den fik følgende sammensætning: Overofficiant P. K. Jensen fra Ringen, pastor M. Laurberg Jensen fra Frit Danmark, B. Egidiussen fra de væbnede styrker, prokurist Kjærsgård fra Dansk Samling og Poul Hyttel fra kommunisterne.

Fra de første år er endnu at nævne, at de landsomfattende folkestrejker også i Holbæk blev gennemført til punkt og prikke, og at den første egentlige nekrolog over pastor Kaj Munk blev udsendt illegalt fra Holbæk, forfattet af pastor Laurberg Jensen.

Folkeregistret i by og landkommuner blev ligesom andre steder hentet. I Holbæk skete det den 29. november 1944, og registret blev først anbragt på en landejendom, men senere med skatteinspektørens

bistand flyttet til et sikrere gemmested, hvorfra det kunne hentes ubeskadiget frem efter 5. maj 1945.

Pejlestationen i Vipperød sprænges i luften.

Nytåret 1945 blev skudt ind på virkningsfuld måde. Sabotører lagde efter et omhyggeligt forarbejde den tyske radiopejlestation ved Vipperød i ruiner. Der var 17 mand om foretagendet, 7 fra Hornsherred og 10 fra Holbæk under ledelse af daværende politibetjent Vagn Ledhus-Larsen. En del af Holbæk folkene var uøvede og tog først på aftenen ud på Ugerløse egnen, hvor man ved landevejen rejste et snestakit og lod begynderne fyre et par salver af mod det. Så mødtes man med Hornsherreds folkene ved Vipperød Planteskoles pakhus kl. 24, der blev udsat vagtposter på landevejen, og resten af gruppen gik ganske roligt op til pejlestationen, hvor hver mand fandt sin plads. Det var en let sag for de syv mand, der skulle foretage afvæbningen, at kravle over gærdet, da tyskerne var alt andet end vagtsomme. Der skulle være en vagt på pladsen, men han var gået ind i pejlerummet, og den anden vagt, der opholdt sig i udkigstårnet og kun skulle overvåge manden på jorden, sad og halvsov. Pludselig stod en frihedskæmper ved siden af ham og slog ham på skulderen med nogle ord om, at han skulle vågne op. Det gjorde manden. Han blev fuldstændig hysterisk. Han vrælede som en stukken gris, og under et håndgemæng tabte han en dansk håndgranat fra bæltet. Den blev anslået ved faldet og begyndte at hvisle. I løbet af få sekunder ville den altså eksplodere, men frihedskæmperen sparke den resolut ned fra tårnet, og tyskeren blev bragt til foreløbig tavshed. Ved spektaklet i tårnet og braget fra håndgranaten kom lederen frem i en af dørene, men da han så de væbnede sabotører, vendte han om og slog døren i. Han blev forfulgt, fik 4-5 maskinpistol projektiler gennem sine frakkeskøder og fik hænderne op. Samtidig løb andre sabotører ind i samlingsstuen, hvor tyskerne var ved at fejre nytårsgilde med snaps, vin og masser af madvarer på bordet. Gennem højtaleren lød Hitlers nytårstale, men nu blev hans tilhørere noget åndsfraværende. Kort efter stod alle tyskere under bevogtning på en skråning udenfor, mens frihedskæmperne tømte hele stationen for uniformer, tæpper, våben, ammunition og papirer. Kuppet viste sig senere endnu bedre, end hovedledelsen havde regnet med. Bl.a. blev fundet en oversigt over samtlige tyske pejlestationer i Danmark og adskillige fortro-

Branden efter sabotagen mod DDPAs tankanlæg ved Holbæk Havn søndag den 11. marts 1945.

lige oplysninger, der på rette Sted kom til at gøre god nytte. Stationen blev også fotograferet på kryds og på tværs, før der blev meldt klar til sprængning. Der var da anbragt 5 kg trotyl under hver af senderens tre transformatorer, og mandskabsbygningen var antændt ved hjælp af benzin. Hele aktionen fik et yderst vellykket forløb, og tyskerne rasede over den overrumpling, de havde været genstand for.

Med årsskiftet tog begivenhederne fart i Holbæk. Der blev hentet Remingtonskrivemaskiner på Centralskolen, og tyskerne beslaglagde rådhuset til tysk politistation. I denne måned fandt også de første likvidationer sted. En ung pige fra Allerup, der formodedes at sidde inde med visse oplysninger fra en likvidation i Roskilde, blev skudt ned i villakvarteret, og i Tølløse blev en rødhåret ung dame, der havde indlogeret sig på et pensionat, hentet en nat, og hendes lig blev senere fundet i Maglesø. Politiet er den dag i dag ikke helt klar over hendes identitet, men det er givet, at hun har optrådt som stikker flere steder i Holbæk opland.

Da tyskerne begyndte at interessere sig for kullageret på havnen, blev Handelskompagniets kulkran den 9. februar sprængt i luften. De store benzinlagre i DDPAs tankanlæg ved havnen havde sabotører allerede taget sig af. Her blev der i tiden fra maj 1944 til marts 1945 hentet ca. 20.000 liter benzin. Mestre for dette arbejde var Holbæk frihedskæmpere, der midlertidigt havde taget ophold hos den navnkundige gårdejer Gunnar Marboe på Strandgården ved Jægerspris. Der gik sære frasagn i byen om de flinke sabotører, der efter det første besøg sendte lagerforvalterens frue en æske chocolate med kortet: »De fem fra Benzintanken!« I marts kom der ordre til at sprænge hele tankanlægget i luften, og denne begivenhed fandt sted på den dejlige forårssøndag, den 11. marts. Bragene var ikke skrækkindjagende, men røgudviklingen helt overvældende, så branden blev det største folkeskuespil i byen i hele besættelsestiden. Hele Holbæk var på benene, og selv om tyskerne for rundt og konfiskerede en masse fotografiapparater, så blev dog røgmasserne forevige på talrige billeder.

Kort tid efter, den 23. marts, blev Muslingekogeriet Mytilus sprængt i luften. Sprængningerne foretoges i begge tilfælde af Holbæk frihedskæmpere, der fik lejlighed til at vise deres formåen også på dette område.

I god tid blev der gjort forberedelser til om fornødent at lægge jern-

banetrafikken hindringer i vejen. Officiant F. O. Nielsen blev ansat som ekstraskriver på Statsbanernes Godsekspedition og fik derved lejlighed til at være med ved opbygningen af en modstandsgruppe blandt jernbanemændene. Der blev holdt instruktionsmøder i kælderen under varehuset, og man havde et udmærket våbendepot mellem to lag loft over Godsekspeditionens kontor. Den første jernbanesabotage blev sat ind den 25. februar 1945 på banelinien mellem Hvalsø og Tølløse og var direkte rettet mod et tysk militærtog, der afsporede med 9 vogne. Heraf væltede tre personvogne ned ad dæmningen. Tyskerne i toget blev fuldstændig ville af raseri og anholdt omgående ca. 40 af egnens beboere, hvoraf nogle endda kom løbende for at hjælpe, idet de ikke var klar over, at sprængningen havde ramt et tysk tog. Senere blev endnu nogle af egnens beboere anholdt, og alle førtes til tyskernes hovedkvarter på Tølløse Højskole, hvor der holdtes forhør hele det næste døgn. En lille halv snes af de anholdte blev holdt i tysk fangenskab lige til kapitulationen, skønt ikke en af dem havde noget med attentatet at gøre.

Fra skærtorsdag den 29. marts og indtil hen imod kapitulationen foregik adskillige banesprængninger både øst og vest for Holbæk og på Odsherredsbanen. Formålet var i første række at få opbrugt statsbanernes reservedelslager, så det i givet fald ville være muligt at lukke helt for trafikken igennem længere tid. I et enkelt tilfælde var tyskerne ude efter sabotørerne, men kun med det resultat, at to tyske soldater blev skudt i benene.

Den 13. marts likvideredes en ondartet stikker, der havde opereret forskellige steder i Odsherred og Holbæk opland. Han havde i Holbæk truffet en arbejdsmand fra Hegnet og havde under et eller andet påskud lejet et værelse hos ham. I øvrigt havde manden tidligere været portner i Shellhuset, men var nu optaget af at skaffe underretning om våbenedkastninger. Han fik dog ikke lejlighed til at gøre ulykker i Holbæk. Han blev hentet en aften af håndfaste folk, og hans lig blev nogle dage senere fundet i et mosehul vest for Sophienholm.

Da seks tyskervenner førtes til Sverige.

En enestående tildragelse i frihedskampens historie var sikkert bortførelsen til Sverige af seks håndlangere for tyskerne. Det begyndte en lørdag aften i april måned med anholdelse af en bartender på en

af byens restaurationer og kort efter tilfangetagelsen af den berygtede stikker Vagn Jensen. Dramatisk var anholdelsen af en håndværker fra oplandet. Han trak sig tilbage til loftet og truede frihedskæmperne med et gevær, men det ville ikke fungere i det kritiske øjeblik. I løbet af aftenen fangede man de fem og førte dem til et sommerhus ved Løsserup Strand, hvor de holdtes fanget under streng bevogtning det første døgn. Den sjette mand blev taget på gaden søndag eftermiddag og straks ført til Rørvig, og hertil blev de øvrige fem bragt i en bil. Fiskeskipper Chr. Christensens båd »Dan 2« lå parat til med behørigt mandskab at føre de fangne til Sverige. Her toges de i forvaring, indtil de efter 5. maj kunne føres til rettergang i Holbæk.

Tyskernes sidste razzia i Holbæk fandt sted den 20. april, og den var - hvad der er opklaret efter kapitulationen - anlagt i den store målestok og forberedt af folk fra Birkedal Hansen gruppen. Heldigvis var flere af modstandsbevægelsens folk, som stod på listen, bl.a. politibetjentene Ledhus-Larsson og Jacobsen, ude på våbenmodtagelse, da Gestapo kom. Førstnævnte var ved at løbe i armene på et par Gestapo folk, men undslap efter en spændende flugt gennem byens krinkelkroge. I en lejlighed på Borchsvej havde Gestapo held med sig. Her overrumpledес politibetjent P. V. O. Christensen, der netop var i færd med at demonstrere en amerikansk karabin og en engelsk håndgranat for sin gruppe. De blev alle taget, og tyskerne stjal som ravne i lejligheden.

Så kom kapitulationsdagene. Det havde allerede i nogen tid været klart, at det hele var ved at gå i opløsning for den før. så overlegne tyske værnemagt. Nu så man også armeens svagere dele. Til Holbæk kom bl.a. store dele af de ungarske tropper, der var tvunget med i krigens sidste fase. De var ivrige aftagere af illegale blade, der var fremstillet specielt til dem. Men også de tyske soldater var modtagelige. Omkring 1. maj gik frihedskæmpere så vidt, at de åbenlyst uddelte flyveblade til soldaterne omkring Holbæk Kaserne. Det var dog ikke uden risiko, idet der naturligvis var fanatiske nazister iblandt, men i det store og hele var styrken demoraliseret, da kapitulationsbudskabet kom den 4. maj om aftenen, og frihedshæren var parat til at træde frem og overtage magten.

Frihedskæmperne i Holbæk amt var beredt på alle eventualiteter, også på en kampsituation. De forskellige kommandoposter blev besat, og mandskabet trænet så godt det lod sig gøre. I Butterup Præstegård

var oprettet en hemmelig radiosender »Ingrid« med overofficiant Tei-lov som chef. Denne sender korresponderede med en anden sender i amtet, på Skambækgården i Raklev, og havde til opgave at formidle meldingstjenesten til Jylland, såfremt de officielle radiostationer blev ødelagt.

Den danske magtovertagelse forløb i øvrigt uden vanskeligheder. Amtsleder, oberst Gabel-Jørgensen med kaptajn Oppermann og matros Charles Hansen ved sin side forestod de militære opgaver, mens bykomitéen med overofficiant P. K. Jensen som formand tilrettelagde udrensningsarbejdet. 30 mand af sabotagegruppen blev beordret til Ringsted for at deltage i stormen på Schalburg kasernen, hvis fane efter veludført arbejde blev hjemført i triumf, og andre frihedskæmpere fra Holbæk indlagde sig stor fortjeneste ved at anholde menneskedyret Henning Brøndum, der under dæknævnet Schindler var havnet på Mørkøv Jernbanestation efter en dramatisk flugt pr. bil gennem Sjælland. Også Kjeld Helweg-Larsen blev indfanget af frihedskæmpere i Holbæk.

Overrumplingsplan for Skamlebæk Radio.

Blandt generalkommandoens forholdsordrer til amtsledelsen var også den opgave i påkommende tilfælde at sikre sig radiostationerne i Kalundborg og Skamlebæk, såvidt muligt i intakt tilstand. Skamlebæk blev opgivet som den vigtigste af de to. På denne baggrund var det påtænkt at få opstillet en særlig styrke i Skamlebæk distriktet. Initiativet til at danne grupper i de enkelte sogne udgik fra landsretssagfører Gideon og overbetjent Bognæs, Nykøbing, og der blev ved amtsledelsens og de to mænds indsats etableret et samarbejde mellem Vig, Asnæs, Fårevejle, Vallekilde-Hørve og Svinninge sogne. Det var nogle af egnens bedste folk, der gik i spidsen. Der kan nævnes navne som gods-ejer Bøttger, Dragsholm, ingeniør Fynbo, Svinninge, gdr. Hans Trier Hansen, Vallekilde, dyrlæge Buttenschøn, Asnæs, og sognepræsterne Chr. Petersen, Vig, og Tage Morsing, Fårevejle. Grupperne havde dygtige militære instruktører, og kaptajn Helmer Nielsen, Holbæk, var distriktsleder.

Grupperne havde adskillige tyske arbejder at se på. Der blev bygget flyveplads på den udtørrede Siddinge Fjord ved Grevinge Skov, der blev påbegyndt en pansergrav, der skulle gå fra Sejerø Bugt til Siddin-

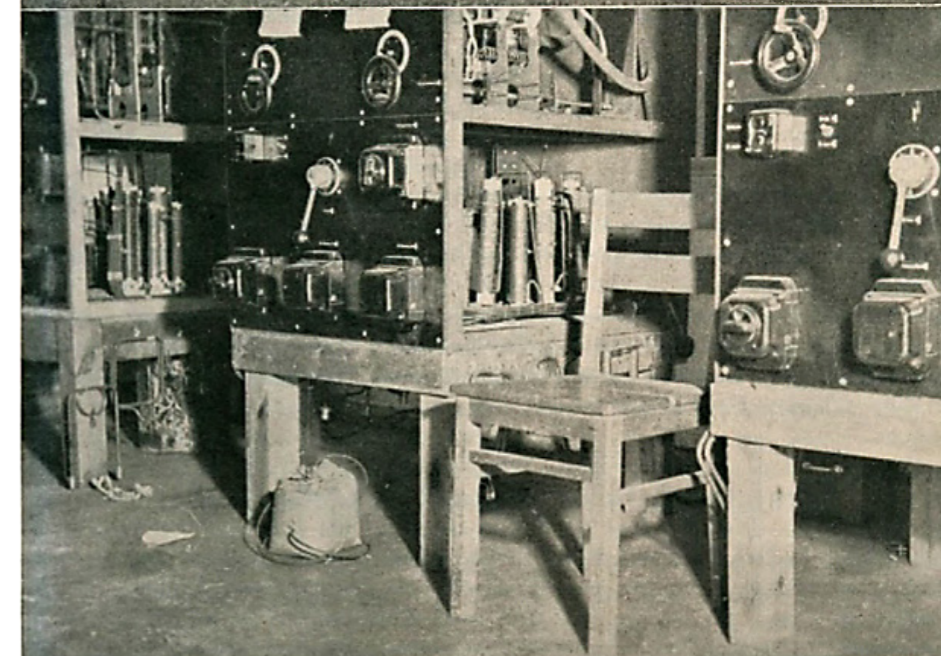
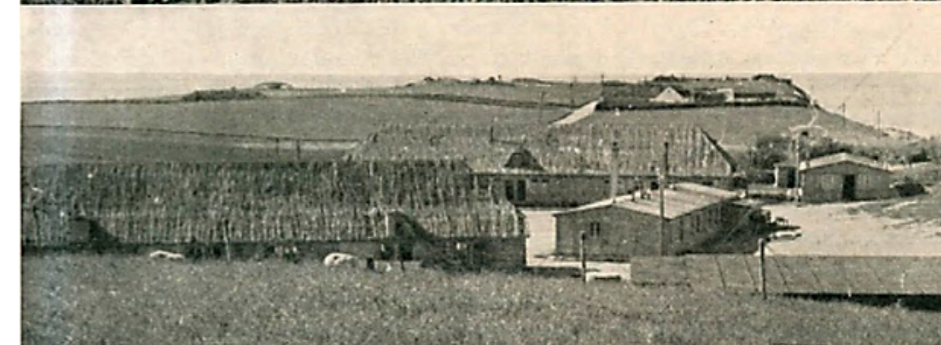
ge Dæmning. Endvidere var der tyske uddannelseslejre på Høve Sanatorium og de københavnske søndagsskolers sommerlejr Sejerborg. Der blev sprængt flere lastbiler i luften, arbejderne på de tyske arbejdspladser blev holdt op og sendt hjem, og i alt fald to gange kom det til ildkampe. Første gang var natten før St. Bededag 1945, da sabotører kom i kamp med en tysk patrulje, efter at en lastbil var sprængt i luften i Asnæs. En ung sabotør, Gerhardt Nielsen, Vindekilde, blev dræbt. Hans kammerater reddede sig. I de andre tilfælde var der ingen ofre.

Våbenmodtagelser fandt sted i Kårup Skov, hvor man gemte de nedkastede containers i Rævegrave, indtil afhentning fandt sted. En af modtagegrupperne havde en præst i sin midte. Man syntes dog ikke, det passede sig at tage ham med på en våbenmodtagelse, og modvilligt lod han sig overtale til at blive hjemme. Han gik ind i sin kirke, bad for sine kammerater og modtog dem, da de vendte hjem ud på morgenstunden. Næste gang gik præsten selv med, og man kunne ved denne lejlighed se ham ligge i en grusgrav sammen med sine sognebørn i alderen fra 21 til 60 år, rensende og samlende de nedkastede våben.

Planen for Skamlebæk Radios befrielse var lagt i alle enkeltheder, ekstrarør var parat, og en radiotekniker havde kortlagt hele stationen og de tyske sikringsforanstaltninger. Stationen skulle overrumples - hvilket der dog ikke blev brug for, da den blev overtaget uden vanskeligheder af nogen art.

Modstandsbevægelsen i Odsherred.

Modstandsbevægelsen i Odsherred begyndte som små, spredte grupper med specielle opgaver. På et tidligt tidspunkt startedes det illegale Blad »Nykøbing-Posten«, der dog kun udkom to gange. Hele gruppen med disponent Zakariassen, kontorist Berthelsen og David Jørgensen i spidsen blev taget af Gestapo. Da en hel togstamme med barakker til tyskerne blev hensat på havnesporet, satte en anden gruppe ild på vognene en nat, og et par stykker brændte. I forbindelse hermed blev trykker Valbjørn anholdt, og han sad sammen med de tre førnævnte i Frøslev til kapitulationen. Der blev gennemført en enkelt stikkerlikvidation. Det drejede sig om en tyskerhåndlanger i Ellinge Kohave. Efter Kapitulationen blev hans hustru og søn arresteret, og det kom frem, at sønnen havde fået Gestapos tilladelse til at skyde 6 eller 10 fremtrædende folk i Højby og Nykøbing. I forbindelse med dette stikkerdrab

De to øverste billeder viser befæstningsanlæg på Sjællands Odde. Nederste billede er fra sabotagen mod den tyske pejlestation i Vipperød. Under transformatoren er anbragt 5 kg trotyl.

måtte flere nykøbingensere tage turen til Sverige, og andre blev en kort tid sat under anholdelse. En likvidering af en tysk spion ved Siddinge Kro blev udført af en gruppe fra Holbæk. En ung assistent på kommune-kontoret udførte folkeregistrets »flytning« til Grønnehavehus, hvor det var anbragt i sikkerhed til kapitulationen. Gestapo, der havde kvarter i Hundested, kom ofte på besøg, men blev rapporteret ved ankomsten i båd til Rørvig. Politiets folk i Nykøbing fik omgående rapport og lod udgå advarsler til interesserede både i Odsherred og Holbæk.

Frihedsrådets nordrute via Odden eller Klint.

Betydelige flygtningetransporter gik via Odsherred til Sverige. Det begyndte allerede under jødeforfølgelserne, men da blev en transport, ledet af ingeniør Westergård, Snertinge, opdaget af tyskerne, dog heldigvis på en sådan måde, at dansk politi turde tage affære, og politifuldmægtig Fugl havde held til at gennemføre sin vægring ved at udlevere flygtningene. Senere blev der på initiativ af læge Lindhardt, Højby, gennemført en Frihedsrådets Nordrute via Odsherred til Sverige. Lægen var leder af transporterne, mens fiskeeksportør Leo Henriksen og kontorist Bill Hansen på Sjællands Odde sørgede for, at solide fiskere lagde både til. Når Frihedsrådet havde en transport, telefoneredes til læge Lindhardt, der bor på en egn med store minkfarme:

- Har De minke til salg, Doktor?
- Ja, hvor mange skal De have?
- Vi kan bruge 18, men hvornår kan vi få dem?
- På torsdag.
- Tak, så sender vi pengene onsdag aften.

Så vidste lægen, at der kom 18 flygtninge onsdag aften, og der måtte sørges for indkvartering. Hertil anvendte man et par badepensionater ved kysten. De første ture foregik fra Odden Havn, men her blev der snakket for meget, hvorfor man besluttede at udskibe fra Sonnerup Skov ved Klint. Flygtningene blev pr. bil transporteret til Skovvejen, hvorfra de måtte tage den tre kvarter lange spadseretur til stranden. Denne skovtur gav anledning til en del nervøsitet, men efterhånden blev vejen godt sikret. I små både blev flygtningene sejlet ud til større kuttere, der oftest sejlede to og to. En nat umiddelbart efter, at en transport var afgået, blev skoven besat af tyske tropper, og der kom vagter ud ved stranden. Herefter måtte man igen ty til havnen på Odden. I alt

blev der i efteråret 1944 og vinteren 1945 transporteret 120 flygtninge til Sverige - forøvrigt næsten altid i stormvejr, slud eller regn.

Kort efter besættelsen blev den yderste spids af Sjællands Odde, den malerisk skønne Gniben, taget af tyskerne og omdannet til kystbatteri og pejlestation. Der blev placeret fire store skibskanoner, oprindelig fra »Peder Skram«, men af tyskerne hentet på Kongelund Batteri. Endvidere blev der etableret luftskyts, og der blev foruden store barakker indbygget ammunitions- og våbendepoter, opholdsrum og løbegrave i den store lerbrink, som udgør Gniben. Senere blev der lagt en marinestation på Søgård, og en anden af Odsherreds turistattraktioner, de skønne Ebbelykke Bakker, blev også vansiret af befæstningsanlæg. Mod krigens slutning blev Hotel Phønix i Nykøbing beslaglagt af tyskerne og omdannet til hovedkvarter for kystbevogtnings kommandoen.

I sommeren 1943 blev der taget fat på organiseringen af væbnede modstandsgrupper. Arbejdet blev tilrettelagt og ledet af lrs. Gideon, som på generalkommandoens opfordring først fik dannet grupper i Nykøbing, Rørvig og på Sjællands Odde. Senere kom også andre landsbyer med. Tiltrods for mangel på våben fik styrkerne instruktion ved militære befalingsmænd. Kort før kapitulationen kom en våbensending, nedkastet ved Sandskredet i Kongsøre Skov. Modtagelsen var ikke uden dramatik. Gruppen, der var under ledelse af oversergent Chr. Jørgensen, havde kun få våben til beskyttelse, og da nedkastningen gik forkert, måtte sendingen afhentes i flere på hinanden følgende nætter med den risiko, at tyskerne, som havde mange vagtposter på egnen, blev adviseret. Man fik dog våbnene i god behold til en kreaturstald ved Asmintrup St., men her blev der stjålet af beholdningen, og den blev så flyttet til Skytteforeningens Hus ved Grønnehave Skov. Mens man var i færd med at anbringe sendingen, kom den tyske kommandant forbi med sin pige. Han spurgte overbetjent Stub, der holdt vagt, hvad der foregik, og fik det svar, at man var ved at flytte ind i sommerhuset. Med den forklaring lod tyskeren sig nøje, men man fandt det dog klogest for anden gang at holde flyttedag.

En af de sidste dage i april 1945 blev adviseret en kæmpesending, der skulle gå ned på den lille ubeboede Vejro ved Samsø. Der skulle komme 16-18 tons automatiske våben. Smed Åge Rømer, Lumsås, og to Odden fiskere var faste vagter på øen og fik den oplevelse at se to tyske ammunitionsskibe på vej mod Århus blive sprængt i luften ved

bombefuldtræffere fra RAF maskiner. Den store våbensending gik de glip af som følge af situationens udvikling.

Da kapitulationen kom, stod styrkerne i Odsherred mandstærkt frem og gennemførte de opgaver, der var at løse, bistået af Lokalkomiteen, der var oprettet i oktober 1944 og bestod af bylederen, lrs. H. Gideon, dr. Fonnesbech-Wulff, orlogskaptajn Teisen og installatør Sam. Jepsen, senere suppleret med politifuldmægtig Fugl.

Kalundborg og omegn i besættelsestiden.

Den tyske besættelse ramte den 9. april 1940 først og fremmest Kalundborg Radio på Gisseløre. Den var under tysk opsyn i hele besættelsestiden. Senere kom havnen til at spille en rolle. De første marinebåde kom den 16. april, og derefter var det en daglig foreteelse at se tyske krigsskibe komme og gå. I maj 1942 var en hel del tyske invasions- og stormbåde i havnen, og under krigens sidste fase var Mørvig Marinestation flyttet til Kalundborg. På Røsnæs byggedes et temmelig kraftigt batteri med 4 stk. 12,7 cm kanoner, der kunne skyde hele horisonten rundt og havde en rækkevidde på 17,5 km. Endvidere var der maskinkanoner og luftværnsskyts. I ammunitionsdepotet lå i tusindvis af granater. I en given situation lod den tyske kommandant forstå, at hvis der »skete noget« i Kalundborg, ville han være i stand til at lægge byen i grus og aske! På Skambækgården ved Nyrup byggedes radiopejlestation og andre militæranlæg. Der var alene 5 Pejletårne, og det forlød, at den skulle anvendes som kontrolstation for V-bombeforsøgene i Peenemünde. Da denne by kort efter pejlestationens åbning blev skudt sønder og sammen, kom de ca. 100 kvinder, der var sendt herop fra Tyskland, aldrig rigtigt i virksomhed.

I byen fik man i krigsårene mange vidnesbyrd om skibsforlis som følge af miner og luftangreb. Engang gik et stort, norsk tankskib ned med det resultat, at det flød med olie i Kalundborg Fjord. Et af de lokale blade blev sat under anklage, fordi det havde antydnet, at de store oliepletter forhindrede badning. Den største skibskatastrofe udførte den kyst ramte det tyske skib »Elsass«, der gik ned efter en mineeksplosion udførte Røsnæs. Der var flere hundrede mand om bord, tropper på vej til Norge, og der blev tilkaldt ambulancer fra hele Sjælland, men kun 3-4 mand blev reddet i levende live.

Det kom ikke sjældent til skærmydsler mellem besættelsestropper-

ne og den lokale befolkning. Situationen skærpedes, da der åbnedes et hvervelokale i Skibbrogade, og enkelte nazister begyndte at optræde. Det gav anledning til nogle anholdelser. Hvornår den organiserede modstandsbevægelse er startet lader sig ikke afgøre på dato, men arbejdergrupperne satte først ind, hurtigt fulgt af grupper fra Frit Danmark, Ringen og Dansk Samling. Bladarbejdet var udmærket organiseret, og der udkom ikke færre end tre lokale blade: Kurieren, der var udgivet af en privat kreds, Kalundborg Tidende fra Dansk Samling og Folkets Røst fra kommunisterne. Den første Gestapo arrestation i byen ramte købmand Steen Andersen, Skibbrogade, der havde central for Frit Danmark. Han sad til det sidste i Frøslev lejren. Tid efter anden måtte andre gøre ham følgeskab. Reservepolitibetjent Willy Larsen blev også anholdt for illegal bladvirksomhed og måtte til Frøslev. Bylederen, lods Ejner Jensen, blev taget under efterretningstjeneste og sendtes til Dachau. Samtidig blev fuldmægtig Olsen og kontorist Hildebrandt Jørgensen fra Mæglerkontoret arresteret. Lærer Egeskjold, der ledede Dansk Samlings bladarbejde, måtte tilbringe en tid i Frøslev. Godsejer Th. Junker, Aunsøgård, der havde huset en faldskærmsmand, sad arresteret i flere måneder uden i øvrigt at komme i forhør. Endelig sad enkelte kommunister interneret en tid, men undgik at komme med til Stutthof. Det var en bekymret fader til en af de arresterede i Kalundborg, der engang skrev til biskop Rosendal og spurgte, om nu også sønnen kunne forsvare at lyve overfor tyskerne for at redde sine kammerater, og Biskoppen svarede:

- Jeg forstår, at dette spørgsmål kan bringe en kristen i konflikt med sin samvittighed, men jeg tror nu, at Gud i et sådant tilfælde foretrækker kærlighed for ærlighed.

Allerede i 1942 var overbetjent Jørgensen, Kalundborg, med til at modtage våben, der skulle nedkastes på en mark op til en skov ved Herregården Kattrup. Desværre blæste det så stærkt, at adskillige faldskærme hagede sig fast i toppen af de store træer, og der måtte fældes flere grantræer og saves tykke grene af bøgetræer, før byttet var i modtagernes hænder. Senere kom de lokale modtagegrupper i aktivitet under ledelse af matros Charles Hansen og kontorist Kai Roy. Der var to nedkastninger ved Ornum Strand ved Gørlev, en i nærheden af Vørslev og en ved Svebølle. De gik alle uden vanskeligheder. Engang kom en stenfisker fra Bornholm, der havde været inde på svensk terri-

torium, med en sending Husquarna våben. De var sendt i kasser mrkt. »Vørslev Maskinfabrik« og blev losset lige for næsen af den tyske havnevagter. En anden gang kom to tons våben og ammunition, der blev losset med kulkran ved højlys dag!

Den 29. august 1943 lå ministrygeren »Søhesten« og nogle mindre ministrygningsfartøjer i havnen. De blev uden kampe taget af tyskerne. Da jødeforfølgelserne en månedstid senere satte ind, opholdt 25-30 unge jøder sig på egnen som landvæsenselever. De var netop samlet til et møde i Ubby, da efterretningen kom, og de blev så skrækslagne, at de flygtede over i Jyderup skovene. Efterhånden fik man dog samling på de fleste af dem og fik dem sendt til Sverige. To druknede ved Kullen, og tre blev taget af tyskerne og sendt til Theresienstadt, hvor en af dem døde.

Folkestrejkerne blev gennemført, og det var nu og da ved at komme til væbnede sammenstød med det resultat, at tyskerne måtte tilkalde forstærkninger fra Holbæk og Jyderup. Det gik især ud over værnemageres og nazisters vinduer, og et par feltmadrasser fik en afkøling i havnen. Den 19. september 1944, da politiet blev afsat, var tyskerne meget nervøse, og skød hen over hovedet på folk. Søndag den 15. oktober kom det til en større bataille. Ringriderforeningen havde fest på Postgården, og nogle tyskere havde forsøgt at trænge sig ind. Efter festen blev der skudt på gaden, og nogle tyskere, der følte sig truet, fik sat en større razzia i scene. 2-300 mennesker blev tilbageholdt, og der blev etableret jagt på Ringriderforeningens bestyrelse. Da formanden for denne forening også lå inde med protokollen for »Julens Glæde«, blev medlemmerne her ligeledes gået efter i sømmene. En halv snes mand blev tilbageholdt som arresterede, alle fester og sammenkomster i byen blev forbudt, og der udsendtes forbud mod, at unge mennesker under 21 år færdedes på gaderne efter kl. 21. Flere af de anholdte var genstand for korporlige mishandlinger, uden at sagen nogensinde blev klarlagt. Efter affærens afslutning fik Ringriderforeningen en regning fra værnemagten for forplejning af arrestanterne på 148 kr. 50 øre og på bilkørsel 203 kr. Pengene måtte skaffes, men blev dog senere ved udenrigsministeriets mellemkomst tilbagebetalt.

En stikker, der gik under navnet Stephen Phillips, blev likvideret i april 1945. Han var eftersøgt andet steds fra, men havde også opereret i Kalundborg.

Egentlige sabotager blev ikke gennemført, men modstandsbevægelsen havde dog i alle enkeltheder planlagt en sprængning af Grand Hotel, der var tyskernes hovedkvarter. Man havde allieret sig med en spildmand og havde fået spildspande konstrueret med dobbeltbunde, så det var muligt at få sprængstoffet ind i den strengt bevogtede bygning, men i sidste øjeblik forsvandt spildmanden sporløst fra byen, og inden man havde fået nye planer færdige, kom kapitulationen. Et godt kup blev gennemført på slagteriet. Der skulle afgå godt 2500 kg fedt til Tyskland, men 15-16 frihedskæmpere besatte slagteriet og kørte hele partiet ud på en gård i omegnen. Senere blev hele ladningen sendt illegalt til Norge og kom der i gode hænder. Der blev også på efterretningstjenestens område udført et udmærket arbejde. Hele anlæget på Røsnæs blev kortlagt og beskrevet af inspektør Hans Lawaetz, og efter kapitulationen har man fået bekræftet, at planerne i god behold nåede rette vedkommende i England. Et kanonbatteri ved Alleshave blev også kortlagt.

Modstandsorganisationerne blev kraftigt udbygget og koordineret i besættelsens sidste tid. Landinspektør Lampe påbegyndte allerede i 1943 opbygningen af O-grupper, og da kaptajn D. F. Petersen kom til byen, officielt som leder af luftværnskontoret, blev der taget fat på at organisere en samlet styrke. Kaptajnen havde den daværende byleder Hans Espensen som assistent, og luftværnskontoret blev derfor den central, hvor alle tråde samledes. De fleste våben lå skjult under halmen i Kalundklosters lade, hvis ejere, brødrene Otto og Carl Bernhard Lawaetz, begge var kompagniførere. Der blev holdt instruktionsøvelser på Asnæs, ved Birkendegård, ved Ubberup Teglværk og på Vollerup Strand.

En af frihedskæmpernes vigtigste opgaver var i en kritisk situation at sikre den store radiostation. Man vidste, at tyskerne havde ordre til at sprænge stationen i luften, hvis de måtte forlade byen, og man vidste, at sprængladningerne lå parat. Stationsbestyrer Engquist havde imidlertid sikret sig, at han fik den afgørende ordre lige så tidligt som tyskerne; han kunne endvidere afbryde samtlige telefoner og var i stand til at sætte en støjsender ind for at hindre tyskerne i at modtage ordre pr. radio. Ved fjernstyring var han ligeledes i stand til at sprænge mandskabsboligerne i luften. En østrigsk radiotekniker, der allerede under tjeneste i Radiohuset i København havde ydet modstandsbevæ-

gelsen store tjenester, var i marts måned blevet forflyttet til Kalundborg og var stationsbestyreren en uvurderlig hjælp ved iscenesættelsen af alle disse forholdsregler. Hvis ordren om sprængning kom frem, skulle stationen tages ved magt, og et kompagni under Carl Otto Lawaetz var instrueret til at gå i spidsen i tilfælde af en kampsituation.

Den tyske kapitulation om aftenen den 4. maj satte naturligvis byen på den anden ende, men glæden blev iblandet tragedie. Den tyske kommandant i byen lod ikke lejligheden gå fra sig til at dumme sig. Han sendte pludselig patruljer ud på gaderne, og snart lød der skud på skud. En ung mand, elektroingeniør Jørgen Manniche, blev så hårdt kvæstet af skud, at han senere døde på Kalundborg Sygehus. En ung frihedskæmper, disponent Elo Hagemann Petersen blev ramt af en håndgranat og slæbt ind på Grand Hotel. Men allerede dagen efter var tyskerne blevet klogere, og frihedshæren kunne uden sværdslag overtage magten. Den løste sine opgaver på en udmærket måde, bistået af Lokalkomiteén, hvis medlemmer var: Sagfører Mogens Wiuff, mejerist Børge Andersen, ekspedient Svend Åge Christiansen, bogtrykker Vagn Vejlø, fuldmægtig Børge Jørgensen og murer Hans Esvensen.

Mange arrestationer i de sydligste sogne.

I Holbæk amts sydligste sogne, der omfatter Stenlille egnen og Løve Herred med Høng som centrum, var modstandsbevægelsen stærkt med i våbenmodtagelsen. Endvidere havde forstander Siliam Bjerre på Høng Husmandsskole en hel flygtningecentral, hvor først jøder og senere andre af Gestapo eftersøgte fandt husly.

Afsløringen af nogle våbentransporter, bl.a. i Sorø amt, førte til arrestation af mange af modstandsbevægelsens folk, bl.a. stationsleder V. Zohnesen, Ruds Vedby, og en del mathelever, der havde ophold på Flinterup under ledelse af underkvartermester Utzen.

Den 16. februar 1945 blev foretaget den største samlede razzia, amtet oplevede, og herunder arresteredes: Forpagter Petersen, sognerådsformand Madsen, kommis Gunnar Jensen, kusk Peter Larsen, alle af Ruds Vedby, dyrlæge Møller, Gørlev, gårdbestyrer Johs. Nielsen, Reerslev, installatør Knudsen, kontorist Chr. Petersen, kommunesekretær Erik Rasmussen, alle af Dianalund, Børge Andersen, Skellebjerg St., stationsforstander Petersen, installatør Larsen, bager Hansen, lærer Sibbern og bogholder Christensen, alle af Stenlille. Razziaen fortsattes

endda ind i Sorø amt. Stenlille gruppens leder, købmand Wadum Christensen, var blandt de få, der undslap. Alle de arresterede måtte sidde til kapitulationen, men kun en enkelt kom til Tyskland.

Det menes, at stikkeren Waltenstrøm var tyskernes hovedmand ved tilrettelæggelsen af alle disse anholdelser, der også havde til følge, at der blev foretaget razziaer efter våben, bl.a. på flere af egnens herregårde.

Store våbenmodtagelser på Samsø.

Spiren til den aktive modstandsbevægelse på Samsø blev lagt i 1943, da generalstaben rettede en henvendelse til fyrmester Mønsted, Vestborg Fyr, om at få oprettet en styrke på ca. 300 mand. Senere kom opfordring til at danne et våbenmodtagehold, og fyrmesteren gik straks i gang med at udvælge det fornødne antal mænd, men inden man endnu var helt færdig hermed og klar til modtagelse, kom kodeordet fra hovedkvarteret i Ålborg, og allerede samme aften kom ordet i radioen fra London! Der blev temmelig stor opstandelse blandt de få indviede. Fyrmester Mønsted var i København på tjenesterejse, og fyrassistent Nielsen, der havde været sin chef behjælpelig med organisationen, måtte med det forhåndenværende mandskab klare modtagelsen. Det gik godt. Signallygterne blev stillet op på den aftalte plads, som fyrmesteren havde udpeget, flyverne fandt dem hurtigt, og mod den natblå himmel foldede faldskærmene sig ud som store blomster. De dyrebare våben blev lagt i depot, faldskærmene ligeledes, mens containerne blev sejlet ud på havet og sænket. Inden den næste modtagelse var grupperne blevet organiserede, og det blev efterhånden nødvendigt at oprette en gruppe i Nordby for den nordlige del af øen, da der her var en plads, som var egnet til modtagelse. Som leder af denne gruppe fungerede hotelejer Andersen, Nordby, og under hans myndige og kloge ledelse udrettede gruppen et udmærket arbejde. Mod slutningen af besættelsen valgte man af praktiske grunde at dele sydøens store gruppe i to, Ballen gruppen med skipper Rasmussen som leder og Kåsen gruppen med dyrlæge Larsen, Tranebjerg, som gruppefører. Medlemmerne ved Kåsen- og Ballen gruppen havde det sidste halve år en lang og anstrengende vagttjeneste, idet man fandt det nødvendigt at holde vagt ved havnene for at kunne afværge eventuelle uventede razziaer. Samsø var tildelt den betydningsfulde opgave som modtage- og forde-

lingsstation for Jylland og senere for Fyn.

Der var i alt 7 modtagelser på Samsø med 106 containers og ca. 65 tons våben. Disse blev efter modtagelsen pakket om i trækasser og sendt som almindeligt fragtgods med statbanernes ordinære skib M/S »Lolli«, der gik på ruten Kalundborg-Samsø-Århus. Skønt denne trafik foregik lige for næsen af tyskerne, gik det godt, eller måske netop derfor. Kun en enkelt gang var det nær gået galt. Der var fra Samsø afsendt en ladning våben i telefonselskabets navn. Der indløb ikke, som der plejede, bekræftelse på, at varerne var vel modtagne. I stedet kom der en dag brev fra statsbanerne til telefonselskabets formand, gdr. Jens Buhr Holm, om, at godset stod som uafhængt i pakhuset, og i løbet af 3 dage ville det blive solgt ved offentlig aktion, hvis der ikke blev betalt et Beløb på 14,50 kr. Buhr Holm, der hurtigt regnede ud, hvad det drejede sig om, var ikke sen til at give rette vedkommende besked, og en mand blev sendt til Århus. Det viste sig, at den gruppe, der plejede at modtage senderne, var taget af tyskerne.

Foruden modtagelse og forsendelse af våben fjernede sydgruppen en nat 9.000 af de 10.000 liter benzin, der fandtes i benzindepotet, og kørte det ud til forskellige gemmesteder på øen. Blandt andre fik vagtværnets formand, der næste dag skulle opklare tyveriet, selv 40 dunke, som blev gravet ned på hans grund. Der var også en gruppe til uddeling af illegale blade og en gruppe, der tog sig af faldskærmsfolk, af hvilke adskillige kom ned på Samsø og herfra rejste ud over landet.

Modstandsbevægelsen havde endvidere tilknytning til en af Frihedsrådets illegale ruter til Sverige, idet en stor nordsøkutter, »Ciamo«, der var indkøbt til formålet, havde station i Ballen og førtes af fisker Jens Rasmussen fra Samsø. Båden blev også benyttet til illegale sejlads mellem Fyn og Samsø, da gruppen til slut udelukkende arbejdede for Fyn. I den sidste uge før kapitulationen skulle de modtage også for Sjælland, og der var givet ordre til at modtage fire maskiner på en og samme aften, i alt 96 containers. Freden kom så hurtigt, at modtagelsen blev afblæst. Var programmet blevet udført, ville Samsø have modtaget ca. 10 pct. af samtlige i Danmark nedkastede våben. Nu blev det kun til 5 pct.

Samsø havde flere episoder med tyskerne. Der var kun et fåtal af disse på øen, men det kom til sammenstød, og i et enkelt tilfælde blev der dræbt en dansker. Den 9. oktbr. 1943 styrtede en canadisk bombe-

maskine ned på øen og forårsagede en større brand. De otte flyvere reddede sig med faldskærme og havde det hyggeligt blandt øens beboere. En Kalundborg journalist, der fik en af flyverne i telefonen, blev mødt med hilsenen: »- skriv i Deres avis, at canadierne har besat Samsø!«. Da tyskerne imidlertid truede med at stille et vist antal Samsøboere for en standret, foretrak canadierne at melde sig frivilligt til tyskerne. Men de havde moret sig dejligt et par dage.

En dag kom der ordre fra tyskerne om, at alle jægere på Samsø skulle stille med deres bøsser til opnotering. Det blev derfor besluttet at fjerne jagtprotokollen, en opgave, der behændigt blev udført af fyrmester Mønsted og to frihedskæmpere fra Tranebjerg. Man havde i forvejen truffet aftale med kontorbestyrer Aug. Nielsen på politikontoret, og han afleverede først på aftenen protokollen, hvorefter han kørte til sit hjem i Onsbjerg. I de små timer skulle der så arrangeres et indbrud, der skulle dække Aug. Nielsen. Der var dobbelte ruder for kontorvinduerne, og de første klirrede temmelig meget, så meget, at dommerfuldmægtigen, der sov i et værelse ovenpå, vågnede og greb telefonen ved siden af sin seng og ringede til vagtværnet, men inden det kom til stede, var også den anden rude slået ind, fyrmesteren krøbet ind og havde lavet den fornødne ravage, så de tre »indbrudstyve« var over alle Bjerge.

Modstandsbevægelsen i Sorø amt

Af redaktør C. A. Corneliussen

Sideløbende med organiseringen af modstandsbevægelsen i det øvrige land gav den voksende opposition mod det tyske styre sig også i Sorø amt udslag i en illegal bevægelse, som blev et værdifuldt led i hele frihedskampen og som med dyrebare ofre ydede en indsats af uvurderlig betydning, til trods for at razziaer og terror fik gjort indhug. I hver situation stod der dog gerne nye kræfter parat, og som helhed betragtet kunne amtets modstandskræfter stå velmobiliserede, da den afgørende kamp ventedes. I samtlige besættelsens år havde tyskerne bundet store styrker indenfor amtets område og samtidig med, at de første af Hitlers mænd gik i land på Langelinie den 9. april 1940, løb kl. 4 en tysk minestryger ind i et af færgelejerne i Korsør, som således blev den første sjællandske by, der blev okkuperet. Karakteristisk for situationen var det, at en ældre Litzer, som stod ved færgelejet, råbte til minestrygerens besætning: »Her må I ikke lægge til; det er færgeleje!«. Svaret kom prompte: »Wir sind deutsche, und wir bleiben hier!«. Umiddelbart efter var alle jernbane- og telegraf stationens døre besatte med maskingeværbevæbnede tyskere såvel som gadekryds og alle strategisk vigtige punkter, og i morgenens og formiddagens løb kom den ene store transportdamper ind i havnen efter den anden og udlossede tusindvis af tropper og tanks, kanoner og andet materiel, som straks ekspederedes videre ad hovedvejen til andre dele af Sjælland.

Der skulle gå lange tider, før harmen mod overfaldsmagten virkelig kunne få luft, men bag eftergivenhedens linie manglede det ikke på de nålestik, som var den spæde start til modstandsbevægelsens styrke og de senere større anslag mod værnemagtens interesser.

Storebælt i ildlinien.

Som den store forbindelsesvej mellem Nord- og Mellemeuropa, Storebælt, var af afgørende betydning for den tyske krigsmagt i almindelighed, således lå besættelsesmagtens interesse naturligvis i at holde den tværgående hovedforbindelse Korsør-Nyborg intakt, og hele den danske forsyningssituation ville tegne sig katastrofalt, såfremt der skete en afbrydelse. Storebælt blev et kildent problem også for modstandsbevægelsen, og planerne måtte udformes med henblik på at hindre overgreb på materiellet fra tysk side.

Kun 5 dage efter, at landet var blevet besat, kastede krigen sin slag-skygge over denne hovednerve i det danske trafiksystem, idet motorfærgen »Nyborg« kom ud for en mineeksplosion, som slog en stor bule i skroget, beskadigede agtertanken og ødelagde roret, den ene skrue og alt indvendigt inventar. Få dage senere blev dampfærgen »Odin«, der sejlede som godsfærge, syd for Sprogø ramt af en lignende tysk »Edderkoppemine« og raseret indvendig, og uhyggen tiltog, da den anden dampfærge, »Chr. IX«, den 20. april rystedes af voldsomme eksplosioner, medens den var på vej fra Nyborg til Korsør med 250 rejsende ombord. Der var stor indenbords skade og hul i skroget. Tyskerne forlangte, at færgen skulle føres ind i lejet, medens man på Svitzers bjærgningsdamper »Svava« ønskede at sætte den på grund. Resultatet blev, at den sank på 8 meter vand udenfor Korsør Havn, hvor den stod, indtil Svitzer hævede den 1½ måned senere. Efter denne hændelse indstilledes færgefarten, og besættelsestropperne i Korsør kom i voldsom affekt; banegården i Korsør afspærredes, og der mødte stort politiopbud, medens daværende rigspolitichef Thune Jacobsen personlig overtog ledelsen af undersøgelsen i denne »sabotagesag«, som tyskerne kaldte den, men det lykkedes af gode grunde ikke at finde »sabotørerne«, som efter tysk mening stod bag eksplosionerne.

Efterhånden som krigen skred frem og styrkeforholdet i luften ændredes, blev overfarten gang på gang udsat for standsninger, medens der blev foretaget minestrygning, og den visitation af de rejsende, som etableredes ved færgeløjerne efter færgesprængningerne i bæltet, opretholdtes i lang tid og blev senere genoptaget efter »Sjælland« katastrofen, og det let komiske anstrøg, som var over denne formålsløse gennemsøgning af de titusinder af rejsendes bagage, fastholdtes til det sidste. Det var aldrig anderledes, end at politifolkene drog omsorg for,

at »mistænkelige« personer blev bragt vel ombord!

»Sjælland« katastrofen - den første sabotage.

Sprængningen af motorfærgen »Sjælland«, der havde 800 rejsende ombord, var den første sabotageaktion af større omfang på disse breddegrader, og den forløb så uheldigt som vel muligt og kunne ikke med urette karakteriseres som den største ulykke i Storebæltsoverfartens historie, men det viste sig også, at den blev medvirkende til en fastere organisering. Færgen var undervejs til Korsør, da den første trotyl sprængladning gik af under dækket, og der udbrød brand ombord. Det lykkedes at føre færgen til lejet, hvor brandsprøjter fra Korsør og nabobyerne kom til undsætning. Imidlertid indtraf der under redningsarbejdet endnu en sprængning. Det var bomben, som var anbragt i et kosteskab på fordækket, og ulykkeligvis kom den til at koste tre gode mænd Livet. Falckleder, brandinspektør C. Neergård, Skelskør, brandmand Regnar Nielsen, Korsør, og falckassistent Johs. Nielsen, Slagelse, var ofrene. Talrige sårede bragtes til Korsør Sygehus, og under hensyn til risikoen for flere eksplosioner indstilledes slukningsarbejdet, og færgen blev sejlet ud på Korsør Red, hvor ilden fik lov til at brænde ud i et mægtigt bål, uden at der gjordes forsøg på at foretage slukning fra søen, og efterhånden hørtes bragene fra endnu nogle bomber, som eksploderede. Denne sene eftermiddag, hvor 13 katastrofe- og brandbiler var i virksomhed, og hvor ambulancerne ustandselig fo'r hylende gennem gaderne til og fra sygehuset, hører til korsoranernes uhyggeligste minder fra de 5 onde år, og en dyster stemning herskede overalt. Den almindeligste antagelse var forøvrigt, at det her drejede sig om en af de berygtede schalburgtage aktioner, som netop var i deres vorden. Følgerne for overfarten blev nogle dages standsning, for at færgerne kunne blive gennemført for bomber og et omfattende politimæssigt eftersøgningsarbejde iværksattes under ledelse af et rejsehold fra rigspolitichefens afdeling bl.a. med den følge, at alle rejsende nu måtte underkaste sig politikontrol.

»Storebælt«s flugt til Sverige.

Betydningen af at have en særskilt illegal færgegruppe såvel som en jernbanegruppe var indlysende med den nøgleposition, Korsør og Storebælts overfarten måtte have i en kampsituation. Den egentlige be-

gyndelse til færgegruppemes start blev gjort i foråret 1944, og der blev fremskaffet betydelige mængder våben og sprængstof til udlægning i færgerne, en del afhændedes dog ved en fejltagelse til bygrupperne. Færgegrupperne var på ca. 30 mand, der havde til opgave at hellige sig forberedelserne til afbrydelse af overfartstrafikken mellem landsdele- ne; de skulle arbejde fuldkommen selvstændigt og under hensyn til de specielle opgaver afholde sig fra det dagligt forekommende illegale arbejde.

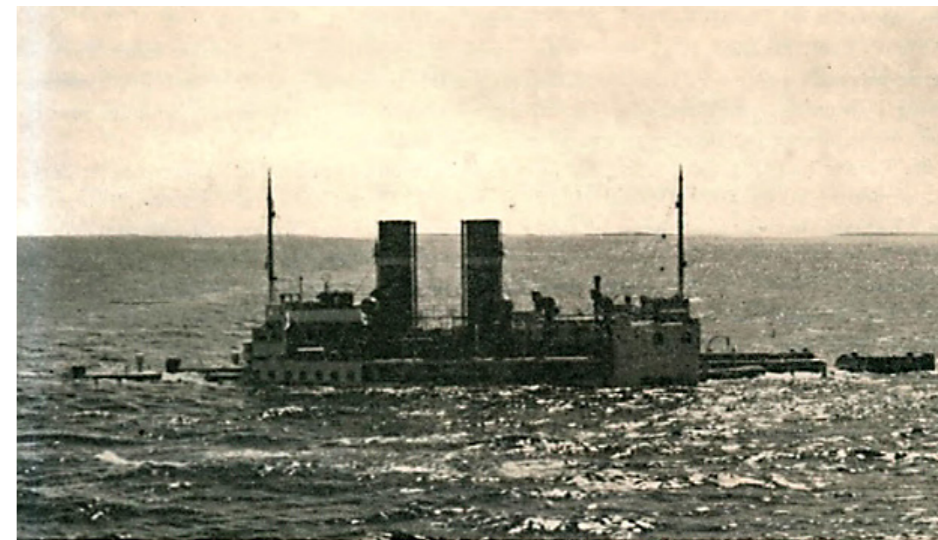
En begivenhed, som blev stærkt omtalt og gav genlyd landet over, var den store motorfærge »Storebælt«s flugt til Sverige den 6. november 1944. Tyskerne havde i tiden forinden stjålet færgerne »Chr. IX«, »Freia«, »Heimdal« og »Orehoved«, og på overfarten nærrede man ingen tvivl om hvilken skæbne, der ventede den øvrige del af færge- flåden.

Statsbanernes nyeste og største fartøj »Storebælt« skulle til årligt eftersyn i København, og styrmand, nuværende skibsinspektør Hen- ning Hansen, der - efter at den faste fører, kaptajn Jørgen Jørgensen, havde haft held til at bringe den nye isbryderfærge »Holger Danske« i sikkerhed i Sverige - skulle føre »Storebælt« på rejsen, fik i samarbejde med et par betroede styrmænd lagt en plan, der kunne forebygge re- pressalier og fritage administrationen for ansvar. Man fik kontakt med Frihedsrådet og opnåede fuld sanktion til planerne. I god tid før fær- gen skulle afgå fra Korsør ankom 5 mand, hvoraf en navigatør, fra Kø- benhavn. Der blev bragt våben, ammunition og håndgranater ombord på et så sikkert sted, at selv den grundigste tyske visitation ikke kunne skaffe det til veje, og umiddelbart før afsejlingen den 3. november gik de 5 unge mænd forsynede med falske legitimationspapirer ombord, ligesom førerens hustru smugledes med. Færgen ledsagedes af en tysk ministryger.

Umiddelbart efter, at den tyske netspærring ved Ellekilde Hage den 6. november var passeret kl. ca. 15,30, skete det planlagte hold-up på kommandobroen. Den del af besætningen, som opholdt sig på broen, måtte række hænderne i vejret, de øvrige var efter planen lukket inde i en af salonerne. Maskinmesteren fik sine instrukser, og nedgangene til maskinen blev sat under bevogtning, men fra alle sider tog man situa- tionen med koldblodighed og forståelse. Umiddelbart før man havde Kronborg på tværs, blev der lagt hårdt ror om bagbord, og maskinte-

Øverst: Den gamle Storebæltsfærge, dampfærge »Chr. IX«, efter at den var minesprængt i bæltet.

Nederst: Besætningen på marineskibet »Hvidbjørnen« sænkede selv skibet i Storebælt den 29. august. Senere hævdede tyskerne det og bragte det ind til Korsør, hvor det kom i dok. Her er det på vej ind i havnen mellem de tyske fartøjer.

legrafen sattes på fuld kraft. Man havde i forvejen på sejladsen garderet sig mod alt for megen mistænksomhed fra den tyske minestrygers side, idet man havde holdt en stadig varierende afstand fra dette meget langsommere sejlende fartøj. På få minutter var man inde på svensk territorialfarvand, minestrygeren lå 1½ sømil borte, og et svensk bevogtningsfartøj gik straks imellem de to skibe.

Kl. ca. 17 lå »Storebælt« vel fortøjet i Helsingborgs Havn. Kort tid efter kapitulationen vendte den hjem til Korsør. »Holger Danske« fik det ærefulde hverv at sejle brigadens folk hjem til Danmark.

Først i juli måned 1945 vendte de røvede færger tilbage fra Norge, hvor tyskerne havde anvendt dem som transportskibe, »Heimdal« nærmest som vrage. I alt gik tyskernes besøg i Danmark på forskellig vis ud over enheder af Statsbanernes flåde, som har måttet repareres for beløb på omkring en snes millioner.

Et forsøg på at redde endnu en færge til Sverige glippede. Med styrmand Andersen på broen afsejlede D/F »Odin« kl. 20,30 den 23. marts 1945 fra værftet i København mod Korsør. Den var konvojeret af tyske fartøjer og der var vagtmandskab ombord. Der var i forvejen lagt en af Frihedsrådet sanktioneret plan, men sagen forhaledes, fordi tyskerne gav ordre til at indstille Storebæltets overfarten, dagen før aktionen skulle finde sted. Da færgen befandt sig mellem Hven og Helsingør, så styrmand Andersen en chance, idet den tyske marineofficer et øjeblik forlod broen, og han gav ordre til at dreje styrbord over mod den svenske kyst, samtidig med at maskinen sattes på forceret fart. Officeren havde imidlertid anet uråd, og styrmanden måtte slå ham ned med et blylod. Virkningen af slaget var uheldigvis nok ikke værre, end at tyskeren fik skreget om hjælp, og det øvrige vagtmandskab kom til, hvorefter man måtte bide i det sure æble og føre færgen til Helsingør. Styrmand Andersen, der var såret i det ene ben af et skud fra officerens pistol, kom på Nylandsvej Lazarettet, medens den øvrige del af besætningen bragtes til Vestre Fængsel.

Sprængning af færgerne var forberedt.

For at man i et givet tilfælde kunne blive i stand til at gøre færgerne usøjldygtige, blev der på hver af de tilbageværende anbragt to sprængladninger, som var tilstrækkelig stærke til, at de kunne sænke færgerne, og de var forsynede med to forskellige antændelsesforsinkelser for at

besætning og passagerer i tide kunne nå at bringe sig i sikkerhed. Der blev udarbejdet et sindrigt kodesystem, ved hjælp af hvilket man ved krigshandlinger på dansk grund ville være i stand til at dirigere færgernes bevægelser over Ringsted Radio, og på overfartsledelsens initiativ ombyggedes radiostationen i Korsør således, at den, om situationen skulle kræve det, ville være i stand til at udsende opråb fra Frihedsrådet. En grundig instruks for behandlingen af sprængstoffet og dets opbevaringssted fandtes på hver enkelt færge opbevaret et hemmeligt sted i forsejlet kuvert.

Alt var således rede ved overfarten til at modvirke desperate anslag fra tyskernes side i krigens 11. time, men heldigvis blev der ikke brug for bomberne, idet man dog nåede at få sat den mindre dampfærge »Orehoved« ud af funktion ved at fjerne gliderhusene i maskinen. En særlig diskretion og agtpågivenhed var kravene til færgefartens illegale - og de beviste i høj grad deres berettigelse og sparede samfundet for dyre tab.

Korsør var en nøglestilling.

Der var i og for sig nok at »rive i« for modstandsstyrkerne i Korsør, men der forelå udtrykkelig ordre til, at der, under hensyn til byens trafikale nøglestilling, burde ske så lidt som muligt, og det kneb det lige straks noget med at forstå for modstandsfolkene, men det kan næppe nægtes, at udviklingen bekræftede denne opfattelse. Byen havde som den første på Sjælland udenfor København hørt trampet af de tyske støvlehæle, og en i og for sig enestående begivenhed fandt sted så tidligt som den 13. juli 1940, da en tysk soldat, Karl Heinz Waswrzyniak, en nat brød ind i et fredeligt hus på Halskov Rev og myrdede gartner Fr. Hansen i berigelseshensigt. 3 måneder senere fik man meddelelse om, at soldaten var halshugget i Hamburg som straf. Det danske politi måtte efter værnemagtens anmodning allerede i det første år beskæftige sig med visse »overtrædelser«, Iblanding af sukker i tyskerbenzin o.s.v., og måske lå her spiren til den langt senere organiserede modstand.

De første grupper samledes engang i 1943, men her som overalt kneb det med våben og instruktion, og først i løbet af næste sommer etableredes der forbindelser gennem amtet, efter at »Christiansen«, søløjtnant Poul Erik Hildahl, som også repræsenterede Hærens Efterretningstjeneste, og tandlæge E. Jensen, der holdt sig over jorden hele

tiden, blev mellemmand ved fremskaffelsen af udrustning. Erik Wentzel Hansen var sammen med Hildahl med til at skabe kontakten til amtsledelsen. I august måned 1944 kunne man konstatere, at grupperne talte 400 mand, og under den militære leder kunne der nu sættes ind med et virkeligt organiseringsarbejde.

Den 4. december samme år blev Hildahls arbejde brat afbrudt. En stikker, Chr. Egede Lundholm fra Ålborg, som havde påtaget sig at afsløre Marinens Efterretningstjeneste, fik i Korsør lokket Hildahl i baghold, hvorefter Gestapo kom til. Da bilen med fangen undervejs til København gjorde holdt i Sorø skovene, forsøgte Hildahl en desperat flugt - og blev øjeblikkelig dræbt. Borgere i Korsør har senere hyldet hans minde med en olade på rådhuset.

Denne aktion vakte betydelig uro, og flere gik under jorden, Styrmand Petersen blev en kort periode byleder, før han i embeds medfør måtte bort, og han efterfulgtes af en mand fra marinen, Stenager, og efterhånden antog arbejdet, trods den uro, razziaerne medførte, stedse mere plan. Politiet sattes under organisation af politiassistent Faber Hansen, og »Skovfogeden«, overbetjent Hans Hansen, kom tilbage til Korsør og gik med energi ind for stadig mere aktivt arbejde.

I april måned 1944 havde byen mærket den første schalburgtage aktion på disse kanter, da Henning Brøndums og Bothilsen Nielsens bande sprængte Korsør Glasværk med en halv snes »kuffertbomber« under så forholdsvis troværdigt udseende af, at det var danske modstandsfolk, at nogle arbejdere temmelig åbenlyst gav sig til at skaffe illegale blade bort!

De i forrige afsnit omtalte færgegrupper arbejdede af praktiske grunde selvstændigt, men disse grupper havde dog også visse opgaver i byen såsom signaleringstjeneste m.v., dersom forbindelsen i en kritisk situation skulle blive afbrudt mellem bydelene.

I midten af februar blev søløjtnant Preben Holm militær byleder i Korsør, og kontakten med amtsledelsen styrkedes. Samtidig blev Erling Kjærsgård, som trods sin stærke aktivitet under de omskiftelige forhold i byen havde præsteret at holde sig klar af tyskerne og faktisk leve under jorden i selve byen, næstkommanderende, og således blev det lige til befrielsesdagen.

Sabotagen tog fart i Korsør i begyndelsen af 1945, og det var, som det kunne ventes, de havnemæssige anlæg, der blev objekterne i Kor-

sør. Tyskerne skulle bruge kranerne til lastning af skibene med de beslaglagte sparsomme danske kullagre, og en sen aften drønedes den ene eksplosion efter den anden i kulfirmaernes kraner; kun i en enkelt kran detonerede bomben ikke, men det blev der rådet bod på, da en rask mand, trods projektørerne, næste aften klatrede op og anbragte en frisk! Halskovbroens maskineri sattes ved samme lejlighed ud af funktion, således at de tyske fartøjer blev indespærret i Noret. Flere forsøg blev gjort på at sprænge tyske fartøjer i havnen, bl.a. ved at trække en særlig konstrueret mine ind til et skib, men forsøget måtte opgives, og bomben eksploderede næste dag ude midt i havnen. Umiddelbart før kapitulationen blev 3 miner, der var fremstillet på Kähler & Breums værksteder for tysk regning som »Tågebeholdere«, gjort færdige. De havde elektrisk fjerntændingsanordning med kabler, men kom ikke i brug. Umiddelbart forinden havde man forsøgt at sprænge en tysk bugserbåd, idet en bombe med dobbelt sortkrudtslunte blev anbragt under styrehuset, men en mand af besætningen opdagede forehavendet og fik den smidt i vandet. Heller ikke fik man held med nogle »kulbomber«, fremstillet af ½ kg plastic, der formedes så de skuffende lignede kulstykker. De blev lagt i tyskernes bunkers på en sådan måde, at man var sikker på, at de hurtigt ville blive brugt. De blev også - i hvert fald for en del - indtaget af kommandoskibet »Beskytteren«, men man hørte aldrig om noget resultat, og da den danske marine senere overtog skibet, måtte kullene gennemgås stykke for stykke, før de blev hældt på fyret.

Dok-sabotage og våbenkup.

En dristig sabotagehandling, som gennemførtes med 100 pct. held, gik ud over den store flydedok, tyskerne havde anbragt i benzinhavnen, hvor den optog to skibe daglig til reparation. Arbejderne havde - det var den 30. april - fået besked om, at tidspunktet nu var inde til at forlade de tyske værfter og fabrikker. En af de sidste, som forlod flydedokken, anbragte for øjnene af tyskerne, som han havde bildt ind, at »det hørte med, når man gik«, 6 tidsindstillede bomber i elektromotorerne til pumperne - og dokken blev gjort uanvendelig et langt stykke tid.

En aften i begyndelsen af februar måned havde modstandsfolkenes fra Korsør i forbindelse med Falck fra Slagelse gjort et bemærkelsesværdigt våbenkup på Forlev Station. En »slæber« fra Korsør blev standset, og medens stationen og telefoncentralen var besat, blev våb-

nene læsset over på en Falckvogn og transporteret til Korsør, hvor man i øvrigt senere satte en del til som følge af de grundige razziaer.

Desværre tillader pladsen ikke en udførlig omtale af flere begivenheder, således den 29. august, hvor marine skibene i Korsør Havn kom i ildkamp med tyskerne, der havde store tab, medens søløjtnant Rübner Jørgensen og underkvartermester Chr. Thomsen efter bitter kamp til det sidste fandt døden på dansk side. Radiosender og -modtager fandtes i byen til brug under alarmtilstand med en telegrafist fra marinen som leder af stationen, og man havde også gjort klar til at huse brevdUER. Våbenlageret var i forhold til styrkernes størrelse ikke overvældende endnu i begyndelsen af april, men så gav tyskerne sig pludselig til at sælge løs - jernbaneafdelingen havde dog i nogen tid benyttet lejligheden til at forsyne sig fra togene - og der kom gang i forsyningerne fra luften, og den 4. maj var 180 mand bevæbnede.

Den tyske Østersøflåde, som var på flugt op gennem Storebælt, skabte en hektisk stemning i byen, det ene skib efter det andet løb ind i havnen, og man var forberedt på lidt af hvert, da der efterhånden lå 52 tyske krigsskibe og 10 bevæbnede handelsskibe ved kajerne. De samlede okkupationstropper i byen udgjorde på et vist tidspunkt 6000 mand.

Opgaverne var store nok fra morgenstunden på kapitulationsdagen, da »hekse« og »trolde« under almindeligt lydhørt bifald toges i forvaring med den berygtede stikkerske Maja Lysell som den allerførste. »Høsten« var stor i Korsør, fordi flere hipoer og andre landsforrædere forsøgte at komme over Storebælt, men ikke mindst takket være skrækslagne tilfangetagne ligesindedes oplysninger, kunne de tages i forvaring, og under ikke helt almindelige omstændigheder blev den berygtede Flemming Helweg Larsen pågrebet for senere som den første af tyskernes håndlangere at blive henrettet. Det var først efter, at han var anbragt i internatet, at et illegalt avisbillede afslørede ham; han tilstod straks.

Bekymringerne var dog ikke afsluttet med kapitulationen for Korsørs vedkommende; tyskerne ville åbenbart ikke straks erkende deres nederlag, og en akut krise opstod, da de den 6. maj begyndte at berede sig til et angreb efter alle kunstens regler. Modstandsbevægelsen gjorde klar til en kamp, som kunne have fået katastrofalt udfald overfor denne overmagt. I den 11. time dukkede de første englændere imidler-

tid op, og efter en klinkevals med trusel om al landsens ulykker lagde »herrefolket« omsider de tillærte vaner bort. Så rykkede »Ørkenrotterne« ind og tog sig af den grundige afvæbning af tropperne fra Sjælland og Lolland-Falster.

Arrestationer i Skelskør.

Våbenedkastninger på Basnæs spillede en væsentlig rolle for modstandsbevægelsen i Skelskør både på den ene og den anden måde. Inspektør Kragh, Gigtsanatoriet, var fra begyndelsen sjælen i arbejdet; allerede i efteråret 1942 var han i gang med at indsamle midler og foretage distribuering af »Frit Danmark«, og i slutningen af 1943 gik han i gang med at organisere de såkaldte O-grupper med støtte fra kaptajn Frigast og oberst Riis-Larsen. Der etableredes i vinterens løb 5 grupper i byen og lige så mange på landet, henholdsvis i Boeslunde, Egeslevmagle, Basnæs og Hyllested, det sidste sted var der to grupper. Der blev sørget for transportmidler gennem aftaler med firmaer og politiet. Våben så man, bortset fra ganske få, ikke meget til. Inspektør Kraghs periode som byleder fik en brat afslutning, efter at Gestapo var kommet ind på tråden, da han førte en samtale med forpagter Lunn, Hellestrup, om xåbenspørgsmålet, og han blev arresteret og sendtes til Dachau, hvorfra han hentedes hjem af Svensk Røde Kors.

Hans efterfølger blev dyrlæge Dalsgård. I forbindelse med våbenedkastningen på Basnæs i begyndelsen af februar 1945 arresteredes flere Skelskør folk, og andre måtte gå under jorden for senere at stikke af til Sverige, dette gjaldt bl.a. mekaniker Sørensen og hans broder. Situationen førte til, at dyrlæge Dalsgård måtte trække sig tilbage, og da bylederen i Ringsted, officiant Christensen, samtidig måtte gå under jorden, tog han mod tilbudet om at blive Skelskørs byleder med gartner Guldberg, Gigtsanatoriet, som næstkommanderende; yderligere fik han to Næstved officianter som instruktører. Selvom razziaerne ikke havde samme omfang som flere andre steder, var der dog en stor-razzia, dikteret fra øverste tyske ledelse her i landet, hvor bl.a. tømrersvend Karl Johan Hansen blev arresteret. Efter befrielsen udtalte det lokale frihedsråd en officiel tak til frugtavlser Rysse og hustru for god hjælp. Tyskerne havde i nærheden af deres ejendom oprettet observationspost på Møllebakken, og det var ikke just med venlige øjne befolkningen bemærkede ægteparrets tilsyneladende gode forhold til

tyskerne. Det dækkede dog kun over en regulær spionagevirksomhed fra frugthandlerens og hans tyskfødte kones side, idet ægteparret sørgede for i tide at advisere om tyskernes planer og eventuelt forpurre disse ved at komme med overbevisende forsikringer om, at alt var fredeligt i Skelskør.

Flere værdifulde fartøjer holdt sig i besættelsens sidste periode »skjult« i Skelskør Havn, bl.a. Post- og Telegrafvæsenets kabelfartøj »C. E. Krarup« og adskillige fyrskibe, og på øerne havde en løjtnant og hans besætning på en af M-bådene søgt havn den 29. august. Båden blev malet og rigget til som fredelig fiskerbåd, og en skønne dag »tøfede« den af til Sverige!

Hårde år i Slagelse.

Det var Falckstationen, der blev kernen i det illegale arbejde i Slagelse, og tunge slag blev prisen for en tidlig og uforfærdet indsats, idet ikke alene lederen, Bruno de Neergård, måtte ofre livet, men også Teddy Petersen, som dræbtes ved en bombeeksplosion i en københavnsk lejlighed umiddelbart efter Forum sabotagen, medens assistent Jobs. Nielsen som nævnt omkom på ulykkelig vis ved færgeeksplosionen i Korsør. I det hele taget rantes Slagelse folkene hårdt både på den ene og den anden måde, og razziaer og arrestationer medførte afbræk i arbejdet og gør oplysningerne om modstandsarbejdet i by og amt noget mangelfulde. Det vides dog, at der fra begyndelsen fastholdtes en vis tilknytning til »Holger Danske« gruppen gennem Niels C. Albrechtsen og Leif Bruhn Petersen, af hvilke den sidste blev skudt ned og dræbt af tyskerne på Rådhuspladsen den 25. maj 1944. Neergård havde udbygget et fint forbindelsesnet, som endog omfattede faldskærmsjægere, og både gennem ham og kommunisterne var der forbindelse med Amts- og Sjællandsledelsen. Savnet af våben og betimeligheden i at være få, gjorde, at tilslutningen var ret beskeden i 1942-43, men i det følgende år blev der sat virksomt ind for en udbygning af styrkerne og fordeling af opgaverne. Bruno de Neergård blev den første byleder med assistent Skotte som stedfortræder, og et mangesidet oplysningsarbejde med henblik på nationalt mistænkelige personer, værnemagere o.s.v. blev taget op ved Siden af denne organisering af militærgrupperne.

Med hensyn til bladarbejdet var Slagelse tidligt med, idet en afdeling af Studenternes Efterretningstjeneste oprettedes med Arne Sejr

som leder - sikkert det første provinstrykkeri af arten.

Til belysning af arbejdets alsidighed kan også nævnes Sveriges transporterne via Rødvig ved hjælp af Falckfolk, og engelske flyvere, nedstyrtet ved Kongsmark og Venslev, samt jøder fra egnen, kom gennem disse transporter ud af landet.

Vanskeligheder meldte sig for alvor i efteråret 1944; Neergård måtte forsvinde og gå under jorden, og da det også gik ud over amtsledelsen, skærpedes situationen. Trekløveret, reservebetjent C. M. Jensen, Finlands-Jørgensen og assistent L. Skotte, varetog ledelsen, og den første blev i november byleder, efter at de to sidstnævnte var overgået til amtskommandoen. Premierløjtnant Tretow-Loof blev tilknyttet som militær rådgiver, og det kom i det hele til et nærmere samarbejde med militæret. C. M. Jensens periode som byleder strakte sig til ind i februar 1945, da han blev arresteret under en af de talrige razziaer; hans efterfølger, politibetjent Vald. Larsen, måtte ret hurtigt gå under jorden og arresteredes derefter i København, og stort bedre gik det ikke den næste, kontorassistent Lang, som arresteredes i april 1945, hvorefter den militære rådgiver, Tretow-Loof, som havde haft held til at holde sig fri af den tyske pågaaenhed, var i spidsen for byledelsen til kapitulationen.

Sabotagen sætter ind.

For sabotagen var der ikke mangel på objekter i Slagelse, men sammenlignet med de forhåndenværende styrker var opgaverne store, og man måtte derfor have hjælpemandskab fra København til de første organiserede sabotagehandlinger i sommeren 1943. Som »lokkemad« for brandvæsenet benyttede man sig af små anstiftede brande i omegnen på et ubeboet hus eller en halmstak, som kaldte sprøjterne til udrykning, men det første sabotageforsøg mislykkedes, idet man ikke havde fået taget sikringerne af bomberne på ejendommen, der var udsat til ødelæggelse. Bedre gik det næste gang, et par måneder senere, da frøhandler Hans Nielsens lager nedbrændte til grunden, efter at der var kastet et par bomber ind gennem vinduerne. Senere gik det med ganske total virkning ud over »Den blå Butik« og bygmester Johs. M. Olsens Møbelfabrik, medens Maskinfabrikken »Slagelse« fik svære beskadigelser.

Våben situationen bedredes først her, som andre steder i amtet, ret

sent, en gang i 1944 fjernedes et parti maskinpistoler med ammunition fra nogle kasser på banegården og erstattedes med sten, og ved politiets afgang den 19. september sikrede man sig så at sige hele beholdningen af pistoler og karabiner med ammunition. Kort tid senere deltog slagelseanerne i en våbenmodtagning ved Tissø og fik et så godt lager af maskinpistoler og partisanrifler, at praktisk talt hele den daværende styrke kunne forsynes, ligesom der faldt et parti sprængstof af. Vinterrazziaerne i begyndelsen af det nye år gjorde også indhug i våbenbeholdningerne; en anbringelse i depoter, til situationen gjorde udlevering ønskelig, bevirkede, at uddelingen af den tilbageværende beholdning først skete i de første majdage. Trods den alvorfulde stemning undgik den skæbnesvangre 19. september ikke helt at rumme pudsige momenter. Byen var afspærret, og det var således noget af et problem, hvordan man skulle få de indsamlede våben i depot. Det blev klaret ved, at en rask mand sadlede et par heste og anbragte karabinerne i to sække og camouflerede dem ved at stikke pilekviste i løbet, hvorefter han til de tyske vagtposters uskrømtede morskab over »optoget« red ind i staden.

Likvidationer og clearing.

Et væsentligt afsnit af Slagelses besættelseshistorie står skrevet med blodig skrift, og tidligt stiftede byen bekendtskab med likvideringer og uhyggelige clearingmord, som blev indledet med likvideringen af et ondartet stikkerægtepar, elektriker Fischer og hans kone, i stationsbyen Forlev. Man havde konstateret, at manden, medens han afsonede en fængselsstraf i Slagelse, havde udarbejdet omfattende angiveri rapporter til tyskerne; de blev dog fjernede, endnu før de kom ud fra arresten. Der næredes begrundet frygt for, at han og hans kone, som havde livlig omgang med tyskerne, skulle fortsætte denne virksomhed. Man havde forudset muligheden af, at der ville være tyskere til stede i Fordermesterhuset, som elektrikeren og hans kone beboede, og der deltog af den grund 6 mand i aktionen. De skaffede sig en jordemoderbil og forsynede den med tyske nummerplader. Ægteparret var gået til sengs, men konen lukkede ivrigt op, da de sene gæster præsenterede sig som kommende fra værnemagten, hvorefter hun straks blev skudt. Manden, som lå i sengen, led samme skæbne, endnu før han havde nået at rejse sig op. Visse oplysnings kladder til brug for tyskerne sørgede

politiet diskret for at få af vejen, da undersøgelsesarbejdet startedes den næste morgen.

Den 5. januar 1944 blev en ondartet lokal stikker, fiskehandler Jens Peter Petersen, kaldet »Sildejens«, likvideret i Herrestræde om morgenen, og allerede dagen efter kunne det uhyggelige budskab om mordet på læge Willy Vigholdt, Schweitzerpladsen 7, spredes over byen, og det andet clearingmord her i landet (mordet på Kaj Munk havde fundet sted to dage før) var en rystende kendsgerning. Omstændighederne var så modbydelige som vel muligt, idet de to gerningsmænd - en københavner Knud Lossow og sagfører Holm fra Roskilde - benyttede sig af en læges pligter ved at henvende sig hos ham om aftenen, idet den ene fortalte, at han havde fået en splint i øjet; da dr. Vigholdt ville undersøge øjet, blev han dræbt af 4 skud.

Et andet mord af tilsvarende kaliber forøvedes mod den 44-årige lektor Jens Albert Ibsen, som blev fundet dræbt tidligt om morgenen påskedag den 9. april en mils vej udenfor Slagelse. Han var om natten blevet afhentet af 4 tysktalende personer i en lille gul bil, og såvidt undersøgelsesbetingelserne tillod det, arbejdede politiet med sagen, men det var selvsagt ikke muligt at nå langt på det tidspunkt; senere er det konstateret, at Schalburgkorpsets chef, K. B. Martinsen, havde givet ordren her, således som det skete, da læge Vigholdt blev myrdet.

Skæbnen indhentede den 8. februar 1945 tyskertolken Böse, et tidligere wienerbarn, som i udpræget grad havde misbrugt den gæstfrihed, der engang var vist ham i Danmark. Han havde fremsat trusler mod Falck folkene i Slagelse i forbindelse med den tidligere omtalte våbenaktion på Forlev Station og blev i øvrigt anset for at være den alvorligste trusel mod frihedsbevægelsen og for meddelagtig i clearingmordet på lektor Ibsen, som mentes myrdet i stedet for politiassistent Thygesen, der var gået under jorden. På hjørnet af Østerbro og Jernbanegade blev han gennemboret af en serie skud.

Razziaerne i begyndelsen af 1945 førte som allerede nævnt til mange anholdelser, og flere af de folk, som stod i spidsen for modstandsbevægelsen, arresteredes eller måtte gå under jorden i den sidste hektiske periode. Modstandsbevægelsens store pioner på disse egne, Bruno de Neergård, blev efter langvarig arrestation, frygtelige pinsler men alligevel tavs til det sidste, henrettet i Ryparken den 29. marts 1945 sammen med sin medarbejder, ekspedient Ole Bay Andersen og flere

andre uforfærdede unge mænd, heriblandt også reservepolitibetjent Daugård. Finn Hågen Rasmussen faldt for de tyske bøddelkugler den 14. april samme år, og den 19. marts var Henning Erling Hansen blevet dræbt efter en aktion ved Ollerup pr. Slagelse. Leif Bruhn Petersen blev som tidligere nævnt snigmyrdet på Rådhuspladsen i København den 23. maj 1944, og endelig blev Falckassistent Teddy Petersen dræbt ved en eksplosion i en københavnsk lejlighed den 25. august 1943. Jørgen Sejr, der lagde grunden til Studenternes Efterretningstjeneste, var også blevet arresteret. På Dagmarhus blev han torteret, og via koncentrationslejrophold kom han i april 1945 til Sverige, hvor han døde som følge af den hårdhændede behandling, han havde været udsat for.

En betydelig oprydning forestod i Slagelse på kapitulationsdagen, og fremtrædende borgere måtte sættes under internering, det gjaldt således byens politimester Ove Jensen og materialist Viggo Lindemann, men også disse nye opgaver var man beredt på. Den »sorte bog« med udførlige oplysninger om de tyske håndlangere i by og på egn lå à jourført i en sikker bankboks bilagt kompromitterende fotografier, som skulle vise sig at være til god gavn.

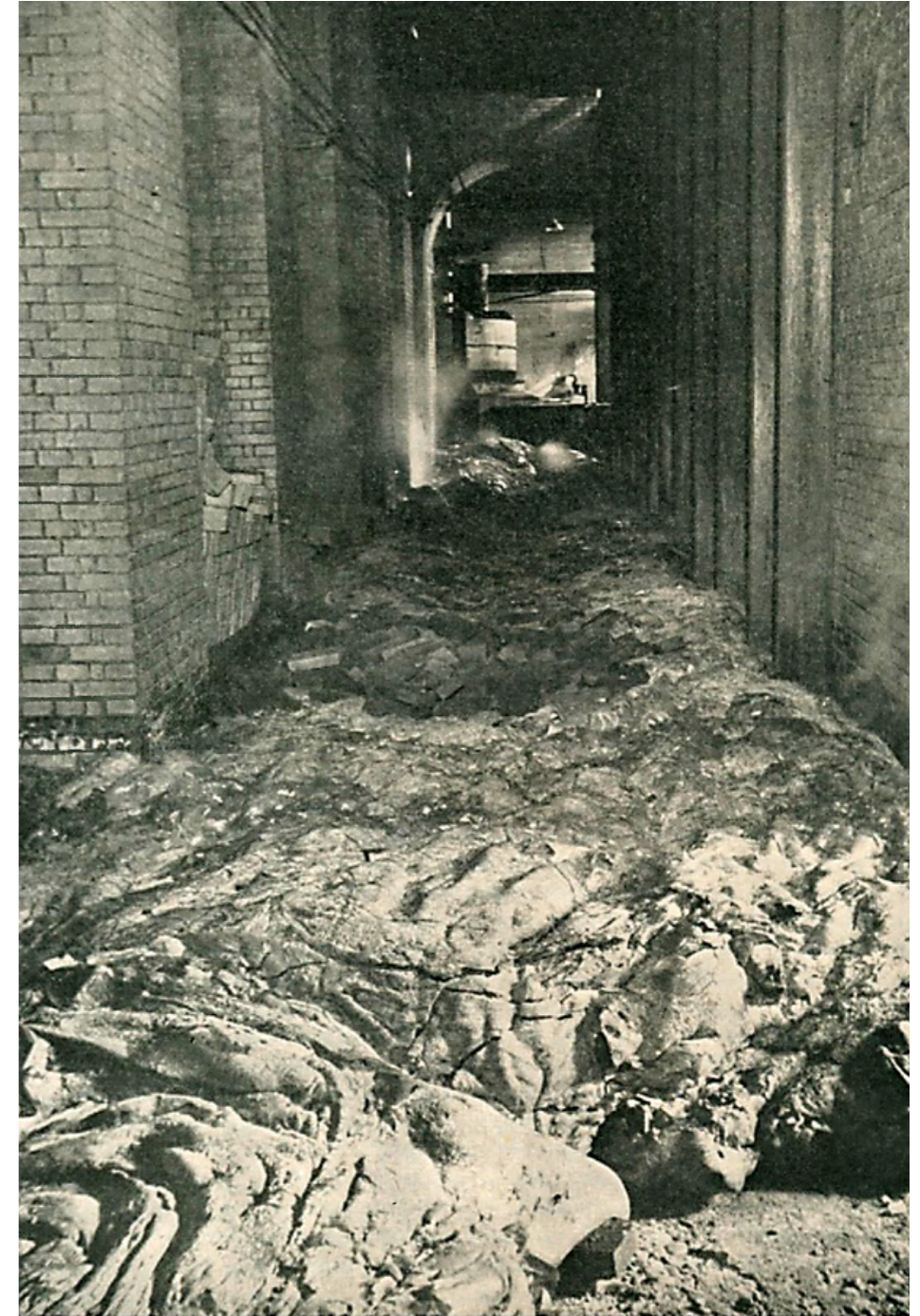
Sorø grupperne klarede sig fint trods razziaerne.

I Sorø holdtes organisationen trods diverse razziaer stadig intakt, således at byen stod relativt godt rustet på befrielsesdagen. Den første byledelse blev dannet umiddelbart efter den 29. august af bibliotekar Leth, forstander Folmer Dam, købmand Svend Olsen, betjent Ole Klein og Axel og John Hansen, og det udviklede sig efterhånden til adskillige grupper, men den videre organisering fik en brat afbrydelse, da Gestapo arresterede Klein, og Folmer Dam måtte flygte til Sverige. Den førstnævnte kom dog fri igen - dog som »lokkemad«, frygtede man. Samtidig med amtsledelsen blev Leth arresteret den 30. oktober 1944, Svend Olsen gik midlertidig under jorden og portør C. V. Christensen overtog byledelsen, men han blev arresteret ved en ny razzia i de første dage af narts og efterfulgtes af politibetjent Harald Jensen som byleder med kaptajn E. Bøving som militær rådgiver.

Akademisterne gik med liv og sjæl op i arbejdet, og man måtte om sider bøje sig for gentagne krav om, at de fik lov til at danne egne bevæbnede grupper.

På hotellerne havde man stadig mistænkelige gæster, en gang søgte

En af de første schalburgtager overgik Korsør Vinduesglasværk. Det var Brøndums og Bothilsen Nielsens bander, der i samarbejde med Mussolinis befrier, Schorzeni, stod bag denne gerning, som havde til hensigt at forhindre, at der blev fremstillet vinduesglas til bomberamte ejendomme. Den store virksomhed blev stærkt medtaget, og adskillige tons flydende glas løb ned i kælderen, hvor det stivnede, således som det ses på billedet.

således de nok som bekendte Bryld'er at slå sig ned i byen, da jorden brændte under deres fødder i hovedstaden, og ved anden lejlighed, da der arrangeredes indbrud hos en sådan gæst, fandt man et helt udkast til en rapport om modstandsbevægelsen i byen, uden at det trods ihærdigt forsøg lykkedes at få den pågældende likvideret.

Gennem våbenedkastningen på Ødemarksgården i 1945 blev der skabt liv i rækkerne, og bevæbningen forstærkedes gennem en nedkastning på Tangegårds marker ved Vedde; disse våben blev anbragt i remisen på Vedde Station og som »flyttegods« befordret til Pedersborg, medens tyske patruljer stadig var på spil, men bortset fra et par arrestationer opnåedes ikke noget resultat. Den ene af disse overgik inspektør Mørup, som kort tid efter blev henrettet af tyskerne i København. To af hans gruppemedlemmer blev taget i midten af april, og man frygtede naturligvis det værste. Det var forøvrigt samme dag, Brommegruppens ledende mand, Bengt Rønhof, blev dræbt af tyskerne, da han tidlig på morgenstunden var på vej hjem gennem skoven.

I slutningen af april måned 1945, midt i våbenmodtagelsernes tid, kom man på sporet af et par ondartede stikkere, som havde sendt et angiverbrev til tyskerne mod et par gårdejere på egnen. Brevet var blevet opsnappet, og det viste sig at være den ene gårdejers karl, Hans, som sammen med en arbejdsmand, Villy Jensen, boende ved Elverdamskroen, ville de to mænd til livs. Man udgav sig efter alle kunstens regler som Gestapo, og de to fyre hoppede gladeligt på limpinden og lovede at angive modstandsbevægelsens folk for 800 kr. pr. stk.! Den ene likvideredes i Stenlille Nordskov, medens den anden sendtes til København, hvor han blev skudt.

Oprettelse af vagthold til at overvåge Gestapos ankomst og rudeknusnings advarsel til en ondartet værnemager af en købmand var led i den sidste tids begivenheder samtidig med etablering af sender og modtager til forbindelse med amtets sender i Slagelse.

En ulykkelig begivenhed på befrielsesdagen forvandlede glæden til sorg. Man havde fået meddelelse om, at en hipobil nærmede sig Sorø fra Ringsted; sømspærringer og alle sdvarsler blev trodset, og så åbnedes der for ilden. Bestyrtelsen var ubeskrivelig og lammende, da det viste sig, at man stod overfor en forfærdende fejltagelse. Det var fire frihedskæmpere fra Roskilde, der var faldet i kugleregnet mod bilen.

For disse og for de 5 ofre frihedsbevægelsen i Sorø havde, instal-

latør Knudsen, Bengt Rønhof, Erik Christensen, inspektør Mørup og politibetjent Viggo Poulsen, blev der den 25. august 1946 afsløret en mindesten, der skal minde eftertiden om deres dyrebare indsats.

Mange vanskeligheder i Ringsted.

Med razziaer og med Schalburgkorpset »indenfor dørene« kan det egentlig ikke undre, at Ringsteds organisation stod svagest i amtet ved kapitulationen. De første 5-mands grupper blev dannet i midten af 1943 til i givet fald at foretage sabotage på kommunikationsmidlerne. Under arkitekt Svend Jørgensens førerskab dannedes den første byledelse, og styrken voksede ret hurtigt. Efter 29. august 1943 skjulte man en række unge officerer, før de slap videre til Sverige, og ved et vel gennemført kup blev en nedstyrtet polsk flyver i november samme år hjulpet ud fra sygehuset og via Zoneredningskorpsets ambulance bragt til København og Sverige.

Arrestationerne satte ind i marts 1944, efter at nogle tyskerhjælperelumske havde forsøgt at skaffe sig våben og på den måde fik kendskab til forholdene. Svend Jørgensen kom til Frøslev, medens radioforhandler Erik Jensen og sadelmager Kristoffersen henholdsvis måtte tilbringe nogle måneder i Horserød og Vestre Fængsel. Under urolige forhold gennemførtes instruktionerne, og det lykkedes at sammenarbejde alle de civile modstandsgrupper i byen under en fælles ledelse. Efter at forbindelse var etableret med amtslederen, forpagter Lunn, Hellestrup, blev kårene stadig bedre, og en del af styrkerne kunne forsynes med våben; der udarbejdedes specialopgaver til grupperne, hvorefter der ud på efteråret kunne gennemføres en fuldstændig sammenslutning med O-grupperne under en fælles ledelse. Ved politiets afvæbning sikrede man sig foruden et vigtigt dokumentmateriale en del ammunition m.m. En senere afskediget politiassistent forhindrede, at reservepolitets våben gik samme vej.

Der fulgte en kritisk tid, som faktisk vedvarede krigen ud. Tyskerne strammede nettet, og flere fængsledes eller måtte fortrække, og oberstløjtnant E. Christensen, der efter isenkræmmer N. E. Petersen blev fælles byleder, arresteredes indtil kapitulationen. De, der klarede skærene, fortsatte arbejdet, men ledelsen efterstræbtes, og ved en razzia i februar lykkedes det med nød og næppe at undslippe, men en mængde folk arresteredes. Den nye byleder, møllermester Åkjær, måtte i

bevidstheden om Gestapos kendskab til forholdene samle en helt ny kæde med det resultat, at tyskerne nu gav sig til at foretage gaderazziaer og tage forskellige tilfældige mennesker til afhøring på kasernen. Der blev fremskaffet nye våben til i hvert fald en gel af de 200 mand, man nåede at få samlet, og der kunne iværksættes uddannelse i skovene omkring Haraldsted, men på intet tidspunkt var der tilstrækkeligt til, at alle mand kunne bevæbnes.

Man måtte ved siden af andre opgaver koncentrere interessen om Schalburgkasernen, og under et forsøg på at fremstille en skitse med vagternes anbringelse, blev barbermester Larsen og hans to sønner anholdt som spioner. Det gik imidlertid lettere end ventet med at klare Schalburgkorpset den 4. maj. Der blev rekvireret modstandsstyrker fra nabobyerne, og overfor disse 6-700 mands fremmarch overgav banden sig uden sværdslag.

Arbejdet på landet.

Også i landdistrikterne blev der mange steder organiseret et virkningsfuldt modstandsarbejde, det gælder således den betydelige Flinterup deling, hvor forpagter Lunn, Hellestrup, var virksom fra starten i oktober 1943. Han etablerede efterhånden forbindelse til flere af byerne og indsattes i maj 1944 som amtschef.

Med forstander Mølbak, Hindholm Kostskole, som sjæl i foretagendet organiseredes arbejdet på Fuglebjerg egnen, og der oprettedes en funktionærgruppe på Optagelseshjemmet Holsteins Minde, og her blev 8 arresteret og bragt til København. Våbnene blev heldigvis fjernet, og det var formentlig Sommer folk, der søgte hævn ved at stikke ild på udbygningerne nogen tid senere. Arrestationer slog hul i rækkerne, men alligevel voksede aktiviteten, og i våbenmodtagelserne var gruppen i Tjustrup meget effektiv.

Forsyningerne fra luften.

I amtsledelsen efterfulgtes forvalter Lunn ved sin arrestation af oberstløjtnant Christensen, som kun nåede at virke i to dage, før også han blev taget, og mange forbindelser til de enkelte amtsafsnit gik i denne periode tabt. Efter et møde i Slagelse i oktober blev assistent Skotte, Slagelse, civil amtsleder, og opgaverne tilrettelagt med henblik på etablering af forbindelserne, og der var nu tre militærfolk i ledelsen.

politiassistent Wiig blev modtagerchef for våben, og senere blev købmand Svend Olsen, Sorø, transportchef; amtsledelsens tilværelse var så langt fra nogen dans på roser. Det kan noteres, at begyndelsen til den blev lagt i Slagelse Skakklub, hvor man imellem trækkene hvi-skede sammen om opgaverne; de to første amtslederes arrestation og razziaernes indhug i byledelserne fornyede stadig opgaverne, og med Skotte som leder var det et, som man næsten kunne synes, uoverkommeligt arbejde at få det hele til at glide igen, men det gik! Ved kapitulationen havde amtsledelsen i øvrigt følgende sammensætning: Arbejdsmand Carl Hansen (kaldet Jørgensen), grosserer Lisborg (Lund), oberstløjtnant Fog (Revisor From), kaptajn, Baron Wedell Wedellsborg og oberstløjtnant Enevoldsen, og i øvrigt arbejdede kriminalassistent Heinfeldt i nær tilknytning til ledelsen med organiseringen af politistyrkerne indenfor modstandsbevægelsen efter 19. september.

Våbenmodtagelserne, der kom i gang i slutningen af 1944, gik stort set godt nok. Når der var modtaget en våbensending, skulle København gennem en mellemmand i fiskeridirektoratet have meddelelse om, at der var sendt 24 kasser sild ind til undersøgelse. En hel sending, som kom ned ved Basnæs nær Skelskør, nåede tyskerne, som efter en forudgående våbenaktion var på stikkerne, at få fat i. Efter en mere vellykket modtagelse på »Ødemarksgården«, hvor fire store træer dog måtte fældes, kom der rigtig gang i modtagelsen, næste gang modtog man på »Tranegård«s marker, nord for Bromme, og det blev usædvanligt vellykket og en sand oplevelse for deltagerne at se de 24 forskelligt farvede faldskærme med containers dale mod jorden i herligt måneskinsvejr. En senere sending kom på Førslev Flyveplads, som vel var anlagt, men ikke benyttedes af tyskerne. Desværre skete nedkastningen fra så stor højde, at sendingen i den stærke blæst spredtes over et stort areal, og nogle af beholderne gik itu. Natten efter fulgte nedkastning på »Kastrupgård« i nærheden, og umiddelbart før kapitulationen kom der 12 beholdere på Knurrevangen nord for Fuglebjerg.

